Staatliche Bibliothek
Regensburg

Jur. 2505/1.2

649

54.

R

II

[illegible]

27.

Püschel sc.

IO. GOTTL. HEINECCI ICti
CONS. QVOND. AVLAE REGIAE PRVSS. ET IN ILL. VIADRINA PAND. ET PHIL. RAT. ET MOR. P. P. ORD.

ANTIQVITATVM ROMANARVM IVRISPRVDENTIAM ILLVSTRANTIVM SYNTAGMA

SECVNDVM ORDINEM

INSTITVTIONVM IVSTINIANI

DIGESTVM

IN QVO MVLTA IVRIS ROMANI ATQVE AVCTORVM VETERVM LOCA EXPLICANTVR ATQVE ILLVSTRANTVR

(P, 1)

EDITIO NOVA
PRIORIBVS EMENDATIOR ET LOCVPLETATIOR.

CVM SER. ELECT. SAXON. PRIVILEGIO.

FRANCOFVRTI AD MOENVM,
SVMTIBVS HENRICI LVDOVICI BROENNER,
MDCCLXXI.

Staatliche Bibliothek
Regensburg
9. 1967/16

PRAEFATIO NOVA
LECTORI BENEVOLO
S. P.

Praeter ea, quae olim huic libello verbosius praefatus sum, iam quoque sunt, LECTOR, quae paucis te volo. Qua occasione ille mihi olim subitanea veluti opera natus sit, ex vetere praefatione, si memineris, didicisti. Fata tunc illi longe alia, quam quae expertus est, ominabar. Non dubitabam enim, quin, cum plerique alieno ab his studiis animo esse soleant, libellus non nisi meis, quibus illum destinaveram, auditoribus vtilitatem aliquam allaturus, adeoque extra academiae, in qua tunc publice docendi munere fungebar, Halensis pomoeria non multum consecuturus

 esset

eſſet celebritatis. Enimuero aliter accidit, ac quidem exiſtimaueram. Vix enim praelo exierat opuſculum, cum et exteri in ephemeridibus publicis inſtitutum meum probarent, et ipſum libellum commendarent vnice. Fuerunt etiam qui ſe eo non parum adiutos eſſe, literis ad me datis, ſignificarent. Fuerunt, qui illum in hac ac exteris academiis publice enarrarent, ſuisque illuſtrarent interpretationibus. Fuerunt denique, vt fit, qui in libellis et ſchedis ſuis, mea, vel ſuppreſſo auctoris nomine, exſcriberent, vel cum honoris praefatione citarent, vel naeuos quosdam, ſiue veros, ſiue ſibi ita viſos, candide indicarent; quibus ego me magis obſtrictum fateor, quam illis, qui mihi laudes, quas non agnoſco, admetiri non dubitarunt. Inter haec omnia libelli exemplaria paucos intra annos diſtracta ſunt, meque iam monet bibliopola, in

quem,

quem, diſſipato bibliopolio nouo, ius vendendi opuſculum, translatum eſt, vt ſi quid in ſcriniis eſſet, quod addendum putem, id ſecum communicare non dubitem, aſt ita tamen componam rationes, vt forma libri non multum immutetur. Statim ergo ſub incudem illum reuocaui, et nihil feci reliqui, vt multo concinnior emendatiorque prodiret in lucem. Quid praeſtiterim, paucis accipe. Naeuos, qui vel operarum incuria vel culpa mea, quamuis leuiſſima, priori editioni haeſerunt, ſeueriſſima cura ſuſtuli; Auctorum loca accuratiſſime citaui: quaedam non ſatis firmata, nouis nunc teſtimoniis ſtabiliui: Adieci hinc inde obſeruationes, quae deeſſe videbantur: quibusdam, de quibus amplius deliberandum cenſui, induxi lituram. Mutaui etiam nonnunquam ſententiam, a nemine monitus, et ſolo veritatis ſtudio, quod rebus omnibus

anteferre ſoleo, adductus. Quaedam amicorum, doctorumque virorum monitu correxi, ſi quando eos acu tetigiſſe deprehendi. Nunquam enim mihi adeo placui, vt humani quidquam a me alienum ducerem. Denique cum a quibusdam non ex merito vellicari me animaduerterem, operam etiam dedi, vt mea vindicarem modeſte. Exemplo eſſe potuerunt, quae contra Virum Clariſſimum B. BRANCHU, iureconſultum Lugdunenſem diſputaui. Bis me Vir doctus erroris poſtulauit in elaboratiſſimis, quas euulgat, obſeruationibus iuris. Sed vtroque loco eum non errorem deprehendiſſe, ſed coniecturam coniecturae oppoſuiſſe animaduerti, et quidem parum veriſimilem veriſimillimae. Vnde cum non liceret mihi eſſe tam beato, vt ab eo proficerem, committendum mihi haud putaui, vt erraſſe me faterer, vbi ipſe errori propior videbatur.

batur. Denique, ne id ignores, indicem auxi quam maxime, inſertis iis, quae in noua hac editione acceſſerunt. Ita vere affirmare poſſum, auctiorem emendatioremque prodituram eſſe libellum, ſi is, qui emendationi plagularum impreſſarum praefuerit, tantum induſtriae attulerit, quantum ego ad illius recognitionem attuli. Diligentiam enim operarum, quamvis exactiſſimam a bibliopola, viro integerrimo, ſtipulatus ſim, ipſe praeſtare nequeo, plus quam centum milliaribus Argentorato remotus. Haec ſunt, quae ſcire te volui, LECTOR, antequam te ipſius libri lectioni dares. Tu lucubratione, quam in tui gratiam ſuſtinui, vtere, fruere, et mihi, tua cauſa omnia volenti, et antiquitates, Germanici iuris multo maiore ſtudio adornanti, et breui eidem praelo commiſſuro, faue. Halae Kal. Sextil. cIↄIↄccxxIII. Haec ante bien-

nium. Iam ſcito, iterum diſtractis exemplaribus, me denuo libellum recognoviſſe, emendaſſe, nihilque feciſſe reliqui, vt prodiret et auctior et emaculatior. Eſt hoc ſtudium huiusmodi, vt quotidie aliquid obſerues: nec quisquam tam bene ſubducta ad ſcribendum ratione eſt, quin res, aetas, vſus ſemper aliquid apportet noui, aliquid moneat, vt illa, quae te ſcire credideras, neſcias, et quae tibi putaras prima, in experiundo repudies. Quod et mihi, quoties mea relego, euenit, euenietque fortaſſis et in poſterum, ſi me viuo libellus quartum praela exercuerit. Sed haec Deo curae erunt, cui TE, LECTOR, aeque ac me ipſum meaque omnia commendo. Franequerae Friſiorum x. Kal. Febr. cIↄIↄccxxvi

PRAE-

PRAEFATIO

PRIORI EDITIONI PRAEMISSA.

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

IO. GOTTL. HEINECCIVS.

ICtus.

Quantum vtilitatis in iurisprudentia noſtra antiquitatum Romanarum adferat notitia, nemo, niſi qui nunquam eſt hiſce ſacris initiatus, ignorat. Equidem iam eo tempore, quo adhuc florebant res Romanae, vix quisquam praeclarum iureconſulti nomen tueri videbatur, qui erat ab hoc inſigni praeſtantiſſimoque praeſidio deſtitutus. *Plurima erat, teſte* CICERONE (*a*), *in omni iure ciuili antiquitatis effigies, et priſca verborum vetuſtas, et actionum genera*

)(5

a) CIC. *de Orat.* I, 43.

nera quaedam, quae maiorum consuetudinem, vitamque declarabant. Haec vero omnia quis quaeso intelligat, nisi qui interiorem sibi antiquitatis scientiam comparauerit? Hinc in maxima plerumque ac praecipua veterum iureconsultorum laude ponebatur accuratior antiquitatum notitia, PLINIVS (*b*), ARISTONEM iureconsultum laudaturus, nihil in eo magis, quam illam prisci moris peritiam, admiratur. *Quam peritus,* inquit, *ille et priuati iuris et publici? Quantum rerum, quantum exemplorum, quantum* ANTIQVITATVM *tenet? nihil est, quod discere velis, quod ille docere non possit. Mihi certe, quoties aliquid abditum quaero, instar thesauri est.* Idem reconditarum literarum praesidium etiam in ANTISTIO LABEONE celebrat GELLIVS (*c*), ex quo discimus, *nihil eum ratum pensumque habuisse, nisi quod iustum sanctumque esse, in Romanis* ANTIQVITATIBVS *legisset.* Cum ergo iam ii iureconsulti, qui florentem viderant rempublicam, hoc praesidio carere haud posse viderentur: quid de nostris dicamus temporibus, quibus ita extincta est Romana respublica, nullum vt exstet, nisi in hominum memoria, veteris illius formae vestigium? Aliae hodie sunt consuetudines, alia religio, alii magistratus, alia iudicia, alia denique imperiorum et rerumpublicarum facies. Et tamen peregrinis adstricti legibus viuimus, easque interpretari et obuenientibus hodie negotiis applicare iubemur. Quis hoc praestiterit, nisi qui impressam animo circumferat veteris illius Romanae reipublicae effigiem, et, vt IVSTINIANVS (*d*) alicubi monet, *nihil* ANTIQVITATIS *penitus ignoret?*

Equi-

b) PLIN. *Epist. I,* 22.
c) GELL. *Noct. att. XIII,* 12.
d) §. 1. *Inst. de testam. ordin.*

Equidem ſi cui hoc dubium videbitur, eum ego ad Gloſſatores remittam, ad illud inquam, hominum genus, cui, extincto literarum lumine, tantum ſtatuebatur pretii, vt quaſi Atlantis humeris coelum, ita eorum auctoritate iurisprudentiae dignitas videretur ſuſtineri. Quid enim aliud eminentiſſima illa ingenia in tot ridiculos ac pene pueriles errores abripuit, quam antiquitatum Romanarum omnisque politioris literaturae ignorantia? Fieri enim profecto haud poterat, *quin homines, eius reipublicae ignari, cuius leges et iura tractabant, tanquam illuni nocte ſine lumine oberrantes, ſaepe offenderent, ſaepe laberentur, ſaepe quouis potius, quam quo inſtituerant, peruenirent*, vt eleganter ait M. ANTONIVS MVRETVS (*e*). Non pudebat ergo tum legi *Fuſiae, Caniniae* a *canina* inuidia (*f*); legi *Hortenſiae* a neſcio quo *Rege Hortenſio* (*g*); *calatis comitiis* a Graeco καλὸς (*h*); quartae *Falcidiae* a *defalcando* (*i*); et libertis *orcinis* a neſcio quo Graeco *orcos*, quod *rectum* ſignificet (*k*), nomina arceſſere. Neque religio

e) MVRET. *Part. I. Orat. XVII.*

f) Gloſſa *ad princ. Inſt. de Lege Fuſ. Can. toll. edit. antiquiſſ. ex ſaeculo XV.* Quam legem Fuſiam Caniniam forte a quodam, qui Caninius nominabatur, inductam; vt in publiciana dicitur infr. de *actionibus* §. *aliae.* Nam canis ſeruabat naturam, qui ſtat in palea, qui nec ſibi poteſt habere paleam, nec alii permittit accipere. ſic nec ſibi poterat tenere ſeruos, quod moriebatur; nec libertatem patiebatur iis dari. Vnde merito *caninia* dicitur, vt ſit conſequens nomen rei.

g) Gloſſa *ad* §. 4. *Inſt. de Iure nat. gent. et ciu.* Sed hoc ſublatum eſt per legem, latam ab Hortenſio Rege.

h) Gloſſa *ad* §. 1. *Inſt. de teſtam. ord. Calatis*, id eſt, bonis initiis vel conuentibus, καλὸς enim bonum interpretatur.

i) Gloſſa *ad princ. inſt. de lege Falcid.* Falcidia ſic dicta quod vt ſalx foenum, ſic et lex legata reſecat.

k) Gloſſa *ad* §. 2. *Inſt. de ſing. reb. per fideicom. rel.* Orcinus ſic dictus ab orco, quod eſt rectum, vnde orcinus, id eſt directe manumiſſus, vel ab orco, id eſt, capio.

gio tum erat ea, quae de antiqua in ius vocatione in iure Romano repererant, ad hodiernam citationem; et quae de albis praetorum legerant, ad edicta iudicum nostrorum referre. Quin, ne quid deesset ineptiarum, ex veteribus istis praesidibus et praefectis praetorio imperii nostri principes atque electores deriuare haud dubitabant. Quas ridiculas interpretationes ex crassa antiquitatum Romanarum interiorisque literaturae ignorantia subnatas cum posteri, nugis istis tanquam glebae adscripti, tantum non consecrarent: tantus sensim succreuit errorum grauissimorum prouentus, vt exstirpando huic luxurianti lolio ne eminentissimorum quidem iureconsultorum sufficeret diligentia.

Enimuero condonandum id forsan fuerit magis illis, qui tam infelici seculo adoleuerant, ingeniis. Illud vix ferendum, quod in felici illa temporum reparatione, cum vbique feruerent elegantiorum literarum studia, non deessent, qui in illa glossatorum barbarie quaererent delicias, frugeque reperta, glande tamen vesci mallent. Nemo ignorat, quantum in iurisprudentia repurganda illustrandaque desudauerint praestantissima superiorum temporum ingenia, ALCIATI, BVDAEI, CVIACII, BALDVINI, HOTOMANI, CHARONDAE, CONTII, BRISSONII, FABRI, AVGVSTINI, GIPHANII, PITHOEI, RAEVARDI, RITTERSHVSII, qui omnes cum iuris peritia admirabilem quandam atque inusitatam antiquitatis notitiam coniunxerant: sed eorum tamen labores adeo sorduerunt plerisque, vt vir quidam doctissimus, qui Balduini opera coniunctim edere instituerat, non reperiret, qui sumtus facere sustineret. Si qui etiam, eorum excitati exemplo, eandem docendi rationem sequerentur in academiis, iis publico expositis odio, barbaroque *humanistarum* nomine traductis,

tan-

tantum non aqua et igni interdicebatur (*l*). Certatim ergo tum iuuenes in Italiam, tanquam ad iurisprudentiae mercatum quendam confluebant, audituri ibi iureconſultos *magiſtraliter*, ſi Deo placet, docentes (*m*), et redituri inde rabulae haud poſtremi, confidentes, acres, contentioſi, et quod palmarium tum videbatur, multarum legum, ſibi non intellectarum principia vno ſpiritu citare gnariſſimi.

Verum ſuppuduit demum iureconſultos tantae barbariei, Deusque hanc eis mentem dedit, vt cum illo legum ſtudio praeter accuratiorem ratiocinandi artem aliaque praeſidia, etiam antiquitatum in primis Romanarum peritiam coniungerent. Viderunt poſtrema haec ſaecula iureconſultos humaniſſimos, MERILLIOS, GROTIOS, GOTHOFREDOS, AVERANIOS, VINNIOS, FREHEROS, HERALDOS, OISELIOS, BRVMMEROS, MENAGIOS, HVBEROS, SPANHEMIOS, BYNCKERSHOEKIOS, NOODTIOS, SCHVLTINGIOS, qui nihil fecerunt reliqui, vt legibus ex ipſa ſtatus Romani veterumque rituum contemplatione lucem ſuffunderent. Sed plerique tamen duntaxat ſingularia quaedam iuris noſtri capita illuſtranda ſuſceperunt, nemoque adhuc, quantum memini, exſtitit, qui per omnes iuris, partes eundo hoc antiquitatis iter, vt CICERO (*n*) vocat, confecerit. Equidem JACOBVM GOTHOFRDVM iuſtum antiquitatum iuridicarum corpus meditatum eſſe, auctor

l) Exemplum eſt in MELCH. von OSSEN Teſtamento *Part. II. cap. VIII.* §. 2. *p.* 385. *et* §. 14. *p.* 403.

m) Magiſtralem hanc docendi methodum luculenter ex Panciroli de *Clar. leg. Interpr. II.* 6. *exponit* THOMAS. *ad Melch. de Oſſen Teſtam. p.* 398.

n) CIC. *de Orat. I,* 60.

ctor eſt MORHOFIVS (o), id quod, ſi vidiſſet lucem, tanquam Phidiae aliquod ſignum omnium procul dubio cordatiorum admirationem meruiſſet. Verum inuiderunt nobis fata tam luculentum opus, neque quisquam adhuc in tanti viri labores ſucceſſit.

Cum vero et ego, quantum vtilitatis haec antiquitatum notitia iuris Romani cultoribus adferat, experiundo didiciſſem, et olim ita ferente ſtudiorum meorum ratione, in peruoluendis melioris aetatis auctoribus indagandisque antiquitatibus haud parum inſumſiſſem operae: facile a me impetraui, vt hac re cupidae legum iuuentutis ſtudia pro virili mea parte iuuare anniterer. Eo conſilio ſuperiore aeſtate in publicis, quas indixeram, praelectionibus ad ſingulos Inſtitutionum titulos ea explicaui, quae ex antiquitatibus ad intelligendam illam iuris materiam obſeruanda videbantur. Cum vero, auditorum memoriae conſulturus, breuiſſimis, quantum licebat, poſitionibus omnia concluſiſſem: dignae illae quibusdam viſae ſunt, quas reuocarem ſub limam, et publicae luci exponerem. Et inde ſubnatum mihi eſt hoc antiquitatum Romanarum, quod nunc publici iuris facio, ſyntagma, interioris iurisprudentiae ſtudioſis non ingratum, vt ſpero, futurum. Equidem et in antiquitatum ſtudio ſuauis nonnunquam latet inſania. Non deſunt hodienum Damaſippi illius ſimiles, de quo HORATIVS (p):

Inſanit veteres ſtatuas Damaſippus emendo.

Non

o) MORHOF. *Polybiſt. Tom. III. Lib. VI. Sect. III. §. XI. p.* 83.

p) HORAT. *Sermon. II.* 3. *v.* 64.

Non desunt, qui Protei baculum, aut Epicteti fictilem lucernam talentis coëmerent, dummodo essent, qui decipere vellent. Sed hos ego homines suauiter rideo, et si recte ab HENR. STEPHANO (q) obseruatum, Graecos olim simplices homines ἀρχαίους et ἀρχαϊκούς; stultus vero κρόνους, κρονιούς, κρονολήρους, et βεκκεσελήνους vocasse: nulli mihi magis hoc nomen mereri videntur, quam qui antiquitatis quisquilias auro mercantur. Nunquam mihi placuit antiquitatis studium, nisi quod sublimioribus scientiis lumen praeferret. Non ergo vulgaria ac trita hic quaeres, non λεπτολογίας illas, quas plerumque in antiquitatum scriptoribus rident, quotquot sunt cordatiores eruditi. Non hic de veterum calceis, non de eorundem tricliniis epulis, ianuis, ludis, hastis, tibiis, coronis, laruis, thermis, torquibus, lucernis agitur: (cui enim non dictus Hylas?) sed de iis, quae ad statum reipublicae Romanae, ad legum origines et rationes, ad ritus, formulas, et sollennia populi Romani verba, ipsumque veterum iudiciorum ordinem pertinent, sine quibus intelligi haud possunt leges Romanorum. In consilium vbique adhibui auctores praestantissimos, quos omnes ipse euolui, et, quantum licuit, bona fide citaui. In prioribus titulis multum me fateor profecisse ex illustris THOMASII dissertationibus, quibus institutiones illustrare coepit (r), quae si omnes vidissent lucem, supersedere potuissem hisce lucubrationibus. Multum quoque adiumenti mihi attulerunt aeterna CVIACII, HOTOMANORVM,

)()(BRIS-

(q) HENR. STEPH. *Apolog. Herodot.*

(r) *De vsu practico Institutionum*, in quibus tamen adhuc non longius, quam ad *Lib. I, Tit. XII.* progressus est.

BRISSONII, BALDVINI, PET. FABRI, BRVMMERI, M. VERTRANII, MAVRI, SIGONII, SALMASII, IO. FRID. GRONOVII, EZECH. SPANHEMII, MENAGII, NOODII, BYNCKERSHOECKII, PERIZONII, HVBERORVM, BVRMANNI, SCHVLTINGII, aliorumque doctiſſimorum virorum opera, quae diurna nocturnaque verſaui manu. Legem tamen hanc ego mihimet ipſe dixi, vt ſemper ad fontes recurrerem: eaque re factum eſt, vt haud pauca obſeruarem, quae aliis in mentem haud veniſſe arbitror. Cum vero in praelectionibus, quarum memini, publicis, ordinem Inſtitutionum ſecutus eſſem: no ui poſtea ab eodem recedere, ſed eundem in toto opuſculo ſeruandum exiſtimaui, ea tamen lege, vt potiores, quae in pandectis occurrunt, materias iuſto loco atque ordine inſererem, multaque, quae in vtrisque deſiderantur, hinc inde ſupplerem. Sic cum verbi cauſa diſtinctiones perſonarum omnes neque in Inſtitutionibus, neque in latiore Digeſtorum opere explicatae ſint: de illis accuratiſſime egi in appendice libri primi, vbi ſimul dedi operam, vt quae a CAR. SIGONIO in libris *de antiquo iure ciuium Rom. Italiae et prouinciarum*, vt et EZECH. SPANHEMIO in *Orbe Romano* paullo prolixius traduntur, tanquam in nucleo exhiberem. Eadem cura et diuiſionem illam *rerum mancipi* et *nec mancipi*, de qua altum eſt in iure noſtro ſilentium, expoſui *Libro II. Tit. I.* Multa quoque dicta inuenies de iurisdictione et imperio, de ordine iudiciorum, de feriis et dilationibus, de edendo, poſtulando, procuratoribus, de iure dotium, diuortiis, aliisque iuris capitibus, quae ſicco pede in inſtitutionibus praetereunda putauit TRIBONIANVS. Vt paucis dicam, ita in hoc opere verſatus ſum, vt liceat mihi fructum vberrimum

rimum ad conſcientiam meam referre. Illud vnum doleo, inter concatenatos labores non licuiſſe mihi eſſe tam felici, vt paullo ſeueriore limamenda omnia tollerem. Ea TV, LECTOR BENEVOLE, tantiſper aequo animo feras, rogo, dum in calce poſterioris partis indicem eorum, in quibus operae aberrarunt, confecero. Interim fruere his et ANTIQVITATES GERMANICAS, quae ad illuſtrandum ius Germanicum hodiernum faciunt, et quas ego iam a plurimis annis perpoliui, eadem methodo expoſitas, breui, ſi Deo viſum fuerit, expecta. VALE. Ex Accademia Fridericiana, ipſis KAL. SEPT. cIↄIↄCCXVIII.

INDEX

TITVLORVM PARTIS I.

ET

MATERIARVM QVAE IN ILLIS TRACTANTVR.

LIB I.

AD PROOEM. *de variis iuris Romani Collectionibus differitur.*

AD TIT. I. de iustitia et iure, agitur *de iureconsultorum veterum philosophia, et aemulatione cum philosophis.*

AD TIT. II. de iure Nat. gent. et ciuili, agitur *de ritu ferendi leges et plebiscita, vt et de SCtis, de Praetorum et Aedilium edictis, de iureconsultorum origine et responsis, de constitutionibus principum, aliis.*

AD TIT. III. de iure personarum, agitur, *de seruorum Romanorum conditione et variis generibus.*

AD TIT. IV. et V. de ingenuis et libertinis, agitur *de variis manumittendi ritibus, de libertinorum conditione variis generibus, insignibus.*

AD TIT. VI. qui et quibus ex causis manum. non possunt, agitur *de legis Aeliae Sentiae origine, ratione, variis capitibus, et abrogatione.*

AD TIT. VII. de Lege Fus. Canin. tollenda, agitur *de huius legis origine, ratione, materia, abrogatione.*

AD TIT. VIII. de his, qui sui vel alieni iuris sunt, agitur *de Dominorum potestate et crudelitate in seruos et variis legibus, quibus illa coërcita.*

AD TIT. IX. de patria potestate, agitur, de antiqua patrum potestate in liberos, veluti *de iure vitae et necis, de trina venundatione liberorum, de iudiciis domesticis, de*

acquae-

acquaestu per liberos, et quid in his omnibus sensim mutatum sit.

AD TIT. X. de nuptis, agitur de variis ritibus *nuptiarum, veluti confarreatione, coëmtione, vsu, eorumque effectibus, vt et de nuptiarum requisitis.*

APPENDIX de legitimatione, *in spuriorum conditionem, originem legitimationis variaque eius genera inquirit, vbi et de curiae datione.*

AD TIT. XI. de adoptionibus, *de variis adoptionis generibus, et ritibus in ea adhibitis differitur.*

AD TIT. XII. quibus modis patr. pot. soluitur, agitur *de ritibus emancipationis eiusque variis speciebus.*

AD TIT. XIII. XIV. XV. XVII-XX. de tutelis, testamentaria, legitima, fiduciaria, datiua, *partim origo tutelae, partim leges XII. de tabularum de tutelis explicantur. Adduntur quaedam de ritibus dandi tutores, vt et de tutela mulierum, cuius historia latius traditur.*

AD TIT. XVI. de capitis deminutione, *eius origo ex antiquo census instituto deducitur, multaque ex antiquitatibus explicantur de iure postliminii, de seruitute poenae, de exilio, aquae et ignis interdictione, deportatione, et aliis.*

AD TIT. XXI. de auctoritate tutorum, *quid antiquis fuerit auctoritas, quid administratio, et quomodo interponi consueuerit auctoritas, docetur.*

AD TIT. XXII. Quibus modis tutela finitur, *de ritu explorandi pubertatem, et aliis modis finiendi tutelam agitur.*

AD TIT. XXIII. de curatoribus *agitur de curatione furiosorum, et prodigorum, de ritu interdicendi bonis, de origine curationis minorum, de actionibus et adiutoribus, aliisque rebus huc pertinentibus.*

AD TIT. XXIV. de satisdat. tutor. et curat. *satisdationis origo, SCtum sub Traiano factum, ipsique ritus satisdandi explicantur.*

AD TIT. XXV. de excusat. tut. vel curatorum, *multa differuntur ex antiquitatibus de lege Papia Poppaea et iure liberorum, de liberorum recens natorum professione, de administratione fisci et aerarii, de schola Romana, Constantinop. et Berytensi et variis in illa Professoribus, Grammaticis, Rhetoribus, Philosophis, Medicis, Iureconsultis, eorumque immunitatibus.*

AD TIT. XXVI. de suspect. tutorib. vel curatoribus *Origo huius criminis ex lege XII. Tab. explicatur.*

APPENDIX Libri I. ea supplet, quae in institutionibus de iure personarum omittuntur. *Hinc in illa agitur de iure ciuitatis et Quiritium, de Latio et Latini nominis eorumque iuribus, de Italis, de prouinciis, earumque formulis, de municipiis, coloniis, praefecturis, ciuitatibus foederatis, de peregrinis denique eorumque conditione et iuribus*, aliisque.

LIB. II.

AD TIT I. de rer. diuis. et adquir. rer. domin. explicatur, *quomodo Romani res sacras Diis superis; religiosas diis inferis consecrauerint, quomodo sepulcra circumscripserint limitibus, quomodo muros aratro signarint, ac deinde dedicarint? Quae res dictae veteribus publicae, communes, vniuersitatis, nullius? Quaenam res mancipi et nec mancipi? quomodo facta mancipatio, in iure cessio sub corona venditio, traditio, adiudicatio? Quid Dominium quiritarium et bonitarium?*

AD TIT. II. de rebus corporalibus et incorporalibus *haec diuisio e principiis Stoicorum explicatur.*

AD TIT. III. de seruitut. rustic. et vrbanor. praediorum *de vtrarumque origine et indole ex antiquitatibus Romanis disseritur.*

AD TIT IV et V. de vsufructu, vsu et habitatione *eorumque origine agitur.*

AD TIT. VI. de vſucapionibus et longi temporis praeſcriptionibus *origo horum iurium ex iure Attico et legibus XII. Tabularum deriuatur, et de legibus Atinia, Iulia, Plautia, Scribonia aliisque nouis conſtitutionibus agitur.*

AD TIT. VII. de donationibus *diſſeritur de differentia doni et muneris, de donis Romanorum variis, veluti ſtrenis, apophoretis, muneribus natalitiis, luſtricis, nuptialibus, xeniis etc. Eadem occaſione de lege Cincia et aliis iuribus eorumque origine agitur.*

AD TIT. VIII. Quibus alienare licet vel non licet, *tota materia de dotium origine et iure, vt et de ritibus dotem dicendi, danai promittendiue tractatur. Agitur item de alienatione pignoris et rerum pupillarium.*

AD TIT. IX. Per quas perſonas cuique adquiritur, *praecipue de adquaeſtu per liberos horumque peculio, vt et per ſeruos, matres familias perſonasue liberas agitur.*

AD TIT. X. XI. XII. XIII. De teſtamentis ordinandis de teſtam, militar. et qui teſtari non poſſunt, *oſtenduntur prima rei teſtamentariae initia additurque, quomodo teſtamenta in comitiis calatis, in procinctu, per aes et libram, vt et praetoria facta ſcripteque ſint. Agitur etiam de teſtamentis militaribus, de teſtamentis feminarum, de exheredatione liberorum vetere et noua, vt et abdicatione eorum etc.*

AD TIT. XIV. de heredibus inſtituendis de *iis praecipue agitur, qui heredes iuſtitui haud potuerint, quales erant peregrini, caelibes, orbi, vniverſitates, in quibus tamen non comprehenduntur municipia. An et quinam Dii potuerint heredes inſtitui? Qualis as hereditarius, et quomodo computandus?*

AD TIT. XV. XVI. de vulgari et pupillari ſubſtitutione *in vtriusque originem inquiritur, ſimulque eius formula et modus oſtenduntur.*

AD TIT. XVII. XVIII. XIX. quibus modis teſtam. infirmantur, de querela inofficioſi teſt. vt et de hered. qualitate et different. *explicatur, quaenam teſtamenta fuerint nulla vel iniuſta, infirmata, rupta, irrita, reſciſſa: quae*

fue-

fuerit origo querelae inofficioſi eiusque natura? quae origo portionis legitimae? Quinam heredes dicti neceſſarii, ſui et neceſſarii, extranei? Quibus ritibus creta et adita hereditas? Quid pro herede geſtio? Quid immixtio et agnitio?

AD TIT. XX-XXII. de legatis eorumque ademtione et translatione, vt et lege Falcidia *oſtenditur, quotuplicia legata fuerint, quomodo legatum ſit per vindicationem, damnationem, ſinendi modo, per praeceptionem? Quaenam fuerit horum legatorum differentia? Quid legatum partis hereditatis? Conſiderantur porro leges: Furia teſtamentaria Voconia, Falcidia earumque origo et materia expenditur.*

AD. TIT. XXIII-XXV. de fideicommiſſis vniverſalibus et ſingularibus et de codicillis, *fideicommiſſorum origo, formulae, natura oſtenditur: adduntur nonnulla de SCt. Trebelliano, Pegaſiano, Aproniano, de codicillorum nomine, natura, origine, et quae huc pertinent, aliis.*

ANTIQVITATES ROMANAE

IVRISPRVDENTIAM ILLVSTRANTES.

PROOEMIVM.

Cum Iustinianus Imperator in Institutionum prooemio suae potissimum collectionis texat historiam: facturi videbimur operae pretium, si et nos illius exemplo IVRIS ROMANI COLLECTIONES, tum ante Iustinianum, tum postea confectas, veluti per indicem recensuerimus.

I. Legum regiarum collectio seu ius Papirianum.

I. Vrbem Romam principio reges habuere, qui manu initio omnia regere, postea vero et leges quasdam curiatas ad populum ferre coeperunt. Tacit. *Annal.* *III*, *26*. *l*. *2*. §. *2*. *D*. *de orig*. *iur*. Has leges regias, maxime sacras,

primus collegit C. Papiſius (*a*), non multo poſt exactos reges pontifex maximus, vt patet ex Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Rom. III.* *p.* 187. ex quo etiam diſcimus, C. Papiſium illum leges Numae, dudum abolitas, in lucem reuocaſſe. Et haec quidem collectio IVS CIVILE PAPIRIANVM (*b*) vocatur a Pomponio, l. 2. §. 2. *D. de orig. iur.* de eoque tempore Caeſaris, (vt eleganter obſeruauit V. C. Car. Andr. Duker. *de Latinit. vet. Iuriſconſ. p.* 156.) librum integrum compoſuit Granius Flaccus, laudatum in *l.* 144. *D. de verb. ſignif.*

II. Eius interitus et reſtitutio.

II. Dudum vero, praeter pauciſſima fragmenta (*c*) Papiriana illa collectio periit. Et hinc

(*a*) Pomponius *l.* 2. §. 2. *et* 36. *D. de O. I.* modo *Sextum* modo *Publicum*; Dionyſius vero Halicarnaſſenſ. cui plurimum ea in re credendum *Caium* appellat. Cum autem Cuiacius obſeruet, in codicibus MSCt. legi VI. pro *Sextum*: non dubito, quin ex nota numerali Sexti praenomen ſibi finxerint ſcribae. Significare vero videtur numerus iſte, Papiſium, quem Dionyſius Halicarnaſſenſ. praecipue ſacras Numae leges collegiſſe refert, ſexto demum libro reliquas leges regias, veluti appendicem, adieciſſe: Vnde ita forſan legenda verba Pomponii: *Quae omnes conſcriptae exſtant in libro ſexto C. Papiſii.* Bynkersh. *Praetermiſſa ad l.* 2. *D. de O. I. p.* 17.

(*b*) *Papiſii* olim dicti, qui poſtea *Papirii*, Cicero Lib. IX. *Epiſt. ad famil.* 21. Primus Appius Claudius, (ſiue Coecus, ſiue Centummanus, ſiue Craſſus,) circa annum V. C. ccccv. literarum R. reperit, ex eoque tempore dici coepit, *Papirius*, *Furius*, *Valerius* pro *Papiſio Fuſio*, *Valeſio*, *l.* 2. §. 36. *D. orig. iur.* et ibi Bynkershoeck in *Praetermiſſis*. Petr. Faber *Semeſtr. I*, 11. *pag.* 52.

(*c*) Fragmentum bene longum e iure Papiriano exſtat apud

hinc renatis literis de colligendis legibus regiis cogitarunt Valentinus Forsterus in *historia iuris Romani, Lib. 1. Cap. VI. et sequ.* Fuluius Vrsinus, Ant. Augustinus, et Iustus Lipsius *de legibus regiis et decemuiralibus.* Pardulphus Prateius *in iurisprudentia vetere Draconis et Solonis, cum Romano iure legum regiarum et decemuiralium collata. Lugd. MDLIX.* 8. itemque Franc. Modius, Steph. Vin. Pighius, Ant. Syluius, et qui reliquis omnibus palmam praeripuit, Paulus Merula *de legibus Romanorum, Capite II. et sequentibus.* Romuli leges singulari opusculo collegit exposuitque Franc. Balduinus *(d)*, quod in *Iurispr. Rom. et Attic. Tom. I. p. 15.* cum aliis Balduini operibus relatum est.

III. Eiectis regibus, leges quoque eorundem exoleuisse *(e)*, et ius maxime incertum esse coepisse, **III. Leges XII. Tabularum.**

apud Macrob. *Saturn. III,* 11. Quamuis, cum illud non tam legum, quam commentarii, faciem prae se ferat, magis Granio Flacco, quam Papirio, videatur tribuendum. Forsan etiam huc pertinet *l.* 2. *D. de mor. infer.*

(*d*) Secutus est Balduinus tabulam Capitolinam, cuius apographum a Io. Barth. Marliano acceperat. Sed eam genuinam, certe antiquam haud esse, vel primo intuitu apparet. Vid. Eric. Maurit. *Differt de libris iur. comm. p.* 92. Ge. Schubart. *de Fatis Iurisprud. Rom. Exerc. I,* 38. *p.* 64.

(*e*) Leges omnes regias semel simulque lege tribunicia abrogatas esse, vulgo colligunt ex l. 2. §. 3. *D. de orig. iur. Exactis regibus lege tribunicia, omnes leges hae exoleuerunt.* Ex hoc enim loco palam esse putant, lege quadam, vel a Iunio Bruto, Tribuno adhuc Celerum, lata, vel tributim a populo scita, leges regias omnes fuisse proscriptas. Vid. Ge. Eberlin. *de orig. iur.*

piſſe, nouimus ex *l. 2. §. 3. D. de orig. iur.* Poſt diuturnas patriciorum plebisque ſimultates, anno Vrb. cond. CCCI. tres legati in Graeciam miſſi, qui variarum ciuitatum leges deſcriberent. Poſtea decemuiri, legum ferendarum cauſa creati, e moribus antiquis (*f*), et iure, quod legati attulerant, peregrino, et praecipue Attico (*g*), decem initio, ac paullo poſt duodecim tabulas

iur. IV. 11. *p.* 22. Ge. Schubart. *de fat. iurispr. Rom. Exerc. II*, 4. 118. At leges lege non exoleſcunt, ſed abrogantur: neque Pomponius ait, leges regias lege illa tribunicia exoleuiſſe, ſed reges ipſos proſcriptos eſſe lege tribunicia. Rittershuſ. *ad Leg. XII. Tab. p.* 9. Bynkersh. *ibid. p.* 10. Tribunicia vero illa lex non alia eſt, quam Iunia *de imperio conſulari*, quippe quam Brutus, adhuc Tribunus Celerum, ad populum tulit. Exoleuerunt vero regiae leges deſuetudine, et quidem omnes. Nam ſi quae in vſu manſerant eae non tanquam leges regiae, ſed tanquam mores patrii poſtliminio in vſum reuocati, obſeruabantur, vt diſcimus ex Dionyſ. Halic. *Antiq. Rom. X. p.* 627.

(*f*) Multas leges regias in XII Tabulas migraſſe, prolixe demonſtrant Iac. Cuiac. *Obſeruat. III*, 40. Guil. Maran. *ad l. 2. D. de orig. iur. p.* 107. 120. Et ſatis id conſtat exemplo patriae poteſtatis, de qua legem Romuli in quarta tabula exſtitiſſe, teſtatur Dionyſ. Halic. Ant. Rom. *II. p.* 97. qui etiam *Lib. X. p.* 681. obſeruat, XII. Tabulas ἔκ τε τῶν ἑλληνικῶν νόμων, καὶ παρὰ τῶν σφίσιν αὐτοῖς ἀγράφων ἐθισμῶν, *tum ex Graecorum legibus, tum ex ſuis moribus non ſcriptis*, eſſe compilatas. Sed et Liuius VI, 1. poſt incenſam a Gallis vrbem etiam leges regias cum XII. Tabulis conquiſitas fuiſſe, refert. Plura non addo de re certiſſima.

(*g*) Solonis leges adeo primas tulerunt, vt eas ſolas commemorent auctores quamplurimi. At Liu. III, 31.

las compilarunt, quas deinde populus in comitiis centuriatis probauit. Liu. *Hist. III*, *31. 34. 37. 57.* Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Rom. X. p. 676.* Et haec ſunt illae tabulae, quas omnibus omnium philoſophorum bibliothecis anteponendas putabat Craſſus apud Ciceron. *de Orat. I*, *44.* Hae ſunt illae tabulae, *fons vniuerſi publici priuatique iuris.* Liu. III, 34. Naeuis tamen eas non caruiſſe, oſtendere conati ſunt Phauorinus philoſophus apud Gell. *Noct. Att. XX*, *1.* *et* Thomaſ. *de naeuis iurisprud. Rom. Anteiuſtin.* *I*, *2.* et *Diſſertat. annexa p. 158. ſeq.*

31. legatos illos *iuſſos eſſe* ait, *inclutas leges Solonis deſcribere et aliarum Graeciae ciuitatum inſtituta, mores, iuraque noſcere.* Et Gell. *Noct Attic. XX* 1. duodecim tabulas *inquiſitis exploratisque multarum vrbium legibus* eleganti atque abſoluta breuitate verborum ſcriptas teſtatur. Tacitus denique *Annal. III*, 27. a decemuiris *quae vsquam egregia*, accita eſſe docet. De Lacedaemonum legibus vulgo hoc negant, ob teſtimonium Auguſtini *de Ciuit. Dei II*, 16. Sed illi opponi poſſent Symmachus *Epiſt. III*, 11. Ammian. Marcellin. *Hiſt. XVI*, 5. et Athenaeus *Deipnoſ. VI p.* 273. qui Romanos τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν elegiſſe, ſanctiusque ipſis Lacedaemoniis cuſtodiuiſſe, ſcripſit. Fortaſſe tutelam agnatorum legitimam Laconum moribus debent Romani. Sane enim Spartae eam tutelam vſitatam fuiſſe, patet ex Herodot. I. 65. Nec dubitandum, quin ex Charondae quoque legibus nonnulla adoptarint decemuiri, imprimis legem de ſupplicio falſi teſtis, ceu ex Ariſt. *Polit. II*, 10. docet Rittershuſius. Ab Aequis Faliſcis quoque decemuiros iura fetialia et nonnulla XII. Tabularum ſupplementa accepiſſe putat Seruius *ad Virgil. Aen. VII. v.* 695. Sed erraſſe Seruium, palam eſt ex Liu. I, 32 vbi iura fetialia iam Ancum Marcium, deſumta a Faliſcis Romanis tradidiſſe, legimus.

IV. Earum interitus et reſtauratio.

IV. Quamuis vero hae leges decemuirales tabulis aeneis *(b)* inſcriberentur a Romanis, Dionyſ.Halicarn. *Ant.Rom. X. p. 681.* et loco vrbis celeberrimo, id eſt, pro roſtris, adfigerentur in perpetuam rei memoriam: (Liu. III, 57. Diodor. Sicul. *Biblioth. XII, p. 87.*) anno tamen V. C. CCCLXVIII. Gallicano incendio vna cum ipſa vrbe perierunt, reſtitutae paullatim, conquiſitis vndique fragmentis et apographis. Liu. VI, 1. Poſtea, vt eo minus eſſet eas amittendi periculum, non ſolum aeri incidebantur, in quo tertio ſeculo Chriſtiano adhuc publice exſtabant teſte Cypriano *Epiſt. II, 2.* verum etiam pueris ipſis ab incunabilis ediſcendae proponebantur *(i)*. Cicero *de legib. II, 4.* et *21.* Verumtamen ne ſic quidem aetatem tulit nobiliſſimum illud legum decemuiralium corpus, quod

(*b*) Pomponius *l.* 2. §. 4. *D. de orig. iur.* meminit tabularum *eborearum*, vel, vt alii legere malunt, *roborearum*, quod ſane conuenientius videtur priſcae Romanorum paupertati. Sed forſan hae leges in tabulis *roboreis* primum promulgatae, ac dein, vbi populus eas iure ſciuerat, vel eboreis, vel aeneis demum, inſcriptae ſunt. Sane Anci Marci adhuc temporibus leges inſcribi conſueuerunt tabulis quernis, notatque Dionyſius Halicarn. *Lib. III. p.* 108. *χαλκέαι γαρ ςῆλαι ὄπω πότε ἦσαν.* *Nondum enim tum erant columnae aereae*, Ge. Schubart. *de Fat. iurispr. Rom. Exercit. II*, 35.

(*i*) Pueris ediſcendae erant hae tabulae, isque mos tamdiu durauit, donec lege Cornelia Praetores ex edictis perpetuis ius dicere iuberentur. Ex eo enim tempore iuris ſtudia non a legibus XII. tabularum, ſed a Praetoris edicto auſpicabantur adoleſcentes, ceu Cicer. *de legib. I*, 6. erudite oſtendit. V. C. Iac. Perizonius *Diſſ. de Lege Vocon. p.* 193.

quod iam inde a ſeculo VI. periiſſe, non ſine ratione exiſtimamus (*k*).

V. Collectiones XII. Tabularum recentiores.

V. Poſt renatas literas, collectis vndique fragmentis, reſtituere eas tentarunt Aymarus Riuallius, Io. Oldendorpius, Valentin. Forſterus, Ant. Auguſtinus, Fulu. Vrſinus, Franc. Balduinus, Ant. Contius, Franc. Hotomanus, Iac. Raeuardus, Cael. Calcagninus, Io. Criſpinus, Steph. Vin. Pighius, Theod. Marcilius, Fr. Pithoeus, Dionyſ. Gothofredus, Iuſtus Lipſius, Paulus Merula, Conr. Rittershuſius, Ludou. Charondas, Baſinſtochius, Pardulph. Prateius, Hadr. Turnebus, Iul. Pacius, Car. Sigonius, Ant. Clarus Syluius, Ricardus Vitus, Ian. Vincentius Grauina, et, qui reliquis omnibus videtur praeferendus, Iac. Gothofredus, cuius abſolutiſſima collectio exſtat in *quatuor fontibus iur. ciuilis*, qui prodierunt *Geneuae MDXLIII. 4.*

VI. Legis actiones earumque formulae et faſti.

VI. Ex interpretatione XII. Tabularum LEGIS ACTIONES natae ſunt, id eſt, certi exercendi iuris ritus, certaeque verborum conceptiones et formulae, quibus neglectis, ſuſceptum quoduis ciuile negotium irritum habebatur. Quamuis enim actus legitimi nonnunquam in ſenſu latiore acciperentur pro omnibus actionibus, quae coram magiſtratu explicabantur, adeo, vt et lictores *lege agere* dicerentur: Schulting. *iurispr.*

(*k*) Rittershuſius *ad XII. Tab. p.* 13. tabulas has periiſſe putat ſub irruptionem Gothorum. Aſt ſeculo adhuc Iuſtiniani integri exſtiterunt Commentarii Caii, quibus integrum XII. tabularum textum inſertum fuiſſe, ex fragmentis, quae in digeſtis paſſim exſtant, ſatis intelligitur.

Iurispr. anteiust. p. 85. 602. seq. ſtrictius tamen hic vocem accipimus partim pro formulis actionum partim pro actibus voluntariae iurisdictionis, ſollenniter explicandis, partim pro actibus ſollenniter, non tamen in iure, peragendis. Hinc ACTIONES LEGIS ſunt manumiſſio, emancipatio, in iure ceſſio, adoptio, et ſimiles; ACTVS LEGITIMI, tutoris datio, mancipátio, hereditatis aditio et repudiatio, aliique plures. Horum omnium proprium erat: I. Vt vel in iure, vel certe ſollenniter (*l*), fierent. II. Vt nec diem, nec conditionem, admitterent. III. Vt vno actu fierent, et iterari nequirent. IV. Vt per procuratorem explicari non poſſent. Ian. Vinc. Grauina *de XII. Tab. LXXX. p. 442.* Briſſon. *Antiq. Rom. III, 20. p. 76.* Pet. Faber. *Semeſtr. II, 23. 24. et ad L. 77. D. de reg. iur. p. 344. ſeq.* Iac. Raeuard. *de Auctorit. prudent. II. p. 952. ſeq.* Accedebant Faſti, ſeu conſignationes dierum faſtorum, nefaſtorum, interciſorum, quibus lege agere vel licebat, vel plane non, vel ex parte tantum licebat. Harum rerum omnium notitia initio penes ſolos patricios, et pontifices potiſſimum, erat, qui tanquam oracula addibantur a populo: neque e re ſua hi eſſe putabant, eas formulas et faſtos euulgari. Cicero *de Orat. I, 41.* et *pro Muraena XI.* Quintilian. *Inſt. Orat. III, 8.* Pomponius *l. 2. §. 6. D. de orig. iur.*

VII.

(*l*) Omnes actiones legis et actus legitimos in iure factos putat Grauina, *l. c.* ſed id falſum de hereditatis aditione, reputatione, aliisque actibus legitimis, qui et extra ius recte explicabantur. Sollenniter tamen omnes fieri debebant.

VII. Egregiam ergo plebi operam nauabat CN. FLAVIVS, qui arcanas iſtas formulas, et faſtos potificios (*m*), ab Appio Claudio (*n*) in librum collectos, anno circiter CCCXL. primus euulgauit. Vnde natum IVS FLAVIANVM, de quo Pompon. *l. 2. §. 7. D. de orig. iur.* Cicero *de Orat. I, 41. pro Mur. XI. et ad Attic. Epiſt. VI, 1. Liu. IX, 46.* Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII, 1.* Gell. *Noct. Att. VI, 9.* Valer. Max. II, 5. 2. Addunt Pomponius, et Plinius, Flauium eo beneficio aedilitatem a plebe meruiſſe. Sed conſtat ex Valerio Maximo, eum iam tum, cum iſta patriciorum arcana euulgaret, aedilem fuiſſe, et deinde praetorem factum, idque vel inde colligas, quod ipſe Pomponius faſtos illos *populo traditos*, id eſt, vti ego ex Liuio IX, 46. interpretor, *in albo* (*o*) *propoſitos*, refert. VII. Collectio earum in iure Flauiano.

VIII. Quanto gratius hoc plebi fuit officium: tanto minus illud placuit patribus, qui nouas ſubinde excogitarunt formulas, easque ne in vulgus manarent, occultioribus quibusdam notis conſignarunt. Eas vero denuo euul- VIII. Et ius Aelianum.

(*m*) Solos faſtos a Flauio cum plebe communicatos dicit Cicero *pro Muraena XII.* Sed formulas addunt reliqui auctores, vt puta, Valerius Maximus, Liuius, Gellius, Plinius, et ipſe Cicero *Epiſt. ad Attic. VI, 1.* An hi faſti ſint iidem cum illis apud Gruterum *Inſcript. p. CXXXIII*, nondum liquet.

(*n*) Non decemuiro illo, ceu exiſtimat Guido Panciroll. *Var. Lect. II, 2.* ſed Appio Claudio Caeco, cuius ſcriba fuerat Flauius. Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII, 1.* Cicero *de Orat. I, 41.* Bynkerſh. *in Praeterm. p. 46.*

(*o*) In albis aliquid proponere, non priuatorum erat ſed Praetorum atque Aedilium.

Iurispr. anteiust. p. 85. 602. seq. ſtrictius tamen hic vocem accipimus partim pro formulis actionum partim pro actibus voluntariae iurisdictionis, ſollenniter explicandis, partim pro actibus ſollenniter, non tamen in iure, peragendis. Hinc ACTIONES LEGIS ſunt manumiſſio, emancipatio, in iure ceſſio, adoptio, et ſimiles; ACTVS LEGITIMI, tutoris datio, mancipatio, hereditatis aditio et repudiatio, aliique plures. Horum omnium proprium erat: I. Vt vel in iure, vel certe ſollenniter (*l*), fierent. II. Vt nec diem, nec conditionem, admitterent. III. Vt vno actu fierent, et iterari nequirent. IV. Vt per procuratorem explicari non poſſent. Ian. Vinc. Grauina *de XII. Tab. LXXX. p. 442.* Briſſon. *Antiq. Rom. III, 20. p. 76.* Pet. Faber. *Semeſtr. II, 23. 24. et ad L. 77. D. de reg. iur. p. 344. ſeq.* Iac. Raeuard. *de Auctorit. prudent. II. p. 952. ſeq.* Accedebant Faſti, ſeu conſignationes dierum faſtorum, nefaſtorum, interciſorum, quibus lege agere vel licebat, vel plane non, vel ex parte tantum licebat. Harum rerum omnium notitia initio penes ſolos patricios, et pontifices potiſſimum, erat, qui tanquam oracula addibantur a populo: neque e re ſua hi eſſe putabant, eas formulas et faſtos euulgari. Cicero *de Orat. I, 41.* et *pro Muraena XI.* Quintilian. *Inſt. Orat. III, 8.* Pomponius *l. 2. §. 6. D. de orig. iur.*

VII.

(*l*) Omnes actiones legis et actus legitimos in iure factos putat Grauina, *l. c.* ſed id falſum de hereditatis aditione, reputatione, aliisque actibus legitimis, qui et extra ius recte explicabantur. Sollenniter tamen omnes fieri debebant.

VII. Egregiam ergo plebi operam nauabat CN. FLAVIVS, qui arcanas iſtas formulas, et faſtos potificios (*m*), ab Appio Claudio (*n*) in librum collectos, anno circiter CCCXL. primus euulgauit. Vnde natum IVS FLAVIANVM, de quo Pompon. *l. 2. §. 7. D. de orig. iur.* Cicero *de Orat. I, 41. pro Mur. XI. et ad Attic. Epiſt. VI, 1. Liu. IX, 46.* Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII, 1.* Gell. *Noct. Att. VI, 9.* Valer. Max. II, 5. 2. Addunt Pomponius, et Plinius, Flauium eo beneficio aedilitatem a plebe meruiſſe. Sed conſtat ex Valerio Maximo, eum iam tum, cum iſta patriciorum arcana euulgaret, aedilem fuiſſe, et deinde praetorem factum, idque vel inde colligas, quod ipſe Pomponius faſtos illos *populo traditos*, id eſt, vti ego ex Liuio IX, 46. interpretor, *in albo* (*o*) *propoſitos*, refert. VII. Collectio earum in iure Flauiano.

VIII. Quanto gratius hoc plebi fuit officium: tanto minus illud placuit patribus, qui nouas ſubinde excogitarunt formulas, easque ne in vulgus manarent, occultioribus quibusdam notis conſignarunt. Eas vero denuo VIII. Et ius Aelianum.

 euul-

(*m*) Solos faſtos a Flauio cum plebe communicatos dicit Cicero *pro Muraena XII.* Sed formulas addunt reliqui auctores, vt puta, Valerius Maximus, Liuius, Gellius, Plinius, et ipſe Cicero *Epiſt. ad Attic. VI, 1.* An hi faſti ſint iidem cum illis apud Gruterum *Inſcript. p. CXXXIII.* nondum liquet.

(*n*) Non decemuiro illo, ceu exiſtimat Guido Panciroll. *Var. Lect. II, 2.* ſed Appio Claudio Caeco, cuius ſcriba fuerat Flauius. Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII, 1.* Cicero *de Orat. I, 41.* Bynkersh. *in Praeterm. p. 46.*

(*o*) In albis aliquid proponere, non priuatorum erat ſed Praetorum atque Aedilium.

euulgauit Sex. Aelius Q. F. P. N. Paetus Catus (*p*), anno circiter V. C. DLIII. vnde enatum IVS AELIANVM. l. 2. §. 7. *D. de orig. iur.* Cic. *pro Muraen. XI.* An hoc ius Aelianum idem ſit cum S. Aelii Tripartitis, nondum expeditum eſt. Negant Bertrand. *de Iurisper. II, 4. p. 171.* Guil. Grot. *Vit. Iureconſ. I, 3. p. 17.* Mihi tamen ea de re dubitandum vix videtur ob l. 2. §. 38. *D. de orig. iur.* ex qua patet, in Tripartitis illis praeter XII. tabulas earumque interpretationem, *legis* etiam *actiones* occurriſſe. Vid. Beieri *Poſit. ad tit. D. de orig. iur. p. m. 10.*

IX. Vtriusque interitus et reſtauratio.

IX. Vtramque collectionem fata nobis inuiderunt. Formulas tamen actionum antiquas ſtupenda plane induſtria collegit Barn. Briſſon. libro *de formulis et ſollennibus populi Romani verbis*, edito *Francoſ. MDXCII. 4.* quo tamen non has tantum, ſed et alias, ſacras, militares, forenſes familiaresque formulas complexus eſt. Faſtorum exemplum non vnum extat in antiquis marmoribus, ex quibus quaedam aeterno inſcriptionum operi inſeruit Gruter. *p. CXXXIII*, et cum Petri Ciacconii aliorumque explanationibus recudenda curauit Io. Ge. Graeuius *Theſaur. Antiq. Rom. Tom. VIII.* Veterum denique nota-

(*p*) Sextum hunc Aelium ob iurisprudentiam mirifice collaudant Cicero in *Bruto XX.* et *de legib. II*, 23. Plin *Hiſt. Nat. XXXIII*, 11. et Ennius apud Cicer. *de Orat. I*, 45. cui vocatur.

Egregie cordatus homo, Catus Aeliu' Sextus.

Conf. *l. 1. pr. C. de comm. ſeru. manum.* De gente Aelia egregie diſſerit Henr. Noriſ. *Cenotaph. Piſan. Diſſert. III, 9. p. 419.*

notarum iuridicarum ſpecimina poſt Valerium Probum, Petrum Diaconum et Mangonem dedit Io. Nicolai in libro *de ſiglis veterum*, qui prodiit *Lugd. Batau. MDCCVI, 4.*

X. Ab iis temporibus multae ſubinde leges, multa quoque plebiſcita, multa edicta praetorum atque aedilium prodierunt, quibus acceſſerunt varia reſponſa prudentum, et ſub Imperatoribus ſenatusconſulta quam plurima, Edicta perpetua et Imperatorum reſcripta, adeo, vt in magnum *aliarum ſuper alias cumulatarum legum cumulum* excreſceret Romana iurisprudentia. Liu. III, 34. Romanarum legum Senatusque conſultorum hiſtoriam plures dederunt, in quibus eminent Paulus Manutius, Anton. Auguſtinus, Paulus Merula, Franc. Hotomanus, Ianus Vincent. Grauina: ſed hi omnes tamen in tanta meſſe haud leue aliis reliquerunt ſpicilegium.

X. Romana iurisprudentia mole ſua laborat.

XI. In tanta legum Romanarum farragine haud pauci de vniuerſali quadam iuris Romani collectione cogitare coeperunt. Agitauerat hoc conſilium Cicero (*q*), cuius integrum ea de

XI. De Vniuerſali iuris Rom. collectione cogitat Cicero.

(*q*) Ciceronem non fuiſſe in Romana iurisprudentia hoſpitem, vel ſcripta illius demonſtrant. Q. Scaeuolae Auguri ſe operam dediſſe, teſtatur ipſe *in Bruto: Cap. LXXXIX.* quamuis poſtea, eo mortuo et Q. Mucium Scaeuolam, pontificem, aliquandiu audierit. Idem *de Leg. I, 4.* Et in *orat. pro Muraena Cap. XIII.* minatur, ſe, ſi ſibi homini occupato ſtomachum mouerint, triduo iureconſultum profeſſurum. Vnde et inter iure conſultos Ciceroni locum dedit Guil. Grot. *Vit. Iureconſult. I, 9. p. 61.* Sed an magnus in hac arte fuerit, adhuc ſub iudice lis eſt. Vid. Schulting. *Orat. de iurispr. Ciceronis* et Bynkersh. *Praeterm. ad l. 2, §. 38. D. de O. I. p. 85. ſeq.*

de re librum laudat A. Gellius *Noct. Attic. l. 22.* Quintilian. *Inst. Orat. XII, 3.* Ipse quoque luculentam illius operis σκιαγραφίαν sub Crassi persona dederat libro *de Oratore I, 42.* Sed in spongiam incubuit hic Ciceronis Aiax.

XII. Vt et Iul. Caesar, et Cn. Pompeius et Constantinus M.

XII. Idem labor, teste Suetonio *Iul. XLIV*, Iulium Caesarem; idem et iam antea Cn. Pompeium exercuit, si vera refert Isidorus Hisp. *Orig. V, 1.* et, qui hunc exscripsit, Gratianus *can. 2. distinct. 7.* Ita enim ibi Isidorus: *Leges autem redigere in libros primus consul Pompeius instituere voluit, sed non perseuerauit, obtrectatorum metu. Deinde Caesar coepit id facere, sed ante interfectus est.* Sunt etiam, qui Constantinum M. de eiusmodi corpore iuris compilando cogitasse ferunt: Beier. *Posit. ad Digest. I, 1. 146.* sed nescio quo auctore. Id certius, horum omnium consilia fuisse irrita. In primis dolendum, Caesari, huic operi quam maxime pari, per fata non licuisse tam praeclare de Romana iurisprudentia mereri. Huber. *Auspic. domest. V. p. 177.*

XIII. Edicta Praetorum primum collecta ab Ofilio.

XIII. Edicta praetorum, Augusto imperante, diligenter colligere interpretarique coeperat C. Aulus Ofilius, Iureconsultus (r). *l.* 2. §. *44. D. de orig. iur. l.* 1. §. 2. *D. ne quis eum qui in ius vocabitur.* Sed priuatim susceptum fuerat hoc opus, (quicquid hic obuertat Henr. Dodwell. *praelect. Cambden. p. 780.*) neque adeo publicam vnquam

(r) Iam ante C. Ofilium ad Edictum quaedam commentari coeperat Ser. Sulpicius, quae Bruto dedicarat, *l.* 2. §. 44. *D. de Orig. iur.* ex quo Sulpicii commentario fragmentum extat. *l.* 5. §. 1. *D. de institor. actione.* Sed breuissimum hoc opus fuisse, obseruat Pomponius.

vnquam auctoritatem videtur obtinuiſſe. Menag. *Amoenit. Iur.* 447. *et p.* 98. Vnde eo facilius periit, poſtquam edictum Iuliani eius luminibus offecit.

XIV. Edictum perpetuum Saluii Iuliani.

XIV. Poſtea, Hadriano imperante, edicta praetorum in vnum codicem coaluere, vel ex multis potius edictum vnum, quod perpetuum vocabatur, concinnatum eſt, circa annum, vti Ant. Pagi in *diſſ. Hypat. P. II. p.* 209. et in *Crit. Baron. p.* 128. *Tom. I.* computat, CXXXII, Eutrop. *Hiſt. Rom. VIII,* 9. *L.* 10. C. *de condict. indebiti.* Auctor operis non Dedius Iulianus, Imperator, ceu ex loco quodam Aurelii Victoris, male intellecto, coniecerat Hugo Grot. *Florum ſparſ. p.* 641. ſed Saluius Iulianus, Didii proauus, teſte Spartiano *vit. Iulian. I.* gente Africanus, Adrumeti natus, ceu colligitur ex Spartian. *Iulian.* Cap. I. et Grut. *Inſcript. pag.* CCCCLVIII. de quo iureconſulto praeter Bertrandum et Guil. Grotium legimerentur Aegid. Menag. *Amoenit. iur.* XXIV. et Henr. Dodwell. *Praelect. Cambden.* VIII. *p.* 333. Quamuis vero mirifice Iulianum collaudent veteres, adeo, vt eum vocent *virum ſapientiſſimum, Nou.* LXXIV. *praef. pr. maximae exiſtimationis virum, et diſertiſſimum iurisperitum, l.* 5. *C. de bonis quae lib. iuris ſublimiſſimum teſtem, ſummae auctoritatis hominem, et praetorii edicti ordinatorem, l.* 10. *C. de condict. indeb. ſummum auctorem iuris ſcientiae, l.* 15. *C. de vſufr. et habit* et quae alia paſſim ſunt eius elogia: non tamen naeuis caruiſſe, aiunt, hoc edictum. Quaedam enim addidit de ſuo, quae praetor nunquam edixerat

rat l. 3. *D. de coni. cum emanc. lib.* Quaedam detraxit, veluti illa, quae de iureiurando, Vestalibus et Flamini Diali remittendo, edixerat praetor. Gell. *Noct. Attic. X, 15.* Quaedam correxit pro lubitu l. 1. §. 1. *D. commod. l. 1. D. quod met. causa.* Vid. Io. Bertrand. *de Iurisperit. l. 1. p. 31.* Guil. Grot. *de Vit. iureconf. II, 6. p. 127.* Iac. Gothofred. *Manual. Iur. III. p. 14. 15.* Nihilominus tamen facile eum excusat Hadriani Imp. auctoritas. Huius enim auspiciis scripsit. Et laudi sibi duxisse Hadrianum, si noua iura condidisse diceretur, quin ideo alterum Numam videri voluisse, ex Aurelio Victore Schotti praeclare obseruauit Henr. Dodwell. *Praelect. Cambden. VII. p. 294.* Ceterum tantam hic Iuliani labor auctoritatem in foro obtinuit, vt Diocletianus et Maximianus Imperatores illud IVS PERPETVVM appellare non dubitent, in *l. 5. C. de appellat.* vnde non mirum, quod ex eo tempore Furius Anthianus, Pomponius, Callistratus, Caius, Paullus, Vlpianus aliique clarissimi iureconsulti, certatim ad Edictum perpetuum commentati sint.

XV. Edictum prouinciale. XV. Eodem exemplo etiam Edictum prouinciale, nescio (*s*) quis, concinnauit, quod tamen ab edicto perpetuo praetoris parum discrepasse, immo cum illo vnum idemque fuisse videtur. Caii sane fragmenta ex commentariis ad edictum prouinciale tantum non vbique fragmentis aliorum ex libris ad edictum praetoris

(*s*) Eidem ergo Hadriano non male hoc edictum prouinciale tribuit Henr. Dodwell. *ad Spartian. Had. II. p.* 395.

toris respondent: adeo vt Gothofredus in ordinando edicto perpetuo etiam Caii fragmentis vti non dubitarit. Immo Caius promiscue scripsit: AIT PROCONSVL, et: AIT PRAETOR. *l. 4. D. quod quisquis iur. l. 1. §. 2. D. quod cuiusc. vniu. nom.* Ceterum hanc vtriusque edicti similitudinem nemo mirabitur; qui nouerit, iam olim proconsules vrbana edicta in iure dicundo plerumque esse secutos. Cicero in *Verr. I, 46.* et *ad Attic. Epist. VI, 1.* Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II, 12. p. 97.*

XVI. Periit vtrumque edictum, magno iurisprudentiae incommodo. Fragmenta tamen, hinc inde in Digestis reliqua, tanquam fractas e naufragio tabulas, collegerunt Eguinarius Baro in libris *Manualium* (t), Guil. Ranchinus, cuius labor ad edictum prodiit Paris. MDXCVII. 8. recusus in Io. Herm. Schminckii *Syntagm. critico. Marp.* cIↃIↃ CCXVII. 4. et, qui in digerendo ordinandoque potius, quam concinnando edicto, omnium superauit industriam, Iac. Gothofredus, cuius *Series librorum edicti perpetui* inter *quatuor fontes iuris ciuilis* exstat.

XVI. Restitutio edicti perpetui.

XVII. Ex quo Imperatores non amplius senatus consultis, sed epistolis, noua iura condere coeperant: intra ducentos annos in tantum

XVII. Codices, in quibus collectae constitutiones principum.

(t) Parum honorifice de hac Eguinarii collectione sentit Iac. Gothofr. in *Biblioth. Iur. I, p. 46.* vbi obseruat auctorem saepe data opera fingere edicta, quae nunquam fuerint, multaque eo referre, quae ex iureconsultorum placitis, moribus antiquis, nouisque principum institutis descendant.

tum cumulum haec excreuere Principum rescripta, vt etiam de iis in codices (*u*) colligendis cogitarint Gregorius et Hermogenes, ſeu, vt aliis vocantur, Gregorianus et Hermogenianus, quorum codices, priuata auctoritate concinnati, etiam a Iuſtiniano celebrantur. *Conſt. ſumma reip.* §. *1. de Iuſtin. cod. confirm.*

XVIII. Codex Gregorianus.

XVIII. Ad GREGORIANVM codicem quod attinet, eum recentiorem Hermogeniano credit Guido Panciroll. *de claris legum Interpret. I, 65. 66.* qui et auctorem eſſe ſuſpicatur Gregorium, ſub Valente et Gratiano praefectum annonae, Africaeque procoſ. cuius mentio fit *l. 15. C. Theod. de piſtorib.* At Gregorio alii hunc codicem tribuit Gothofredus *Proleg. Cod. Theod. I, p. 183.* qui ſub Conſtantino M. fuerit Praefectus praetorio, cuiusque mentio fiat *l. 3. C. Theod. de annon. et l. 2. C. Theod. de contrab. emt.* vt et in *l. 1. C. de natural. lib.* Neutrum adeo certum atque expeditum videtur. Auguſtinus ſane *ad Pollent. II, 8.* auctorem non Gregorium vocat, ſed Gregorianum: eodemque modo eundem laudat Auctor *collationis legum Moſaicarum et Romanarum I, 8. 9.* et *10. VI, 4. 5.* niſi vtrobique ſubintelligi oporteat *codicem.* Continuiſſe

(*u*) *Codices* cum ſemper vocentur huiusmodi Reſcriptorum principalium collectiones, obſeruandum, codices olim a voluminibus diſtinctos, atque ita appellatos libros, quadrata vel quadrangula forma. (nam et triangularis formae mentio fit apud Dionyſ. Perieget. p. 36.) quamuis alias vulgari vſu omnes libri vocentur codices. *l.* 52 *pr. D. de legat.* 3. Salmaſ. *de mod. Vſur. X. p.* 413. Schulting. *ad Paull. p.* 377.

nuiſſe vero hic codex videtur conſtitutiones ab Hadriano vsque ad Diocletianum et Maximianum (*x*).

XIX. Nec certior auctor eſt codicis HERMOGENIANI. Eugenio Hermogeniano, qui teſte Baronio, ſub Diocletiano, Praefectus praetorio fuit, atque ad ſenatum retulit de perſecutione Chriſtianorum, hanc compilationem tribuit Pancirolus *de clar. leg. Interpret. I, 65.* Alii Hermogenianum iureconſultum auctorem fuiſſe coniiciunt, quem ſub Conſtantino M. eiusque liberis floruiſſe, erudite démonſtrat Aeg. Menag. *Ameon. Iur. XI.* Conf. Iac. Gothofred. *Prolegom. Cod. Theod. I. p. 183. ſeq.* Reineſ. *Epiſt. ad Rupert. LXIX. p. 640.* Conſtitutiones vero principum, quorum Gregorianus rationem habuerat, in Hermogeniano etiam codice fuiſſe recte exiſtimat Iac. Gothofredus, ſed ita, vt in nonnullis inter ſe diſſenſerint. Quamuis vero de diſſenſu eorum res certa ſit, neque dubitare nos ea de re patiatur Auctor *Collationis legum Moſaicarum* et *Rom. VI, 5.* qui vnam eandemque Diocletiani et Maximiani Conſtitutionem in vtroque codice, aſt *aliis tamen diebus et conſulibus* lectam, teſtatur: nihil tamen eſt, quo

XIX. Codex Hermogenianus.

(*x*) In fragmentis ſane codicis Gregoriani, quae etiamnum exſtant, legimus conſtitutiones Antonini Caracallae et Seueri, Alexandri, Gordiani, Phillipporum, Valeriani et Gallieni, Cari et Nummeriani, immo et Diocletiani et Maximiani. Ex quo patet, erraſſe virum ſummum, Iac. Cuiacium, dum in *princ. paratitl. Codicis* Gregorianum codicem in Valeriani et Gallieni Conſtitutionibus deſiiſſe, ſcripſit.

quo certo demonſtres, Hermogenianum etiam ab Hadriani temporibus, vſpicatum fuiſſe. In fragmentis ſane illius non niſi Diocletiani et Maximiani Conſtitutiones occurrunt, ſi a tribus primis diſceſſeris, quae Aurelio (*y*), neſcio cui, tribuuntur. Sed, cum hanc inſcriptionem ſinceram haud eſſe vel primo intuitu pateat, nec ratio vlla appareat, cur poſt Gregorianum actum agere voluerit Hermogenianus: non praeter rem ſuſpicari mihi videor, Codicem Hermogenianum non niſi ſupplementum aliquod Gregoriani fuiſſe, adeoque praeter ea, quae Gregorius omiſerat, ſuperiorum principum reſcripta, Diocletiani ſolum et Maximiani, vt et eius ſucceſſorum Conſtitutiones complexum eſſe, vsque ad quarti ſeculi Chriſtiani initium (*z*).

XX.

(*y*) Nemo veterum Imperatorum ſolo Aurelii nomine dictus eſt. Vnde apparet, inſcriptionem harum conſtitutionem minus eſſe ſinceram. Sed certum eſt, has quoque conſtitutiones aut Diocletiani aut Maximiani eſſe. Nam prior C. AVRELIVS VALERIVS DIOCLETIANVS vocatur in marmoribus apud Gruterum *Inſcript. p. CCLXXIX. et MLXXIX.* Poſterior vero M. AVRELIVS VALERIVS MAXIMIANVS non ſolum in nummis, ſed et inſcriptionibus apud Gruter *p. CLIX. et CCLXXIX.* Accedit, quod haec conſtitutionum fragmenta in ſubſcriptione habeant Sirmium, ex qua Panonniae vrbe quam plurimas horum Imperatorum Conſtitutiones emanaſſe patet ex *l.* 19. *l.* 24. *l.* 39. *C. de transact.* aliisque plurimis. Vid. Schulting. *Iurispr. Anteiuſt. p.* 709.

(*z*) In Codice Iuſtinianeo conſtitutiones quaedam occurrunt, poſt Diocletianum ſcriptae, et anteriores tamen epocha

XX. Vterque collector profano deorum cultui addictus fuisse videtur Gothofredo. De Hermogeniano sane iureconsulto contra Io. Bertrandum id demonstrarunt Aegid. Menag. *Amoenit. Iur. ciu. XI.* et Guil. Grot. *Vit. Iurecons. vet. II, 12. p. 178.* Nec a veritate abludere videtur sententia Gothofredi, hos Auctores ideo tantam operam in colligendis vetustiorum Principum epistolis posuisse existimantis, vt veteris iurisprudentiae anteconstantinianae, quae tum Constantini M. et successorum constitutionibus quotidie euertebatur, faciem posteritati contemplandam sisterent.

XX. Cur hi Imperatorum gentilium constitutiones colligerint?

XXI. Periit vterque codex, praeter fragmenta, quae initio Iac. Sichardus edidit cum *Codice Theodosiano, Basileae MDXXVIII. fol.* deinde Petrus Gregorius Tholosanus *Lugduni MDLXVI.* et Iacobus Cuiacius, *Colon. Allobr. MDLXXXVI.* et eodem anno *Parisiis.* Nouissima obsolutissimaque edicto est Antonii Schultingii, cuius simul annotationibus illustrata vtriusque Codicis fragmenta prodierunt in *Iurisprudentia vetere anteiustinianae p. 683. seq. Lugd. Bat. MDCCXII, 4.*

XXI. Codicis vtriusque fragmenta.

epocha Codicis Theodosiani, qualis est *l. vlt. C. de tutor. et curat. qui satis non ded.* edita anno CCCVI. et *l. 1. C. de feriis* priore illa paullulum antiquior. Hac, cum ex Codice Theodosiano desumtae non sint, procul dubio ex alterutro horum codicum in corpus Iustinianeum migrarunt: Adeoque probabile est, Hermogenianum saltim Codicem pertigisse ad annum CCCVI. Schulting. *ibid.*

XXII. Codex Theodosianus.

XXII. Cum vero hi codices et priuatim collecti essent, et gentilium tantum Imperatorum rescripta complecterentur: Christianorum quoque imperatorum a Constantino M. vsque ad suam aetatem constitutiones in vastum satis opus collegit THEODOSIVS IVNIOR Imp. *(a)* circa ann. CCCCXXXVIII. Vnde etiam hunc Codicem inscriptum fuisse aiunt. *Nouas leges legitimorum Principum.* Quod tamen non adeo certum, cum et Iuliani τȣ̃ παραβάτȣ constitutiones in hoc codice vtramque faciant paginam, et legitimi principes potius tyrannis opponendi, videantur. Iac. Gothofr. *Prolegom. ad Cod. Theod. I. et II.* Exstat etiamnum hic codex, qui post Sichardi, Tilii, Cuiacii, Puteani, Pithoei et Sirmondi curas luculento commentario Iac. Gothofredi, illustratus prodiit *Lugd.* cIↃ IↃ CLXVIII. *fol. tom. VI.*

XXIII. Naeui huius codicis.

XXIII. Nec tamen hic Theodosianus etiam codex sine naeuis est, quos accurate recenset Gothofred. *Proleg. II. p. 187.* Immo nec integer satis ad nos peruenit. Nam CCCXX. circi-

(a) Cum hoc Theodosiano Codice caue confundas *Alarici* Gothorum Regis *Codicem*, Aniani opera compilatum ex particulis codicis Theodosiani, Gregoriani, Hermogeniani itemque ex institutionibus Caii, et sententiis Paulli, hinc inde tamen interpolatis manu eiusdem Aniani. Nam et haec farrago saepe *Codicis Theodosiani* vel *legis Romanae* nomine laudatur a medii aeui Scriptoribus. Oiselius *Proleg. ad Caii Inst.* Iac. Sirmond. *Quaest. tripl. ad calcem Var. Opusc. Tom. III.* Iac. Gothofred. *Proleg. Cod. Theodos. V.* Car. du Fresne *Glossar. Lat. voce Lex Romana Tom. II. p. 269.*

circiter constitutiones occurrunt in Codice Iustinianeo, quas in Theodosiano frustra quaesiueris, quarumque indicem confecit Anton. Maruillius, editioni Gothofred. subiectum, sub titulo *Supplementi Codicis Theodosiani*, post Glossarium nomicum.

XXIV. Adiectae etiam huic Codicis Theodosiani editioni constitutiones *nouellae* Theodosii, Valentiniani III. Marciani, Maiorani, Seueri et Anthemii, a Pithoeo primum vulgatae *Paris. MDXXXI.* nec non a Conr. Rittershusio *Francof. MDCXV.* XXIV. Nouellae illi adiectae.

XXV. Cum ergo nemo ante haec tempora legibus compilatis fecisset operae pretium, iurisprudentiaque esset *ὡς ἂν ἄχθος καμήλων πολλῶν*, *multorum camelorum onus*, vt lepide ait Eunapius in *Vit. Aedesii p. 32.* factum est, vt Iustinianus Imp. de noua vniuersi iuris collectione cogitare coeperit, laudandus sane hoc nomine, quod dignum persona imperioque suo ceperit consilium, felix quoque eo, quod opus a multis ante se frustra tentatum perfecit, sed a multis reprehensus, quod non prudentius hoc negotium conficiendum curauit, et in eo infelicissimus, quod in ea incidit tempora, quibus ob gliscentem barbariem vix licebat orbi literario magnum quid atque excellens a iureconsultis eius aetatis expectare. XXV. Collectio Iustiniani.

XXVI. Est hic princeps ancipitis admodum famae, et, si eius ingenium ex Procopii iudicio aestimes, laudibus, quas ei vulgus iureconsultorum admetitur, vix dignus. Fuisse enim dicitur XXVI. Huius Imperatoris genius.

 varius

varius in omni genere vitae, cleri pariter ac Theodorae, mulieris ſcenicae, quam vxorem duxerat, ludibrium, ad euertendas pretio leges paratiſſimus, a prudentia denique legislatoria parum inſtructus. Sic eum deſcribunt fide Procopii *in Anecdotis* a Nic. Alemanno vulgatis, cui tamen ab Eichelio, Gabriele Triuorio, Io. Petr. Ludeuigio aliisque acriter contradictum eſt.

XXVII. Ictorum, quorum opera vſus, indoles.

XXVII. Nec opera vſus dicitur virorum huic labori parium, ſed *Dorothei*, *Theophili*, aliorumque huius commatis iureconſultorum, et maxime *Triboniani*, cuius indolem poſt Suidam in voce *Tribonianus*, viuis coloribus depinxit Franc. Hotomanus in *Autitriboniano. cap. XI, et XII, p. 146. ſeq.* Et ſane cum huius viri imprudentia et ſubleſta fides ex ipſis operibus elucere videatur, (quamuis et quaedam ei perperam vitio vertantur,) mirati olim ſumus, Io. Chiffletium *de vtriusque iuris architectis*, et Ianum Vincentium Grauinam *de ortu et progr. iur. ciuil. CXXXII. p. 159. ſeq.* tanto molimine eius cauſam egiſſe. At, re paullo accuratius expenſa, non magis eo nomine indignamur Triboniano, quam Iuliano (§. XIV.) Nihil enim illum, niſi ex praeſcripto principis, egiſſe, ſatis conſtat.

XXVIII. Codex Iuſtinianeus.

XXVIII. Huius ergo viri opera, auſpiciisque Iuſtiniani, A. C. DXXVIII. Id. Febr. primo loco prodiit. CODEX IVSTINIANEVS, qui, quam parum diligenter fuerit a decemuiris huic operi praefectis collectus, vel inde patet, quod

poſtea

poſtea vna litura videtur inducendus *(b)*. *Conſt. Haec quae fin. de nou. C. fac.*

XXIX. Deinde XVII. viris datum negotium, conficiendi PANDECTAS, vel DIGESTA *(c)*, in quae Tribonianus eiusque ſocii, quidquid ex veterum iuriſconſultorum ſcriptis excerpſerant, coniecerunt. Sed quam parum diligenter iſto quoque labore defuncti ſint, et breuitatem temporis oſtendere, aiunt, (intra triennium enim tantum opus abſoluerunt,) et parum commodam excerpendi methodum et ordinem rerum perturbatiſſimum, ne ad edicti quidem perpetui ſeriem per omnia redactum (vid. Bynkersh. *Obſ. II, 25.*) et tot denique emblemata, quae iamdudum Pandulphus Prateius *in iurisprudentia media*, et Iac. Wiſſenbachius *ſingulari tractatu* notarunt. Quamuis et hic aliquando iniuria fiat Triboniano. XXIX. Pandectae.

XXX. Tum porro ſecutae ſunt INSTITVTIONES, a Triboniano, Theophilo et Dorotheo, (tantillum ſcilicet compendium a tribus viris) conſcriptae. In iis et diuiſionem librorum, et materiarum ordinem aliquando auctorum XXX. Inſtitutiones.

B 4 ἀκρι-

(*b*) Interim laudatur prior iſte Codex in Inſtitutionibus, in quibus adeo ad multas Conſtitutiones remittimur, quae in noſtro *Codice repetitae peaelectionis* deſiderantur.

(*c*) *Digeſtorum* vocabulum iam olim iureconſultis familiariſſimum fuit. Exſtiterunt *Digeſta* Iuliani Alpheni Vari, Iuuentii Celſi, Vlpii Marcelli, Ceruidii, Scaeuolae, Pauli. Ita vero vocati ſunt libri, in quibus deciſiones et diſputationes iuris continerentur, ac veluti digeſtae eſſent. Bertrand. *de Iurisp. I*, 1. Ita et pandectas ſcripſere Vlpianus et Modeſtinus.

ἀκυρισίαν arguere, contendunt. In plerisque tamen ſecuti ſunt Caium (*d*), quem Imperator, vel potius Tribonianus, ideo *ſuum* vocat. Conf. de eo Caio Menag. *Amoenit. iur. p. 464.* Bertrand. *de Iurisperit. I, 29.* Guil. Grot. *Vit. Iureconſ. II, 7.*

XXXI. Codex repetitae praelectionis.

XXXI. Sed ne hic quidem ſubſtitit Iuſtiniani diligentia. Cum enim prior ille Codex parum placeret, et in multis pandectae ab eo diſcreparent: denuo V. viris eius emendationem commendauit. Vnde prodiit CODEX *repetitae praelectionis*, promulgatus anno DXXXIV, XVI. Kal. Dec. qui etiamnum exſtat.

XXXII. Nouellae.

XXXII. Denique Iuſtinianus, vt erat ad mutandum emendandumque ius procliuis, multa in ſuperioribus libris promulgata ipſe ſuſtulit et mutauit, editis ſubinde nouis conſtitutionibus, quas NOVELLAS appellant. Nouem earum collectiones, vel, vt barbare vocantur, *collationes* a cuiusnam manu ſint, parum conſtat (*e*). Nec omnes Iuſtiniani, ſed quaedam etiam Tiberii

(*d*) Exſtat etiamnum CAII *inſtitutionum* ſiue epitome, ſiue ἀποσπασμάτιον, ab Aniano Wiſigotho ſeruatum, atque hinc inde interpolatum, quod cum aliis eius fragmentis luculentoque commentario edidit Iac. Oiſelius et ſuis, aliorumque adiectis notis, Ant. Schulting. *in iurisprud. vetere anteiuſtinianea. Lugd. Bat.* 1717. 4. Seculo tamen XI. integriores adhuc ſuperfuiſſe Caii inſtitutiones, ex Cyni loco memorabili oſtendit. Bynkersh. *de reb. manc.* cap. 7. p. 107.

(*e*) Ipſum enim Tribonianum, qui *Nouellarum* collectionem promiſit §. 4. *Conſt. de Emend. Cod.* auctorem haud eſſe, vel ex ſtilo apparet. Nec magis de Berguntione liquet.

berii Imp. ſunt, vti CLXI. CLXIII. CLXIV. quaedam etiam Iuſtini, vti CXVII. CXL. CXLIV. CXLVIII. CXLIX. Id ſaltim vel ipſa verſio ineptiſſima indicat, eas collationes e barbaris ſeculis eſſe. Vnde de Graeco reſtituendo textu iam dudum ſolliciti fuere eruditi (*f*). Nouellas CXLIV. Graece edidit Greg. Haloander *Norib. MDXXXI. fol.* alias XXIII, e codice Fuggeriano extulit Henr. Scrimgerus Scotus, quae prodiere *ex Stephaniana MDLVIII. fol.* Exſtant et verſiones Latinae cultiore ſtilo adornatae partim a Iuliano (*g*), Patricio et Anteceſſore Conſtantinopolitano, partim a Gr. Haloandro, quarum haec cum corpore iuris Haloandrino, illa e bibliotheca Pithoeorum prodiit *Baſ. 1576. f. et Pariſ. 1689. f.*

XXXIII. AVTHENTICAE ex nouellis deſumtae adiectaeque codici iam ſeculo VI. a Gregorio M. *Epiſt. XI, 54.* et Iuone Carnot. *Part. III. Cap. CLXXXV.* citantur. Vnde nec ab Irnerio ſolo ſunt, vt vulgo creditur, nec a Iure- XXXIII. Authenticae.

 conſul-

(*f*) Nec omnes tamen nouellae Graece conceptae, Vid. *Nou.* 9. 11. 17. 23. 33. 34. 35. 41. 62. 65. 114. 138. 143. 150. quae manifeſto Latine editae a Iuſtiniano.

(*g*) Ad hunc Iulianum pertinet epigramma Thaeeteti, quod exſtat in *Antholog. IV*, 1.

Τȣτον ἰȣλιανὸν νομικῆς φάος, εἶπον ἰδȣσαι
Ῥώμη καὶ Βερόη, πάντα φύσις δύναται.
Roma et Berytus, conſpecto hoc lumine legum,
Quantum, aiunt, virtus, ingeniumque poteſt!

Quod elogium ad Saluium Iulianum, Edicti perpetui conditorem, fruſtra retulerunt Alciat. *Diſp. II*, 27. et Bertrand. *de Iuris perit. I*, 1. *p.* 30. merito hunc notati a Menagio *Amoen. Iur. Ciuil. XXIV.* et Guil. Grot. *vit. Iureconſ.* II, 6. *p.* 122.

consultis Papiensibus, qui tamen forsan eas auxerunt. Vid. Strauch. *Diss. Acad. IV. Cap. 1. 2.* Beyer. *Posit. Pandect. I, 2. p. 30. seq.*

XXXIV. Vsus iuris Iustinianei in occidente.

XXXIV. Post Iustiniani tempora in occidente non adeo magnum iuris Iustinianei vsum fuisse comperio. *Wisigothi* Codicem Theodosianum compilationi Iustinianeae praeferebant. In *Italia*, quo Longobardorum arma non pertigerunt, *Codex* tantum et *Nouellae* in aliquo pretio erant. Postea a Francis permissum Italis, iure vel Longobardico vel Romano vel Francico vti. Demum ab Irnerii temporibus renatum est studium iuris ciuilis in scholis Italicis. De quibus omnibus videndus Conring. *de origine iur. cap. XX. seq.*

XXXV. In oriente ius Iustinianeum primo Graece versum.

XXXV. At in oriente non cessatum a compilandi studio, siue quod Imperatores Iustiniani gloriae inuiderent, siue quod eius compilationes, ob insignem prolixitatem, odissent. Et primo quidem de graece vertendo corpore iuris cogitatum, imperante Phoca. Institutionibus ergo eam operam nauauit Theophilus, ille ipse, qui institutiones cum Triboniano et Dorotheo elaborauit. Eius enim paraphrasin iam laudari a Thalelaeo ipse obseruat Fabrott. *in Praefat. ad Theoph.* vid. Gundlingiana *Part. II. obs. II.* Pandectis et Codici Thalelaeus, Theodorus Hermopolita, Anatolius et Isidorus. Vid. Suares. *Notit. Basilic. Tom. I. praemiss.* Vinc. Grauina *de ortu et progr. iur. ciu. n. CXXXIIX, p. 163. seq.* Theophili *paraphrasis* potius, quam versio, etiamnum exstat, edita primum a Viglio Zuichemo, insigni Frisiae ornamento Bas.

anno

anno MDXXXIV. deinde a Christiano Wechelio Parif. *eodem anno*, hinc a Iodoco Petro Neithardo anno MDXLIV, porro a Iac. Curtio anno 1545. Dionysio Gothofredo anno MDLXXXVII. et denique a Carolo Hannibale Fabrotto *Parif. 1634.* et *1657.* Thalelaei opus pandectarum nondum adspexit lucem (*b*).

XXXVI. Postea Basilius Macedo nouam collectionem instituit, desiderans in Iustinianeo corpore breuitatem, perspicuitatem, ordinemque concinnum, Cedren. *Annal. p. 568.* Leon. Imp. *prooem. ad Basilica.* Sed morte praeuentus, non nisi epitomen edidit codicis Iustinianei, quam πρόχειρον τῶν νόμων appellauit. Periit hoc opus praeter fragmenta quaedam de nuptiis Io. Leuncl. *Iur. Graeco Rom. Lib. II. p. 86.* aliudque apud Baron. *Ann. DCCCXXVI. n. XII.*

XXXVI. Deinde noua collecti tentata Basilio.

XXXVII. In labore illo Basilio, idem, qui in imperio, successit Leo, filius, insigni rerum scientia σοφȣ vel φιλοσόφȣ cognomen adeptus. Et is quidem edidit βασιλικὰ νόμιμα, vel διατάξεις βασιλικὰς ex pandectis et codice, omissis tamen iureconsultorum et Imperatorum nominibus, compilata Suares *l. c.*

XXXVII. Et Leone.

XXXVIII. Denique Constantinus Porphyrogennetus, frater Leonis natu minor, edidit repetitam βασιλικῶν praelectionem, quae et πρόχειρον μέγα, vt et τὸ πλάτος τῶν νόμων nec non το πλάτος absolute appellatur. Et haec ipsa sunt illa

XXXVIII. Nec non Constantino Porphyrogenneta. Vnde natum opus βασιλικῶν.

(*b*) Vidisse se tamen alicubi hanc versionem MSCt. testatur Greg. Haloand. in *praefat. Nouellar.* Quemadmodum et codicem. Graecum visum esse in Creta insula, tradit Suallenb. in proleg. Harmenop.

illa βασιλικὰ, quorum libros XXVIII, XXIX, XXX, XLV, XLVI, XLVII, XLVIII, edidit Gentianus Heruetus, Parif. cIↃ IↃLVII. Librum LX, Iac. Cuiacius, vtraque coniunctim fub titulo βασιλικῶν διατάξεων Dionyf. Gothofredus *Hanou. 1606. fol.* Libr. XXXVIII, et XXXIX. ex Cuiacii fchedis emifit Car. Labbaeus Parif. cIↃIↃ CIX. Integra βασιλικὰ (*i*), Graeca et Latina, debemus Car. Annib. Fabrotto, qui ea publicauit *Parif. 1607. f. Tomis VII.*

XXXIX. Variae epitomae inde confectae.

XXXIX. Succeffere variae epitomae, quales funt: I.) Πρόχειρον μικρὸν ab iisdem Imperatoribus confectum, quod et ἐκλογῆς καὶ ἐπιδιορθώσεος nomine venit (*k*). II.) Index νομικῶν κατὰ στοιχεῖον per alphabeti feriem digeftus, a Io. Sambuco Pannonio Tarenti repertus et fub titulo ἐκλογῆς βασιλικῆς editus a Io. Leunclauio *Bafil. 1576.* Auctor fertur Romanus Lacapenus. Vid. Cuiac. *Obf. XVIII, 37.* III.) Mich. Attaliotae,

(*i*) Libri tamen XIX. XXXI. XXXII. XXXIII. XXXIV. XXXV. XXXVI. XXXVII. XXXVIII. XLIII. XLIV. XLIX. et LIX. non funt authentici, fed a Fabrotto ex Synopfi βασιλικῶν, et Theodoro Hermopolita, Conftant. Harmenopuli et Cuiacii Commentariis vtcunque compilati. Forfan ii etiamnum in bibliotheca quadam latitant. Ita ominabar fecundam editionem cum pararem. Vatem me fuiffe haud vanum, nuper demum intellexi Amftelodami ex V. A. Corn. a Bynkershoeck, qui fe bonam horum partem a iuuene nobili, Parifiis redeunte, nactum referebat. Gratulamur feculo hunc thefaurum, maxime fi obftetricias viri doctiffimi manus experietur.

(*k*) Eius titulos priores XXVIII. exhibet Io. Leunclau. *Iur. Graeco Rom. Tom. II. p. 79.* Conf. Lambec. *Bibl. Vind. Lib. V. p. 162. et Lib. VI. p. 24. 25.*

liotae, iudicis et Procos. πόνημα seu πραγματικὴ tempore Michaëlis Ducae compilata (*l*). IV.) Michaëlis Pselli *synopsis*, qua ius compendiarium versibus politicis complexus est (*m*). V.) Πρόχειρον Constantini Harmenopuli, qui circa annum CIↃCCCXLV. floruit (*n*) ex Basilicis contractum, et nuncupatum ἑξάβιβλον. Ei non absimile VI.) Antiochi Balsamonis πρόχειρον, et si qua sunt huius generis alia.

XL. Denique Turcae, capta Constantinopoli, et Graecorum imperio, et iuris Romani in oriente studio finem fecerunt, dubiumque est, an in Turcicis dicasteriis quaedam iuris Iustinianei reliquiae seruentur. Vid. Groeneweg. *ad prooem. Instit. num. I.* Feltmann. *ad l. 2. §. 3. D. de orig. iur.* Pagenstech. *Sicilim. Manip. 2. p. 105.* Leonis certe nouellas hodienum in Graecia non extra vsum esse, patet ex Christ. Angeli *de statu eccl. Graecae p. 112. et 115.* et obseruauit id Bynkersh. *obs. IV, 1. p. 385.* XL. Finis iuris Iustinianei in Oriente.

XLI. At in occidente a seculo XII. magis magisque in academias et fora irrepere coepit ius Iustinianeum, cuius tot ex eo tempore prodierunt editiones, glossae, commentarii, paratitla, systemata, compendia, vt eorum mole et multitudine laboremus. XLI. Eius incrementa in occidente.

XLII.

(*l*) Edidit illud πονήμα sub titulo σύνοψις ὡσανεὶ συνόψεως Io. Leunclau. *Tom. II. p. 1.*

(*m*) Prodiit ea synopsis cum aliis quibusdam Mich. Pselli *opusculis* cura Franc. Bosqueti *Paris.* 1632. 8.

(*n*) Editus est Harmenopulus Graece et Latine cum notis Io. Merceri et Dionysii Gothofredi *Gen.* 1587. 4.

XLII. Ratio veterum tractandi ius ciuile.

XLII. Cum Iuſtinianus §. 3. huius prooemii et §. 2. ſequentis tituli nonnulla quoque de docendae diſcendaeque iurisprudentiae ratione moneat: licebit et nobis ea de re ex antiquitatibus diſſerere. Iuris ſcientiam olim in latenti habebant patrici (*o*), nec temere ſolebant quemquam, niſi ſui ordinis, hiſce ſacris initiare. Cicero *de offic. II, 19. Cum multa praeclara maiorum, tum quod optime conſtituti iuris ciuilis ſummo ſemper in honore fuit cognitio atque interpretatio. Quam quidem ante hanc confuſionem temporum in* POSSESSIONE SVA PRINCIPES *retinuerunt: nunc, vt honoris, vt omnis dignitatis gradus, ſic huius ſcientiae, ſplendor delectus eſt.* Addi poterit eiusdem Ciceronis *Oratio pro Muraena XII.* et *de Oratore I, 41.* et videtur ſane antiquiſſimis temporibus iurisprudentia veluti traditione quadam conſeruata inter patricios, vſu magis, quam inſtitutione, addiſci conſueuiſſe. Quod non difficile erat in tanta Romanorum legum paucitate.

XLIII. Methodus eorundem tradendi iurisprudentiam.

XLIII. Primus veterum hanc conſuetudinem migrauit Tiberius Coruncanius, primus e plebe Pontifex Maximus, anno V. C. Iↄ. Is enim odio patriciorum iuris cognitionem, quam alii in latenti habuerant, paullo amplius diuulgauit, et diſcentibus ſe dare coepit. l. 2.

§. 35.

(*o*) Hinc eſt quod iureconſulti appellantur *principes ciuitatis*. Cuiac. *ad* Pompon. *L.* 3. §. 35. *D. de Orig. iur. p.* 1188. *maximique viri*, Pompon. *d. l.* 2. §. 35. Hinc illa Mucii obiurgatio: *Turpe eſſe patricio et nobili, et cauſas oranti, ius, in quo verſaretur, ignorare l.* 2. §. 43. *eod.* Conſ. G. Schubart. *de Fatis Iurisp. Rom. Ex. I,* 16. *p.* 28.

§. 35. *D. de O. I.* Eius exemplum deinde ſecuti ſunt alii, veluti Q. Mucius Scaeuola, C. Aquilius Gallus, L. Lucilius Balbus, T. Iuuentius, Q. Cornelius Maximus, et inprimis Seruius Sulpicius, quorum ex aedibus, tanquam ex equo Troiano, magna praeſtantiſſimorum iureconſultorum frequentia prodiit. Cum vero hi omnes ampliſſimos in vrbe honores geſſerint: facile eſt ad exiſtimandum, eos non ſcholas aperuiſſe, aut leui didactro inuitatos, ſubſellia poſuiſſe diſcentibus. Sed ſolebant, cum de iure conſulentibus reſponderent admittere iuuenes, qui audirent, notarentque reſponſa, rationemque tradendi atque interpretandi iuris, adeoque vna opera et conſulentibus, et diſcentibus ſatisfacere. Cicero in *Oratore ad Brut. XLI. Ius ciuile docere, ſemper pulchrum fuit, hominumque clariſſimorum diſcipulis floruerunt domus.* Et paucis interiectis: *Alteros reſpondentes audire ſat erat, vt ii qui docerent, nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent, ſed eodem tempore et diſcentibus ſatisfacerent, et conſulentibus.* Ac denique *in Bruto LXXXIX. Ego autem, iuris ciuilis ſtudio, multum operae dabam Q. Scaeuolae, P. F. qui quanquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat.* Ex quibus patet, vſu magis atque exercitatione, quam doctrina, veteres ad tantam de iuri reſpondendi facultatem adſpiraſſe.

XLIV. Sub Imperatoribus publica Romae ſchola floruit, iurisprudentiae etiam ſtudiis conſecrata, de qua infra dicemus *Lib. I. Tit. XXV.* XLIV. Schola iuridica Romana.

Staatliche Bibliothek Regensburg

XXV.n.XX.seq. Decuerunt in ea ſchola iureconſulti vel Anteceſſores duo, tempore Theodoſii iunioris *L.vn.C.Theod.de ſtud.lib.vrb.Rom. et Conſt.* Antea tamen eodem inſtituto, quo veteres erant vſi, iuuenes domi habuiſſe videntur Papinianus, de cuius diſcipulis Lamprid. *in Alex. Seu. LXVIII.* quamuis in quibusdam codicibus multi ab illis temporibus remotiores immiſceantur, Vlpianus, aliique iureconſulti egregii quorum in digeſtis fragmenta exſtant.

XLV. Methodus docendi in ſcholis iuridicis ante et poſt Iuſtinianum.

XLV. Denique a tertio ſeculo tres praecipue ſcholae floruerunt iuridicae, ROMAE, CONSTANTINOPOLI, et BERYTI, hoc priuilegio munitae, vt non liceret alibi cuiquam ius docere, ceu infra docuimus *Lib.I.Tit.XXV. n.XX.ſeq.* In his ſcholis ea ſeruata methodus, vt primo anno non niſi ad limina legitimae ſcientiae admitterentur, dicti ideo DVPONDII, quaſi nullius predii homines *(p)*. Secundo anno Edicti audiebant interpretationem, vnde et EDICTALES cognominati. Tertio anno ad praelectiones in priores octo libros Reſponſorum Papiniani admittebantur, atque inde dicebantur PAPINIANISTAE, quo nomine adeo ſibi placebant iurium ſtudioſi, vt diem, quo eius doctrina primum fuerant initiati, feſtum ſollen-

(p) Seneca *Controu.* X, 1. *Ita ne peribunt decem iuuenes propter dupondios duos?* Hieronym. *ad Heluid. p.* 12. *Tom. VI. Op. Quis te, oro, dupondio ſuppudabat?* Et Petron. *p.* 13. *dupondium* pro pretio viliſſimo accipit, vbi addendae virorum doctorum obſeruationes et Cuiac. *Obſ.XII,*40. Nemo non hic deprehendet ſpeciem quandam monſtri illius ſcholaſtici, quod recentiore aetate Penaliſmi nomine academias inuaſerat.

ſollennemque haberent. Bertrand. *de Iurisperit. I, 2. p. 38.* Quarto anno Reſponſa Pauli in manibus erant, eaque tunc ipſi recitabant, et tum dicebantur λύται, quaſi ſoluendis quaeſtionibus idonei, vel vt ait Iuuenalis *Satyr. VIII. Qui iuris nodos legumque aenigmata ſoluunt.* Vnde errant, qui λύτας vertunt ſolutos: ſic enim dici debuiſſent λύτοι, vt recte obſeruat Turneb. *Aduerſ. VIII, 19.* Quinto anno, quo Conſtitutiones addebant, προλύται dicti. Sed mutauit nonnulla Iuſtinianus, qui primo anno Inſtitutiones ſuas et τὰ πρῶτα legum praelegi, nouitiosque IVSTINIANEOS *nouos* dici voluit: ſecundo quosdam digeſtorum libros, quos ipſe praeſcribit, per viciſſitudinem interpretandos, audiebant, ſeruato EDICTALIVN cognomine. Tertio anno PAPINIANISTAS vocari conceſſit, ſed audire eos iuſſit libros digeſtorum XX, et XXI. Reliquos digeſtorum libros adiiciebant anno quarto, quo λύται dicti, quemadmodum quinto codicem iungebant, et προλύτων nomen eo ipſo merebantur. Vid. Iuſtin. *Orat. ad Anteceſſores* §. 2. 3. 4. 5. et ibi interpretes.

LIB. I. TIT. I.
DE
IVSTITIA ET IVRE.

Titulo hoc inſtitutionum non inculcantur leges quaedam Romanae, ſed principia generalia, et quae ad ideam iuſtitiae et iuris concipiendam faciunt. Cum ergo in definitione IVSTITIAE et IVRIS a recentioris

ſcholae placitis ſe procul ſeiunxerint veteres iureconſulti: ratio eius rei ex antiquitate erit reddenda.

I. Iuriſconſulti operam dabant philoſophiae.

I. Iuriſconſulti, quod inter omnes conſtat, plerique cum legum ſtudio philoſophiam olim coniunxere, ex eiusque principiis leges ſunt interpretati. Vnde recte Cicero *de Legib. I, 5. iurisprudentiam non a praetoris edicto, vt plerique ſua aetate fecerint, neque e XII. Tab. ſed penitus ex intima* PHILOSOPHIA *petendam*, putabat.

II. Maxime Stoicae.

II. Quamuis vero non eidem omnes factae nomen dederint, et Epicureae inprimis fuiſſe dicantur C. TREBATIVS TESTA (*a*), (*Cic. VII. Epiſt. 12. Gaſſend. de vit. et morib. Epic. Tom. V. op. p. 188.* Aegid. Menag. *Amoenit. iur. p. 80.*) ALFEN. VARVS, (*l. 76. ff. de iudic.* et ibi interpretes) et alii: plerique tamen, veluti Scaeuola, Tubero, Rutilius, teſte Athenaeo, *Deipnoſ. VI, 21. p. 274.* ſtoicam philoſophiam maximi habebant, vel quia Zeno minime, vt aliae ſectae philoſophorum, a rebus gerendis auocabat, (Diog. Laert. VII, 122. et 130.) aeque ſecta *turbitos et negotiorum appetentes* facere videbatur; Tacit. *Annal. XIV, 57.* vel quia iſti ſapientes philoſophiam practicam felicius, quam alii, excoluerant. Et hinc ſtoica philoſophia *ſumma* dicitur *ſapientia. l. 2. D. de leg.* (*b*). Multis id

(*a*) Diſſentit Schilter. *Manud. phil. mor. ad iurispr. I, 6. p. 7.* Sed Trebatius initio ſtoicus, poſtea Epicureus factus videtur. Cic. *Epiſt. VII, 12.*

(*b*) Fallitur ergo Paganin. Gaudent. *de ortu et progr. philoſ. ap. Rom. cap. XLIII. p. 106.* qui pleroſque ICtos cum Ariſtotele potius et Platone ſenſiſſe, putat. Conf. *obſ. Hal. VII. p. 252.*

id demonſtrarunt Schilterus in *Manuductione philoſoph. moral. ad iurisprud. Cap. I.* Vinc. Grauina *de ortu et progreſſu iur. ciuil. num. XLIV. p. 80.* Em. Merill. *Obſ. I, 8.* et ſingulari ac pereruditaoratione V. C. Euerardus Otto.

III. Vnde multa in iure Stoica.

III. Hinc frequentiſſimae in iure noſtro I. *deriuationes nominum* ſatis contortae, quales ſtoicis erant ſollennes e. g. teſtamentum quaſi teſtatio mentis *pr. Inſt. de Teſtam. ord.* mutuum, quaſi quod ex meo fit tuum. *l. 2. §. 2. D. de reb. cred.* peculium, quaſi puſilla pecunia: Siue puſillum patrimonium, *l. 5. §. 3. D. de pecul.* diuortium, quaſi diuerſitas mentium, qua in diuerſas partes itur: *l. 2. pr. D. de diuort.* agnati, quaſi a patre cognati: *l. 7. D. de legit. tut.* Vid. Cuiac. *Obſ. XI, 37.* Em. Merill. *Obſeru. I, 8. ſeq.* Frequentiſſimae II. *definitiones* mere ſtoicae, qualis eſt etiam in hoc titulo definitio iuris naturae. Frequentiſſimae III. *diuiſiones ſtoicae*, qualem eſſe illam rerum corporalium et incorporalium, ex ſecti Empirici *VII. adu. Mathem.* et Senec. *Epiſt. LXIII.* obſeruauit Oiſelius *ad Caii Inſt. II, 1, 1. p. m. 73.* Frequentiſſimae denique IV. *deciſiones* ex interioribus philoſophiae ſtoicae principiis deriuatae, quales collegerunt Vinc. Grauina *l. c.* Schilterus *l. c.* et V. C. Euerardus Otto *de philoſ. Stoica iurec.*

IV. Aemulatio inter iureconſultos et philoſophos.

IV. Quamuis vero philoſophiae amantiſſimi eſſent Romani Iureconſulti: ſemper tamen inter eos reliquosque philoſophos ἀπράκτους, inprimis Epicureos, quaedam interceſſiſſe videtur aemulatio. Eoque pertinere arbitramur verboſam illam Vlpiani declamationem de *vera*

non fucata iureconſultorum philoſophia. l. 1. §. 1. D. de iuſtit. et iure, non abſimilis illis, quae Horatius *Lib. I. Epiſt. I.* canit: *Nunc agilis fio, et merſos* CIVILIBVS VNDIS, *Virtutis verae cuſtos rigidusque ſacerdos.* Conf. Cic. *Epiſt. III, 9.* et *10.* vbi Epicuri philoſophia ἄπρακτος ASTVTA vocatur. Locum praeclare explicari memini in Gundlingianis.

V. Cur iureconſulti multa philoſophorum propria iuri applicarint.

V. Et iſta quidem aemulatione factum eſt, vt iureconſulti ea, quae philoſophorum erant propria, ad ſe raperent, e. g. vt definitionem philoſophiae iure ſuo applicarent: *§. 1. Inſt. b. t.* vt loco iuridicae definitionis iuſtitiae darent mere moralem et philoſophicam: et denique ipſa illa iuris praecepta §. 3. *Inſt. b. t.* ex philoſophia morali ſtoicorum in ius transferrent. Conf. Schilter *l. c.* Chriſt. Thomas. *Annot. ad Inſt. b. t.* Ger. Noodt *Iul. Paul. X. p. 365.* et quae nos obſeruauimus in *Elem. Iuris ciuil. b. t.*

TIT. II.

DE IVRE NAT. GENT. ET CIVILI.

Agitur hoc titulo de *diuerſis ſpeciebus iuris.* Cum vero iam ſuperiore titulo, cur hanc potiſſimum de iure naturae et gentium ſibi ideam formarint, abunde explicatum ſit: iam ex antiquitate varia iuris ciuilis genera ſunt explicanda, docendumque quid LEX fuerit, quid PLEBISCITVM, quid PRAETORES et AEDILES; quid item IVRECONSVLTI ad locupletandum ius Romanum contulerint, quid

quid denique IMPERATORES in legibus Romanis, earumque ferendarum ratione immutarint.

I. Leges proprie sic dictae a quibus latae?

I. LEX Romanis, libera adhuc republica, vocabatur, quam populus Romanus, superiore magistratu rogante, constituebat (*a*). §. 4. *Inst. h. t.* Eiusmodi magistratus superiores, quibus cum populo agendi ius esset, praeter Reges, Interreges, Dictatores, Consules, erant Tribuni militum cons. potestate, Censores, Praetores. Hinc non ignotae leges *Regiae;* non ignota lex Aemilia de censura a *Dictatore;* lex Aelia Sentia, a *Coss.* lex Pinaria de ambitu a *Tribuno mil. cos. pot.* lex Caecilia de fullonibus a *censoribus (b)* (Plin. *Hist. Nat. XXXV, 17.*) lex Aurelia iudiciaria a *Praetore* (Epit. Liu. CXVII.) latae.

II. Earum scriptio.

II. Ab his ergo magistratibus, lex, si qua opus videretur, primo domi *scribenda* erat. Quod fiebat adhibitis viris prudentibus et necessariis, cum quibus expendere solebant, an lex esset e republica, maiorumque moribus conueniret. Vnde plerumque additae formulae: SI QVID IVS NON FVIT ROGARI, EIVS HAC LEGE NIHIL ESSET ROGATVM,

(*a*) Libera ergo republica ad legislationem omnes concurrebant, et hinc patet ratio, cur lex *communis reipublicae sponsio* vocetur Vlpiano *l.* 1. *D. de Legib.*

(*b*) Alioquin non negatur, saepe etiam *leges censorias* appellari Censorum edicta, quibus conditiones locationum publicarum proponebantur. Gell. XV, 11. Vid. Gundlingiana *Part. XVI. Obs.* 1. § *XXVI. p.* 61.

TVM, itemque: SI QVID CONTRA ALIAS LEGES EIVS LEGIS ERGO LATVM ESSET, VT EI, QVI EAM LEGEM ROGASSET, IMPVNE ESSET. Cic. *ad Attic. III, 23.* Conf. Briſſon. *de Form. II. p. 138.*

III. Communicatio cum ſenatu.

III. Scripta lex *communicabatur cum ſenatu*, ſine cuius auctoritate cum populo agere nefas habebatur. Liu. *I, 17.* Plutarch, *in Coriolan. p. 227.* Cum vero Senatus nonnunquam difficilior eſſet in permittendis comitiis, lege Maenia cautum eſt, *vti, rogatore comitiorum iuſto poſtulante, patres ante inita ſuffragia fierent auctores eius rei, quam populus iuſſurus eſſet.* Cic. *in Bruto c. XIV.* In eandem ſententiam legem tulit Q. Publilius Dictator apud Liu. *VIII, 12.* Et poſtea cum iſte mos deſuetudine obumbraretur illum denuo in vſum reuocauit L. Cornelius Sulla. Vid. Appian. *de bello ciuil. I. p. 650.*

IV. Promulgatio.

IV. Hinc porro legis ſequebatur *promulgatio.* Publice enim lex proponebatur, vt quilibet e populo eam legere, expendere, et, ferendane eſſet, an antiquanda, ſecum ſtatuere poſſet. Spatium promulgationis erat *trinundinum*, vt lex noua etiam a ruſtica plebe, quae ſingulis nundinis rure in vrbem veniebat, legi ponderarique poſſet. Cic. *pro domo cap. XVI*, et *Phil. V. cap. 11.* Manut. *de Leg. p. 839.* Addebatur edictum, vt populus in proximum triundinum in campo Martio conueniret. Gell. *Noct. Attic. XIII, 14.* Cum tamen ipſis nundinis cum populo agere haud liceret: comitia plerumque in ſequentem diem indicebantur. Macrob. *Saturn. I, 16.* Et his demum omni-

omnibus obseruatis, magistratus quis POPVLVM IVRE ROGASSE, POPVLVSQVE IVRE SCIVISSE dicebatur. Cic. *Philipp. I, 10.* (*c*).

V. Recitatio per praeconem nec non suasio et dissausio.

V. Lex ipsa ferebatur in *comitiis*, olim in curiatis, postea et *centuriatis*, et *tributis*, ad quae vbi populus in *campum Martium* vel in comitium ad rostra confluxisset, praeco primum legem *recitabat;* dein is plerumque, qui rogaturus erat, eandem *suadebat*, quod et alii faciebant nonnunquam. Nec deerant, qui *dissuaderent*, id quod cum tribuni plebis, tum etiam priuati, si quibus a magistratu concio dabatur, facere poterant. Liu. *XLV, 21.* Nonnunquam et ii ipsi, qui legem rogaturi erant, eam dissuadebant, si forte non ex sua, sed senatus sententia, legem ferrent. Exemplum Pisonis consulis refert Cic. *Epist. ad Att. I, 14.* cui cum fructu addes, quae nos nuper disseruimus *in Comment. ad Leg. Iul. et Papiam Lib. I. c. 4. p. 84.*

VI. Auspicia et sortitio.

VI. Auditis orationibus, praesentibusque sacerdotibus et diuina exponentibus, (Dionys. X. *p. 681.*) *sitella* vel *vrna* deferebatur, in quam coniiciebantur centuriarum nomina. Deinde sortibus aequatis fiebat *sortitio*, quaeque prima centuria, quae secunda, quae tertia de sitella exiisset, ea eundem in suffragiis locum atque ordinem obtinebat (*d*). Quae prima sorte exie-

 rat

(*c*) Neque tamen promulgatio sola faciebat legem, sed populi suffragium. Sola lex Didia Licinia tanto studio patrum lata est, vt SCto caueretur, vt eam promulgatam omnes seruarent. Macrob. II, 13.

(*d*) Sequiorum temporum est haec *sortitio*. Sub Tullio enim Rege primae ad suffragium vocabantur maxi-

rat prima ferebat ſuffragia, atque inde PRAEROGATIVA, proxime ſequentes PRIMO VOCATAE vocabantur. Reliquae IVRE VOCATAE dicebantur Aſcon. Paedian. *in* Cic. *diuinat. p. m.* 1819. Liu. X, 22. XXVII, 6. Exemplum eſt in lege Thoria apud Sigon. *de ant. iure. Ital. II*, 2. *p.* 638.

VII. Interceſſio facta a tribunis, auguribus, coſſ.

VII. Interim licebat iis, quorum intererat, legi *intercedere*. Faciebant id *Tribuni plebis* sollenni illo VETO. Liu. VII, 17. XXVII, 6. XLV, 21. Faciebant et Conſules, vel intercedendo, Dionyſ. Hal. *VIII. p.* 557. vel comitiales dies eximendo, vel ſupplicationes decernendo, vel ferias Latinas indicendo. Cic. *ad Quint. Fratr. II. Ep.* 7. Faciebant idem et *augures et magiſtratus*, quorum erat, de coelo ſeruare. Qui ſi quidquam aduerſi viſum auditumque obnunciarent (*e*), comitia impediebantur, reque infecta diſcedebatur.

VIII.

maximi cenſus centuriae, in prima et ſecunda claſſe deſcriptae, quae, quia reliquas numero ſuperabant, plerumque rem conficiebant, vt adeo rarò vocarentur reliquae. Dionyſ. Hal. *Antiq. Rom. VI. p.* 224. *ſeq. VII. p.* 460 Liu. I, 43.

(*e*) E. g. ſi fulſiſſet de coelo, ſi tonaſſet, ſi bubo volaſſet, a ſiniſtra, ſi aues triſte quid portendiſſent, ſi quis morbo comitiali repente correptus concidiſſet: de quo morbo Sammonicus Serenus *Cap. LVI.*

Et ſubiti ſpecies morbi, cui nomen ab illo eſt,
Quod fieri nobis ſuffragia iuſta recuſat.
Saepe etenim, membris acri languore caducis,
Concilium populi labes horrendo diremit.

Longa enim eſt fabula, de qua Paul. Manut. *de Legib. p.* 848. Paul. Merula *de comit. III. p.* 17. *ſeq.* Struu. *Antiq.*

VIII. Si nihil finiftri obnunciabatur: ipfa iam fiebat *rogatio*, follenni formula: VELITIS IVBEATIS QVIRITES HOC ITA VTI DIXI ITA VOS QVIRITES ROGO. Cic. *pro domo XVIII. feq.* (f). Tum addebatur: SI VOBIS VIDETVR, DISCEDITE QVIRITES. Quo facto, in fuam quisque centuriam tribumue difcedebat, in qua erat fuffragium laturus. Afcon. Paedian. in Cic. *Orat. pro Corn. Balbo. p. 1310.* VIII. Rogatio.

IX. Facta difceffione ferebantur *fuffragia*, olim quidem viua voce; poft tabellariam vero legem *tabellis*, quarum alteri infcriptum V. R. *vti rogas*, alteri A, id eft *antiqua probo*. Cic. *Epift. ad Attic. I, 14.* Tulit eiusmodi legem tabellariam L. Caffius Trib. pleb. C. Mario VI. et L. Valerio Flacco Coff. Cic. *de Legib. lib. III.* fed de iudiciis publicis. Vnde et in numis familiae Caffiae egregium tabellariae iftius legis monimentum occurrit. Vid. Fulu. Vrfin. *de Famil. Rom. p. 67. edit. Patini.* De comitiis iam antea fimi- IX. Suffragia per tabellas lata.

Antiq. Rom. Synt. VI. p. 269. Ceterum haec omnia ideo inuenta, vt magiftratus, vel collegarum, vel populi, confilia periculofa bonis rationibus turbare poffent. Dio Caff. *XXXIII. p. 66.* Cic. *de Leg. III*, 12.

(f) Notanda hic quaedam vocabula, quae fubinde confundi folent ab iis, qui funt in Antiquitatibus Romanis hofpites. Lex ROGATVR, dum fertur: ABROGATVR, dum tollitur: DEROGATVR eidem, dum quoddam eius caput aboletur: SVBROGATVR dum aliquid adiicitur, OBROGATVR denique, quoties aliquid in ea mutatur. Vlpian. *Fragm. I, 3.*

ſimilis exſtabat lex Gabina. Cicer. *in Laelio cap. XII.*

X. Modus et ordo ſuffragandi in pontibus.

X. Diſtribuebantur hae tabulae per *diribitores*, quibus nongenti *cuſtodes* adſtabant, daturi operam, ne qua fraus in diſtribuendis tabellis admitteretur. Plin. *Hiſt. Nat. XXIII, 11.* Et exſtructi quidem in campo Martio erant *pontes* centum nongenti tres, totidem ſcilicet, quot numerabantur centuriae. Hi nihil aliud erant, quam anguſtae quaedam ſubſtructiones, opere ſubitaneo, e tabulatis ſolo editis, adornatae, per quas iis, qui ſuffragia ferrent, viritim eſſet tranſeundum. His ergo in capite pontium miniſtrabantur binae iſtae tabellae, quarum alterutram deinde in extremo ponte *ciſtulae* immittebant. Plut. *in Mario p. 407.* Fiebat id ita, vt praeco ſingulas centurias, eo ordine, quo ſorte exiiſſent, ad ſuffragia vocaret. Quicunque vero ex ea centuria primus rogabatur, PRIMVS nuncupabatur. Cic. *pro Plantio XVI.* Reuerſi e ponte intra *cancellos* concludebantur, quos *ouilia* vocat Lucanus, *Pharſal. II. v. 197.*

-- *et miſerae maculauit ouilia Romae.*

Conf. Nic. Gruch. *de Comit. Rom. I. p. 688.* Omnia haec accurate depicta ſiſtit egregius P. Licinii Neruae numus, quem exhibent. Fulu. Vrſin. *Fam. Rom. p. 149.* edit. Patin. et Ezech. Spanhem. *de vſu et praeſtant. numiſm. Diſſ. VI. p. 579.*

XI. Suffragiorum diremtio.

XI. Latis hoc ordine ſuffragiis, *diremtio* fiebat. Numerabantur enim tabellae vtriusque generis a ſingulis cuſtodibus, numerusque earun-

earundem *punctis* (g) notabatur, Cic. *Philipp. II, 33.* et *pro Planc. XXII.* vt ea centuriarum sententia renunciaretur, in quam plurima suffragia conuenissent, et reticeretur, illa quae paribus esset distracta suffragiis. Si plures sententiae legem probassent: SCITA vel PERLATA; sin plures eandem reiecissent, ANTIQVATA dicebatur. Manut. *de Legib. p. 842.*

XII. Legum confirmatio.

XII. Perlatam legem primo *iureiurando* firmatam, deinde *aeri incisam delatamque in aerarium* legimus. Manut. *de Legib. p. 843.* Vnde patet, quaenam sint illa apud Ouid. *Metam. I, 3.*

- - *Verba aere minacia fixo*

Exstant eius ritus vestigia in *l. 8. pr. D. ad L. Iul. pecul.* Conf. Iust. Rycqu *de Capitol. cap. XXX, p. 374. seq.*

XIII Earundem cognomina.

XIII. *Nomina* leges plerumque accipiebant ab vtroque consule, e. g. lex *Aelia Sentia*, *Papia Poppaea*, *Fusia Caninia.* Nonnunquam vnicum iis cognomen dabatur, si a dictatore, vel praetore, vel censore latae essent. Tales sunt lex *Aemilia*, lex *Aurelia* et aliae. Immo et Pompeii, qui consul sine collega fuit, et C. Iulii Caesaris, et Augusti leges vnum nomen *Pompeiarum* et *Iuliarum* tulerunt. Addebantur interdum alia cognomina, a materia legis desumta, veluti lex *Cornelia sumtuaria*, lex *Gabinia tabellaria*, lex *Cassia agraria.*

XIV.

(g) Inde nata phrasis: *omne punctum ferre.* Horat. *Art. poët. v. 343.*

Omne tulit punctum, qui miscuit vtile dulci.

De qua locutione, ipsoque hoc ritu, conferri meretur Sauaro *ad* Sidon. *Carm. II, 20. et Epist. vlt.*

XIV. Quo ſtilo conſignatae?

XIV. Quo *ſtilo* ſcribi concipique ſolitae ſunt leges, ex multis antiquis monumentis apparet. Qualia ſunt leges antiquae apud Reineſ. *Inſcript. CCCCLXXIII*, vt et egregium fragmentum legis Seruiliae apud Car. Sigon. *de Iudic. II, 27. p. 422.* nec non legis Thoriae apud eundem *de Iure Ital. II. p. 638.* Adde Barn. Briſſon. *de Form. p. 141. ſeq.*

XV. Plebiſcita.

XV. Haec de legibus. Sequuntur PLEBISCITA, quae et ipſa LEGES vulgo vocantur, ceu exemplo legum Iciliae, Voconiae, Aquiliae, Cinciae aliarumque apparet, quamuis id more antiquo non fieret (*b*), teſte Gellio *XV, 27. XX, 20.*

XVI. Eorum differentia a legibus proprie ſic dictis.

XVI. Erant plebiſcita, quae plebs, plebeio magiſtratu interrogante, conſtituebat. §. *4. Inſt. de iure nat. gent. et ciu.* Ea cum eodem fere ritu, quo ipſae leges, conderentur; differentiae tantum legum et plebiſcitorum erunt notandae. *Lex* ergo a ſuperiore magiſtratu; *plebiſcitum* a plebeio, id eſt, tribuno plebis, rogabatur, et eo quidem, cui illud e collegio ſorte vel reliquorum collegarum conſenſu, obtigiſſet. Liu. *III, 65.* *Lex* ſuffragante vniuerſo populo, *plebiſcitum* ſuffragante plebe condebatur. Liu. II, 56. Dionyſ. Hal. IX, *p. 598.* Tribuni enim nec aduocare patricios, neque ad eos referre vlla de re poterant. Gell. *Noct. Attic. XV, 27.* *Leges* in campo Martio ferebantur et in comitio; *plebi-*

(*b*) Primo, cum patricii plebiſcitis teneri nollent, *plebiſcita* vocabantur. Poſt leges Horatiam, Publiliam et Hortenſiam *leges* dicebantur, vel *leges tribuniciae.* Cic. *de leg. Agrar.* II, 8.

plebiſcita, non in ea tantum, ſed et nonnunquam in circo Flaminio, aut in Capitolio, maxime vero in comitio, vbi ex *roſtris* tribuni ad plebem concionabantur (*i*). Docent id exempla apud Ciceronem. *Epiſt. ad Attic. I, 1. ad familiar. VII, 30.* Plutarch. *in Gracch. p. 832.* Liu. *III, 54. XXV, 3. XLV, 36. III, 54. Leges* in Comitiis centuriatis et tributis; *plebiſcita* in ſolis tributis condebantur, vbi non opus erat vel SCto vel auſpiciis. Dionyſ. Hallic. IX, p. 598. et 605. Solebant tamen nonnunquam et Tribuni plebis aues conſulare, et de coelo ſnruare, quando legem erant interrogaturi. Exempla ſunt apud Plut. *in Gracchis p. 832.* et Cicer. *in Vatin. Cap. VII. Leges* plerumque tribuni plebis; *plebiſcita* patricii et poſtea magiſtratus diſſuadebant, quamuis eam facultatem coſſ. adimere conaretur Volero, tribunus plebis. Dionyſ. Hal. IX. *p. 598.* Sortitio etiam in plebiſcitis duplex fiebat, quarum altera, in qua tribu Latini ſuffragium ferrent, explorabatur, altera inter ipſas tribus fiebat ſortitio. Liu XXV, 3. Quidquid ergo tributim plebs ita iuſſiſſet, id ratum habebatur, et deinde tabulis inſcriptum aedilibus plebeiis in aliqua aede cuſtodiendum dabatur. *l. 2. §. 21. D. de orig. iur.*

XVII.

(*i*) *Roſtra* inter praecipua tribuniciae poteſtatis inſignia ſunt. Hinc M. Lollius Palikanus, cum tribuniciam poteſtatem a Sulla abrogatam reſtituiſſet, roſtra in nummis ſuis ſignari iuſſit. Vid. Fulu. Vrſin. *de famil. Rom. p. 158. edit. Patini.*

XVII. Quos ea obligauerint.

XVII. Quamuis vero plebiſcita non ab vniuerſo populo, ſed a ſola plebe, conderentur: tamen non plebem tantum, ſed et patricios obligabant. Id quod poſt multas patriciorum tergiuerſationes cautum eſt lege primum Horatia: anno V. C. CCCVI. Liu. *Hiſt. III*, 55. Dionyſ. Hal. XI. *p.* 725. deinde Publilia, anno CCCCXIV. lata a Q. Publilio dictatore, ac denique, cum plebs anno CCCCLXVI. in Ianiculum ſeceſſiſſet, lege Hortenſia, lata a Q. Hortenſio, dictatore. Gell. *Noct. Attic. XV*, 27. §. 4. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.*

XVIII. Ius honorarium.

XVIII. Praeter leges et plebiſcita etiam EDICTA praetorum atque aedilium *(k)* certam iuris ſpeciem, quam IVS HONORARIVM vocabant, conſtituere coeperunt. Quare et de praetoribus atque aedilibus et vtrorumque edictis nonnulla monenda ſunt.

XIX. Praetoris origo.

XIX. Creari primum praetor coepit anno V. C. CCCLXXXIX. cum paullo ante plebs obtinuiſſet, vt alter conſulum plebeius eſſet. Male haec ſummae poteſtatis iactura habebat patricios: hinc dabant operam, vt penes conſules eo minus eſſet poteſtatis. Fraudibus itaque adorti plebem, facile id conſequebantur, vt redhoſtimenti loco e patriciis crearetur praetor, in quem deinde omnem, quae penes conſules adhuc fuerat,

(*k*) Quin et cenſores edicta de locandis vectigalibus et operibus publicis propoſuiſſe patet ex Gell. *Noct. Attic. XV*, 11. quae vocabantur etiam *leges cenſoriae*, ſed improprie. Vid. Gundlingiana XVI. *Obſ.* I. §. XVI. p. 61. ſeq. Cum his tamen non confundendae rogatae, a Cenſoribus, de quibus ſupra §. I.

rat, iuris dicundi poteſtatem transferebant. Liu. *Hiſt. VI. vlt. VII, 1.* Vnde fallit Pomponius, vel praecipuam ſaltim rationem diſſimulat, quando ideo creatum ait praetorem, *quia conſules auocarentur bellis finitimis, neque eſſet, qui in ciuitate ius reddere poſſet. l. 2. §. 27. De orig. iur.*

XX. Non diu tamen iſte honor patriciorum manſit proprius. Non multo poſt enim, anno V. C. CCCCXVI. primus e plebe praetor creatus eſt. Q. Publilius Philo. Liu. *Hiſt. VIII, 15.* Sub belli deinde Punici primi tempora duo fieri coeperunt Praetores, quorum alter *vrbanam*; alter *peregrinam* ſortiebatur iurisdictionem. Flor. *Epit. Liu. XIX.* Vnde hic vocatur PRAETOR QVI INTER CIVES ET PEREGRINOS IVS DICIT, apud Reineſ. *Inſcript. Claſſ. VII. n. 10.* et ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ apud Grut. *Inſcript. p. DIII.* In ſequentibus temporibus hic numerus non ſemel auctus eſt, ſiquidem initio quatuor, (Liu. XXIII, 30.) tum ſex, (Liu. XXXII, 27.) poſtea octo, mox decem, (Dio XLII, p. 209.) hinc porro duodecim, immo et quaduordecim, ac denique ſedecim, a Iulio Caeſare creati, Praetores ius dixere, Dio *Lib. XLIII. p. 237. et 239.* Quo factum, vt patrem imitatus etiam Auguſtus ſedecim expleret numerum, mox ad XII. eundem reduceret, quem ſe non exceſſurum, Tiberius iureiurando pollicitus eſt. Dio Caſſ. *Lib. LVI. p. 586.* Tacit. *Annal. I, 14.* quamuis eius ſibi gratiam feciſſe videatur princeps parum religioſus, ſiquidem et illo imperante modo XV. XX. Variae in praetura mutationes.

XV. modo XVI. Praetores creatos nouimus. Idem *Lib. LVIII. p. 634.* Claudius porro iurisdictionem de fideicommiſſis, quotannis, et tantum in vrbe delegari magiſtratibus ſolitam, in perpetuum, atque etiam in prouinciis poteſtatibus demandauit. Sueton. *Claud. XXIII.* nouosque creauit *praetores fideicommiſſarios (l)* duos *l. 2. §. 32. D. de orig. iur.* ex quibus tamen vnum detraxit Titus *d. l.* Acceſſit ſub Nerua *praetor fiſcalis*, *ibid.* nec non *praetor tutelaris* ſub M. Antonino Philoſopho, Iul. Capitolin. *vit. Marci Anton. X. l. 6. §. 13. D. de excuſ. tut.*

XXI. Praetoris vrbani praerogatiua.

XXI. Ex his praetoribus iidem, quibus Conſules, auſpiciis creatis vrbanus reliquos anteibat. Hinc conſulibus inſtar collegae erat, Gell. *Noct. Att. XIII, 14.* Plin. *paneg. LXXVII, 4.* iisque abſentibus, ſummum penes Praetorem erat in vrbe imperium, ceu patet ex Ciceron. *Epiſt. ad Fam. X, 12.* Liu. XXIV, 9. Dio Caſſ. LVIII. *p. 622.* Vtebatur enim praetor, ſicuti conſules, praetexta, ſella curuli, miniſtris, ſcribis et accenſis. Cicero *de lege agrar. aduerſ. Rull. II, 13.* *Lictores* cum praeibant duo cum faſcibus. Quamuis enim de ſex lictoribus ſubinde loquantur Plutarchus, Polybius, Appianus, qui ideo

(*l*) In marmoribus etiam mentio fit PR. DE FIDEICOMMIS. apud Gruter. *Inſcript. p. CCCXCIII, 6.* Illud addendum ex Quintilian. *Inſtit. Orat. III, 8.* fideicommiſſariam iurisdictionem ita diuiſam eſſe inter praetorem et conſules, vt ille ad certam ſummam; hi de maiore cognoſcerent. Vnde lucem capit locus Vlpiani *in Fragm. XXV, 12.* Videatur Cuiac. *Obſ. XXI, 34.* Merill. Obſ. V, 36. p. 112.

ideo etiam praeturam ἀρχὴν ἐξαπελεκὴν vocare solent: intelligendum tamen hoc non est de praetura vrbana, ceu suspicatur Petr. Fab. *Semestr. I. p. 169.* sed de prouinciali, vti obseruatum est a Car. Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom. I, 20. p. 227.* Non postremum vero praeturae insigne erat hasta, quam decemuiri litibus iudicandis regere dicebantur. *l. 2. §. 29. D. de orig. iur.* Sueton. *Aug. Cap. XXXVI.*

XXII. Totum praetoris munus tribus hisce verbis continebatur DO, DICO, ADDICO, Ouid. *Fast. I. v. 47. seq.* Varro *de Lingu. Lat. V, 4.* *Dabat* enim Praetor actionem et exceptionem, dabat bonorum possessionem: *dabat* iudices, arbitros, recuperatores, *dabat* tutores ex lege Atilia. *Dicebat* viam in vindiciis: *dicebat* interdicendo, quoties de possessione agebatur, indicebat, aduocata concione, ferias, si quando terra in vrbe tremuisset. Gell. *Noct. Attic. X, 24.* Sueton. *Claud. XXII.* *Addicebat* denique, veluti facta in iure cessione, mancipatione, ceteris. XXII. Praetoris iurisdictio.

XXIII. Mos autem erat, vt praetor, creatus centuriatis comitiis priusquam ius diceret, EDICTO in albo (m) proposito denunciaret, quomodo XXIII. Edicta praetoria.

(m) *Album* quid fuerit, adhuc sub iudice lis est. Theophilo §. 12. *Inst. de action.* album est edictum, διὰ τὸ λευκοῖς γεγραμμένον γράμμασι, *Albis literis scriptum.* Enimuero non ipsum edictum album vocabatur, sed edictum in albo proponebatur. Accursii sententia, existimatis, fuisse parietem dealbatum, plerisque hodie vapulat. Sed videtur tamen idem colligi posse ex Plauto *Pers. I, 2. v. 21.* modo codices MSS. addicerent:

do eo anno ius esset dicturus. At quis? Vrbanus tantum an peregrinus etiam? De prouincialibus enim, nulla est dubitandi ratio. Praetori peregrino sane hoc ius negant Hotoman. et V. C. Io. Ge. Schubart. *de Fat. Iurispr. Rom. p. 399.* At eidem id vindicat V. C. Henr. Bern. Reinold. *Var. XXXVII. p. 267.* ob *legem 9. §. 4. D. de dol. mal.* vbi memorantur Labeonis *libri Praetoris peregrini.* Sed illis non tam videtur Labeo edictum Praetoris peregrini interpretatus, quam exposuisse officium Praetoris peregrini, quemadmodum etiam de officio Praetoris vrbani egit in *libris Praetoris vrbani*, quorum mentio fit in l. 19. *D. de V. S.* Sane libros ad edictum singulares scripsisse Labeonem, et ab illis diuersos, patet ex *l. 1. §. 5. D. de fugitiu.* et Gell. *IV, 2.* Certiora itaque sunt testimonia Boethii *ad Cic. Topic.* et Theophili *§. 7. Inst. de I. N. G. et. C.* qui et Praetores peregrinos edicta proposuisse, diserte scribunt, eiusque rei auctores procul dubio habent veteres et satis idoneos. Edicebant itaque omnes Praetores. Idque fiebat habita concione, dictoque in leges iureiurando (*n*), ceu apparet ex Ciceron. *de Finib. II, 22.* Erant vero praetorum edicta vel *generalia* vel *specialia.* Illa, quam iuris dicundi rationem per annum secuturus esset praetor, indicabant, vnde et *leges annuae* dicuntur Cicer. *Verr.*

Nae isti faxim nusquam appareant,
Qui hic ALBO PARIETE *aliena oppugnant bona.*

Et Suidas voce λεύχωμα album interpretatur *parietem gypso obductum, ad inscriptionem ciuilium rerum aptum.* Iac. Raeuard. *Potribun. IV. p.* 887.

(*n*) Praetores edicta scripturos etiam tribunos plebis adhibuisse in consilium, patet ex Cic. *de Offic. III,* 20.

Verr. I, 42. Haec, obuenientibus quibusque negotiis, vel, vt *l. 7. pr. D. de iurisd.* habet, *prout res incideret*, dabantur, ad ſimiles cauſas non extendenda. Vnde vberimus natus eſt iniquarum ſententiarum prouentus, qui occaſionem dedit edicto: QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVERIT, VT IPSE EODEM IVRE VTATVR. Exemplum reperies apud Tacit. *Annal. II, 30.* Cum vero generalia edicta ſubinde mutarentur, nec leuis inde naſceretur iuris confuſio: obuiam hinc praetorum licentiae itum eſt lege Cornelia (*o*), lata A. V. C. IↃCLXXXVII. a C. Cornelio tribuno plebis, C. Piſone et Man. Glabrione coſſ. qua cautum eſt, vt praetores ex edictis perpetuis ius dicerent, neque per integrum annum quidquam in iis immutarent. Dio Caſſ. *Hiſt. XXXVI. p. 19.* Ex eo tempore paullo certius eſſe coepit ius praetorium (*p*), adeo, vt iam tempore Ciceronis plerique non, vt olim,

 a XII.

(*o*) Antea A. V. C. IↃ. LXXXXI. SC. ea de re factum, patet ex actis diurnis, quae in bibliotheca Iſ. Voſſii fuerunt, in quibus et haec exſtant:

HORA OCTAVA SENATVS COACTVS IN HOSTILIA.
SC. FACTVM EST. VTI PRAETORES EX SVIS
PERPETVIS EDICTIS IVS DICERENT.

Vid. Dodwell. *ad Spartian. Hadr. p.* 333. et *in Append. p.* 665. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II, 12 p.* 97. Sed hoc SCtum, ſi genuinum eſt, mox procul dubio eluſit praetorum potentia, vt centum annis poſt, noua opus eſſet lege Cornelia.

(*p*) Vnde iam ante edictum perpetuum ad edictum commentarii coeperunt iureconſulti, veluti Seru. Sulpicius, A Ofilius et alii.

a XII. Tabulis, sed a praetoris edicto iuris disciplinam auspicarentur, ceu ex Cicer. *de Legib. I, 6.* obseruat Iac. Perizon. *Diss. de Leg. Vocon. p. 193.* Quamuis vero post legem Corneliam praetori haud liceret edictum suum per annum mutare: nihil impediebat tamen, quo minus successor antecessorum edicta, inito magistratu, vel augeret vel immutaret. Vnde, quae retinebat successor, *edicti* TRALATITII; quae addebat vel immutabat, *edicti* NOVI nomine veniebant. Cic. *Verrin. I, 44.* Non prius ergo edictum vere perpetuum prodiit, quam temporibus Hadriani, de quo diximus in *prooem. n. XIII. et seq.*

XXIV. Quibus artibus praetores ius immutauerint?

XXIV. Quamuis vero praetores initio magistratus in leges iurarent: reuera tamen leges edictis suis euertebant sub specie aequitatis. Quod iam Dio Cass. Hist. *XXXVI. p. 10.* obseruans: οὐ γὰρ inquit, οἱ στρατηγοὶ, πάντα τὰ δικαιώματα ἃ περὶ συμβόλαια διετεταγμένα, οὔτε ἐσάπαξ τοῦ ἐποίουν, οὔτε τὰ γραφέντα ἐτήρουν, ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν ἢ κατ᾽ ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰκὸς, ἐγίνετο. *Neque enim praetores id ius, quod ad contractus dirigendos positum erat, obseruarant, neque scripto iuri steterant: sed saepenumero ea variauerant, crebroque per gratiam et odium certorum hominum, veluti fieri adsolet multa gerebantur.* Vtebantur hanc in rem variis artibus, veluti I. FICTIONIBVS, quando, verbi gratia, fingebant, rem vsucaptam, quae vsucapta haud esset, vel contra. §. *4. et 5. Inst. de actionib.* immo, quod magis ridiculum videri posset, quanto fingebant, filiam patroni esse filium

filium, cuius *παλαιᾶς ὑποκρίσεως ἢ παρατηρήσεος* mentio fit in *Basilic. Lib. XLIX. tit. I. p. 594. Tomo IV.* Addantur, quae diximus in *Comment. ad L. Iul. et Pap. Lib. II. cap. 22. p. 355.* Vtebantur *II. nouis* NOMINIBVS, veluti cum *bonorum possessionem* darent iis, quibus leges *hereditatem* negabant. Vtebantur *III.* EXCEPTIONIBVS, quibus actiones legibus datae eliderentur. Vtebantur *IV.* RESTITVTIONIBVS *in integrum*, quibus non modo leges, sed et res iudicatas resciderunt praetores. Vt adeo vero summa penes Praetores esset non quidem leges ferendi, sed euertendi potestas, quamuis edicta *adiuuandi, supplendi corrigendique iuris ciuilis gratia* proponi, prae se ferrent. *l. 7. §. 1. D. de iust. et Iur.* Thomas. *Naeu. Iurispr. Anteiust. I, 7. p. 31.* Ge. Beyer. *Posit. Pandect. I, 2. p. 14.*

XXV. Aediles plebeii et curules.

XXV. Praetorum exemplo AEDILES quoque edicta sua proponebant, quae et ipsa pertinebant ad ius honorarium. Erant aediles vel PLEBEII vel CVRVLES. Plutarch. *in Mario. p. 408.* Illorum duo vna cum tribunis plebis creari coeperunt anno V. C. CCLX. vt Tribunis essent ad manus, eorumque iussu causas leuiores litesque priuatas diiudicandas susciperent, aedium sacrarum, locorumque publicorum, et annonae, curam gererent, matronarum denique ciuiumque mores obseruarent. Dionys. Halic. *Antiq. Rom. VI. p. 411.* Curules vero, de quibus hic agimus, e patriciis initio legebantur. Cum enim discordia, de consule plebeio creando inter plebem et patricios exorta,

ſedata videretur, ludique ob eam rem decernerentur diis patriis, detrectantibus hanc curam aedilibus plebeiis, obtulerunt ſe bini iuuenes patricii, pollitici, ſe hoc munus ſuſcepturos. Collaudauit populus hoc de republica bene merendi ſtudium, et, denuo deluſus patriciorum artibus, hos patricios iuuenes aediles creauit, ſellamque curulem honoris cauſa conceſſit. Vnde et AEDILES CVRVLES dici conſueuerunt. Liu. *Hiſt. IV*, 42.

XXVI. Penes hos ergo erat annonae (*q*) viarumque publicarum curatio, tutela vrbis, ludorum inſtitutio, de rebus venalibus promercalibusque cognitio, et praecipue ſacrarum aedium cura, a qua et AEDILIVM nomen ſunt conſecuti. *l. 2. §. 21. D. de orig. iur.* Varro *de Lingua Lat. IV. p. 20.* Cicero *Verrin. VII*, 14. Iisdem quoque demandata erat ἐπισκοπὴ in fornices, lupanaria, cauponas ipſasque mulieres, quae quaeſtum corpore faciebant, quae nomina ſolebant apud aediles profiteri, vt ſuo loco docebimus.

XXVII. Edictum Aedilitium.

XXVII. De rebus hisce ad iurisdictionem ſuam pertinentibus ipſi quoque, vt iam diximus, edicta proponebant, ad quae alludit ſuo more Plautus *Capt. IV, 2. v. 43.*

Eugepe

(*q*) Hanc annonae procurationem poſtea Iulius Caeſar demandauit duobus aliis Aedilibus, qui CEREALES vocabantur, Dio Caſſ. *Hiſt. XLIII. p.* 271. *l. 2. §. 32. D. de orig. iur.* pro quibus perperam *Praetores Cereales* ſibi fingunt Roſinus, Alex. ab Alexandro et Iar. Vinc. Grauina, quibus ſatisfecit V. C. Henr. Bern. Reinold. *Varr. cap. III. p.* 27.

Eugepe EDICTIONES AEDILITIAS *hic habet quidem.*

Et ex hoc quidem aedilitio edicto descendunt actiones contra venditores rerum vitiosarum, et eos qui bestias feroces habent, vbi iter fit, veluti redhibitoria, quanti minoris, et aliae, quarum fragmenta tria etiamnum exstant in pandectis. Primum scilicet *l. 27. §. 28. D. ad leg. Aquil.* alterum *l. 1. §. 1. et l. 38. pr. D. de aedil. edict.* tertium *l. 40. §. 1. et l. 41. 42. D. eod.* Fr. Pollet. *Form. Rom. III, 2.* Barn. Brisson. *de Formul. III. p. 289.* Ceterum, de quibus edicebant aediles, de iisdem plerumque et praetores cognoscere consueuerant, et illis deficientibus, causae ad hos transferebantur. De qua concurrente praetorum aediliumque iurisdictione (*r*), disserit Iac. Cuiac. *Obseru. VIII, 38.*

XXVIII. Pergimus ad RESPONSA PRVDENTVM, quae et ipsa partem iuris constituebant. Dicebantur ea speciatim IVS CIVILE, Cicer. *pro A. Caecinna XXIII, L. 2. §. 5. D. de orig. iur.* non vero IVRISPRVDENTIA MEDIA: XXVIII. Responsa prudentum.

(*r*) Ob hanc concurrentem iurisdictionem factum videtur, vt et Aediles haud raro PRAETORES dicantur. Sic Paullus *Recept. Sent. I,* 15. 2. aedilitium edictum diserte tribuit Praetori. Quin et generale fuit hoc magistratuum nomen. Nam et consules, procoss. praesides, legati Caesaris, dicti nonnunquam a praeeundo PRAETORES. In notis quoque Valerii Probi exstat PR. VIGILVM, id est, vti V. C. interpretatur, *Praetor Vigilum*, qui et *Praetor plebis* vocatur Iustiniano *Nou.* XIII. Quamuis nulla sit ratio, cur apud Valerium Probum non potius legere malimus *praefectus* VIGILVM. Conf. Ger. Noodt. *Probabil. I, 6. p.* 16. 17.

DIA: §. *3. Inst. de legit. agnat. success.* quo potius totius iurisprudentiae Romanae periodus lege XII. tabularum iunior, Imperiali autem dispositione anterior intelligitur. Addi tamen potest V. C. Iac. Perizon. *ad L. Vocon. p. 198.* Multa iuris capita post XII. Tab. per interpretationem inuexerunt ICti, ob eam rem IVRIS AVCTORES *l. 3. D. si pars hered. pet. l. 39. D. de act. emt. l. 17. D. de iure patr.* vt et IVRIS CONDITORES appellati. *l. 23. C. de procurat.*

XXIX. Iureconsultorum origo.

XXIX. Iureconsultis Romae originem dedit institutum a Romulo IVS PATRONATVS. Patriciorum enim erat, parentum munere fungi erga plebeios, vnde et *patroni* dicebantur, quasi patres, quemadmodum matronæ quasi matres sunt. Optio ergo cuiuis erat e plebe, quem vellet, sibi patronum legendi e patriciis. Hunc vero oportebat clientibus respondere de iure, cuius illi rudes erant, absentium aeque ac praesentium negotia curare, lites pro iis suscipere, in ius vocatos defendere, et quietem eis pro virili parare a publicis priuatisque negotiis. Vicissim *plebeiorum* erat, patronos in elocandis filiis iuuare, captiuos vel ipsos, vel eorum filios, redimere, litium aestimationes et mulctas pro iis soluere, in magistratibus muneribusque eos argento subleuare, et quae sunt alia huius generis officia. Vnde et *clientes* dicti, quasi *colentes* vel κλείοντες. Dionys. Halic. *Ant. Rom. II. p. 84.* Plutarch. *vit. Romuli p. 24. Tomo I. op.* Polyb. *Hist. I, p. 459.* Ea porro mutua obligatio tanta necessitudine ac fide adstringebatur, vt proximum patrono locum secundum parentes

rentes concedat Cato *apud* Gell. *Noct. Att. V, 13.* Nec priuati tantum, sed et coloniae, vrbes sociae, gentes amicae et deuictae, suos Romae patronos eligebant ex patriciis, et postea senatoriis familiis, quibus saepenumero senatus controuersias illarum decidendas commisit. Dionys. Hal. *II. p. 85.* Cicero *de Offic. I, 11.* Immo nullum temere erat negotiatorum corpus, nullum artificum collegium, quod non patronum sibi Romanam quandam familiam adoptasset. Sic in marmore Surretino apud Reines. *Inscript. Class. VI. n. 39. p. 412.*

FLAVIO FVRIO FAVSTO V. C. TRIBVNO.
AB ORIGINE PATRONO
OB MERITA LABORVM SVORVM
VNIVERSVS ORDO ET POPVLVS SVRRETINORVM;
STATVAM NOBILITATI EIVS
FACIENDAM CVRAVIMVS.

Ita et municipes Ciuilitani *L. ARCADIVM PROCVLVM V. C.* LIBEROS POSTEROSQVE EIVS SIBI POSTERISQVE SVIS PATRONOS COOPTAVERVNT Gruter. *Inscript. p. CCCLXII, 1.* Sic et alibi laudantur PATRONVS CAPVANORVM LONGE A MAIORIBVS ORIGINALIS, Idem *p. CCCLIX, 1.* SVESSIANORVM COMMVNIS AB ORIGINE PATRONVS *p. MXXVII, 3.* PATRONI COLLEGIORVM CENTONARIORVM Reines. *Class. I, 302.* DENDROPHORORVM Idem I, 283. FABRORVM. Idem II, 17. LENVNCVLORVM

 OSTI-

OSTIENSIVM. Idem I, 33. NEGOTIATORVM OLEARIORVM EX PAETICA. Idem VI, 123. PAGI POLENTINES. Id. *Append. num. VIII.* Horum patronorum in eo consistebat officium, vt coloniarum, vrbium, collegiorum, pagorum, negotia in senatu et vrbe sese curaturos, reciperent. Quo officiorum genere ita plerumque aere emungebant clientes, vt legibus nouis opus esset ad hanc patronorum rapacitatem coërcendam. *Tit. C. Theod. de patrocin. vicor. Lib. XI. tit. 24.* et *Cod. Iust. Lib. XI. tit. 53.* Liban. *Orat. περὶ τῶν προςασιῶν. p. 14. seq. edit.* Iac. Gothofr. Alias veteri iure gratuita erant inter patronos et clientes officia, et vt illi gratis plebeiorum curabant negotia: ita et hi pecunias sine foenore credebant. Dionys. Halicarn. II. *p. 48.* Cum ergo initio e patriciis suis quisque clientibus de iure responderet: postea omnibus consulentibus promiscue se dare coeperunt, et quidem mercede conducti: et inde obsoleuit antiquum illud ius patronatus, natique sunt iureconsulti, qui iam respondebant de iure, causasque egerunt, atque adeo omnia, quae olim patronorum fuerant, in se transferebant officia. Vid. praeter Fr. Brummerum V. C. *ad Legem Cinciam.* Ge Schubart. *de Fatis Iurispr. Rom. I, 15. p. 29.* Vnde facile reddi poterit ratio, cur plerique Iureconsulti veteres ordinis fuerint patricii? cur *patroni* dicti, qui causas agebant; cur iureconsulti atque aduocati eos, a quibus adhibebantur in consilium, *clientes* vocarint? Cur iure veteri et per legem Cinciam gratuitum esse oporteret aduocatorum

rum officium? Brummer. *l. c. cap. III. vsque ad XI.*

XXX. Tria vero ſunt ſumma capita, quibus iurisprudentiam locupletarunt iureconſulti: I. ACTIONES LEGIS, II. INTERPRETATIO legum, et III. NOVVM IVS quod interpretando inuexerunt, petitum plerumque ex mediis philoſophiae moralis principiis, et iuri XII. Tabularum veluti appendicis loco adiectum, vt loquitur Iac. Raeuard. *de Auctorit. prudent. I. p. 952. Tomo I. op.*

XXX. Quale ius iureconſulti condiderint.

XXXI. ACTIONES LEGIS quid fuerint, iam ſupra eſt a nobis explicatum. Eas vero a iureconſultis maximam partem eſſe inuentas, apparet ex *l. 2. §. 6. D. de orig. iur.* Cicer. *pro Muraena XI. XII.* Et hinc eae ad ſingulare veluti iureconſultorum peculium (*s*) pertinebant, quod

XXXI. Actiones legis a iureconſultis inuentae.

(*s*) Equidem penes pontificum collegium fuiſſe legis actiones docet Pompon. *L. 2. §. 6. de orig. iur.* ſed caue cum vulgo exiſtimes, ad omnes legis actiones vniuerſamque interpretandi rationem hunc Pomponii locum pertinere. Aliud docet Cicero *de Legib. II, 19. Saepe ex patre audiui, pontificem neminem bonum eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſſet. Quid ita? Quid enim ad pontificum de iure parietum, aut aquarum, aut vllo ſimilium? Ergo quod cum religione coniunctum eſt. Id autem quantulum eſt? De ſacris, credo, de votis, de feriis, de ſepulcris, etſi quid eiusmodi eſt.* Conferatur et *cap. XXI.* Quaecunque ergo cum religione coniuncta erant, ea demum erant cognitionis pontificiae. Hinc eorum erat, dies ſignare, et litigantibus indicare, quibus diebus lege agere vel fas, vel nefas eſſet; *Liu. I, 19.* Cicero *pro Muraena XI.* reſpondere de iuribus domus, nam et domi ſacra priuata erant, in quibus cum

quod seruabant tanto diligentius, quanto magis hac arte plebem habebant sibi obnoxiam. Cicero l. c. et *de Orat. I, 41.*

XXXII. Iidem leges interpretati sunt I. scribendo docendoque.

XXXII. INTERPRETARI porro iurisconsulti solebant leges, partim libris scriptis, partim editis responsis, partim disputatione fori. Et initio quidem a docendo non modo, sed et scribendo sese abstinebant, ne mysteria sua cum plebe communicarent. Postea, vbi Cn. Flauius et Sex. Aelius horribile illud actionum secretum euulgarant, multi se ad scribendum commentandumque certatim contulerunt, quorum interpretationes sensim auctoritatem iuris vsu fori sunt consecutae. *l. 2. §. 38. seq. de orig. iur.* Vnde illud ius *sine scripto venire*, ait Pomponius *l. 2. §. 5. D. eod.* siquidem libri iureconsultorum non eo fine eoque instituto fuerant conscripti, vt instar legum promulgarentur; sed tantam auctoritatem eorum sententiae tacito populi consensu erant consecutae. At postquam Theodosius quibusdam iureconsultorum libris legum accommodauit auctoritatem, et Iustinianus eorum loca in Pandectas relata ita promulgauit, vt *quidquid ibi scriptum est, hoc Iustiniani appareret, et ex eius voluntate compositum* existimaretur; *l. 2. §. 10. C. de vet. iur. enucl.* coeperunt eae iureconsultorum decisiones iuri scripto

cum constitutae quoque essent vxores et liberi, etiam nuptiae, arrogationes, adoptiones auctoribus fiebant pontificibus. Denique de omnibus rebus sacris et religiosis iura interpretabantur Pontifices. Georg. Schubart. *de Fat. Iurispr. Rom. II, 59. seq. p. 296.*

pto accenſeri. Et huc referenda §. *3. Inſt. h. t.* Ger. Noodt. *de pact. et transact. XIX. p. 715.*

XXXIII. RESPONSA iureconſulti vel partibus dabant conſulentibus, vel iudicibus, vel vtrisque; et tunc quidem vel ſcripto, vel verbis, quid ſibi videretur, exponebant. Solebant enim iureconſulti frequenter medio foro inambulare, veluti obuii et communes iis, qui haererent incerti, et remedium ſibi conſulendi ignorarent. Cicero *Topic. XVII. Priuata iudicia maximarum quidem rerum in iureconſultorum mihi videntur eſſe prudentia. Nam et adſunt multum* (in medio puta foro) *et adhibentur in conſilium* (a magiſtratibus,) *et patronis diligentibus ad eorum prudentiam confugientibus* (domi) *haſtas miniſtrant.* Vnde facile patet, cur et ADVOCATI dicti ſint. Deinde et domi ſuae ſibi conſtituere ſolebant ſolium, ex quo confluentibus ad ſe clientibus, tanquam ex tripode, reſponderent. Cicero *de Leg. I, 3.* Et ad hoc ſolium reſpicere arbitror eundem Ciceronem, quando per iocum ſcribit: *C. Aquilium iureconſultum iuraſſe morbum, et illud ſuum* REGNVM IVDICIALE *oppoſuiſſe. Epiſt. ad Attic. I, 1.* Mane ergo quotidie ad aedes eorum ventitabant clientes, et veſtibula eorum maxima ſemper frequentia ciuium celebrabantur, vt non immerito iureconſulti domus totius oraculum ciuitatis videretur Ciceroni *de Orat. I, 45.* Quo pertinent illa Horatii *Serm. I, 1. v. 9. 10.*

XXXIII. Vt et II. de iure reſpondendo.

Agricolam laudat iuris legumque peritus,
Sub galli cantum conſultor vbi OSTIA PVLSAT.

Et

Et alibi *Epist. II, 1. v. 103.*

Romae dulce diu fuit, et sollenne, reclusa
Mane domo vigilare, clienti promere iura.

Immo et Tibullus *l. 4.* quali amatorii iuris scientiam sibi arrogans, seque ad priscam iureconsultorum imitationem componens:

--- *Me*, inquit, *qui spernentur, amantes*
Consultent: cunctis ianua nostra patet.
Tempus erit cum me Veneris praecepta ferentem
Deducat iuuenum sedula turba domum.

Ge. Schubart *de fat. iurisp. Rom. II, 52. p. 265.* Ceterum et hoc fiebat formulis quibusdam et verbis sollennioribus. Venia enim prius petebatur his verbis: LICET CONSVLERE? Annuente iureconsulto, et respondente: CONSVLE, plerumque breuissime referebatur negotium, addita quaestione; QVAERO AN EXISTIMES? vel: ID IVS EST, NECNE? Respondebat Iureconsultus: SECVNDVM EA QVAE PROPONVNTVR, EXISTIMO, PLACET, PVTO, id semper dans operam, vt quam modestissime loqueretur. Horat *Serm. II, 3. v. 192. seq.* Turneb. *Aduers. VII, 10.* Brisson. *de Form. III. p. 331.* Franc. Duaren. *Disp. Anniu. II, 11. p. 1064.* Ger. Noodt *de dolo malo XII. p. 507. et de pact. et transact. p. 733.* Consulebantur etiam nonnunquam iureconsulti a iudicibus, quibus vel absentes scribebant, quid esset iuris *l. 2. §. 47. D. de orig. iur.* vel coram iura explicabant. Plerumque enim iudices in consilium adhibebant aliquod iureconsultos, vt patet ex Gellii *Noct. Attic. XII, 13.* Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. II, 18. de antiquo iure prouinc. II, 5. p. 198.*

XXXIV.

XXXIV. Erant reſponſa illa breuiſſima, et nullis munita rationibus. Seneca *Epiſt. XCIV. Quid? quod etiam ſine probationibus monentis auctoritas prodeſt, ſic, quomodo iureconſultorum valent reſponſa, etiamſi* RATIO NON REDDITVR. Nonnunquam tamen et rationes quasdam addebant, vel ex legum verbis, vel ex aliorum prudentum auctoritate, vel ex vſu fori, vel ex decretis denique ſeuerioris philoſophiae depromtas. Hortl. *Diſſ. de vero ſenſu l. 20. D. Legib. n. XLVIII.* D. Okel. *Diſſ. de iureconſ. rationa. ii III. et VII. p. 154*

XXXIV. Reſponſorum forma.

XXXV. Pertinet etiam ad interpretationem DISPVTATIO FORI. Nonnunquam enim de grauibus perplexisque quaeſtionibus diſſidentes iureconſulti, rationibus ſubductis, deciſionem communi ſuffragio inueniebant, adeoque prius in commune conſulebant, eaque dicebatur DISPVTATIO FORI, cuius meminit Pomponius *l. 2. §. 5. D. de orig. iur.* In dubium quidem id vocat Ge. Schubartus *de fat. iurisprud. Rom. Ex. II, 57. p. 292.* ſed ſexcenta adſunt rei teſtimonia. Auguſtum ob quaeſtionem de codicillis, conuocaſſe prudentes viros, interque eos Trebatium quoque, cuius tunc maxima erat auctoritas, notum eſt ex *pr. Inſt. de codicill.* Pari ratione diui fratres, cum quaeſtio eſſet de excluſione nepotis a bonis auiti liberti, *cum Macciano, aliisque amicis ſuis iurisperitis adhibitis, rem plenius tractarunt,* teſte Vlpiano *l. 17. D. de iure patron.* Sed et Paullus ait, *cum de quodam quaereretur, an recte exheredatus videretur, Scaeuolam reſpondiſſe, non videri, et in* DISPVTANDO reſponſi ſui rationem

XXXV. Denique III. Diputatione fori.

nem eundem Scaeuolam adiecisse. l. 19. *D. de lib. et postum.* Nec alio videtur respexisse Asconius Paedianus *in* Cicer. *Verrin. III. p. 1849.* quando ait: *Maleficia sponte, et non* DISPVTATIONE IVRISCONSVLTORVM, *sed naturali interpretatione, fugienda sunt.* Denique eodem referenda illa veteris Scholiastae, qui explicaturus illa Iuuenalis. *Sat. I. v. 128.*

---- *Iurisque peritus Apollo.*

addit *p. m. 26. Quia iuxta Apollinis templum iureconsulti sedebant, et* TRACTABANT. Vbi tractare idem ac disputare est. Plura dabit Iac. Raeuard. *prudent. XIV. p. 1031.* Reperta vero eiusmodi disputatione definitio, quamuis non haberet vim iuris, nisi simul vsu recepta, magnae tamen auctoritatis habebatur, et, si vel vsus fori, vel noua auctoritas accederet, etiam ad similes extendebatur casus, Ger. Noodt *ad Leg. Aquil. XV. p. 106. de Pact. et Transact. XIX. p. 718.* Et tum demum vocari solebat RECEPTA SENTENTIA, RECEPTVM IVS, RECEPTVS MOS, POST MVLTAS VARIATIONES RECEPTVM *(t). L. 115. §. 2. D. de verb. obl. l. 3. C. in quib. caus. in integr. restit. necess. non est. l. 41. D. de reb. credit.* RECEPTVM *enim* inquit Festus, *dicitur, quidquid a plerisque prudentibus approbatum est.* Conf. Barn. Brisson. *de verb. signif. voce Receptum* et Guill. Budaeus *in Comment. ad l. 11. §. 1. D. de verb. signif.* Quin et REGVLAE IVRIS, quarum toties ius nostrum

(t) Frequentissima in iure nostro locutio: *Post magnas varietates obtinuit. L. vlt. D pro Legat. L. 32. D. de oblig. et act. L. 55. §. 1. de legat. 2.*

ſtrum meminit, nihil aliud ſunt, quam breues quaedam poſitiones, quae rem fori diſputatione definitam, et iureconſultorum conſenſu receptam conciſe enarrant. Raeuard. *de Auct. Prud. XV, p. 1063. ſeq. et Comment. ad l. 1. de reg. iur. p. 125.*

XXXVI. Tertium, quod iureconſultis ius Romanum debet, caput veluti appendicem quandam XII. Tabularum et reliquarum legum complectitur. Vbi enim deficere videbantur leges, et praetorum aediliumque edicta, ibi iureconſultorum erat, ius ex aequitate ſupplere. Hinc permulta nata ſunt in iureconſultorum ſcholis ac diſputationibus decreta, quae ex nulla ſcripta lege, nulloque edicto deſcenderunt. Sic acquiſitio verbi gratia per arrogationem inuenta fuerat a iureconſultis *princ. Inſt. de acquiſit per arrogat.* Eandem originem fuiſſe nouimus codicillorum, exheredationis poſthumorum, differentiae inter exheredationem filiorum, filiarum et nepotum, ſtipulationis Aquillianae, regulae Catonianae, ſubſtitutionis pupillaris, donationis inter virum et vxorem prohibitae, actionis rei vxoriae, querelae inofficioſi teſtamenti, aliorumque huius generis capitum iuris. Luculentum hanc in rem exſtat teſtimonium Ciceronis in *orat. pro Muraena XII. Cum permulta praeclare legibus eſſent conſtituta, ea iureconſultorum ingeniis pleraque corrupta ac deprauata ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii maiores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt: hi inuenerunt genera tutorum, quae poteſtate mulierum continerentur*

XXXVI. Iureconſulti ius ſuppleuerunt.

tur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio ſenes ad coëmtiones faciendas interimendorum ſacrorum cauſa reperti ſunt. In omni denique iure ciuili aequitatem reliquerunt: verba ipſa tenuerunt. Sic multa inuenere iureconſulti, multa diſputationibus ſuis ac reſponſis inuexerunt in forum, quae nec lege vlla; nec praetoris edicto conſtituta fuerant. Et haec decreta ob auctorum duntaxat celebritatem vim quandam legum obtinuere, et poſtea rerum iudicatarum conſtantia firmius haeſerunt. Vid. Vinc. Grauina *de ortu et progr. cur. ciu.* §. *XLIII.*

XXXVII. Eorum auctoritas initio minor.

XXXVII. Quantacunque vero eſſet veterum ICtorum auctoritas: iudices tamen non obligabant eorum reſponſa. Hinc Cicero *pro Mur. XIII. Iureconſultorum reſponſa et decreta ſaepe de oratoribus dicundo euerti*, teſtatur. Et in orat. *pro a Caecina XXIV.* exemplum adducit Craſſi, qui in iudicio centumuirali obtinuerit, vt Scaeuolae reſponſum minime valeret. Quare tunc ne ſignabant quidem reſponſa. *l. 2.* §. *47. D. de orig. iur.* (certe id non videbatur neceſſarium, et plerumque vtebantur verbis SVADEO *l. 3.* §. *1. D. de minor. b. vig. quinque ann.* VIDETVR, PVTO, SENTIO. etc. Duaren. *Diſp. ann. II, 11. p. 1064.* vt ne iudici praeſcribere ſententiam viderentur. Immo ob eandem cauſam omnibus, quibus eſſet ſtudiorum fiducia, de iure reſpondere licebat. *l. 2.* §. *47. D. de Orig. Iuris (u).*

XXXVIII.

(u) Errat ergo Theophilus §. 8. *de iure nat. gent. et ciu.*

XXXVIII. Augustus quibusdam priuilegium dedit de iure respondendi.

XXXVIII. Sed iſta mutauit Auguſtus, qui pri-nus reſpondendi de iure facultatem certis tan-um hominibus beneficii loco indulſit, adſtrin-itque iudices, vt ne ab eorum reſponſis diſcede-ent. §. 8. *Inſt. h. t. l. 2. §. vlt. D. de orig. iur.* Quamuis enim in dubium id vocet Iac. Gotho-redus *in Comment. ad. C. Theod. Lib. I. Tit. 4.* . *32. 35.* vbi hanc iureconſultis auctoritatem artim iam ante Auguſtum ſaluam fuiſſe, partim lenique a Valentiniano III. Imp. ſtabilitam eſſe utat: ſatisfecit tamen eius argumentis Thomaſ. *le naeuis iurispr. anteiuſt. II, 2. p. 67.*

XXXIX. Ratio huius instituti.

XXXIX. Cauſa huius ſanctionis non ea erat, uam prodit Pomponius *l. 2. §. 47. D. de orig. ur. vt maior eſſet iuris auctoritas*, nec ſolum, vt oua reſponſa vetus edictum et iudiciale prae-oris regnum euerterent, ceu acute coniecit V. A. Vlr. Huber. *Auſpic. domeſt. V. p. 178.* nec, vt lebs, otii delinita dulcedine, atrocem reip. me-noriam exueret, quae eiusdem eſt Huberi ſen-entia: ſed partim, ne plebs innumeris impli-cita litibus, de excutiendo iugo conſilia confer-ret: (Thomaſ. *l. c. II. p. 70.*) partim vt eo ipſo Auguſtus legislatoriam poteſtatem callide ſibi vindicaret, legesque priſtino reip. ſtatui accom-modatas, per iureconſultos paullatim corrige-ret, et ad praeſentem reipublicae faciem detor-

cin. vbi iureconſultos vocat σοφὰς, ὄις τὸ νομοθετεῖν ἢ δῆμος ἢ σύγκλητος, ἢ βασιλεὺς ἐπέτρεψε, *ſapientes, quibus iura condere aut populus, aut ſenatus, aut princeps conceſſit.* Nunquam enim in libera republica vel populi, vel Senatus conceſſione, opus fuiſſe reſponſuris de iure, inter omnes conſtat.

queret (*x*). Vnde et eam poteſtatem primo Ateio Capitoni, aliisque ſuarum partium ICtis conceſſiſſe videtur.

XL.

(*x*) Praecipua Auguſti cura fuit, *legum munia in ſe traheri*. Tacit. *Ann. I*, 3. Cum ergo nouis omnino legibus opus eſſet, nouo hoc ſtatu reip. plures quidem initio rogationes tulit ad populum, ſeruato veteri reip. more, et inde natae tot *leges Iuliae*, quarum pleraeque Auguſto debentur, itemque *Falcidia*, *Aelia Sentia*, *Fuſia Caninia*, *Papia Poppaea*, *Iulia et Titia*, et aliae: ſed non integrum tamen erat Auguſto, omnes antiquas leges eadem facilitate euertere, qua illas, ſub triumuiratu latas, *vno edicto*, boleuerat. Tac. *Ann. III*, 28. Cum ergo refigi non poſſent leges antiquae, eaeque tamen non conuenire viderentur nouo iſti ſtatui reipublicae: illud vnum ſupererat, vt per interpretationem eae ad praeſentem reip. formam ſenſim deflecterentur. Iam magiſtratibus hoc permittere, non videbatur tutum: ſibi ſoli id vindicare et inciuile, et inuidia plenum erat, et moleſtiſſimum. Reliqui ergo erant iureconſulti, tanto ad hoc negotium aptiores, quanto magis iam in vetere rep. poteſtas quaedam interpretandi penes iſtos fuerat. Quemadmodum vero hoc maximum erat Auguſti arcanum politicum, quod, priſcis vocabulis retentis, res nouas inueheret, *eadem magiſtratuum* rerumque *vocabula*; *nihil vsquam priſci atque integri moris* relinqueret: Tacit. *Annal. I*, 3. ita et iureconſultis, ſpecie antiqui moris, inſtrumentis nouae dominationes vſus eſt, ita ſcilicet leges interpretaturis, quemadmodum id ſuo expediret imperio. His praeſtructis, totius nouae conſtitutionis reddi poterit ratio. Promiſcuam iſtam reſpondendi licentiam ſuſtulit eamque conceſſit paucis. Cur vero? niſi vt eos ſeligere poſſet, quos ſciret ſibi fore obnoxios? Iuſſit eos non priuatim, ſed publica auctoritate, reſpondere. Quamobrem? vt legum interpretatio ita penes ſe eſſet. Iudicibus eam legem dixit, ne ab iſtis reſponſis diſcederent. Quam ob cauſam? ne, obſeruata legum antiquarum ruina, intercedere, et Auguſti conſilium turbare conarentur. Signo opus erat, non rationibus. Cur vero? vt ne per rationum

XL. Sequentes imperatores, (si a Cali- XL. Idem placuit imperatoribus sequentibus.
la discesseris, qui totum iureconsultorum
dinem aboliturum se minabatur, teste
etonio *Calig. XXXIV.*) hoc Augusti in-
tutum diligenter seruabant, saltem vsque
l Hadrianum. De Tiberio saltim id pa-
t ex *l. 2. §. 47. D. de orig. iur.* ex quo
co etiam apparet, Hadrianum iterum
ore maiorum vnicuique dedisse faculta-
m respondendi, qui sui haberet fiduciam.

 Roga-

tionum infirmitatem palam fieret, id agi, vt leges antiquae euerterentur. Ceterum vera esse haec omnia, vel ex iis patet, quae inter eum Antistiumque Labeonem acta sunt. Eminentissimi ea aetate ICti erant Antistius Labeo, et Ateius Capito, adeo, vt non immerito *duo pacis decora* eos appellet Tacitus *Ann. III, 75.* Quare operam dabat Augustus, vt hos potissimum sibi conciliaret. Labeoni ergo consulatum offerebat, hoc scilicet auctoramento calamum eius redditurus obnoxium. Sed *cum incorrupta libertate gauderet, ab ambitione bonorum vacuus.* Tacit. *Ann. l. c.* cumque *nihil ratum pensumque haberet, nisi quod iustum sanctumque esse, in Romanis antiquitatibus legisset*: Gell. *Noct. Attic. XIII, 12.* honorem istum plane respuit. Animaduertens vero Augustus, labeonis sibi operam parum vtilem futuram Ateium Capitonem adortus, hunc modis omnibus ornare coepit, consulemque creauit. Tacit. *Ann. III, 75.* Erat enim hic eo ingenio, *vt eius obsequium non posset non dominantibus magis probari* iudice Tacito *Ann. III, 75.* Egregia sane adulationis specimina eum dedisse, obseruant Tacit. *III, 70.* Sueton. *de illustr. Gramm. XXII.* Ergo maximo hunc studio sibi adiungebat Augustus, vt eius opera in nouo dominatu vteretur. Haec historia egregie coniecturam nostram firmat. Intelligimus enim inde, I. Augustum de iureconsultis primariis sibi conciliandis magnopere laborasse. Quod sane non fecisset tantus

Rogatus enim a viris praetoriis, vt ſibi liceret reſpondere, reſcripſit, *hoc non peti, ſed praeſtari ſolere*. Itaque ab Hadriano ad Alex. Seuerum libera denuo eſſe coepit reſpondendi facultas. Dodw. *Prael. Cambden. IX, 11. p. 355.* Poſtea denuo reductum Auguſti inſtitutum, ceu patet exemplo Innocentii, iureconſulti, quem reſpondendi facultatem ab Imperatoribus accepiſſe tradit Eunapius *in vita Chryſanthii p. 268.*

XLI. Valentiniani III. et Theodoſii conſtitutio de auctoritate iureconſultorum,

XLI. Non poterat non hoc Auguſti priuilegium ſectas, ſummamque iuris incertitudinem inuehere. Hinc de remedio cogitarunt Valentinianus III. et Theodoſius iunior Imperatores, qui Papiniani tantum, Paulli, Caii, Vlpiani, et Modeſtini ſcripta iuſſerunt valere in iudiciis, et plura eorum praeualere paucioribus, ex paribus vero ea, inter quae Papiniani eſſent teſtimonia: ſi ſententiae denique ſine Papiniano pares eſſent, iudicis arbitrio locum eſſe. *L. vn. C. Theod. Reſponſ. prudent. et ibi* Gothofredus.

Adda-

tus princeps, niſi eorum operam perutilem ſibi in nouo principatu conſtituendo, legibusque ad praeſentem ſtatum flectendis, futuram, animaduertiſſet. II. Talibus iureconſultis amicis eum vti voluiſſe quorum ſibi obſequium probaretur, id eſt Capitoni ſimilibus, qui non antiquo iuri mordicus inhaererent ſed callide inſeruirent temporibus. Ex quo denique colligimus, III. non alia de cauſa eam reſpondendi facultatem quibusdam tantum iureconſultis dediſſe, quam vt eorum calamis vteretur, ad leges veteres et in libera republica receptas euertendas, et nouae imperii ſui formae tanto facilius accommodandas. Plura de Auguſti prudentia νομοθετικῇ diximus in *Praef. Comment. ad L. Iul. et Papiam*, quam euoluiſſe non poenitebit.

ddatur Thomaſ. *de Naeu. iurisprud. anteiu- im. II, 7. p. 112. ſeq.*

XLII. Denique et id incommodum viſum ıſtiniano, qui Iureconſultorum ſententias inc inde decerptas in pandectas recepit, cor- usque conficiendum curauit, aliquando non ptime cohaerens, quippe e membris ſibi diſ- millimis compoſitum. *l. 1. §. 5. 6. C. de vet. ire enucl.* XLII. Iuſtiniani inſtitutum.

XLIII. Quin et omni interpretandi facul- ıte interdixit iureconſultis, eosque ad con- ribendas metaphraſes et paratitla conficienda, ondemnauit. §. 2. *Conſt. de concept. Digeſt. Pa- atitla* quid ſint, explicat Aeg. Menag. *Amoenit. ır. ciuil. XV.* XLIII. Facultas interpretandi iureconſultis ademta.

XLIV. Reſtat, vt quas ſymbolas PRINCIPES, ıutata reip. forma, ad ius Romanum contule- nt, paucis dicamus. Initio Imperatores ve- erem leges ferendi morem aliquandiu retinue- ınt. Hoc enim ritu ſub Auguſto, centuriatis omitiis ad populum latae ſunt leges *Iuliae, lelia Sentia, Papia Poppaea;* ſub Tiberio *Iu- ia Norbana.* Claudius quoque veter ritu ro- auit legem, vt Domitius in familiam Claudiam t nomen Neronis tranſiret. Tacit. *Annal. XII, 6.* Quin ne ſub Galba quidem plane exoleuiſ- e veterem leges curiatas ſaltim de arrogatione erendi ritum, patet ex Tacit. *Hiſt. I, 15.* XLIV. Principes initio vetere ritu leges tulerunt.

XLV. Quemadmodum vero habita illa ıb Imperatoribus comitia nonniſi quaedam riſtinae libertatis ſimulacra erant: ita Tibe- ius, princeps aſtutus, tyrannicisque artibus XLV. Deinde vſi ſunt Senatusconſultis.

 magis

magis, quam quisquam alius, inſtructus, nouum commentus eſt leges ferendi morem. Vt enim populo ius omne eriperet (*y*): comitia, magiſtratuum creandorum cauſa habenda e campo tranſtulit in curiam, id eſt, et honorum conferendorum arbitrium non amplius populi ſuffragiis, ſed ſenatorum ſibi obnoxiorum ſententiis ſubiecit. Tacit. *Annal. I, 5.* Sueton. *Tiber. XXX.* Reſtituit populo comitia Caius. Caligula Dio Caſſ. *LIX. p. 647.* ſed illa paullo poſt ipſe iterum illi eripuit. Idem *p. 665.* Ex eo tempore rarius vel magiſtratus creati, vel leges latae populi ſuffragiis: aſt eo frequentius prodierunt SENATVSCONSVLTA, quibus plerumque praemittebatur *oratio principis*, non quidem ſemper ab ipſo principe, ſed ſaepius (*z*) a *quaeſtoribus*, qui *canditati* vocabantur,

(*y*) Falluntur ergo, qui cum Pomponio *l.* 2. §. 9. *D. de orig. iur. et* Triboniano §. 5. *Inſt. h. t.* exiſtimant, ideo in curiam e campo translata eſſet comitia, *quia difficile eſſet, tantam populi multitudinem in vnum conuenire.* Quaſi difficilius id fuiſſet ſub Tiberio, quam libera republica, quando tota Italia ad comitia confluebat. Cic. *Orat. ad Quirit. poſt redit.*

(*z*) In marmoribus ſaepe legimus QVAESTOR KANDIDATVS, Reineſ. *Inſcr. II,* 26. *IV,* 4. ΤΑΜΙΑΣ ΚΑΝΔΙΔΑΤΟΣ, Gruter. *Inſcript. p. ccccxxv,* 2. Vocabantur ita, qui libris, epiſtolis et orationibus principum in Senatu praelegendis praeerant. *L.* 1. *D. de offic. Quaeſt.* Dio Caſſ. *LIV. p.* 617. Tacit. *Annal. XVI,* 27. Suet. in *Tito VI,* eosque iam ab Auguſto adhibitos conſtat ex Dione Caſſ. *LIV. p.* 539. et Sueton. *Aug. LXV.* Ideo vero dicti videntur candidati, quia poſt quaeſturam ſtatim praetores fiebant, et inde regebant prouincias. Lamprid. *Vid. Alex. XLIII.*

tur, recitata. Briſſon. *Antiq. Rom. I, 17. p. 19.* Vnde *oratione Praecipiis cautum* dicitur, quod erat Senatus conſulto conſtitutum *l. pen. D. ad SCt. Tertull. l. 8. pr. D. de transaction. l. 52. §. 10. D. pro ſoc. l. 60. pr. D. de ritu nupt. l. 32. pr. §. 1. ſeq. D. de don. int. vir. et vx. l. 1. l. 7. C. de praed. min. non al.*

XLVI. Equidem et libera republica fiebant SCTA: ſed ea vim legum non habebant. Quamuis enim initio, pulſis regibus, ariſtocratiam meditarentur patres, et hinc apud Dionyſ. Haricarn. *VI. p. 329.* legem eſſe dicerent, iam inde ab vrbe condita, *quae omnia in ſenatus poteſtate ponat, praeter magiſtratuum creationem, legum latio-* LXVI. Differentia SCt. in libera rep. et ſub Imperatoribus.

 nem

XLIII. Vnde haec dignitas ingreſſus erat et quaſi primordium gerendorum honorum, et ſententiae in ſenatu dicendae. Immo recentiore aeuo ſaepe cum aliis dignitatibus coniungebatur haec quaeſtura. Sane Anicius Auchenius Baſſus in marmore Romano praeter hanc quaeſturam etiam alios geſſiſſe honores dicitur. Reineſ. *Inſcript. VI, 4.*

ANICIO. AVCHENIO. BASSO. V. C. QVAESTORI CANDIDATO.
VNO. EODEMQVE TEMPORE. PRAETORI. TVTELARI. PROCONSVLI.
CAMPANIAE. PRAEFECTO. VRBI. TRINI. MAGISTRATVS.
INSIGNIA. FACVNDIAE. ET. NATVLIAM.
SPECIOSA. LVCE. VIRTVTIS. ORNATI.

Talis etiam eſt Inſcriptio. poſit.

M. NVMMIO. ALBINO. V. C.
QVAESTORI. CANDIDATO
PRAETORI. VRBANO. COMITI.
DOMESTICO. ORDINIS. PRIMI. ET
CONSVLI ORDINARIO. ITERVM.

Reineſ. *Inſcr. VII, 132.* Legendus de hac dignitate idem Reineſ. *Var. III, 16. p. 600.*

nem, et bellum inferendi deponendique arbitrium: id tamen non perſuaſerunt plebi, libertatis popularis appetentiſſimae. Vnde non erat penes Senatum poteſtas legislatoria: ſed quaedam tantum erant negotia, quae ſenatus populi iuſſu ad curam ſuam reuocauerat, vt puta, aerarium et pecunia publica, quae Senatus arbitrio diſpenſabatur: controuerſiae in Italia ſuſcitatae, publicaque obiurgatione vel grauiore decreto componendae: legationes aut ad indicendum bellum, aut alia grauiora negotia obeunda decernendae, aut exterorum excipiendae: prorogationes imperii et prouinciarum: conuocatio populi: ac denique indictio feriarum et ſupplicationum. Haec enim omnia Senatus ſolius curationi ſuberant, niſi tribuniciis interceſſionibus res deuolueretur ad populum: ceu praeclare ſuo more docet Polyb. *Hiſt. VI, 12. ſeq.* et ex eo Zamoſc. *de Senatu Rom. II. p. 174. et ſeq.* De his ergo ſolis in libera republica SCta condebantur, vt recte obſeruatum a Bachouio *in πρώτοις, p. 38. ſeq.* Sed maxime ſenatus poteſtas excellebat in trepidis rebus ac turbatis, quibus triſte illud fieri ſolebat ſenatusconſultum: DARENT OPERAM CONSVLES, NE QVID RESPVBLICA DETRIMENTI CAPERET. Quod decretum ſummum ac latiſſimum in conſules transferebat imperium, vt ſuo iure poſſent exercitum parare, bellum gerere, coërcere, etiam iniuſſu populi, vnde *extremum* et *vltimum* hoc *ſenatusconſultum* vocatur. Liu. *III, 4.* Salluſt. *de bello Catilin. XXIX.*

Cic.

Cic. *Catilin.* I, 2. et *pro Milon. XXVI.* Caesar. *de Bello Ciuili II*, 1. Barn. Brisson. *de Form. II. p.* 212.

XLVII. Fiebant SCta non nisi in sacro auspiciisque dedicato loco (*a*). Romulus in templo Vulcani extra vrbem Senatum coëgit. Plutarch. *Quaest. Rom. XLVII, p.* 276. Tullus Hostilius in curia Hostilia. Libera republica aedes Apollinis, Martis, Bellonae, Quirini, Castoris, Concordiae, Virtutis, Fidei, vt et curiae Hostilia, Pompeia, Iulia, senatui habendo inseruiebant. Gell. *Noct. Attic. XIV*, 7. Nam et in curiis templa erant per augures dedicata. Gell. *Noct. Att. VI*, 7. Ordinaria tamen senacula erant aedes Concordiae, aedes Bellonae, et locus ad portam Capenam. Fest. *voce Senaculum p.* 431. Conueniebat Senatus statis temporibus, hoc est, singulis Kalendis, Nonis et Idibus, exemtis tamen diebus comitialibus, (quibus conuenire nefas habebatur per legem Papiam. Cicero *ad Fam.* I, 4.) nec non diebus atris, quibus senatum non nisi in rebus trepidis habere licebat. Dio Cass. *XLV. p.* 278. Et hi ordinarii conuentus *senatus* LEGITIMVS dicebantur. Si vero vel legatis vel aliis ob quamcunque causam Senatus extra ordinem dabatur: ille vocari

(*a*) Immo et non nisi peractis sacris, captisque auguriis, fiebant. Appian. *de bello ciu. II. p.* 216. Exempla exstant apud Liu. *XXII*, 11. *XXIV*, 11. Non addicentibus auibus, negotium in alium diem differebatur. Cic. *Epist.* X, 12. Augustus hac molestia liberaturus senatores, instituit, *priusquam consideret quisque thure et mero supplicaret apud aram eius Dei, in cuius templo coiretur.* Sueton. *August. XXXV.*

vocari ſolebat INDICTVS. Fr. Hotom. *de Senatu V.* Et tunc quidem conuocabantur plerumque ſenatores per edictum, quo olim frequentes adeſſe iubebantur QVI PATRES, QVIQVE CONSCRIPTI: Liu. *II, 1.* poſtea vero edici coepit: QVI SENATORES, QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET. Feſt. *voce conſcripti* et *ſenatores* ibique Dacer. *p. 496.* Gell. *Noct. Att. XIV, 18.* Briſſ. *de Form. II. p. 264.*

XLVIII. Relatio facta a Conſule, Dictatore, Praetore.

XLVIII. Frequens ſi aderat ſenatus, tum Conſul, quem penes faſces eo menſe erant, aut eo abſente Praetor, aut Dictator, ſi quis erat, aut Interrex aut Praefectus vrbi, ad ſenatum referebat. Gell. *XIV, 7.* Si quando id recuſaret conſul: eas in ſe partes ſuſcipiebat aliquis tribunus plebis, cui etiam ius erat, addere relationi conſulis, quod e re videbatur, aut nouam de integro ordiri. Paull. Manut. *de Senatu V. p. 859.* Relationibus plerumque praefari ſolebant ſollenni illa formula: QVOD BONVM FAVSTVM, FELIX, FORTVNATVM SIT. Sueton. *Calig. XV.* deinde addebant: REFERIMVS AD VOS, PATRES CONSCRIPTI. Briſſon. *de Form. II. p. 165.*

XLIX. Rogatae ſententiae.

XLIX. Finita relatione, ſententiam rogabantur ſenatores (*b*), non verbis precatiuis, qualibus in comitiis vtebantur rogatores, ſed imperatiuis; DIC. SP. POSTVMI, QVID CENSES? Liu. IX, 8. vel QVID FIERI PLA-

(*b*) Qui rogabant, CONSVLERE, nec non PERROGARE SENTENTIAS dicebantur. Liu. XII, 60. XXIX, 19. Suet. *Aug. XXXV.*

PLACET? QVID VOBIS VIDETVR? Brisson. *de Form. II. p. 165.* Qua in re non idem semper, at plerumque is obseruabatur ordo, vt ante comitia princeps senatus; post comitia vero consules designati primo loco dicere iuberentur sententias. Sequebantur eos viri consulares, hos praetorii, tum aedilicii, quaestorii ac denique tribunicii (c), inter quos tamen reliquos anteibat, quem consul priorem rogasset, modo gradus magistratuum non turbarentur. Cic. *Phil. V, 13.* Solebant vero consules, quem ordinem initio magistratus instituerant, eundem per totum annum tenere, donec cum morem antiquum C. Iulius Caesar migraret. Sueton. *Iul. XXI.* Immo Augustus omnem ordinem plane sustulit, promiscue perrogans sententias, vt magis quisque attenderet. Sueton. *Aug. XXXV.*

L. Eademque ordine dictae.

L. Sententiam singuli dicebant stantes, formula vsi: QVOD C. PANSA VERBA FECIT DE -- DE EA RE ITA CENSEO. Brisson. *de Form. II. p. 169.* Integrae eiusmodi senatorum sententiae exstant apud Ciceron. *Philipp. III, 15. V, 4. VIII, 11. IX, 7.* et apud Liuium passim. Nec licebat consulibus interpellare dicentes, quamuis aliena multa immiscerent,

(c) Tribuni plebis non erant olim senatores, nec ius iis erat dicentae in senatu sententiae. Ante curiam itaque sedebant in subselliis, donec SCta ad se ferentur, quae ipsi vel approbabant deinde, vel reiiciebant. Val. Max. II, 2. 7. At etiam senatoria dignitas iusque dicendi sententiam iis data sunt lege Atinia, Gell *Noct. Att. XIV. vlt.*

rent, quod data opera nonnunquam faciebant, qui ſenatus conſultum fieri nollent (*d*). Cum enim ante et poſt occaſum ſolis illud fieri non poſſet: Gell. *XIV*, 7. ſolebant *diem dicendo eximere*, vel *noctem poſtulare*, vt ita re infecta diſcedendum eſſet Senatui. Cicero *Epiſt. ad Quint. Fratr. II*, 1. *Epiſt. ad Att. IV*, 2. Gell. *IV*, 10. Qui plura capita vna oratione complectabatur, is iubebatur DIVIDERE SENTENTIAM. Cic. *ad Famil. I*, 2. *pro Milon. VI.* Senec. *Epiſt. XXI.* Qui alterius ſententiam ſequebantur, ASSENTIRI ſe, vnico verbo aiebant. Et hoc erat *verbo aſſentiri*, quod opponitur alteri muto aſſenſui, quo quis *pedibus ibat in alterius ſententiam*. Vtramque locutionem iungit Liu. XXVII, 34. L. *Veturius et Licinius cenſores eum tonderi et ſquallorem deponere, et in ſenatum venire, fungique aliis publicis muneribus, coëgerunt, ſed tum quoque aut verbo aſſentiebatur, aut petibus in ſententiam ibat.* Nonnunquam non omnino aſſentiebatur quis ſententiis antea dictis, ſed aliquid

(*d*) Erant et aliae artes, quibus SCta impetiebant Senatores. Poſtulare enim poterant, *vt conſulerentur ſinguli*, vel, ſi tot non adeſſent ſenatores, quot praeſentibus licebat perſcribi SCt. clamabant: *numera Senatum*. Feſtus *hac voce p.* 338. Coelius apud Cic. *Epiſt. VIII*, 11. SCt. enim a iuſto paucioribus factum per INFREQVENTIAM FACTVM dicebatur, et irritum erat. Liu. XXXVIII, 44. Tempore Ciceronis ducenti ſenatores frequentem ſenatum conſtituere videbantur. Cicero *ad Q. Fratr. Epiſt. II*, 1. Poſtea CCCC, quod ſublatum ab Auguſto Dio Caſſ. *Lib. LIV. p.* 545. qui tamen ſequente libro *p.* 550. eundem Auguſtum ſenatorum numerum ſecundum ſingulas SCti formas definiuiſſe ait.

aliquid praeterea addendum censebat, et tunc vtebatur formula: SERVILIO ASSENTIOR, ET HOC AMPLIVS CENSEO. Cicero *Philipp. XIII, 21.* (e).

LI. Dictis denique sententiis, consulis erat, vel pronunciare aliquam vel eas supprimere. Licebat ei in tanta varietate sententiarum, earum auctores et principes edere, simulque iubere, vt quisque ex pronunciatis sententiis vnam amplecteretur. Et id sibi vult sollennis illa locutio: PRONVNCIARE SENTENTIAM, apud Ciceron. *ad Famil. X, 12. I, 2.* Formula, qua tunc vtebatur consul, haec erat: QVI HAEC SENTITIS: IN HANC PARTEM, QVI ALIA OMNIA, IN ILLAM ITE, QVA SENTITIS. Quae verba, lege praescripta, explicat Plin. *Epist. VIII, 14.* His dictis senatores mutabant locum, et singuli eo discedebant, vbi recitata fuerat, quam probarent, sententia. In quamcunque vero partem frequentior concesserat Senatus, de ea dicebat consul: HAEC PARS MAIOR VIDETVR, et in eam sententiam deinde conficiebatur Senatusconsultum. Brisson. *de Form. II. p. 184.*

LI. Pronunciatio sententiarum factaque discessio.

LII. Varro equidem apud Gellium. *Noct. Attic. III, 18.* Senatusconsulta vel *per* DISCESSIONEM vel per exquisitas singulorum SENTENTIAS facta scribit, cum contra Ateius Capito et Tubero nullum sine discessione SCt. fieri

LII. Senatusconsulta quotuplicia.

(e) Aliquando etiam in altercationem abibant senatorum sententiae. Cuius rei exempla collegit Brisson. *de Form. II. p. 184. seq.*

fieri potuiſſe, cenſerent. Sed ſalua res eſt. Ad omne SCt. fiebat diſceſſio: ſed non ſemper ſinguli rogabantur ſententias, et hinc illa demum SCt. per diſceſſionem facta dicebantur, ad quae non ſingulorum fuerant exquiſitae ſententiae. Huber. *Digreſſ. I. p. 87.*

LIII. Scripta Senatusconſ.

LIII. Denique *SCt.* ſollenniter ſcribebatur, ita, vt primo dies, deinde locus, vbi Senatus habitus, tum porro, qui ſcribendo adfuerint (*f*), poſtea, quis ad ſenatum retulerit, et denique, quid placuerit ſenatui, referretur. Integra SCta verbis ſuis legitimis perſcripta exſtant *in l. 20. §. 6. D. de hered. petit.* (vbi tamen plura mendoſe ſcripta eſſe, animaduertimus,) et apud Ciceron. *ad Fam. VIII, 7.* Frontin. *de Aquaeduct. II.* Briſſ. *de Form. II. p. 198.* Omnium vero integerrimum eſt SCt. Marcianum de Bacchanalibus, egregie illuſtratum a viro ampliſſimo, Corn. van Bynkersh. *de relig. peregr. Diſſ. II. p. 259. Opuſc.*

LIV. Confirmata a tribunis et illata aedi Cereris.

LIV. Verum ne ſic quidem ratum erat SCt. niſi Tribunis etiam placuiſſet, qui, eo perlecto et probe expenſo, literam T, ſi e republica videretur, addebant. Valer. Maxim. II, 2. 7. Sin minus placeret: ſuo illo ſollenni VETO intercedebatur, moramque faciebant SCto, et tunc AVCTORITATES perſcribi ſolebant. Cicero *ad Attic. V, 2. ad Fam. VIII, 7.* id eſt, vt expli-

(*f*) Scribendo enim aderant aliquot Senatores. Nonnunquam ſi ſcribis publicis hoc committere nollent ipſi viri ampliſſimi hanc in ſe operam ſuſcipiebant, idque SCtum TACITVM vocabatur. Iul. Capitolin. *Gordian. XII.*

explicat Dio Caſſ. *LV. p. 629.* ὀ μέντοι καὶ τέλος τι ὡς κεκυρωμένη ἐλάμβανεν, ἀλλὰ αὐκτώριτας ἐγίγνετο, *non vim SCt. obtinebat, ſed auctoritas ſenatus dicebatur.* Haec vero auctoritas non vim legis habebat, ſed efficiebat, vt eadem de re iterum referri poſſet ad Senatum. Coel. *apud* Cic. *Epiſt. VIII, 8.* Poſtremo ſcriptum SCt. in aedem Cereris, Liu. III, 55. vel in aerarium deferebatur, Sueton. *Auguſt. XCIV.* et tunc Senatus dimittebatur formula ſollenni: P. C. NEMO VOS TENET, vel NIHIL VOS MORAMVR. Cicero *ad Quint. Fratr. I, 2.*

LV. Eodem ritu et ſub Imperatoribus condita ſunt SCta, niſi quod princeps orationem praemitteret, et ſenatores plerumque pedibus irent in principis ſententiam. Quin eo prolapſa erat patrum adulatio, vt orationes principum non niſi acclamationibus exciperent. Plin. *Epiſt. IV, 9.* et, ne periret eius adulationis memoria, in acta referebantur. Idem. *Panegyr. LXXV.* Plura exempla occurrunt in ſcriptoribus hiſtoriae Auguſtae, quae colligit Briſſon. *de Form. II. p. 187.*

LV. Hoc ritu SCta etiam ſub Imperatoribus facta.

LVI. Enimuero, haec ſenatusconſulta non niſi ideo inuenerant Imperatores, vt viderentur veterem ſenatus auctoritatem libertatemque reipublicae tueri: Itaque ea fictione tantiſper opus fuit, dum ſeruituti paullatim adſueuiſſent Romani. Hinc coeperunt ſenſim Imperatores reſcribere, editisque conſtitutionibus leges veteres abrogare, nouas inducere, irrogare priuilegia, omniaque, vt paucis

LVI. Reſcripta principum.

dicam, pro lubitu decernere. Reſcriptis illis principum vel ad libellos ſiue magiſtratuum, ſiue vniuerſitatum, ſiue priuatorum, reſpondebatur, et tunc iſta EPISTOLAE ſeu LITERAE; *l. 3. §. 1. D. de teſt. l. 31. D. de re iudic.* illa SANCTIONES PRAGMATICAE, *l. 7. §. 1. C. de diu. reſcript.* (Graecis enim πραγματικὰ dicuntur reſcripta, vti Latinis *facta*: Iul. Capitolin. *in Macrin. Cap. XIII.*) haec denique ANNOTATIONES vel SVBNOTATIONES dicebantur. *l. 6. ſequ. C. de diu. reſcr. l. 1. C. de prec. Imp. offer.* Libellorum integra exempla exſtant tum *l. 9. D. de lege Rhodia* tum in marmore Romano apud Briſſon. *de Form. III. p. 292.* Aliquando a principibus vel de plano decernebatur, vel ſententia cum plena cauſae cognitione ferebatur: Illae dicebantur INTERLOCVTIONES qualis *l. 13. D. quod met. cauſ.* haec DECRETA, quale exſtat *l. 2. D de his quae in teſtam. del.* Denique aliquando nouum ius conſtituebatur, et tunc dici ſolebant EDICTA (*g*) vel CONSTITVTIONES. De quo diſcrimine plura diſſerunt iureconſulti.

LVII. Primus reſcripſiſſe videtur Hadrianus Imp.

LVII. Primus ita reſcripſiſſe videtur Veſpaſianus, cuius edictum exſtat in *l. 4. §. 6. D. de legation.* At hic et ſucceſſores rarius id auſi videntur: multo frequentius vero Hadrianus. Nam praeterquam quod ſub eo principe noua quae-

(*g*) Id hic obſeruari iuuabit, atrificioſe admodum Principes ſibi poteſtatem leges per edicta ferendi ſenſim vindicaſſe. Initio enim ea, quae SCtis ſanxerat Senatus, edictis promulgabant, poſtea firmata ſatis auctoritate, etiam inconſulto Senatu, qui fieri placeret, edicere coeperunt. V. C. Burmann. *de Vectig. pop. Rom. VI p. 113.*

quaedam forma inri publico aeque ac priuato accessit, in tantum, vt Latin. Pacatus *Panegyr. ad Theodos. Cap. XI.* eum legibus imbuisse rempublicam dicat: nullius sane Principis antiquioris in Codice exstant constitutiones, quam Hadriani, a cuius temporibus etiam Gregorium codicem suum orsum esse, iam supra ostendimus. Plures etiam Hadriani Epistolae et sententiae Graece etiamnum exstant, collectae a Dositheo Grammatico, ex quibus satis constat, quam rationem in rescribendo respondendoque tenuerit Imperator. Eius deinde exemplum secuti sunt Antonini, ceterique Imperatores omnes, quorum rescripta quamplurima in codice Iustinianeo, Theodosiano, vt et Gregoriani et Hermogeniani fragmentis exstant.

LVIII. Senatusconsulta tamen etiam post Hadriani tempora facta.

LVIII. Neque tamen ob rescripta illa statim desierunt SCta fieri, quamuis illa ex eo tempore rariora esse coeperint. Sane sub ipso Hadriano, vt alia exempla praetermittamus, prodiere SCta Iuuentiana *l. 20. §. 6. D. de hered. pet. l. vlt. C. de seru. reipubl.* Apronianum, Vlp. *Fragm. XXIV, 8. l. 26. D. ad SCt. Trebell.* Tertullianum; *§. 2. Inst. de SCt. Tertull.* sum M. Antonino Orficianum. Memoratur etiam Oratio M. Antonini et Commodi, *l. 16. D. de R. N. l. 9. §. 3. D. de iure dot.* Orationes D. Seueri et Antonini Caracallae, *l. 32. pr. et §. 19. D. de don. int. vir. et vx.* Antonini Caracallae solius oratio *l. 3. D. de donat. int. vir. et vx.* Orationes vero principum pro SCt. accipi, supra §. XLV. monuimus. Recentius, quod de iure priuato

agat, SCt. mihi non succurrit. Et sane, qui ex eo tempore demum plane desiisse Senatusconsulta, quibus noua iura constituebantur, existimant, eis nos non inuiti nostram adiungemus sententiam.

LIX. Transitio ad materiam de priuilegiis et lege Regia.

LIX. Et hae sunt leges proprie sic dictae, quae Romae, cum libera adhuc republica, tum sub Imperatoribus, viguerunt. Iam et de aliis quibusdam rebus, quarum obiter hoc titulo meminit Imperator, quaeque ex antiquitatibus lucem aliquam desiderant, paucis agendum. Eodem enim §. *6. h. t.* quo de Principum differit constitutionibus, etiam PRIVILEGIORVM, vt et LEGIS REGIAE, qua populus imperium omne et Principem transtulerit, facit mentionem. De vtrisque nonnulla monere operae fuerit pretium.

LX. Priuilegia quid fuerint cum odiosa.

LX. Nonnunquam Imperatores quaedam statuebant, quae ad personam singularem pertinebant, neque trahenda erant ad exemplum, quae, siue poenam duriorem irrogarent, siue quid alicui indulgerent ob meritum, PRIVILEGIA, appellabantur, quasi *priuae leges* vt tradit Gell. *Noct. Att. X*, *20.* Isidor. *Orig. V*, *18.* Et olim quidem priuilegii vocabulum fere semper in deteriorem partem acceptum videtur pro poena extra ordinaria, quae certae personae tantum extra ordinem et exempli causa infligebatur. Lex sane sacrata aeque ac decemuiralis dum PRIVILEGIA IRROGARI vetuit, poenas eiusmodi duriores quibusdam hominibus extra ordinem infligi prohibuit, ceu vel ex verbo IRROGARI colligas,

quod

quod ad poenas pertinere nemo ignorat. Vid. Ger. Noodt. *ad Pandect. tit. de legibus senatusc. et long. consu. p. 18.* Enenckel. *de Priuil. iur. Ciu. I, 1. 2. et 3.* qui etiam obseruat, Ciceronem vocem priuilegium plerumque in deteriorem; rarius in meliorem partem accipere. Ast iam libera republica, saepius hanc legem migrabant tribuni plebis, et quicunque e ciuibus ad maiorem potentiam adspirauerant. In Milonis odium Pompeius; in Ciceronis Clodius multa statuerat, quae a legibus abhorrebant, quaeque ipse Cicero *priuilegia* vocat, in oratione *pro domo XVII.* Postea saepe eo iure vtebantur etiam Imperatores, eoque pertinet exemplum Hadriani, qui herae cuiusdam saeuitiam poena satis rigida relegationis in insulam vindicauit. *l. 2. in fine D. de his qui sui vel. al. iur.* Id vero non mirum in herili imperandi ratione. Theodosius tamen iusserat, vt si Imperator odiosum eiusmodi priuilegium irrogaret, poena triginta dies differretur. *l. 20. C. de poen.* Quam legem auctore Ambrosio, occasione tumultus, in ludis Circensibus Thessalonicae excitati, latam, illustrat Ad. Rechenb. *Differt. Hist. polit. Tom. II. differt. X.*

LXI. Ast solebant tamen et beneficia vel certo statui, vel hominum generi concessa, PRIVILEGIA vocari. Vnde saepe in iure nostro occurrunt *priuilegia creditorum, pupillorum, militum, fisci,* reliqua: quamuis ea a priuilegiis discernenda, et *beneficia* potius legum vel iura singularia dicenda existiment, qui paullo accuratius rem expendunt. Cuiac. *Obs. XV, 8.* LXI. Tum fauorabilia.

Quin et ſingularibus hominibus conceſſa contra ius commune beneficia *priuilegia* audiunt, tum apud auctores, tum in iure noſtro, in quo etiam appellantur *priuata priuilegia. l. 4. C. Theod. de itiner. mun.* vt et *perſonalia reſcripta. l. 5. eod.* Talia Priuilegia fuerunt leges de Menandro *l. 5. §. vlt. D. de capt.* vt et de Hoſt. Manc. *l. 17. D. de legat.* Conf. Iac. Gothofr. *ad XII. Tab. tab. IX. p. 228.*

LXII. Lex Regia qua poteſtas legislatoria translata in Principes.

LXII. Vero ergo extremis temporibus ſumma poteſtas legislatoria penes Principes fuit, quibus eam delatam eſſe per LEGEM REGIAM, conſentiens eſt iureconſultorum opinio. *Vlpian. l. 1. pr. D. de conſtitut. princ. Quod principi placuit, legis habet vigorem: vtpote cum* LEGE REGIA, *quae de imperio eius lata eſt, populus ei, et in eum, omne ſuum imperium et poteſtatem conferat.* Quae totidem verbis repetit Imperator §. 6. *Inſt. h. t.* Meminit quoque eiusdem legis Alexander Imperator. *l. 3. C. de teſtam.* vbi ait: *Licet enim LEX IMPERII ſollennibus iuris imperatorem ſoluerit: nihil tamen tam proprium imperii eſt, quam legibus viuere. Legem* enim *Imperii* hic eandem eſſe, ac legem regiam, iamdudum obſeruarunt eruditi. Sed et *l. vn. §. 14. C. de caduc. tollend.* AVGVSTVM PRIVILEGIVM appellatur a Iuſtiniano.

LXIII. Variae de hac lege ſententiae.

LXIII. Aſt ea de lege dici non poteſt, quantae enatae ſint inter eruditos controuerſiae. Eam Hotomanus eandem eſſe putat cum ea, quae de regno Romuli lata fuerit, quam REGIAM etiam vocat Liu. XXXIV, 6. Aſt eandem in Triboniani cerebro fuiſſe natam, ſuſpicabatur Mart. Shookius

kius in *diatrib. de lege regia Triboniani*, quam repetitis curis auctiorem edidit ſub titulo *de quadruplici lege regia Francof. 1668. 12.* Cum enim Regium nomen peroſi ſint Romani, neque vnquam Auguſtus titulo tam inuidioſo ſe paſſus ſit ornari, nec veroſimilie fiat, populum Romanum, qui Caeſare interfecto, feſſus ciuilibus diſcordiis, tolerabat magis monarchiam, quam perpetuam optabat, tam inimica libertati lege in ſeruitutem ſeipſum addixiſſe: non abs re ſuſpicari ſibi videbatur Shookius, quidquid de lege regia in iure noſtro legitur, ex Triboniani natum eſſe ingenio. Nec multo aliter ſentiunt Connanus *Comment. I. 16,3.* Vultei. *ad §. 6. Inſt. h. t.* Sed Hotomano iam Scipio Gentilis ſingulari *de lege regia* oratione; Shookio abunde ſatisfecit, doctiſſ. Huberus. *Digreſſ. I, 16. ſequ.*

LXIV. Res ita ſe habet. Cum Auguſtus omnia inteſtinis feſſa diſſidiis nomine principis in poteſtatem ſuam recepiſſet: Senatus aeque ac populus ei ſenſim plures honores decreuit, et modo hanc, modo illam τȣ κυρίȣ partem detulit. Sic anno V. C. DCCXXIV. ei conceſſa tribunicia poteſtas per omnem vitam; cautumque, vt ad Auguſtum prouocare ius eſſet, vtque ipſe in omnibus iudiciis ſuffragium Mineruae ferret. Dio Caſſ. *Hiſt. LI. p. 513.* Mox anno V. C. IↃCCXXVII. conſulatu ſeptimo, ſolutus eſt Auguſtus legibus, idque denuo repetitum anno V. C. IↃCCXXX. Dio, *LIII. p. 582.* et *LIV. p. 591.* Quod tamen non de omnibus omnino legibus, ſed de lege Cincia intelligendum

LXIV. Quid de ea vero ſtatuendum.

dum eſſe, recte monet Ger. Noodt *de iure ſummi Imp. et leg. reg. p. 777.* Porro anno V.C. IↃCCXXXI. eidem, vndecimum conſuli, permiſſum eſt a ſenatu, vt proconſul ſemper eſſet, liceretque ei, quotiescunque vellet, ad ſenatum referre, denique in prouinciis maior eſſet eius, quam proconſulum, auctoritas. Dio *LIV. p. 594.* Quin anno IↃCCXXXV. facultatem ei dederunt, emendandi omnia ſuo arbitrio, ac leges, quas vellet, ferendi. Dio *LIV. p. 604.* Vt alia praetermittam huius generis, quae ab aliis ac potiſſimum Io. Frid. Gron. in *Orat. de lege regia* collecta ſunt diligentius.

LXV. Lex Regia repetita, quoties Princeps nouum auſpicabatur imperium.

LXV. Haec itaque, aliaque SCta in gratiam Auguſti ſubinde facta, poſtea repeti conſueuerunt quotiescunque noui Imperatores inchoabant imperium. Sic de Veſpaſiano Tacit. *Hiſt. IV, 3. Tum Senatus omnia, principibus ſolita, Veſpaſiano decreuit.* Quae de lege regia recte interpretatur Pichena. Vnde apparet, quaecunque ſenſim Auguſto detulerat ſenatus, ea poſtea Tiberio, aliisque principibus fuiſſe decreta. Omnia ergo illa SCta non vno eodemque tempore facta, ſaepiusque deinde repetita, ſimul ſumta, LEX IMPERII vocari conſueuerunt a iureconſultis, vt et LEX REGIA, exemplo, vt opinor, veterum Romanorum, qui, vrbe vix nata, Romulo ſupremam poteſtatem conceſſerant LEGE REGIA, cuius meminit Liu. *XXXIV, 6.* Quamuis Huberus *Digr. l. c.* poſterius nomen Antoninorum demum temporibus, alii adhuc ſerius, inualuiſſe exiſtiment. Conf. Io. Frid. Gronou. *Orat. de leg. regia.*

regia. Ian. Vinc. Grauina *de Orig. iur. ciu.* *CXIV. p. 139. seq.*

LXVI. Caue vero exiſtimes, hac ipſa *lege regia* in ſeruitutem ſe addixiſſe Romanos, ſeque omni omnino abdicaſſe imperio. Minime gentium. Quamuis enim id vulgo colligant ex Dione *LIII. p. 582. L. 1. D. de Conſt. princ. et L. 31. D. de leg.* falſiſſimum tamen id eſſe, vniuerſa docet hiſtoria. Sane poſt omnia illa SCta in gratiam Auguſti facta, Caligulae Senatus vacationem legis Papiæ Poppaeae caducariae dedit, teſte Dione *LIX, 747.* Quid vero opus erat hac indulgentia, ſi iam lege regia Imperatores legibus omnibus fuerint ſoluti? Ergo iis legibus ſoluti erant principes, quibus eos nominatim ſoluerat S. P. Q. R. vt paullo poſt ex fragmentis tabulae Capitolinae apparebit. Conf. Ger. Noodt. *Diſſert. III. de iure ſummi Imp. et lege reg. p. 778.* et *Obſ. I, 3. p. 411. ſeq.* Ian. Vin. Grauina *de orig. iur. ciu. l. c.*

LXVI. An hac lege dominatus Imperatorum ſtabilitus?

LXVII. Ceterum regiae illius legis ſub auſpicia Imperii Veſpaſiani repetitae fragmentum bene longum ac egregium exſtat in tabula aenea Capitolina quam in Lateranenſi baſilica primus initio ſaeculi XVI. deſcripſit et *Lib. II. de mirand. vet. Rom.* edidit Franc. de Albertinis, ex eo vero poſtea recuſam dedit Gruter. *Inſcript. p. CCXLII.* cuius γνησιότητα in dubium a nonnullis vocatam Hotomanus, pluresque viri doctiſſimi, et nuper etiam clariſſima Romanae antiquitatis lumina Blanchinus, Fabrettus, necnon poſtea Iuſtus Eccardus, qui ipſe hoc monimentum deſcripſit et luculenta expli-

LXVII. Fragmentum legis Regiae.

catione illustrauit, agnouerunt. Illorum epistolae hanc in rem scriptae exstant apud Ian. Vincent. Grauin. *l. c. p. 231. sequ.* Ipsum vero illud legis fragmentum ita se habet:

FOEDVSVE. CVM. QVIBVS. VOLET. FACERE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. IVLIO. CAESARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. EI. SENATVM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. REMITTERE. SENATVSCONSVLTA. PER. RELATIONEM. DISCESSIONEMQVE. FACERE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. CVM. EX VOLVNTATE. AVCTORITATEM IVSSV. MANDATVVE. EIVS PRAESENTEVE. EO. SENATVS. HABEBITVR. OMNIVM. RERVM. IVS PERINDE. HABEATVR. SERVETVR. AC. SI. E. LEGE. SENATVS.

TVS. EDICTVS. ESSET. HABERETVRQVE.

VTIQVE. QVOS. MAGISTRATVM. POTESTATEM. IMPERIVM. CVRATIONEMVE. CVIVS. REI. PETENTES. SENATVI. POPVLOQVE. ROMANO. COMMENDAVERIT. QVIBVSQVE. SVFFRAGATIONEM. SVAM. DEDERIT. PROMISERIT. EORVM. COMITIS. QVIBVSQVE. EXTRA. ORDINEM. RATIO. HABEATVR.

VTIQVE. EI. FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE. CVM. EX. REPVBLICA. CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. QVAECVNQVE. EX. VSV. REIP. MAIESTATE. DIVINARVM. HVMANARVM. PVBLICARVM. PRIVATARVMQVE RERVM. ESSE. CENSEBIT. EI. AGERE. FACERE. IVS. POTESTASQVE. SIT. ITA. VTI. DIVO. AVG. TIBERIOQVE. IVLIO. CAESARI.

AVG.

AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO. FVIT.

VTIQVE. QVIBVS. LEGIBVS. PLEBISVE SCITIS. SCRIPTVM. FVIT. NE. DIVVS. AVG. TIBERIVSQVE. IVLIVS. CAESAR. AVG. TIBERIVSQVE. CLAVDIVS. CAESAR. AVG. GERMANICVS. TENERENTVR. IIS. LEGIBVS. PLEBISQVE. SCITIS. IMP. CAESAR. VESPASIANVS. SOLVTVS. SIT. QVAEQVE. EX. QVAQVE. LEGE. ROGATIONE. DIVVM. AVG. TIBERIVMVE. IVLIVM. CAESAREM. AVG. TIBERIVMVE. CLAVDIVM. CAESAREM. AVG. GERMANICVM. FACERE. OPORTVIT. EA. OMNIA. IMP. CAESARI. VESPASIANO. AVG. FACERE LICEAT.

VTIQVE. QVAECVNQVE ANTE. HANC. LEGEM. ROGATA. ACTA. GESTA. DECRETA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CAESARE. VESPASIANO. AVG. IVSSV. MANDATVVE. EIVS. A. QVOQVE. SVNT. EA. PERINDE. IVSTA. RATAQVE. SINT. AC. SI POPVLI. PLEBISVE. IVSSV. ACTA. ESSENT.

SAN-

SANCTIO.

SI. QVIS. HVIVSCE. LEGIS. ERGO. ADVERSVS. LEGES. ROCATIONES. PLEBISVESCITA. SENATVSVECONSVLTA. FECIT. FECERIT. SIVE. QVOD. EVM. EX. LEGE. ROGATIONEVE. PLEBISVESCITO. S. VE. C. FACERE. OPORTEBIT. NON. FECERIT. HVIVS. LEGIS. ERGO. ID. EI. NE. FRAVDI. ESTO. NEVE. QVID. OB. EAM. REM. POPVLO. DARE. DEBETO. NEVE. CIV. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. IVDICATIO. ESTO. NEVE. QVIS. DE. EA. RE. APVD. SE. AGI. SINITO.

Hoc eſt monumenti illius quantiuis pretiì fragmentum, ex quo ſatis apparet, quod ſupra oſtendimus, legem regiam ex multis SCtis in honorem Auguſti, Tiberii, Claudii aliorumque Imperatorum factis, fuiſſe conflatam.

TIT. III.

DE

IVRE PERSONARVM.

Prima apud Romanos hominum diuiſio erat in LIBEROS et SERVOS. Illi iterum vel INGENVI erant, vel LIBERTINI. Hoc titulo de libertate et ſeruitute; ſequentibus de inge-

ingenuis et libertinis agitur. Tametſi vero ſeruitus ſit iuris gentium: Romanorum tamen ſerui in plerisque differebant a reliquarum gentium mancipiis, ceu Germanorum Romanorumque comparatione oſtendit. Tacit. *de moribus Germ. XXV.*

I Serui fiebant captiuitate.

I. Obſeruandum ergo initio, Romanos captos bello hoſtes redegiſſe in ſeruitutem (*a*). Quemadmodum enim, qui, poſitis armis, vltro ſeſe dedebant, ſub iugum mittebantur, ſaluaque retinebant ingenuitatis iura: (quem ritum accuratiſſime, vt ſolet, deſcribit Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. III. p. 159.*) ita capti in acie, vrbium expugnatione, ſub corona venibant. Gell. *Noct. Attic. VII, 4.* Illi DEDITITII, hi SERVI vocabantur, quod eſſent in bello ſeruati, itemque *mancipia*, quaſi manu capti. §. 3. *Inſt. h. t.*

II. Et quia non pro perſonis, ſed pro rebus habebantur.

II. Redacti in hanc conditionem non pro perſonis, ſed pro rebus, immo pro nullis habebantur. Hinc non ſolum in iure rebus mancipi accenſebantur: Vlpian. *Fragm. XIX, 1.* ſed et Iuuen. *Sat. VI. v. 221.* alludens ad mores Romanorum ſcribere non dubitat: *O demens, ita ſeruus* HOMO *eſt?* ὑπερβολικῶς vti ſolet, nec tamen ſine ratione. Quamuis enim ſerui eſſent *homines*, quamuis ratione ſtatus naturalis etiam *perſonae* dici poſſent:

(*a*) Ita agebatur cum hoſtibus. Excipiebantur ergo bella ciuilia, in quibus capti non in ſeruitutem redigebantur, l. 21. §. 1. *ff. de capt. et poſtl.* ſed *proſcribebantur* a victoribus. Quam proſcriptionem, ita dictam a tabula, qua nomina proſcriptorum proponebantur, primus inuenit L. Sulla, Vellei. Paterc. *Hiſt. II, 28.*

ſent: *l. 22. pr. D. de reg. iur.* non tamen erant *perſonae ciuiles*, et hinc dicuntur ἀπρόσωποι Theophilo *pr. Inſt. de ſtip. ſeru. perſonam legibus non habentes*, Caſſiod. *Var. VI, 8.* deinde *ſine capite*, οἱ οὐδεμίαν πάλαι εἶχον κεφαλήν. Theoph. §. 4. *Inſt. de cap. demin.* Nihil ergo ſibi acquirebant: non matrimonia contrahebant, ſed in contubernio viuebant cum ancillis: nec gaudebant iure teſtamenti factionis et contractuum, nec vlla in perſonam ſeruilem cadebat obligatio, *l. 22. pr. D. de reg. iur.* Vnde *ſecundum genus hominum* vocantur a Floro *Hiſt. III, 20.*

III. Ex quo ſequebatur, vt nec liberi ſeruarum melioris, quam mater, conditionis haberentur. Fructus enim, tanquam rerum acceſſiones, non ſecus ac ipſae res, ad dominos pertinere videbantur. Et eiusmodi quidem ſerui, domi nati, *vernae* appellabantnr. III. Etiam naſcebantur ex ancillis.

IV. Porro et hoc inde fluebat, ſeruos aeque ac alias res poſſe legari, donari, immo et vendi: vnde perpetua Romae erat ſeruorum nundinatio, quotidiana comparatio. *l. 44. princ. D. de vſurp. et vſucap.* Qui ſeruos vendebant, promittere tenebantur eorum ſanitatem. *l. 43. §. 1. D. de contr. emt. L. 16. §. 2. et L. 31. D. de euict.* Nonnunquam tamen mancipii ſanitatem explorabant accenſi gagatis lapidis odore, maxime ſi ſeruum morbo caduco laborare ſuſpicarentur. Apulei. *Apolog. p. 303.* Sed et nudos venum exponebant ſeruos, ne quod vitium corporis latitaret. Seneca filius *Epiſt. LXXXI*, et pater *Controu. I, 2.* Immo de animi vitiis IV. Et erant in commercio.

vitiis caueri solebat in eiusmodi venditionibus seruorum. Horat. *Serm. II, 3. v. 285. seq.* veluti, nec furem esse, nec fugitiuum, nec lenonem, noxis solutum esse, et quae sunt huius generis alia. Singulorum enim seruorum titulos scribi iusserant aediles, vt quid cuique morbi vitiique esset, intelligeretur. Gell. *Noct. Attic. IV, 2.* Seneca *Epist. XLVII.* Turneb *Audu. XXIII, 2.* quamuis postea ea omnia essent palam pronuncianda. *l. 1. §. 1. D. de Aedil. edict.* Ceterum serui, quorum nomine nihil promittebatur, pileati veniebant. Gell. *Noct. Att. VII, 4.* quemadmodum bello capti sub corona. Varro *de re rust. II, 10.* trans mare aduecti, cretatis vel gypsatis petibus, Plin. *Hist. Nat. XXXV, 17. et 18.* Tibull. *III, 3.* Alia quae in seruorum venditionibus obseruata sunt, explicauit Brisson. *de Form. VI. p. 492. sequ.*

V. Saepe et in poenam fiebant serui.

V. Saepe et poenae loco in seruitutem detrudebantur facinorosi, veluti I. qui censum vel militiam subterfugerant, quippe qui, bonis in aerarium redactis, virgis caesi trans Tiberim venibant. Dionys. Halic. *IV. p. 221.* Cic. *pro Caccin. XXIV.* II. Damnati ad metalla vel bestias, aliaque extrema supplicia. Hi enim serui poenae fingebantur. *§. 3. Inst. quibus modis ius patr. pot. solu.* Vid. infra *Lib. I. Tit. XVI. §. V.* III. Liberti ingrati, quippe qui etiam in seruitutem reuocabantur. Suet. *Claud. XXV.* (*b*). IV. Mulieres liberae, amore seruorum alienorum bacchantes, quam poenam tamen, earum commodo,

(*b*) Plura de huius iuris historia notabimus infra *Lib. I. Tit. VI. §. 9.*

modo, sustulit Iustinianus, *L. vnic. C. de SCt. Claud. tollendo.* V. Qui ab alio adserti, praestitaque cautione edictis citati, per annum se haud stitissent, *L. 1. §. 2. C. de adsert. toll.*

VI. Quemadmodum vero nihil erat seruitute durius, nihil miserabilius: ita tantus erat libertatis fauor, vt illa non crederetur esse in commercio: neque adeo liceret ingenuis, se ipsos addicere in seruitutem (*c*). Multo minus rata habebatur venditio, si quis extraneus (*d*) hominem liberum venundedisset. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I, 6.*

VI. Libertas non erat in commercio.

VII. Ast hinc mirae fraudes. Solebant enim adolescentes male feriati se ipsos aliis vendendos dare, predii participandi causa, ac deinde pro-

VII. Serui tamen fiebant, qui se pretii participandi causa venundari passi erant.

(*c*) Quod licebat Ebraeis, vt docet Selden. *de iure nat. et gent VI, 7.* vt et Germanis, teste Tac. *de mor. Germ. XXIV.* non item fas erat Romanis. Vnde errat Raeuard. *Coniect. II, 8.* fingnes Tuscum vicum, vbi homines se ipsi vendiderint. Plautus equidem *Curcul. IV, 1. v. 19.*

Sub Veteribus, ibi sunt, qui dant, quique accipiunt foenore:
Pone aedem Castoris, ibi sunt, quibus credas male:
In Tusco vico, vbi sunt homines, qui ipsi sese venditant.

Et Horat. *Serm, II, 3. v. 228.*

Ac Tusci turba impia vici.

Sed ibi de improbis meretricibus et lenonibus sermonem esse; iampridem obseruarunt eruditi. Vid. Taubmann. *ad* Plauti *Curcul. l. c.*

(*d*) Patribus equidem licebat filios, quos habebant in potestate, ter venundare: sed saluo tamen ingenuitatis iure. Manumissi enim ex ea seruitute non libertini erant, sed ingenui. Vid. infra *Lib. I. Tit. IV. n. 1.*

proclamare ad libertatem. Exemplum huiusmodi fraudis in scenam produxit Plaut. *in Pers. I, 3. v. 55. III, 1. IV, 3. v. 9.* Quare SCto demum cautum est (*e*), vt, qui essent maiorennes, seque pretii participanti causa venundari siuissent, in seruitute manerent, *l. 1. l. 3. D. quibus ad lib. procl. non licet.*

VIII. Varia seruorum ministeria.

VIII. Quamuis vero in seruorum conditione nulla sit differentia: §. 5. *Inst. h. t.* reuera tamen si eos, tanquam familiae partem consideres, discrimen haud vnum occurrit. Ratione *munerum* alii erant atrienses, alii dispensatores, alii medici, topiarii, pistores, capsarii vel ἱματιοφύλακες, scoparii, lecticarii, structores, scissores seu carptores, insularii (*f*), et quae alia erant seruorum ministeria, de quibus accurate actum a Laur. Pignorio *in libro de seruis eorumque apud veteres ministeriis*, et Tito Pompa in Tractatu de *operis seruorum* coniunctim editis *Amst. MDCLXXII, 12.* Ratione dominorum *priuati* alii erant, alii *publici*. Illi priuatis seruiebant, hi ad publica adhibebantur ministeria et potissimum

(*e*) SCt. Claudiano hoc ius esse inuectum nescio quo auctore tradit Dionys. Gothofr. *ad* §. 4. *Inst. h. t.*

(*f*) Et horum profecto diuersissima erat in domo conditio. Nam seruorum quidam laudius habebantur in familia: alii contra neruis ac compedibus vincti seruiebant. Tales erant ianitores et ostiarii, quos in catena fuisse, docet Sueton. *de clar. Rhet. III.* Sic et ruri quidam vincti faciebant opus. Columella *de re rust. I. vlt.* Plin. *Hist. Nat. XVIII, 3.* Seneca *de Benef. VII, 10.* Huc comparata erant ergastula domestica subterranea, quae diligenter exploranda esse a circumspectis patribusfamilias, monet Columella *de re rust. I, 8.* Conf. Barn. Briss. *Antiqu. Rom. II, 9. p. 33.* Lips. *Elect. II, 15.*

um magistratibus apparebant. Publici vel poenam seruiebant, vel tanquam captiui regebantur in seruitutem. Prior mos non caret emplis, quamuis minus probaretur a recti exnpli viris. Vid. Plin. *Epist. X, 40. 41.* Posterio- consuetudine nihil est frequentius. Et hi ptiui, redacti in seruitutem, nomina plerumie accipiebant vel a prouinciis, vt *Brutiani, prii,* vel a victoribus, a quibus in acie capti, luti *Gelliani, Clodiani,* Lips. *Elect. I, 12.* et *Annot. Tacit. Annal. II. p. 95.* Eorum alii erant tallione, alii actores, alii notarii populi Roma- . Et longe tolerabilior erat eorum, quam iuatorum seruorum, conditio, siquidem et te manumissionem iure gaudebant, pro parte midia testamentum faciendi. Vlpian. *Fragm. X, 16.* P. Pithoeus *Schol. ad Coll. Leg. Mos. et m. V, 2. p. 752.* edit. Ant. Schulting. Denique i erant serui proprie ita dicti, alii statu liberi, i destinatam in tempus vel conditionem habant libertatem, *l. 1. D. de statuliberis.* Sane et serui diserte dicuntur, *l. 9. pr. et l. 29. pr. D. de atulib. l. 12. §. vlt. D. famil. ercisc.* Sic et serui stici et vrbani distinguuntur in *l. 99. D. de legat. I.* Vbi videndus Merill. *Obs. III, 5. pag. 143.* ii denique adscriptitii, vel glebae adscripti. uamuis enim et hi quibusdam ingenui videanr, ob *l. vn. C. de colon. Thrac.* eo quod iure nnubii gauderent, et aliquid possent habere oprii: Thomas. *de vsu pract. distinct. inter lir. et seru. I, 16. seq.* erant tamen in commero. *d. l. vn. C. eod. l. 21. C. de agric. et censit.*

Vnde ſaepe ſerui vocantur in iure noſtro, nec ſeruis differre, hinc inde dicuntur, *l. 21. fin. C. de agric. et cenſit. Nouell. CLXII. cap. 3.*

TIT. IV. ET V.

DE INGENVIS ET LIBERTINIS.

Liberi homines ſubdiuiduntur in INGENVOS et LIBERTINOS. Vtrorumque conditio denuo ex antiquitatibus Romanis eruenda eſt.

I. Ingenui qui?

1. INGENVI erant Romanis, qui nunquam iuſtam ſeruiuerant ſeruitutem. Iniuſte enim in ſeruitutem detruſi, impetrata libertate, non ad libertinorum, ſed ad ingenuorum ſtatum redibant. §. *1. Inſt. h. t.* Idem obſeruandum de filiis, quos patres in ſeruitutem vendiderant, quod ter facere poterant ex inſtituto Romuli. Dionyſ. Hal. II, 28. Nam et hi manumiſſi non libertini erant ſed ingenui. Paull. *Recept. Sent. I, 1.* Et ita interpretanda *l. 2. pr. Cod. Theod. de liberali cauſa,* vbi Conſtantinus M. negat, *libertatem,* id eſt ingenuitatem, *filiis eripi poſſe a parentibus.* Ingenuos enim κατ' ἐξοχὴν dictos eſſe *liberos,* ex *l. 4. D. de iuſt. et iure* patet. Immo ne ciuitatis quidem iura penitus perimebantur hac venundatione, Cic. *pro Caecin. XCV.* nec iis iure poſtliminii opus erat, ſi manumitterentur. Idem *de Orat. I, 181.* Bynkersh. *Opuſc. p. 149. ſeq.* Denique et illi, qui ob aes alienum addicebantur creditoribus itemque filii familias noxae dediti, ſeruiebant quidem, ſed manumiſſi ingenuitatis iura

recu-

cuperabant. Quintilian. *Inst. Orat. VIII,3.* *Declam. CCCXI.* Iac. Cuiac. *Obseruat. XIII,* *(a).*

II. Si qui vero e iusta seruitute erant manumissi, eos vocabant LIBERTINOS. Quamuis nim *libertini* vetustioribus auctoribus sint libertorum liberi: Suet. *Claud. XIV.* sequiore men aeuo id maxime apud iureconsultos inaluit, vt et manumissi dicerentur libertini asaub. *ad Suet. Aug. XXV.* Obseruatur tamen ifferentia, vt ratione patronorum dicantur *berti*, ratione status *libertini.* Oisel. *ad Caii stit. I, 1. p. 7.* II. Et quinam libertini?

III. Manumissiones antiquitus fiebant sollenter I. CENSV, quando seruus iussu domini omen suum in censum lustralem conferebat. lpian. *Fragm. I, 8. p. 564.* Non sine causa vep Vlpianus meminit census lustralis. Non statim enim, atque eum censeri iusserat dominus, lenam libertatem consequebatur, sed expetandum erat, dum lustrum conderetur: interim enim domino poenitere licebat, ceu ex Cic. *de Orat. I, cap. 40 ostendit* Lud. Charond. *annot. ad Vlpian. l. c. p. 564. edit.* Schulting. Adde *Append. Lib. I, §. 48.* III. Ritus manumissionis per censum.

IV. Deinde cum Vindex vel Vindicius, Vitelliorum seruus, coniurationem Brutorum liorumque iuuenum ad senatum detulisset, praemium ei decernebantur libertas et ciuitas. IV. Manumissionis per vindictam origo.

 Vnde

(a) Signum ingenuitatis apud pueros et puellas erat bulla aurea, collo adpensa, postea toga praetexta. Theodor. Marcil. *ad Pers. Sat. V, v. 35. p. 3.*

Vnde et II. ſollenni illi manumiſſioni, quae coram magiſtratu fiebat, VINDICTAE nomen inditum Liu. *II, 5. l. 2. §. 24. D. de orig. iur.*

V. Eiusdem ritus.

V. Fiebat haec manumiſſio coram Conſule (*b*) Praetore, Procoſ. adhibito lictore, qui ſeruo percuſſo, addebat verba: HVNC HOMINEM LIBERVM ESSE VOLO. Quo facto in girum actus ſeruus, inflicta alapa liber dimittebatur (*c*). Hinc Perſ. *Sat. V. v. 75.* de Dama ſeruo, in girum acto:

- - Heu ſteriles veri, quibus vna Quirites
Vertigo facit: hic Dama eſt, non treſſis agaſo,
Vappa et lippus, et in tenui farragine mendax.

Verte-

(*b*) Et conſules quidem etiam ſequioris aeui ſtatim, vt conſulatum inierant, manumiſſiones ſolebant explicare ad renouandam manumiſſionis illius a Bruto factae memoriam. Id quod ex Caſſiodori *Varr. VI, 1. p. 227.* Ammiani Marcell. *Hiſt. XXII, 9.* aliisque locis egregie demonſtrat P. Faber. *Semeſtr. I. vlt. p. 194.* Pertinent huc illa Sidonii *Carm. II. ad Anthim. v. 545.*

Nam modo nos iam feſta vocant, et ad Vlpia poſcunt
Te fora donabis quos libertate Quirites:
Quorum gaudentes expectant verbera malae.

Vt et illa Claudiani *Conſul. IV. Honor. v. 613.*

Adſpice, mox laetum ſonuit clamore tribunal.
Te faſtos ineunte quater, ſollennia ludit
Omnia libertas, deductum Vindice morem
Lex celebrat, famulusque, iugo laxatus berili,
Ducitur, et grato remeat ſecurior ictu.

Vbi conferri merentur Caſp. Barthii *Annot. p. 706.*

(*c*) Subſtituunt alii formulam: AIO TE LIBERVM MORE QVIRITIVM. Oiſel. *ad* Caii *Inſt. I, 1. p. 11. 12. edit.* Schulting. Initio ipſe dominus haec verba pronunciabat, poſtea, tacente domino, lictor, vel ea vt dicta accipiebantur, *l. 23. D. de manum. vindict.*

Verterit hunc dominus, momento turbinis exit Marcus Dama.

Virga, qua seruus percutiebatur, *vindicta* vocata est, ab eodem, vt putatur, Vindicio. Et de ea idem Persius *Satyr. V, 88.*

Vindicta postquam meus a Praetore recessi.

Conf. Claud. *Paneg. de IV. Cons. Honorii v. 612.* De alapis in manumissione inflictis legi meretur Casp. Barth. *ad* Britton. *Philipp. p. 406.* De formula manumittendi Fest. voce *manumitti* et Brisson. *de Form. VIII. p. 724.* Singulare est, quod notauit Appianus, *de bello ciu. Lib. IV. p. 669.* Labeonem moriturum seruum quendam, quem sibi fidissimum putabat, in tabernaculo dextra apprehensum circumegisse, moxque ei praebuisse iugulum. Ea sane manumissio non fuit haec sollennis per vindictam peracta, quippe quam in iure fieri oportebat, sed alia priuata, et mortis causa facta, quae tantum libertatem Latinam tribuebat: vti rem recte explicat Merillius *Obs. VII, 14. p. 25.*

VI. Accessit porro III. ex legibus XII. Tabularum manumissio PER TESTAMENTVM, qua, si quibus libertas daretur verbis directis: DAVVS SERVVS MEVS LIBER ESTO: liberti eiusmodi vocabantur *Orcini*, seu *Charonitae*, quasi, qui nullum patronum, nisi in orco, haberent. Iac. Cuiac. *Obs. III, 23.* Sin verbis precatiuis vsus esset testator: ROGO HEREDEM MEVM, VT DAVVM MANVMITTAT; heres fiduciarius retinebat iura patronatus. Sin denique in certum diem vel sub- VI. Manumissio per testamentum.

conditione cuidam daretur libertas: is *ſtatuliber* audiebat, nec plenam libertatem, niſi veniente die, vel exiſtente conditione; conſequebatur. *l. 1. pr. D. de ſtatu lib.* Feſt. voce *ſtatuliber*.

VII. Et in ſacroſanctis eccleſiis.

VII. Et hi quidem ſunt antiquiſſimi manumittendi modi. Loco manumiſſionis per cenſum Imperatores Chriſtiani (*d*) introduxerunt aliud manumiſſionis genus, quod fiebat IN S. S. ECCLESIIS, vt recitatis iuſſu domini tabulis, a clero ſignatis, ſeruus libertatem conſequeretur. Ita ritum exponunt Auguſtin. *Serm. V.* a Sirmondo edit. Papian. in *Reſponſ. III. p. 829.*

VIII. Nec non per epiſtolam, inter amicos, et per conuiuium.

VIII. Paullo ante ea tempora inualuerant manumiſſiones variae minus ſollennes, quales I. PER EPISTOLAM *et II.* INTER AMICOS. Illa initio ſine omni ſollennitate expediebatur, donec Iuſtinianus quinque teſtium exigeret ſubſcriptionem *l. vn. §. 1. C. de Lat. libert. toll.* Haec ita fiebat, vt dominus ſeruum, praeſentibus quinque amicis, liberum eſſe iuberet. Sufficiebat etiam ad libertatem, ſi ſeruum dominus III. CONVIVIO adhiberet. Gloſſae nomicae Labbaei, *περ μένσαν ἐλευθερία, ὅταν συνεσθιασθῆναι μοι κελέυσω τὸν δȣ̃λον μȣ̃. Per menſam libertas eſt, ſi mecum epulari ſeruum iuſſero.* Indecorum ſcilicet olim habebatur, cum ſeruis vilibusque homini-

(*d*) Et quidem Conſtantinus M. ceu patet ex *l. 1. et 2. C. de his qui in eccl. manum.* Conf. Sozom. *Hiſt. eccl. I, 9.* Videtur tamen quibusdam Conſtantinus exemplum gentilium ſecutus, qui et ipſi ſubinde vel in templis, ad aras Deorum, vel in publicis populi coetibus manumittebant, ceu obſeruat Iac. Gothofred. *ad l. vn. C. Theod. de manum. in S. S. eccleſiis.*

ninibus accumbere, iisque non lecti, sed subsellia, erant parata. Hinc parasitus apud Plaut. *In Sticho III, 4. v. 32.*

Haud postulo equidem, me in lecto accumbere:
Scis tu, me esse imi subsellii virum.

Et in eadem comoedia serui duo: *V, 4. v. 21.*

--- Potius in subsellio
Cynice accipiemur, quam in lectis.

Quod si ergo seruus iuberetur accumbere: signum hoc erat datae libertatis. Plin. *Epist. VII, 6.* Quo et locus Luc. XII, 37. a nonnullis refertur. Sed et hic Iustinianus quinque amicorum, tanquam testium, exegit praesentiam *l. vn. §. 2. C. de Lat. lib. toll.* Sunt et alii modi innumerabiles Latinae libertatis, vti ait Iustinianus *l. vnic. C. de Latin. libert. toll.* Sic, imposita puero bulla ex praetexta, ille manumissus credebatur Sueton. *de clar. Rhetor. cap. I.* Manumissus censebatur seruus, quem dominus actis interuenientibus filium vocauerat, quamuis id non sufficeret ad adoptionem. *§. 12. Inst. de adopt.* Item, si ancilla a domino matronali habitu donata fuisset, vel seruus, domino volente, signasset tabulas. Quintilian. *decl. XXXIV.* Immo et mortis causa datam esse eiusmodi libertatem, ex *l. 15. D. de manumiss.* probat. Merill. *Obs. L. VII. cap. XIV.*

IX. Denique et ipso iure, nolente licet domino, seruis nonnunquam libertatem competiisse, nouimus. Causas a Iustiniano fere inuentas accurate recenset Thomas. *Diss. de vsu pract. distinct. hom. in ingen. et libert. I, 12.*

IX. Serui nonnunquam ipso iure libertatem sunt consecuti.

X. Libertinorum vnum initio genus.

X. Ceterum antiquiſſimis temporibus vna erat eademque omnium manumiſſorum libertas: ſiquidem manumiſſione non ſolum libertatem, ſed et ciuitatis iura conſequebantur, idque inſtituerat Seruius Tullius, qui et ipſe libertinae fuerat conditionis. Dionyſ. Halic. *IV. p. 126.* Quam in rem Cicero *pro Corn. Balbo Cap. IX. Seruos denique quorum vis, fortuna et conditio infima eſt, bene de republica meritos, perſaepe libertate, id eſt,* CIVITATE, *publice donari, videbamus.* Ciuitatem ergo vna cum libertate conſequebantur ſerui, ſed ita, vt in quatuor vrbanas tribus, tanquam ignobiliores, deſcriberentur. Flor. *Epit. Liu. XX.*

XI. Quod mutatum lege Aelia Sentia.

XI. Enimuero cum ciuitas deinde tota ſceleſtiſſimorum hominum colluuie impleretur, nequiſſimique homunciones, a dominis manumiſſi, ciuium iura inuaderent: (Dionyſ. Hal. *l. c. p. 228.*) primum ſub Auguſto, lege Aelia Sentia cautum eſt, ne ſerui ſceleris cauſa publice caeſi, victi, aut torti, aut ſtigmate vſti (*e*), impetrata a dominis libertate, melioris

(*e*) Solebant enim ſerui ob leuia crimina flagellis caedi, dominisque reddi. *l.* 10. *princ. D. de poen. l. vlt. D. de iniur.* Paull. *Sent. Recept. V*, 4. 22. Nonnunquam etiam ea lege reddebantur dominis, vt aliquandiu in vinculis haberentur. Paull. *l. c. et v.* 18. 1. Fugitiuis vero ſeruis epigramma in facie ſcribebatur, et talibus quidem plerumque literis: F. H. E. L. T. *Fugitiuus hic eſt L. Titii.* Quibus de notis multa congeſſere Oiſel. ad Caii *Inſt. I*, 1. 3. *p.* 16. *ſeq.* Lipſ. *Elect. II*, 15. Rader. *ad* Martial. *Epigr. II*, 25. *et VIII*, 70. Rad. Forner. *Rer. Quotid. VI*, 26. Tit. Popma, *de operis ſeru.* Ioan. Rhod. *ad* Scribon. Largum. *cap.* 231. Io. Nicol.

essent conditionis, quam dedititii. Sueton. *ug. LX.* Dio Cass. *LV. p. 556.* Vlp. *Fragm. I, 11.* aius *Inst. I, 1. 3. p. 15.*

XII. Postea A. V. C. DCCLXXI. M. Iunio lano et L. Iunio Norbano Balbo Coss. lata t lex Iunia Norbana, qua cautum, vt manuissi per epistolam aut inter amicos, aliisque odis minus sollennibus, de quibus supra §. III. non ciuium, sed Latinorum tantum iura onsequerentur. Vlpian. *Fragm. I, 10.* Cai. *Inst. 1, 2.* et ibi viri docti. Hinc non desunt exemla manumissionum per epistolam aut inter micos, per vindictam deinde ideo confirmatam, vt liberti iura ciuitatis consequerentur. lin. *Epist. VII, 16.* Nonnunquam et ab Imperatoribus Latini Iuniani iura Quiritium imperabant. Plin. *Epist. X, 4.* Introducti subinde et lii modi, quibus iura Quiritium consequerenur Latini Iuniani, veluti, si quis vxorem duxerat, testatione interposita, quod *liberorum quaerendorum causa* id fecerit, ex eoque matrimonio natus erat filius: si quis Romae triennium inter vigiles militauerat: si naue X. M. modiorum frumentum Romam deportauerat. Suet. *Claud. XIX.* si aedificium Romae construxerat. Vid. Vlpian. *III, 2. seq.* XII. Et postea lege Iunia Norbana.

XIII.

Nicol. *de Sigl. vet. XXV.* Stigmata eiusmodi vultibus imprimi vetuit Constantinus *l. 17. C. de poen.* ex eoque tempore seruis fugitiuis circumdata collaria ferrea, vel laminae collis adpensae, quibus epigrammata inscripta. Delineatas eiusmodi lamellas dedit Iac. Spon. *Miscell. Erud. Antiq. p. 300. 301.*

XIII. Hinc libertini alii ciues, alii Latini Iuniani, alii dedititii.

XIII. Ex eo ergo tempore trium generum erant libertini. Alii enim fiebant CIVES ROMANI, alii ſola conſequebantur iura Latinorum, dicti hinc LATINI IVNIANI. Alii denique vtriusque iuris expertes ad DEDITITIORVM tantum conditionem adſpirabant, Iac. Cuiac. *Obſ. IV, 5.*

XIV. Quinam Latini Iuniani?

XIV. Iura ciuitatis quaenam fuerint, inter omnes conſtat, et infra oſtendetur accuratius. LATINI IVNIANI eiusdem erant conditionis cum Latinis, in colonias deductis. Vlp. *XIX, 4. Fragm. Regul. ex vet. Iureconſ. VIII, p. m. 805.* quales coloniae paſſim in orbe Romano exſtabant, etiam aeuo Imperatorum. Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I, 9.* Libertate igitur gaudebant, participes erant commerciorum, et mancipationum cum ciuibus, Vlp. *XIX, 4.* et familiae emtores, et teſtes, et libripendes fieri, (*Vlp. XX, 8.*) quin et fideicommiſſum capere poterant. (Vlp. *XXV, 6.*) Sed tamen nec teſtari iis licebat (*f*), nec ex teſtamento quidquam capere, niſi intra centum dies creationis iura Quiritium conſequerentur. Vlp. *XVII, 1.* Hinc vulgo dicitur, vixiſſe Latinos Iunianos vt liberos, deceſſiſſe vt ſeruos. *l. vn. C. de Lat. lib. toll.*

XV. Quales dedititii.

XV. DEDITITII vero vix vmbram libertatis conſequebantur. Nam et iuris commerciorum,

(*f*) Videntur tamen et Latini Iuniani teſtari potuiſſe, volentibus concedentibusque patronis. Nam et domini permittere poterant ipſis ſeruis teſtamenti factionem, ceu apparet ex Plin. *Epiſt. VIII,* 16.

im, mancipationumque, erant expertes, et testamenti factione tum actiua, tum passiua, plane arebant, et, quae miserrima erat eorum conitio, nulla ipsis spes supererat, vllo modo adiuium Romanorum, vel Latinorum saltim, onditionem adspirandi, Suet. *Aug. XL.* Caius *nst. I, 1. 4.* adeoque eiusdem erant conditionis um populis dedititiis (*g*).

XVI. Et haec differentia libertinorum fuit tiam sub imperatoribus insequentibus obseruata. Quamuis enim Antoninus Caracalla in ota illa lege *in orbe Romano l. 17. D. de statu om.* ciuitatis iura cum omnibus, qui in orbe Romano viuerent, communicarit: id tamen eneficum non ad libertinos, sed ad ingenuos antum pertinuit, vt recte obseruarunt Ezech. Spanh. *Orb. Rom. II, 5.* Ant. Schulting. *ad Caii Inst. I, 1. 2. p. 13.* XVI. An ea differentia sublata ab Antonino Caracalla?

XVII. Primus Iustinianus discrimen istud sustulit, *l. vn. C. de dedit. lib. toll. l. vn. C. de Lat. lib. toll.* quibus constitutionibus omnibus libertinis iura ciuitatis indulsit. Quin immo, quae erat Imperatoris liberalitas, denique omne discrimen inter ingenuos et libertinos sustulit, saluo XVII. Iustinianus eam primus sustulit.

(*g*) Qui se, diuinaque et humana omnia dedebant, mittebantur sub iugum, de quo ritu videndus Dionys. Halic. *Ant. Rom. III, p.* 159. Qua formula deinde facta fuerit deditio; ex Liu. I, 38. ostendit Barn. Brisson. *de Form. IV p.* 354. Pet. Fab. *Semestr. I, 7. p.* 36. Effectus vero erat, vt populi eiusmodi ingenuitatis quidem iura retinerent, at nullo modo ad ciuitatis commoda adspirarent. Conf. Car. Sigon. *de antiq. iur. Ital. I, 1. p.* 47.

ſaluo tamen iure patronatus, omnibusque libertis ius aureorum annulorum et natalium reſtitutionem (*h*) dedit. *Nou. LXXVIII.* Quam parum prudenter id conſilii ceperit Imperator, alii oſtenderunt. Vid. Wiſſenb. *ad Tit. C. de iure aur. p. 360.* Thomaſ. *de vſu pract. diſt. hom. in ingen et libertin. I, 31. ſeq. p. 18.*

XVIII. Inſignia libertinorum.

XVIII Certum inter inſignia libertinorum erat, quod veſte alba et annulo donarentur a patronis. Tertull. *de reſurr. cap. LVII.* et deinde pileati et capite raſo incederent. Et capillos quidem radere ſolebant in templo Feroniae (*i*). De quo ritu videndi Taubm. *ad Plaut. Amphitr. I, 1. extr.* Alex. ab Alex. *Genial. dier. IV, 20.* Dalechamp. *ad Plin. II, 55.* Aſſumebant etiam praenomen, nomenque patroni ſuo addebant. Vid. infra *Lib. III. Tit. VIII. §. 1.* Quo alludens Perſius *Sat. V. v. 77. Verterit hunc dominus: momento turbinis excit MARCVS Dama.* Add. Arrian. *Diſſ. Epictet. II, 1.* Ceterum, quia, iam libertatem conſecuti, non amplius pro rebus, ſed pro perſonis habebantur; hinc in iure noſtro qui ſtatum mutarunt, et vel ex ſeruis liberi, vel ex liberis ſerui facti, non iidem cenſentur, ſed vocantur *noui homines l. 27. §. 1.*

(*h*) De iure aureorum annulorum et reſtitutione natalium a principe impetrari ſolitis vid. Lipſ. *Elecr. II, 8.* Io. Kirchmann. *de annullis XV. XVI.* Thomaſ. *de vſu pract. diſt. in ingen. et libert. I, 26. 27. p. 14. ſeq.*

(*i*) Qui mos ponendi capillos vtrum ad exemplum naufragorum introductus ſit, an ab Athenienſibus Romam manarii, diſputat Briſſon, *Ant. Form. I, 11. p. 13.*

§. 1. D. de adim. vel transfer. leg. Itemque *alii homines. l. 98. §. 8. D. de solution.*

TIT. VI.

DE IIS,

QVI ET EX QVIBVS CAVSIS MANVMITTERE NON POSSVNT.

Licentia manumittendi restricta primum est per legem AELIAM SENTIAM, cuius adeo historia, occasio, et materia ex antiquitate erunt explicandae.

I. Lex Aelia Sentia quando lata.

I. Lata ea lex imperante Augusto, Sex. Aelio Cato, (ita enim cognomen ex vetustis monimentis primus restituit Henr. Noris. *Cenot. Pis. Diss. III. cap. IX.*) et C. Sentio Saturnio Coss. anno ab V. C. DCCLVII. Dio Cass. *LV. p. 557.* Vnde fallitur Mynsingerus *Comment. ad Instit. h. t.* dum mentionem huius legis fieri putat a Cicerone *in Top. II.* Illa enim lex *Aelia Sentia*, cuius Cicero meminit, si genuina esset vulgaris lectio, a nostra foret diuersissima. Sed acute coniicit Norisius, ab indocti scribae manu esse alterum *Sentia*, legem vero Aeliam in loco Ciceronis non aliam esse, quam *ius Aelianum*, vel Aelii *tripartita*, de quibus supra in *prooem. §. VIII.*

II. Ratio huius legis.

II. Occasionem legi dedit nimia manumittendi facilitas, qua fiebat, vt vrbs pessimorum vilissimorumque ciuium colluuie adflueret. Quod quanto cum dedecore publico fuerit coniunctum praeclare ostendit Dionys. Halic. *Antiq. Rom. IV, p. 228. Talis est nostro tempore*

confu-

confusio, et sic ad sordes atque ignominiam degenerauit Romanorum probitas, vt nonnulli a latrociniis, parietum perfossionibus, prostitutionibus, omnibusque aliis sceleribus, pecunia collecta, libertatem redimant, statimque se Romanos faciant: alii conscii dominis, et socii veneficiorum, homicidiorum, facinorumque, tum contra Deos, tum contra rempublicam susceptorum, eam ab illis gratiam recipiant: quidam ideo manumittantur, vt acceptum e publico frumentum menstruum, et si qua alia liberalitatis in egenos ciues conferuntur a principibus, dent his, a quibus sint facti liberi. Accedebant aliae causae manumittendi parum honestae. Saepe domini seruos omnes manumittebant in fraudem creditorum. Tacit. *Ann. XV*, 55. Saepe serui a minoribus, quorum amores adiuuerant, libertatem sibi loco mercedis stibulabantur. Cuius rei exempla multa in scenam producunt Terentius et Plautus.

III. Plura huius legis capita.

III. Eam licentiam, cum indigna videretur Augusti seculo, lata hac lege coërcendam putabat princeps prudentissimus. Qua de re Sueton. Aug. XL. *Manumittendi modum terminauit.* Et paucis interiectis: *Cum et de numero, et de conditione, ac differentia eorum, qui manumitterentur, curiose cauisset: hoc quoque adiecit, ne vinctus vnquam tortusque quis vllo libertatis genere ciuitatem adipisceretur.* Prius Augustus lege Fusia Caninia; posterius Aelia Sentia praestitit. Quin tam necessariam tamque dignam seculo suo hanc legem existimabat Augustus, vt inter mandata extrema, quae Tiberio senatuique et

populo

populo Romano dederat, huius quoque legis commendaret custodiam. Qua de re Dio Cass. *Hist. LVI. p. 591.* Καὶ τὸ τέταρτον ἐντολὰς καὶ ἐπισκήψεις τῷ τιβερίῳ καὶ τῷ κοινῷ, ἄλλας τε καὶ ὅπως μήτ᾽ ἀπελευθερῶσι πολλὰς, ἵνα μὴ παντοδαπῦ ὄχλου τὴν πόλιν πληρώσωσι μήτ᾽ αὖ ἐς πολιτείαν συχνοὺς ἐσγράφωσιν, ἵνα πολὺ τὸ διάφορον αὐτοῖς πρὸς τὸ ὑπήκοον ᾖ. *Quarto mandata Tiberio, et reipublicae data, interque alia, ne multos manumitterent, ne promiscua turba vrbs impleretur, neue multos iure ciuitatis donarent, quo magnum inter ipsos et subiectos discrimen remaneret.* Constabat vero ea lex capitibus quamplurimis, quae non nisi sparsim ex auctoribus colligi possunt.

IV. Primo enim seruos flagitiosos, stigmate vstos, tortos, et ad ferrum datos, vetuit fieri ciues Romanos, voluitque eos ad dedititiorum tantum conditionem redigi. Vlp. *Fragm. I, 11. p. 566.* Caius *Inst. I, 1. 3.* de quo capite actum ad titulos antecedentes. IV. De dedititiis.

V. Deinde et impedimentum ea lex excitauit ex aetate, tum seruorum tum dominorum. Nam neque seruus triginta annis minor, vindicta manumissus, ciuis Romanus fiebat, nec dominus XX. annis minor manumittere poterat; nisi allegata probataque causa apud consilium. Suet. *Aug. XL.* Dio Cass. *LV. p. 557.* Vlp. *Fragm. I, 12. 13.* Inter has causas §. 5. *Inst. h. t.* etiam refertur manumissio propter matrimonium. Sed haec non ex lege Aelia Sentia est, (tunc enim nondum ciuibus licebat ducere libertinas, (sed ex SCto quodam *l. 13. fin. D. de man. vind.* quod hanc manumissionem ex V. De aetate dominorum manumittentium et seruorum manumittendorum

rationibus legis Iuliae et Papiae admisit. Apud Gruterum *inscr. p. DCXXI.* nominatur PERSICVS. SERVVS. MANVMISSVS. AD CONSILIVM. Consilium vero erat Romae consessus decemuirorum litibus iudicandis, id est, quinque Senatorum totidemque Romanorum equitum: in prouinciis XXV. recuperatorum, ciuium Romanorum. Vlp. *l. c.* Iac. Raeuard. *Protribun. XVIII. et XIX.* Ger Noodt. *de iurisd. et imp. I, 12.* Et tale est τὸ συμβȣ́λιον, cuius mentio fit Actor. XXV, 12.

VI. De manumissione in fraudem creditorum facta.

VI. Porro hac lege vetabantur manumissiones, quae fierent in fraudem creditorum, i. e. quae obligatos seruos creditoribus dolo malo eximerent, partemque detraherent pignorum, aut portionem solutionis creditori aut hereditatis patrono imminuerent. Vlpian. *l. c.* §. *14.* Cai. *Inst. I, 1. 5.* Intelligendum hoc caput esse de Manumissionibus non minus inter viuos, quam vltima voluntate factis, egregie probat Schulting. *ad* Caii *Inst. l. c. p. 21.* Vbi tamen fraudulentus animus non concurrebat: valebat manumissio inter viuos facta. Et huc pertinet exemplum apud Tacit. *Ann. XV, 55.* vbi Sceuinus libertatum et pecuniarum in seruos collatarum rationem hanc reddit, *quia tenui iam re familiari, et instantibus creditoribus, testamento diffideret.*

VII. Contra dominos libertos inopes alere recusantes.

VII. Porro eadem lege ademta sunt dominis iura patronatus, qui libertos inopes alere negligerent. *L. 33. D. de bon. libert. L. 6. D. de lib. agnosc.*

VIII.

VIII. Eadem lege iuribus patronatus excidebant, qui libertos ad mercedem operarum promittendam induxerant. *l. vlt. §. 1. D. qui et a quib. manum. liberi non fiunt.*

VIII. Contra dominos mercedem sibi a libertis stipulantes

IX. Prodita etiam hac lege est actio aduersus libertos ingratos, non quidem, vt in seruitutem reuocarentur, (quod postea demum Claudius Imp. inuexit (*a*). Suet. *Claud. XXV.)* sed vt in lautumias darentur ad perpetuas operas. Vid. Dosith. *Sent. et Epist. D. Hadriani III, 3. p. m. 862. seq.* Iac. Cuiac. *Obs. X, 33.* Vinc. Grauina *de Leg. et SCtis p. 528. seq.*

IX. Contra libertos ingratos.

X. Accedit et aliud caput, quo iure patronatus exuuntur, qui hac lege manumisere, vt ne liberti vxores ducerent, aut liberos tollerent. *l. 6. D. de iur. patr.*

X. Contra dominos libertos prohibentes vxores ducere.

XI. Et haec quidem sunt potiora legis Aeliae Sentiae capita, quorum auctores et iura nostra meminere (*b*). Sed quod ad caput tertium

XI. Cur licuerit dominis obaeratis seruum vnum heredem necessarium instituere.

H 2 §. VI.

(*a*) Non videtur Claudius expressa quadam constitutione vel SCto definiuisse, in seruitutem libertos ob ingratitudinem a patronis reuocari posse, sed extra ordinem quosdam ingratos libertos ita mulctasse. Sane temporibus Neronis, cum ad Senatum referretur, vt liberti ingrati reuocarentur in seruitutem, id plerisque displicuit, additumque nihil aliud laeso patrono concedi, quam vt vicesimum vltra lapidem in oram Campaniae libertum possit relegare. Tacit. *Annal. XIII, 26.* Eoque iure vsi videntur Romani, donec Commodus Imperator, quod extra ordinem fecerat Claudius, edita constitutione induceret. *l. 6. D. de agnosc. lib.* Conf. Iac. Raeuard. *Coniectan. I, 11. p. 23. seq.*

(*b*) Aliud huius legis caput commemorat Iustin. *Nou. CXII, 1.* edit. Haloandr. de donatione facta inter virum

§. IV. a nobis recensitum attinet, illi adiecta erat exceptio. Licebat enim domino obaerato seruum suum cum libertate heredem instituere, ea lege, vt ei heres esset solus et necessarius. Eo ipso enim nihil admodum amittebant creditores. Sed dominus tantum id lucrabatur, vt ne bona suo nomine possiderentur a creditoribus, quippe quod veteribus ignominiosum videbatur. Cic. *pro P. Quint.* XV. Confer. infra. *Lib. II. Tit. XVIII. XIX. n. XI.*

XII. Lex Aelia Sentia ordini et integritati suae restituta.

XII. Scripseramus haec olim. Ast postea maiora ausi, ipsius legis fragmenta non modo diligenter conquisiuimus, verum etiam ea suo ordini suaeque integritati restituere conati sumus, ductu praecipue VLPIANI, et Iulii PAVLLI, quorum ille quatuor; hic tribus libris hanc legem celeberrimam illustrauit. Huius diligentiae nostrae vt fructum capiat lector, totam legem vna cum probationibus hic exhibemus:

SEX. AELIVS. --- CATVS. ET. C. SENTIVS. C. F. C. N. SATVRNINVS. COS. POPVLVM. IVRE. ROGARVNT. POPVLVSQVE. IVRE SCIVIT. IN FORO. PRO. ROSTRIS. TRIBVS PRINCIPIVM. FVIT. PRO. TRIBV. PRIMVS, SCIVIT.

CAP. I.

virum et mulierem. Sed textum in mendo cubare, et pro lege *Sentia* legendum. *Cincia*, iam monuit Gothofredus.

CAP. I. (a).

DE IIS, QVI MANVMISSI DEDITITII FIVNT.

Qui seruus, quaeue ancilla, poenae causa (b) *a domino* (c) VINCTVS VINCTAVE (d) *aut in custodiam datus, datave* (e), *quibusue vestigia scripta* (f), *itemque, qui quaeue propter noxam tortus tortaue, nocens inuentus inuentaue* (g), *item qui quaeue, vt ferro, aut cum bestiis depugnaret* (h), *damnatus, damnataue, alioue supplicio adfectus adfectaue* (i) *fuit: is eaue, quoquo modo* (k) *manumissus manumissaue, iustam libertatem non consequitor* (l), *sed dedititiorum numero esto* (m).

PROBATIONES.

(*a*) Caput hoc primum fuit procul dubio, partim quia praecipuum, partim, quod VLPIANVS *libro I. Comment. ad L. Ael. Sent.* de eo egit. *l.* 216. *ff. de V. S.*

(*b*) Non ergo ob aliam causam vinctus vinctaue, veluti ob furorem Paull. *Rec. Sent. IV*, 12. 7.

(*c*) Vel eius iussu a Procuratore. Paull. *ibid.* §. 8. non si solutum seruum Dominus approbet, antequam vinctum sciret: Paull. *ibid.* nec si communi seruo vnus, altero non approbante, iniecisset vincula: Idem *ibid.* §. 5. nec si seruum oppignoratum vinciuerit creditor: *Id* §. 6. *l.* 24. §. *vlt. D. de pignor. act.* nec si seruo, quem manumittere iussus erat, vincula iniecerat heres. Paull. *ibid.* §. 4.

(*d*) Legitimum hoc fuisse vocabulum discimus ex VLPIAN. *Lib. I. l.* 216. *de V. S.* vbi id non intelligendum esse monet de eo, qui carceri mancipatus, sed qui ibi vinculis constrictus fuit, quamuis alias, vbi de fauore vincti quaeritur, et in carcerem coniectus, pro vincto habeatur. *l.* 9. *ff. ex quib. caus. mai.* 25. *ann. in int. rest.*

(e) Ita Vlpianus *Fragm. tit.* I, 11. Sed annon ſibi ipſe contrarius, cum paullo ante negare cum viderimus in cuſtodiam datum pro vincto haberi? Negamus, quia in *l.* 216. *de V. S.* de priuato carcere; qui non nocebat ſine vinculis: hic autem de carcere publico loquitur. Vid. Iac. Cuiac. *ad Vlp. l. c.*

(f) Vlp. *ibid.* §. 11. Cai. *Inſt.* I, 1. 3. nec opus videtur emendatione in textu Vlpiani, vbi pro *veſtigia* quidam reſcribi iubent *ſtigmata*.

(g) Vlpian. *ibid.* non ergo ſi tortus de nulla culpa fuerat confeſſus. Paull. *Rec. Sent. ibid.* §. 3.

(h) Ferro depugnant *gladiatores*, cum beſtiis *arenarii*, Cui. *ad Vlp. Fragm. tit.* I, 11. De vtrisque plura nos in *Comm. ad L. Iul. et Pap. Lib. II. Cap.* I, 1. et 2.

(i) Immo et virgis caeſi publice. Cai. *Inſt.* I, 1. 3.

(k) Vlpian. *ibid.* Apud Suetonium *Aug. cap.* 40. eſt: *ne vllo libertatis genere ciuitatem adipiſcerentur*, id eſt, nec cenſu, nec *vindicta*, nec *teſtamento*.

(l) Suet. *Aug. cap.* 40. Vlp. *ibid.*

(m) Vlpian. *Fragm.* I, 11.

CAP. II. (a).

DE AETATE MANVMITTENDORVM PER VINDICTAM.

Minor XXX. annorum ſeruus ancillaue, cenſu (b) vindictaue manumiſſus manumiſſaue, ciuitatis Romanae ius, niſi cauſa apud conſilium probata, ne conſequitor.

PROBATIONES.

(a) Caput hoc ſecundum fuit, quia et aetas pertinet ad qualitatem manumittendorum, de qua curioſe cauiſſe Auguſtum tradit Sueton. *l. c.* Meminit huius capitis Dio *LV. p.* 557. eiusque ſententiam ſeruauit Vlpian. *Fragm. tit.* I, 12.

(b) *Cen-*

(b) *Census* non meminit Vlpianus *l. c.* quia eius aetate ab vsu pridem recesserat. Ast *Fragm. Reg. vet. ICti* Pariatori LL. Mos. et Rom. subiunctum §. 17. *Et qui in censum manumittitur, si XXX. annos habeat, ciuitate Romana potitur.* Ergo non minor XXX. annis.

CAP. III. (a)

DE AETATE ET CONDITIONE MANVMITTENDORVM PER TESTAMENTVM.

Minor XXX. annorum (b), *testamento manumissus manumissaue, quamuis in libertate moretur, liber tamen et ciuis Romanus ne esto* (c).

PROBATIONES.

(a) Hoc caput a priore seiungi non potuit. Hinc coniunxit etiam vtrumque Vlpian. *Fragm. I,* 12.

(b) Nisi libertas in hoc tempus data. Hinc frequens in testamentis formula: LIBER ESTO, SI ANNORVM XXX. ERIT. *l.* 39 §. 2. *fam. erc. l.* 46. *de manum. test. l. vlt D. de reb. dub l.* 13. §. 5. *de statulib.* item, CVM PER LEGES LICEBIT, LIBER ESTO, *l.* 38. *de man. test.*

(c) Serui itaque erant, quamuis in libertate morarentur, nec seruire eos pateretur Praetor. Post legem Iuniam Norbanam omnes iustam libertatem per manumissionem haud consecuti, praeter dedititios, Latini erant, adeoque et hi eiusdem conditionis censebantur. Vlp. *ibid. et ad h. l.* V. C. Ant. Schultingius.

CAP. IV. (a).

DE CONDITIONE EX HVIVSMODI PARENTIBVS NATORVM.

Ex his, qui quaeue iustam libertatem non cosequuntur, nati nataeue, ciuis Romani et in parentum potestate ne sunto. Sin ciuis Romanus huiusmodi mulierem, quasi ciuem, per errorem duxerit, siue ciuis Romana per errorem ei, qui dedititiorum numero erit, nupta fuerit; causa apud consilium probata, ciuitas tam liberis, quam parentibus (b), *praeter eos, qui dedititiorum numero erunt, redditor, illique in patria potestate sunto.*

PROBATIONES.

(*a*) Hoc quoque caput a superioribus seiungi non potuit. Expressimus illud ex Vlpiani *Fragm. VII*, 44. Idem caput in mente habuit Caius *apud Pariat. LL. Mos. et Rom. Tit. XVI.* dum scripsit: *Idem iuris est de his, quorum nomine ex L. Aelia Sentia vel ex SCto post mortem patris, causa probata, in potestate eius futuri essent.*

(*b*) Probanda ergo causa erat viuis parentibus, At postea ex SCto etiam post mortem patris fieri poterat probatio. Caii. *ib.* Vnde miror, de sententia huius SCti, et an eo diuersum quid a Lege Aelia Sentia cautum sit, disputare ad Caii locum viros ductos.

CAP. V. (a).

DE MINORE XX. ANNIS MANVMITTENTE.

Minori XX. annis (b) *non aliter, quam per vindictam* (c), *causaque apud consilium probata* (d), *manumittere ius esto* (e).

PROBATIONES.

(*a*) Egere de hoc capite VLPIANVS *Lib. II. l.* 16. *ff. de man. vind.* PAVLLVS *Lib. I. l.* 15. *de manum. vind.* Vnde id a superioribus proximum locum tenuisse patet. Vti enim prima legis parte de conditione manumittendorum; ita secunda de manumittentibus actum. Sententiam capitis habemus apud Cai. *Inst. l.* 1. 7. Vlpian. *Fragm.* I, 13. et in §. 5. *Inst. qui* et *ex quib. caus. man. non poss.*

(*b*) Coeptum tamen annum XX. pro completo habitum, colligo ex *l.* 74. §. 1. *ff. de SCt. Treb.*

(*c*) Attamen, qui vindicta possunt apud consilium manumittere, possunt etiam heredem sibi necessarium testamento scribere. PAVLL. *Lib. I. l.* 27. *de man. test.*

(*d*) Modo causa ex affectu, non ex luxuria, descendat, VLP. *Lib. II. l.* 16. *de man. vind.* Qualis est sanguinis coniunctio VLPIAN. *Lib. II, l.* 12. *eod.* item conditionis implementum PAVLL. *Lib. I. l.* 15. *D. eod.* Aliae causae recensentur in *l.* 9. 11. 12. *sequ. D. eod.* et §. 5. *Inst. h. t.* Sunt tamen quaedam non ex hac lege, sed ex SCtis, de quibus *l.* 13. *fin. l.* 4. *C. qui man. non poss.* Add. Cuiac. *Obs. XV*, 13.

(*e*) Quid si minor XX. annis seruum alii dederit, vt manumitteretur? Vid. *l.* 20. §. *vlt. D. de man. l.* 16. §. 1. *D. de man. vind.*

CAP. VI. (a).

DE FEMINA MANVMITTENTE.

Ne feminae, nisi auctoribus tutoribus suis (b), *libertatem seruis dare ius esto* (c).

PROBATIONES.

(a) De hoc quoque capite egit PAVLLVS *Lib. I. l.* 16. *D. de auct. tut.* Sententiam eius seruauit *Fragm. Vet.* ICti *post Pariat. LL. Mos. et Rom.* §. 15.

(b) Etiamsi coeci sint tutores. PAVLL. *Lib. I. l.* 16. *de auct. tut.* Si Femina per epistolam manumittebat, disputabatur, vtrum, dum scriberet illa epistolam, an tunc, quando eam seruus acceperit, interponenda sit auctoritas? Vid. laudat. *Fragm.* § 15.

(c) Nisi iure liberorum per legem Papiam Poppaeam tutela liberaretur. *Fragm. Vet. ICti* §. 15. Vlpian. *Fragm. II.* §. *vlt.* Addatur *Comment.* noster *ad Leg. Iul. et Pap. Lib. II. cap.* 11. *p.* 233. *sequ.*

CAP. VII. (a).

DE MANVMISSIONE IN FRAVDEM CREDITORVM.

Qui in fraudem (b) *creditorum manumisit, nihil egisse censetor* (c), *et manumissus manumissaue seruus ancillaue manento.*

PROBATIONES.

(a) De hoc quoque capite PAVLLVS adhuc *Lib. I. Commentarii sui* egit. Sententia exstat apud Cai. *Inst.* I, 1. 5. Vlpian. *Fragm. I,* 14. *in pr. Inst. h. t. l.* 16. §. 2. *D. qui et a quib. man. lib. l.* 1. *C. qui man. non poss.*

(b) Quid

(*b*) Quid vero est in fraudem manumittere? *l.* 10. *D. qui et a quib. man. lib. non fiunt. L.* 79. *D. de R. I.* Hac lege nec miles solutus. *l.* 29. §. 1. *D. de test. mil. l.* 8. §. 1. *D. qui et ex quib caus. manum.* Non tamen legem violat, qui minor. XX. annis heredem rogauit, vt seruum proprium manumitteret. *l.* 34. §. 1. *D. de fideic. libert.*

(*c*) Si id vrgeant creditores. Antea enim manumissus in eorum fraudem veluti statuliber erat. *l.* 1. *pr. de statulib.* Inde est, quod libertas huiusmodi per Legem Aeliam Sentiam dicitur RESCINDI, *l.* 5. §. 2. *D. qui et a quib. manum.* RETRAHI, *l.* 45. §. 3. *de iure fisc.* REVOCARI. *l.* 1. *C. qui manum. non poss.*

CAP. VIII. (a).

DE SERVO NECESSARIO HEREDE INSTITVTO.

Attamen ei, qui soluendo non est (b), *vnum seruum, quem velit* (c), *per testamentum manumittere, et heredem instituere* (d) *ius esto: et tunc manumissus liber heresque necessarius esto.*

PROBATIONES.

(*a*) Caput hoc a supperiore proximum fuisse, cum res ipsa, tum Paulli fragmenta ad caput sequens adferenda docent.

(*b*) Etiam minori XX. annis. *l.* 27. *de man. test.* Quid si, qui soluendo est, necessarium heredem instituat, et is abstineat, an libertates debentur? *l.* 32. *D. de manum. test.*

(*c*) Licet minorem XXX. annis: Vlpian. *Fragm.* I, 14. etiamsi in ea causa sit, vt dedititius fieri deberet. Vlp. *ibid.* Heres enim esse non posset, nisi iustam consecutus libertatem. Aliud dicendum, si impedimentum non ex lege Aelia Sentia sit, sed ex alia lege, SCto vel constitutione Principis. *l.* 83. *pr. de her. inst.*

(d) Quid

(*d*) Quid si obaeratus seruum heredem necessarium in- stituerit, eique substituerit tamen liberum hominem. *l.* 57. *D. de her. inst.*

CAP. IX. (a).

QVID SI IN FRAVDEM CREDITORVM PLVRES MANVMISSI.

SI. DVO. PLVRESVE. EX. EADEM CAVSA. HEREDES. SCRIPTI ERVNT. VTI. QVISQVE. PRIMVS SCRIPTVS. ERIT. liber et HERES ESTO (b).

PROBATIONES.

(*a*) Legitima haec fuisse huius capitis verba, apparet ex *l.* 60. *D. de her. inst.* SCti vero ad hanc legem facti me- minit. *l.* 83. §. 1. *eod.*

(*b*) Quid si duo Apollonii instituti? *l.* 42. *D. eod.* Paull. *Lib I. l.* 43. *eod.* Quid si primo loco seruum cum libertate in- stituerit, et eum substituerit, cui libertas debebatur ex fideicommisso? Paul. *Lib. I. l.* 55. *ff. eod.*

CAP. X. (a).

DE SERVO IN FRAVDEM FOENERA- TORVM MANVMISSO.

In fraudem foeneratorum manumissus, tametsi in libertate moretur, libertatem tamen iustam ne consequitor (b).

PROBATIONES.

(*a*) Huius capitis solus meminit Auctor *Fragm. Vet. ICti* §. 16. *Obstat enim libertati Lex Aelia Sentia, quae vetat seruum, foeneratorum causa manumissum ciuem*

ciuem Rom. fieri; fed Latinum. Nisi itaque dicere malimus, auctorem huius fragmenti ius omnibus notum plane ignorasse: dicendum sane erit, legem Aeliam Sentiam distinxisse, in *creditorum* fraudem quis manumissus sit, an in fraudem *foeneratorum*, in quorum odium lex passa est seruum, in eorum fraudem manumissum, in libertate morari.

(*b*) Atqui Latinum factum esse, ait Auctor fragmenti. Factus omnino, sed demum ex *L. Iunia Norbana*, quae omnes Latinos fecit, quos iustam libertatem consequi non patiebatur *L. Aelia Sentia.* Videantur, quae notauimus ad Cap. III.

CAP. XI. (a).

DE MERCEDE MANVMISSIONIS.

Si quis eum eamue, quem quamue manumissurus est, ad mercedem manumissionis praestandam obligauerit (b) *iuribus patronatus priuator.*

PROBATIONES.

(*a*) Hactenus de manumittendis et manumissionibus. Iam de prohibitis manumittendi conditionibus, de quibus PAVLLVM *Libro Comment. II.* egisse, patet ex *l.* 6. *ff. de iur. patr.* Ceterum sententiam capitis seruat. *l. vlt. D. qui et a quib. manum.*

(*b*) Non ergo prohibet Lex mercedam a Liberto capere, sed eum obligare. *l. vlt.* §. 1. *qui et a quib. manum.* Nec haec prohibitio pertinet ad speciem si patronus sibi operas centum, aut in singulas quinos aureos stipulatus sit. PAVLL. *Lib. II. l.* 6. §. 1. *D. de iur. patr.*

CAP. XII. (a).

DE IVREIVRANDO LIBERTORVM DE LIBERIS NON TOLLENDIS.

Qui libertum, vt ne vxorem ducat (b), *vel libertam, ne nubat, liberosue tollat* (c), *iureiurando adiget* (d), *is quoque iuribus patronatus priuator* (e).

PROBATIONES.

(a) De hoc quoque capite egit PAVLL. *Lib. II. l.* 6. *D. de iur. patr.* Eius autem ſententiam habes in *l.* 15 *D. eod.*

(b) Nec tamen incidit in legem patronus, qui caſtratum iurare coëgit vxorem non ducturum. PAVLL. *Lib. II. l.* 6. §. 2. *eod.* Incidit autem, qui adegit, ne intra certum tempus liberos tollat, neue aliam vxorem ducat, quam de qua patronus ſenſerit, vel non niſi collibertam, aut patrono cognatam. *l.* 3. §. 5. *D. de ſuis et legit. hered.*

(c) Quid ſi patronus libertam adegerit, vbi ſibi nuberet? PAVLL. *Lib. II. l.* 6. §. *vlt. de iur. patr.* vel ne illicite nuberet? *l.* 3. §. 5. *de ſuis et leg. her.* vel ne ea liberis impuberibus nuberet? *l.* 31. *qui et a quib. man.* Nullo horum caſuum patronus iure ſuo excidit. At excidit illo omnino, qui ipſe non ducturus adegit tamen libertam, ne alii quam ſibi nuberet. PAVLL. *Lib. II. l.* 6. §. 2. *de iur. patr.*

(d) Item qui iusiurandum non prohibet. Exemplum vide apud PAVLL. *Lib. II, l.* 6. §. 2. *eod.*

(e) Immo et liberi eius *l.* 15. *eod.* Vnde nec ad legitimam hereditatem admittuntur. *l.* 3. §. 5. *de ſuis et leg. her.* Interim tamen ſalua per hanc legem manſit iurisiurandi religio. Verum iurisiurandi etiam huiusmodi gratiam libertis libertabusque fecit Lex Iulia et Papia Poppaea. PAVLL. *Lib. II. l.* 6. §. 4. *de iur. patr.* Diximus ea de re plenius in *Comment. ad L. Iul. et Pap. L. II. cap. XVI.*

CAP. XIII.

CAP. XIII. (a)

DE EO QVOD IN FRAVDEM PATRONI FACTVM.

Si quid dolo malo liberti factum erit (b), *quo minus, quam pars debita bonorum, ad patronum eiusue liberos perueniat, id, quod in fraudem legis factum erit, nullum esto: quod in fraudem patroni; reuocator* (c).

PROBATIONES.

(a) Egit de hoc capite PAVLLVS *Libr. III. l.* 11. *si quid in fraud. patr.* Sequitur itaque vltima pars legis de patronorum libertorumque officiis.

(b) Non est dolus si patronus consentit. PAVLL. *Lib III. l.* 11. *eod.* nec si libertus dotem dat filiae *l.* 1. §. 10. *eod.* nec, si viuus amicis bene merentibus donauit. *l.* 9. *eod.* Alias nihil interest, quocunque modo fraus legi facta. *l.* 4. *pr. l.* 1. §. 1. 3. 13. 18. *seq. eod.*

(c) Quid si, quod in fraudem patroni alienatum, non exstet? *l. vlt. eod.* Quid vero intersit inter alienare in fraudem legis, et patroni, fuse PAVLLVS explicasse videtur *Lib. III.* eoque refero *l.* 17. *qui et a quib. man. l.* 66. *de V. O.*

CAP. XIV. (a).

DE LIBERTIS INGRATIS.

Quem libertum libertamue patronus (b) *ingratum esse conuincet, is in lautumias detur* (c).

PROBATIONES.

(a) Egit de hoc capite VLPIAN. *Lib. IV. l.* 30. *qui et a quib. man.* Sententiam eius debemus Dosith. *Sentent. Hadr. cap. III.* §. 3. *p.* 862. Conf. Cuiac, *Obs.* X, 33.

(b) Quis

(b) Quis accuſare poſſit vel non poſſit libertum ingratum, fuſe docet Vlp. *Lib. IV. l.* 30. *D. qui et a quib. man. l.* 70. *D. de V. S.*

(c) Doſith. *ibid.* qui tamen falli videtur dum cognitionem hanc dat ἐπάρχῳ τοῦ γαζοφυλακίου: quam fuiſſe penes Praefectum vrbi patet ex *l.* 1. §. 10. *ff. de off. Praef. vrb.*

CAP. XV. (a).

DE PATRONI OFFICIO ERGA LIBERTVM.

Si quis patronus, ſi qua patrona, libertum libertamue inopem non alet, is eaue iuribus patronatus priuator (b).

PROBATIONES.

(a) De Capite hoc habes teſtimonium Modeſtini. *l.* 6. *pr. de agn. et al. lib. l.* 33. *de bon. libert.*

(b) *d. l.* 6. *et* 33.

XIII. An caput 2) legis Aeliae Sentiae prudenter ſuſtulerit Iuſtinianus?

XIII. Denique obſeruandum, caput legis Aeliae Sentiae de manumiſſore minore XX. annis (§. V.) incaute ſuſtuliſſe Iuſtinianum, argumento vſum ſane perquam ridiculo, *quod libertas ſit res inaeſtimabilis.* §. 7. *Inſt. h. t.* Inaeſtimabilis enim non eſt ratione domini, ſed ſerui, qui ad illam adſpirat. *Conf.* Thomaſ. *Diſſ. de vſu pract. doctr. de imped. manumiſſ.* 1. §. *XXXIX. ſeq.*

TIT.

TIT. VII.

DE LEGE FVSIA CANINIA TOLLENDA.

Ad coërcendam manumittendi licentiam comparata etiam erat lex FVSIA CANINIA, de qua cum nihil dicat Imperator, nisi quod eam sustulerit, res paullo altius ex antiquitatibus Romanis erit repetenda.

I. De genuina huius legis aetate mira est eruditorum dissensio. Sunt, qui latam hanc legem existimant Q. Fusio Caleno, et P. Vatinio Coss. anno ab V. C. DCCVI. et renouatam deinde sub Augusto, rogante C. Caninio Cos. anno V. C. DCCLI. Vnde dicta etiam sit ea lex Fusia Caninia. Iac. Raeuard. *Coniect. II, 1.* Oisel. *ad Caii Inst. I, 2. 1. p. m. 14.* Sed cum Dionys. Halicarnasseus adhuc sua aetate de nimia manumittendi licentia conqueratur, et Suetonius *Aug. XL.* Augustum primum de numero manumissorum cauisse, dicat: credibile vix est, legem hanc esse tam vetustam. Praeterea vix in antiquitate occurrit exemplum legis, a duobus consulibus diuersorum annorum cognominatae. Hinc procul dubio lata haec lex Sex. Furio (a) Camillo et C. Caninio Gallo Coss. anno V. C. DCCLI. Hoc enim anno C. Caninium Gallum consulem suffectum produnt *Annales* Steph. Vin. Pighii *Lib. XVIII. p. 530.* et Onuphr. Panuini

I. Lex Fusia Caninia quando et a quibus lata?

(a) Furii enim olim dicti *Fusii*, quemadmodum Papirii *Papisii.* Vid. *Prooem. I. not. b.*

Panuin. *Fast. II. p. 185.* Quin et ex numo eius consulatum restituit Hub. Golz. *in Fastis p.CCXVII.* Conf. Schulting. *ad Cai. Inst. I, 2. 1.p.24.* Ephr. Gerard. *Diss. de lege Fus. Canin. §. VII.*

II. Ratio huius legis. II. Causa latae legis eadem fuit, quae Aeliae Sentiae, maxime vero, quod morientes domini saepenumero integras familias manumitterent, tantum, vt eo plures liberti pileati lecticam prosequerentur. Egregie hanc in rem Dionys. Halic. *IV.p.228. Scio*, inquit, *qui tota seruitia testamento libera esse iuberent, et benignitatis laudem ferrent post mortem, et in funeris elatione lecticam eorum magna pileatorum prosequeretur frequentia. In qua pompa quidam erant, vt a scientibus audiui, recens dimissi e carcere, malefici, mille supplicia meriti. Istos impuros vrbis pileos plerique cum stomacho adspectant et respuunt eorum consuetudinem, indignum facinus clamitantes, populum, rerum dominum, et vsurpantem sibi orbis imperium, talibus contaminari ciuibus.* De ea pompa funebri conferri etiam merentur Iac. Cuiac. *Obs. III, 23.* Io Kirchmann. *de Fun. Rom. II. 7.* Huic ergo licentiae manumittendi, qua populus rerum dominus contaminabatur, obuiam itum est hac lege Fusia Caninia, qua certus numerus est constitutus, vltra quem non valeret manumissio. Et de ea lege etiam intelligendus Sueton. *Aug. XL.* vbi vtramque legem, Fusiam nimirum Caniniam et Aeliam Sentiam, sub Augusto conditas, coniungit.

III. Ipſam legis ſanctionem nobis ſeruarunt Vlpian. in *Fragm. I, 24.* Paull. *Sent. IV, 15.* Cai. *Inſt. I, 2. 1.* E duobus ſcilicet vsque ad quinque ſeruis duo manumitti poterant, ex ſex et ſeptem, tres; ex octo et nouem quatuor; e X. vsque ad XVII. quinque, ex XVIII. ad XX. ſex; ex XXI. ad XXIII. ſeptem; ex XXIV. XXV. XXVI. octo; e XXVII. XXVIII. XXIX. nouem; e XXX. ad XLIV. decem; e XLV. ad XLVII. vndecim; ab XLVIII. ad LI. duodecim; e LII. ad LV. tredecim; e LVI. ad LIX. quatuordecim; e LX. ad LXIII. quindecim; e LXIV. ad LXVII. ſedecim; e LXVIII. ad LXXI. ſeptendecim; e LXXII. ad LXXV. octodecim; e LXXVI. ad LXXIX nouendecim; ex LXXX. ad LXXXIII viginti; ex LXXXIV. ad LXXXVII. viginti et vnus; ex LXXXVIII. ad XCI. viginti duo; ex XCII. ad XCV. viginti tres; ex XCVI. ad C. viginti quatuor; ex C. ad CXXIX. viginti quinque; ex CXXX. ad CXXXIV. viginti ſex; e CXXXV. ad CXL. viginti ſeptem; et ſic conſequenter pars quinta. Sed vltra centum manumittere nemo poterat, ſi familia vel XX. millibus ſeruorum conſtaret, quales Romae fuiſſe familias, teſtantur Sen. *de Tranqu. anim. VIII.* Athen. *Dipnos. VI. p. 272.* III. Legis materia.

IV. Quemadmodum vero haec lex ad ſolas manumiſſiones teſtamentarias pertinebat: ita inter viuos integrae familiae manumitti poterant, niſi aliae leges obſtarent. Cai. *Inſt. I, 1. 4.* Neque enim verendum erat tam facile, ne IV. An ea ad manumiſſiones inter viuos pertinuerit?

quis iusto esset liberalior. Vnde mira fuit Taciti Imp. religio, qui *manumisit, intra centum tamen, ne Caniniam transire videretur.* Vopisc. *in Tacit. X.* quasi Caninia ad manumissiones inter viuos pertinuisset.

Quid actum, si plures manumissi quam lex permitteret.

V. Si plures, quam lex permiserat, essent manumissi: illi tantum, qui priores erant nominati, aut certe descripti, libertatem consequebantur. Si plures manumissi, nemo nominatus aut descriptus: omnes in seruili conditione permanebant. Quod et tunc eueniebat, si testator in fraudem legis nomina seruorum in orbe tereti aut διεξοδικῶς scripsisset. Cai. *Inst. I, 1. 2.* quem scribendi modum praeclare exponit Merill. *Obs. VII, 40.*

VI. An prudenter eam sustulerit Iustinianus.

VI. Enimuero hanc quoque legem, sane vtilissimam, sustulit Iustinianus, quasi illa esset libertati inuida, absurdumque videretur, a viuis integras familias manumitti posse, non item a moribundis. Vid *Inst. h. t.* et ib. Vinnius.

TIT. VIII.

DE HIS QVI SVI VEL ALIENI IVRIS SVNT.

Altera personarum diuisio, cuius quidem mentio fit in Institutionibus, ea est, qu[od] aliae SVI IVRIS; aliae ALIENO IVRI SVB-IECTAE dicuntur, qui nec patri, nec domino subsunt, iique etiam *patresfamilias* in iure no-

str[o]

ſtro vocantur. Ergo qui alterutrius in poteſtate ſunt, veluti *ſerui* et *filiifamilias*, alterius iuri ſubiecti dicuntur. De poteſtate dominica hoc titulo; de patria ſequente agitur.

I. Poteſtas dominica in quo conſtiterit?

I. Poteſtas dominica duo potiſſimum iura complectebatur: alterum, quod domini per ſeruos adquirerent, alterum, quod iure vitae et necis in eos vterentur. De priore agitur ad *Tit. IX. Libri II*. De poſteriore iam nonnulla ex antiquitate monenda ſunt.

II. Gaudebant domini iure vitae et necis?

II. Cum ius vitae et necis in ſeruos iuri naturae et gentium haud repugnet (*a*): non mirum profecto eſt, quod et Romae id dominis competeret, quibus ſerui non perſonarum, ſed rerum loco, eſſe videbantur, vti ſupra monuimus. *Tit. III.* §. *II.* Conf. Seneca *de Benef. III.* 23. §. *1. Inſt. h. t.* Hinc et Hiſpo apud M. Senec. *Controu. X, 4. in ſeruum* NIHIL NON *domino licere;* ait.

III. Quo iure demum abuſi ſunt Romani.

III. Sed quo magis Romae a virtute deſcitum, eo durius immaniusque cum ſeruis actum, in quos veluti per ludum et iocum ſaeuiebant domini truculentiſſimi. Vt enim non dicam de duriſſimis caſtigandi modis, vlmis, ſtimulis, laminis, crucibus, compedibus, neruis, catenis, carceribus, numellis, pedicis, boiis, tortoribus, ſuſpenſis e pede centupondiis, etc. de quibus Plaut. *Aſin. III, 2.* Io. Meurſ. *Auctor. philol.*

I 3

(*a*) Dummodo non intelligas promiſcue in ſeruos ſaeuiendi licentiam, ſed tale ius vitae et necis, quali gaudet magiſtratus; nihil inuenies, quod iuri naturali repugnet. Vid. Senec. *de Clem. I, 18.* Thomaſ. *Fund. Iur. Nat. et Gent. III, 4.*

philol. ad librum de gloria XXII. eo prolapſa demum fuit dominorum truculentia, vt exquiſitiſſimis ſeruorum ſuppliciis oculos paſcerent. Exempla exſtant apud Senecam *de Ira III. 40. de Clement. XVIII.* Plin. *Hiſt. Nat. IX, 23.* Iuuenal. *Sat. VI. v. 218. ſeq.* Tertull. *de pallio in fin.* Vulgare ſupplicium crux erat, in quam ob leuiſſima delicta ibant ſerui. Nota vox non feminae, ſed furiae, apud Iuuenal. *Sat. VI. v. 219. ſequ.*

Pone crucem ſeruo. Meruit quo crimine ſeruus
Supplicium? quis teſtis adeſt? quis detulit? Audi;
Nulla ſatis de vita hominis cunctatio longa eſt.
O demens, ita ſeruus homo eſt? Nil fecerit, eſto;
Sic volo, ſic iubeo, ſtet pro ratione voluntas.

Nec quidquam miſeros eripiebat cruciatibus, niſi ſe ad aras Deorum, vel principis reciperent ſtatuam, ſibique deprecatorem pararent. De quo ritu videndus Wowerus *ad Petron. p. 148.* Vnde reipublicae intererat, dominos in ſeruilia corpora impune ſaeuientes, latis legibus coërceri.

IV. Hinc Auguſtus ſaeuitiam dominorum compeſcuit.

IV. Factum id primum ſub Auguſto, qui praefecto vrbi id dederat negotii, vt dominorum ſaeuitiam ac libidinem et in praebendo victu ſordes atque iniquitatem compeſceret: ſi recte diuinauit Lipſ. *ad Sen. de Benef. III, 21.* De ſeruorum ſane querelis Praefectum Vrbi cognouiſſe, ſatis patet ex Vlpiani *l. 1. §. 1. 8. D. de off. praef. vrb.*

V. De-

V. Deinde et Claudius Imperator dominorum, ſeruos aegrotos exponentium, vel plane necantium crudelitatem SCto coërcuit, illosque ſeruorum amiſſione, hos ordinaria homicidii poena mulctauit Suet. *Claud. XXV*. Dio Caſſ. *Hiſt. LX. p. 685*. Porro non multo poſt lata *lex petronia* anno V. C. DCCCXIV. C. Petronio Sabino Turpiliano et C. Caeſonio Paeto Conſulibus (*b*), qua vetitum vt ne liceret dominis ſeruos ſuo arbitrio ad beſtias depugnandas tradere, ſed cauſa prius a iudice cognoſceretur. *l. 11. §. 1. 2. D. ad L. Corn. de ſicar.*

V. Quod et factum SCt. Claudiano et lege Petronia.

VI. Tum poſtea Hadrianus dominorum crudelitatem reſcriptis legibusque quam plurimis inhibuit. Sic Vmbriciam matronam, quae

VI. Hadriani ſeueritas in dominos immanes.

(*b*) In dubium tamen id vocat Petrus Faber. *Semeſtr. II, 11. p.* 134. qui negat, hanc legem vocandam *Petroniam*, ſed dici eam mauult *Paetiniam*, latam quippe a Paetinio et Caſſio Aproniano Coſſ. A. V. C. DCCCLXXV. idque primo ideo, quia lex Petronia de longe alia re, puta de praeuaricatione et calumnia egerit *l.* 16. C *ad L. Iul. de adult.* Deinde quia de Hadriano referat Spartianus, eum ſeruos a dominis occidi vetuiſſe, eosque damnari voluiſſe per iudices. Sed vt plures potuerunt eſſe leges Petroniae, ita in vna harum de ſeruis quaedam cauta eſſe, patet ex *l.* 24. D. *de manumiſſ.* et Paull. *Sent. IV*, 12. 5. Idem deinde Hadrianus confirmare potuit, et ſeuerius ſancire, quod ab anteceſſoribus ſtatuum, in deſuetudinem venerat, aut obſoleuerat penitus. Semper ſane haec lex Petronia, nunquam Paetinia vocatur. Immo non obſcurum eſt, diuerſas plane leges confundi a Petro Fabro. Prior enim depraeuaricatione dicitur *Iunia Petronia;* haec autem dicenda eſſet *Petronia Caeſonia.* De his Coſſ. vid. Henr. Noriſ. *Epiſt. Conſul. p.* 418.

quae leuiſſimis de cauſis acerbius tractauerat ancillas, in quinquennium relegauit. *l. 2. in fine D. h. t.* Idem et renouauit legem Petroniam, ergaſtula ſeruorum et libertorum ſuſtulit, et ſeruos, niſi cognita a iudicibus cauſa, occidi vetuit. Spartian. *Hadr. XVIII. et ibi* Caſaub.

VII. Conſtitutio de Pii.

VII. Succeſſit porro conſtitutio D. Pii, quae dominis in ſeruorum ſuorum vitam non plus poteſtatis conceſſit, quam in alienorum, poenam legis Corneliae minata iis, qui ſeruos ſine iuſta cauſa occidiſſent. *l. 1. §. 2. l. 2. D. h. t.* Idem Imp. venire iuſſit ſeruos, qui acerbius tractati a dominis ad ſtatuas principum confugerant. *§. 2. Inſt. h. t. Collat. leg. Moſ. et Rom. III, 2. p. 742.*

VIII. Vt et Conſtantini M.

VIII. Poſtremo Conſtantinus M. ſanxit, vt, qui ſeruum ſuum occidiſſet caſtigando, poenam legis Corneliae de ſicariis non ſubiret. Sin tormentis aut deſtinato conſilio id fuiſſet factum, dominus ordinaria homicidii poena plecteretur. *l. vn. C. de emend. ſeru.* Iac. Gothofr. ad *l. 1. et 2. C. Theod. de emend. ſeru. Lib. IX, 12.*

TIT. IX.

DE

PATRIA POTESTATE.

Alieno quoque iuri ſubiecti ſunt filii filiaeque familias, et hinc iam de PATRIA POTESTATE ex antiquitatibus agendum.

I. Re-

I. Recte Imperator §. 2. *Inst. h. t. Ius*, inquit, *potestatis, quod in liberos habemus, proprium est, ciuium Romanorum. Nulli enim alii sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.* Quamuis enim apud Persas (*a*) etiam parentes in liberos imperium satis durum et fere tyrannicum exercuerint, filiis suis tanquam seruis vsi, teste Arist. *Eth. VIII*, *10.* Romani tamen adeo gentes omnes reliquas hac in re superarunt, vt patria eorum potestas melioribus auctoribus non immerito vocetur *patria maiestas*. Val. Max. VII, 7. 5. Quintil. *Declam. CCCLXXV.* Erant enim liberi in DOMINIO iuris Quiritium, et hinc poterant vindicari. *l.* 1. §. 2. *D. de rei vind.* Iis surreptis locum habebat actio furti. *l.* 14. §. 13. et *l.* 38. *D. de furt.* Mancipabantur etiam, tanquam res mancipi. Cai. *Inst. I*, *6.3.* Bynkersh. *de iure occidendi liberos I*, *p. 145.* Immo durior quodammodo apud Romanos erat liberorum, quam ipsorum seruorum conditio, certe non multo tolerabilior, vt fatentur Liban. *Declam. XXXVII.* Seneca *Contr. III*, *9.* *et*

I. Patria potestas Romanorum aliis gentibus incognita.

(*a*) Etiam Atheniensibus ius vitae et necis in liberos fuisse concessum, ex Sex. Empir. *Pyrrh. Hypot. III.* probari posse existimat Oiselius *ad Cai. Inst. II*, 2. 2. *p. m.* 31. qui ideo Romanam illam legem Athenis arcessiit. Sed nihil fuisse in Solonis legibus iuri isti Romano simile, luculenter ostendit Dionys. Halic. *II. p.* 96. vbi ex instituto vtriusque gentis leges inter se contendit. Conf. Io. Meurs. *in Solon.* XXII *p.* 79. et *in Themid. Att.* I, 2. *et* 3. Huber *Digress.* II, 6. Thomas. *de vsu pract. doctr. de patria pot.* I, 13. 14.

18. Lactant. *Diuin. Inſtit. IV, 3.* Seruius *ad Virgil. Aeneid. XI. v. 143.* vnde et *ſeruire patri* dicuntur liberi. Lactant. *Diu. Inſt. IV, 3.* Ger. Noodt. *Probab. II, 9. p. 64.* Quae omnia ſatis euincunt, liberos ratione aliorum hominum fuiſſe *perſonas;* ratione ciuitatis *ciues:* at ratione patris *res,* aeque ac ſeruos. Vid. *Elem. Iur. Ciu. ſecund. ord. Inſt. §. 135. ſequ.*

II. Eius auctor Romulus.

II. Auctorem huius iuris eſſe Romulum, teſtis locupletiſſimus eſt Dionyſ. Halic. *II. p. 96.* et hinc ipſe Papinianus apud auctorem *collat. leg. Moſ. et Rom. Tit. IV, 8.* eius poteſtatis originem refert ad legem regiam. Nec obſtat, quod Vlpianus patriam poteſtatem MORIBVS receptam dicit, *l. 8. D. de his qui ſunt ſui vel alieni iur.* Reſpicit enim eo ipſo ad XII. tabulas, in quas illud ius receptum, non tanquam lex regia, (leges enim regiae omnes ſtatim ab eiecto Tarquinio Superbo exoleuerant, *l. 2. §. 3. D. de orig. iur.*) ſed tanquam mos vetus. Non ferebat ſcilicet inſigne illud odium, quo Romani regium nomen proſequebantur, vt quidquam Regibus acceptum ferre vellent, Schulting. *ad Collat. leg. Moſ. et Rom. IV, 8. p. 749. ſeq.*

III Eam patres perpetuo retinebant.

III. Primo ergo patria poteſtas non ſecus, ac dominorum, e Romuli inſtituto erat perpetua, durabatque per omnem patris vitam, nec quisquam liberorum, viuo et inuito parente, ſui iuris fiebat, etiamſi tractaret rempublicam, magiſtratus gereret, ſummamque ſtudii erga patriam laudem eſſet commeritus. Dionyſ. *Hal. II. p. 96.* Attamen hoc ius patriae

triae poteſtatis cedebat dignitati, immo interquieſcebat tantiſper, et conniuebat, vti docet Gell. *Noct. Att. II, 2.* Quo etiam referendae *l. 13. §. 5. et l. 14. pr. D. ad SCt. Trebell.* quas egregie illuſtrat V. A. Corn. van Bynkersh. *Obſ. I, 1. 18. p. 75.*

IV. Deinde huic patris imperio non ſolum filii et filiae, ſed et illorum liberi et nepotes ſuberant, quamuis filii eſſent milites *l. 7. C. h. t.* Eam vero poteſtatem non vterque parens habebat, ſed ſolus pater, ideo *familiae princeps* vocatus ab Vlpiano *Fragm. IV, 1.* quo defuncto demum liberi ſui iuris eſſe coeperunt. **IV. Etiam in nepotes.**

V. Denique iura ipſa, quae illa patria maieſtas complectebatur plane erant ſingularia. Et I. quidem huc pertinet IVS VITAE ET NECIS. Licebat enim patri filium, tanquam rem ſuam, non ſolum exponere (*b*), in carcerem **V. Complectebatur ius vitae et necis.**

(*b*) *De partus expoſitione et nece apud veteres* eruditiſſimus exſtat commentarius Gerardi Noodtii, quem *Iulium Paullum* ipſe inſcripſit. Nos inde huius immanis conſuetudinis hiſtoriam quaſi per indicem, dabimus. Ex Romuli lege non licebat exponere maſculos, nec ex ſequiore ſexu filias primigenitas, niſi ex quinque vicinorum ſententia monſtroſi, debiles, aut inſignes ad deformitatem aſſent iudicati. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. II. p.* 88. Quae Romuli lex etiam in XII. tabulas cum aliis migrauit. Cic. *de legib. III,* 8. At vtraque lex adeo ſenſim exoleuit, vt etiam ſub Imperatoribus nihil eſſet ea expoſitione frequentius. Suet. *Octav. LXV. Calig. V.* Tacit. *Hiſtor. V,* 5. Tertull. *ad nation. I,* 15. Idque nec SCt. Planciano nec altero, quod ſub

cerem detrudere, flagris caedere, vinctum ablegare ad operas rusticas, sed et quouis supplicio, si meruisset, necare. Dion. Hal. *II. p. 96. 97.* Simpl. *Comment. ad* Epictet. *Enchir. XXXVII. l. 11. D. de liberis et postum. hered.* Vnde mirum est, Libanium, *Decl. XXI.* hunc veteris iuris rigorem benigniore interpretatione emollire, patribusque tantum concedere τὴν ἀπειλὴν τεθνηκέναι, *comminationem mortis.* Aliud enim docent tot exempla, ex quibus patet, patres domi, adhibitis in consilium necessariis, virisque principibus, liberorum causas cognouisse (*e*), iisque pro rei grauitate poenas et supplicia inflixisse, Val. Max. V, 2. Sen. *de Clem. I, 15.* Hunc in modum a patribus necati dicuntur Cassius, Val. Max. *l. c.* (quamuis id argumentis solidis in dubium vocet Dionys.

sub Hadriano prodiit, mutatum fuisse, docet Ger. Noodt *Iul. Paull. III. p.* 350. qui etiam *cap IV. V. VI.* obseruat, sub Diocletiano adhuc et Maximiano, immo et sub Constantino licuisse infantes exponere; primosque eam trucolentiam inhibuisse Valentinum, Valentem et Gratianum, *l. 2. C. de Infant. exposit.* Sed huic sententiae intercessit amplissimus Bynkers. in libello *de iur. occid. liberos*, vbi citius hoc cacoethes legibus vetitum statuit, cumque multo post sententiam suam tueretur laudatus Noodtius singulari Epist. ea de re nuper edita: secutae sunt viri amplissimi, Bynkershoeckii *Curae secundae*, id est, notae et stricturae ad illam amicam Noodtii Responsionem. Rem conficere videtur locus Tertull. *ad Nation. I,* 15.

(*e*) Hinc pater appellatur *iudex domesticus* apud Senec. *Controu. II,* 3. *domesticus magistratus* apud Senec. *de benef. III,* 11. *censor filii* apud Suet. *Claud. XVI.*

Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. Lib. VIII.*) Fabii Eburnii filius, apud Quintil. *Declamat. III.* Scaurus apud Val. Max. *ibid.* Fuluius, apud Salluſt. *de bello Catil. XXXIX.* Titus vero Arrius eodem iure filium exilio damnauit, apud Sen. *l. c.*

VI. Eadem patria poteſtas complectebatur II. IVS *ter.* VENVNDANDI FILIOS Si enim prima vice venditus in ſeruitutem filius, manumiſſione libertatem recuperaſſet; iterum vendi poterat a patre. Iterum manumiſſus, denuo in poteſtatem patris recidebat, vendique adeo poterat tertium. Sed impetrata tertium libertate, e patria demum poteſtate exibat. Dionyſ. Halic. *II. p. 97.* Simplic. *comment. ad* Epictet. *Enchirid. XXXVII.* Et quamuis Iac. Raeuard. *ad XII. Tab. III.* Alexander ad Caii *Inſt. I, 6. 3. p. m. 56.* et Iac. Gothofr. *ad LL. XII. Tab. IV. p. 202.* erroris arguant Dinoyſium, eamque Romuli legem de imaginaria illa trina venditione, quae in manumiſſione obſeruabatur, intelligendam arbitrentur: hos ipſos tamen in eo fugit ratio. Ritus enim ille imaginariae venditionis fuit legis actio. Legis vero actiones demum e XII. Tabulis natae ſunt. Ipſis quoque Alexandri et Gothofredi argumentis abunde ſatisfactum a Theod. Marcil. *Interp. XII. Tab. XXV.* Ant. Schulting. *ad. Vlp. Frag. X, 1. p. 592.* Bynkersh. *de iure occ. lib. VI. p. 177.* et Cel. Thomaſio Diſſ. *de vſu pract. Tit. Inſt. de patr. pot. I.* Ceterum ea lex Romuli primum a Numa paululum reſtricta eſt, negatumque patribus ius vendendi filios illos

VI. Ius ter venundandi liberos.

illos, quibus vxores ducere permisissent, Dionys. Halic. *II. p. 98.* Postea lex ea in ipsas XII. tabulas migrauit, vbi his fere verbis legebatur: ENDO LIBERIS IVSTIS IVS VITAE NECIS VENVNDANDIQVE POTESTAS EI ESTO. SI PATER FILIVM TER VENVNDVIT, FILIVS A PATRE LIBER ESTO: Vlp. *Frag. X. 1.* Iac. Gothofr. in *quat. font. iur. ciu. de LL. XII. Tab. IV.*

VII. Ius adquirendi per liberos.

VII. Denique et III. IVS ADQVIRENDI per liberos patria potestate continebatur. Sex. Empir. *Pyrrh. hyp. III, 24. Legum Romanorum auctores liberos in manu parentum ad instar seruorum esse voluerunt, neque suorum bonorum ipsos esse dominos, sed parentes, donec manumittantur eo modo, quo mancipia solent.* Sed de hoc iure infra ad *Lib. II. Tit. IX.* dicemus.

VIII. Ius vitae et necis quibus gradibus obsoleuerit?

VIII. In his omnibus vero sensim nonnulla mutata sunt cultioribus reipubl. temporibus, maxime cum ista domestica maiestas statui monarchico sub Imperatoribus parum consentanea videretur. Et primo quidem quod ad ius vitae et necis attinet, ea mutatio non facta iam ante exactos reges, vt visum Raeuardo *ad XII. Tab. cap. III.* nec tempore Augusti, ceu creditum Franc. Balduino *ad leg. Rom. XVII. p. 24.* nec denique sub Diocletiani tempora, vti existimarunt Theod. Marcil. *Interpretam. leg. XII. Tab. XXIV.* vel sub Constantini, vti credidit Giphan. *ad l. vlt. C. de patr. potest* multo minus sub Valentiniani, Valentis et Gratiani imperio quae Lipsii *Epist. ad Belg. I, 85.* sententia est: sed a temporibus Traiani-

ni, qui filium male contra pietatem a parente adfectum emancipauit, nec eo defuncto patri bonorum possessionem concessit. *l. vlt. D. si a parente quis manum sit.* Eius exemplum deinde secutus Hadrianus patrem, qui filium ob adulterii suspicionem in venatione occiderat, in insulam deportari iussit, quod latronis magis, quam patris iure eum interfecerit, parum memor, patriam potestatem in pietate, non in atrocitate consistere debere *l. 5. ad L. Pompei. de parricid.* Hinc ab Alexandri Seueri temporibus inualuit sensim mos, filios grauius delinquentes offerendi magistratibus, quibus tamen ipsi parentes praescribebant sententiam, in filiis exequendam. *l. 13. §. vlt. D. de re milit. l. 3. C. de patria pot. l. 2. D. ad leg. Corn. de sicar. et l. 11. in fin D. de lib. et post. hered. inst.* vbi Paullus, eorum temporum iurisconsultus, non *licet*, inquit, occidere liberos, sed *licebat.* Denique ne id quidem relictum parentibus, vt filios immorigeros abdicarent *l. 6. C. de patr. pot.* Ergo totum illud ius vitae et necis quod patribus olim competierat, paullatim restrictum, demum a Constantino M. sanctione poenali sublatum *l. vn. C. de his qui par. vel. lib.* totumque in magistratus translatum est per constitutionem Valentiniani, *l. vn. C. de emend. propinqu.* Thomasii *Diss. de vsu pract. Tit. inst. de patr. pot. I, 22. sequ. p. 9. seq.*

IX. Multo minus trinam liberorum venditionem saluam esse passi sunt imperatores. Hi

IX. Vt et trina liberorum venditio.

Hi enim, (non vt Balduinus putat, libera resp.) id ius parentibus ademerunt. Primus, non Hadrianus, sed vt videtur, Diocletianus liberos vllo titulo alienari vetuit, *l. 1. C. de patrib. qui fil. suos distrax.* Deinde Constantinus parentibus, cum extrema inopia conflictantibus, liberos sanguino lentos *(d)* tantum vendere permisit, ea tamen lege, vt liceret et patri vendenti, et filio vendito aut cuicunque alii, pretio aut mancipio reddito, ad ingenuitatem prouocare, *l. 2. C. de patr. qui fil. distrax.* Immo ne et hac venditione sanguinolentorum esset opus: paullo post idem imperator sanxit, vt inopes parentes alimenta e publico acciperent *l. 1. et l. 2. C. Theod. de aliment. quae inop. parent. e publico petere debent Lib. XI. Tit. XXVII.*

X. Quid circa adquisitionem per liberos aliaque iura mutatum?

X. In tertio iure adquirendi per liberos quid mutatum sit paullatim, infra suo loco, id est, *Lib. II. Tit. IX. n. II.* dicemus. Iam addimus, et alia parentum iura sublata, vel imminuta saltim fuisse. Sic sane cum olim et filii filiaeque familias noxae dari possent a patre; id ius iis ademtum esse, docet Iustinianus. §. *vlt. Inst. de nox. act.* Quam parum

(*d*) Filii sanguinolenti sunt recens nati, et adhuc ab vtero rubentes. Eos enim vendi permiserat Constantinus ob periculum expositionis. Fusius hoc demonstrat Huber. *Digress. II*, 5. Solebant enim partus sanguinolenti vel ad necem in solitarium locum abiici, vel ad loca quaedam populi Romani publica deferri, et talis fuit lactaria columna, de qua Festus *p.* 303. *Lactaria columna in foro olitoris dicta, quod ibi infantes lacte alendos deferebant.* Conf. Raeuard. *Coniect. I*, 17. *p.* 33.

rum patris arbitrio relictum fuerit in exheredandis liberis: infra ad eum titulum explicabimus. Nec receptum amplius, vt patri filius ſit heres neceſſarius. Quae omnia olim aliter ſe habuiſſe; ſuis locis patebit.

TIT. X.

DE

NVPTIIS.

Patria poteſtas adquiritur vel per iuſtas NVPTIAS, vel per LEGITIMATIONEM, vel per ADOPTIONEM. De nuptiis et legitimatione titulo hoc X. de adoptione ſequente agitur. Non abs re vero hic titulus in Pandectis inſcribitur *de ritu nuptiarum*, videnturque veteres ICti probe intellexiſſe, quantum interſit ſtudioſi iuris, ritus illos nuptiarum, qui iura diuerſiſſima producebant, perſpectos habere. Hinc procul dubio illo titulo de ritibus nuptiarum accurate egerunt. Sed Tribonianus, retenta in pandectis veteri rubrica, rem ipſam omiſit, neque vllum titulo iſti inſeruit fragmentum, quod ad illuſtrandos illos veteres ritus faceret. Thomaſ. *de vſu pract. doctr. Inſt. de nuptiis I, 1. p. 1.* Ergo ex antiquitatibus ſupplendus hiatus; quod iam ante nos fecerunt Barn. Briſſonius libris *de ritu nuptiarum et iure connubiorum*. Ant. Hotomanus *de vetere ritu nuptiarum*, et, qui fere omnium induſtriam ſuperauit, Thomaſius, laudata *diſſertatione*.

I. Diuersi nuptiarum ritus.

I. Fiebant nuptiae apud Romanos vel ita, vt vxor CONVENIRET IN MANVM, et fieret MATERFAMILIAS, vel et SINE IN MANVM CONVENTIONE dotalia conficeret instrumenta, et non materfamilias, sed MATRONA haberetur. Gell. *XVIII*, *6.* Prius non sola fiebat CONFARREATIONE et COEMTIONE, sed et VSV, vt diserte tradit Cicero *pro Flacco cap. XXXIV.* Itaque tres istos modos distincte recensent Arnob. *adu. gent. IV. p. 83.* Seru. *ad Virg. Georg. I. v. 31.* Boeth. *ad Cicer. Topic. III.* et e recentioribus Brissonius, et Hotomanus, *libris laudatis.* Ast non desunt, qui confarreationem et coëmtionem pro vno eodemque ritu habent.

II. Confarreatio quid?

II. CONFARREATIO, a Romulo inuenta (*a*), fuit ritus nuptiarum antiquissimus, quo certis verbis, et testibus decem praesentibus, et solenni facto sacrificio, in quo panis quoque farreus adhibebatur, vxor conueniebat in manum mariti. Dionys. Halic. *II. p. 95.* Vlp. *Fragm. IX, 1. XI, 13. XXII, 14.*

III. An ea solis Pontificibus et Flaminibus propria.

III. Erat vero hic ritus non pontificibus flami-

(*a*) In dubium id vocat Iac. Raeuard. *ad XII. Tab. XXI. p.* 95. ab locum Plinii *Hist. Ant. XVIII,* 2 in quo vsus farris in sacrificiis a Numa demum inuentus dicitur. Sed falsum id esse, ex Catonis fragmento pater apud Seru. *ad Virg. Aeneid. X. v.* 541. qui refert, *Latini boues* IMMOLATOS, *priusquam caederentur, profugisse in siluam.* Cum vero *immolare* idem sit ac mola falsa e farre confecta inspergere: Seru. *ad Aeneid. X. v* 541. Heins. *epist ad Balzac. p.* 185. facile patet iam ante Romuli tempora farris vsum in Latio fuisse receptissimum.

flaminibusque proprius, vt nonnulli recentiorum existimant, Boeth. *ad Cic. Topic. III.* Alex. ab Alex. *Genial. dier. II, 5.* Dalechamp. *ad Plin. Hist. Nat. XVIII, 3.* sed ciuibus Romanis omnibus communis, quamuis in pontificum et flaminum matrimoniis necessarius videretur, ac proinde inter illos diutissime seruaretur. Praeterquam enim, quod id disertis verbis testatur Dionys. Halic. *l. c.* ipso sane loco Taciti *Ann. IV, 16.* quo tamen inprimis nituntur dissentientes, id non obscure firmatur. Nihil enim rari aut inusitati habuisset illa patrimorum et matrimorum inopia, de qua conqueritur Tacitus, si soli flamines ac Pontifices hoc ritu iniissent matrimonium.

IV. Effecta confarreationis erant, I) sacrorum communio. Dionys. Hal. *II. p. 95.* γυναῖκα γαμετὴν κατὰ νόμους ἱερὰς, συνελθοῦσαν ἀνδρὶ, κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν. *Mulierem nuptam, quae iuxta leges sacras conuenerat cum viro, Romulus participem esse voluit omnium bonorum et sacrorum.* Vnde Modestinus *l. 1. D. de ritu nupt. Nuptiae sunt coniunctio maris ac feminae, consortium omnis vitae, DIVINI et humani iuris communicatio.* Scilicet in ipsis veterum aedibus erant Dii Penates cuiuis familiae proprii, quo ipso differebant a Laribus, quippe qui erant communes omnibus. Illi in cubiculo, porticu, atque atrio; hi etiam in compitis, viis, immo et in castris, et nauibus colebantur: vnde Lares *domestici, compitales, militares* et *marini;* Lares item *comitio po-*

IV. Eius effecta I) sacrorum communio.

tentes, *publici*, *viales*, *ciuitatum*, *rurales*, in marmoribus et apud veteres auctores paſſim occurrunt. Grut. *Inſcript. p. LXXVIII, 1. p. CVI, 12. et 4. p. X, 2.* Reineſ. *Inſcr. Claſſ. I, 240. 153. et 159.* Deſid. Herald. *ad Tertull. Apol. I, 25.* Idem in *Aduerſ. I, 7.* Io Meurſ. *Auctor. philol. ad libr. de Gloria II.* Vtrisque ſimulacra dedicata erant, caninis induta pellibus; Plutarch. *quaeſt. Rom. LI. pag. 276.* et arae poſitae ac foci, res in domo ſanctiſſimae, a quibus adeo nemo poterat ſine ingenti ſcelere abſtrahi. Cic. *pro domo I. et pro Rege Deiot. XV.* (*b*). Quemadmodum vero ad haec ſacra non niſi illi admittebantur, ad quos aliquando tranſitura eſſet ſacrorum hereditas: ita non arctior poterat eſſe coniunctio, quam qua quis in alterius gentem et ſacra tranſiret. Praeterea eiusmodi ſacrorum communio reſcindi non poterat, niſi auctores fierent Pontifices, nec certior erat ſpes ſucceſſionis, quam quae ex illa ſacrorum μεθέξει naſcebatur. Et hinc patet ratio, cur in his nuptiis tam neceſſaria fuerit domum deductio, multis facta ſollennitatibus, quas deſcribit Barn. Briſſon. *Antiq. I, 18. p. 20. et de Ritu nupt. p. m. 223.* Fixa enim erant Penatium ſacra, ac hereditaria; hinc, nemo per confarreationem vxorem accipere poterat, niſi cui eſſet domus ac lararium, in quo vxor cum eo communibus ſacris frueretur.

V. II) Liberi patrimi et matrimi.

V. Deinde et id ſingulare erat confarreationis effectum, II) quod ex confarreatis parentibus

(*b*) Et hinc etiam lucem accipit *lex* 18. *D. de in ius vocando*; de qua infra erit dicendi locus.

bus naſcerentur *patrimi* et *matrimi*, quorum magna erat in ſacris praerogatiua. Tacit. *Hiſt. IV, 53.* Feſt. voce *Flamin. p. 289.* et *patrimus p. 358.* Sunt, qui patrimos et matrimos eos vocant pueros, quorum parentes eſſent ſuperſtites. Vid. Pith. *ad Collat. Leg. Moſ. et Rom. XVI, 2. p. 790. edit. Schulting.* Sed hi omnino opinione ſua falluntur. Quamuis enim et id requireretur in ſacris, boni ominis cauſa, vt recte a Pithoeo obſeruatum eſt: *patrimi* tamen et *matrimi* proprie erant, confarreatis parentibus nati. Nec aliter Feſtus, qui falſo plerumque a diſſentientibus laudatur.

VI. Adhaec id ſequebatur effectum, III) vt vxor, quae confarreatione in manum conuenerat, fieret MATERFAMILIAS, et filiae loco haberetur, adeoque eſſet heres ſua. Dionyſ. *l. c.* Vlp. *l. c.* Gell. *XVIII, 6.* Quaeri hic ſolet, an vxor, per confarreationem liberata patria poteſtate, in viri poteſtatem tranſierit? Affirmat. Ant. Hotom. *de rit. nupt. XX. p. 298.* Sed negant alii. Thomaſius. *Diſſ. alleg. I. p. 22.* Verum licebit hic cum Hotomano facere. Auctores ſane omnes fatentur, I) vxorem conueniſſe *in manum. Manum* vero in iure ſignificare poteſtatem, tralatitium eſt. Immo II) Gellius *Noct. Att. XVIII. 6.* multo diſertius vxorem eiusmodi *in mancipio* fuiſſe ſtatuit. In mancipio vero eſſe procul dubio includit poteſtatem, (Vlp. *Frag. X. rubr.* et ibi Schulting. et *Tit. XX, 18. XXIV, 23.*) immo et ipſum dominium iuris Quiritium. Bynkersh. *de*

VI. III) Vxor in manum conueniens, materfamilias pote-[illegible]i.

iura occid. lib. I. Idemque ſibi volunt auctores, quando vxorem marito SERVIRE dicunt. Virg. *Aen. IV. v. 103.*

- - - *Liceat Phrygio ſeruire marito.*

ad quae verba videndus Seruius: nec non quando mariti ab vxoribus vocantur DOMINI. Seru. *ad Virgil. Aen. IV:*

- - *Connubia noſtra*
Repulit, ac DOMINVM *Aenean in regna recepit.*

Add. Non. Marcell. *cap. IV. n. 121.* III) Obſeruauimus, confarreatas vxores in ſacris mariti fuiſſe. Sacrorum vero communio coniuncta erat cum poteſtate. Vnde formulae: *in parentum ſacris eſſe conſtitutum, in gentem et ſacra alicuius tranſire, ſacris paternis abſolui etc.* Vid. Barn. Briſſon. *de verb. ſign. p. 1814. ed nou.* Accedit IV) quod Vlpianus *in manum conuentionem* inter genera capitis deminutionis refert. *Tit XI, 13.* Quomodo vero capite deminuta dici potuiſſet vxor, ſi vel ſui iuris, vel in patria poteſtate manſiſſet? Nec V) id omittendum, vxores antiquiſſimis temporibus adſumſiſſe nomina maritorum, tanquam filias. Qui mos etiam ſub Imperatoribus, cum iam obſoleuiſſet confarreationis ritus, manſit. Hinc in lapidibus occurrunt ANTONIA DRVSI, DOMITIA BIBVLI, MESSALINA NERONIS, DOMITIA DOMITIANI, Rupert. *Epiſt. XLI. ad Reineſ. lap. 156. 235. 237.* Gruter. *Inſcr. p. DXXCIV, 11. p. DCXVIII, 9. p. DCCCLXXIX, 7.* Plura exempla dabit V. C. Iac. Perizon. *Diſſert. de*

diuina

diuina constit. Deut. XXV, 5. 6. Praeterea *VI*) re ipsa potestatem summam in vxores, non secus ac in filias, exercebant mariti. Quidquid adquirebat vxor, marito adquirebat. *Omnia enim, quae eius erant, viri fiebant dotis nomine*, Cic. *Topic. IV. (c).* Ius quoque vitae et necis competiisse maritis in vxores adulteras, vinosas, aliisque se sceleribus polluentes, notum est ex Dionys. Hal. *II. p. 96.* Gell. *II, 23.* ex quibus patet maritos domi suae tanquam iudices de vxorum criminibus cognouisse. Exempla vide apud Plin. *Hist. Nat. XIV, 13.* Mansit etiam sub Imperatoribus pristini moris vestigium, teste Sueton. *Tiber. XXXV.* Tacit. *Ann. II, 1. XIII, 32.* Denique VII) ex insigni loco Caii apud *Pariatorem LL. Mos. et Rom. tit. XVI.* patet, *sororis loco liberis fuisse matrem aut nouercam, quae per in manum conuentionem apud patrem eorum* IVS FILIAE *consecuta sit.* Quare negandum haud videtur, vxores, quae confarreatione in manum venerant, in potestate maritorum fuisse. Ger. Noodt. *Probab. II, 9. p. 64.*

VII. IV) Bona vxoris ad maritum delata.

VII. Quartum effectum erat, IV) quod maritus bona omnia vxoris nomine dotis acciperet. Cic. *Topic. IV.* et id quidem procul dubio, quia illa erat in mariti potestate, ceu paullo ante diximus. Vnde Terent. *Andr. I, 5.*

Te isti virum do amicum, tutorem, patrem;

(c) Hinc et peculium habebant matres familias, tanquam filiae et seruae. Vid. Plaut. *Casin. II, 2. 26.*

BONA *nostra haec tibi* COMMITTO, *et tuae mando fidei:*
Hanc mihi in manum dat.

Ex quo facile patet, quaenam ſit dotis dominii origo, de qua infra *Lib. II. Tit. VIII.* dicendum erit pluribus.

VIII. V) Coniugium eiusmodi ſola diffarreatione ſolubile.

VIII. Quintum effectum erat V) quod connubium eiusmodi diſſolui non poſſet, niſi DIFFARREATIONE, quae, cum teſte Feſto, *voce diffarreatio*, eſſet genus ſacrificii, procul dubio non niſi auctoritate pontificum fiebat, et hinc erat rariſſima, et difficillima, in qua, teſte Plutarcho, mula triſtia ac abominanda fieri ſolebant. Quare primis reip. temporibus exſtitiſſe negant diuortii exemplum vsque ad annum V.C. DXX. Dionyſ. *II. p. 96.* Plut. *in Romul. p. 39.* et *in Numa p. 77.* Valer. Max. II, 1. Gell. IV, 3.

IX. Confarreationis ritus cur obſoleuerit?

IX. Enimuero hic ritus confarreationis ob incuriam virorum et feminarum, difficultatesque caerimoniarum, ſtudium item conſeruandae patriae poteſtatis, impenſarum magnitudinem, et maxime denique ob gratiſſimam diuortiorum licentiam ita ſenſim obſoleuit, vt Tiberii tempore non amplius reperiri poſſent tres flaminei candidati, confarreatis prognati parentibus. Tacit. *Annal. IV, 16.*

X. Coëmtio an a confarreatione diuerſa?

X. Diutius paullo viguit ſecundus nuptiarum ritus, videlicet COEMTIO (*d*). Et ſane vide-

(*d*) Immo ſollennis hic ritus fuit gentibus tantum non omnibus. De Ebraeis vid. Gen. XXXI, 14 XXX

videtur coëmtio et confarreatione fuiſſe adhibita, tanquam ritus acceſſorius. Aſt poſtremis temporibus Romani, neglecto primario confarreationis ritu, ſolum acceſſorium, id eſt, coëmtionem, retinuerunt, et inde factum, vt multis ſecundus hic modus ab illo primo non videatur diſcrepare. Cicero certe *pro Flacco XXXIV.* modos recenſens, quibus in manum conueniatur, confarreationis plane non meminit, ſed coëmtionis et vſus, eam haud omiſſurus, ſi re ipſa eo tempore inter confarreationem et coëmtionem quaedam fuiſſet differentia.

XI. Fiebat COEMTIO non ſolum a ſponſo, ſed et a ſponſa. De illo marmor vetuſtum luculenter teſtatur, quod ita ſe habet: PVBL. CLAVD. QVAEST. AER. ANTONINAM VOLVMNIAM VIRGINEM VOLENT. AVSPIC. A PARENTIBVS SVIS COEMIT. ET. FAC. IIII. IN DOM. DVXIT. De hac Nonius *de propriet. ſerm. XII, 50.* ita refert: *Veteri lege Romana aſſes tres ad maritum veniens ſolebat adferre, atque vnum, quem in manu tenebat, tanquam emendi cauſa, marito dare; alterum quem in pede habebat, in foco Larium familiarium ponere; tertium, in ſacciperio quem condiderat, compito vicinali ſolere re-* XI. Ritus iſte coëmendi.

 ſona-

XXX. IV, 12 1. S. XVIII, 24. De Graecis Euripid. *in Medea v.* 232. Ariſtot. *Polit. II.* 8. De Germanis Tacit. *de mor. Germ. XVIII.* Conferri meretur Gundl. *diſſ. de coëmt. vx. IX. cap. I.*

ſonare (e). Primo ergo aſſe fiebat coëmtio viri more Quiritium, id eſt per aes et libram, adhibitis quibusdam verbis ſollennibus. Seru. *ad Virg. Aeneid. IV. v. 211.* Petr. Fab. *ad l. 16. de Reg. Iur. p. 97. ſequ.* Secundo vxor ſibi veluti coëmebat Lares et Deos penates, vt ſacrorum fieret particeps. Tertio ſibi veluti aditum patefaciebat in mariti domum. Nam ſponſa domum deducenda in horto aliquandiu commorabatur, donec diruta maceria in domum mariti tranſiret. Et hanc maceriam Nonius vocat *compitum vicinale* ceu poſt Perrenon. *Animaduerſ. I, 6.* docuit Gundling. *ibid. I, 14.* qui etiam huc referunt reſponſum Ceruidii Scaeuolae *l. 66. §. 1. D. de donat. inter vir. et vxor.* et verba Terentii *Adelph. V, 7. Atque hanc in horto maceriam iube dirui. Quantum poteſt: huc transfer, vnam fac domum. Traduce et matrem, et familiam omnem ad nos.* Ceterum quaenam fuerint illa verba coëmtionis ſollennia, non conſtat. Neceſſaria ea fuiſſe, docet Cicero *de Orat. I, 56.* ſed qualia fuerint, non commemorat. Boethius *ad Cic. Top. III.* ait, quaeſiuiſſe virum, *an mulier ſibi*

(e) Quid ſit *in compito vicinali reſonare*, paullo obſcurius videtur. Sed ſalua res eſt. In compitis etiam erant aediculae Laribus ſacrae. Ouid. Faſt. II. v. 616.

- - qui compita ſeruant.
Et vigilant noſtra ſemper in vrbe Lares.

Suet. *Aug.* XXI. Leo *reſonare* lege *reſignare*, et ſenſus erit planiſſimus ſponſam tertium aſſem, quem in ſacciperio condiderat; ante Lares compitales reſignare, et ibi deponere ſueuiſſe.

sibi materfamilias esse vellet? hanc respondisse, *se velle.* Eodem modo et interrogasse matremfamilias, et respondisse virum. Quae si recte se habent, coëmtio illa procul dubio interueniente stipulatione facta est. Sed haec forte Boethius sine auctore. Cicero *pro Muraena XII.* ait, mulieres in sollennibus istis verbis *Caias* esse vocatas. Et hinc procul dubio ad illam formulam respicit: VBI TV CAIVS, IBI EGO CAIA, cuius meminit Plutarchus. *Quaest. Rom. p. 620.*

XII. Effecta coëmtionis erant eadem, quae confarreationis. Nam et hoc modo in manum conueniebant vxores, et MATRES FAMILIAS vocabantur. Huber. *Digress. Part. II, l. 17. p. 528.* Thomas. *diss. de vsu pract. doctr. Inst. de nupt. I, 7. p. 26. 28.* Vnde simul ratio reddi poterit, cur concubina apud Gruterum *Inscr. p.* IↃCCC, 21. vocetur VXOR GRATVITA, vtpote quae coëmta non esset, nec aqua aut igne accepta. XII. Effecta coëmtionis.

XIII. Quemadmodum vero nuptiae confarreationis ritu contractae diffarreatione; ita factae per coëmtionem *remancipatione* dissoluebantur, ceu ex Festo erudite probat Raeuardus *ad leg. XII. Tab. p. 98.* XIII. Quo ritu eiusmodi nuptiae dissolutae?

XIV. Tertius modus contrahendi matrimonium erat VSVS; qui in eo constitit, quod sine confarreatione et coëmtione maritus vxorem vsucaperet. Si enim haec auctore tutore cum viro consueuerat annum vnum, nec ante finem anni vsurpatum iuerat, XIV. Vsus, qualis nuptiarum ritus.

id

id eſt, tribus noctibus a viro non abſuerat, videbatur tunc vſucapta et poſſeſſione quaeſita: Gell. III, 2. Quemadmodum itaque vſucapio eſt modus adquirendi dominium iuris Quiritium: ita dubitari nequit, quin et vſu vxor conuenerit in manum et veluti in dominium Quiritarium mariti, vel eiusdem poteſtatem redacta ſit. Cic. *pro Flacc. cap. XXXIV.* P. Pith. *ad Pariat. LL. Moſ. et Rom. tit. XVI.* Si itaque vxor nollet in manum conuenire: inſtrumenta quidem dotalia conficiebantur, et domum deducebatur, ſed dabat illa operam, vt ſaltim tres noctes a marito abeſſet. Sic enim per vſurpationem interrumpebatur ſingulis annis vſucapio, adeoque vxor vel in poteſtate patris, vel in tutela agnatorum manebat, ſine quorum auctoritate in manum conuenire non poterat. Cic. *pro Flacc. ibid.* Contracto ſine vno horum rituum matrimonio, vxor non conueniebat in manum mariti, neque adeo fiebat materfamilias, ſed MATRONA. Gell. XVIII, 6. Et hinc neque ſuccedebat ad inteſtato marito, neque hic vxoris bona omnia dotis nomine accipiebat. Vocabatur tamen vterque coniux ad bonorum poſſeſſionem edicto: VNDE VIR ET VXOR.

XV. Requiſita iuſtarum nuptiarum I) pubertas II) conſenſus patrum.

XV. Requiſita iuſtarum nuptiarum praeter I) *pubertatem* et *viri potentiam*, de cuius examine ad *Lib. I. Tit. XXII.* dicemus, erant II) *conſenſus patrum*, quorum in poteſtate erant ſponſi. Quamuis enim pater filiam elocatam reuocare, nuptiasque rite contractas ſolue

non posset: (ceu ex Plutarchi *Numa*, Dionysio Halicarnasseo, Paulli *Sent. II, 19.* Vlpiani *l. 1. §. vlt. de liberis exhibendis* accurate demonstrat Thomas. *de vsu pract. doctr. inst. de nupt. I, 13. p. 48. 49.*) poterat tamen id facere, si filia eo inuito cuidam nupsisset, ceu contra Raeuardum *Var. VI, 16.* Cuiac. *Obs. III, 5.* idem demonstrat Thomasius *l. c.* Sin filia patria potestate siue per emancipationem, siue patris mortem exiisset, sub perpetua degebat tutela, adeoque et tutorum auctoritas adhibenda erat. Cicero *pro Flacco XXXV.* Auctoritatem vero et expressam esse, praecedere nuptias debuisse, aeque ac iussum, notum est ex ICtis. Nec obstat *l. 25. §. 4. D. de adquir. hered.* quam accurate explicauimus et a Iac. Gothofredi correctione vindicauimus in *Element. iur. ciu. §. 250.*

XVI. Requirebatur etiam III) vt vterque contrahentium esset et liber, et *ciuis Romanus.* Inter seruos enim et seruas, liberosque et seruas non connubium erat, sed CONTVBERNIVM. Cum Latino etiam vel Latina peregrino vel peregrina, non erant iustae nuptiae, nisi concessum esset (*f*). Vlp. *Fragm. V, 4.* XVI. III) Ciuitas Romana.

(*f*) Concedebat olim eiusmodi nuptias populus, lege singulari, vt docent exempla apud Liuium *Hist. XXXVIII, 36. XLIII, 3.* Postea imperatores talia dabant priuilegia. Exempla hinc inde in marmoribus sunt, apud Gruter. *DLXXIII, 2. DLXXIV, 5. DLXXV, 1.* Iac. Spon. *Miscell. erudit. Antiq. p. CCXLIV.* vbi militibus. QVI PEREGRINAE CONDITIONIS PROBATI ERANT, datur CONNV-

V, 4. et 5. Paull. *Sent. II, 19. 6.* Vnde notum, quandum inuidiae Antonino nuptiae cum Cleopatra conflauerint. Sed post constitutionem Antonini Caracallae promiscua fuere inter gentes connubia, et ita intelligendus Prudent. *adu. Symmach. II. v. 612.*

Distantes regione plagae, diuisaque ponto
Littora conueniunt nunc per vadimonia ad vnum
Et commune forum: nunc per commercia et artes
Ad caetum celebrem: nunc per genialia fulcra
Externi ad IVS CONNVBII. *Nam sanguine misto.*
Texitur alterius ex gentibus vna propage.

Et Rutilius Numatianus *Itiner. v. 63. sequ.*

Fecisti patriam diuersis gentibus vnam.
Profuit iniustis, te dominante, capi.
Dumque offers victis proprii CONSORTIA *iuris,*
Vrbem fecisti, qui prius orbis erat.

XVII. IV) Graduum prohibitorum obseruatio.

XVII. Accedit IV) consideratio *graduum cognationis*, tanquam quartum iustarum nuptiarum requisitum. Quae graduum (*g*) prohibitio

NVBIVM CVM VXORIBVS, QVAS TVM HABVISSENT. Conf. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II, 22.* De reliquis prohibitionibus dicemus infra, vbi de iure Quiritium et ciuitatis in Appendice agemus.

(*g*) *Graduum* equidem computationem ad solam doctrinam de successione pertinere, putant. Vid. illustris Thomas. *l. c. p.* 65. sed et veteres ICti gradus numerarunt in doctrina de nuptiis. Exemplum Vlpiani est in *Collat. Leg. Mos. et Rom. VI, 2.*

bitio quo vsque extendatur, ICti oſtendunt et maxime illuſtr. Thomaſ. *diſſ. alleg. I, 18. ſequ. p. 59. ſequ.*

XVIII. Denique V) *polygamia* erat apud Romanos prohibita, quam lege ſtabilire, auctore, vt putabatur, Caeſare, conabatur Helius Caecina, Tribunus plebis: ſed ea lex ne promulgata quidem, nedum perlata fuit. Sueton. *Iul. LII.* Primus Romanorum Antonius, quod antea inauditum, duas in matrimonio vxores habuit, teſte Plutarcho *in vit. Anton. p. 957.* Poſtea et Valentinianus iunior lege ſanxerat, vt liceret cuiuis viro duas vxores ducere Socrat. *Hiſt. eccl. IV, 30.* Niceph. *Hiſt. eccl. II, 33.* Sed nec ea quidem conſtitutio, amoliendae facti proprii turpitudini inſeruitura, valuit apud poſteros. Briſſon. *de iure connub. p. 292.* XVIII. V) Monogamia.

APPENDIX HVIVS TITVLI.

DE

LEGITIMATIONE.

Alter modus conſtituendi patriam poteſtatem eſt LEGITIMATIO, de qua cum Imperator tantum §. 13. h. t. aliqua commemoret: licebit et nobis eam doctrinam huic titulo tanquam appendicem ſubnectere.

XIX. Liberi ex iuſtis nuptiis nati, ita patria erant poteſtate, et hinc vocabantur LEGITIMI. Nec minus adoptiui in adoptantis pote- XIX. Quinam liberi legitimi, et ſpurii.

potestatem redigebantur. Reliqui omnes ILLEGITIMI dicebantur, et a priscis Romanis duabus literis SP. signari solebant, quia erant *sine patre filii.* Plutarch. *Quaest. Rom. p. 316.* Cai. *Inst. I, 4. 8. p. 41.* Vlpian. *Fragm. IV, 2. p. 576.* Conf. tamen Aegid. Menag. *Amoen. iur. ciuil. XXXIX. p. 358.* Exemplum elegans huius moris exstat apud Gruter. *Inscript. p. CCCCXXXIV, 4.*

C. MAMERCIO. S. P. F.
IANVARIO. Q. AED. PRAET. IIVIR.
Q. ET.
P. PACCIVS. IANVARIVS. FILIO. NATVRALI. ET. MAMERCIA. GRAPTE.
MATER. INFELICISS. FILIO. ET. COGNATAE. PIISSIMIS. FECERVNT.

Hic enim *C. Mamercius Ianuarius, Paccii Ianuarii* non spurius, sed filius naturalis, et in dignitate constitutus appellatur S. P. F. id est, *sine patre filius.* Quod monimentum plane egregium accurate enucleauimus in *Comm. ad L. Iul. et Pap. Lib. II. Cap. IV. p. 169. sequ.* Aliud eiusdem generis exemplum est apud Reines. *Inscr. Class. IX, 4.* Postea vulgo quaesiti *spurii* dici coeperunt.

XX. Illegitimorum diuersa genera.

XX. Erant illegitimi quatuor generum. Alii enim NATVRALES ex *concubina* vel vidua aut virgine stuprata; alii SPVRII ex *meretrice;* alii ex ADVLTERA; alii denique ex INCESTVOSIS amplexibus fuerant nati. Franc. Hotoman. *de spur. et legitim. II. p. 474*

XXI

XXI. Nulli horum erant infames, aſt leuis tamen notae macula ſpurios adſpergebat vulgus, multoque magis adulterinos et inceſtuoſos, ſaltim poſtremis temporibus reip. Vid. Zach. Hub. *Caſ. enucl. Quaeſt. VIII. §. VIII.* Naturales participes quidem erant omnium iurium, honorumque capaces, ceu contra Iac. Gothofredum luculenter oſtendit Thomaſ. *de vſu pract. doctrinae Inſt. de legitimat. I, 3. p. 3. ſequ.* et ex inſcriptione paullo ante allate patet, in qua *C. Mamercius Ianuarius*, quamuis S. P. FILIVS tamen in colonia ſua *Quaeſtor*, *Aedilis*, *Praetor*, *et Duumuir Quinquennalis iterum* fuiſſe dicitur: iuribus tamen agnationis (*a*) carebant, neque in patria poteſtate erant,

XXI. An ſpurii infames, vel leuis notae macula notati?

(*a*) Vnde nec gentile patris nomen ferebant ſpurii, vt contra Robertelli *Emend. I, 20.* recte oſtendit Car. Sigon. *Emendat. II, 7.* Sane tanquam ſingulare quid de Caeſare refert Sueton. *Iul. LII.* quod natum e Cleopatra filium *appellari nomine ſuo paſſus ſit.* Et Dio Caſſ. L. *p.* 419. addit, inter alia, quae Octauianus Caeſar obiecerit Antonio, etiam hoc fuiſſe maxime, ὅτι τὸν Καισαρίωνα ἐπωνόμαζεν ὅυτω, Καὶ ἐς τὸ τοῦ καίσαρος γένος ἦγε, *quod Caeſarionis nomen filio Cleopatrae indidiſſet, et eum in Caeſaris genus retuliſſet.* Interim quamuis aliquando cognomen patris adoptarunt filii naturales, vti paullo ante *Ianuarius*, nomen tamen gentile a matre mutuabant. Ita Mamercius Ianuarius dictus a nomine matris Mamerciae Graptae, et a cognomine patris P. Paccii Ianuarii. Similia exempla ex Grut. *Inſcript. p.* DCXLI, 9. et *p.* DCLXXXIV. adduximus in *Comment. ad L. Iul. et Pap. Lib. II. cap. IV. pag.* 170. *ſequ.* Ad ſpurios autem haec non pertinere, vel inde patet, quod eorum incertus eſt pater.

erant, tanquam legitimo parente destituti. Franc. Hotom. *l. c.* *III.* Strauch. *Exerc.* *IV*, 3.

XXII. Legitimatio quando inuenta?

XXII. Cum ergo vetere iure Romano nulla esset legis actio prodita, qua illegitimi liberi in patriam potestatem redacti, iurium istorum agnationis fierent participes, nisi arrogatio, in qua ipsos illegitimos auctores fieri oportebat. Herald. *Obs. ad ius Att. et Rom. VI*, 10. seculo demum quarto ineunte inuenta est LEGITIMATIO (*b*). Quod tamen beneficium non ad omnes in vniuersum spurios sed natos tantum e concubinis pertinebat. Huber. *Praelect. ad Inst. h. t. p. 28.*

XXIII. Constantinus M. auctor legitimationis 1) per subsequens matrimonium.

XXIII. Et primus quidem Constantinus M. Imp. inuenit legitimationem 1) PER SVBSEQVENS MATRIMONIVM. Meminit eius constitutionis Zeno Imp. *l. 5. C. de natur. lib.* et Iustinianus *Nou. LXXXIX. princ.* Sed cum ipsa non tulerit aetatem: obscura nobis est legislatoris sententia. Id saltim certum, non voluisse Constantinum M. constitutionem suam ad eos, qui in posterum ex concubinis nascituri essent, porrigi, sed eum ante illam constitutionem natis duntaxat id beneficium indulsisse, non alio consilio, quam vt parentes, in concubinatu viuentes, hoc priuilegio pelliceret ad iustum ineundum matri-

(*b*) Non ergo legitimatio est actus legitimus, vt recte ostendit Vlr. Huber. *Digress. II*, 12. Nec ante Constantinum Romae recepta, quamuis viri docti id colligant ex *l. vlt. D. de adopt.* et *l.* 57. §. 1. *D. de rit. nupt.* Nam vt prior lex, vel ipsa teste rubrica, de arrogatione loquitur; ita posterior erat lege solutio, vel priuilegium, quod ad exemplum non trahebatur.

matrimonium, adeoque his cuniculis concubinatum subrueret. Vid. Des. Herald. *Rer. Quotid. I, 4. 2.* et quae nos disseruimus in *Comm. ad L. Iul. et Pap. Lib. II. Cap. V. p. 173. sequ.*

XXIV. Deinde et Theodosius iunior addidit legitimationem II) PER OBLATIONEM CVRIAE. *l. 3. 4. C. de nat. lib.* Cum enim adeo omnes abhorrerent a decurionum munere, vt iam Traiani temporibus multi inuiti fierent decuriones, Plin. *Epist. X, 114.* et saepe Christiani poenae loco curiis addicerentur, Barn. Brisson. *Antiq. VI, 18.* ac proinde aufugientibus decurionibus, curiae paene exhaustae essent: Iac. Gothofr. *ad Tit. C. Theod. de decur.* priuilegio alliciendi videbantur homines ad id munus eo lubentius suscipiendum. Hinc constitutione cautum, vt si quis curiae offerret filium vel filiam naturalem, ita vt ille in ordinem decurionum aliquando recipi se pateretur, haec decurioni nuberet: eo ipso illi non amplius naturales, sed legitimati haberentur. Interim soli patri hi fiebant liberi, non agnatis reliquis agnati *l. 9. C. de natur. lib.* In causam tanti decurionatus odii acute, vt solet, inquirit Thomas. *diss. alleg. I, 8. p. 21. sequ.* vbi solide ostendit, homines voluptate, ambitione et auaritia in transuersum actos, dignitatibus aulicis, militiaeque palatinae et ordinibus sacris, quam muneribus eiusmodi, laboriosis, et ob onera curiarum, sumtusque, in spectacula impendendos non admodum pinguibus, inhiare maluisse. Sed propior ratio reddi potest, ab ipsa curia-

XXIV. Theodosius inuentor legitimationis II) per oblationem curiae.

lium conditione depromta. Non enim putandum eſt, curiae oblatos confeſtim factos eſſe, decuriones. Sed Curiae adſcribebantur, eique ſeruiebant periculo ſuarum facultatum. *l. 4. C. de nat. lib. l. 50. l. 55. l. 64. C. de decur.* Hinc nec militiae nomen dare, nec ruri extra municipium viuere poterant, curiae quippe, tanquam glebae adſcripti, *l. 17. C. eod. l. vn. C. ſi curial. relict. ciu.* Quae omnia luculenter oſtendit V. C. Em. Merill. *Obſ. VII, 26. p. 109.* Cum itaque curiae oblati quodammodo eſſent adſcriptitiae conditionis, nec alterius iis eſſet ſpes honoris, quam decurionatus, ſane parum lucroſi: non profecto mirandum, tam paucis ſaliuam mouiſſe ſplendidam illam curialium miſeriam, vt et liberi illegitimi priuilegio eſſent alliciendi ad ſuſcipiendum aliquando decurionatum.

XXV. Zenonis Anaſtaſii et Iuſtiniani conſtitutiones de primo modo legitimandi.

XXV. Sequentes Imperatores duo iſta legitimationis genera aliquandiu retinuerunt, variisque ea legibus explicarunt. Sic Zeno Imperator ſanxit, vt ſi pater, nulla legitima ſobole alia ſuperſtite, concubinam vxorem duxerit, liberi vtriusque ſexus ſtatim poſt nuptias, in patria poteſtate eſſent, et ſiue ſoli, ſiue cum fratribus poſtea natis patri ex teſtamento, vel ab inteſtato, ſuccederent. Attamen eam conſtitutionem ipſe quoque, exemplo Conſtantini, valere tantum voluit ratione liberorum ante hanc legem ex concubinis ingenuis natorum; eos vero, qui poſtea ex concubinatu prodituri eſſent, tanti beneficii noluit eſſe participes. *l. 5. C. de*

C. de natur lib. Sed et Anaſtaſius cum omnibus etiam poſtea naſcituris hoc beneficium communicauit, *l. 6. C. eod.* Id vero reſtringit Iuſtinus Imp. *l. 7. C. eod.* poſteaque ſuo more iterum latius porrexit Iuſtinianus. *l. 10. et 11. C. eod.* Conf. §. 2. *Inſt. de hered. quae ab inteſt. Nouell. XII, 4. XVIII, 11. LXXIV.* Quamuis vero his fere omnibus locis Iuſtinianus exigat inſtrumenta dotalia vel nuptialia: ea tamen non ad ſubſtantiam huius legitimationis pertinere, ſed pro eorum temporum conditione tantum ſignum fuiſſe legitimi connubii, iam alio loco oſtendimus, et pridem demonſtrauit Cuiac. *Obſeru. XIII. v. 4.*

XXVI. Eodem modo et alterum legitimandi modum per oblationem curiae variis conſtitutionibus illuſtrarunt Imperatores, e. g. Leo et Anthemius. *l. 4. C. de natur. lib.* et Iuſtinianus *l. 9. C. eod. Nou. LXXXIX. cap. 11. ſeq.* XXVI. Leonis, Anthemii et Iuſtiniani Conſtitutiones de modo ſecundo.

XXVII. Acceſſit tertius modus legitimandi III) PER ARROGATIONEM, ab Anaſtaſio inuentus *l. 6. C. de nat. lib.* Cum enim naturales liberi non eſſent in patria poteſtate, ſed ſui iuris: poterant profecto a parente naturali arrogari. *l. vlt. D. de adopt.* Facta vero ea arrogatione, legitimi cenſebantur. Sed eum modum non ſine ratione ſuſtulit Iuſtinus, *l. 7. C. de. nat. lib.* approbante id Iuſtiniano *Nou. LXXXIX, 7. Nou. LXXIV, 3.* XXVII. Legitimatio III) per arrogationem inuenta ab Anaſtaſio.

XXVIII. Legitimatio IV) pro rescriptum principis et V) per testamentum inuenta a Iustiniano.

XXVIII. Denique Iustinianus, adiecit IV) *legitimationem* PER RESCRIPTVM PRINCIPIS, *Nou. LXXXIX, 9. LXXIV, 2.* ac postremo *legitimationem* V) PER TESTAMENTVM *Nou. LXXIV, 2. 1. LXXXIX, 10.* Qua ipsa tamen totum inuentum legitimationis eum destruxisse, obseruat Thomasius *de vsu pract. doctr. de legitim. I, 12. p. 44.*

TIT. XI.

DE

ADOPTIONIBVS.

Tertius modus constituendi patriam potestatem erat ADOPTIO, quae, cum fuerit actio legis, certis formulis, ac sollennitatibus peragenda: genuina eius ratio ex antiquitatibus pernoscenda erit.

I. Adoptionis Romae tam frequentis caussa prima.

I. Cur inuenta a Romanis sit ADOPTIO, et cur ea Romae frequentius, quam vsquam terrarum, sit vsurpata, paullo altius est repetendum cum alias vniuersa huius instituti ratio satis intelligi nequeat. Obseruauimus iam supra *Lib. I. Tit. X. §. 4.* Romanas familias habuisse sua sacra priuata, suos focos, et aras domesticas, suas porro ferias, de quibus conferri merentur Macrob. *Saturn. I, 16.* Iac. Guther. *de iure Pontif. II, 5.* Vinc. Grauina. *ad XII. Tab. num. LXXVI, p. 416 sequ.* De iis sacris cum esset lege decemuirali constitutum: SACRA PRIVATA PER-

PETVO

PETVO MANENTO: omnia ſane agebant Romani, ne ſacra illa gentilitia interirent (a). Quare Glodium etiam hoc nomine grauiter reprehendit Cicero, *pro Domo XII.* quod effecerit, *vt ſacra Clodiae gentis interirent.* Hinc, ſiqui ex iuſtis vxoribus liberos haud ſuſtuliſſent, ii adoptabant extraneos, qui tunc *in ſacra et gentem tranſire dicebantur.* Briſſon. *de verb. ſignif. p.* 1814. Conf. Vobiſc. *Valerian. XIV.*

II. Deinde altera acceſſit ratio, poenae nimirum orbitati, praemiaque τῇ πολυπαιδίᾳ propoſita, qualia et ante legem Papiam Poppaeam in libera republica fuiſſe, patet ex Dione Caſſ. *LVI. p.* 576. Ne ergo parentes ἄπαιδες, aut orbi, vel praemiis iſtis exciderent, vel poenas darent: alios II. Cauſa ſecunda.

(a) Aliquando tamen id agebant, vt ſacra priuata interimerentur, eamque in rem ICti inuenerant ſenes ſacra coëmentes. Excogitauerant enim eam rationem, et heres ſenibus venderet ea bona, quae qui haberent, ſacris adſtringerentur, venditione imaginaria per aes et libram addita ſtipulatione, vel fiducia, vt ſenes illa bona venditori vel heredi non vt hereditatem, ſed vt res ſingulares, ſacris liberas, redderent. Rem ex loco obſcuro Cic. *pro Mur. cap. XII.* explicauit et in lucem protraxit V. C. Io. Fr. Gronou. *de pecun. vet IV* 7. quem deinde ſecutus Io. Ge. Graeuius *Not. ad* Cic. *l. c.* vterque monuit, perperam cum his ſenibus ad interimenda ſacra adhibitis confundi, ſenes coëmtionales apud Plaut. *Bacchid. IV,* 9. et Cicer. *ad Famil. Epiſt. VII,* 29. cum hi fuerint mancipia reiicula et veterana, quae quod non adeo facile emtorem inuenirent, vel plura ſimul vendebantur, vel tanquam mantiſſa, adiiciebantur melioribus. Iidem monuerunt nihil hos ſenes coëmtionales facere ad coëmtionem nuptialem. Ad quam cum nos eam retulerimus in prioribus editionibus, hic errorem noſtrum fateri ac emendare non dubitamus.

alios adoptabant, idque iam sua aetate reprehendit P. Scipio, censor, oratione apud Gell. *Noct. Att. V, 19.* Quin adeo fraudulenter postea hac in re egeruntRomani, vt cum per legem Papiam trium liberorum parentes reliquis in honorum petitione praeferrentur, ii, quibus iste liberorum numerus deerat, per adoptionem sibi tot quaererent liberos, eosdemque deinde; ne oneri essent, vbi honoribus potiti erant, statim emanciparent. Vnde, condito denique SCto cautum est, *ne simulata adoptio in vlla parte muneris iuuaret.* Tacit. *Annal. XV, 19.* Vlpian. *l. 2. §. 2. D. de vac. et excusat. munerum.* Add. *Comm.* nostr. *ad L. Iul. et Pap. lib. II. Cap. 7. p. 201 seq.*

III. Causa tertia.

III. Accedebat tertia ratio aeque fraudulenta. Si quis enim patricii ordinis tribuniciam potestatem ambiret: vt voti fieret compos, plebeio cuidam se adoptandum dabat. Exemplum huiusmodi fraudulentae adoptionis praebuit P. Clodius, cuius de absurda adoptione videri possunt Suet. *Tiber. II.* Dio Cass. *XXXVIII. p. 65.* Cic. *erat pro domo XIII.* Simile dedit Dolabella, qui ob eandem causam in gentem Liuiam plebeiam transiit. Dio Cass. *LXII. p. 198.* Et haec sunt verae illae ac genuinae causae, cur tam frequentes essent Romae adoptiones.

IV. Adoptio quotuplex?

IV. Erant vero adoptiones duorum generum. Aliae ARROGATIONES: aliae ADOPTIONES strictiore sensu dicebantur. Vlp. *VIII, 1. seq.* Illis homines sui iuris; his liberi alieni in alterius potestatem, gentem, nomen et sacra transibant.

V. Arrogatio vnde dicta?

V. Antiquissima fuisse videtur ARROGATIO,

TIO, non ab interrogatione patris et filii adoptiui ita dicta, vt putat Cai. *Inst. I, 5. 1. l. 2. pr. D. de adopt.* sed a *rogatione* ad populum lata. Fiebat enim arrogatio in comitiis curiatis, auctoritate pontificum, teste Gell. *Noct. Att. V, 19.* Adstipulatur huic Gellii etymologiae Menag. *Amoen. iur. cap. XXXIX. p. 259.* eamque ipsa vocabuli analogia confirmat, quamuis Caii causam agat Cuiac. *Obs. IX, 37.*

VI. Cur ex peracta in Comitiis curiatis?

VI. Cur in comitiis curiatis de arrogatione, tanquam de publica populi causa, actum sit, eius rei hanc rationem adsignat Vinc. Grauina *ad XII. Tab. n. LXXXV. p. 451.* quod interfuerit populi, fraudes, supra numeris II. et III. relatas, prohiberi. Sed prius procul dubio arrogationes in comitiis factae sunt, quam fraudem istarum exstarent exempla. Melior ratio videtur, quia arrogati sperabant hereditatem. De hereditate vero in alios transferenda solum populum cognouisse, vel inde patet, quod et testamenta olim in comitiis calatis fierent. Accedit, quod per arrogationem caput e tabulis censualibus eximeretur, et in alterius redigeretur potestatem; id quod, inconsulto populo fieri, iniquum videbatur. Hinc in legibus Decemuiralibus Tab. IX. erat lex: DE CAPITE CIVIS, NISI PER MAXIMVM COMITIATVM NE FERVNTO. Cic. *de Legib. III.* in qua lege capitis appellatione, non modo vitam, sed et libertatem, ciuitatem, familiaeque ius exaudiri debere, eleganter demonstrat in Notis Iac. Gothofred. *p. 230.* Hinc ergo in comitiis res erat

explicanda, et quidem in curiatis. Gell. *V*, *19*. Et hinc arrogatio fieri dicebatur *lege curiata*, Tacit. *Hist. I*, *15*. κατὰ νόμον κȣριάτιον, Appian. *de Bell. Ciu. III. p. 586*. κατά νόμον τὸν Φρατριατικὸν. Dio Caſſ. *Lib. XLV. p. 272*.

VII. Cur auctoritate pontificum fuerit opus?

VII. Pontificum vero auctoritate opus videbatur, non ob iurisiurandi religionem, quo arrogatio ab omni calumnia et fraude pura praeſteretur, vt coniicit idem Vinc. Grauina *l. c. p. 452.* ſed quia adoptiui, relictis ſacris familiae, in alterius gentis ſacra tranſibant Cicero *pro domo XIII. Quid ſacra Clodiae gentis? Cur intereunt, quod in te eſt? Quae omnis NOTIO PONTIFICVM, cum adoptarere, eſſe debuit.*

VIII. In quid inquiſiuerint pontifices?

VIII. Diſpiciebant ergo Pontifices, an adoptans ea eſſet aetate, vt alterum filium habere poſſet? an nulla ei ſpes prolis ſupereſſet? an, coniugio inito, foecunditatem fuerit expertus? quae cauſa ſit adoptionis? Gell. *Noct. Attic. V*, *19*. Cic. *pro domo X. et XIII.* Vlpian. *l. 15. §. 2. 3. et l. 17. princ. D. de adopt.* Neque enim facile permittebatur iis, qui iam liberos procreauerant, vt alios vel arrogarent vel adoptarent, quippe quod ne in Imperatoribus quidem, reprehenſione carebat. Perizon. *Animadu. Hiſt. cap. III. p. 125.* Deinde, ne pro monſtro eſſet, patrem filio vel natu minorem vel aequalem eſſe, ſed adoptio naturam imitaretur: merito diſquirebatur, an adoptaturus ſaltim plena pubertate filium antecederet? *l. 40. §. 1. De de adopt.* Et hinc veteres rident adoptionem Alexandri Imp. ab Elagabalo factam, cum ille duodecim, hic

hic quatuordecim circiter annorum esset. Herodian. *Hist.* V,7. Praecipue autem prouidendum sibi existimabant, ne adoptio vel arrogatio filio esset exitio, aut ei aliquid adferret detrimenti. Et inde est, quod tutori fas non esset, pupillum arrogare, *l. 17. pr. D. eod.* nisi quod cognati a tutore propinquo, *l. 17. §. 1. D. eod.* et priuigni a tutore vitrico ex rescripto Antonini Pii possent arrogari. *l. 32. §. 1. D. eod.* Exemplum Voconii Romani, a vitrico adoptati, est apud Plin. *Epist.* X,3. Eundem tamen vitricum et tutorem fuisse priuigni sui, quod suspicatur Cuiac. *Obs.* II,38. ex isto quidem loco non constat.

IX. Cum vero ii tantum arrogarentur, qui sui iuris erant: oportebat eos ipsos auctores fieri. Gel. *l. c.* Interrogabatur ergo is, qui arrogabat, vellet ne eum, quem adoptaturus esset, iustum sibi filium esse? et vicissim is, qui arrogabatur, an id fieri pateretur, auctorque esset? *l. 2. pr. D. de adopt.* Formulam prodit Cicero *pro domo XXIX.* *Credo enim, quanquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum:* AVCTORNE ESSES, VT IN TE P. FONTEIVS VITAE NECISQVE POTESTATEM HABERET, VTI IN FILIO? Neque tamen has interrogationes et responsiones stipulationes fuisse, recte notat Cuiac. *Obs.* IX, 37. IX. Quaestiones patri et filio propositae?

X. Causa cognita, in comitiis curiatis sequebatur sollennis rogatio: VELITIS IVBEATIS, QVIRITES, VTI L. VALERIVS L. TITIO TAM IVRE LEGEQVE FILIVS SIBI X. Rogatio ad populum lata.

SIBI SIET, QVAM SI EX EO PATRE, MATREQVE FAMILIAS EIVS, NATVS ESSET: VTIQVE EI VITAE NECISQVE IN EO POTESTAS SIET: HAEC ITA, VTI DIXI, ITA VOS, QVIRITES, ROGO. Gell. *Noct. Att. V, 19.* Hinc annuente populo et XXX. curiis in suffragia missis ita iubentibus perfecta erat arrogatio. Cic. *pro domo ibid.*

XI. Effecta arrogationis.

XI. Arrogati ergo tam iure legeque filii erant eius, qui adoptauerat, ac si ex eo patre, matreque familias eius, essent nati. Hinc arrogati aeque, ac adoptiui, fiebant agnati ratione familiae adoptantis, non tamen cognati eius vxori *l. 23. pr. D. de adopt.* Quare adoptionem sequebatur hereditas nominis, pecuniae, sacrorum, teste Cicerone *pro domo* XIII. vbi exagitatur Clodius a Fonteio adoptatus, quod in ea adoptione nihil legitime factum sit, siquidem *neque Fonteius esset, quod esse debebat, neque Clodius patris adoptiui heres, neque, amissis sacris paternis, in adoptiua peruenerit.* Immo, quemadmodum patricii, adoptati a plebeiis, ad plebem transibant: ita plebeii, adoptati a patriciis, horum consequebantur nobilitatem ac priuilegia. Quod tametsi neget Io. Corasius *ad l. 35. D. de adopt.* tamen demonstratur exemplo Cn. Cornelii Cossi, qui ex Licinia, plebeia familia, adoptatus in patriciam Corneliam, tribunus militum consulari potestate fuit, ad quam dignitatem anno demum sequente plebeiis via patuit, teste Liuio V, 12. Demonstrantur idem exemplo Liuiae quam Tacitus *Annal. V, 1.* NOBILITATIS

TIS *per Claudiam familiam* et ADOPTIONE *Liuiorum Iuliorumque clarissimae* fuisse ait, et Augusti de quo Ouidius *Fast. IV, v. 21.*

Hic ad te magna descendit origine mensis,
Et sit ADOPTIVA NOBILITATE *tuus.*

Conf. Huber. *Digress. Iustin. II, 24.* Iac. Perizon. *Diss. ad Constit. diuin. Deut. XXV, 5. 6. p. 83. seq. Comm.* nostrum *ad L. Pap. Lib. II. cap. I, p. 113.*

XII. Et hinc facile reddi poterit ratio, I) cur soli ciues Romani arrogare potuerint? Soli enim participes erant comitiorum. II) Cur caelibes arrogare nequiuerint? Erat enim arrogatio in solatium orborum, non caelibum, inuenta. Cic. *pro domo cap. XIII, l. 15. §. 2. D. de adopt.* III) Cur senibus tantum sexaginta minimum annorum arrogare licuerit *d. l. 15. §. 2. D. de adopt.* Sperari enim antehac poterat proles. IV) Cur nec muti et surdi arrogarent; nec V) feminae? Neque enim illi iure comitiorum gaudebant: et feminae praeterea neminem poterant habere in potestate. Quare parum legibus consentanea erat adoptio Candidiani, de qua Lactant. *de Mort. Persecut. Cap. L. Idem Candidianum, quem Valeria, ex concubina genitum, ob sterilitatem adopteuerat, necari iussit.* Sed quid sibi non permittebant eius aeui principes? VI) Cur porro nec pupillus, nec femina, nec peregrinus, nec mutus vel surdus arrogari potuerint? Pupilli enim ipsi auctores fieri non poterant, cum reliquis nulla erat comitiorum communio. Gell. *Noct. Att. V, 19.* VII) Cur de-

XII. Cur quidam nec arrogare nec arrogari potuerint?

niqu

nique arrogatio Romae tantum fieri potuerit? Vlp. *Fragm. VIII*, 4. Romae enim, non alibi, curiata comitia haberi poterant. Liu. *V*, 52.

XIII. Quam diu vetus iste arrogandi ritus obtinuerit?

XIII. Haec arrogatio, per populum in comitiis facta, satis diu, id est, stante libera republica, obtinuit. Nam ita sua memoria a Cn. Aufidio Oresten, a M. Pupio Pisonem, a P. Fonteio Clodium arrogatum, scribit Cic. *pro domo cap. XIII.* Quin et Augustus Agrippam et Tiberium adoptauit in foro lege curiata. Suet. *Aug.* LXV. Et Neronis adoptionem, quamuis Patres censuerint, populus tamen, (lege procul dubio curiata) iussit. Tacit. *Ann.* XII, 25. Postea Imperatores, legibus quippe soluti, veteres arrogationis ritus saepius neglexerunt. (Vid. Tacit. *Hist.* I, 14. 17. Spartian. *Hadr.* III. IV. XXIV. *in Ael. Ver.* III. Iul. Capitolin. *Antonin. IV.*) Mansit tamen ad Galbam vsque vetus sollennitas inter priuatos. Hinc Galba: *Si te priuatus, lege curiata, apud Pontifices, vt moris est, adoptarem.* Tacit. *Hist.* I, 15.

XIV. Adoptio strictius dicta cur et quando inuenta?

XIV. Haec de *arrogatione.* Cum vero hic adoptandi modus ad homines tantum sui iuris pertineret: inuenta et alia actio legis, qua liberi, in sacris paternis constituti, cuiuscunque sexus et aetatis in aliam familiam transirent, isque modus dictus ADOPTIO sensu strictiore. Eum iam in libera republica obtinuisse, constat ex Cicerone *de finib. I*, 7. Valer. Max *VII*, 7. 2. Dione Cass. *XXXIX. p.* 98.

XV.

XV. Erat haec ADOPTIO actio legis, et hinc inter praesentes, adhibitis certis sollennitatibus, peragenda apud Praetorem aut Praesidem (*b*), aut quemcunque magistratum, apud quem

XV. Adoptandi ritus per aes et libram.

(*b*) A principibus, quos multa sibi in arrogationibus indulsisse probat Dodwell. *praelect. XVIII, ad Spartian. p.* 553. et domi adoptari poterat per aes et libram. Suet. *Aug. LXIV. Caium et Lucium adoptauit* DOMI, *per aes et libram, emtos a patre Agrippa.* Fortassis et priuatis idem licebat, si ad eos venire vellent Magistratus. Adoptio enim erat actus voluntariae iurisdictionis quales actus nec tribunal, nec locum certum, requirunt. *l.* 36. *pr. D. de adoption.* Et tunc adoptionis sollennitas aut in cubiculo, aut in atrio, coram lecto geniali perficiebatur. Quod patet ex loco Plin. *Paneg. VIII. Itaque non tua in CVBICVLO, sed in templo; nec ante GENIALEM TORVM sed ante puluinar Iouis optimi maximi, adoptio peracta est.* Erant vero geniales lecti, qui in nuptiis sternebantur in honorem genii, vnde et geniales appellati. Festus voce *genialis p.* 292. Et hinc etiam *lecti aduersi* dicebantur, quia in atrio ex aduerso ianuae erant collocati. Lips. *Elect. I,* 17, Scaliger ad Fest. *voce Putus p.* 143. Torrent. *ad* Horat. *Epist. I,* 4. *v.* 87. Non tamen inde collegerim, in adoptione matremfamilias partum simulasse, qualem ritum inter barbaros receptum fuisse, docet locus Diod. Sic. *Biblioth. IV, p.* 244. *Illam adoptionem* (Herculis) *hoc modo factam perhibent. Iuno, lectum ingressa, Herculem corpori suo admotum, vt verum imitaretur partum μιμȣμένην τὴν ἀληθινὴν γένεσιν, subter vestes ad terram demisit, quem in hoc vsque tempus adoptionis ritum BARBARI obseruant.* Exemplum eiusmodi adoptionis obseruare mihi videor Genes. XXX, 3. vbi adoptionis quandam speciem etiam deprehendit V. C. Io. Clericus in *Not. ad Pentat. p.* 222. Apud Romanos vero nihil horum inuenimus, nec poterat ibi hic ritus obseruari, partim quod matres neminem

quem erat legis actio. Vlpian. *VIII*, *t. l. 4. D. de adopt.* Gell. *Noct. Att. V*, *19*. Ritus adoptandi consistebat in trina venditione, adhibito aere et libra. Scilicet, praesentibus patre naturali et adoptiuo, filioque adoptando, nec non libripende, antestato et quinque testibus, primo pater filium patri adoptiuo mancipabat, verbis: MANCVPO TIBI HVNC FILIVM, QVI MEVS EST. Tum pater adoptiuus, aes tenens, simulque apprehendens filium adoptiuum; HVNC EGO HOMINEM, inquit, IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, ISQVE MIHI EMTVS EST HOC AERE, HAC AENEAQVE LIBRA. Tum aere, seu vt olim vocabatur, *raudusculo* id est, sestertio numo percutiebat libram, illudque aes dabat patri naturali, quasi pretii loco. Caius *apud* Boeth. *Comment. in Cicer. Topic. III.* Ant Schulting. *Iurispr. antiq. anteiust. p. 54.* Ea mancipatio ter erat repetenda *(c)*. Quo facto, pater naturalis in iure cedebat filium, et tum adoptio erat perfecta. Gell. *l. c. Adoptantur autem, cum a parente, in cuius potestate sunt, tertia mancipatione in iure*

minem haberent in potestate, partim quod adoptio non tribueret iura cognationis. Dissentit tamen vir doctissimus, Euerhardus Otto *in Papiniano*, qui sane eruditissime hanc caussam egit, *Cap. VII. p.* 103. *sequ.* et multo maiore cum apparatu *in Iurisprudentia Symbolica Exerc. III. Cap.* 4. *et sequ.*

(c) Si scilicet filii loco deberet esse adoptiuus. Nam si quis in locum nepotis adoptaretur, vnica mancipatione actus absoluebatur. Vlp. *Fragm. XII.* id quod etiam deinde in feminis obseruatum Cuiac. *Enarrat. ad d. l. vlt. C. de adopt.*

iure ceduntur, atque ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio est vindicantur. Et hoc quidem ritu per aes et libram adoptauit Augustus Caium et Lucium. Suet. *Aug. LXIV.*

XVI. Quandoquidem ergo haec adoptio non in comitiis, sed coram magistratu, fiebat: factum est inde, vt et sexagenariis minores adoptare possent, nec masculi solum, sed et feminae, adoptarentur. Cai. *Inst. I, 5. 2.* Gell. *V, 19.* XVI. Qui potuerint adoptare et adoptari?

XVII. Et id quidem in antiqua illa liberaque republica obtinuit. Postea variae sensim acciderunt mutationes. Et primo quidem, comitiis cessantibus, Principes rescriptis suis arrogationes solebant concedere pariter, et confirmare. Quod vel ideo iure facere poterant, quia simul erant Pontifices maximi, quorum erat, de arrogationibus dispicere. Raeuard. *de auctor. prudent. VI.* Factum id esse exemplo Galbae, qui primus veterem ritum neglexit, non abs re suspicatur Ant. Schulting. *ad* Vlpian *Fragm. VIII. 2. p. 589.* Certe iam Antonini Pii tempore arrogationes factas esse auctoritate principum patet ex *l. 38. D. h. t.* Hac vero mutatione semel admissa, etiam feminae (*l. 21. D. h. t.*) et pupilli (*d*) (Vlp. *Fragm. VIII, 5.*) et quidem plures simul, (*l. 15. §. 3. D. h. t.*) poterant arrogari. Sed non XVII. Arrogatio per Rescriptum principis.

(*d*) Multa requisita hic erant obseruanda. Inquirebatur in arrogationis rationem, ne qua turpis causa subesset. *l. 17 pr. D. h. t.* Expendebantur facultates tum arrogantis tum arrogandi, eiusque simul vita anteacta curiose excutiebatur. *l. 17. pr. D. h. t.* Exigebatur cautio, bona salua fore proximis agnatis, si pupillus intra puber-

non ſine cauſae cognitione, et obſeruatis requiſitis quam plurimis. Deſierunt etiam antiquae ſollennitates et formulae, quas tamen nouo edicto, neſcio an actum agens, ſuſtulit Iuſtinianus, *l. vlt. C. de adopt.*

XVIII. Adoptio per teſtamentum.

XVIII. Erat et modus ADOPTANDI per TESTAMENTVM, non ab Imperatoribus demum, vt vulgo putant, inuentus, ſed iam tum libera adhuc republica receptus. Iam ab antiquiſſimis enim temporibus ſollenne erat Romanis, heredes ſuos non in bona tantum, ſed et nomen adſciſcere. *Adſciſcere* autem erat vocabulum adoptionis, de quo Io. Fridr. Gronou. *Diatr. ad Stat. p. 26.* Cicero *de offic. III, 18.* Baſilii meminit, qui M. Satrium, ſororis filium, nomen ſuum ferre voluerit, eumque fecerit heredem. Et *in Bruto cap.* LVIII. laudat Craſſum, Liciniae filium, Craſſi teſtamento adoptatum. Atticum quoque teſtamento morientis Caecilii fuiſſe adoptatum, apparet ex Corn. Nep. *Attic. V.* Et Caeſar ita inſtituerat Octauium, Suet. *Iul.* LXXXIII. Appian. *Bell. Ciuil. III. p. 518.* qui etiam, cognita auunculi nece, ſtatim Caeſaris nomen adſumſit. Dio. XLV.

pubertatis annos deceſſiſſet. *l.* 18. 19. 20. *h. t.* Arrogator porro emancipare non poterat arrogatum, niſi cauſa cognita, et redditis, quae habuerat bonis, inſuperque quarta bonorum ſuorum relicta. *l. vlt. D. ſi quid in fraud. patr.* Idque etiam in exheredatione erat obſeruandum. *l.* 8. §. 15. *D. de inoff. teſt.* Quae omnia ab Antonino ſic inuenta videntur, vt ſenſim in deſuetudinem iret arrogatio impuberum. Vid. Vlpian. *Fragm. VIII,* 2. Thomaſ. *diſſ. de vſu pract. tit. Inſt. de adopt. I,* 18. *p* 84.

XLV. *p. 271.* Qua de re etiam Ouid. *Metamorph. XV. fab. 51. v. 74.*

Vt Deus accedat coelo, templisque colatur.
Tu facies natusque tuus, qui NOMINIS HERES,
Impositum feret vnus onus.

Eodem exemplo Auguſtus Liuiam et Tiberium, heredes teſtamento ſcriptos, nomen ſuum ferre iuſſit. Suet. *Octau. CI.* Ex eo tempore frequentiſſima occurrunt eiusmodi adoptionum exempla. Ita enim a M. Gallio Senatore teſtamento adoptatus eſt Tiberius. Sueton. *Tiber. VI.* a Galba iam ante ſollenniorem arrogationem Piſo Frugi. Idem *in Galba XVII.* Conf. Tacit. *Ann. V, 1.* ab aliis alii *l. 7. in fine et l. 63. §. 10. D. ad SCt. Trebell.* Sed ea heredis inſtitutio proprie adoptio dici vix poterat, cum nemo ea redigeretur in patriam poteſtatem. Cuiac. *Obſ. VII, 7.* Nominis heredes erant: ſed eos liberti paterni et alia familiae iura non ſequebantur, quod tamen in aliis adoptionibus fiebat. Cuiac. *Obſ. VII, 1.* Vnde mirum non eſt, quod adoptio per teſtamentum facta nonnunquam repetita, et more maiorum vel lege curiata, vel per aes et libram iterum facta legitur. Auguſtus ſane teſtamento adoptatus a Caeſare, eam adoptionem lege curiata confirmandam curauit, vt auctoritate legis accederent, quae teſtamento nactus non erat. Appian. *Bell. Ciuil. III. p. 586.* Et Tiberius, licet teſtamento nomen Auguſti ferre iuſſus, ab eodem tamen poſt Caii et Lucii Caeſarum mortem rite arrogatus fertur. Sueton. *Tiber. XV.* Immo cum libera republica

mulieres adoptare nondum possent: solebant eae tamen iam eo tempore heredes ea lege instituere, vt nomen suum ferrent. Exemplum est apud Ciceron. *Epist. ad Att. VII, 8.* quod sane cum aliis argumento est, non veram fuisse hanc adoptionem, sed adoptionis simulacrum quoddam, quod praeter nomen et hereditatem nihil iuris in adoptiuum deuoluit. Plura de hac adoptione per testamentum dabunt Briss. *de Form. VII. p. 601.* Huber. *Digress. I, 2. 23. 2.* et huius filius amplissimus Zach. Huber. *Dissert. Iurid. et philol. V, 2.*

XIX. Adoptiui olim in potestatem et gentem alienam transibant.

XIX. Ceterum PATRIA POTESTAS olim erat effectum adoptionis etiam stricte sic dictae. Vnde et adoptiui cognomini suo, leuiter inflexo, illius gentis, cuius in sacra transierant, nomen adiiciebant, quamuis id non semper, nec eodem modo factum esse animaduertamus, cum aliquando patris naturalis et adoptiui nomen promiscue ferrent. Perizon. *Diss. I. p. 97.* et *Animadu. Histor. p. 131.* Spanhem. *de vsu et praestant. numis. Tom. II. p. 77.* Cum Scipio Africanus minor ex Aemilia gente in Corneliam per arrogationem transiisset: vocatus est *P. Cornelius Scipio Aemilianus.* Et qui antea C. Octauius erat, adoptatus a Caesare, dictus est *C. Iulius Caesar Octauianus.* Dio Cass. XLVI. *p. 322.* Solebant tamen etiam naturalis patris nomen nonnunquam suo adscribere, honoris causa, immo eundem adhuc patris vocabulo dignari in sermone familiari. Terent. *Adelph. V, 7. v. 3.* Exempla collegit V. C. Iac. Perizon. *Dissert. ad diuin. Constit. Deut. XXV, 5. p. 89.*

XX.

XX. At extremis temporibus Iuſtinianus totum illum adoptionis ritum turbauit, iubens, vt adoptatus ab alio quam adſcendente, non tranſiret in alienam familiam et poteſtatem, et tamen ius ſucceſſionis ab inteſtato conſequeretur. *l. 10. princ.* §. *1. 2. C. h. t.* Quo ipſo in eam conditionem redacti ſunt patres adoptiui, vt ſine ſumma imprudentia adoptare non poſſent. De qua mutatione vid. Thomaſ. *Diſſ. alleg. I, 26. p. 40. ſeq.* XX. Iuſtiniani mutatio.

TIT. XII.

QVIBVS MODIS IVS PATRIAE POT. SOLVITVR.

Patriam poteſtatem ordinarie fuiſſe perpetuam, iam ſupra TIT. IX. ex Dionyſio Halicarnaſſeo oſtendimus. Nihilominus tamen proditi erant quidam modi, ſoluendi patriam poteſtatem, de quibus hoc titulo agendum.

I. Et primo quidem MORS, cum omnia iura perſonalia tollat, non poterat non et liberos patria poteſtate liberare. Neque tamen morte aui nepotes liberabantur, ſi Pater eſſet ſuperſtes, ſed tunc in huius poteſtatem recidebant; niſi is forte antea ab auo eſſet emancipatus. Vid. Caii *Inſt. I, 6. princ.* Quia enim patria poteſtas erat dominium Quiritarium, (vid. ſupra *Tit. IX.* §. *1.*) non poterat non illud iure hereditario ab auo in patrem deuolui. I. Patria poteſtas ſoluebatur 1) morte naturali.

II. Et II) ciuili.

II. Cum vero ex principiis iuris Romani et ii, qui CAPITIS DEMINVTIONEM, vel maximam, vel mediam, fuerant paſſi, ciuiliter mortui viderentur: *l. 63. §. fin. D. pro ſocio* factum eſt, vt vel patre, vel filio capite deminuto, patria poteſtas solueretur. Erat enim haec propria ciuium Romanorum. Maxima vero capitis deminutio ſeruos media *ἀπόλιδας* efficiebat. Atqui ſerui et peregrini nec habere, nec eſſe poterant in patria poteſtate. Plin. *Epiſt. X, 6.*

III. Quae tamen iure poſtlim. et reſtitutione tollebatur.

III. Hinc captiuitate, ſeruitute poenae, aquae et ignis interdictione, deportatione, ſiue patris, ſiue filii, poteſtas patria ceſſebat (*a*). Priori tamen caſu illa poſtliminio; (Caii *Inſt. I, 6. 3.*) poſterioribus reſtitutione plenaria poterat recuperari. *l. 1. C. de ſent. paſſ.* Ant. Schult. *ad* Caii *Inſt. I, §. 1, p. 47.*

IV. Nec non III) adoptione.

IV. Exſpirabat etiam poteſtas patria ADOPTIONE: non quod filius ſui iuris fieret, ſed quod in aliam gentem aliaque ſacra tranſiret. Vid. ſupra *Tit. XI, 19.*

V. Sed

(*a*) Ergo durante captiuitate ius patriae poteſtatis non *in ſuſpenſo* erat, vt loquitur Vlp. *Fragm. X, 4. §. 5. Inſt. h. t.* ſed plane perimebatur; et poſtliminii demum iure recuperabatur, quia fingebatur, poſtliminio reuerſum nunquam in captiuitate fuiſſe. *d. §. 5. Inſt. h. t. L. 16. D. de capt. et poſtlim.* Hinc captiuo patre, liberi vix valide nuptias contrahere, teſtari, hereditates adire poterant. Vbi vero pater poſtliminio patriam poteſtatem receperat, filii ex nuptiis illis procreati in poteſtatem aui veniebant, bona a filiis acquiſita eius erant, teſtamentaque eorum nulla erant, at nuptias tamen reſcindere pater non poterat. Thomaſ. *diſſ. ad h. t. I, 5. p. 5. ſeq.*

V. Sed praecipuus modus, quo patria poteſtas quam ſollenniſſime ſoluebatur, erat EMANCIPATIO, quae ob triplicem, quae ſubinde facta eſt, mutationem, in VETEREM vel *legitimam*, ANASTASIANAM, et IVSTINIANEAM diuiditur. §. *6. Inſt. h.* t. V. Et IV) emancipatione.

VI. VETVS illa erat actus legitimus, et hinc certis adhibitis formulis et ſollennitatibus, coram eo magiſtratu, apud quem erat legis actio, explicanda. Cum vero leges Romuli ac Decemuirorum ter venundandi filios poteſtatem indulſiſſent patribus: ſtatuiſſentque ſimul, vt tertium manumiſſus filius ſui iuris fieret: (*Supra Tit. IX, 6.*) commodiſſimum viſum eſt Romanis, trina venditione imaginaria liberos e poteſtate dimitti. Cum vero omnes venditiones rerum mancipi per mancipationem fierent, id eſt, adhibito aere et libra: Vid. Aleand. et Schulting. *ad* Caii *Inſt. I, 6. 3. p. 31. ſequ.* conſequens erat, vt et illa liberorum, quamuis imaginaria, venditio eodem ritu fieret. Et hinc dicta eſt EMANCIPATIO, de cuius vocabuli vſu et ſignificatione conferendi Barn. Briſſon. *de verb. ſignif.* et Io. Frid. Gronou. *ad Senec. Epiſt. XLV. p. 27.* VI. Cur dicta emancipatio?

VII. Quoties ergo fiebat emancipatio, adhibendi erant non minus quam quinque teſtes Romani ciues (*b*), et puberes, et praeterea alius eiusdem conditionis, qui libram teneret aeneam vnde et LIBRIPENS appellabatur, nec non alius VII. Emancipationis veteris ritus. Veſtes praeſentes. Libripens Anteſtatus.

(*b*) Ita Caius apud Boeth. Comment. ad Top. Cic. III. ſed tamen et *Latinos Iunianos* teſtes admitti conſueuiſſe, docet Vlpian. *Fragm.* XX, 8.

alius qui ANTESTATVS audiebat. Fit eius mentio etiam a Prisciano *Lib. VIII. apud Putsch. p. 792.* vbi verba Liuii: *Impubes* LIBRIPENS *esse non potest, neque* ANTESTARI: nec non in marmore apud Gruter. *p.* MLXXXI. vbi narratur, donationem et mancipationem factam LIBRIPENDE CLAVDIO DATIVO, ANTESTATO, CORNELIO VICTORE. Ex quo lapide apparet, diuersum a *libripende* fuisse *antestatum*. Cum vero ANTESTARI fuerit, *tactis auriculis alterum testem aduocare*, et dicere: MEMENTO, QVOD ET MIHI IN ILLA CAVSA TESTIS ERIS: Horat. *Serm. I, 9, v. 76.* et ibi Acron et Porphyr. *in Schol.* isque ritus non solum in ius vocationi, sed et mancipationibus accederet (*c*): non abs re suspicantur viri docti, ANTESTATVM vocatum, qui testes conuocabat, eorumque fidem, tacta auricula, obtestabatur. Mer. *Obs. VIII, 37.* Fr. Brumm. *de Leg. Cinc. XIII. XIV.*

VIII. IV) Pater naturalis, V) Pater fiduciarius.

VIII. Praesentem porro adesse oportebat non solum patrem *naturalem*, sed et emtorem filii, quem Caius PATREM FIDVCIARIVM vocat (*d*). Hic enim non idem videtur fuisse, ac ante-

(*c*) Certe etiam in testamentis, quae fiebant aere et libra adhibitas fuisse ὤτων ἐπιψαύσεις, *aurium tactiones*, patet ex Clem. Alex. *Strom. V. p.* 575. Conf. Brumm. *de lege Cinc. XIII. XIV.*

(*d*) Vix nomen hoc quadrat emtori filii. Mancipatione enim emtor non fiebat pater, sed dominus, Fiducia quoque in tertia demum mancipatione contrahebatur. Tunc ergo demum emtor ille fiduciarius vocari coepit. Sed Anianus fortassis hic Caium turbauit. Vid. Schulting. *ad* Cai. *Inst. I, 9. p.* 55.

anteſtatus, cum et ceteroquin emtor in mancipationibus ab anteſtato differret. Dictus autem pater *fiduciarius* a contractu FIDVCIAE qui in tertia mancipatione interponebatur, vel ex nouis legibus tacite interpoſitus cenſebatur. *§. vlt. Inſt. de legit. agn. ſucceſſ.* FIDVCIAM *autem,* (inquit Boeth. *Comment. ad Cicer. Topic. IV.) accipit, cuicunque res aliqua mancipatur, vt remancipet.*

IX. His ergo praeſentibus, naturalis pater filium ſuum emtori mancipabat, id eſt, manu tradebat additis verbis: MANCVPO TIBI HVNC FILIVM, QVI MEVS EST. At ille contra ea, HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, ISQVE MIHI EMTVS EST HOC AERE, HAC AENEAQVE LIBRA: ſtatimque, percuſſa libra, ſeſtertium numum (*e*) dicis cauſa tradebat ei, a quo filium acceperat, quem deinde ſollenniter manumittebat emtor. Quandoquidem vero ex principiis iuris Romani filius, ſemel iterumque manumiſſus, in poteſtatem IX. VI) Trinae mancipationes.

M 5

(*e*) Apud Caium eſt: *Vnum aut duos numos.* Id vero procul dubio ab Aniano eſt. In mancipationibus ſemper requirebatur *numus vnus, quatuor aſſium,* id eſt, ſeſtertius. Teſtes ſunt inſcriptiones apud Gruterum, et Spon. *Miſcell. p. CCXCII.* in quibus ſemper in mancipationibus mentio fit SESTERTII NVMI VNIVS. Teſtantur veteres auctores, veluti Vitruu. *Architect. I, 4. Numo ſeſtertio mancipio dedit.* Teſtatur ipſum ius noſtrum *l. vlt. C. de donat.* vbi conferri merentur Cai *Obſ. X, 37. XIX, 31.* Ant. Auguſtin, *Emend. II, 7.* Frid. Brummer. *de Leg. Cinc. XIV.*

ſtatem patris recidebat: Dionyſ. Hal. *II. p. 96.* non poterat non imaginaria iſta venditio ter repeti. Vbi poſtrema fiebat mancipatio, contractus fiduciae accedebat, paterque naturalis haec verba addebat: EGO VERO HVNC FILIVM MEVM TIBI MANCVPO, EA CONDITIONE, VT MIHI REMANCVPES, VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, TE PROPTER TE TVAMQVE FIDEM FRAVDER. Cic. *de officiis III, 15. ad famil. Epiſt. VII, 12.* Sigon. *de iudic. I, 5.* Ille contra ſtatim, recepto ſeſtertio, filium patri naturali remancipabat. Quod ideo a Romanis excogitatum fuerat, vt ne, ſi a fiduciario manumitteretur, hic iura patronatus retineret, et naturalem patrem hereditate excluderet. Cai. *Inſt. I, 6. p. m. 59.* Remancipatum ergo ſibi filium pater naturalis denique manumittebat, et quidem ordinario vindictae ritu, additis alapis. Vnde emancipatio olim *μεθ' ὕβρεων καὶ ῥαπισμάτων* cum *iniuriis et alapis* facta dicitur. *Nou. LXXXI. praef.* Horum rituum omnium notitiam debemus Caio *Inſt. I, 6. 3.* ſed peſſime habito ab Aniano, vnde pleraque ex doctorum virorum notis, et maxime Fr. Brummeri victuro opere *de lege Cincia*, vel emendanda, vel ſupplenda fuerunt.

VII) Additum pactum fiduciae.

X. Circumſtantiae temporis.

X. Poterant porro trinae iſtae mancipationes vel eodem die, iisdemque teſtibus, vel interiectis aliquot diebus, aliisque adhibitis teſtibus, ſeorſum fieri. Paull. *Recept. Sent. I, 25. 2.*

XI. O-

XI. Opus quoque his ſollennitatibus ter repetitis erat duntaxat in emancipatione filii, cum filiae et nepotes vnica tantum mancipatione patria poteſtate exirent. Addebatur tamen et hic fiducia de remancipatione, vt ne pater naturalis ſpem ſucceſſionis ab inteſtato amitteret. Cai. *Inſt. l. c.* Vlpian. *Fragm. X, 1.*

XI. Vnica mancipatio ſufficiebat in emancipatione filiae et nepotum.

XII. Et haec eſt vetus illa ac ſollennis emancipatio, quae, vt aliae formulae ac ſollennitates displicere poſteritati coepit. Quare ANASTASIVS Imperator nouum inuenit emancipandi modum, qui ſolum Principis reſcriptum iudici inſinuandum exigeret, et omnia tamen veteris emancipationis effecta haberet. *l. 5. C. de emanc. lib.*

XII. Emancipatio Anaſtaſiana.

XIII. Deinde IVSTINIANVS, et has aboliturus ambages, Anaſtaſianam quidem emancipationem non ſuſtulit, ſed tamen patribus permiſit, vt ſtatim adirent magiſtratum competentem, et coram eo, conſentiente filio, filium ſe e poteſtate dimiſſuros eſſe, oſtenderent. *l. vlt. C. de emancip. lib.* Idque hac fiebat formula: HVNC SVI IVRIS ESSE PATIOR, MEAQVE MANV MITTO. Harmenop. *Prompt. I, 17. 8.* Sed poſterioribus his ſpeciebus nomen EMANCIPATIONIS vix quadrare, ſatis apparet.

XIII. Emancipatio noua vel Iuſtinianea.

XIV. Poſtremus modus, quo patria poteſtas ſoluebatur, erat DIGNITAS. Et quamuis Dionyſius Halic. *II. p. 96.* nullam dignitatem patria poteſtate liberaſſe contendat: iam ab antiquiſſimis tamen temporibus Flamines Diales et Virgines Veſtales patria poteſtate libera-

XIV. Dignitas olim non ſoluebat patriam poteſtatem.

berabantur. Vlpian. *Fragm. X, 5.* Gell. *Noct. Attic. I, 12.* Id quod tamen non tam ob dignitatem, quam ideo potius factum videtur, quia tum Flamines Diales, tum Vestales virgines a pontificibus manu capiebantur. Cum ergo capti ex principiis iuris Romani capite deminui dicerentur, et hinc iure patriae potestatis exirent: mirum non est, vtrumque etiam hoc sacerdotium eam potestatem soluisse. De ritu capiendi Vestales vid. Dion. *Hal. II, 68.* apud quem, quod obiter moneo, verbum αἱρουμένων Sylburgius parum accurate vertit *optandi*, cum vertendum fuisset *capiendi*. Gell. I, 12. Lipf. *de Vesta et Vestal.* V. Flaminis Dialis capti meminit Liu. XXVII. vbi conf. Iac. Guther. *de vet. iur. Pontif. I, 32.* Quin et flaminicae, id est, vxores flaminum Dialium patria potestate exibant, quod SCto demum coarctatum tempore Tiberii, Tacit, *Annal. VI, 16.*

XV. Iustinianus tamen p. p. exire voluit Patricios.

XV. At Iustinianus postea et *Patriciatus* dignitatem immunem esse iussit a patrio imperio, *l. fin. C. de consul.* §. 4. *Inst. h. t.* Ante Iustinianum enim patriciatum a patria potestate non liberasse, idque frustra ex Cassiodori *Var. VI, 2.* colligi contra Vinn. *ad* §. 4. *Inst. h. t.* et Bachou. *in Disp. ad Treutl. Vol. II. Disp. 2. th. vlt.* accurate euicit V. C. Reinold. *Var. Cap. XIX.* Caue vero hic intelligas antiquos illos patricios, quos in libera republica plebeiis oppositos constat. Constantinus enim Magnus praecipuos rerum administros vocare solebat patricios, vt se quasi principum patres esse meminissent. Ii ipsos Praefectos Praetorio ordine antei-

anteibant. Zosim. *Hist. II, 40.* nec minor, quam horum in imperio erat auctoritas. Quemadmodum enim Praefecti proponebant Edicta, quae deinde in vnum corpus collecta τῶν ἐπαρχικῶν nomine veniebant: ita idem ius erat Patriciis, quorum edicta collecta τὰ Ῥωμαϊκὰ dicebantur, sicuti ipsorum principum βασιλικά. Vid. Cuiac. *Obs. VI, 10.* Vnde parum accurate Dionys. Gothofred. in *Nomenclatore Graecar. iur. diction. ad Carmenopul. p. 447.* Ῥωμαϊκὰ τῦ μαγίστρυ λεγόμενα, *constitutiones Romani Imp. aut potius Commentarius magistri ad Romani Constitutiones, aut certe liber a magistro, Romani nomine, compositus suisque titulis distinctus, aut potius aliud* Ῥωμαϊκὰ, *aliud* τὰ τῦ μαγίστρυ λεγόμενα. Vbi sane dum plures coniecturas repraesentat, a re plane aberrat vir doctissimus. Ceterum et posteris ea dignitas summa semper et splendidissima visa est. Vid. Cassiod. *Var. VI, 2.*

XVI. Idem beneficium deinde Iustinianus cum Episcopis, quin et cum aliis, qui magistratuum honoratiorum dignitate pollerent, veluti cum *Consulibus*, *Consularibus*, *Praefectis Praetorio*, *et Vrbi*, *Magistris militum et patronis fisci* communicauit. Nouell. LXXXI. XVI. Episcopos.

XVII. Accedebant quaedam causae, ob quas parentes etiam inuiti cogerentur liberos e potestate dimittere, de quibus passim iureconsulti. Conf. Thomas. *Dissert. de vsu pract. huius tit. I, 15. et 16.* quae nos diximus in *Elem. Iur. Ciu. §. 198.* XVII. De causis emancipandi necessariis.

TIT.

TIT. XIII. VSQVE AD XV. ET TIT. XVII. VSQVE AD XX.

DE TVTELIS, TESTAMENTARIA, LEGITIMA, DATIVA.

Sequitur tertia perſonarum diuiſio, aut ſubdiuiſio potius perſonarum ſui iuris. Harum enim *quaedam* in TVTELA, *aliae* in CVRATIONE ſunt, *quaedam* NEVTRO IVRE *tenentur. Princ. Inſt. h. t.* Ipſa tutela curaque eorum, qui per aetatem vel imbecillitatem intellectus ſe ipſi defendere nequeunt, eſt iuris gentium, et hinc apud omnes peraeque gentes recepta. Vid. Selden. *de vxore Hebr. II, 3.* Pufend. *Iur. Nat. et Gent. IV, 4.* Sed Romani in multis a ſimplicitate iſta iuris naturalis deflexerunt. Vnde apud eos alia tutela IMPVBERVM, alia curatio MINORVM, aliorumque, qui rebus ſuis ipſi ſupereſſe non poterant, alia tutela FEMINARVM. De omnibus ex antiquitatibus Romanis nonnulla monenda.

TIT. XIII. I. Tutela Romae antiquiſſima.

I. TVTELA IMPVBERVM tam antiqua eſt, vt et ſub Regibus eius exemplum reperiamus. Ancum enim Marcium filiis tutorem dediſſe L. Tarquinium Priſcum, patet ex Liu. I, 46. Cum ergo Tarquinius nec agnatus fuerit, nec eo tempore leges de tutela datiua exſtarent, adeoque ea tutela procul dubio teſtamentaria fuerit: ſequitur, vt haec ſit reliquis antiquior.

II. Cer-

TIT. XIV. II. Lex XII. Tabularum de tutela testamentaria.

II. Certe et legibus XII. Tabularum ea tutelae species firmata est, prospectumque, vt patri de liberorum tutela in testamento disponendi facultas esset. Legitima verba ex Auctore ad Herennium, Cicerone, Vlpiano et Paullo ita restituit Iac. Gothofredus *de Leg. XII. Tab. V, 1.* PATER FAMILIAS, VTI LEGASSIT SVPER PECVNIAE, TVTELAEVE SVAE REI, ITA IVS ESTO. *Legare* hic non solum singulas res testamento relinquere, sed et omne testamentarium negotium denotat, idemque adeo est, ac *testari*, seu *testamento statuere*, vel *decernere*. Et enim *legare*, ceu syllabae primae quantitas docet, a Graeco vetusto λήχειν vel λήγειν vnde futurum, λήξω, quod verbo λαγχάνω tribuunt grammatici, λῆξις *hereditas* et ληξίαρχος *magistratus Atheniensium*. In primis autem LEGARE Latinis erat legis modo disponere, mandare, legem dicere rebus suis, νομοθετεῖν, ceu infra *ad titulum de legatis* docebimus. *Super pecuniae tutelaeue* ἀρχαϊκῶς dicitur. Non enim raro antiqui exemplo Graecorum, casum secundum pro sexto adhibebant. Sic in marmore Salernitanorum, apud Grut. *p. CCCXLIII, 2.*

ACERRIO. FIRMEO. LEONTIO. PRIMARIO. VIRO. ET. EDITORI. MVNERIS. SVI. CVM. FERARVM. LIBYCARVM. QVI. VIXIT. ANN. XXX. DIGNISSIMO FILIO.

CON-

CONSACRABERVNT.

Pecunia porro non ſolum numos, ſed et omnem ſubſtantiam teſtatoris, immo et iura, complectitur. *Quidquid enim homines poſſident in terra, quorum domini ſunt*, PECVNIA *vocatur, ſeruus ſit, vas, ager, arbor, pecus: quidquid horum eſt*, PECVNIA *vocatur*, inquit Auguſtin. *De Doctrin. Chriſt. VI. p. 585. Tom. VI. op.* plaue iuridice, vti patet ex *l. 222. D. de verb. ſignif.* Denique SVAE REI dum additur, id ſane referendum ad ipſos liberos(*a*), qui iure veteri erant in dominio Quiritario, adeoque RES MANCIPI. (*Lib. II. Tit. I. §. XV.*) Senſus ergo eſt, quamcunque legem paterfamilias in teſtamento ſuo dixerit, et quocunque modo diſpoſuerit, et de rebus ſuis, et de ipſis bonis ac facultatibus eorum, (ſcilicet per ſubſtitutionem pupillarem) ita ratum poſt mortem futurum. Cum enim antea ſub regibus, calatis comitiis teſtamenta fierent, adeoque heredum tutorumque inſtitutio a populi magis arbitrio, quam voluntate teſtatoris, penderet: mutatum id eſt lege decemuirali, permiſſumque patrifamilias cuiuis, de tutela pecuniaque ſuae rei, id eſt, liberorum ſuorum liberrime diſponere.

III. Si

(*a*) Vnde non eſt, quod lectionem hanc ſollicitet V. C. Gerard. Noodt *Obſ. II*, 19. vbi legi iubet: *Super tutela pecuniaue ſua*, additque *tutelam ſuam* idem eſſe ac tutelam eius, qui ſuus teſtatori heres ſit. Nemo enim temere ita loqueretur. Nec obſtat, tutelam non habere locum in liberis, dum ſunt *res ſuae*, id eſt, in patria poteſtate conſtituti. Legat enim pater de tutela ſuae rei, ſed in eum caſum, quo liberi futuri ſint capita libera.

III. Si quis ergo paterfamilias liberi quos in potestate habebat, siue liberos, siue seruos suos, hos tamen cum libertate, tutores dederat (*b*): ii sine satisdatione atque inquisitione admittebantur, ipsosque excludebant legitimos; dummodo essent ciues. Nam Latini Iuniani, quamuis cum iis esset testamenti factio: tutores tamen dari non poterant per legem Iuniam. Vlpian. *Fragm. XI, 16.* Quia vero fundamentum huius tutelae testamentariae erat patria potestas: consequens erat, vt et nepotibus, qui in patris potestatem defuncto auo non essent recasuri, et exheredatis impuberibus tutores testamento constitui possent. Vid. *l. 4. et 26. §. 2. et l. 31. D. de test. tut.* Et inde simul patet ratio, cur mater tutores testamento dare non posset, *l. 2. D. de confirm. tut.* quamuis tutor ab ea datus confirmari soleret cum inquisitione, modo ea pupillum simul heredem instituisset. *l. 4. D. de test. tut. l. 4. D. de conf. tut. l. 7. §. 1. l. 8. D. eod.* Quae confirmatio et aliis casibus quibus tutoris dationi vitii quid inesse videbatur, accedere solebat, ceu ICti pluribus docent in libellis suis.

III. Tutelae testamentariae indoles.

IV. Cum vero contingere posset, vt intestatus, saltim quod ad tutelam, decederet paterfamilias: iisdem legibus decemuiralibus fuerat constitutum: AST SI INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, AGNATVS PROXIMVS TVTELAM NAN-

TIT. XV. IV. Lex XII. Tab. de Tutela agnorum legitima.

(*b*) Formulas quibus in testamentis vsi Romani, si tutores dare vellent, colligit Brisson. *de Form. VII. pag. 616.*

NANCITOR. Gothofred. *ad XII. Tab. V*, *4.* Et ab hac lege LEGITIMA dicta eſt tutela, ad quam agnati ab ipſa lege vocabantur.

V. Origo huius tutelae.

V. Quaenam ſit huius LEGITIMAE TVTELAE origo, eruditis nondum liquet. Veteres legislatores mirifice hic diſcreparunt. Solon agnatos a tutela prohibuerat, veritus procul dubio, ne hereditatem capere mallent, quam expectare. Hinc potius cognatis credidit pupillos, nec proximis tamen ſemper, ſed quoscunque Archontes idoneos iudicaſſent. Diog. Laert. I, 56. Petit. *de leg. Attic. XI, 7.* Charondas contra, ſeiuncta educationis bonorumque cura, illam penes cognatos, hanc penes agnatos eſſe voluit, cum nec illi tollendi e medio pupilli, nec hi diſſipandarum facultatum vllam haberent cauſam. Diod. Sic. *Biblioth. XII, p. 81.* Denique Lycurgus agnatos proximos ad tutelam vocauit, forſan, quod, in tanta Spartanorum continentia et paupertate, non admodum metuerentur inſidiae. Exemplum ſane legitimae agnatorum tutelae Spartae receptae, eſt apud Herodot. I, *p. 16.* vbi ipſe Lycurgus dicitur ἐπιτροπεύσας Λεωβώτεω, ἀδελφιδέȣ μὲν ἑωῦτȣ̃, βασιλεύοντος δὲ Σπαρτιητέων. *Tutor, et idem patruus Leoboti Spartiatarum Regis.* Add. Crag. *de Rep. Lac. II, 11.* Spartanos ergo imitati videntur decemuiri. Lacedaemoniorum ſane non minus, quam aliorum Graecorum, inſtituta quaedam in XII. tabulas migraſſe, iamdudum obſeruarunt Athenaeus. *VI, p. 273.* Symmach. *Epiſt. III, 11.* Ammian. Marcellin. *XVI, 5.*

VI. Sa-

VI. Satisne vero prudenter eam Spartanorum legem ciuitate donarint decemuiri, alii viderint. Non ſane tanta erat Romanorum, quanta Laeonum, continentia, non idem vtrobique diuitiarum contemtus. Hinc tot iniquiſſimi heredipetae, quorum characterem egregie expreſſerunt Perſ. *Sat. II, v. 12. 13.* Horat. *Serm. II, 5.* Iuuenal. *Sat. V, v. 98. VI, v. 38. XII, v. 93.* Martial. *Epigr. VI, 63. VIII, 17.* Thomaſ. *Diſſert. de iniuſto iure heredipet. §. XIV. ſequ.* Bynkersh. *de capt. inſtit. p. 303. ſeq.* An religioni ſibi duxerint homines tam lucri cupidi, pupillum, cuius proximi heredes erant, interimere? Vnde mirum eſt, legislatoriam decemuirorum prudentiam hac in re quosdam tantopere admirari. VI. Tutela legitima occaſionem dedit fraudibus heredipetarum.

VII. In iisdem porro XII. tabulis erat conſtitutum: SI LIBERTVS INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, AST PATRONVS PATRONIVE LIBERI ESCINT, EX EA FAMILIA IN EAM FAMILIAM PROXIMO PECVNIA DVITOR. Gothofr. *ad XII. Tab. VI, 2.* Et ex hac quidem lege, defuncto ſine prole liberto, patronus, vel, hoc praemortuo, eiusdem liberi in capita ſuccedebant ab inteſtato, remotioresque excludebant. *l. 23. §. 1. D. de bon. libert.* Vlpian. *Fragm. XXIX, 1.* Cum ergo iam dudum Romae valuiſſet regula: *Vbi ſucceſſionis emolumentnm: ibi et tutelae onus eſſe debere:* aequum viſum eſt iureconſultis, vt etiam in tutela patronorum eſſent liberti eorumque liberi *l. 3. pr. et §. 1. D. de legit. tut.* Et hinc nata legitima TIT. XVII. VII. Origo legitimae patronorum tutelae.

PATRONORVM TVTELA, quam *per consequentiam ex lege duodecim tabularum introductam*, recte ait Vlpian. *Fragm. XI, 3.*

TIT. XIIX. VIII. Origo legitimae parentum tutelae.

VIII. Diximus ſupra Tit. XII. §. IX. patrem naturalem, emancipantem liberos, vltimae mancipationi addidiſſe factum *fiduciae:* EGO VERO HVNC FILIVM MEVM TIBI MANCVPO, EA CONDITIONE, VT MIHI REMANCVPES, VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, NE PROPTER TE TVAMQVE FIDEM FRAVDER. Diximus etiam, tunc emtorem, ſeu patrem fiduciarium, filium ſibi mancipatum patri naturali remancipaſſe, a quo demum fuerit per vindictam manumiſſus. Diximus denique id ideo factum eſſe, vt pater naturalis iura patronatus, coniunctamque cum iis ſpem ſuccedendi ab inteſtato, retineret. Vid. ſupra *Lib. I. Tit. XII, 8. §. 9.* Cum ergo penes patrem, tanquam patronum, ſpes remaneret ſucceſſionis: ex prudentum interpretatione deferenda etiam ei videbatur tutela legitima, ſi filius emancipatus adhuc eſſet impubes. Mortuo porro patre, fratres iſtius emancipati natu maiores, ſi eſſent maiorennes, ad tutelam vocabantur. Cum vero hi non eſſent fratris emancipati heredes ab inteſtato, tutela illa non poterat dici agnati. Vocata ergo eſt FIDVCIARIA, ab illo pacto fiduciae, quod in emancipatione interceſſerat. Quamuis ex Vlpiano pateat, olim non legitimam fratrum ſed ipſam parentum tutelam dictam eſſe *fiduciariam*, idque vel ideo concinnius ſit vocabulum, quod pa-

TIT. XIX. vt et tutelae fiduciariae.

ctum

ctum illud fiduciae non frater, ſed pater emancipans interponeret. Ita tamen et Modeſtinus hanc tutelam vocat *l. 4. D. de legit. tut.* niſi et eam in legem falcem immiſit Tribonianus. Vid. Ant. Schulting. *ad Vlpian. Fragm. XI, 5. p. 595.* Huber. *Digreſſ. I, 1. 4.*

TIT. XX. IX. Lex Atilia de tutore datiuo quando lata.

IX. Enimuero, cum non deeſſent caſus, quibus et teſtamentarii, et legitimi tutores, deficerent: viſum eſt Romanis, noua lege cauere, vt impuberibus tunc tutores a magiſtratibus DARENTVR. Factum ergo ea de re plebiſcitum, quod LEGIS ATILIAE (c) nomine in iure laudatur. Tempus huius legis latae incertum eſt, niſi quod eam ante annum ab V. C. DLXVII. conditam doceri poſſit ex Liuio XXXIX, 6. Vid. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I, 13.* Inuenimus ſane *Atilium Longum,* Trib. plebis fuiſſe anno V. C. CCCIX. *L. Atilium* anno CCCXLIII. Liu. IX, 30. ſed neutrum hanc legem tuliſſe veroſimile eſt, quoniam tunc nondum erat Praetor vrbanus. Annum V. C. CCCCLX. quo praetor fuit M. Atilius Regulus, huic legi adſignat Steph. Vin. Piph. *in Annal. ad ann.* CCCCLX. ſed et hunc non magis auctorem legis eſſe arbitramur: maxime, cum

 Prae-

(c) ATILIA non ATTILIA dicitur haec gens apud Liuium, Tacitum, Ciceronem, et maxime in numis et marmoribus. Vid. Fulu. Vrſin. *de famil. Romanorum ex numiſm. p. 42. edit. Patini.* Erat ea gens Romae nobiliſſima in tres potiſſimum diuiſa familias, quarum vna *Regulorum*, altera *Serranorum* tertia *Calatinorum* cognomen ferebat. Gentis totius ſeriem accurate dedit Iac. Perizon. *Animadu. Hiſt. Cap. I. p. 26.*

Praetores plebiſcita ferre non ſolerent. Procul dubio lata eſt anno CCCCXLIII. a L. Atilio Regulo, Trib. pleb. cuius meminit Liu. *IX, 30.*

X. Quid ea lege ſancitum?

X. Hac vero lege cautum eſt, vt pupillis, et feminis, quibus nec teſtamentarius, nec legitimus tutor eſſet, tutor daretur a praetore et maiore parte tribunorum plebis (*d*). Exemplum eſt apud Liu. XXXIX, 9. vbi Fecennia Hiſpala *poſt patroni mortem, quia nullius in manu eſſet, tutorem a* TRIBVNIS *et* PRAETORE *petiiſſe* dicitur. Dictus eiusmodi tutor *Atilianus*, nec non *datiuus*, a formula, qua vti Praetores ſolebant: DO TE TVTOREM. Briſſon. *de Form. V. p. 408.*

XI. Lex Iulia et Titia.

XI. Sed cum ea lex Romae tantum haberet locum: (Vlpian. *Frag. IX, 18.*) anno V. C. DCCXXII. Auguſto III. et M. Titio M. F. Rufo Coſſ. lata eſt lex Iulia et Titia. Henr. Valeſ. *ad Excerpt. Peireſcian. p. 61. Tacit. Ann. III, 25.* Quia enim antea diu in ſola Sicilia fuerat moribus receptum, vt praetores *τοῖς ὀρφανοῖς καὶ γυναιξὶν ἐρήμοις συγγενῶν pupillis et feminis agnatorum cura deſtitutis,* tutores darent; Diodor. Sic *in Excerpt. Peireſc. p. 397.* factum eſt, vt illud ius hac

(*d*) Id vero ideo videtur ſancitum, quia aliquando vna cum praetore edicta conſcribebant tribuni, aut certe hi a praetoribus in conſilium adhibebantur. Vid. Cic. *de offic. III,* 20. Ceterum hic id ſingulare eſt, quod plura Tribunorum plebis ſuffragia vincerent pauciora, cum alias ſingulis eſſet ius intercedendi turbandique reliquorum decreta. Obſeruatum id iam a Fr. Hotomano, et Arn. Vinnio *ad pr. Inſt. de Atil. tut.*

hac lege etiam cum aliis prouinciis communicaretur, iuberenturque praesides etiam in prouinciis tutores dare. Vlpian. *Fragm. l. c.*

XII. Sed tamen haec tutoris datio non vnam postea subiit mutationem. Cum enim tribuni et praetores negligentius forsan eo munere fungerentur: sancitum est *SCto Claudiano*, *vt pupillis extra ordinem tutores a consulibus darentur.* Suet. *Claud. XXIII.* Hinc ad Traiani vsque tempora tutores a consulibus datos legimus apud Plin. *Epist. IX, 13.* Horum vero, simul erat inquirere in tutoris conditionem, atque indolem, ne quid res pupilli detrimenti caperent. §. 3. *Inst. h. t.* Quaestiones in ista inquisitione propositas recenset Iac. Cuiac. *in Papin. ad l. 5. C. de conf. tut. p. 296.*

XII. Tutoris datio consulibus SCto Claudiano iniuncta.

XIII. Mox tamen et consulares istae tutelae displicuerunt. Vnde ius dandi tutores praetoribus constitutione restituit M. Antoninus Imp. ita tamen, vt singularem faceret *Praetorem*, quem ab officio *tutelarem* vel *pupillarem* appellabat. Iul. Capitolin. vid. Marci. X. §. 3. *Inst. h. t.* Haec Praetora satis diu Romae mansit. Nam ANICII AVCHENII BASSI, PRAETORIS TVTELARIS mentio fit in marmore apud *Reines. Inscr. VI, 4.* Alia monimenta, in quibus hic Praetor laudatur, collegit Ios. Castalio. *Var. Lect. XX.*

XIII. Praetor tutelaris factus ab Antonino.

XIV. Paullo post moribus inualuit, vt Romae praefectus vrbi et praetor secundum suam iurisdictionem; in prouinciis vero Praesides, immo et Legati Procoss. ex speciali lege, id est ex Oratione D. Marci tutores ex inquisitione

XIV. Praefectus et Praetor quando tutores dederint?

 tione

tione darent, qui tamen etiam inferiori magistratui vel ipsi ciuitatis defensori id negotii dare poterant, si non adeo magnae essent pupillorum facultates. §. 4. *Inst. de atil. tut. l. 1. pr.* §. *1. l. 3. l. 19. pr.* §. *1. D. de tut. et cur. dat.* Erant autem *Defensores ciuitatum*, qui et ἔκδικοι, et *Vindices* appellati, similes tribunis plebis Rom. eorumque erat plebis iura aduersus magistratus tueri. *l. un. C. de off. iurid. Alex.* Vnde eos cum τοποτηρηταῖς, *seruatoribus locorum*, *locorum iudicibus*, *vicariis* qui iuris dicundi causa a Praefectis praet. mittebantur, non confundendos monet Cuiac. *Obseru. III, 14. (e).* Quae loca cum *l. 8. D. de tut. et curat. datis ab his.* diligenter, vt solet, contendit Ger. Nood, *de Iurisd. II, 8. p. 162.*

XV. Iustiniani noua Constitutio.

XV. Denique Iustinianus sanxit, si pupilli vel adulti facultates vsque ad D. solidos valeant, vt Defensores ciuitatum vna cum episcopo, vel alii magistratus, etiam non expectata Praesidis iussione, vel Iuridicus Alexandrinus tutores vel curatores darent. *l. 30. C. de Episc. aud.* §. *5. Inst. de atil. tut.*

XVI. Tutelae mulierum origo.

XVI. Haec tralatitia sunt. Antiquitatum vero studiosis porro est obseruandum, non solum *pupillos* tutelae, iure veteri Romano, subfuisse, sed et FEMINAS. Et Athenis quidem idem fieri consueuerat, vbi noti mulierum tutores, quos κυρίους appellabant. Vid. Guil. Budaei

(e) Obseruata tamen differentia, vt, si Praesides ipsi tutores darent, id fieret cum inquisitione: sin magistratus municipales; cum satisdatione. Qua de re infra.

daei *Comment. Graec. Lingu. p. 44. 45.* Pfeiffer. *Antiq. Graec. IV, 5. p. 616.* Salmaſ. *de mod. vſurar. IV, p. 165.* Sane enim in negotiis omnibus a feminis Graecis adhibendi erant tutores, Cic. *pro Flacc. XXX* adeo vt contrahere non poſſent ſine illis πέρα μεδίμνȣ κριθῶν *vltra modium hordei*, *ceu teſtantur* Dio Chryſoſt. *Orat LXXV.* et alii veteres, quos excitarunt Meurſ. *Them. Att. II, 9.* et Salmaſ. *de mod. vſur. cap. X. p. 425.* Nec agere vel conueniri Athenis poterat mulier ſine tutore, et hinc illa vox Praeconis in iudiciis Atticis: ἡ δεῖνα καὶ ὁ κύριος, *Citatur haec mulier, eiusque tutor.* V. C. Eu. Otto *Diſſ. IV, cap. I. §. 6.* Inde itaque eſt, quod nonnulli iſtam mulierum tutelam e iure Attico in Romanum permanaſſe exiſtimant. Schilter. *Exerc. ad Pand. XXXVIII, 327. p. 691* Vinc. Grauina *de leg. et ſenatusconſ. p. 550.* Sed praeterquam quod illam tutelam plane diuerſam a Romana fuiſſe, probatur a Meurſio *Attic. Lect. III, 34.* videtur etiam Romana propter infirmitatem conſilii iam inde ab ipſa vrbis origine recepta. Quamuis enim id non ſequatur ex loco Plutarchi *in Numa p. 66.* vbi Veſtalibus id priuilegii conceſſiſſe Numa dicitur, vt a tutela eſſent immunes, (ex quo loco alias colligunt, mulieres iam tum ab eo tempore ſub tutela fuiſſe) (*f*) certius tamen id colligere

(*f*) Id priuilegium Veſtalibus non conceſſit Numa, quidquid dicat *Plutarchus.* Ius enim trium liberorum, quod ibidem ait Veſtalibus conceſſum, Numae temporibus erat incognitum. Praeterea ad Auguſtum hoc Veſtalium priuilegium refert Dio Caſſ. *Lib. LVI.*

ligere licet ex loco Catonis apud Liu. *XXXIV*, *2*. *Maiores nostri nullam, ne priuatam quidem rem, agere feminas sine auctore voluerunt, in manu esse parentum, fratrum, virorum.* Adde et alterum locum Ciceron. (g) *pro Muraena XII.*

XVII.

LVI. p. 578. Iust. Lips. *de Vesta et Vestal. XII.* Sed adde tamen, quae scripsimus in *Comment. ad L. Iul. et Pap.* Lib. I. *cap.* 2. *p.* 27. vbi Plutarchi locum vna litera mutata ita emendauimus: Τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπίδωκαν (pro ἀπέδωκεν) ἱεραῖς παρθένοις, ὧν ἐστι καὶ τὰ διαθέσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς, καὶ τἆλλα πράττειν ἄνευ προστάτου, διαγούσας, ὥσπερ αἱ τρίπαιδες. *Tribuerunt (non Numa sed Romani) Vestalibus ingentes honores, inter quos testamenta vel superstite patre nuncupandi ius, et sine tutore liberum suarum rerum arbitrium, vt, quibus tres sunt liberi.* Multa enim Plutarchum data occasione per πρόληψιν referre solere, ibidem ostendimus.

(g) Verba Ciceronis sunt: *Nam cum permulta praeclare legibus essent constituta, ea iureconsultorum ingeniis pleraque corrupta sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii maiores in* TVTORVM *potestate esse voluerunt; hi inuenerunt genera tutorum, quae potestate mulierum continerentur.* Locus hic ab ipsis interpretibus parum intellectus est. Fr. Sylu. *p. m.* 635. ait. iureconsultos inuenisse tutelas, quibus non mulieres sub tutorum, sed hi sub mulierum potestate essent. Sed haec numeris Platonicis obscuriora. Phil. Melanchth. *p.* 672. et Io. Benignus *p.* 744. intelligunt tutelam maternam liberorum. Sed ea non est illorum temporum, vt patet ex Nou. *CXVIII*, 5. Ioach. Camerarius *p.* 700. plane ἐπέχει. Sed certissimum est, intelligi tutores, ab ipsis mulieribus electos. Mulieres conuentione in manum liberabantur a tutela, et filiarum familias loco habebantur. Cum ergo paterfamilias iure posset testari de tutela: factum est, vt et morientes mariti testamentis de tutela vxorum disponerent, et ita quidem disponerent

v-

XVII. Erat vero haec mulierum tutela vel PVPILLARIS vel PERPETVA, Boeth. *in Topica Cic. IV.* quarum hanc illi praeferebant veteres, teste Gellio *Noct. Att. V, 13. Pupillarem* pubertas finiebat; *perpetua* ne maiorennitate quidem exspirabat. *Pupillarum* tutores et gerebant, et auctoritatem interponebant. *Adultarum* vero negotiis tutores tantum auctoritatem interponebant non vero gerebant. Hinc verbi caussa recte mulieri adultae poterat solui. Cic. *Topic. XI.* At auctoritate tutorum opus erat, si illa lege aut legitimo iudicio agere vellet, si se obligaret, si negotium ciuile gereret, si rem mancipi alienaret. Cic. *pro A. Caecin. XXV.* Vlpian. *Fragm. XI, 25. 27.* Quin et nuptias contrahere, vel in manum conuenire sine tutorum auctoritate non poterat. Cic. *pro Flacc. cap. XXXIV.* XVII. Ea vel pupillaris vel perpetua.

XVIII. Erat porro perpetua illa tutela mulierum vel TESTAMENTARIA, vel LEGITIMA vel PRAETORIA. Ista erat in potestate mariti, qui moriens vxori, quae in manum conuenerat, tanquam filiaefamilias, tutorem dabat testamento. Id quod non solum ex loco Ciceronis paullo obscuriore *pro Mur. cap. XII.* Sed et ex hoc testimonio clarissimo Liuii XXXIX, 19. patet, vbi Hispalae Fecenniae SCt. data dicitur *gentis enuptio*, et TVTORIS OPTIO XVIII. Perpetua vel testamentaria, vel legitima vel praetoria.

vt iis darent optionem, quem vellent, tutorem sibi eligendi. Exemplum praeclarum est apud Liuium *XXXIX. 19.* Hoc cum contra veteres leges inuexissent iureconsulti, *inuenerunt genera tutorum, quae potestate, id est, optione mulierum continerentur.*

OPTIO, *quasi* ei VIR TESTAMENTO DEDISSET. Vid. *Comm. ad L. Iul. et Pap. Lib. II. Cap. XI. p. 237.* Illa erat ordinaria; haec a praetore Vrbano et tribunis plebis dabatur, si femina cum tutore legitimo lege aut legitimo iudicio agere vellet, vt eo auctore ageret, vel tutorem legitimum non haberet, vel is pupillus esset. Nam et pupillis tutelam legitimam iure veteri delatam esse, iam Cuiac. *Obs. XVII, 28.* demonstrauit. Vlpian. *Fragm. XI, 24.* Cum vero legitima tutela, quasi res iure Quiritium propria in iure posset cedi: is, cui tunc cedebatur, vocabatur *tutor cessicius* (*b*), cuius administratio tamen cessabat; simul ac legitimus qui cesserat, vel obiisset, vel capite esset deminutus. Vlpian. *Fragm. XI, 7.* Fiebat autem illa cessio, ne agnatus eo onere perpetuo obrueretur, et quidem plerumque alteri agnato, si recte coniecit Iac. Gothofred. *ad l. 2. C. Theod. de tutorib. et curat. creand.*

XIX. An mariti tutores vxorum?

XIX. Quaeri etiam solet, an et mariti tutelam vxorum suscipere potuerint? Adfirmat Scipio Gentilis ad *Apuleii Apolog. n. 1020.* Sed Domitiana erit quaestio, siue proponatur de iis, quae in manum conuenerant, siue de illis, quae tantum erant in matrimonio. Illae non erant in tutela, sed in manu et mancipio maritorum, adeoque non magis poterant tutores habere, quam filiaefamilias, cum non essent capita

(*b*) Est quidem apud Vlp. *Frag. XI, 7.* vox *cessicus*, sed proculdubio legendum *cessitius*, quemadmodum et tutela ibidem vocatur *cessitia*. Vid. Io. van der Water *Obseru. III, 2.*

pita libera. (Vide ſupra *Lib. I. Tit. X. n. VI.*) Hae ſui iuris et rerum ſuarum dominae erant, aſt in tutela non maritorum, ſed agnatorum, viuebant, quia ſine horum auctoritate nihil poterat de tutela legitima deminui, vt paullo poſt demonſtrabimus. Hinc apud Gruter. *Inſcript. p. DLII, 2.* occurrit monimentum, quod mulier fecit SIBI, CONIVGI, ET TVTORI SVO. Si vxores in tutela maritorum eſſe dicerentur: procul dubio id intelligendum eſſet improprie de iis, quae in manum conuenerant, quemadmodum et hodie nonnunquam parentes a ICtis ſatis inconcinne naturales filiorum tutores appellantur. Ex loco ſane Ciceronis *pro Flacco XXXIV.* (*i*) maritalis iſta tutela fruſtra colligi videtur a Schiltero *Exerc. XXXVII, 229.* Immo poſterioribus temporibus tantum abeſt, vt maritus eſſe poſſet vxoris tutor, vt ne curationem quidem minorennis vel furioſae ſuſcipere

(*i*) Locus Ciceronis: *In manum*, inquit, *conuenerat. Nunc audio. Sed quaero, vſu, an coëmtione? vſu non potuit, nihil enim poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate deminui. Coëmtione? Omnibus ergo auctoribus? In quibus certe Flaccum fuiſſe, non dices. Relinquitur illud, quod vociferare non deſtitit, non debuiſſe, cum praetor eſſet, ſuum negotium agere, aut mentionem facere hereditatis.* Hic ſane nihil habetur de tutela vxorum in maritos translata. Nec colligi id poteſt ex verbis; *nihil poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate deminui.* De tutela enim legitima non diminuitur aliquid ita, vt maritus loco agnatorum tutor fiat, ſed vt vxor in manum conueniat, adeoque tutela ei plane non opus ſit, vel vt marito dotem ſine auctoritate tutorum conſtituat.

pere poſſet. Orationem D. Marci factumque eam in rem SCt. huic curationi obſtitiſſe, nouimus ex *l. 14. D. de cur. fur. l. 4. et l. 17. C. de excuſ. tut.*

XX. A tutela nonnullae priuilegio liberatae.

XX. Sed obſoleuit ſenſim iſta mulierum tutela: Et primo quidem priuilegium illuſtrioribus quibusdam feminis conceſſum, vt ſine tutorum auctoritate res ſuas gererent. Virginibus Veſtalibus eam libertatem indulſerat non Numa (vt ex Plutarcho *in Numa p. 66.* colligunt) ſed Auguſtus Dio Caſſ. *Lib. LVI. p. 578.* quo imperante etiam Octauiae et Liuiae idem beneficium praeſtitit Senatus Dio Caſſ. *XLIX. p. 414.*

XXI. Legis Papiae Poppaeae ſanctio de tutela mulierum.

XXI. Neque tamen eo ipſo plane ſublata tutela mulierum: ſiquidem lege Papia Poppaea cauerat Auguſtus, vt a Praetore vrbis tutor daretur ei mulieri virginiue, quam ex hac ipſa lege nubere oporteret, ad dotem dandam, dicendam, promittendamue, ſi legitimum tutorem pupillum haberet. Vid. *Comm.* noſtr. *ad L. Iul. et Pap. Lib. II. Cap. 13. p. 253. ſequ.* Immo poſtea et Senatus cenſuit, in prouinciis a praeſidibus ex eadem cauſa dandos eſſe tutores. Vlpian. *Fragm. XI, 20.*

XXII. Priuilegium indultum mulieribus, quae ter quaterue pepererant.

XXII. Eadem tamen lege Papia Poppaea inuectum eſt ius trium et quatuor liberorum, quod etiam a tutela liberabat ingenuas, quae ter; libertinas, quae quater peperiſſent. Dio *Lib. LVI, p. 578.* Vlpian. *Fragm. XXIX, 2. et 3. Fragm. regul. ex veteri ICto* ſubiectum *Collat. Legum Moſ. et Rom. n. XV. p. m. 807.* Id vero ius cum ſaepius etiam ſteriles et orbi vtriusque

ſexus

ſexus beneficio principis impetrarent: Dio Caſſ. *LV*, *p. 549*. Plin. *Epiſt. II*, *13. VII*, *26. X*, *95*. Paull. *Sent. IV*, *9. 26*. facile patet, rariores ex eo tempore factus eſſe mulierum tutelas.

XXIII. Succeſſit SCtum Claudianum, quo tamen non omnis in vniuerſum ſublata eſt tutela mulierum, ceu viſum eſt Iac. Cuiacio *ad l. vn. C. vbi tutor. vel curat.* et Marco Vertran. Mauro *de iure trium liber. XXXI.* ſed tantum *ceſſitia.* Nolebat enim Claudius tutelas mulierum aliis cedi, id quod antea fieri conſueuerat; ſed oportebat proximos agnatos eas ipſas adminiſtrare. Et ita intelligenda eſſe verba Vlpiani *Fragm. XI*, *8*. erudite docet Ant. Schultingius *in Annot. p. 596. ſeq.*

XXIII. An SCtum Claudianum tutelas mulierum ſuſtulerit?

XXIV. Manſit ergo ea mulierum tutela ſub Antoninis, quorum temporibus exemplum exſtat Pudentillae, vxoris Apuleii, quae, tutore auctore, praedium emerat. Apulei. *Apol. II*, *p. 327*. Manſit tempore Vlpiani, quem ad Alexandri Seueri tempora vixiſſe conſtat. Manſit ſub ipſo Conſtantino, ceu apparet ex *l. 2. C. Theod. de tut. creant.* Manſit denique ſub Leone Imp. cuius conſtitutionem de tutela mulierum *l. 3. C. de legit. tut.* a Triboniani interpolationibus vindicauit Schilter *Exerc. XXXVII*, *239*. Senſim tamen ex eo tempore obſoleuit, adeo, vt Iuſtiniani temporibus illius nec vola nec veſtigium ſupereſſet. Vnde et multa in Pandectis et Codice latent fragmenta, quae, cum de tutela mulierum loquerentur, a Triboniano in ſenſum prorſus alium detorta videntur.

XXIV. Quam diu durauerint?

TIT.

TIT. XVI.

DE CAPITIS DEMINVTIONE.

Quia agnationis ius capitis deminutione perimitur, et proinde etiam tutela legitima morte ista ciuili perit: visum est Triboniano, doctrinam illam de CAPITIS DEMINVTIONE loco licet plane alieno interserere, eamque subiicere *titulo XV. de legitima agnatorum tutela.* Nos, cum omnes tutelarum species coniunxerimus, iam et de capitis deminutione agemus, non quod eum ordinem putemus concinnum, sed quia Iustiniani institutiones sequi constituimus.

I. Origo capitis deminutionis quae?

I. Origo CAPITIS DEMINVTIONIS, quam nemo adhuc pro dignitate exposuit, a censibus Romanis videtur repetenda. Notum est, Seru. Tullium Regem vniuersum populum Romanum in sex classes et CXCIII. centurias descripsisse, in quibus constituendis non regionum vrbis, aut communium sacrorum, sed opum et facultatum iniit rationem. Vnde in *primam* classem coniecit qui CM. aeris, aut maiorem centum haberent; in *secundam*, qui infra censum millia vsque ad LXXV. millia possiderent. *Tertiae* classis L. millium censum esse voluit, *quartae* XXV. millium, *quintae* XI. millium. In *sextam* denique classem coniecti egeni et tenues, qui vel *proletarii* dicti, vel *capite censi.* Illi quod propaganda tantum alendaque prole rempublicam iuuarent, hi quod

praeter

praeter caput et nomen nihil admodum in censu profiterentur, id nomen adepti sunt. Liu. I, 42. *seq.* Dion Halicarn. *Antiq. Roman. IV, 22.* Gell. *Noct. Att. XVI, 10.* Quemadmodum ergo *capite censi* dicebantur, qui saltim iure libertatis et ciuitatis gaudebant, adeoque in censuales tabulas referri poterant: ita serui, perregrini, filiifamilias, *capite destitui* dicebantur, quod non possent in censum suo nomine referri. De seruis certe reliqua est in iure nostro phrasis, eos *caput non habere §. 4. Inst. h. t.* Et filiis familias opponi *libera capita*, ex *l. 1. D. de tutel.* Gell. *V, 30.* Vlpian. *Fragm. XI, 5.* constat. Sed et *capitalis* poena Romanis dicebatur, non tantum illa, quae vltimum inferrebat supplicium, sed quae censu eximebat, adeoque vel libertatem, vel ciuitatem perimebat. Barn. Brisson. *de Verb. signif. voce capitalis.* Qui ergo in tabulas censuales referebantur, omnes dicebantur CAPITA, nihilque apud Liuium frequentius est locutione: *Fuerunt censa ciuium* CAPITA *centum triginta duo millia, quadraginta nouem.* Liu. III, 24. *Censa* CAPITVM *millia ducenta sexaginta duo, trecenta viginti duo*, Liu. X, 47. et alibi passim. Quoties vero quis quacunque de causa e tabulis censualibus delebatur; toties *caput de ciuitate dicebatur eximi*, vt loquitur ICtus *l. 2. D. de publ. iud.* et inde eiusmodi status mutatio CAPITIS DEMINVTIO appellabatur. Hinc recte Claudius apud Liuium XLV, 15. contendit, *mouere omnibus tribubus, nihil aliud esse, quam libertatem ciuitatemque eripere*, et CENSV EXCLVDERE.

II. Et quotuplex?

II. Hanc capitis deminutionem iureconſulti in MAXIMAM, MEDIAM ET MINIMAM diuidunt (*a*), pro triplici hominis ſtatu, qui Romae poterat mntari.

III. Maximam patiebantur I) incenſi.

III. Qui non ciuitatis tantum, ſed et ipſius libertatis fecerat iacturam: is deminutionem capitis MAXIMAM dicebatur paſſus. §. *1. Inſt. h. t.* Et hoc quidem contingebat, I) *incenſis*, id eſt, iis, qui cenſum vel militiam ſubterfugerant, quos iam Seru. Tullius vinctos et caeſos trans Tiberim venundari iuſſerat (*b*). Dionyſ. *IV. p. 221.* Cic. *pro A. Caecina XXIV.* Vlpian. *Fragm. XI, 11.* Id quod per fictionem quandam contigiſſe, cum alias libertas adimi nemini poſſet, egregie docet Ger. Noodt. *Probab. III, 12. p. 85.*

IV. II.) Capti ab hoſtibus.

IV. Deinde maximam iſtam capitis deminutionem patiebantur II) *capti ab hoſtibus*. Nam et hi, cum eſſent in ſeruitutem detruſi, omnia et libertatis, et ciuitatis, ipſaque agnationis iura amittebant. Poterant tamen ab his priſtina

(*a*) Equidem nonnunquam veteres duplicem tantum faciunt capitis deminutionem, MAIOREM et MINOREM: *l.* 1. §. 4. *D. de ſuis et legit. hered. l.* 5. §. 3. *D. de extraord. cognit.* Sed in verbis eſſe differentiam, in re nullam, luculenter oſtendit Ger. Noodt. *Obſer. II, 22. p.* 468. *ſeq.*

(*b*) Quando itaque Liu. I, 44. ait: *Cenſu perfecte, quem maturauerat metu legis, de incenſis latae, cum vinculorum minis mortisque edixit, vt omnes ciues Romani, equites peditesque in ſuis quisque centuriis in campo Martio adeſſent:* procul dubio intelligit mortem iſtam ciuilem. Non enim credibile eſt, acrioris ſupplicii metu luſtrum, quam ipſum cenſum, maturaſſe Seruium.

priſtina iura recuperari *iure poſtliminii*, ſi in ciuitatem reuertiſſent. Cic. *in Top. VIII.* Fingebatur enim tunc, eos, qui capti fuerant, ſemper in ciuitate fuiſſe. §. 5. *Inſt. quib. modis patr. pot. ſolu.* POSTLIMINIVM vero id ius appellabatur, non ideo, quod captiuus ex hoſtico ad *limina* vel fines imperii reuertiſſet, vt ait Tribonianus *d.* §. 5. *Inſt.* quamuis eam ἐτυμότητα erudite defendat Menag. *Amoen. Iur. Ciu. Cap. XXXIX. p. 327.* ſed a limine, aedium parte. Reuerſi enim ex captiuitate, non per limen admittebantur in aedes, ſi iam diem eos obiiſſe nunciatum fuerat, quia id mali ominis putabatur, ſed poſt limen per tegulas et impluuium intro ſe ipſos demittebant, teſte Plutarch. *Quaeſt. Rom. 5.*

V. Eiusdem conditionis habebantur III) *ſerui poenae.* Quincunque enim atroci ſententia ad extremum ſupplicium veluti ad ignem, ad metalla, beſtiasue depugnandas fuerant damnati, libertatis ſimul ac ciuitatis iura amittebant. Hinc Tertullianus *Apolog. XXVII. Vice rebellantium ergaſtulorum, ceu carcerum vel metallorum, vel hoc genus* POENALIS SERVITVTIS *erumpunt aduerſus nos.* Et Plinius *Epiſt. X, 40.* refert. *Nicomediae et Niceae quosdam, qui vel in opus damnati, vel in ludum, ſimiliaque his genera poenarum,* PVBLICORVM SERVORVM *officio miniſterioque defunctos.* Quaedam alia de hac ſeruitute habent Cuiac. *Obſeru. XV, 22.* et Gothofr. Arnold. *Hiſt. Chriſt. damnat. ad metall.* §. *VIII. apud* Thomaſ. *Hiſt. Sap. et Stultit.*

V. III) Serui poenae.

Tom. III. 1693. p. 130. Eam quoque seruitutem per fictionem natam docet Ger. Noodt. *Probab. III, 12. p. 86.* Capitali enim supplicio veteri iure nemo ciuium plecti poterat. Commisso vero flagitio, quod morte expiandum videbatur, Quaesitores non ciuem capitis damnabant, (nec enim fas erat,) sed ciuem esse negabant, seruumque vocabant poenae, vt vitam non tanquam ciuis amitteret, sed tanquam seruus *l. 29. D. de poen. l. 6. §. 6. D. de iniusto rupto, irrito facto testam.* Attamen hi quoque pristina iura recuperabant, si per omnia in integrum, principali indulgentia, restituerentur. Paull. *Recept. Sent. IV, 824.* Postea vero hanc seruitutem poenae, quatenus cognatorum interesse visum, aboleuit Iustinianus, *Nou. XXII, 8.*

VI. IV) Liberti ingrati.

VI. Porro hanc miseram conditionem subibant IV) *liberti ingrati*, quos Claudius Imp. reuocabat in seruitutem, qua de re dictum supra ad *Lib. I. Tit. VI. §. 9.*

VII. V) Qui se venundari passi.

VII. Nec minus libertatem amittebant V) *maiores XX. annis*, qui se pretii participandi causa venundari passi fuerant, de quibus itidem iam dictum. *Lib. I. Tit. III. n. 7. 8.*

VIII. VI) Mulieres seruili amore bacchantes.

VIII. Nec melioris conditionis erant VI) ingenuae mulieres, quae inserui alieni amplexus ruebant *(c)*. Quodsi enim domino inui-

(c) Tales mulieres notat Petron. *Satyr, p. 127. Quaedam feminae sordibus calent, nec libidinem concitant, nisi aut seruos viderint, aut statores altius cinctos. Harena aliquas accendit, aut perfusus pluuere*

inuito, et hoc, vel pupilli tutore, vel procuratore domini, ter denuntiante, in eodem contubernio perſeueraſſent; *ancillae*; ſiue, illo conſentiente, *libertate* efficiebantur, decreto et adiudicatione praetoris. Vid. Paull. *Sent. Rec. II, 21. A. 1. p. m. 305.* Tertull. ad *vxor. II, 8.* Auctor huius iuris Claudius Imperator fuit, vt patet ex Tacito *Ann. XII, 53.* ex quo ſimul diſcimus, Pallantis liberti id eſſe inuentum, cui ideo inſignia praetoria et centies quinquagies ſeſtertium decreuit Senatus. Plin. *Hiſt. Nat. XXXV. cap. penult.* at alter Plinius *Epiſt. VIII, 5.* Denique ſenatusconſultum illud in vſum reuocauit Veſpaſianus, ſi ita intelligendus locus Suet. *Veſp. XI.* (*d*) Aſt hanc quoque poenam ſuſtulit non Alexander Seuerus, vti viſum eſt Strauchio *Diſſ. Inſt. XI, 39.* (nam *l. 3. C. de lib. cauſ.* de maribus ſeruarum; non de feminis ſeruorum amore calentibus agit,) ſed Iuſtinianus *l. vn. C. de SCt. Claud. toll.* parum certe prudenter, ſiquidem inge-

O 3 nuis

uere mulio, aut hiſtrio, ſcenae oſtentatione traductus. Ex hac nota domina eſt mea.

(*d*) Niſi forte dicere malis, Veſpaſianum ea de re ad ſenatum retuliſſe, non tanquam imperatorem, ſed tanquam conſulem, aut, ſi mauis, ſenatorem laticlauium. Conſulatum ſane geſſit ſub Claudio, Suet. *Veſp. Cap. IV.* forte an cum Barea Sorano, quem eo ipſo anno V. C. IↃCCCV. quo SCtum illud factum Coſ. deſignatum fuiſſe refert Tacit. *Ann. XII, 53.* Et hinc facile conciliari poterunt Tacitus et Suetonius, quorum ille Claudio, hic Veſpaſiano hoc SCtum tribuit. Ingenioſa haec eſt obſeruatio Petri Fabri *Semeſtr. I, 25. p. 440 ſequ.* vti pleraque, quae faber ille edolauit.

nuis mulieribus viam eo ipſo ad impares et impudicas valde coniunctiones muniuit. Cuiac. *Obſ. XXI, 16.*

IX. Mediam patiebantur.

IX. MINORE ſiue MEDIA capitis deminutione ciuitatis tantum iura, ſalua libertate, perimebantur, adeoque ii, qui erant in hanc conditionem delapſi, *ad peregrinitatem redigebantur* (e) §. 2. *Inſt. h. t.* Et huius quidem conditionis habebantur I) *exules*, quibus aqua et igne fuerat interdictum. Magna ſcilicet Romae erat inter *exilium* et *relegationem* differentia. Illa iura ciuitatis perimebat, cum relegatus ea ſalua haberet. Hinc Ouid. *Triſt. II. v. 137.*

I) Exules.

Quippe RELEGATVS, *non* EXVL, *dicor in illo,*
Parcaque fortunae ſunt tibi verba meae.

Quam differentiam alibi ita deſcribit: *Triſt. V, eleg. 11. v. 21.*

Nec vitam, nec opes, ius nec mihi ciues ademit,
Nil niſi me patriis iuſſit abeſſe focis.
Ipſe RELEGATI, *non* EXVLIS, *vtitur in me*
Nomine.

Conf. *l. 2. D. de publ. iudic.* Ad exilium quod attinet, ciues ad illud adigebantur AQVAE ET IGNIS INTERDICTIONE, qui ritus paullo altius videtur repetendus.

X. An-

(e) Vnde nec toga amplius iis licebat vti. Plin. *Epiſt. IV, 11.* Suet. *Claud. XV.* De ipſa peregrinitatis conditione conf. Briſſ. *Ant. I, 13. 15.*

X. Antiquiſſimum hoc erat iuris Romani principium, neminem poſſe inuitum iura ciuitatis amittere. Cicero *pro domo: XXIX. Hoc iuris a maioribus proditum eſt, vt nemo ciuis Romanus aut libertatem, aut ciuitatem, poſſit amittere, niſi ipſe* AVCTOR *factus ſit.* Idem iuris publici axioma multis verbis inculcat Cic. *pro A. Caecin. c.* xxxiii. docetque ideo Aretinorum proſcriptionem, Sulla viuo, irritam fuiſſe, quod contenderat Cicero, *ciuitatem adimi non potuiſſe.* Quamuis itaque ciuitatis iuribus nemo inuitus priuaretur: attamen ea ſtatim amittebantur, ſimul ac quis in aliam ſe ciuitatem adſcripi paſſus eſſet, cum ex veteri iure duarum ciuitatum ciuis nemo eſſe poſſet. Idem *pro domo LXXXI.* Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. I, t. 6. p. 11.* Vnde notum eſt ex Nepote *Attic. III.* noluiſſe Atticum Athenis ciuitatis iura ſuſcipere, ne Romanam ciuitatem amitteret. Quodſi ergo quemquam e ciuitate eiectum vellent Romani: eum non vi expellebant, quod ex principio ſupra allato fieri non poterat, ſed illi tecto, aqua et igne interdicebant. Quibus neceſſariis vitae ſubſidiis ademtis, vltro exilium eligere cogebatur damnatus. Cum itaque a nemine recipi poſſet: neceſſario in aliquam ciuitatem exteram ſe conferebat, eoque demum facto, ciuitatis iura amittebat. Hinc denuo Cicero *pro domo XXX. Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc ciuitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo verten-*

X. Quid aquae et ignis interdictio?

vertendi, hoc eſt, mutandi, ſoli cauſa, venerant. Id autem vt eſſet faciundum, non ademtione ciuitatis, ſed tecti et aquae et ignis interdictione faciebant. Ergo ſi accurate loqui velis, non aquae et ignis interdictione eximebatur caput de ciuitate, vt ait Paullus *l. 2. D. de iudic. publ.* (poterat enim, ſi vellet in ciuitate mori,) ſed adſcriptione in aliam ciuitatem, in quam exul diſceſſerat. Barn. Briſſon. *Ant. Rom. III, 5. p. 48.* Quae obſeruatio, ne cui ſola λογομαχια videatur, tanti profecto momenti eſt, vt Cicero oratione laudata neget, ſe aquae et ignis interdictione ciuitatis iura amiſiſſe, quia nulli ſe populo adiunxiſſet, ſed delituiſſet apud amicos. Addantur Vlr. Huber. *Digreſſ. l. 3. 8. p. 192 ſequ.*

XI. Deportati. XI. Deinde huic aquae et ignis interdictioni addebatur (*f*) DEPORTATIO, qua ipſa quoque iura ciuitatis eodem modo amittebantur. Auctor illius inſtituti Auguſtus (*g*), cui,

(*f*) Non enim *deportatio* in locum illius aquae et ignis interdictionis ſucceſſit, vt ICti aiunt, *l.* 2. §. 1. *D. de poen. l.* 3. *D. ad. Leg. Iul. pecul.* Manſit potius illa antiqua aquae et ignis interdictio etiam poſt inuentam deportationem. Tacit. *Ann. VI,* 30. Adiecere tantum Imperatores, vt exules iſti non, vbi liberet, ſed in certa quadam inſula, viuerent. Huber. *Digreſſ. I,* 3. 9. *pag.* 195.

(*g*) Non Iulius Caeſar, ceu ex Suet. *Iul. LXVI.* probare ſatagit Oiſel. *ad Caii Inſt. I, 6. 1. p. m.* 47. Supplicium enim, quod militibus minatur Caeſar, non fuit deportatio, (non enim eos in certam inſulam miſſum iri ait,) ſed poena quaedam extraordinaria. Haec enim ſunt Caeſaris verba: *Deſinant quidam quaerere vltra, aut opinari, mihique. qui compertum habeo, credant; aut quidem vetu-*

cui, ab exulibus hinc inde disperſis periculum imperio ſuo metuenti, Liuia ſuaſerat, vt illos patria extorres inſulis includeret. Ita enim apud Dionem LV. p. 562. Liuia: τί γὰρ ἂν ἀδικήσειέ τις, ἐς νῆσον κατακλεισθεὶς, ἢ καὶ ἐν ἀγρῷ πόλει τε τινί; οὐχ ὅπως ἄνευ πλήθους οἰκετῶν ἢ χρημάτων, ἀλλὰ καὶ μετὰ φρουρᾶς ὤν; ἄν γε καὶ τούτου δεήσῃ. *Quid enim mali fecerit is, qui in inſulam concluſus, aut in agro, vel in vrbe aliqua, non modo ſine copia ſeruorum, et pecuniarum, ſed etiam ſub cuſtodia, ſi hoc res exigeret, haberetur?* Ex eo tempore inualuit deportatio. Quam denuo conſtitutione quadam firmauit Auguſtus, apud eundem Dion. Caſſ. *LVI. p. 587.* Et hinc poſtea nihil fuit iſta in inſulas deportatione frequentius (*b*). Tac. *Ann. III, 68. VI, 30. IV, 21. IV, 13.* Fiebat vero deportatio ita, vt rei compedibus vincti impoſitique nauibus, ſeruis publicis, qui eos depor-

vetuſtiſſimae naui impoſitos, quocunque vento, in quascunque terras iubeo auehi. Frequentatum poſtea hoc ſupplicium inflictumque delatoribus a Tito, Suet. *Tit. cap.* 8. et Traiano: Plin. *Paneg. cap.* 34. immo et Chriſtianis a tyrannis, ceu docuit Caſaub. *ad Suet. Iul. p.* 92.

(*b*) Diſtinguenda tamen haec deportatio a *relegatione in inſulam*, qualis fuit illa, quam paſſus eſt Ouidius, in Pontum relegatus. Conf. l. *D.* 7. *ſi quis caution. in iudicio ſiſtendi cauſa fact. non obtemp.* Suet *Tiber* I. Huic opponitur *lata fuga*, cuius mentio fit *l.* 5. *D. de interd. relegatis et deport.* Ammian. Marcell. *XIX*, 12. vt Iulio capitol. *vit. Marci Anton. XXVI*, et Vulcatio Gall. *vit. Auid. Caſſii IX.* vocatur; *exilium et libera vagandi poteſtas.*

deportarent, traderentur. Oiſel. *ad Caii Inſt. I, 6: 1. p. m. 47.* Moleſta inprimis erat vel relegatio vel deportatio in Gypſum, Aegypti Inſulam, in quam tempore Iuſtiniani et Iuridicus Alexandriae et Praeſes Thebaidos relegare poterant, Cuiac. *Obſ. XX, 31.* itemque in Gyaros, fumo notabiles, Arrian. *Diſſ. Epict. I, 25. et II, 6.* Steph. *de vrbib. p. 280.* et Oaſin inter Aegyptum et Cyrenas, muſcis et culicibus famoſam: de quibus locis Cuiac. *Obſ. VIII, 27.* Omnes autem exules teſte Lactantio *Diu. Inſt. II. perinde habebantur, ac ſi eſſent, qui eam ſententiam exceperant, morte mulctati.* Vnde et diem quo ab exilio quis redierat, NATALEM vocabant, tanquam quo vitam primum recepiſſent, Cic. poſt *Redit. in Senat. cap. XI.* itemque *alterius vitae initum.* Id *Epiſt. ad Att. IV, 1.* Quin Cotta ab exilio reuocatus ſe bis genitum vocat in oratione apud Salluſt. *in Fragm, p. 500.* Ita et Athenienſes patriae reſtitutos exules δευτεροπότμους, quaſi *ſecunde fata orſos* appellaſſe obſeruat vir, cui haec debemus doctiſſimus, Io. Frid. Gronou. in *Diatrib. ad Stat. Papin. Cap. XII. p. 69.*

XII. Minima capitis deminutio.

XII. MINIMA denique capitis deminutio iura familiae atque agnationis tollebat. Cum enim cenſus fieret ſecundum facultates, vt ſupra dictum: patriis facultatibus cum iure familiae amiſſis, aut in alium translatis, capitis quaedam deminutio fieri credebatur. Id vero factum eſſe *in manum conuentione, adoptione, et emancipatione*, ex iure notum eſt, quam-

quamuis de emancipatione, an ea inter capitis deminutiones referenda ſit, ſubdubitent ICti tum veteres tum recentiores. Paullus ſane non ideo capite deminui putabat, quod ex patria poteſtate exirent: (ita enim potius fiebant capita libera,) ſed quod emancipatio vetere ritu fieri haud poſſet, niſi *deducerentur in imaginariam ſeruilem cauſam. l. 3. §. 1. D. de cap. minut.* Attamen ne ſic quidem omnia in aprico ſunt. Si enim ob hanc cauſam emancipatio eſt ſpecies capitis deminutionis: cur non maxima potius, quam minima vocatur? Vid. Huber. *Digreſſ. III, 6.* Thomaſ. *Schol. et nou. ad* Huberi *praelect. Inſt. p. 47.*

TIT. XXI.

DE AVCTORITATE TVTORVM.

Tutorum erat AVCTORITATEM interponere, quemadmodum curatorum, CONSENSVM commodare. De qua TVTORVM AVCTORITATE cum ſingulari titulo agat Imperator: de ea quoque nonnulla ex antiquitatibus Romanis videntur annotanda.

I. Antiquiſſimum hoc erat iuris Romani principium, *alieno nomine agere poſſe neminem, princ. Inſt. de iis per quos ag. poſſ.* neque *promittere, tertium quid facturum daturumue. §. 3. Inſt. de inutil. ſtipul.* Ergo nec tutor pupilli nomine quidquam aut agere aut promittere pote- I. Origo auctoritatis tutorum.

poterat. Cum tamen lubrica pupillorum aetas consiliique infirmitas non paterentur, pupillis liberam permitti rerum suarum administrationem: tutoribus plus potestatis concedendum distinguendumque existimabant Romani, infansne esset pupillus, an istos infantiae annos superarit. Si infans esset, tutor omnia agebat, non pupilli, sed suo nomine. Prospiciebat pupillo eiusque matri de alimentis et cultu exhibitionis. *l. 13. §. 2. D. de administr. et peric. tut.* Pupillo herede cum creatione instituto, bonorum possessionem petebat, *l. 11. D. h. t.* hereditatem enim cernere et adire pupilli nomine non poterat, quia cretio et aditio erant actus legitimi. *l. 4. 5. C. de iure delib.* Iac. Gothofred. *Comm. ad C. Theod. tit. de cretione p. 330.* Denique bonorum pupilli curam ita gerebat, vt *loco domini* haberetur. *l. 27. D. h. t.* Et id quidem tutoris munus, quo tum personae pupilli, tum bonorum eiusdem curam gerebat, vocabatur GESTIO vel ADMINISTRATIO. Cic. *Top. Cap. XI.* Quamuis tam late plerumque hoc vocabulum accipiatur a iureconsultis, vt et *auctoritatem* complectatur.

Quando tutor dictus administrare et gerere.

II. Quando interponere auctoritatem.

II. Sin infantiae annos superasset pupillus, ipse omnes actiones legis, omnesque contractus, poterat explicare, ita tamen, vt tutor praesens, perfecto negotio, statim AVCTOR fieret, et hinc ista sollennis approbatio vocabatur AVCTORITAS. Quemadmodum enim populus iubebat, Senatus AVCTOR fiebat: Liu. I, 17. ita pupillus agebat et contrahebat, tutor interponebat

ponebat AVCTORITATEM, ſine qua validum haud erat negotium, ſi quando deterior eo ipſo fieret pupilli conditio. *princ. Inſt. h. t.* aut ſi adeunda eſſet hereditas, aut petenda bonorum poſſeſſio, aut ſuſcipienda ex fideicommiſſo hereditas *§. 1. Inſt. h. t.* Ad ea enim, quae ſollennitatem iuris deſiderabant, explicanda, tutore auctore opus eſſe, ait Paullus *l. 19. D. de auct. tut.*

III. Non ergo auctoritas erat nuda approbatio nec iuſſus; ſed actus legitimus et ſollennis, certaque formula explicandus. Vnde et conditionem non admittere dicitur *l. 8. D. h. t.* Procul dubio, vbi pupillus verbi cauſa incretione hereditatis verba legitima pronunciauerat, interrogabatur tutor: AVCTORNE ESSET, VT PVPILLVS HEREDITATEM ADIRET CERNERETQVE? eoque adfirmante, rata erat pupilli actio. Sane eodem modo auctor fiebat, qui arrogabatur ab alio. Cic. *Orat. pro domo XXIX.* Et interrogationis hoc in negotio factae diſerte meminit Paullus *l. 3. D. de auct. et conſenſu tut. et curat.* quamuis eam non exiſtimet abſolute neceſſariam. Interponebatur vero auctoritas ſtatim in ipſo negotio: ſed ita tamen, vt non prius auctor fieret tutor, quam pupillus id egiſſet, a quo ſubſtantiam capiebat negotium. Et hinc eſt, quod *auctoritas* PERFECTO NEGOTIO *interponi* dicitur in *l. 25. §. 4. D. de adquir. hered.* vbi praeter neceſſitatem reſcribi *prouecto negotio*, contra Iac. Gothofredum *Comm. ad l. 29. D. de R. I.* docuimu-

III. Interponebatur ea ſollenni formula.

mus in *Elem. iuris ciuil.* §. *250.* Diſputauit de eadem quaeſtione Cuiac. *Obſ. XIII, 31.*

IV. Quid conſenſus Curatoris?

IV. Vnde ſimul apparet, quid interfuerit discriminis, inter CONSENSVM curatoris, et tutoris AVCTORITATEM. Sine hac actus erat nullus, ſine illo reſcindendus. Illa interponenda erat ſtatim a tutore praeſente, §. *2. Inſt. h. t.* quod eſſet actus legitimus, qui non admittebat procuratorem, conditionem et diem. Hic interiecto demum tempore accedere poterat.

V. Quid tutor praetorianus?

V. Si negotium inter tutorem et pupillum, vel mulierem intercederet: auctoritatem adhibere non poterat tutor. Nullus enim tutor poterat in rem ſuam auctor fieri. *l. 1. pr. D. h. t.* Sollebat ergo tunc a praetore alius tutor dari, qui *praetorianus* vel *praetorius* vocabatur, ideo quod a ſolo Praetore, non adhibita in conſilium maiore parte Tribunorum plebis dabatur. Meminit eius ipſe Imperator §. *3. Inſt. h. t.* multoque luculentius Vlpianus *Fragm. XI, 24. Moribus tutor datur mulieri, pupilloue, qui cum tutore ſuo lege aut legitimo iudicio agere vult, vt auctore eo agat: (ipſe enim tutor in rem ſuam auctor fieri non poteſt,) qui praetorianus tutor dicitur, quia a praetore vrbis dari conſueuit.* Vnde inter Triboniani emblemata referunt tutoris in curatorem mutationem. *l. 3.* §. *2. l. 4. et 5. D. de tutel. l. 24. D. de teſtam. tutel. l. 9.* §. *4. D. de tutel. et ration. diſtrah. l. 1. 2. 3. vlt. C. de in lit. dand. tut. vel curat.* ceu iam obſeruauit Hub. Giph. *ad* §. *vlt. Inſt. h. t.*

VI.

VI. Nimirum postea inualuit, vt loco tutoris praetorii adiungeretur curator, quoad actio illa duraret, vel etiam perpetuus. *Nouell. LXXII, 2.* Quamuis id contingat paullo rarius, quia iure nouissimo pupilli debitor vel creditor, vel is, quem cum pupillo litem habiturum suspicio est, tutor fieri non potest. *Nou. LXXII, 1. Nou. XCIV.* et *Auth. Minoris debitor C. qui dari tut.* VI. Is postea mutatus in curatorem.

TIT. XXII.

DE

QVIBVS MODIS TVTELA FINITVR.

Quibus modis finiatur tutela, satis accurate ad hunc titulum docent Interpretes. Et de morte quidem, et capitis deminutione nullum est dubium: at de pubertate et aliis nonnullis modis, quibus tutelam olim finitam constat nonnulla ex antiquitatibus monenda videntur.

I. Ad PVBERTATEM quod attinet, ipse Tribonianus hoc titulo antiquitatum Romanarum prae se fert notitiam, dum obseruat, veteres pubertatem non solum ex annis, sed ex habitu corporis in masculis voluisse aestimari. Quod cum Iustinianus indignum iudicarit castitate suorum temporum, statuisse eum, sancta promulgata constitutione, vt masculi completo anno aetatis XIV. puberes; I. Locus Institutionum de rite antiquo aestimandi pubertatem.

femi-

feminae duodecimo viripotentes haberentur *princ. Inst. h. t.* (a).

II. Iam diu ante Iustinianum certi anni pubertatis erant praefiniti.

II. Sed Tribonianum hic antiquitatis prodere ignorantiam, multi existimant. Neque enim Iustinianus primus istos pubertatis terminos fixit, iam dudum quippe in iure receptos. Sane duodecim annorum puellas iam viri potentes esse Augustus lege Papia Poppaea censuerat, vt patet ex Dione Cass. *Lib. LIV. p. 532.* δώδεκα καὶ ταῖς κόραις ἐς τὴν τȣ̃ γάμȣ ὥραν ἔτη πλήρη νομίζεται. *Duodecim annos puellis ad nuptias sufficere statuit.* Adde sis *Comm.* nostrum *ad L. Iul. et Pap. Popp. Lib. II. cap. V. p. 177. sequ.* Quatuordecim vero anni ad pubertatem masculorum iam secundo post Christum seculo requirebantur, etiam ex mente Proculeianorum. Tertull. *de veland. virg. XI. et de Anima XXXVIII.* Macrob. *Saturnal. VII, 7.* et *in Somn. Scipion. I, 6.* (b).

III. De-

(a) Ipsa illa sancta Iustiniani constitutio exstat. *l. vlt. C. quando tut. esse des.* INDECORAM OBSERVATIONEM *in examinanda matrium pubertate resecantes, iubemus, quemadmodum feminae post impletos XII annos omni modo pubescere iudicantur, ita et mares post excessum quatuordecim annorum puberes existimentur,* INDAGATIONE CORPORIS INHONESTA *cessante.*

(b) Quin et leges id docere poterant Tribonianum, veluti *l. 2. princ. D. de vulg. et pupill subst. l. 5. D. qui testam. fac. poss. l. 4. C. eod.* ex quibus patet, saltim Vlpiani et Diocletiani temporibus eosdem pubertatis annos fuisse definitos. Neque tamen tubito, quin olim antiquissimis reip. temporibus quinto decimo demum aetatis anno exacto puberes habiti sint adolescentes. Tunc enim eos

togam

III. Deinde nec alterum videtur per omnia verum esse, quod veteres Romani masculorum pubertatem *indecora obseruatione, inhonestaque indagatione explorarint*, vt loquitur Imperator *l. vlt. C. quando tut. esse des.* Nulla enim istius indecorae inspectionis vel vola vel vestigium apud antiquos occurrit. Et quamuis Huberus *Digress. III, 14. p. 210.* et vir amplissimus, Corn. van Bynkersh. *Obseru. III, 24.* excusandum putent Iustinianum, credantque, si non in quaestione de finienda tutela, at certe in nuptiis nonnunquam isti inspectioni locum fuisse: tamen ne id quidem satis, vt opinor excusat Imperatorem. Non enim quaestionem de viri potentia, qualis aliquando in nuptiis occurrit, tractat. in *d. l. vlt.* quippe ad quam definiendam sola aetas parum faceret, sed quaestionem de tutela finienda. Nec verosimile est, Triboniano Imperatoris sui constitutiones tam fuisse parum familiares, vt sanctam illam, quam tantopere laudat, legem in instititutionibus aeque, ac codice, ad materiam de tutela fuisset relaturus, si illa de singulari tantum casu nuptiali egisset. Quare adhuc probabile videbitur plerisque, Tribonianum hic cum laruis pugnasse, ritumque aboleuisse, cuius nunquam Romanis in mentem venerit. Vid. Iac. Raeuard. *Varior. IV, 10. p. 667. Tom. I. Operum.*

III. Nunquam veteres pubertatem inspectione corporis explorarunt.

IV.

togam virilem sumsisse, non anno XVII. vt vulgo existimant, nec anno XIV. vt visum Lipsio *ad Tac. p. 312.* docet Noris. *Cenotaph. Pisan. Diss. II, 4.*

IV. Vt ergo appareat, quid in errorem induxerit Iuſtinianum: ſciendum eſt, non conueniſſe inter antiquos Iureconſultos, quos pubertati terminos figerent. Cum plerique in ſtoicorum ſcholis profeciſſent, hi vero adoleſcentum pubertatem XIV. puellarum viri potentiam XII. annis aeſtimarent: (Plut. *Placit. Philoſ. V, 24.*) eandem ſententiam plerique ICti, et inprimis Proculeiani, amplectebantur. Sed aliud longe videbatur Caſſio Longino, cuius ſectarii non annis, ſed habitu corporis, aeſtimandam eſſe pubertatem arbitrabantur. Denique Priſcus Iauolenus quaſi conciliaturus vtramque ſententiam, eum demum puberem eſſe dicebat, in quem et numerus annorum, et habitus corporis concurreret. Diſerte Vlpian. *Fragm. XI, 28. Puberem autem Caſſiani quidem eum eſſe dicunt, qui* HABITV CORPORIS *pubes apparet, id eſt, qui generare poteſt; Proculeiani autem eum, qui quatuordecim annos expleuit. Verum Priſcus eum puberem eſſe, in quem vtrumqe concurrit, et* HABITVS CORPORIS, *et numerus annorum.* Eandem controuerſiam ICtorum, ſententiamque Priſci Iauoleni, in animo habuit Seruius, qui ad illa Virgilii *Aen. VII. v. 53.*

Iam matura viro, iam plenis nubilis annis,

addit: *Non eſt iteratum, ſed* SECVNDVM IVS *dictum, in quo et* ANNORVM *ratione, et ex* HABITV CORPORIS *aetas probatur.* Idem ad Virgil. *Eclog. VIII. v. 34. Bene cum annis iungit* HABITVM CORPORIS, *nam et* IN IVRE

IVRE *pubertas* EX VTROQVE *colligitur.* Ex quibus patet, Seruium in Prisci discessisse sententiam. Denique Isidorus *Orig. XI, 2.* Cassianorum sententiam amplexus: *Quidam*, inquit, *ex annis pubertatem aestimant, id est, eum puberem esse, qui quatuordecim annos expleuerit: quamuis tardissime pubescat. Certissimum autem, puberem esse, qui* EX HABITV CORPORIS *pubertatem ostendat, et generare iam possit.* In tanta ergo iureconsultorum incertitudine ex sententia Em. Merillii *Obs. V, 16.* saepe parentes testamentis solebant definire annum, quo puberes haberi deberent liberi, modo annum decimum quartum, vt *l. 49. D. de legat. 1,* modo decimum octauum, vt *l. 101. §. 1. D. de cond. et demonstr.* modo decimum sextum, vt *l. 34. §. 2. D. de legat. 3.* Vnde lux adfulget loco Paulli Gal. IV, 2. vbi heres tutoribus subesse dicitur ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρός. Cum vero Iustinianus, aut Tribonianus potius, animaduerteret, pubertatem nonnullos HABITV CORPORIS aestimari velle: facile sibi persuasit etiam vsu receptam olim fuisse hanc Cassianorum vel Prisci sententiam, cum tamen multa huius generis disputarint veteres ICti, quae in forum nunquam admissa constat, quaeque ad ius constituendum magis, quam constitutum, pertinuerunt. Fingamus itaque, Cassianos censuisse pubertatem aestimandam esse φυσικῶς, ex inspectione τῶν αἰδοίων, cum tamen *habitus corporis* et alio modo naturalem generandi facultatem prodat:

non tamen vllo veterum teſtimonio conſtat, id in foro eſſe frequentatum, vel vllum iudicem vnquam fuiſſe tam Caſſii, vel Priſci ſententiae addictum, vt adoleſcentem, qui curatorem peteret veſtibus ſpoliari inſpicique nudum iuſſerit. At credidit id tamen Iuſtinianus, et hinc rem conſtitutione aboleuit, quam nemo veterum in foris Romanorum deprehendit (*c*).

V. Finiebatur etiam tutela feminarum conuentione in manum.

V. Feminarum tutela perpetua non pubertate, ſed aliis quibusdam modis finiebatur, veluti CONVENTIONE IN MANVM. Cum enim ea, ceu ſupra diximus, eſſet capitis deminutio, qua in manum et poteſtatem mariti redigebantur mulieres: non poterat non tutela finiri, dummodo omnes tutores fierent auctores. Cicero *pro Flacco XXXIV.* Boeth. *ad Topica Cic. III.*

VI. Vt et iure trium liberorum.

VI. Finiebatur etiam mulierum tutela IVRE TRIVM vel QVATVOR LIBERORVM, ceu ſupra LIB. I. TIT. XIII. *n. 22.* obſeruauimus. Nam conſtat ex Vlpian. *Fragm. XXVIII, 3.* ingenuis feminis *tribus;* libertabus opus fuiſſe *quatuor liberis;* ſi tutela exire vellent.

TIT.

(*c*) Interim non nego, Graecis eiusmodi inſpectionem vſitatam fuiſſe, de qua Scholiaſtes et Florens Chriſtianus ad Ariſtophan. *in Veſp v.* 578. nec non Gundlingiana *Part. XXIV,* 2. §. *VII. p.* 347. *ſeq.* Sed nondum demonſtratum, de exploratione pubertatis quidquam cautum fuiſſe in XII. tabulis, vt veroſimile fiat, hunc ritum Athenis Romam migraſſe.

TIT. XXIII.

DE

CVRATORIBVS.

Quemadmodum *tutores* personis; ita CVRATORES rebus dabantur, quorum origo erit ex antiquitatibus repetenda.

I. Curatoros aut LEGITIMI erant, aut HONORARII. Illi legibus XII. Tabularum; hi edicto praetoris debebant origionem. Vlpian. *Fragm. XII, 1. Testamentarii* non erant, quia Lex XII. Tabularum patri familias *de tutela*, non autem *de curatione* legare vel testamento disponere permiserat.

I. Curatores quotuplices?

II. Ex legibus XII. Tabularum (*a*) curatores accipiebant FVRIOSI et PRODIGI. Quam legem decemuiralem ex Cicer. *Quaest. Tusc. III, n.* et *de Inuent. II, 59.* ita restituit Gothofredus *ad XII. Tab. Tab. V.* SI FVRIOSVS AVT

II. Curatio furiosorum et prodigorum.

(*a*) Verosimile tamen est, cum morem iam ante leges XII. Tabularum Romae viguisse. Moribus sane ista furiosorum prodigorumque curatio tribuitur. *l.* 1. *D. de curat. furios.* et apud Paull. *Recept. Sent. III*, 4. Quod cum intelligi haud possit de moribus, postea tempora demum receptis: (Siquidem Vlpian. *d. l.* 1. *de Cur furios.* hanc curationem quidem ex XII. Tabulis arcessit, sed initium tamen eiusdem tribuit moribus,) procul dubio iam sub regibus furiosis dati sunt curatores. Est ea sententia Iac. Cuiacii, Iac. Gothofredi, aliorumque virorum doctorum, quam male impugnat V. C. Ian. a Costa *ad* §. 1. *Inst. de I. N. G. et C. et* §. 3. *Inst. h. t.* Vid. Schulting. *ad Paull. l. c. p.* 341.

AVT PRODIGVS EXSISTAT, AST EI CVSTOS NEC ESCIT, AGNATORVM GENTILIVMQVE IN EO PECVNIAVE EIVS POTESTAS ESTO. Quamuis adhuc quaeri poſſit, vtrum ex verbis Decemuirorum, an ex eorundem interpretatione nota ſit prodigorum curatio.

III. Prodigis curator datus poſt interdictionem bonorum.

III. Cum vero initio et prodigi et furioſi ipſo iure agnatorum gentiliumque curationi ſubeſſent: *l. 1. pr. D. de cur furioſ.* prodigi poſtea tum demum curatorem accipiebant, ſi poſtulantibus agnatis (Vid. Valer. Max. VIII, 6.) iis a praetore interpoſita ſententia bonis eſſet interdictum. *l. 1. D. de cur. furioſ.* Vlp. *Fragm. XII, 2.* Vnde Horatius *Sat. II, 3.*

-- Interdicto huic omne adimat ius
Praetor, et ad ſanos abeat tutela propinquos.

Ex quo ſimul patet ratio, cur furor contractus ſtatim ab initio reddiderit irritos, quamuis furioſus agnatorum curationem nondum ſubiiſſet, prodigus vero, priusquam ei eſſet bonis interdictum, valide contraxerit.

IV. Formula interdicendi bonis.

IV. Formulam, qua bonis interdicebat praetor, ſeruauit nobis Paullus, *Recept. Sent. III, 4. A. 7.* QVANDO TIBI BONA PATERNA AVITAQVE NEQVITIA TVA DISPERDIS, LIBEROSQVE TVOS AD EGESTATEM PERDVCIS: OB EAM REM TIBI EA RE (*b*) COMMERCIOQVE INTER-

(*b*) Legunt nonnulli AERE. Cuiac. *ad Paull. l. c.*

Iac.

INTERDICO. Quo facto ſtatim agnatorum, aut, hiſce deficientibus, gentilium (c) curationi committebatur prodigus. Exempla ſunt apud M. Senec. *Controu. III. praef.* Val. Max. III, 5. VIII, 6. Dion. Caſſ. LVII. *p. 618.*

V. Aſt tum furioſus tum prodigus, recepta mentis vitaeque ſanitate, curatione liberabatur, quamuis et hic prodigo decreto Praetoris eſſet opus. Paull. *Sent. III, 4. A. 12. p. 343. et ibi* Schulting. *l. 1. D. de cur. furioſ.* Henr. Bern. Reinold. *Var. cap. XLI. p. 291.* V. Quomodo haec curatio finita?

VI. Cum ergo initio furioſis ac prodigis tantum obtruderentur curatores: factum inde eſt, vt cum alioquo famae detrimento coniuncta videretur curatio. Iniquum enim habetur, *ingenuis hominibus non eſſe liberam rerum ſuarum alienationem. l. 2. D. ſi a parente quis manumiſſ.* Ergo praeter furioſos et prodigos nemo inuitus accipiebat curatorem, et ne minor quidem, quamuis infirmum eſſet in tam lubrica aetate conſilium, cuiusquam curationi ſuberat, antequam *lex Laetoria* ea in re adoleſcentibus proſpiceret. Quando lata ſit ea lex; nondum conſtat. Antiquiſſimam eſſe, vel ex eo patet, quod iam Plautus *Pſeudol. I, 3. v. 68.* VI. Origo curationis minorum.

 eius

Iac. Menard. *ad Cicer. Act. Verrin. V.* ſed nihil hic mutandum eſſe, docent V. A. Cornel. van Bynkersh. *Obſ. III,* 21. Schulting. *ad Paull. l. c. p.* 342.

(c) Qui ſint agnati, qui gentiles, infra Lib. III. Tit. II. explicabitur. Iam nota originem adagii, quod in homines ſtultos dicitur; *Ad agnatos et gentiles.* Vid. Varr. *de re ruſt. I, 2.* Columell. X, 1. Horat. *Sat. II, 3.*

eius meminit ſub nomine legis *quinaeuicennariae.* Cum ergo M. Laetorius Plancianus an. V. C. ccccxc. tribunus plebis fuerit, et poſtea anno ccccxcvii. praeturam geſſerit: veriſimillimum eſt, hoc anno latam eſſe legem Laetoriam. Vid. Gundling. *Pand. Lib. IV. Tit. IV. §. V.* Ceterum hac lege cauebatur, vt adoleſcentibus viginti quinque annis minoribus, (eum enim minorennitatis terminum haec lex finiuerat: *l. 2. C. Theod. de donat.*) petentibus curatores, cauſa cognita, darentur. Iul. Capit. *Vid. Marci Ant. XI.* Deinde et eadem lege vindicabatur circumſcriptio adoleſcentum, reſciſſis verſutorum hominum fraudibus, qui lucrum aliena ex imbecillitate captabant. Cic. *de offic. III, 15.* Sed et ſtipulationes ab adoleſcentibus, et actiones creditorum aduerſus minores hac lege Laetoria ſublatae ſunt. Vnde Suetonis *in libris praetorum* apud Priſcian. *Lib. XVIII. Laetoria, quae vetat minorem annis XXV. ſtipulari.* Et apud Plautum *l. c.* Callidorus adoleſcens:

> *Perii, an non tum lex me perdit quinauicennaria?*
>
> *Metuunt credere omnes.*

Denique et reſtitui haec lex minores laeſos voluit, ſed non niſi dolo aliorum circumuentos. Cic. *de offic. III, 15.* Quod beneficium poſtea praetorem latius interpretatum nouimus.

VII. Ea demum edicto Praetoris inducta.

VII. Ex eo ergo tempore, cum quibusdam tantum minoribus, petentibus puta ac cauſam probantibus, curatores darentur, adeo-

adeoque existimatio adolescentum ea curatorum datione etiam post legem Laetoriam laedi videretur: postea edixit Praetor, se non modo in integrum restituturum minores (d), *quoties lubrico aetatis capti essent:* (quod beneficium TVTELA MINORVM dicitur, *l. 1. pr. D. de min.*) sed et curatores iisdem daturum, dummodo eos a se peterent. *l. 13. §. 2. D. de tut. et curat. dat.* Vnde proprie curatio minorum sine causae cognitione data ex edicto Praetoris deriuenda est. Videtur sane iam ab illo tempore frequentior fuisse minorum curatio, nec finita tutela vlli temere minori permissa administratio bonorum, nisi curatoribus constitutis. Huc enim pertinent illa Mecaenatis apud Dion. Cass. *Lib. LII. p. 479.* vbi inconueniens esse ait, minores viginti quinque annorum adolescentes senatores legi. Πῶς γὰρ οὐκ αἰσχρὸν καὶ σφαλερόν ἐστι, τὰ μὲν οἰκεῖα μηδενὶ πρὸ ταύτης ἐπιτρέπεσθαι, τὰ δὲ δημόσια καὶ νεωτέροις τισὶν ἐγχειρίζεσθαι; *Quomodo enim non turpe et noxium sit, cum nemini ante it aetatis suorum bonorum administrationem concedatis, iis, qui eam nondum attigerint, rempubli-*

P 5 *cam*

(d) Talis restitutionis si iam mentio fit apud Terent. *Phorm. II, 4.* satis apparet, iam seculo ab V. C. sexto praetorem id ius condidisse. Sed vereor, ne ibi Terentius potius de restitutione patris, quo absente filius vxorem duxerat, quam filii, qui se a Phormione ad id coactum dicebat, loquatur. Verba Comici sunt. *v. 10.*

Sic hoc videtur: quod TE ABSENDE *hic filius*
Egit, restitui in integrum aequum est et bonum,
Et id impetrabis.

cam vos credere? Idem Praetor etiam curatores dabat libertinis prodigis, itemque ingenuis, qui ex teſtamento parentis heredes facti, male diſſipabant bona. His enim curator ex lege dari non poterat, ſed iis, qui ab inteſtato heredes facti eſſent (*e*) patri, Vlpian. *Fragm. XII, 13.*

VIII. Quid M. Antoninus ſanxerit?

VIII. Demum et M. Antoninus Philoſophus ſtatuit, vt omnes minores, ſalua exiſtimatione, acciperent curatores, cauſa non cognita. Iul. Capitolin. *in vita Marci XI. De curatoribus vero, cum ante non niſi ex lege Laetoria, vel propter laſciuiam, vel propter dementiam, darentur, ita ſtatuit, vt omnes adulti curatores acciperent, cauſis non redditis.* Iuuabit hunc locum a plerisque male intellectum, et qui me quoque huc vsque decepit, expendere paullo accuratius. Pauciſſimi enim, ſi nonnulli, vident, quid ſanxerit Marcus Antoninus, et qua in re eius conſtitutio a lege Laetoria diſcreparit. Lege XII. Tabularum ſoli furioſi et prodigi accipiebant curatores. Hinc ignominioſa quodammodo erat curatio, et proinde inuitis minoribus curatores non obtrudebat lex Laetoria, ſed petentibus eos cauſa cognita dari iubebat. Quamuis enim vulgo ex loco hoc Iulii Capitolini colligant, lege Laetoria tantum *adoleſcentibus dementibus et laſcius*, datos eſſe curatores, vti ipſe quo

(*e*) Lex ergo XII. Tabularum de prodigorum curatione intelligenda tantum de illis prodigis, qui iure ciuili ab inteſtato parenti erant heredes. Vid. Iac. Gothofred. *ad XII. Tab. probat. Tab. V. p. 98.*

quoque in antecedentibus editionibus ſcripſeram: facile tamen patet, ita nihil noui ſanxiſſe legem Laetoriam, cum iam pridem furioſis et prodigis proſpectum eſſet XII. tabulis, nec dubitari poſſet, quin adoleſcentibus laſciuis et dementibus huiusmodi curatores dari deberent, cum et maiores XXV. annis in curatione ſint, ſi dementes vel laſciui eſſe viderentur. Itaque non eſt hic ſenſus Iulii Capitolini. Potius inter ſe contendit iura de curatione, ante Antoninum recepta et quae ab iſto Imperatore ſint inuecta. *Antea*, inquit, curatorum non niſi tria genera erant, *cum nonniſi ex lege Laetoria* minoribus petentibus, et cauſam probantibus, *vel* ſecundo *propter laſciuiam* prodigis, quibus Praetor bonis interdixerat, *vel propter dementiam* furioſis et mente captis curatores *darentur*. Quid vero Marcus Antonius? *Is ita ſtatuit*, vt non ſolum petentes, *ſed omnes adulti curatores acciperent, etiam non redditis cauſis*. Ex hac demum paraphraſi perſpicue patet, quid lex Laetoria, quid M. Antoninus Imp. iuſſerit, quidque ſibi velit Iulius Capitolinus.

IX. An ex eo tempore curatores inuitis adoleſcendibus dati?

IX. Nimirum lex Laetoria dare voluerat curatores adoleſcentulis petentibus et cauſam probantibus: Praetor ſe petentibus curatores promiſerat daturum, etiamſi cauſa non reddita. Marcus denique Antoninus ſtatuit, vt et omnes acciperent, nec cauſae rederentur. *Atqui*, inquies, adhuc Iuſtiniani aeuo *inuiti adoleſcentes curatores non accipiebant*. *§. 2. Inſt. h. t.*

An

An itaque cum Raeuardo *Var. I, 17.* inſcitiae arguemus Tribonianum, ius antiquum pro nouo et recepto obtrudentem? An cum Vulteio ad *d. §. 2 Inſt. h. t.* eum locum de curatore in litem interpretabimur? Neutrum ego facere auſim. Vtrumque enim verum videtur, non inuitos accepiſſe curatores, et omnes tamen accepiſſe. Prius non ſolum Iuſtinianus dicit, ſed et alii ICti, Antonino iuniores confirmant. *l. 13. §. vlt. D. de tut. et cur. dat. l. 2. §. pen. et vlt. D. qui pet. tut.* Poſterius ex verbis Iulii Capitolini clarum eſt. Seruauit itaque Marcus Antoninus vetus illud principium, curatorem dari oportere non inuitis, ſed petentibus: at inuenit tamen modum, quo omnes petere cogerentur. Non prius enim rerum ſuarum adminiſtrationem a tutoribus recipiebant adoleſcentuli, quam petitis conſtitutisque curatoribus. Luculenter id patet ex *l. 33. §. 1. D. de admin. et per. tut. l. 28. §. 1. eod. l. 31. eod. l. t. §. vlt. D. de min.* Sunt, qui nobis obuertunt exempla adoleſcentum, qui ſine curatorum auxilio res ſuas dicuntur adminiſtraſſe. *l. 7. §. 2. D. de min. l. 3. C. de in int. reſt.* Verum ea loca non ad ius, ſed ad factum, pertinere, nemo non videt. Nam et impuberes aliquando negligentia eorum, qui tutores petere debuiſſent, ſine cuſtodibus erant, vti ex toto *titulo D. qui pet. tut. vel cur.* colligimus: nec tamen inde ſequitur, vt in arbitrio impuberum fuiſſe, exiſtimemus, ſine tutoribus agere mallent, an cuſtodibus ſubeſſe. Sed plura hanc in rem

rem habes in *Elem.* noſtris. *iur. ciu.* §. 271. *ſeq.* et in *Additionibus noſtris ad* Vinn. §. 2. *Inſt. h. t. p. 116. ſequ.*

X. Finiebatur curatio minorum anno aetatis XXV. circumacto, *l. 3. §. 3. D. de minor.* Cum enim longiſſimum vitae humanae tempus centum annis circumſcriberent iureconſulti: *l. 76. D. de iudic. l. 56. D. de vſufr.* eo in quatuor aetates diuiſo, iuuentuti XXV. annos putabant adſignandos vti acute coniicit Gundlingius *ib.* §. IV. Id quod eadem lege Laetoria factum eſſe, non modo inde patet, quod *Quinauicennaria* a Plauto dicitur, verum etiam ex *l. 2. C. Theod. de donat.* manifeſtum eſt. Nonnunquam tamen iuuenes impetrabant *veniam aetatis*, quod beneficium Principes dabant adoleſcentibus XX. puellis XVIII. annorum ſi frugi eſſe probarentur, *l. 2. C. de his qui ven. aet.* X. Cura minorum quando finita?

XI. Ipſe tutor, ſi valetudine impeditus negotia pupilli maxime in iudicio gerere non poſſet, nec curatorem, nec procuratorem conſtituere poterat. Hunc enim ſolus conſtituebat dominus. *l. 1. pr. D. de procur.* Quare noua inuenienda erant nomina. Rogatu ergo tutoris eiusque periculo Praetor ei ſubſtituebat alium, qui, ſi ad agendum eſſet datus, ACTOR; ſin ad alia negotia ADIVTOR vocabatur. *l. 24. D. de adminiſtr. tut.* et *l. 13. §. 1. D. de tutel.* Actores, non vt Theophilus exiſtimat, ideo dicti ſunt, quod *ad acta* conſtituerentur, ſed ab *agendo*, vnde et πραγματευταὶ dicuntur Graecis. Translatum vero XI. Quid actor et adiutor?

hoc

hoc nomen eſt ad vicariam tutelam ex inſtitutis veterum domeſticis. Domi enim e ſeruis quemquam praeficere ſolebant rei familiari, qui et ipſe ACTOR, vel πραγματευκὴς nec non διοικητὴς πάσης ὀσίας vocabatur. *l. 8. pr. D. fam. erciſc. l. 40. §. 7. de ſtatu lib. l. 41. §. 4. D. de fideicomm. libert.* Et talem ſe eſſe ſimulabat Leonidas apud Plaut. *Aſin. II, 4. v: 53.*

Nam ſi ſciet noſter ſenex, fidem huic non eſſe habitam,
Succenſeat, cui omnium rerum ipſius ſummam credidit.

Talis quoque eſt, quem deſcribit Lucas *cap. XII, 44.* Add. Raeuard. *Var. Lect. V, 20.* et Wower. *ad Petron. p. 149.* qui *actores, et diſpenſatores*, vel *arcarios* accurate diſtinguit. Sed et in fundos mitti ſolebant ſerui, qui ceteris tanquam vicarii dominorum, imperarent, fundumque domino colerent, et hi ipſi etiam dicti *actores l. 32. D. de pign.* Plin. *Epiſt. III, 19.* Paull. *Rec. Sent. III, 46. 47. 48.* Quemadmodum ergo qui in aedibus vice domini rem familiarem curabat, ACTOR dici conſueuerat: ita idem nomen conuenire eis viſum eſt, qui pro tutore agerent. Vid. Melch. Goldaſt. *Annot. ad* Doſithei *ſentent. et Epiſt. Hadr. III, 10. p. 868. edit.* Cl. Schultingii.

TIT.

TIT. XXIV.

DE SATISDATIONE TVTORVM VEL CVRATORVM.

De SATISDATIONE tutorum et curatorum iure antiquo nihil fuerat proditum: vnde et nullum huius rei veſtigium in vniuerſa antiquitate exſtat. Cum tamen pupilli magnum inde caperent detrimentum: de ſatisdatione quoque cauere coeperunt leges, de eaque paucis hic eſt agendum.

I. Satisdatio haec inuenta eſt a Praetoribus, quorum in edicto legebatur: REM PVPILLI VEL ADOLESCENTES SALVAM FORE, TVTOREM VEL CVRATOREM SATISDARE IVBEBO. *arg. rubr. D. rem pupill. ſalu. fore l. 5. §. 1. D. de legit. tut.* Cauebant vero ex eo tempore non tutores teſtamentarii, quippe quorum fidem ipſe teſtator probauerat, niſi vnus reliquis vellet in adminiſtratione praeferri: *pr. Inſt. l. 7. D. h. t.* nec ex datiuis, qui a magiſtratibus maioribus cum inquiſitione erant dati: ſed partim legitimi, partim e datiuis illi, qui a duumuiris, aliisque minoribus poteſtatibus fuerant dati. *l. vlt. C. de magiſtr. conu.* Et huc pertinet formula: TVTOREM DO, SI SATISDEDERIS. Briſſon. *de Form. V. p. 408.* I. Satisdationis huius origo.

II. Confirmauit id SCto quodam Traianus, qui et actionem dedit contra duumuiros, ſi vel non exegiſſent a tutoribus et curatoribus cau- II. Senatusconſulta ſub Traiano et Antonino ea de re facta.

cautionem, vel minus idoneos admisissent fideiussores. Qua de re Dioclet. et Maximianus Augusti *l. 5. C. de magistr. conu. In magistratus municipales, tutorum nominatores, si, administrationis finito tempore, non fuerint soluendo, nec ex cautione fideiussionis solidum exigi possit, pupillis quondam in subsidium indemnitatis nomine actionem vtilem competere ex SCto quod auctore diuo Traiano, Parente nostro, factum est, constitit.* Eam actionem deinde D. Pius etiam ad ipsos magistratuum heredes extendit, si culpa magistratuum lata intercessisset. *l. 6. D. de magistr. conu. l. 2. C. eod.*

III. Quomodo satisdatum?

III. Ipsa satisdatio fiebat oblatis fideiussoribus, (nec enim alia poterat esse cautio praetoria *l. 7. D. de stipul. praet.*) a quibus vel ipse pupillus, si fari posset, vel, si non posset, seruus siue proprius, siue publicus, vel tabularius stipulabatur, REM PVPILLI SALVAM FORE. Vlpian. *l. 2. D. rem. pup. salu. fore: Si pupillus absens sit, vel fari non possit, seruus eius stipulabitur: si seruum non habeat, emendus ei seruus est: sed si non sit, vnde ematur, aut non sit expedita emtio: profecto decemus, seruum publicum apud praetorem stipulari debere.* Solebat et praetor nonnunquam dare, cui fideiussores stipularentur. *l. 3. eod.* Nimirum seruus proprius stipulatione sua domino, id est, pupillo adquirebat. §. 1. *Inst. de stipul. seru.* Nec minus publicus seruus recte stipulabatur pupillo, quia erat in dominio reip. Publico vero nomine et alteri stipulari licebat. *l. 3. D. de praetor. stip. l. 1. §. 4. D. vt legator.* Iac. Gothofred. *Comment. ad*

tit.

tit. de reg. iur. p. 322. Dicitur eiusmodi ſtipulatio facta τῷ ταβȣλλαρίῳ apud Theoph. §. 3. *Inſt. de adopt.* Quam locutionem eleganter explicat Amaya *ad l. 3. C. de tab. ſcrib. logograph.* Formula ſtipulationis procul dubio fuit: FIDE TVA PROMITTIS, REM PVPILLO SALVAM FORE? FIDE MEA PROMITTO?

TIT. XXV.

DE EXCVSATIONIBVS TVTORVM VEL CVRATORVM.

Tutela iure Romano erat munus publicum. *princ. Inſt. h. t.* Quemadmodum vero alia munera, excuſationibus prolatis, amoliri a ſe poterant ciues et municipes: ita etiam proditae fuerunt EXCVSATIONES, quibus tutelam et curationem poſſent recuſare. Immo et cauſae erant, propter quas arcebantur a tutela etiam illi, qui eam non recuſarant, quas ipſas quoque excuſationibus tutorum et curatorum accenſent ICti, quibus EXCVSARI dicuntur, etiam qui non admittuntur vel prohibentur *l. 1. §. 3. D. de poſtul.* Propria itaque ICtis eſt haec vocabuli notio, et tam ab vſu remota, vt Graeci, cum verba παραιτεῖσθαι, ἀπολογεῖσθαι, προφασίζεσθαι illam non exhaurire animaduerterent, verbum Latinum ἐξκȣσατεύειν adoptare non dubitarint. Harmenop. *Enchir. II, 5. 6. I, 30. 80.* Att. V. A. Corn. van Binkersh. *Obſ. IV, 11. p. 385. ſeq.* et *Elem.* noſtra *iur. ciu.* §. 288.

Ex quo ſimul patet, in *l. 11. D. de decurion.* non eſſe quod pro EXCVSARE reſcribamus EXCVRIARE cum Cuiac. *Obſ. XXVI, 38.* Vnde iam excuſationes merito in VOLVNTARIAS, NECESSARIAS et MIXTAS diſtinguntur.

I. Excuſabat I. numerus liberorum.

I. Prima cauſa, eaque VOLVNTARIA, eſt NVMERVS LIBERORVM, quorum *tres* Romae excuſant, in Italia *quatuor*, et in prouinciis *quinque. pr. Inſt. h. t.* Hoc cum ad famoſum illud ius trium quatuor et quinque liberorum pertineat: quale illud fuerit, ex antiquitatibus Romanis erit paullo altius repetendum.

II. Cur Romani a nuptis et procreatione liberorum abhorruerint?

II. Plurimi Romanorum, dici non poteſt, quantum a nuptiis abhorruerint. Cauſae huius rei variae, amores fortiui (a), luxuria matronarum, de qua eleganter Plaut. *Mil. Glorioſ. III, 1. v. 92. ſeq.* et praecipue illa orbitatis praemia, quae toties celebrant veteres. Colebantur eiusmodi μισογάμοι ab omnibus, viaque ipſis ad honores et commoda patebat, nemine illis negante ſuffragium, ob hereditatem, quam quisque ſpe deuorauerat. Vnde lepide ſenex ille

(a) Hanc cauſam ipſe obſeruat Auguſtus Imp. apud Dion Caſſ. LVI. p. 576. vbi inuectus in caelibes: Οὐ γὰρ δὴ δήπου μοναυλίᾳ χαίρετε, ἵν ἄνευ γυναικῶν διάγητε. ὀυδὲ ἔστιν, ὅστις ὑμῶν ἢ σιτεῖται μόνος ἢ καθεύδει μόνος, ἀλλ᾽ ἐξουσίαν καὶ ὑβρίζειν καὶ ἀσελγαίνειν ἔχειν ἐθέλετε. *Neque adeo vos ſolitudo viuendi capit, vt absque mulieribus degatis, ac non quilibet veſtrum menſae lectique ſociam habeat, ſed licentiam libitini ac laſciuine veſtrae quaeritis.*

ille Periplectomenes apud Plaut. *Milit. Gloriοſ. III, 1. v. 111. ſeq.*

Quando habebo multos cognatos, quid opus mihi ſit liberis?
Nunc bene viuo, ac fortunate, atque vt volo, atque animo vt lubet.
Mea bona morte cognatis dicam, inter eos partiar.
Illi apud me edunt, me curant, viſunt, quid agam? equid velim?
Priusquam lucet, adſunt, rogitant, noctu vt ſomnum ceperim?
Eos pro liberis habeo; quin mihi mittunt munera;
Sacrificant: dant inde partem maiorem mihi, quam ſibi:
Adducnut ad exta: me ad ſe ad prandium, ad coenam, vocant:
Ille miſerrimum ſe retur, minimum qui miſit mihi.
Illi inter ſe certant donis: ego hoc muſſito mecum:
Bona mea inhiant, certatim mittunt dona et munera.

Sed et de ſuo tempore conqueritur Plin. *Hiſt. Nat. XIV. prooem. coepiſſe orbitatem in auctoritate ſumma et potentia eſſe, captationem in quaeſtu maximo.* Et Senec. *Conſ. ad Marc. XIX. In ciuitate noſtra plus gratiae orbitas confert, quam eripit. Adeoque ſenectutem ſolitudo, quae ſolebat deſtruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorum ſimulent, et liberos eiurent, et orbitatem manu faciant.* Addi merentur Petron. *Satyr. p. 106.* vbi

Romanorum mores ſub Crotoniatarum nomine ſale ſatyrico defricat, vt et Tacitus *Annal. XIII, 52 de Moribus Germ. XX.* Ammian. Marcellin. *XIV, 19.* Denique et erant, qui philoſophiae cauſa abſtinebant a matrimonio, exemplo veterum, Thaletis, Pythagore, Democriti, Platonis, Zenonis Cittiei, Epicuri. Ita ſane et recentiores in orbe Romano philoſophi ſibi putabant faciundum, veluti Apollonius Tyanenſis, Epictetus, Plotinus, Porphyrius, Proclus. Vid. Philoſtrat. *Vit. Apoll. I, 10.* Marin. *vit. Procli Cap. XVII. p. 59.* et ibi Cl. Fabric. Quae cum ita ſe haberent, non mirum profecto eſt, adeo abhoruiſſe Romanos a nuptiis quaerendisque liberis, vt praemiis eſſent ad coniuga ineunda inuitandi. Fuſius haec illuſtrauimus in *Comm. ad L. Iul. et Pap. Lib. I. cap. II. p. 35. ſeq*

III. Poenae caelibatus et praemia foecunditatis in libera rep.

III. Equidem iam libera republica et poenas caelibatus et foecunditatis praemia fuiſſe, certiſſimum eſt. Legum eiusmodi et a ſenatu et a populo conditarum meminit ipſe Auguſtos oratione ad caelibes apud Dion. Caſſ. *Hiſt. LVI. p. 576.* Solebant et cenſores dare operam, ne caelibes eſſent in vrbe, atque hinc mulctam exigere ab iis, qui, nulla ducta vxores, ad ſenectutem perueniſſent. Ea mulcta dicebatur *aes vxorium.* Feſtus *voce vxorium p. 478.* Vxorium *pependiſſe dicitur, qui, quod vxorem non habuerit, aes populo dedit.* Qua in re rigida inprimis ac ſeuera fuit cenſura M. Furii Camilli et M. Poſtumii Albini Regillenſis, anno V. C. CCCL. de qua Plutarch. *vit. Camilli p. 129.* et Valer. Max. II, 9. 1. Ita et anno IↃCXXII. Q. Caecilius Metellus Macedonicus

nicus omnes vxores ducere coëgit liberorum quaerendorum cauſa, et tum habuit orationem cuius partem ſeruauit Gellius *Noct. Attic. I, 6.* quaeque digna viſa Auguſto, quam in ſenatu repeteret, cum ſuaderet Legem Iuliam de maritandis ordinibus. Suet. *Aug. LXXXIX.* Nonnunquam cenſores caelibes etiam in quatuor tribus vrbanas, ceteris inhoneſtiores, maritos et parentes in ruſticas, tanquam nobiliores, deſcribebant. Liu. XLV, 15. Nec poenis tantum, ſed et praemiis propoſitis, ea in re vtebantur veteres, et inprimis honoribus ciues inuitabant ad ducendas vxores, ceu patet ex inſigni oratione P. Scipionis, Cenſoris, anno V. C. IↃLIIII. apud Gell. *Noct. Att. V, 19.* vbi etiam ille prauus mos reprehenditur, *quod filius adoptiuus patri adoptatori inter PRAEMIA patrum prodeſſet.*

IV. At paullo poſt tamen et Iulio Caeſari legibus promouenda viſa eſt πολυπαιδία ciuium. Iam in conſulatu, quem cum Bibulo geſſit, agrum Campanum diuiſit extra ſortem XX. millibus ciuium, quibus terni pluresue liberi eſſent. Suet. *Iul. XX.* Appian. *de Bello ciu. II. p. 433.* Poſtea, vbi bellum ciuile detonuerat, acto cenſu, tantam deprehendit in vrbe ſolitudinem, vt teſte Appiano *de Bello ciu. II. p. 402.* dimidio minus capitum cenſeretur, quam ante bellum ciuile. Vnde denuo praemia proponenda exiſtimabat iis, quibus plures eſſent liberi. Dio Caſſ. *Hiſt. XLIII. p. 216.* Suet. *Iul. XLII.* Sed eo paullo poſt interfecto, non diu admodum leges iſtae ſaluberrimae viguerunt.

IV. Praemia πολυπαιδίας a Iulio Caeſare propoſita.

V. Prima Auguſti rogatio de poenis caelibatus et praemiis πολυπαιδίας.

V. At multo magis haec cura Auguſti ſubiit animum, qui tamen non niſi poſt multa molimina ſolitudini iſti inuenit remedium. Primum id egit anno V. C. DCCXXV. quo cenſum cum Agrippa, tanquam Praefectus morum, egit. Grut. *Inſcript. p. CCXXX.* Nam ex eo demum tempore ſexto inito conſulatu potentiae ſecurus, quae in triumuiratu iuſſa fuerant, aboleuit, deditque iura, queis pace et principe vterentur. *Arctiora ex eo vincula, inditi cuſtodes et lege Papia Poppaea praemiis inducti.* Tacit. *Annal. III, 28.* Ex quibus tamen verbis Lipſ. *in Exceſſ. ad* Tac. *Ann. Lib. III. lit. C.* male colligit, iam ſexto illo conſulatu Auguſtum rogationem ad populum tuliſſe. Incertum enim hoc eſſe oſtendimus in *Comm. ad L. Iul. et Pap. Lib. I. Cap. III. pag. 41.* Saltim, ſi quid ſexto conſulatu egit Auguſtus, tum quidem nihil profeciſſe videtur.

VI. Lex Iulia de maritandis ordinibus.

VI. Decennio poſt A. V. C. DCCXXXVI. denuo eandem rem egit, lata celeberrima illa lege IVLIA *de maritandis ordinibus*, qua et innuptis arctiores poenas ſtatuit, et nuptiis liberorumque procreationi propoſuit praemia Dio Caſſ. *Hiſt. LIV. p. 531. ſeq.* Dici non poteſt, quantis cum difficultatibus tunc colluctandum fuerit Auguſto. Quamuis enim orationem Metelli, de qua ſupra, in Senatu haberet: Suet. *Aug. LXXXIX. Epit. Liu. LIX.* magno tamen patrum conſenſu ei occlamatum eſt, teſte Dione Caſſio. Ad ſecutum tamen SCt. de ferenda lege, de quo Horat. *Epod. XVIII. v. 17.*

Diua

Diua, producas ſobolem, Patrumque
Proſperes decreta ſuper iugandis
Feminis, prolixis nouae feraci
LEGE MARITA.

Sed licet tum Auguſtus tam certus eſſet de ſucceſſu huius rogationis, vt legis huius in anteceſſum meminerit in luculenta Inſcriptione apud Grut. *p. CCCXXVIII, 1.* quam nos ſuppleuimus illuſtrauimusque *in Comment. ad L. Iul. et Pap. ibid. p. 43. ſequ.* legem tamen perferre ne tum quidem potuit, prae tumultu recuſantium. Sueton. *Aug. XXXIV.* Eoque reſpicit Propertius II, 7.

Gauiſa eſt certe SVBLATA *Cynthia* LEGE,
Qua quondam edicta, flemus vterque diu,
Ne nos diuideret.

Repetitis tamen aliquoties rogationibus, ita demum perlata eſt, vt ademta, lenitaue parte poenarum, auctisque praemiis, vocatio triennii concederetur. Sueton. *Aug. XXXIV.* Triennio vero illo circumacto, denuo bienni data eſt vacatio, adeoque lex illa de maritandis ordinibus demum anno DCCLVII. Sex. Aelio Cato et C. Sentio Saturnino Coſſ. perlata, annoque DCCLXII. in legem Papiam Poppaeam transfuſa, vires ſuas exſerere coepit. Dio LVI, *p. 578.*

VII. Nimirum vicerat caelibatus orbitatisque amor, adeo, vt A. V. C. DCCLX. equites Romani magnopere de abroganda hac lege laborarent. Paullo poſt Auguſtus inſignes illas habuit orationes tam ad caelibes, quam ad coniuges, quas ſeruauit Dio Caſſ. LVI, *p. 573. ſq.* VII. Lex Papia Poppaea et praemia πολυπαιδίας

Suet. *Aug. XXXV.* Denique anno V.C. DCCLXIII. ferri iussit LEGEM PAPIAM POPPAEAM quae in iure nostro etiam LEX IVLIA et PAPIA appellatur, quia in eam Iuliae istae rogatio es pleraeque confluxerant. Tulerunt hanc legem ad populum M. Papius Mutilus et Q. Poppaeus secundus, consules suffecti (*b*) quorum neuter vel vxorem habebat, vel liberos, Dio Cass. *LVI. p. 578.* ex quo, quam fuerit haec lex necessaria, facile intelliges. In ea capita haud pauca agebant de praemiis πολυπαιδίας. Sic e pluribus candidatis praeferebatur is, qui plures sustulisset liberos. Tacit. *Annal. XV, 19.* Plin. *Epist. VII, 16.* E. consulibus quoque prior sumebat fasces, qui collegam liberorum multitudine anteibat. Gell. *Noct. Att. II, 15.* Latini porro ob filium filiamue anniculum anniculamue, Latinae vero ob ternos partus ius Quiritium consequebantur. Vlpian. *Fragm. III, 1.* Liberti ob multitudinem liberorum ab operis; ingenuae et libertae a tutela liberabantur. *l 37. D. de oper. libert.* Plut. *in Numa p. 66.* Dio *Hist. LVI.*

(*b*) In plerisque fastis hoc par consulum desideratur. Sed rem expediunt fragmenta Capitolina apud Pighium *Annal. p. XIX.* In quibus huius anni consules ita recensentur: C. POPPAEVS. Q. F. Q. N. SABINVS. Q. SVLPICIVS Q. F. Q. N. CAMERINVS. EX. K. IVL. M. PAPIVS. M. F. M. N. MVTILVS. Q. POPPAEVS. Q. F. Q. N. SECVNDVS. Exstant quoque vtriusque nummi apud Golzium *in Fast. p. CCXXIX. seq.* vbi tamen Poppaeus non *Secundus* sed SECVNDVS cognominatur. De gente Papia videndus Patin. *de famil. Rom. p. CCCXXIX.* et de vtraque *Comment. noster ad L. Iul. et Pap. Lib. I. Cap. IV.*

LVI. p. 578. Fragm. Regul. ex vetere ICto §. *VI.* Vlpian. *Fragm. XXIX, 2. 3.* Iuuabant etiam liberi in hereditatibus et ſolidi capacitate. Vlp. *Fragm. tit. XV. XVI.* Immo et honoratior in theatro locus dabatur iis, qui plures haberent liberos. Gothofr. *ad Leg. Pap. Popp. cap. VII. ſeq. p. 280.* Inprimis vero hac lege fuerat cautum, vt qui ſecundum hanc legem liberos tres, Romae natos, ſuperſtites, qui quatuor in Italia, qui quinque in prouinciis haberet, omnium munerum perſonalium immunitatem haberet *pr. Inſt. h. t. l. 1. C. et vlt. qui num. lib. l. 18. D. de exc. tut.*

VIII. Ius liberorum trium quatuor quinque.

VIII. Hinc ergo natum famoſum illud ius trium, quatuor et quinque liberorum, quod tamen et liberis orbi, immo et ſteriles nonnunquam, beneficio principum, obtinebant. Exempla ſunt apud Plin. *Epiſt. II, 13. VII, 16. X, 95.* immo et in inſcriptionibus, veluti in illa apud Grut. *p. MLXXXI.* vbi laudatur STATIA IRENE, IVS LIBERORVM HABENS, et in aliis, in quibus literae I. L. H. id eſt IVS LIBERORVM HABENS. Brummer. *de Lege Cinc. XIV.* Apud eundem Grut. *p.* CCCXXII, 8. mentio fit Albiae Flaminicae. CVI IMP. IVS COMMVNE (*c*) LIBERORVM CONCESSIT, et p. DCXXXI, 2. Perſicus libertinus ſepulcrum ſe condidiſſe teſtatur C. CORNELIO. PERSICO F. HABENTI, EQVVM PVBLICVM; et CORNELIAE,

(*c*) Legendum forſan IVS COMMVNIVM LIBERORVM, ob quod ſolidum capiebant inter ſe coniuges, Vlp. *Fragm. XVI, 1.*

ZOZIMAE, MATRI EIVS, HABENTI IVS QVATVOR LIBEROR. BENEFICIO CAESAR. Plura de hoc iure commentatus est M. Vertranius Maurus singulari libro *de trium liberorum iure* (*d*), in quo tamen multa potius, quam bona et solida, reperies.

IX. Professio liberorum apud praefectum aerarii.

IX. Quinam liberi profuerint ad capienda πολυτεκνίας praemia, de eo copiose satis disputant iureconsulti. Nos addimus, ne fraus legi fierit, cautum fuisse a Marco Antonino, Imperatore (*e*), vt professio liberorum intra diem tricesimum fieret apud praefectum aerarii, alterumque exemplum tabularum domi; alterum apud aerarium adseruaretur: id quod idem Imperator etiam in prouinciis fieri iussit. Iul. Capitolin. *vit. Marc. Anton. IX.* Et huc pertinet exemplum Gordiani, de quo idem Iul. Capitolin. *Gord. IV.* nec non lepida illa adulteri excusatio apud Iuuenal. *Sat. IX. v. 84. seq.*

Tollis

(*d*) Librum hunc frustra a se bibliothecis quaesitum, ait Brummer. *ad Leg. Cinc. XIV.* Sed facile eum reperire potuisset in *Tractatu Tractatuum Tomo VIII.* nec ignorum est, eum nuper *Thesauri iur. ciu. Tomo III. p.* 965. insertum esse.

(*e*) Ita rem refert Iul. Capitolinus *Vit. Marc. Ant. Cap. IX.* Sed tamen iam ante ea tempora clarorum virorum ortus in acta publica referebantur, vt ex Sueton. *Tiber. V. et Calig. VIII.* patet. Iuuenal. *Sat. IV. v.* 82. *sequ.* Fortassis ab omnibus et ob liberales causas id fieri iussit Antoninus, quod antea illustriores tantum familiae facere consueuerant. Plura nos in *Comment. ad L. Iul. Pap. Lib. II. Cap. IX. p.* 213. vbi et de *natalis* et *censualis professionis* discrimine, quarum mentio fit in *l.* 6. *C. de fid. instr.* et *l. vlt. C. siue censu vel reliq.*

Tellis enim, et LIBRIS ACTORVM *ſpargere gaudes*
Argumenta viri: foribus ſuſpende coronas,
Iam pater es, dedimus, quod famae opponere poſſis,
Iura parentis habes, propter me ſcriberis heres.

Adde Briſſon. *Antiqu. Rom. I, 5. p. 7.*

X. Fiſci et aerarii vt et rationis Caeſaris differentia.

X. Voluntariis porro excuſationibus accenſenda II. ADMINISTRATIO REI FISCALIS. Libera republica, reditus omnes publici influebant in aerarium. At ſub Imperatoribus ſeparatae erant rationes *fiſci* atque *aerarii*, τȣ̃ βασιλικȣ̃, καὶ τȣ̃ ταμειȣ. Hoc ad populum, ille ad Principem pertinebat. Hinc ſaepe cum in iure, tum apud auctores iunguntur *iure fiſci* et *populi*. Paull. *Sent. Recept. V, 12. l. 1. D. de bon. dam.* Lamprid. *Alex. Seu. XII.* Hanc differentiam primus Auguſtus, vel certe Tiberius, reperit. Sane ſub Tiberio diuerſum a fiſco fuiſſe aerarium patet ex Tac. *an. VI, 2.* A fiſco iterum diſtincta erat *ratio Caeſaris*, id eſt priuatum Principis patrimonium, de quo *l. 6. §. vlt. D. de iure fiſci.* Vnde toties memorantur PROCVRATORES HEREDITATVM PRIVATI PATRIMONII, et ſimiles, apud Fabret. *Inſcr. cap. III.* et Phil. a Turre *in Monim. Vet. Ant. Cap. VI.* Vt iam non commemorem, quae ex Gruteri et Reineſii Theſauris eam in rem depromi poſſent. Aſt ſeneſcente iam ſub principibus imperio, nullum erat amplius inter fiſcum et aerarium diſcrimen, niſi quod publica pecunia *ſacrarum largitionum;* priuatum Principis patrimonium *priuatarum rerum* nomine veniret. Vnde tituli *C. de comit. ſacr. larg. et de com. rer. priuat.*

Iam

iam Dioni ſane *Lib. LIII. p. 511.* vix liquet, quid inter Auguſti et publicum interſit aerarium, et Gloſſae recentiores promiſcue ſcribunt: Ταμεῖον, *fiſcus, aerarium.* Pauciſſimi ſane Principes Heluium Pertinacem imitabantur, qui Imperatoriis poſſeſſionibus nomen ſuum inſcribi prohibebat, non eſſe illas dictitans imperantium proprias, ſed communes Romanorum et publicas. Herodian. *Hiſt. II, 4.*

XI. Aerario qui praefuerint?

XI. Aerario initio praeerant Quaeſtores, quos Tacit. *Ann. XI, 22.* et Vlp. *l. vn. pr. D. de off. qu.* Gracchani Iunii auctoritate, paene tam antiquos faciunt, quam ipſam vrbem. Sed eosdem a Valerio Poplicola demum creatos, ſcribit Plutarchus *vit. Valer. Popl. p. 103.* Immo Pomponius eos ipſis Tribunis plebis Aedilibusque recentiores facit. *l. 2. §. 22. D. de Orig. iur.* Sed quemadmodum de Pomponio hic non multum laboramus: ita Vlpiano facile conciliabis Plutarchum, ſi Quaeſtores iam ſub regibus fuiſſe, Valerium vero illum magiſtratum, a Tarquinio Superbo abrogatum reſtituiſſe reipublicae, dixeris. Quod et Tacitus *l. c.* non obſcure indicat, qui ſimul monet, conſulibus initio manſiſſe poteſtatem quæſtores deligendi, donec eum quoque honorem populus mandarit. Initio duo creati, vt rem militarem comitarentur: dein duo additi, qui Romæ curarent, mox duplicatus numerus, ſtipendiaria iam Italia, et accedentibus prouinciarum vectigalibus. Poſt lege Sullae viginti creati, ſupplendo Senatui, cui ille Dictator iudicia tradiderat. Prolixe haec omnia Tacitus *l. c.* His ergo aerarii potiſſimum cura deman-

demandata fuerat a populo. Afcon. Paedian. *in Verrin. II. p. 1839.* Aft A. V. C. IↃCCIX. aerarii adminiftratio, iubente Caefare, a Quaeftoribus ad Aediles translata. Dio Caff. XLIII. *p. 237.* Auguftus, vbi aerarium militare inftituerat, eius curam demandabat viris praetoriis, quos primum a Senatu lectos, deinde forte ductos, ac demum ab ipfo Imperatore nominatos, conftat. Suet. *Aug. XXXV.* Quaeftoribus porro curam aerarii Saturni reddidit Claudius. Suet. *Claud. XXIV.* Denique adminiftratio aerarii iuffu Neronis fuit penes Praefectos aerario (*f*), qui tamen etiam de caufis fifcalibus iudicabant. Gell. *XIII, 24.* Tacit. *XIII, 28.* Iac. Guther. *de offic. Dom. Aug. III, 32.* Cum vero ab Augufti temporibus duplex effet aerarium, *Saturni* alterum, ita dictum a templo Opis et Saturni, in quo cuftodiebatur, alterum *militare:* duo quoque erant Praefecti aerario, vel diuerfa faltim officia, vni aliquando perfonae demandata. Exemplum fuppeditat marmor apud Gruter. *pag. MXXVIII, 5.*

XII. Fifco praeerant Procuratores, Aduocati, Patroni fifci, quorum paffim in iure noftro mentio fit. Sunt etiam PRAEFECTI FISCI GERM. CAES. IMP. apud Grut. *Infcript. p.* CCCCXCVIII. XII. Qui fifco et patrimonio Caefarum?

(*f*) Cum vero ex lege Papia in aerarium et paullo poft in fifcum etiam influerent vicefimae hereditatum; iis adminiftrantis praefuerunt PROCVRATORES XX. HEREDITATIVM. et PROMAGISTRI XX. HEREDITATIVM, quorum mentio fit in marmoribus apud Gruter. *p.* CCCCXXXVII, 7. CCCCXXVI, 5. CCCCLIV, 8.

CCCCXCVIII, 10. A COMMEMTARIIS FISCI ASIATICI, apud Reineſ. *Inſc. IX, 33.* PROCVRATORES FISCI ASIATICI apud eundem Claſſ. *IX, 60.* Immo creare Nerua coepit *Praetorem fiſcalem*, qui de rebus fiſcalibus ius diceret, *l. 2. §. 32. D. de orig. iur.* Patrimonia Principum Procuratores Caeſarum adminiſtrabant. Denique poſtremis temporibus fiſcum Comes ſacrarum largitionum; patrimonium principis Comes rerum priuatarum adminiſtrabat, de quibus videndi Gutherius *de offic. Dom. Aug. III, 1. 16. 25. 32.* et qui egregia multa hanc in rem colligit Gundlingius *Diſſ. de principe herede cap. IV.*

XIII. Rei fiſcalis adminiſtratio excuſationem dedit voluntariam.

XIII. Quicunque ergo res fiſcales adminiſtrabant, excuſari poterant a tutela, non tam quia bona eorum fiſco obligata erant, vt plerisque videtur: quam quod priuilegio ſe poſſent defendere. Hinc dicitur, *excuſari eos poſſe §. 1. Inſt. h. t.* eos *vacationem habere l. 10. C. h. t. priuilegio defendi l. vlt. C. qui dari tut. poſſ.* Vnde patet, non *neceſſariam* fuiſſe hanc excuſationem, ſed *voluntariam.* Thomaſ. *Not. ad Inſt. h. t. p. 110.*

XIV. Poteſtas quae a tutela excuſat quid.

XIV. Eadem de cauſa excuſantur III. QVI CVM POTESTATE SVNT. Poteſtas vero diuerſimode accipitur ab antiquis. Nonnunquam magiſtratibus vrbanis opponuntur poteſtates in prouinciis apud Suet. *Claud. XXIII. Iurisdictionem de fideicommiſſis quotannis, et tantum in vrbe, delegari magiſtratibus ſolitam, in perpetuum; atque etiam per prouincias poteſtatibus demandauit.* Nonnunquam etiam in ipſa vrba a magiſtratibus ſeiungebantur poteſtates. In vrbe enim erant

qui

qui ius dicerent, quamuis non essent magistratus ordinarii, veluti *Praefectus annonae*, *praefectus vigilum*, quos magistratus ideo esse negat Pomponius, *l. 2. §. 33. D. de orig. iur.* etiam hi dicebantur habere potestatem. Porro potestas distinguitur aliquando ab imperio, adeoque tribuitur iis magistratibus, qui neque vocationem neque prehensionem habebant, veluti Quaestoribus. Vid. infra. *Lib. IV. Tit. VI. §. 5.* Nulla harum significationum hic inuenit locum. Cum potestate enim hic esse dicuntur, quicunque sunt cum imperio, id est, magistratus maiores, vel maioribus auspiciis, et lege curiata creati. Gell. *Noct. Att. XIII, 14. l. 1. pr. D. si quis ius dicenti non obtemp.* Huber. *Praelect. ad Instit. l. 25. 4.* Vnde ne Aedilitas quidem excusabat *l. 17. §. 4. D. h. t.* Nam Aediles nec coërcere poterant, nec iubere in carcerem duci, nec prehensionem habebant, sed ipsi in ius vocabantur. Gell. *Noct. Att. XIII, 15.* Postremo tamen participes huius benificii generatim facti sunt Senatores, *l. 15. §. 3. h. t.* immo et *ἄρχοντες τῶν πόλεων*, id est, Duumuiri. *l. 6. §. 16. h. t.*

XV. De (V) PAVPERTATE: (VI) TRIVM TVTELARVM ONERE, vt et (VII) IMPERITIA LITERARVM nihil est, quod ex antiquitate monendum sit. Ast cum (VIII) et PROFESSIO LIBERALIVM ARTIVM excusarit; huius quae fuerit Romae conditio, ostendendum erit paullo accuratius. XV. De aliis excusandi causis.

XVI. Professio artis Grammaticae.

XVI. Grammatici, quos initio LITERATOS, vel LITERATORES appellabant (*g*), ſerius Romae docuerunt. Ludimagiſtris, qui primis literarum elementis imbuebant pueros, ſemper quidem procul dubio vſi fuerant Romani: ſed ab his diuerſi grammatici erant, id eſt, poëtarum interpretes. Suet. *l. c.* Vnde et in iure noſtro a ludi literarii magiſtris diſceruntur. *l. 1. pr. et §. 6. D. de extraord. cognit.* Grammaticam olim Romae ne in vſu quidem, nedum in honore fuiſſe, rudi ſcilicet ac bellicoſa tum ciuitate, docet Sueton. *de illuſtr. Gramm. I.* ex quo etiam diſcimus, mediocre eius exſtitiſſe initium, profitentibus eam artem non niſi ſemigraecis, immo et libertinae conditionis hominibus. Sane L. TITINIVS L. L. AMAZON GRAMMATICVS memoratur apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. I, 228. pag. 216.* M POMPILIVS M. L. FORTVNATVS GRAMM. apud Gruter. *Inſcr. p. MXXXV, 6.* vt alia iam exempla praetermittam, quae et ipſe Suetonius ſuggerit. Primus hoc ſtudium in vrbem intulerat Crates Malleotes qui miſſus ad Senatum ab Attalo Rege, inter ſecundum et tertium bellum Punicum, cum fracto crure decumberet, aſſidue diſſerendo, Romana ingenia excitauit. Secuti eum ſunt alii, praecipue poſt Q. Metelli tempora, poſt quae adeo ſenſim creuit grammatices honor, vt ne clariſſimi quidem viri ab ea ſe abſtinerent, et aliquando

(*g*) Teſte Sueton. *De Illuſtr. Gramm. IV.* vbi erudita ſunt, quae annotauit Iſ. Caſaub. *p. m. 732.*

do ſuper viginti celebres ſcholae in urbe florerent. Suet. *de illuſtre Gramm. III.* Sed plerique docebant priuatim, aut certe magno virorum illuſtrium aere conducti. Primus centena in annum ſeſtertia accepit Verrius Flaccus ſub Auguſto et Tiberio Suet *de Gramm. XVII.* Poſtea ſenſim inualuit, vt et Grammatici publicis inuitati ſtipendiis docerent. Ael. Spart. *Vit. Had. XVII.* adeo vt ſtipendium eorum ordinarium temporibus Luciani eſſent μύριαι δραχμαὶ, id eſt ſeſtertia quadraginta, aurei quadringenti, vel mille coronati monetae noſtrae Belgicae. Vid. Gron. *de pec. vet. LIV. cap. XI. p. 729.* Immo et annona iis quotannis coepit diſtribui, quam aliquoties iis deminutam reſtitutamque eſſe, patet ex Symmachi *Epiſt. I, 33.* Caſſiodor. *Epiſt. IX, 21.* vt et *l. 11. C. Theod. de Medic. et Profeſſor. Lib XIII. Tit. III.*

XVII. Serius multo, immo et difficilius Romae recepti ſunt rhetores, quippe quos anno V. C. IↃ XCII. C. Fannio Strabone et M. Valerio Meſſala Coſſ. SCto; deinde anno V. C. IↃ CLXI. a C. Domitio Ahenobarbo et L. Licinio Craſſo cenſorio edicto, vrbe expulſos eſſe conſtat. Suet. *de clar. Rhet. I.* Poſtea et rhetoricam priuatim docere coeperunt plures, quorum aliquot recenſet Sueton. *de clar. Rhet. III. ſequ.* Primus vt diſerte notat Euſeb. *in Chron. n. MMCIV.* publice Romae docuit, ſalariumque e fiſco accepit Quintilianus, idque ſub Domitiano. At iam Veſpaſianum Latinis Graecisque rhetoribus annua centena, id eſt, aureos mille e fiſco conſtituiſſe, tradit Sueton. *Veſp. XVIII.* Poſteriores Imperatores ea

XVII. Profeſſio rhetorices.

in re modo liberaliores, modo tenaciores fuerunt. Sub Marco enim rhetorum ſtipendium fuere drachmarum decem millia, Lucian. *Eunuch. p. 161. T. IV.* id eſt, aurei CCCXXXIII. et regales IV. ceu rationes init Theod. Marcil. ad Suet. *Veſp. cap. 18.* vel CCCC. vti Gronouius. Tatianus, qui ſub Commodo floruit, ſexcentos aureos philoſophis ſcribit datos, ex quo et ſalaria rhetorum ſexcentorum aureorum fuiſſe videntur Theod. Marcil. *ad* Suet. *Veſp. l. c.* Immo Eumenius rhetor liberalitate Principis ſalarium ſexcentorum millium nummum ſeſe accipere gloriatur, in *Orat. pro reſtaur. ſchol. XI.* qui ex Gronouii calculo conficiunt *XLV.* millia florenorum Hollandicorum.

XVIII. Profeſſio philoſophiae.

XVIII. Eadem paene Romae philoſophorum fata fuerunt. Ii quoque cum Rhetoribus pulſi A. V. C. DXCII. Idem ſaepius factum, cum antea, tempora Catonis, tum etiam ſub Domitiano, Suet. *Domit. cap. X.* ſub quo Epictetus quoque Roma excedere iuſſus eſt. Interea tamen ſemper priuatim floruit philoſophiae ſtudium. Primus philoſophis ſtipendia et honores conceſſit Antoninus Pius. Iul. Capitolin. *Vit Anton. XI.* vt et poſt eum D. Marcus, qui, vti ipſe ſerio philoſophabatur, ita omnis generis doctoribus annuam mercedem conſtituebat. Xiphilin. LXXI. *p. 815.* Hoc quoque ſalarium annuum ordinarie DC. aureorum fuiſſe, ex Tatiano colligimus cum Caſaub. *Not ad Sueton. Veſp. cap 18.* At nonnullis tamen minus datum eſt. Luciani enim tempore ſingula philoſophorum genera acceperunt

decem

decem millia drachmarum, id eſt, ecce aureos Lucian. *Eunuch. p. 161. Tomo IV.* Tantundem datum fuit Theodoto Sophiſtae apud Philoſtr. *Vit. Sophiſt. Lib. II. Cap. 2. p. 566. edit. Olear.* Tantundem deſtinatum etiam Chreſto, apud eundem *Lib. II. Cap. 11. §. 1. p. 591.*

XIX. Medicina Romae ſero coli, et in aliquo pretio haberi coepit. Seruos ac libertos artem hanc feciſſe, negat quidem Carolus Sponius *dans les recherches d' antiquité Differt. XXVII.* ſed cum artis ſuae amore falli, ſatis patet ex Sueton. *Calig. VIII.* Quintil. *Inſt. VII, 2.* Senec. *de Benef. III, 24.* Varr. *de re ruſt. I, 16.* Ipſi lapides nobis plura exempla ſeruant. Apud Reineſium *Inſcr. Claſſ. XI, 8.* eſt Q. CLODIVS, Q. L. NIGER, MEDICVS, OCVLARIS. Apud Grut. *p. MCXI, 6.* Fabret. *Inſcr. cap. IV. p. 300.* Spon. *Miſc. Erud. Ant. p. 143.* et Maluaſ. *Marm. Felſin. p. 219.* TIBERIVS (ILLVSTRIVS,) TI. CAES. AVG. SER. CELADIANVS MEDICVS OCVLARIVS. Alia marmora, quae Gruterianus Index in titulo: *officia domus auguſtae et priuatae* facile vnicuique ſuggeret, hic praetermittimus. Immo et ſeruas et libertas feciſſe medicinam, patet ex marmoribus apud Gruter. *Inſcr. p. DCXXXVI.* vbi occurrit IVLIA, Q. L. SABINA, MEDICA, MINVCIA. C. L. ASTE, MEDICA, SENTIA ELIS, MEDICA. Tales etiam erant obſtetrices, quae medicamenta dare ſolebant, *l. 9. pr. D. ad L. Aquil.* veluti SVAVITAS, L. AGREPINAE, OBSTETRIX, apud Gruter.

XIX. Profeſſio medicinae.

Inſcr. p. DCXXXVI, 4. Ceterum primus medicos ciuitate donauit Iulius Caeſar. Suet. *Iul. XLII.* Auguſtus vero Antonii Muſae, liberti, opera e graui ac periculoſo morbo reſtitutus, Muſae ius aureorum annulorum, vniuerſo medicorum ordini immunitatem dedit. Dio Caſſ. LII. *p. 517.* Hinc multis Veſpaſiani, Hadriani, aliorumque reſcriptis firmatum eſt illud priuilegium *l. vlt. §. 30. D. de mun. et hon.* Poſtea cum nimis multi medicinam profeſſi immunitate fruerentur, certum definiri numerum placuit. *l. 6. §. 2. D. de excuſat.* Alexander porro medicis annonam addidit. Lamprid. *Alex. XLII.* Poſteriores vero Imperatores eorum immunitatem auxerunt plurimis conſtitutionibus, quae exſtant in *C. Theod. tit. de medic. et profeſſ.* Briſſon. *Ant. Sel. II, 3.* qui etiam ſequente capite oſtendit χειρȣ́ργȣς ſimul fuiſſe pleroſque medicos. Hinc et *vulnerarii*, vel *vulnerum medici* vocantur. Plin. *Hiſt. Nat. XXIX, 1.* nec non *medici chirurgi* in Marmore hoc apud Manut. *Orthogr. 243.*

CARESTAE. CONSERVAE. ET. CONIVGI.
GELADIVS. ANTINOVS. DRVSI. MEDICVS. CHIRVRG.
BENE. MERENTI. FECIT. EA. VIXIT. ANN. XVII.

Apud Grut. *Inſc. p. CCCC, 7.* laudatur MEDICVS CLINICVS. CHIRVRGVS. OCVLARIVS. Celebres etiam fuere *iatraliptae*, ſeu medici vnguentarii, de quibus Plin. *Hiſt. Nat. XXIX, 1.*

XX.

XX. Professio iurisprudentiae.

XX. Iurisprudentiae ſtudium Romae ſemper floruit. Primus tamen illud publice profeſſus eſt Tiberius Coruncanus. *l. 2. §. 35. D. de O. I.* Quem deinde alii ſecuti ſunt, qui vero, vt Cicero ait *in Bruto XLI. nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponebant, ſed eodem tempore et diſcentibus ſatisfaciebant, et conſulentibus.* Sic verbi gratia Q. Scaeuola, quanquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat. Cic. *Brut. LXXXIX.* Vid. ſupra *Prooem. n. 42. 43.* Neque tamen certi quidam atque ordinarii erant iuris profeſſores, ſed, vt quisque ſtudiorum ſuorum habebat fiduciam, ita conſulentibus aeque, ac diſcentibus, ſe videtur dediſſe. Poſtremo et iure conſulti publice, certo ſtipendio conducti, Romae docere coeperunt, aeque ſchola iuridica Romana, in occident[illegible] nica, tam frequens fuit, vt ex omni oc- [illegible] iuuenes confluerent. Sic Rutil. Numant. *in itinerar. Lib. I. v. 109.*

Facundus iuuenis, Gallorum nuper ab aruis
Miſſus, Romani diſcere iura fori.

Conſtantius in *vita S. Germani Cap. III. Vt in eum profectio literarum plena conflueret: poſt auditoria Gallicana intra vrbem Romam* IVRIS *ſcientiam plenitudini perfectionis adiecit.* Plura de hac ſchola Romana iuridica dabunt Io. Sauaro *ad Sidon. Apollin. Epiſt. I, 6.* vbi Sidonius Romam *domicilium legum* vocat, Franc. Iuret. *ad Symmach. Epiſt. IX, 83.* et Dadin. Alteferra *Rer. Aquit. III, 5.*

XXI. Qualis fuerit Romae schola publica.

XXI. Florentissima ergo Romae fuit schola, in auditorio Capitolino, in qua Theodosii et Valentiani aeuo docuerunt Rhetores Latini tres, Grammatici Latini decem, Sophistae Graeci quinque, Grammatici Graeci decem, Philosophus vnus, iurium professores duo. Conring. *Antiq. Acad. Dissert. I, p. 22.*

XXII. Quales scholae per prouincias.

XXII. In prouinciis quoque floruerunt scholae, Augustoduni, Burdegali, Tholosae, Narbonae, Mediolani, Carthagine, et in plerisque ciuitatibus honoratioribus, in quibus tamen non nisi rhetores et grammatici vtriusque linguae docuisse videntur. Conring. *l. c. pag. 16. sequ.* In oriente alia quodammodo fuit scholarum conditio. Alexandriae enim iam ab Antoninorum aetate floruit schola ἰατροσοφιςῶν, id est medicorum, tantae celebritatis, vt ad commendationem medici illud satis esse videretur, si fuisset Alexandriae aliquamdiu commoratus, Ammian. Marcellin. *Hist. XXII, 16.* Conring. *Medicin. Hermet. IX.* Beryti vero et Constantinopoli etiam ius ciuile traditum. Et Beryti quidem iam seculo tertio exeunte studia iuridica floruerunt, *l. 1. C. qui aetat. vel profess. se excus.* eandemque scholam eodem seculo medio obseruante Menagio *Amoenit. iur. XXIV.* magnopere celebrauit. *Gregor. Thaumaturg. Paneg. Orig. p. 186.* Tanta sane huius scholae fuit celebritas, vt eam μητέρα τῶν νόμων *matrem legum* appellare non dubitet Eunap. *vit. Proaeres. p. 150.* το ἕδος χαρίτων, *Gratiarum sedem* Ioannes in *Anthol. Lib. 1. cap. 68. epigr. 29.* πόλιν ῥωμαϊκωτέραν,

καὶ

καὶ τῶν νόμων τούτων παιδευτήριον, *ciuitatem plane Romanam, et legum Romanarum Gymnasium* Gregorius Thaumaturg. *l. c.* δίκης πέδον ἄστυ θεμιστῶν, *iuris domicilium et vrbem iureconsultorum*, Non. *in Dionysiac. Lib. XLI. v. 145. Legum* denique *nutricem* Iustinianus. *Constit. omnem* §. 7. *ad Antecess.* Beryto euocari consueuisse iuris peritos, qui assiderent magistratibus, vt sine fauore et odio cognoscerent, ex vetere chirographo obseruat Iac. Gothofred. ad *l. 1. C. Theod. de assess. domest.* docebant ibi Antecessores quatuor, ceu ex d. *Const. omnem, ad antecessores* colligit Menag. *Amoen. Iur. Cap. XXIV. pag. 134.* Sed vrbs, quae in iure nostro *pulcherrima* et *splendidissima*, immo *metropolis* vocatur, paullo post Iustiniani tempora terrae motu euersa est, Agath. II. *p. 285.* Quam ruinam epigrammate non vno defleri videas in *Anthol. I, 68. Epigr. 19. et sequ.* Constantinopoli iuris professores duos reliquis addidit Theodosius, philosophiae vero doctorem adiecit Iustinianus, vt adeo schola Constantinopolitana Romae illi per omnia fuerit similis. Conring. *Antiq. Acad. Diss. I. p. 21. sequ.* Alibi, quam Romae, Constantinopoli et Beryti ius Romanum doceri, et maxime Alexandrinos et Caesarienses antecessores iur is habere, vetuerat Iustinianus. *Const. Omnem. §. 7. ad Antecessores.* Et tamen paullo post se legalium studiorum causa Alexandriae commoratum esse, testatur Agathias *Lib. II. pag. 48.*

XXIII. Immunitas a tutelis professoribus concessa.

XXIII. Omnes ergo Grammatici, rhetores et medici Romae docentes, aut in patria has artes exercentes, qui intra numerum erant, a tutela et cura habebant vocationem §. *14. Inst. h. t. l. 6.* §. *1. D. h. t. et tit. C. de professs. et medic.* Iisdem et philosophi accensentur, *l. 6.* §. *5. D. h. t.* nec non iureconsulti Romae docentes. *l. 6.* §. *12. D. eod.* immo omnes vbique artium professores. *l. 6. C. de professs. et med.* Minus vero eo priuilegio gaudebant hydraulae, poëtae, aliique quibus nullis in scholis publicis erat locus. Vinn. *Comm. ad* §. *16. Inst. h. t. p. 139.*

TIT. XXVI.

DE

SVSPECTIS TVTORIBVS VEL CVRATORIBVS.

Non solum *excusari*, sed et *remoueri* a tutela et curatione nonnulli poterant, si vel dolose vel segniter pupillorum minorumque res administrare et curare dicerentur, vel vlla malae fidei in eos caderet suspicio. Tales dicebantur SVSPECTI, et de his ad hunc titulum agendum.

I. SV-

I. SVSPECTI crimen ex lege XII. Tabularum descendere, ipse agnoscit Imperator *princ. Inst. h. t.* vt et Vlpianus *l. 1. §. 2. D. de susp. tut.* nec obscure id testatur Cic. *de offic. III, 15.* In iis tabulis ex Iac. Gothofredi Sententia, cautum fuerat: SI TVTOR DOLO MALO GERIT, VITVPERATO, QVANDOQVE FINITA TVTELA ESCIT, FVRTVM DVPLIONE LVITO. Quamuis vero *suspecti* vocabulum in hac lege, si ita concepta fuit, non occurrat; praecipue tamen veteribus *suspicio* esse dicebatur, vbi dolus malus videbatur metuendus. Hinc Terentius *Eunuch. III, 3.* I. Suspecti crimen e XII. Tabulis.

--- Iam tum erat suspicio,

Dolo malo haec fieri omnia.

Cum ergo de eo tutore in lege ageretur, qui minus ex fide tutelam gereret: iureconsulti eum vocarunt SVSPECTVM, quemadmodum et actionem ipsam *crimen suspecti (a)* appellabant. *Inst. princ. h. t.* Quamuis autem ex XII. Tabulis sit hoc crimen: Decemuiri tamen illud, sicut et alia iura, ab Atheniensibus acceperant, apud quos nota erat ἡ τῆς ἐπιτροπῆς γραφὴ, quam cuiuis instituere licebat aduersus tutorem qui pupillum vlla adfecerat iniuria. Iul. Pollux *Lib. VIII. cap. VI. Segm. 35.*

(a) Crimen hic est idem ac accusatio, quare et Theophilus κατηγορίαν vertit. Vid. Brisson. *de Verb. sign. voce crimen p. 153.*

II. Quinam suspecti fieri potuerint? quinam postulare?

II. Suspecti postulari poterant omnes tutores, siue dati ex lege Atilia, siue testamentarii, siue legitimi. *l. 1. §. 5. D. h. t.* Immo et patroni huic iudicio erant obnoxii, ita tamen, vt eorum famae parceretur. *l. 1. §. 5. D. §. 2. Inst. h. t. l. 9. D. de obsequ. par. et patr.* id quod etiam in agnatis obseruari, ipsius pupilli videbatur interesse: vnde et his potius curator adiungi solebat. *l. 9. D. h. t.* Praeterea et omnes postulare suspectos poterant promiscue, vnde et *quasi publica* erat haec accusatio. *§. 3. Inst. h. t. l. 1. §. 6. D. h. t.* Quamuis enim vere publicum non esset hoc iudicium, cum causa ne quidem criminalis haberetur, et hinc apud magistratus qui iurisdictione tantum gaudebant, e. g. apud Praetorem institueretur; in multis tamen imitabatur iudicia publica. Praeterquam enim quod cuiuis e populo accusandi ius esset; vocabula etiam eiusmodi adhibebantur, quorum alias in publicis tantum iudiciis erat vsus, vt puta, *crimen*, *accusatio*, quae omnia κατ' ἀναλογίαν in hac causa vsurpantur, Huber. *Praelect. ad Inst. I, 26.*

III. Suspectis interdicebatur administratione. Eorundem remotio et infamia.

III. Suspectis hac actione factis, primo omni administratione tutelae interdicebatur, et interim dabatur curator. *l. 7. C. h. t.* Deinde, si eos vel dolo malo, vel culpa sua, parum diligenter tutelam gessisse, appareret, remouebantur, ab eaque interdictione et poena nec promissa sadisdatio liberabat. §. 12. *Inst. h. t.* Praeterea et infamis erat tutor, quoties-

tiescunque doli culpaeue latae fuerat conuictus. §. *6. eod.* Commune id hoc iudicium habet cum omnibus reliquis, quae occasione tutelae oriuntur, veluti actionibus *tutelae et de distrahendis rationibus.* Hinc *turpe tutelae iudicium* memorat Cicero *de Orat. I, 26.* et *pro A. Caecina III.* Idem *pro Q. Roscio Comoedo VI. Si qua sunt priuata iudicia summae existimationis, et pene dicam capitis, tria haec sunt fiduciae, tutelae, societatis. Atque enim perfidiosum et nefarium est, fidem frangere, quae continet vitam, et pupillum fraudare, qui in tutelam peruenit; et socium fallere, qui se in negotio coniunxit.*

IV. Nonnunquam etiam, si dolum insignem aliaque delicta interuenisse, appareret, tutores tam nefarii ad praefectos vrbi remittebantur, extra ordinem puniendi: §. *10. Inst. h. t.* maxime si libertus tutor filios vel nepotes patroni fraudasset. §. *11. eod.* Cum enim merum in vrbe imperium non esset penes Praetores, sed penes Praefectum vrbi, cuius erat, animaduertere in crimina, quae intra vrbem, vel centesimum milliare extra eam, committerentur: Tacit. *Annal. VI, 11.* Dio Cass. *LII, p. 480.* Suet. *Aug. XXXVII. l. 1. princ. §. 3. 4. 10. D. de offic. praef. vrb.* oportebat omnino praetorem reos animaduersione vel supplicio dignos ad Praefectum vrbi remittere. Qua remissione opus non erat in prouinciis, vbi Procoss. et Praesides et iurisdictione et imperio mero gaudebant. Insigne huius seueritatis

IV. Poena tutorum quorundam extraordinaria.

ritatis exemplum ſtatuit Galba, Luſitaniae praeſes, qui tutorem, quod pupillum, cui ſubſtitutus erat, necaſſet, in crucem ſuſtulit, et cum ſe ciuem eſſe clamaret, ei crucem dealbatam et ceteris altiorem ſtatui iuſſit. Sueton. *Galb. IX.*

V. Actio de diſtrahendis rationibus.

V. Ceterum ab hoc iudicio diuerſa erat actio *de diſtrahendis rationibus*, quae finita demum tutela contra tutorem, qui furtim aliquid ſubtraxerat, dabatur in duplum, *l. 55. §. 1. D. de adm. et peric. tut.* quo pertinent vltima legis XII. Tabularum, verba: QVANDOQVE FINITA TVTELA ESCIT, FVRTVM DVPLIONE LVITO. Sed de ea actione ſatis multa notam doctores, nihil vt a nobis iam addendum videatur.

APPENDIX

LIBRI I.

DE

IVRE ANTIQVO CIVIVM ROM. LATINORVM, ITALIAE, PROVINCIARVM, NEC NON CONDITIONE PEREGRINORVM.

Liber Inſtitutionum primus totus agit de diuiſionibus perſonarum ratione ſtatus. Cum vero perſonarum ſtatus maxime triplex in iure Romano traderentur, LIBERTATIS puta, CIVITATIS et FAMILIAE: Tribonianus non niſi eas attulit diuiſiones perſonarum, quae ad libertatis familiaeque ſtatum pertinere videbantur. De ciuitatis ſtatu nihil diſſeruit, forſan, quod ea, quae huc pertinent, iura tantum non omnia euerterat Antonini Caracallae conſtitutio, de iure ciuitatis cum omnibus orbis Romani incolis communicando *l. 17. D. de ſtatu hom.* Aſt quamuis excuſari mereatur Tribonianus: nos tamen forſan non aeque videremur excuſandi, ſi tam praeclaram antiquitatum Romanarum partem, quae tot iuris noſtri veterumque auctorum locis tam egregiam lucem accendit, intactam plane praetermitteremus. Iuuabit itaque poſt Car. Sigonii, Ez. Spanhemii, alio-

aliorumque luculentiſſimas commentationes *(a)* ea de IVRE CIVIVM ROMANORVM, LATINORVM, ITALORVM, PROVINCIALIVM, deque ſtatu et conditione PEREGRINORVM hic coniunctim exhibere; quae ad illuſtrandum ius Romanum quam maxime facere videbuntur.

I. In Romano imperio alii erant ciues, alii Latini, alii Italici, alii prouinciales.

I. Ex quo Roma initio per Latium, tum per Italiam, ac deinque per vniuerſum pene terrarum orbem arma victricia circumtulit: quadripartita eſſe coepit hominum huic imperio ſubiectorum differentia. Alio enim iure CIVES, alio LATINI, alio ITALICI, alio denique PROVINCIALES vtebantur. Priores tres gradus coniungit Claudius Imp. apud Tacit. *Annal.* XI, 24. *Omnia P. C. quae nunc vetuſtiſſima creduntur, noua fuere: plebeii magiſtratus poſt patricios;* LATINI *poſt plebeios, ceterarum* ITALIAE *gentium poſt Latinos.* Habes hic CIVES, ex quibus patricii, et plebei magiſtratus creati: habes LATINOS, et ITALICOS, ita coniunctos, ut intelligas, *ciuitatem iura* Latii, hoc iure Italico praeſtitiſſe. Omnium poſtremae conditionis erant PROVINCIALES, quos ideo Italicis poſtponit Suet. *Veſp.* IX. *Ordines exhauſtos ſuppleuit, honeſtiſſimo quoque* ITALICORVM *ac* PROVINCIALIVM *adlecto.*

II. Qui-

(*a*) Haud pauci de hac re egregios ediderunt commentarios. Caroli Sigonii et Ez. Spanhemii aeterna atque eximia opera nemini ignota ſunt. His addendi Alex. ab Alex. *Genial. Dier.* IV, 10. Onuphr. Pannin. *de Imp. Rom.* V. Selden. *de Synedr.* II. *p.* 62. Henr. Dodwell. *Praelect. Cambden. p.* 194. Petr. Ioſ. Cantelius *de Rep. Rom. p.* 208. et alii.

II. Quicunque ciuitatis iure non fruebantur, ii veteribus HOSTES, et paullo poſt, inflexa in deterius huius vocabuli ſignificatione PEREGRINI vocabantur. Cic. *de offic. I, 12.* Feſtus *voce hoſtis. p. 297.* II. Peregrini qui fuerint?

CAP. I.

DE IVRE QVIRITIVM ET CIVITATIS.

III. Ac primo quidem, cum noua vrbs non admodum adflueret ciuibus, promiſcue iura ciuitatis impetrabant, quicunque vel in vrbe, vel in agro Romano Lares figere conſtituerant. Liu. I, 8. Immo tantum erat Romuli ſtudium amplificandi ciuitatem, vt et hoſtes deuictos plerumque in vrbem transferret, agroque adſignato, in curias adſcriberet. Hunc in modum ciuitatis iura communicauit cum Caeninenſibus, Camerinis, Antemnatibus, Cruſtuminis, ac poſtremo etiam cum Sabinis. Dionyſ. Halic. *Antiquit. Rom. II. p. 103. et 111.* Liu. *I, 13.* Vnde Claudius apud Tacit. *Annal. XI, 24. At conditor noſter, Romulus, tantum ſapientia valuit, vt plerosque populos eodem die hoſtes, dein ciues habuerit.* Secuti ſunt hoc exemplum ceteri Reges, qui Albanos, aliosque populos deuictos Romam tranſtulerunt, ac ciuitatis fecerunt participes. Liu. I, 29. 33. Qua de re Cic. *pro Corn. Balbo XXXI. Illud vero ſine omni dubitatione maxime noſtrum fundauit imperium, et populi Romani nomen auxit, quod princeps ille, creator huius vrbis, Romulus, foedere Sabino docuit, etiam hoſtibus recipiendis* III. Olim omnes, qui Romam commigrarunt, promiſcue ciues facti.

piendis augeri ciuitatem oportere. Sic initio, vt recte obseruat Dionysius. *IV. p. 256.* ἅπασι τοῖς ξένοις ἐπέτρεψαν τῆς πόλεως μετέχειν, *quoslibet exteros admittebant, ad ius ciuitatis,* ne iisquidem exclusis, qui e iusta seruitute fuerant manumissi. Hos enim omnes e Ser. Tulli instituto ciues Romanos factos, et in quatuor vrbanas ciuium Romanorum tribus descriptos esse, ex eodem apparet Dionysio. Non segnius aliquandiu, libera iam republica, prouiderunt Romani, vt ciuitatis iura cum quamplurimis communicarentur, maxime post captam et incensam a Gallis vrbem, quam vt tanto splendidius instaurarent, nouos et peregrinos ciues adsciuerunt ex Veientibus, Capenatibus et Faliscis, iisque agri partem assignarunt, teste Liuio *VI, 4.* Et sane prudenter id prouisum a Romanis. Cum enim Romanae reipublicae salus in armorum vi posita videretur, quae nulla esse poterat sine numerosa ciuium multitudine, merito de augendo ciuium numero quam maxime fuere solliciti, vt luculenter ostendit Dionys. Halicarnass. *II, p. 89. et III. p. 148.*

IV. Postea et aliis, qui in oppidis suis manebant, ius ciuitatis datum.

IV. Postea factum est, vt praeter eos, qui domicilium in vrbe vel agro Romano constituerant, quiue in vrbanas vel rusticas tribus fuerant descripti, etiam peregrinis aliorum oppidorum, et qui in iis remanebant, incolis, aut victis etiam, nec tamen in vrbem abductis hostibus, modo singulis, modo vniuersis, ius Romanae ciuitatis Senatus populique iudicio atque auctoritate deferretur. Sic Dionysius Halic.

Halic. II. *p.89.* Obſeruat, Romanos captas vrbes non excidiſſe, ſed in alias miſiſſe colonos, *ἐνίαις δὲ καὶ πολιτείαν μεταδιδόναι, aliis ciuitatem dediſſe.* Quo pertinent etiam illa Liuii *XXVI, 24. Iam inde a maioribus traditum morem colendi ſocios, ex quibus alios in ciuitatem, atque aequum ſecum ius recepiſſent.* Quicunque ergo adepti Romanae ciuitatis iura in oppidis ſuis manebant, ii MVNICIPES dicebantur. Simul ac vero Romae fortunarum ſuarum ſedem collocabant: CIVES INGENVI erant, ceu eos vocat Cicero *in Bruto Cap.* LXXV. Sic M. Porcius Cato, quamdiu Tuſculi eſt commoratus, municeps, fuit: vbi Romam commigrauit, ciuis Romanus, quamuis iam ante iure ciuitatis Romanae etiam in municipio ſuo frueretur: Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I, 1. p. 16.* Ex quo patet, alios fuiſſe *ciues* INGENVOS, vel optimo iure ciues, alios MVNICIPES. Illi Romae domicilium, tribum et honorum petitionem fuerant conſecuti: hi, tametſi tribum atque honorum petitionem adepti eſſent, tamen domicilio carebant.

Vnde alii ciues ingenui alii municipes.

V. Illi, (tametſi alias ciuis Romanus plurium ciuitatum ciuis eſſe haud poſſet,) tum in municipio ſuo, tum Romae magiſtratus recte gerebant, ideo quod non tam duarum diuerſarum ciuitatum, etſi aliqua inter eas priuati iuris eſſet varietas, quam vnius, ciues cenſerentur. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap. 6. p. 35. ſequ.* Duplex ergo municipibus erat patria: altera, in qua nati; altera, qua excepti erant, quamuis haec veluti maior eſſet, et

V. Municipum duplex erat patria, ſed Roma tamen patria maior.

illa in hac contineri videretur, vt praeclare oſtendit Cicero *de Leg. II, 2.* quem locum totum adſcribere licebit. Interrogauerat Atticus, cur Cicero Arpinum *germanam patriam ſuam* appellarit? Cui Cicero: *Ego mehercule et Catoni et omnibus municipibus duas eſſe cenſeo patrias: vnam* NATVRAE, *alteram* CIVITATIS: *vt ille Cato, cum eſſet Tuſculinatus, in populi Rom. ciuitatem ſuſceptus eſt. Itaque cum ortu Tuſculanus eſſet, ciuitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris.* Et quibusdam interiectis: *Sic nos et eam patriam ducimus, vbi nati, et illam, qua excepti ſumus. Sed neceſſe eſt, caritate eam praeſtare, qua reip. nomen vniuerſae ciuitatis eſt: pro qua mori et cui nos totos dedere, et in qua noſtra omnia ponere, et quaſi conſecrare debemus. Dulcis autem non multo ſecus eſt, quae genuit, quam illa, quae excepit. Itaque hanc meam eſſe patriam, prorſus nunquam negabo, dum illa ſit* MAIOR, *et haec in ea contineatur.* Hinc ſaepe fiebat, vt vnus idemque et Romae et in municipio ſuo ſummos honores gereret. Ita Milo, dum iam Romae conſulatum petebat, Dictator erat Lanuuii in patria naturali. Cicero *pro Milone XXXVII.* Et Ciceronis filius Aedilis apud municipes ſuos Arpinates patris voluntate factus eſt, teſte eodem cicerone *Epiſt. ad Fam. XIII, 11.* Immo ipſe Hadrianus iam Imperator veteri ritu in patria ſua Quinquennalem ſe creari paſſus eſt. Spartian. *vit. Hadr. XX.* Inter municipes tamen et ciues ingenuos aliquam fuiſſe priuati iuris varietatem, paullo poſt docebimus.

VI. Poſt-

VI. Postea, vbi maior paullatim dignatio Romanae ciuitatis esse coepit: ius ciuitatis parcius datum, et vix cum quibusdam Latii populis vel ad augendam rem Romanam, vel honoris caussa communicatum est. Liu. VIII, 13. et 14. Eius beneficii Latinorum populis ac Hernicis dati primus auctor Sp. Cassius, tertium Consul circa annum V. C. CCLXVII. Dionys. Hal. *VIII, p. 538. seq.* Ast cum consul ille popularis, et de adfectata tyrannide suspectus, tam late hoc populi Romani beneficium interpretaretur, vt Latinis et Hernicis cum iure ciuitatis etiam ius suffragii datum contenderet; solebant deinde Romani ius ciuitatis ita dare, vt pro diuerso sociorum in populum Romanum studio, modo ius suffragii simul concederent, modo illud disertis verbis exciperent. Primi sine iure suffragii ciuitatem acceperunt Caerites (*b*). Strabo *Geogr. V. p. 222.* Gell. *Noct. Att. XVI, 13.* Mox et Campanis equitibus, Fundanis et Formianis eadem lege data ciuitatis iura. Liu. VIII, 14. nec non Acerranis, Liu. VIII, 17. Anagninis, Liu. IX, 43. aliisque pluribus, de quibus accurate Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I. cap. 7. p. 39.* Contra ea Lanuuini, Aricini, Nomentani, Pedani, aliique in ciuitatem ita accepti sunt, vt et iure ferendi suffragii, et capien-

VI. Hinc porro ciuitate donati etiam Latini quidam, sed non eodem iure.

 di

(*b*) Inde factum, vt censores eos, quos suffragii iure priuabant, *in Caeritum tabulas referre* dicerentur. Gell. *l. c.* Ascon. Paedian. *in* Cicer. *Diuinat. pag.* 1759. De his intelligendus Horatius. *Epist. I, 6. v. 62.*

- - - - - Caerite cera
Digni, remigium vitiosum Ithacensis Vlyssi.

di in vrbe muneris gauderent: vnde et eiusmodi oppida veluti κατ' ἐξοχὴν MVNICIPIA, dicta, vt docet Vlpian. *l. 1. §. 1. D. ad municip.*

VII. Qui in Latinis ciuitatibus magistratus fiebant ciues.

VII. Inualuit praeterea, vt etiam a *iure Latii* via pateret ad iura ciuitatis iis omnibus, qui in patria, Latio donata, magistratus gesserant. Appian. *de Bell. Ciu. II. p. 443.* Strabo *IV. p. 187.* Quod ius Traiani adhuc aeuo valuit, vt patet ex verbis Plinii *Paneg. XXXVII. His quoque, quibus per Latium ciuitas Romana patuisset.*

VIII. Ciuitatem quoque impetrabant Latini, si stirpem domi reliquissent, aut aliquem accusassent repetundarum.

VIII. Postremis reipublicae temporibus latius paullatim diffusum est illud Romanae ciuitatis beneficium. Cum enim paullo ante quibusdam tantum Latii vrbibus ius ciuitatis Romanae summi beneficii loco concederetur: lata deinde lex est, vt e sociis ac Latini nominis promiscue, qui stirpem ex se domi reliquerant, ciues Romani fierent. Liu. XLI, 8. Accessit altera lex anno IↃCLXIII. a Seruilio Glaucia, de repetundis lata, vt Latinis esset ius ciuitatis consequendae in illius ciuis seu senatoris locum, qui accusatus ab iis repetundarum, a Romanis fuisset damnatus. Cicero *pro Balbo XXIV.*

IX. Ciuitas cum omnibus Latinis et Italis.

IX. Primus L. Iulius Caesar (c), occiso iam vt videtur, collega P. Rutilio Lupo anno V. C. IↃCLXIII.

(c) Non leuiter errat editor Ciceronis orationum Parisiensis nouissimus, qui hanc legem Iuliam latam putat a Sex. Iulio Caesare, Consule A. V. C. DCLXII. Multoque grauior error est Ant. Augustini, *de Leg. et SCt. pag. 120. T. 1. Thes. Ant. Rom.* qui Caesarem Dictatorem huius legis auctorem fingit. Sex. Iulio Caesari tribuere videtur Appianus *de Bello Ciu. I. p. 279.* Sed

cum

IↃCLXIII. lata lege Iulia, ciuitatem ſociis ac Latini nominis dedit, qui flagrante bello Italico in fide manſerant. Appian. *Bell. Ciu. I. p. 379.* Cic. *pro Balbo XII.* Vell. Paterc. II, 16. 17. Poſtea confecto triſti illo bello ſociali, vel anno V. C. IↃCLXV. Cn. Pompeio Strabone et L. Porcio Catone conſulibus, vt patet ex Aſcon Paedian. *ad Orat. Cic. pro C. Cornel.* vel ſequente anno IↃCLXVI. L. Cornelio Sulla et Q. Pompeio Rufo Coſſ. *(d)* lata lege Plotia a M. Plautio Siluano et C. Papirio Carbone Tribunis plebis ciuitas communicata cum omnibus ſociis Latini nominis, immo et peregrinis illis, *qui federatis ciuitatibus adſcripti fuiſſent, ſi tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent, et ſi ſexaginta diebus apud Praetorem eſſent profeſſi.* Cicero *pro Archia Poëta VII.* Poſtremi arma poſuerant Lucani et Samnites, ſed et hos tamen ciuitate donari placuit A. V. C. IↃCLXX. Flor. *Epit. Liu. LXXXIV.* ex quo loco etiam conſtat, nouis his ciuibus per vniuerſam Italiam ius ſuffragii fuiſſe datum. Et initio quidem in octo nouas, id eſt, poſtremas tribus vrbanas collecti fuerant; Vellei. II, 20. poſtea in veteres XXX. poſt

communicata legibus Iulia et Plotia.

eum Sex. Iulius Caeſar anno V. C. DLXIII. cum L. Marcio Philippo, L. Iulius Caeſar vero anno ſequente cum P. Rutilio Lupo conſulatum geſſerit: vero ſimilius eſt, hunc legem tuliſſe, et quidem collega Rutilio iam occiſo. Vnde ſimul patet, cur a ſolo Iulio lex nomen acceperit, nulla collegae facta mentione Vid. Schwarz *de Iure Ital.* §. *III.* Ez. Spanh. *Orb. Rom. I,* 1. 13. *p.* 30.

(*d*) Minime vero ſubſequente Cinnae conſulatu, vt tradit. Flor. Epit. Liu. *Lib. LXXX.*

poſt irritos P. Sulpicii, Tribuni plebis et C. Marii conatus translati ſunt a C. Cinna conſule. Appian. *de Bello ciu. I. p. 380.* Epit. Liu. XXX. Ex quo tempore aequo per omnia iure vſi ſunt ciues Romani veteres et noui per vniuerſum Latium et Italiam, adeo vt et ius petendi honores habuerint, (Cic. *pro Sulla VI. VII.*) et ius cenſus, (Onuphr. Panu. *ad faſt. conſul. anno* IↃCLXVIII.) ius ſacrorum publicorum. Noris *Cenotaph. Piſ. Diſſ. I. cap. 5. p. 72.* Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap. 10. p. 59. ſequ.*

X. Paullo poſt et Gallis ciſalpinis ciuitas data.

X. Italia tunc a ſupero mari Arimino et Ancona, ſeu Rubicone fluuio, ab inferiore Luca terminabatur: reliquum tractum ad Alpes vsque Galli Ciſalpini et Veneti inſederant. Galli porro in Ciſpadanos et Tranſpadanos diuidebantur. Priores ciuitate donati Ciſpadani, vtpote Italiae propiores. Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap. 11. p. 61.* Poſtea et Tranſpadani ciuitatis iura obtinuerunt vna cum Venetis. Nam cum antea Latii ius impetraſſent a Pompeio Strabone; (Aſcon. Paedian. *in Ciceron. Piſon. p. 262.*) ipſum ciuitatis ius eis dedit C. Iulius Caeſar anno V. C. IↃCCVII. Dio Caſſ. *Hiſt. XLI. p. 118.* Vnde non mirum Galliam hanc Ciſalpinam ab eo tempore TOGATAM dici coepiſſe. Tam pleno enim iure fuerant ciuitatis iura conſecuti, vt et ad ſuffragia ferenda petendosque honores, non minus, ac reliqui ciues, admitterentur. Sueton. *Caeſ. IX.* Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap. 13. p. 76.*

XI. Ex-

XI. Extremis reipublicae temporibus non intra Alpes ſtetit datae ciuitatis Romanae beneficium: ſed et cum multis aliis gentibus eſt communicatum. Exemplo eſſe poſſunt vniuerſi Gaditani in vlteriore Hiſpania, quos ſecundo conſulatu ciuitate donauit Caeſar. Dio Caſſ. *Hiſt. XLI. p. 164.* Idem pro lubitu deinde quasdam alias ciuitates Hiſpaniae hoc ingente beneficio ornauit, Dio Caſſ. *XLIII. p. 233.* Quemadmodum et medicis, aliisque ea iura conceſſit. Suet. *Caeſ. XLII.* immo et Siculis omnibus ciuitatem, inaudito exemplo, teſtamento legauerat, quod legatum lata lege confirmauit Antonius. Cic. *Epiſt. ad Fam. XIV, 12. Philipp. I, 24.* Verum tamen ea lex Antonii non valuiſſe videtur. Sane ſub Auguſto adhuc plerasque Siciliae ciuitates Latini iuris fuiſſe, diſcimus ex Plin. *Hiſt. Nat. III, 8.* XI. Vt et aliis quibusdam gentibus.

XII. Sub Imperatoribus multo magis prolati ſunt Romanae ciuitatis fines. Auguſtus, equidem teſte Suetonio *Aug. XL. ciuitatem parciſſime dedit, adfirmans, ſe facilius paſſurum fiſco detrahi aliquid, quam ciuitatis Romanae vulgari honorem.* Idem leges haud paucas dedit, quibus aditus ſordidis hominibus intercluderetur ac ciuitatem. Quales praecipue ſunt lex Aelia Sentia, et Fuſia Caninia, de quibus ſupra ſuo loco actum. Vid. Sueton. *Aug. XL.* Immo inter extrema mandata eius, Tiberio et S. P. Q. R. data etiam hoc erat, *μήτ' αὖ ἐς τὴν πολιτέιαν συχνὸς ἐσγράφωσιν, ἵνα πολὺ διάφορον αὐτοῖς πρὸς τὸ ὑπήκοον ᾖ. Ne multos iure ciuitatis donarent, quo magnum inter ipſos et ſubiectos diſcrimen remaneret.* XII. Auguſtus parce ciuitatem, ſed quibusdam tamen, dedit.

Dio Caſſ. LVI. *p. 591.* Quibusdam tamen Auguſtum iura ciuitatis dediſſe, patet ex Suet. *Aug. XLVII.* Idque inprimis etiam diſcimus ex eius numis, in quibus laudantur Hiſpaniae municipia, de quibus Io. Vaill. *de Col. num.* et Ez. Spanh. *Diſſ. de praeſt. numiſm. V. p. 768. et Orb. Rom. I, 2. 18. p. 47. ſq.* Eadem liberalitate etiam Tiber. et Caius Caligula ciuitatem quibusdam dederunt, ceu ex numis et inſcriptionibus idem docuit Ez. Spanh.

XIII. Liberalior ea in re Claudius.

XIII. Claudius Imperator varie ſe geſſit in concedenda negandaue ciuitate. Quosdam, ciuitatem Romanam vſurpantes, in campo Eſquilino ſecuri percuſſit. Suet. *Claud. XXV.* Idem tamen Latinis, naues mercaturae cauſa fabricantibus, ius Quiritium dedit. Suet. *ibid. XIX.* Vlpian. *Fragm. III, 1. et 6.* Quin non ſolum Galliae Comatae primoribus; ſed et vniuerſae Galliae Comatae, ius ferendi ſuffragia, petendique honores dedit. Qua de re Tacit. *Annal. XI, 24.* Senec. *de Benef. VI, 19.* Immo multis eum confertim iura ciuitatis ac ſine diſcrimine dediſſe, ac venalia prope illa eius libertos habuiſſe, teſtatur Dio Caſſ. *Lib. LX. p. 676.* Vnde lucem capit vox illa Tribuni militum *Act. XXII, 28.* ἐγὼ πολλȣ͂ κεφαλάιȣ τὴν πολιτέιαν ταύτην ἐκατησάμην. *Ego vero magno aere hanc ciuitatem comparaui,* quam egregie illuſtrat Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap. 16. p. 94. ſequ.*

XIV. Quibusnam Nero, Galba, Otho, Vitellius, et Veſpaſiani

XIV. Nero, poſtquam in muſicis et curulibus apud olympiam agonibus victor fuerat a iudicibus proclametus, vniuerſam Achaiam libertate, iudices ciuitate Romana, et pecunia grandi, dona-

donauit, quod beneficium etiam iis, qui pyrrhicham ſalutauerant, conceſſit. Suet. *Ner. XII.* Galba *ciuitatem Romanam raro dedit*, teſte Suet. *Galb. VIII.* dedit tamen Bargiagenſibus, Laccobrigenſibus, Deobrigenſibus et Talabrigenſibus, immo et Veſontinis et Clunienſibus, ſi fides numis ſub Galba cuſis, in quibus haec oppida Hiſpaniae et Galliae MVNICIPIA dicuntur. Claud. Chifflet. *Veſont. I, 28.* Harduin. *Num. Vrb. p. 120.* Vaillant. *de Colon. T. I. p. 105.* De Othone conſtat, eum, praeter quasdam alias largitiones, Lingonibus vniuerſis ciuitatem Romanam dediſſe. Tacit. *Hiſt. I, 78.* Veſpaſianum Stobienſes (*e*) in Macedonia ciuitate donaſſe, conſtat ex numo apud Spanhem. *Diſſ. de num. prou. 676.* et Plin. *Hiſt. Nat. IV, 10.* Sed et filii ſaepe ius ciuitatis veteranis, liberis, poſterisque eorum dederunt, vt patet ex marmoribus apud Gruter. *Inſcr. p.* DLXXIII, 2. *p.* DLXXIV, 5. 6. et *p.* DLXXV, 1. ciuitatem dederint?

XV. Hiſpaniae potiſſimum Traianus fauit, ipſe Hiſpanus. Vnde, in eius numis occurrunt municipia Italica, Inlipenſe, Albenſe, Vrgaonenſe. Quibus ex marmore apud Gruter. *Inſcr. p.* CLXII, 3. addendi Icaeditani, Lancienſes oppidani, Talori, Interamnienſes, Colarni, Lancienſes Transcudani, Araui, Meidubrigenſes, Arabrigenſes, Banienſes, Paeſures, quos omnes a Traiano demum ciuitate donatos, non vana diuinatione, coniicit Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I,*

XV. Traiani et Hadriani in danda ciuitate liberalitas.

S 5 *Cap.*

(*e*) Eos tamen ſua aetate iuris Italici fuiſſe, tradit Vlp. *L. 8. §. 8. D. de cenſib.*

Cap. 18. p. 108. sequ. Idem Princeps singulis quibusdam subinde ciuitatis iura dedit, rogatu amicorum, vt patet ex Plin. *Epist. X, 22. 6. 107. 108.* Quin cum vicesimas hereditatum antea pendere cogerentur noui ciues: eos hoc onere primum Nerua, deinde et Traianus liberauit. Quod Principis beneficium collaudat Plin. *Paneg. XXXVII.* Hadrianus, secutus Traianum, *Latium multis ciuitatibus dedit, tributa multis remisit*, vt loquitur Spartian. *Vit. Hadrian. XXI.* Ast datae ab eo ciuitatis in numis et lapidibus nulla vsquam fit mentio, nisi quod in marmore sub eo legantur MVNICIPES. MVNICIPI. T. AELI. HADRIANI. AVG. CIVILITANI. Grut. *Inscr. p. CCCLXII, 1.* Vnde Ciuilitanos ab eo ciuitate donatos, colligit Spanh. *ibid. p. 109.* Sunt equidem, qui Hadrianum auctorem putant celeberrimae illius constitutionis de ciuitate cum vniuerso orbe Romano communicata, *l. 17. D. de statu hom.* quos in eum errorem induxit Chrysostom. *ad Act. Apost. XXV. p. 875. Tomo IV, edit. Sauil.* Sed hos rationem fugere, paullo post clarissime apparebit.

An Hadrianus auctor constitutionis, qua ciuitas cum orbe Romano communicata?

XVI. An ea Constitutio tribuenda Antonino Imperatori?

XVI. Aeque fallitur Iustinianus Imperator, qui celebrem illam constitutionem Antonino Pio tribuit *Nou. LXXVIII, 5.* quamuis eum ante Spanhemium tantum non omnes caeca fide secuti sint (f). Ast quanquam amplificatum esse ab Antonio ciuium numerum, vel ex numo prae-

(f) Contrarium tamen ante Spanhemium obseruarunt Wesembec. *Paratit. ad tit. D. de statu hom.* n. 5. Petit. *Leg. Attic.*

praecipue raritatis conſtat, in quo AMPLIATOR CIVIVM dicitur: diſcrimen tamen ciuium, Latinorum, Italicorum, prouincialium, etiam poſt Antonini Pii tempora ſuperfuiſſe, cum ex aliis locis apparet, tum ex Inſcriptione apud Gruter. *p.* CCCCVIII, I. ex qua ſimul diſcimus, Antoninum Carnis et Catalis propter aedilitatis gradum apud Tergeſtanos geſtum, iura ciuitatis Romanae dediſſe.

XVII. Non minus errant, qui cum Aurelio Victore *in vita Marci Cap. XVI.* M. Antoninum huius conſtitutionis auctorem faciunt, in quam ſententiam etiam Caſaub. *ad* Spart. *Hadr. XXI.* paullo videtur procliuior. Nam ſuperfuiſſe ſub hoc principe inter ciues et peregrinos diſcrimen, patet ex celeberrima Lugdunenſium Epiſtola apud Euſeb. *Hiſt. Eccl. V, 1.* vbi aiunt ὅσοι μὲν ἐδόκȣν πολιτείαν ῥωμαίων ἐσχηκέναι, τȣ́των ἀπέτεμνε τὰς κεφαλὰς, τȣ̀ς δὲ λοιπȣ̀ς ἔπεμπον εἰς θηρία. *Quicunque Romani ciues reperti ſunt, capite truncati, reliqui traditi beſtiis.* Atqui ſcripſerunt haec Lugdunenſes extremis Marci Imperatoris annis: adeoque inde recte colligi videtur, M. Antoninum non ſuſtuliſſe illud diſcrimen, quod inter cines ac peregrinos interceſſit. Illud tamen certiſſimum eſt, tam liberalem in dando ciuitatis iure fuiſſe M. Antoninum, vt Ariſtides Rhetor. *Orat. in Rom. pag. 372.* ſcribere non vereatur, ξενὸν δὲ ȣ̓δένα, ὅςις ἀρχῆς ἢ πίςεως ἄξιος, *nec peregrinum cenſeri quenquam, qui magiſtratu vel fide dignus* XVII. An eam Marcus Imp. ediderit?

Attic. p. 136. Valeſ. *in Not. ad Excerpta Dionis p.* 108. Claud. Salmaſ. *de modo vſur. cap.* XIX. *p.* 854. *ſequ.* Rupert. *ad l. 2. D. de orig. iur. c. 1. p.* 17. 18.

dignus sit, τὸ Ῥωμαῖον ȣ̓ πόλεως, ἀλλὰ γένȣς ὄνομα κοινȣ̃ τινος εἶναι, *Romanum non vrbis alicuius, sed communis cuiusdam generis nomen esse*; et quae sunt huius generis alia. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II. Cap. 2. p. 119. sequ.*

XVIII. An ea tribui possit Commodo, Pertinaci, Iuliano, Pescennio, Seuero?

XVIII. Non minus liberaliter iura ciuitatis Romanae plurimis dedisse videntur Commodus, Pertinax, Didius Iulianus, Pescennius Niger, Seuerus. Sed nec hos tamen discrimen illud sustulisse luculenter ostendit Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap. 3. p. 129. sequ.*

XIX. Verus auctor est Caracalla?

XIX. Verus ergo famosae illius constitutionis auctor est Antoninus Caracalla, qui primus edixit, vt, *in orbe Romano qui essent, omnes ciues efficerentur. l. 17. D. de statu hom.* Occasionem datae huius legis docent *Excerpta Dionis Valesiana p. 745.* Iam pridem Augustus vicesimam hereditatum induxerat, locupletando aerario militari, quod vectigal ex hereditatibus dependebatur; de quo iampridem luculenter egerunt Valesius ad illum Dionis locum. Salmas. *de modo vsur.* XIX. Petr. Burmanus *de Vectigal. populi Romani* XI. et iam ante hos Iac. Cuiac. *Obseru. V, 16. XI, 24.* Pendebant istud vectigal ex Augusti instituto heredes extranei, Romani ciues, qui hereditatem adibant, nisi vel pauperes essent hereditates, vel ipsi heredes agnationis iure ex lege XII. Tabularum hereditates sortirentur. Dio Cass. LV. *p. 565.* Postea mitiores principes quibusdam cognatis vicesimae vacationem subinde dederunt. Plin. *Paneg. XXVII.* Ast Caracalla, cum largitionibus stupendis eluuionem fisco intu-

intulisset, duplicato illo onere, decimam loco vicesimae induxit, cuius decimae praeter Excerpta Dionis meminit etiam Vlpianus *apud Auctorem Collat. Leg. Mos. et Rom. XVI. fin.* Vt ergo vectigal istud a quamplurimis dependeretur, omnibus qui in orbe Romano erant, ciuitatem dedit, λόγῳ μὲν τιμῶν, ἔργῳ δὲ, ὅπως πλείω αὐτῷ καὶ ἐκ τοῦ τοιούτου προσῇ, διὰ τὸ τοὺς ξένους τὰ πολλὰ αὐτῶν μὴ συντελεῖν, *specie quidem honorem eis tribuens, sed reuera vt fiscum suum augeret: quippe cum peregrini pleraque horum vectigalium non penderent:* vt ait Dio in *Excerpt. Vales. p. 745.* Ceterum quamuis successor Caracallae, Macrinus, decimam illam, ciuibus tam molestam, aboleret: ius tamen ciuitatis orbi Romano semel datum non ademit, vnde sensim exoleuit in orbe Romano antiquum illud inter ciues et peregrinos discrimen.

XX. Constitutio ea ad ingenuos, non item ad libertinos pertinuit.

XX. Illud adhuc monendum, ad solos ingenuos pertinuisse Antonini Caracallae constitutionem, non ad libertinae conditionis homines. *Nou.* LXXVIII, 5. Vnde etiam post eam constitutionem saluum mansit discrimen inter libertinos ciues, Latinos Iunianos, et dedititios, ceu ex Saluiani *aduersus auarit. libro III, 7.* animaduerterunt Iac. Cuiac. *Obseru. IV, 3.* et Ezech. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap. 5. p. 147. seq.*

XXI. Ast cum his quoque ciuitatem communicauit Iustinianus.

XXI. Exposuimus hactenus, duce eruditissimo Spanhemio, datae ciuitatis Romanae historiam, ostendimusque, ita paullatim gradum esse factum, vt ciuitas primum omnibus, qui Romae aut in agro Romano domicilium

cilium constituerent, deinde aliquot in Latio municipiis, tum toti Latio, mox vniuersae Italiae, aliquot porro extra Italiam vel priuatis, vel oppidis, vel prouinciis, et postremo omnibus in orbe Romano ingenuis daretur. Iustinianus tamen, vt fuit admodum liberalis, sublato illo libertinorum discrimine, *titulis C. de Lat. et dedit. lib. toll.* et Nouella LXXVIII, 2. 5. ad ipsos quoque libertinae conditionis homines hoc beneficium protulit, adeoque omnes in orbe Romano viuentes aequo iure agere voluit.

XXII. Iura ciuitatis sensim cepere incrementa.

XXII. Proximum est, vt ipsa iura ciuitatis paullo accuratius exponamus. Et de his quidem obseruandum, ea sensim magis magisque aucta fuisse atque amplificata. Iam sub regibus ciues gaudebant libertate, iure connubiorum, patrio, legitimi dominii, testamenti, forsan et nexus atque vsucapionis. Ius quoque iisdem erat suffragia ferendi in creandis magistratibus, ferendis legibus, bellis decernendis. Pulsis postea regibus, abdicatoque regibus imperio, paullatim prouocatio concessa ad populum: magistratus, connubia, sacerdotia cum plebe communicata: adeoque optimo iure ciues esse coeperunt Romani. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap. I. p. 4. 5.*

XXIII. Aliud fuit ius Quiritium, aliud ius ciuitatis.

XXIII. Duobus vero maxime summis capitibus constitit ciuitas Romana, quorum alterum IVS QVIRITIVM, alterum IVS CIVITATIS appellatum est. Quamuis enim haec promiscue nonnunquam ponant auctores veteres, veluti Vlpianus: *Fragm. III, 1.*

et

et 4. attamen, qui accuratius loquuntur, haec cum cura diſtinguunt. Plinius, *Epiſt. X, 32. Ago gratias, Domine, quod et* IVS QVIRITIVM *libertis neceſſariae mihi feminae, et* CIVITATEM ROMANAM *Harpocrati, iatraliptae meo, ſine mora indulſiſti. Et Epiſt. X, 4. Quare rogo, des ei* CIVITATEM ROMANAM: *eſt enim peregrinae conditionis, manumiſſus a peregrina. Idem rogo des* IVS QVIRITIVM *libertis Antoniae Maximillae.* Manifeſto hic diſtinguuntur *ius Quiritium et ciuitas Romana*, inter quae hoc intereſt, quod illud ad ea, quae iuris ſunt priuati, pertinet; haec ea, quae iuris publici ſunt, continet. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap. 9. p. 57.* Carol. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I, 6. ſequ. et de antiquo iure Ital. II, 3.* Quod cum non animaduertant viri quidam erudititiſſimi, in eum prolapſi ſunt errorem, vt ius Quiritium in iſtis Plinii locis vel idem eſſe cum iure Latii exiſtiment, vel illud cum ipſis iuribus ciuitatis confundant, a quo lapſu nec ipſe V. C. Chriſtophorus Cellarius ſibi ſatis cauit *in Annotationibus ſuis ad Plinium.*

XXIV. Nonnulla, quae tum ad ius Quiritium, tum ad ciuitatem Romanam pertinent, ſummatim his verbis complectitur Cicero *Orat. II. de Leg. Agrar. XIX. Retinete iſtam poſſeſſionem gratiae, libertatis, ſuffragiorum, dignitatis, vrbis, fori, ludorum, feſtorum dierum, ceterorum omnium commodorum.* Aſt ſi accuratius ſingulas vtriusque iuris partes conſideres: ius ciuitatis in iure cenſus, militiae, tributorum, vectigalium, ſuffragiorum, honorum et ſacrorum, ius Quiritium in iure

XXIV. Quae iura vtrumque complexum ſit?

iure libertatis, gentis, connubiorum, patrio, legitimi dominii, hereditatis atque vſucapionis fuit ſitum. Car. Sig. *de ant. iur. Ciu. Rom. I, 13.* Ez. Spanh. *Orb. Rom. I, 1. 2. p. 4.* De ſingulis nunc paullo diſtinctius agendum, ordiendumque a iure Quiritium.

XXV. Ciues Romani erant liberi a poteſtate dominica.

XXV. Primo ergo omnes ciues Romani erant LIBERI: eaque LIBFRTAS eos non ſolum a dominorum poteſtate, ſed et a tyrannorum imperio, magiſtratuum potentia, libidine creditorum, ciuiumque potentia tutos praeſtabat (g). Nullus ergo ciuis Romanus ſeruus fieri poterat, nec ingenuitatem aut libertatem amittere, niſi aut captiuitate, aut doloſa venditione, aut iis modis, de quibus ſupra *Lib. I. Tit. III. n. 5. ſequ. et Tit. XVI. n. 3. ſequ.* actum eſt: quamuis et in his plerumque fictionem quandam adhibitam eſſe, obſeruat Ger. Nood. *Probab. III, 12. p. 85. Hoc* enim *iuris èrat a maioribus proditum, vt nemo ciuis Romanus, aut LIBERTATEM, aut ciuitatem, poſſet amittere, niſi ipſe auctor factus eſſet:* inquit Cic. *pro domo XXIX.* Sed de ingenuorum libertinorumque conditione ſatis

(g) Caue ergo confundas libertatem iuris gentium cum libertate iuris Quiritium, quae nulli competit niſi ciuibus Romanis. Cic. *pro Caecin. XXXIII. Qui enim poteſt iure Quiritium liber eſſe is, qui in numero Quiritium non eſt?* Hinc tribubus omnibus moti libertatem dicebantur amittere, etiamſi haud fierent ſerui. Liu. *CLV.* 15. Immo hinc intelligenda *L. 5. §. 3. D. de extr. cognit.* vbi media capitis deminutione, et ſpeciatim aquae ac ignis interdictione, etiam libertas amitti dicitur, quod de libertate iuris gentium falſum; de libertate iuris Quiritium veriſſimum eſt. Conf. Ger. Nood. *Obſeru. II, 21. p. 469.*

ſatis ſuperque ſuis locis dictum eſt, nihil vt hic addendum a nobis videatur, praeter id vnicum, quod eadem libertas ciues immunes a verberibus tormentisque praeſtiterit. Cum enim ſeruilis iſta poena videretur, non poterat maior ciui Romano iniuria fieri, quam ſi quis verberibus dirisque quaeſtionibus in eius corpus ſaeuiiſſet. Exemplum eſt apud Aſcon. Paedian. *in Cic. orat. Cornel. p. 1308.*

XXVI. Libe- ri quoque a dominatu tyranno- rum.

XXVI. Nec minus immunes erant ciues Romani ab impotente regum dominatione. Lege enim Tribunicia, lata a Iunio Bruto, Tribuno Celerum, ac paullo poſt primo Conſule, fuerat cautum, vt nemo Romae regnaret, obſtrictis ſimul iureiurando ciuibus, eos neminem paſſuros Romae regnare. Dionyſ. Halic. IV. *p. 276.* V. *p. 277.* Liu. I. *vlt. II, 1.* Qua lege tribunicia, cum omni tyrannidi via occluſa eſſet: mirum profecto non eſt, gentem Iuniam praecipue de ea eſſe gloriatam, numisque ſuis caput Libertatis praetuliſſe, cum inſcriptione LIBERTAS. Car. Patin. *Famil. Rom. p. 139.* Acceſſit poſtea eodem anno Lex Valeria, qua cautum, vt indicta cauſa interficeretur, qui regni occupandi iniiſſet conſilia, idque impune ferret percuſſor, ſi indicia ſceleris demonſtraſſet. Plutarch. *Vit. Poplic. p. 103.* Liu. *II, 8.* Pro his legibus dici non poteſt, quanta certamina per quingentos annos adierit populus Romanus, quamuis impedire haud potuerit, quo minus eae demum a L. Sulla, ac deinde a Iulio Caeſare conuellerentur, ab Auguſto vero eiusque ſucceſſoribus penitus extinguerentur, ſiquidem hi, adſpernati in ſpeciem regium nomen, titulo Principum

omnia magiſtratuum legumque munia ad ſe traxerunt. Tacit. *Annal. I, 1.*

XXVII. Liberi a licentia magiſtratuum.

XXVII. Eadem porro libertas ciues immunes praeſtabat a duriore magiſtratuum imperio. Latae hanc in rem fuerant leges Valeriae a P. Valerio Poplicola conſule, de quibus Liu. II, 8. *Latae deinde leges non ſolum, quae regni ſuſpicione conſulem abſoluerunt, ſed quae adeo in contrarium verterunt, vt popularem etiam facerent; inde cognomen factum Poplicolae eſt.* Paullo diſtinctius rem referunt Plutarch. *Vit. Poplic. p. 102. ſequ.* et Dionyſ. Halic. *V. p. 292.* ex quibus conſtat, prima lege fuiſſe cautum, NE QVIS ROMAE MAGISTRATVM GERERET INIVSSV POPVLI: QVI SECVS FAXIT, EIVS CAPVT SACRVM ESSET: altera prouocationem conceſſam a magiſtratibus ad populum, neque permiſſum cuiquam, ſupplicio extremo, aut flagris, aut mulcta animaduertere in prouocantem, donec populus ea de re iuiſſet in ſuffragia. Poſterior lex cum omnium minime placeret patriciis, quippe fundamenta, ἀριςοκρατίας, quam adfectabant, penitus ſubuertens, variis artibus aliquandiu eluſa, atque hinc relatione non vna reſtituenda viſa eſt. Retulerunt ergo eandem A. V. C. CCCIV. L. Valerius Poplicola Potitus, et M. Horatius Barbatus Coſſ. teſte Liuio III, 55. Retulit tertium alter M. Valerius Coruus anno V. C. CCCCLII. Qua de re idem Liuius X, 9. *Tertium ea lex tum poſt Reges exactos lata eſt, ſemper ab eadem familia. Cauſam renouandae ſaepius non aliam fuiſſe*

reor,

reor, quam quod plus paucorum opes, quam libertas plebis poterant. Cum ne ſic quidem conſultum populo videretur, ſemper in contrarium nitentibus patribus: quartum de prouocatione populum rogauit M. Portius Laeca; qui etiam grauiore poena animaduertendum ſtatuit in eos, qui ciuem Romanum vel verberaſſent vel necaſſent. Liu. X, 9. Cuius legis *Portiae* inſigne monimentum exſtat numus gentis Porciae, in quo vir paludatus, medius inter togatum prouocantem et lictorem virgas minantem, conſpicitur, addita inſcriptione: PROVOCO. Car. Patin. *de Famil. Rom. p. 229. edit. Patin.* Porciam legem, cum et ipſa vetuſtate obſoleuiſſet, denuo in vſum reuocauit C. Sempronius Gracchus, ceu ex fragmento orationis Gracchanae apud Gellium *Noct. Attic. X, 3.* acute colligit Car. Sigonius *de antiquo iure ciu. Rom I, 6.* Sed nec *leges ſacratae* hic praetermittendae, latae anno V. C. CCLX. Sp. Caſſio Viſcellino et Poſtumo Cominio Auruneo II. Coſſ. cum plebs, pertaeſa vſurariae iniquitatis, in montem Sacrum ſeceſſiſſet. Pace enim facta hac lege, vt plebi ſui eſſent magiſtratus, quibus auxiliatio aduerſus conſules eſſet, neue cui patrum capere eum magiſtratum liceret, Liu. II, 33. Brutus, primus tribunus plebis, leges tulit, primo vt ne parricida eſſet, qui eum, qui plebiſcito ſacer ſit, occiderit. Dionyſ. Halic. VI. *p. 410.* deinde, vt tribuni plebis ſacroſancti haberentur, eosque qui violarint, ſacri eſſent. Id. *ibid.* Tertia lex iuſſit tribunos plebis non

nisi e plebe creari. Accessere duae aliae leges, ne de capite ciuis Romani nisi comitiis centuriatis, agi posset, neue priuilegia irrogarentur. Car. Sigon. *de antiquo iuze ciu. Rom. I, 6. p. 84.* Eaeque leges omnes dictae sunt *sacratae*, non modo quia ciues per omnia sacra iurarant, vtique se his legibus sempiternis vsuros, addita imprecatione, vt earum obseruatoribus superi et inferi essent propitii, transgressoribus vero contraria omnia acciderent: Dionys. Hal. VI. *p. 410.* verum etiam, quod loco poenae adiectum esset, eos, qui secus fecissent, cum pecunia familiaque Deo alicui sacros futuros *(b)*. Fest. voce *Sacratae*. Omnes enim leges huiusmodi sanctione poenali munitas, SACRATAS dici consueuisse, obseruat Iac. Perizon. *Animad. Hist. p. 418 sequ.*

XXVIII. Remedia aduersus magistratuum insolentiam.

XXVIII. Hisce legibus satis tuti erant ciues Romani ab omni magistratuum tyrannide. Primo enim, si quid contra leges auderent magistratus, maximum cuique remedium erat in prouocatione ad populum. Deinde de capite ciuis Romani non nisi vniuersus populus in comitiis centuriatis iudicabat, et tunc faci-

(*b*) De hac poena Dionys. Halic. *II. pag* 84. Ἔθος γὰρ Ῥωμαίοις, ὅσους ἐβούλοντο νηποινὶ τεθνάναι, τὰ τούτων σώματα θεῶν ὁτεῳδή τινι, μάλιστα δὲ τοῖς καταχθονίοις, κατονομάζουσιν. *Mos erat Romanis, quos vellent impune occidi, eorum corpora deuouere Deo cuipiam, praecipue Diis inferis.* Festus *voce sacrae*: *Homo* sacer *is est, quem populus iudicauit ob maleficium, neque fas est eum immolari: sed qui occidit, parricidii non damnatur: Ex quo quiuis homo malus atque improbus* sacer *appellari solet.* De hoc supplicio quaedam habet Raeuard. *ad XII. Tab. Cap. IV. pag*, 22.

facile erat, vel innocentibus ſe a calumniatorum artibus defendere, vel poenam meritis promiſſa barba, lacrymis, cultuque triſtiore populum ad miſericordiam flectere, eoque modo effugere periculum. Denique nulli magiſtratui licebat ciuem Romanum vel verberibus, vel ſupplicio adficere. Immaniſſimas etiam eorum ſententias vox illa quiritantium compeſcebat: CIVIS ROMANVS SVM. Saepe eo reſpicit Cicero *in orat. adu. Verrem. V, 54. Plagis confectum, dico, a lictoribus tuis ciuem Romanum ante oculos tuos concidiſſe. Ob quam cauſam? Dii immortales, tametſi iniuriam facio communi cauſae et IVRI CIVITATIS. Quaſi enim poſſit eſſe vlla cauſa, cur hoc cuiquam ciui Romano iure accidat.* Et eadem *Oratione* V, 57. *Ceruices in carcere frangebantur indigniſſime ciuium Romanorum, vt etiam illa comploratio:* CIVIS ROMANVS SVM, *quae ſaepe multis in vltimis terris opem inter barbaros et ſalutem tulit, ea mortem iis acerbiorem, et ſupplicium maturius, ferret.* Plura eius generis exſtant ap. Cic. *Verr. V, 62. ſq.* Nec ignota ſunt exempla Pauli Ap. *Act. XXII, 24.* et martyrum Galliae ap. Euſ. *Hiſt. Eccleſ. V, 1.* qui ſe illa voce CIVIS ROMANVS SVM. a virgarum ignominia, vel ab extremo ſupplicio eripuerunt.

XXIX. Sed non ſolum in legibus Romanis ciuibus maximum praeſidium erat poſitum aduerſus magiſtratuum inſolentiam: verum etiam in tribunicia poteſtate. Si quis enim eorum libertatem violare non vereretur: tribunos plebis appellabant, qui ipſis omnem fere- XXIX. Tribunorum plebis auxilium.

 bant

bant opem, neque patiebantur, ciui cuiquam fieri vllam iniuriam, Plena eiusmodi exemplorum est Romana historia, et quamuis negari haud possit, ista potestate non semel abusos esse tribunos plebis; Saepe tamen etiam insignia iustitiae atque aequitatis specimina edebant, qualia sunt quae Valer. Max. *Lib. VI. cap. V.* refert quamplurima.

XXX. Libertas ciuium Rom. a saeuitia creditorum.

XXX. Porro et aduersus creditorum saeuitiam tuti erant ciues Romani. Immanis erat lex XII. Tabularum, quae ciues Romanos obaeratos creditoribus addicebat, a quibus et vinciri, et eorum corpus, id est, bona secari, et in partes diuidi poterant *(i)*, Gell. *Noct. Attic. XX, 1.* Et quamuis serui haud fierent hunc in modum addicti et nexi: in seruitute tamen erant, seruisque ipsis tractabantur durius. Ast contra hanc immanitatem auxilio ciuibus fuit lex Poetelia, qua cautum est, anno V. C. CDXXVII. C. Poetelio L. Papirio Coss. *ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec poenam lueret, in compedibus, aut in neruo teneretur: pecuniae creditae bona debitoris, non corpus, obnoxium esset.* Liu. *VIII, 28.* Varro *de Lingua Lat. VI, 5. p. 58.* Successit ergo ex eo tempore in addictionis illius locum possessio et venditio bonorum, de qua nos alibi ex instituto egimus. Qua de re Tertullianus *Apol. IV. Sed et iudicatos in partes secari a creditoribus, leges erant: consensu tamen publico crudelitas postea erasa est, et in pudoris notam capitis poena conuersa est,* BONORVM adhi-

(i) Dicemus ea de re infra *Lib. III. Tit. XXX. §. IV.*

adhibita PROSCRIPTIONE, *suffundere maluit hominis sanguinem, quam effundere.* Quin accessit demum beneficium cessionis bonorum ex lege Iulia, de quo plura iureconsulti, et nos infra *Lib. III. Tit. XXX. §. VIII.*

XXXI. Libertas suffragandi data per leges tabellarias.

XXXI. Postremo et hoc ad libertatem ciuium quam maxime pertinebat, quod libere, vt vellent, darent suffragia. Quamuis haec libertas magis ad ius publicum videatur referenda. Id eis attulere leges tabellariae, seu de tabellis, quas Cicero ideo *Agrar. II, 2. vindices tacitae libertatis in Cornel. I. p. 331. principium iustae libertatis* appellat. Cum enim antea viua voce in comitiis suffragia ferrentur, idque nonnunquam cum periculo videretur coniunctum: primus A. Gabinius Trib. pleb. A. V. C. DCXIIII. lege cauit, vt populus non voce, sed tabella, suffragium ferret, ne quis inspiceret tabellam, ne rogaret, ne appellaret. Cic. *de leg. III, 16.* Successit biennio post altera lex tabellaria, lata a L. Cassio, Tribuno plebis, M. Aemilio Lepido Porcino, et C. Hostilio Mancino Coss. vt et iudices et populus sententias non voce dicerent, sed tabellis ferrent, excepto iudicio perduellionis. Cic. *de Amicit. XII. de Leg. III. 16.* Ascon. Paedian. *in Cornelianam. p 1313. et Verrinam. II. p. 1820.* Cuius legis insigne monimentum est numus gentis Cassiae, in quo ciuis occurrit, tabellam litera A. notatam cistae immittens, cum lemmate LONGINVS III. V. et Fulu. Vrsin. *de Famil. Rom. p. 67.* Eodem pertinuit tertia lex Papiria, lata a C. Papirio Carbo-

ne, tribuno pleb. A. V. C. IↃCXXI. P. Popillio Laenate et P. Rupilio Nepote Coss. qua cautum denuo, vt in iubendis legibus vetandisque populus tabella suffragia ferret. Cic. *de Leg. III, 16.* Successit quarta anno V. C. IↃCXXX. a Coelio Caldo Tribuno plebis lata, vt etiam in perduellionis iudicio, quod Cassia lege exceptum erat, populus non voce, sed tabella, sententiam ferret. Cic. *de Leg. III, 16.* Quam ipsam quoque legem egregie illustrat Numus apud Patin. *de Famil. Rom. p. 79.* quo praeter alia literae L. D. in tabella conspiciuntur. Significant illae LIBERO, DAMNO. Haec enim verba loco Cassianorum ABSOLVO, CONDEMNO in crimine perduellionis adhibita esse discimus ex Caesare *de Bello ciuili III, 83.* ex quo loco patet, tertiam quoque tunc adhibitam esse tabellam, quam imponebant vrnae, qui pecunia mulctandum reum iudicabant. Quae omnia eo pertinebant, vt tanta maiore cum libertate suum quisque ferret suffragium. Vnde denuo Cicero *pro Planc. VI. Populo grata est* TABELLA, *quae frontes aperit hominum, mentes tegit, datque eam libertatem, vt, quod velint, faciant, promittant autem, quod rogantur.*

XXXII. Ius gentilitatis.

XXXII. Sequitur alterum, quod ad iura Quiritium pertinuit, IVS GENTILITATIS. Diuiserat Romulus ciues in duas gentes, quarum vnam *patres*, alteram *plebem*, nominauit. Illos ex iis allegerat, qui in ciuitate genere, virtute, atque opibus antecellebant; plebis nomine reliquos omnes appellauerat. Quemadmodum vero e plebe *plebeii*: ita ex patribus *patricii* nascebantur.

ſcebantur. Vtrosque inter ſe deuinxerat inſtituto iure illo patronatus, de quo ſupra plura diximus. Ad iura vtriusque gentis quod attinet: de illis praecipue obſeruandum, quod plebis iura quisque cum ipſa ciuitate impetrarit; patricius autem, niſi lege ad populum lata, nemo fieri potuerit. Bis patricios legit Romulus, ſemel ex Albanis, ac deinde ex Sabinis, Dionyſ. Hal. *Ant. Rom. II. p. 111.* Eundem morem poſtea ſecuti ceteri reges, qui ſubinde ex gentibus deuictis, ac in ciuitatem receptis, patriciorum numerum ſuppleuerunt. Idem *Ant. Rom. III. p. 199. et IV. p. 280.* Suet. *Aug. II.* Libera republica L. Iunius Brutus, primus Coſſ. patricios legit. Liu. II, 2. Sexennio poſt Appius Claudius e Sabinis Romam commigrans, lege conſulari, patricius factus eſt. Dionyſ. Halic. V, *p. 308.* Liu. IV, 3. et X, 8. Poſtremo C. Iulius Caeſar lege Caſſia, et Auguſtus lege Saenia *(k)*, ac denique Claudius Imp. patricios, iam

(*k*) Sed quaenam illa lex Saenia? In priore editione de Sentia ſuſpicatus ſum. Sed errorem ademit Lipſ. *ad* Tacit *p.* 285. Obſeruat ille ex Dione, Auguſtum patricios ſuppleuiſſe τῆς βȣλῆς ἐπιτρεψάσης τȣ̃το ποιῆσαι, *iubente Senatu*, et quidem anno V. C. IↃCCXXV. Atqui conſul ſuffectus in faſtis apparet L. SAENIVS. Nam in fragmento veterum faſtorum apud Grut. *pag.* CCXCIX, ita legimus:

IMP. CAES. IIII. M. LICINIVS. K. IVL. C.
ANTISTIVS. BELLVM. ALEXANDR.
EID. SEPT. M. TVLLIVS. K. NOV. L.
SAENIVS.

Quis ergo dubitarit, ab eo SCtum tuliſſe nomen? Tacitus ergo pro SCto *legem Saeniam* dixit.

magna ex parte extinctos, ſuppleuerunt. Tacit *Annal. XI, 25.* Suet. *Iul. XLI.* Ceterum ad gentilitatis iura pertinebat, quod ſoli patricii auſpicia ex inſtituto Romuli haberent. Liu. VI, 42. Id quod tamen de auium duntaxat inſpectione et tripudio, intelligendum, ſiquidem de coelo ſeruare etiam plebeiis licebat. Cic. *in Vatin. cap. VII.* Cum enim, fatente Cic. *de Diuin. II, 36.* hanc auium reliquorumque ſignorum obſeruationem retinerent Romani *tantum ad opinionem vulgi, et ad magnas vtilitates reipublicae*, id eſt, ad plebem deludendam, continendamque in officio: periculoſum videbatur, plebeios ad haec myſteria admittere, quibus ius magiſtratus et ſacerdotia capiendi erat ademtum. Nimirum et hoc iure ex inſtituto Romuli gaudebant patres, vt ſoli Senatum, ſacerdotia, magiſtratus, iudicia ac totam denique remp. tenerent. Sed paullo poſt ea omnia paullatim cum plebe communicata ſunt, niſi quod interreges, flamines Diales, Martialis et Quirinalis, Rex ſacrificulus, et Salii, ad extrema vsque reipublicae tempora ex patriciis lecti ſunt: quemadmodum et comitia tributa, tribunicia poteſtas (*l*) et Aedilitas plebeia perpetuo in poſſeſſione plebis permanſerunt. Reliqua, quae hac de re dici poſſent, a Carolo Sigonio explicata ſunt *Libro I. de Ant. iure ciu. Rom. Cap. VII.*

XXXIII.

(l) Semel tamen duos patricios inter tribunos fuiſſe, refert Liu. III, 65.

XXXIII. Pars haud poſtrema iuris Quiritium fuit IVS CONNVBIORVM, de quo cum titulo de nuptiis vberius actum ſit, iam pauca quaedam addemus. Romani ea in re ab inſtitutis plerarumque gentium diſceſſerunt, quod ne iis quidem, qui eiusdem ciuitatis erant, connubii ius promiſcue darent. Praeterquam enim, quod lege XII. Tabularum vetita eſſent inter patricios et plebeios connubia: Dionyſ. Halic. X, *p.* *674*. Liu. IV, 4. etiam, ſublata illa lege, ſaepe inter ipſos vicinarum regionum, aut eorum, qui ſub eodem gentis nomine vulgo continebantur, populorum ciues prohibita ſunt connubia. Sic inter Latinos connubia commerciaque nulla eſſe patiebantur Romani. Liu. VIII, 14. Idem de tribus Hernicorum populis patet ex eodem Liuio IX, 43. Deuicta Macedonia, et in quatuor regiones diuiſa, id etiam edixerant decem legati, *neque connubium, neque commercium agrorum aedificiorumque, inter ſe placere cuiquam extra fines regionis ſuae eſſe*. Liu. XLV, 29. Quod callido conſilio inuenerant Romani, ne mutuis adfinitatibus et commerciis iuncti inter ſe, ac colligati, eo promtius aduerſus rempublicam conſociarentur. Immo ne cum omnibus quidem ciuibus Romanis connubii ius erat ciuibus. Libertinas, quamuis ciues, duci olim haud potuiſſe ab ingenuis ciuibus, patet exemplo Hiſpalae Fecenniae, cui haec poteſtas SCti data eſt. Liu. XXXVIII, 6. Sic et Campani, qui pridem ciuitatis iura fuerant conſecuti, poſtea demum impetrarunt, *vt ſibi* CIVES *Romanas ducere vxores lice-*

XXXIII. Ius connubiorum inter ſolos ciues, nec omnes tamen promiſcue fuit.

liceret, et, si qui prius duxissent, vt habere eas, et ante eam diem nati iusti sibi liberi heredesque essent. Liu. *XXXVIII,36.* Qua de re plura differit Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap. 22. p. 357.*

XXXIV. Cum peregrinis et barbaris nullum connubium.

XXXIV. Cum itaque ne inter omnes quidem eiusdem ciuitatis ius connubii esset: multo magis cum aliis, ciuitatis Romanae exsortibus, connubia erant interdicta. Vnde Seneca de *Benef. IV, 35. Permisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti: non est mihi cum externo connubium.* Solebat tamen etiam peregrinis primum a populo; postea a Senatu ac demum a principe concedi ius connubii, per modum lege solutionis vel priuilegii. Qua de re fusius diximus in *Comm. ad L. Iul. et Pap. Popp. Lib. II. cap. XVIII. p. 321. sequ.* Adde supra *Libro I. Tit. X. n. 15.* Si quis vero, non impetrato illo beneficio, peregrinam duxisset; nati ex eiusmodi nuptiis liberi, tanquam hybridae, ac nouum genus hominum, habebantur, neque multo melioris, quam serui, erant conditionis, ceu patet exemplo militum Romanorum, qui Hispanas mulieres duxerant, apud Liu. XLIII, 3. Ex quo vero cum omnibus in orbe Romano ciuitas fuerat a Caracalla communicata: promiscua quidem inter eos esse coeperunt connubia, sed prohibita tamen matrimonia cum barbaris. *l. vn. C. Theod. de nupt. gentil. Lib. III. Tit. 14.* Quam tamen Valentiniani Senioris legem non diu valuisse, multis exemplis docent Iac. Gothofredus *in Commentario ad illam legem, p. 306. Tom. I.* et, qui plura addidit, Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap. 22. p. 368. sequ.*

XXXV.

XXXV. Alia quaedam de prohibitis inter ciues nuptiis statuit Augustus lege Papia Poppaea, cuius primo capite prohibitae nuptiae inter senatorem eiusue filios nepotesue et libertinas, lenas, a lenone manumissas, easque, quae artem ludricam exercuissent, vel filias eorum, qui eiusmodi artem fecissent. *l. 44. pr. D. de rit. nupt.* Dio. Cass. *LIV. p. 531.* Cum enim iam M. Antonio hoc vitio datum fuerit, quod libertini factus esset gener: Cic. *Philipp. II, 2.* multo minus dignum videbatur seculi Augustaei felicitate, senatorium sanguinem ipsarum libertinarum, lenarum, ac meretricum commixtione contaminari. Scenicas vero vxores, praeter artis infamiam, etiam id indignas senatoriis nuptiis reddebat (m), quod plerae- que

XXXV. Lex Papia Poppaea de connubio Senatorum cum libertinis.

(*m*) Eam legem latius interpretatus D. Marcus, nuptias Senatorum cum feminis eiusmodi non solum iniustas, verum etiam irritas, esse iussit, cuius SCti mentio fit *l. 16. D. de sponsal.* Et hinc inter Senatorem et eiusmodi personas nuptiae esse negantur. *l. 42. §. 1. D de ritu nupt.* adeo, vt hae ne quidem vxores fiant. *l. 34. § 3. eod.* sed statim sint dimittendae, *l. 34 §. 10, D. eod.* Quae omnia ex hoc SCto esse, satis constat. Postea Constantinus M. hanc legem non solum a senatoribus, sed et ab aliis viris perfectissimis seruari voluit. *l. 1. C. de natur. lib.* (Falso enim in textu legitur *senatores, seu* PRAEFECTI pro PERFECTI.) Quam legem per omnia firmauit Marcianus Imp. *l. 7. C. de incest. et inutil. nupt. Nou. Marcian. post. Cod. Th. Tit IV.* Ast sublata demum illa est per *l. 23. C. de nupt.* non a Iustiniano quidem, vt inscriptio prae se fert, sed a Iustino, quem Iustinianus, tum adhuc Nobilissimus Caesar, ad edendam istam constitutionem induxerat, quia ipse cum

que simul turpissimis se libidinibus in ipsa scena prostituerent, quemadmodum ex Plauti *prologo Casin.* Ostendit Lipsius *Elector.* I, *11.* Rem omnem accuratius exposuimus in *Comment. ad L. Iul. et Pap. Popp. Lib. II. Cap. I.*

XXXVI. Libertinas ducere olim non licuit: at permisit lex Papia Poppaea.

XXXVI. Ad reliquos quod attinet ingenuos, licebat iis libertinas vxores ducere per legem Papiam Poppaeam. *l. 22. D. de ritu nupt. l. 15. C. de nupt.* Quod ideo receptum, quia tum maior erat libertinarum, quam ingenuarum, copia. Dio Cass. *Hist. LIV. p. 531.* Quo fit, vt et vetera marmora saepe meminerint coniugii ciuium cum libertibus, Reines. *Inscr. p.* IↃCCLIX, 131.

D. M.
C. SALVIVS. RESTITVTVS. FE-
CIT. SIBI. ET.
SALVIAE. NYMPHIDIAE.
LIBERTAE. SVAE. ET. CONIVGI.
OPTIMAE. B. M. DE. SE. ET.
NICERO. L. L. Q. S. P. Q. S.

Et alibi p. IↃCCLX.

D. M.
SEPTIMIAE.
TYCHAE. QVAE.

VIXIT.

cum Theodora, muliere scenica, et parum integrae famae, nuptias adfectabat. Procop. *Anecdot. pag. 45.* et ibi Nic. Alamannus. Ipse Iustinianus paullo post ea de re aliquoties tum ad SS. Episcopos, tum ad magistratus, rescripsit. *l, 33. C. de episc. audient. Nouill. LXXXIX, 15. CXVII, 6. LXXVIII, 3. LI.* Vid. Nic. Alamann. *Not. ad Procop. Anecdot.* 41. et *Comment.* nostr. *ad L. Iul. et Pap. Lib. II. Cap. II.*

VIXIT. ANNIS.
XXXVI. SEPTI
MIVS. IVLIA
NVS. CONIV
GI. ET. LIBERT.
KARISSIMAE.

Adde, p. IↃCCLXXII. Grut. *Inſcr. p. DLXVII, 8. DCCCCXXX p, 4. DCCCCXL, 3. DCCCCLVII, 7.* in quibus ſaepe laudantur LIBERTAE ET CONIVGES. OPTIMAE. BENEQVE. MERENTES. KARISSIMAE. FIDELISSIMAE. DVLCISSIMAE. AMANTISSIMAE. INCOMPARABILES. Prohibitae tamen manſerunt nuptiae inter libertum et patronam, patroniue vxorem, vel filiam, quas adfectantes liberti et damnatione ad metalla puniebantur, niſi patrona eſſet vilioris conditionis *l. 13. D. de rit. nupt.* Paull. *Recept. Sent. II, 19. 7.* Et hinc rariſſimi exempli eſt, inſcriptio apud Fabretum pag. CCLXXXIX: IVNIAE. FESTIVAE. PATRONAE. ET. VXORI. KARISS. C. IVNIVS. MERCVRIVS. Cui tamen ſimiles deprehendiſſe mihi videor apud Gruter. *Inſcr. p.* DLXXXII, 4. et Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* XII, 24. Sed quamuis lex Papia permitteret, vt libertinae ducerentur vxores: non poterant tamen duci LENAE, A LENONE LENAVE MANVMISSAE, AVT IN ADVLTERIO DEPREHENSAE, QVAEVE ARTEM LVDICRAM FACERENT, FECISSENT. *l. 43. D. de rit. nupt.*

XXXVII.

XXXVII. An eadem lex Papia prohibuerit nuptias ſexagenariorum et quinquagenariarum?

XXXVII. Plerique exiſtimant, eadem lege Papia Poppaea prohibitas nuptias ſexagenariorum maſculorum et quinquagenariarum feminarum, idque colligunt ex fragmento Senecae apud Lactant. *Inſt. Diuin. I, 16.* Vlpian. *Fragm. XVI, 1.* et *l. 27. C. de nupt.* Quibus auctoritatibus commotus Iac. Gothofredus hoc caput legis Papiae Poppaeae commentus eſt: SEXAGENARIO MASCVLO, QVINQVAGENARIAE FEMINAE NVPTIAS CONTRAHERE IVS NE ESTO. Iac. Gothofr. *ad leg. Pap. Popp. II.* Sed luculenter euicit V. C. Iac. Perizonius *Diſſ. ad Leg. Vocon. p. 153. ſequ.* caput illud de ſexagenariis et quinquagenariis non eſſe ex lege Papia Poppaea, ſed ex SCto quodam, facto temporibus Tiberii. Res patet ex luculento loco Suet. *Claud. XXIII. Capiti Papiae Poppaeae legis, a Tiberio Caeſare, quaſi ſexagenarii generare non poſſent, addito, obrogauit.* Mira quidem in turbando hoc Suetonii loco eſt criticorum ſolertia *(n)*: ſed conſtanter hanc lectionem prae ſe ferunt meliores codices, nec ipſe ſenſus vllam poſtulat emendationem. Optimus Suetonii interpres eſt Vlpianus *Fragm. XVI, 3.* vbi iureconſul-

(n) Cuiacius et Torrentius plane eiiciunt Tiberium et locum ita refingunt: *Capiti Papiae Poppaeae legis, quaſi ſexagenarii generare non poſſent, edicto obrogauit.* Pulmannus pro *edicto* habet *edito* Iac. Gothofredus *Not. ad L. Pap. Popp.* reliqua admittit, ſed pro *edicto* legi iubet *adaucto*. Aſt nullam harum emendationum vel textus admittit, vel accuratiores Codices, qui teſte Caſaubono praeferunt: *addito obrogauit*, vel quantiuis pretii locus Vlpiani, vt in ſequentibus apparebit.

consultus: *Qui*, inquit, *intra sexagesimum, vel, quae intra quinquagesimum annum, neutri legi paruerit, licet ipsis* LEGIBVS *post hanc aetatem liberatus esset, perpetuis tamen poenis tenebitur ex*] SCto PERNICIANO. *Sed* CLAVDIANO SENATVSCONSVLTO *maior sexagenario, si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac si minor sexaginta annorum duxisset vxorem.* Et paucis interiectis: *Quod si maior quinquagenaria minori sexagenario nupserit: impar matrimonium appellatur, et* SCt. CALVITIANO *cauetur, non proficere ad capiendas hereditates et legatas dotes. Itaque mortua muliere dos caduca erit.* Ex his ergo locis egregia lux adfunditur Suetonio. Discimus enim inde I. quid in lege Papia Poppaea de sexagenariis et quinquagenariis fuerit cautum, videlicet, sexagenarios masculos et quinquagenarias mulieres, ob aetatem a poenis legis liberos liberasue fore. Discimus II. quid *addiderit* huic capiti Tiberius. Cum enim animaduertisset, multos ad hanc aetatem peruenire, qui legi nunquam antea paruissent: statuit, vt sexagenariorum et quinquagenariarum nuptiae non quidem essent irritae, sed nihil tamen ad effugiendas caelibatus poenas proficerent. Id quod sancitum est SCt. PERNICIANO, vel, vt Cl. Perizonius p. 156. mauult, PERSICIANO, ita dicto a Paullo Fabio Persico, qui tertio ante excessum Tiberii anno Consul fuit cum L. Vitellio (*o*). Discimus III. qua

(*o*) Iste sane Fabius plerumque *Persicus* non addito nomine

qua in re CLAVDIVS Tiberii legi obrogauerit. Perpetuis enim poenis illis exemit ſexagenarios, dummodo quinquagenariis duxiſſent minores, quandoquidem ex eiusmodi matrimonio proles adhuc ſperari poterat. Denique et hoc IV. inde diſcimus, poſtremo acceſſiſſe SCtum CALVITIANVM, vel, vt Perizonius mauult, CALVISIANVM *(p)*, quo cautum, vt quod ſeni maſculo, ducenti iuuenculam, dediſſet SCtum Claudianum, non item valeret de nuptiis vetulae cum viro iuuene, quippe nullam ſpem prolis facturis. Sed et haec iura vna litura deleuit Iuſtinianus *l. 27. C. de nupt.* Vid. *Comment. noſtr. ad L. Iul. et Pap. Lib. II. Cap. III.*

XXXVIII. Concubinatus origo.

XXXVIII. Si quas perſonas vxores ducere haud poſſent ciues Romani: eas tamen CONCVBINAS habere poterant. *l. 1. §. 2. D. de concubin.* Concubinatus enim per leges nomen adſumſerat, *l. 3. §. 1. eod.* νόμος ἐγένετο, *pro lege habebatur*, teſte Clem. Alex. *Paedag. III, 3.* Illum οἱ σοφοὶ τῶν νόμων ἐπιτρέπουσιν, *ſapientes leges permittunt*, Id. *ibid.* Leges nimirum Iulia et Papia Poppaea, quas κατ' ἐξοχὴν νόμους vel *leges* eſſe dictas iam Lipſius *Exceſſ. ad Tacit. Ann. III. lit.*

mine gentili appellatur. Vid. Seneca. *de Benef. II*, 21. et lapis apud Gruter. *Inſcr. p.* Iɔcc. NON. MAGIS. POENITENDI. SVNT. SENATORES. QVAM. POENITET. PERSICVM. NOB. VIRVM. AMICVM. MEVM, INTER. IMAGINES. MAIORVM. ALLOBROGICI. NOMEN. LEGERE.

(p) Nullus in faſtis poſt Claudii tempora occurrit Caluitius: at ſub Nerone et ſequentibus Imperatoribus multi laudantur Caluiſii.

lit. C. obſeruauit. Ante celeberrimam ſane illam legem *concubina* et *pellex* pari paſſu ambulabant, nec altera altera erat honeſtior: poſt illam autem *pellex* erat, quae cum aliquo, cui vxor erat, corpus miſcebat, quae autem, cum aliquo, cui vxor non eſſet, viuebat, ea honeſtiore nomine vocabatur *amica* vel *concubina*, *l. 144. D. de V. S. conuictrix*, Grut. *p. DCCXCV, 8.* γλυκυτάτη σύμβιος, Id. *p. DCCLXXX, 9. vxor gratuita*, id eſt, quae per coëmtionem haud conuenerat in manum, Idem *p. DCCC, 21. ſodalitiaria*, Grut. *p. DCII, 5. amica, cum qua quis ſine mendatio viuebat, l. 35. D. de aur. arg. mund. leg.* Hinc honeſtum ex eo tempore erat concubinae nomen, *l. 144. D. de V. S.* licita cum ea conſuetudo, *l. 5. C. ad SCt. Orphit.* adeo vt ab vxore ſolo delectu et animi deſtinatione, Paull. *Rec. Sent. II, 20. 2.* et dignitate differret, *l. 49. §. 4. D. de legat. 3.* Immo vxoris loco haberetur. *l. 144. de V. S.* tamen haec coniunctio dici non poterat *legitima*, quia lex concubinas habere permittebat, non tamen initam cum iis conſuetudinem eadem effecta habere patiebatur, quae tribuit matrimonio. Id quod contra Cuiacium recte docuit Em. Merill. *Obſ. III, 15.* et *Variant. Cuiac. I, 34.*

XXXIX. Quae concubinae eſſe potuerint?

XXXIX. In concubinatu vero eſſe poterat, quaecunque non poterat eſſe vxor, vel in quam ſtuprum non committebatur. *l. 1. §. 1. D. de concub.* Quod tamen recte intelligendum. Non enim quas honeſtas, et ius illud, quod impreſſum mentibus noſtris circumferimus, a to-

ro virorum arcebat, cum iis concubinatum inire licebat, vti ſibi perſuaſit Cuiacius *Obſ. V, 6.* ſed cum illis tantum, quae per leges mere ciuiles vxores eſſe non poterant. Hinc fas erat ingenuo concubinam habere, iudicio publico damnatam, *l. 1. §. 2. D. de concub.* mulierem quaeſtuariam, *l. 16. D. de his quae vt indign.* obſcuro loco natam, *l. 3. pr. D. de concub.* ancillam, *l. 38. pr. D. de reb. auct. iud. poſſ.* mulierem prouincialem, in qua quis officium adminiſtrabat, *l. 5. D. de conc.* etiam ſenem, et cuiuscunque aetatis, modo poſſet virilis patientiae legem accipere. *l. 1. §. 4. eod.* At non poterat quis in concubinatu habere feminam quamcunque, ſi haberet iuſtam vxorem. Paull. *Rec. Sent. II, 20. 1. l. vlt. §. 2. de diuort.* Multo minus pluret ſimul concubinas habere licebat, quia ſemper infamis Romanis videbatur vita, *inter ſtupra concubinarum, et oſcula* vel *mollia concubinarum et ſpadonum agmina,* transacta, qualem in Sophonio Tigellino et Fabio Valente reprehendit Tacit. *Hiſt. I, 72. III, 20.* in Commodo Imperatore Ael. Spartian. *Vid. Comm. Cap. V.* Et Iuſtinianus mulieres, quae vni viro corpora praebent, eodem tempore, non *concubinas*, ſed πορνευομένας dicendas, indignasque concubinarum iuribus iudicat. *Nou. XVIII. cap. 5.* Minime omnium inter eas perſonas honeſtus erat concubinatus, quas ſanguinis propinquitas vel adfinitas a matrimonio arcebat, vt paſſim docet Vlpianus *l. 1. §. 3. D. de concub. l. 56. D. de R. N.*

XL. Sed

XL. Sed adiecimus tamen, ne tunc quidem locum concubinatui fuiſſe, ſi femina eſſet talis, vt in eam ſtuprum committeretur. Stuprum vero committitur in virginem vel viduam ingenuam, vitaeque integram: *l. 14. D. ad L. Iul. de adult.* non autem in obſcuro loco natam, ludionis, lenonis, arenarii filiam, vel quae quaeſtum corpore fecerat. *l. 3. pr. D. de concub.* Vnde et Ouidio *de arte amandi I. v. 30.* amplexus huiusmodi mulierc ularum ſunt *Venus tuta et conceſſa furta*, quia qui cum tali femina rem habuerat, ſtupri reus haud erat ex Lege Iulia de adulteriis. Hae ergo et in concubinatu eſſe poterant: non feminae ingenuae et honeſtiores. Hinc, ſi hae cum viris eſſent: aut vxores praeſumebantur, aut ſtupri reus vterque erat, ſi ſe negaret viuere in matrimonio, nec tamen mulier teſtationem interpoſuiſſet, ſe ſua ſponte in concubinatu viuere. *l. 3. pr. D. de concub.* Cui legi male vulgo obverti *l. 24. D. de R. N. et l. 31. pr. D. de donat.* ſatis perſpicue oſtendimus in *Comment. ad Legi Iul. et Pap. Popp. Lib. II. cap. IV. p. 172. ſequ.* XL. An et ingenuae honeſtae?

XLI. Quamuis autem et licita nec inhoneſta Romanis videretur haec conſuetudo, ac vere inaequale eſſet matrimonium: *L. 3. C. de natur. lib.* tamen nec ipſae concubinae vxorum dignitate et iuribus fruebantur, nec liberi inde nati legitimi erant, ſed naturales, quorum de conditione ſupra *Tit. X.* quaedam notauimus. Hinc et ii fere, qui iam ex iuſto matrimonio liberos procrearant, patriaeque et Priamo fecerant ſatis, XLI. Quinam concubinas adſciuerint?

concubinam ſolebant in lectum adſciſcere, ne liberis inducerent nouercam, ſpemque hereditatis iis, nihil tale meritis, interuerterent. Sic Veſpaſianus Imp. poſt vxoris exceſſum Caenidem, Antoniae libertam, reuocauit in contubernium, et pene iuſtae vxoris loco, id eſt, in concubinatu habuit. Suet. *Veſp. III.* Idem fecit Antoninus Pius, Iul. Capitol. *Vit. Anton. cap. VIII.* idem et Marcus Antoninus, recti exempli imperator, qui, amiſſa vxore, concubinam ſibi adſciuit, procuratoris ſui filiam, *ne tot liberis nouercam ſuperduceret.* Id *Vit. Marci cap. XXIX.*

XLII. Fuere concubinae ſimiles vxoribus ad morganaticam.

XLII. Talis vtique fuit veterum Romanorum concubinatus. Vnde ii cum laruis pugnant, qui audito concubinae vocabulo, ſtatim ſibi aut proſtibulum aliquod, aut plane pellicem, animo concipiunt. Id vero non magis verum eſt, quam ſi quis idem iudicium ferendum putaret de vxoribus *ad morganaticam*, quas Principes et viri illuſtres ea lege adſumunt in torum, vt nec ipſae mariti dignitate, nec liberi reliquorum liberorum iuribus, fruantur. *II. Feud 29.* His vxoribus per omnia fere ſimiles erant concubinae Romanorum, poſtquam *mos et lex maculoſum edomuerat nefas*, et Auguſtus concubinatum a pellicatu ſecreuerat.

XLIII. Quando legibus interdictus concubinatus?

XLIII. At iſte concubinatus paullatim euanuit, poſtquam Chriſtiana pietate indignus videri coepit. Primus eum ſubruere conatus eſt Conſtantinus M. ſed ita vt obliqua quaſi via procederet, nec, ſe id agere, prae ſe ferret. Cum enim ita inoleuiſſet iſta conſuetudo, vt impar ſibi prope vide-

videretur ei abolendae; id agebat potiſſimum, vt ciues vxores, quam concubinas, habere mallent. Hinc primo liberis naturalibus quidquam relinqui vetuit, ceu colligimus ex *l. 1. C. Theod. de natur. lib.* Deinde ideo adinuenit legitimationem per ſubſequens matrimonium, non in futurum tamen valituram, nę parentibus occaſio deeſſet ſignandi tabulas, et concubinas iuſtis ſibi nuptiis iungendi. Deſ. Herald. *Rer. Quotid. I, 4. 2.* Denique ne viri dignitatibus, fulgentes alios exemplo corrumperent duriſſimam illam *l. 1. C. de nat. lib.* edidit, qua concubinas a viris illuſtribus, clariſſimis, ſpectabilibus, perfectiſſimis, haberi vetuit. Nec ſucceſſus forſan defuiſſet illis Conſtantini M. conſiliis, ſi ſucceſſoribus iſta potuiſſet probare. Sed hi facilius tulerunt concubinatum, adeo, vt nulla eorum conſtitutio, iſti coniunctioni oppoſita, in codicem relata ſit a Iuſtiniano, ſed hic ipſe potius concubinatum adhuc *licitam* vocarit *conſuetudinem l. 5. C. ad SCt. Orphit.* in eaque *caſte viui poſſe* ſcripſerit. *Nou. XVIII. cap. 5.* Primus ergo in oriente eum ſubruiſſe videtur Leo Sapiens. *Nou. Leon. XCI.* In Occidente eum multo diutius manſiſſe, ſatis oſtendunt leges veteres Francorum, Longobardorum, Germanorum, de quibus fuſius a nobis actum in *Elementis iuris Germanici*

XLIV. Lege Romuli et XII. Tabularum de diuortiis.

XLIV. In titulo de nuptiis accuratius egimus de diuerſis ritibus nuptiarum per CONFARREATIONEM, COEMTIONEM et VSVM, deque poteſtate maritorum in vxores; de qui-

 bus

bus multa potius, quam optima, collegit Carolus Sigonius *de autiquo iure ciu Rom. I.* Quare de DIVORTIIS tantum nonnulla adiiciemus, maxime cum eam doctrinam in Institutionibus suis praetermiserit Iustinianus. Diuortium maritis quidem permiserat Romulus, at non vxoribus, vt tradit Plutarch. *Vit. Romuli p. 39.* Sed nec illis quidem, eodem teste Plutarcho, sine causa sontica licebat vxoribus mittere nuncium, verum si constaret, eas aut stuprum esse passus, aut venenum parasse, aut liberos clauesue subiecisse. Forsan et temulentia inter causas diuortii sonticas fuit, quippe quam maritus, causa cum cognatis cognita, seuere vindicare in vxore consueuerat. Dionys. Hal. II. *p. 96.* Eadem lex deinde migrasse videtur in duodecim tabulas, secundum quas, addita causa, iustum fieri potuisse diuortium, colligitur *ex l. 43. D. ad Leg. Iul. de adult.* et praecipue ex loco Ciceronis *Philipp. II, 28. Nolite, nolite quaerere: frugi factus est: mimam illam suam suas res sibi habere iussit, ex XII. Tabulis causam addidit, exegit.* Quamuis enim hoc *causam addidit* suspectum videatur P. Victorio *Var. Lect. II, 2.* et Mur. *Var. Lect. V, 8.* et quidem ob locum Nonii IV, 152. in quo legitur: *claues ademit, forasque exegit:* Grammaticos tamen saepe ex auctoribus fragmenta non integri sensus exscribere, et hinc ementationem auctorum ex fragmentis illis periculosam semper esse, prudenter monuit eruditissimus Perizonius *Animadu. Hist, cap. IX. p. 371. sequ.* Vtcunque se res habeat; videtur sane

ne lex XII. Tabularum non promiſcue, ac ſine cauſa conceſſiſſe repudium, ſiquidem veteres auctores ſaepe eiusmodi cauſarum meminerunt (q). Naeuius apud Feſtum *voce ſonticum. p. 441.*

Sonticam eſſe oportet cauſam, quamobrem perdas mulierem.

Et Varro apud Non. II, 73. *Betere eſt ire. Varro τȣ̃ πατρὸς τὸ παιδίον: A ſe, annos multos quod parcere non poſſet, eam betere foras iuſſit.* Si ſine iuſta et ſontica cauſa factum a marito erat diuortium, Romulus teſte Plutarcho ſanxerat, τῆς ȣ̓σίας ἀυτȣ̃ τὸ μὲν τῆς γυναικὸς εἶναι, τὸ δὲ τῆς Δημητρὸς ἱερὸν, *vt eius bona partim cederent vxori, partim Cereri ſacra eſſent. Vit. Romul. pag. 39.*

XLV. Aſt quamuis diuortia viris permitterent leges: non tamen vllum Romae exſtitit exemplum ante annum ab V. C. circiter quingenteſimum, quo primus vxorem ob ſterilitatem dimiſit Sp. Caruilius Ruga. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. II. p. 96.* Plutarch. *Romul. p. 39.* et *in Numa. p. 77.* Valer. Max. II, 1. 4. Gell. *Noct. Att. IV, 3.* Aſt poſtea frequentiſſima Romae fuere

XLV. Diuortiorum origo et frequentia ſequiore aeuo.

V 5

(q) Non ſolebat antiquitus vxori dari repudium, niſi cauſa cognita in concilio cognatorum. Val. Maxim. II, 1. 4. et 8. Quin iusiurandum praeſtari ſolebat iubentibus cenſoribus, diuortium ex iuſta cauſa eſſe factum. Gell. XVII, 21. Solebant praeterea iſtae cauſae ipſumque factum diuortium in acta referri. Seneca *de Benef. III, 16. Quia vero nulla ſine diuortio acta ſunt, quod ſaepe audiebant, facere didicerunt.* Adde Lipſ. *ad Tacit. Ann. V. p. 231.*

fuere diuortia, et quidem non ſolum ob cauſas alicuius momenti, veluti ſterilitatem *l. 60. l. 62. D. de donat. int. vir. et vx.* Suet. *Ner. Cap.* XXXV. ſimultates cum ſocru, Sueton. *Aug. cap.* LXII. morum peruerſitatem. Idem *ibid. cap.* LXII. impudicitiam, Plutarch. *in vit. Caton. p. 770. et Pompei. p. 623.* Sueton. *Vid. Claud. cap.* VII. XXVI. verum etiam ob cauſas leuiſſimas. Facile enim, vel ob leuem tantum ſuſpicionem, domo eiiciebatur vxor, quamuis innocentiſſima (*r*). Papiriam ſane cum dimitteret Paullus Aemilius, mirantibus amicis, et cauſam quaerentibus, nullam certam attulit, ſed ſe tamen ab ea laeſum, ſignificauit. Plutarch. *Vit. L. Paulli p. 257. Tom. I.* Nonnunquam cauſa interſerebatur quidem, ſed leuis, et quae vix mereri videbatur tantam animaduerſionem. Sic C. Sulpicius Gallus extruſit vxorem, quod foris nudo capite verſata eſſet: Q. Antiſtius Vetus, quod cum libertina vulgari ſecreto collocuta: P. Sempronius Sophus, quod ludos ſpectaſſet, ſe ignorante. Val. Max. VI, 3. 10. *ſq.* Cicero ipſe, (at quam honeſtatis ſtudioſus?) Terentiam ob aes alienum noua dote exſoluendum: et Publiliam, quod Tulliae morte laetari viſa eſſet, domo exegit. Plutarch. *Vit. Ciceron. p. 881. Tomo I.* Alii propter ſenectutem

(*r*) Iulius Caeſar, Pompeiam vxorem ob adulterii cum P. Clodio, qui ſacra Bonae Deae in Caeſaris domo polluerat, ſuſpicionem dimittens, dixit: *meos tam ſuſpicione quam crimine iudico carere oportere.* Sueton. *in Iul. Caeſ. Cap.* LXXIV.

tem abiiciebant vxores, *l. 62. de don. inter vir. et vx.* alii quia iam cum alia fuerat transactum. Quo pertinent illa Iuuenalis *Sat. VI. v. 147.*

- - - Exi

Ocyus, et propera, ſicco venit altera naſo.

Immo cum dimiſſa ob mores grauiores vxore, maritus dotem lucraretur; fiebat aliquando, vt viri data opera male moratas domum ducerent, dummodo bene dotatae eſſent. Sic C. Titinnius, Minturnenſis, Fanniam vxorem impudicam de induſtria duxerat, vt eo crimine repudiatam dote ſpoliaret. Quod exemplum, latamque a C. Mario ſententiam referunt Plutarch. *in vita Marii p. 247.* et Valer. Max. VIII, 2. 3. Denique etiam nonnunquam bona gratia a ſe inuicem diſcedebant coniuges, et tunc plerumque vxor non ſolum dotem recipiebat, ſed et dona, et munera, a marito data, lucrabatur. Vnde Ouid. *de Remed. Amoris. v. 669. ſequ.*

Tutius eſt, aptumque magis, DISCEDERE PACE,
Quam petere a thalamis litigioſa fora,
Munera, quae dederas, habeat ſine lite iubeto,
Eſſe ſolent magno damna minora malo.

XLVI. Ceterum cum olim maritis tantum ius eſſet dimittendi vxores, ceu ex Romuli lege obſeruat Plutarchus *in Vita Romuli pag. 39.* idque ius adhuc vigeret temporibus Plauti, ceu ex eius *Mercat. Act. IV. Scen. 6.* conſtat; poſtea etiam vxores coeperunt a viris diuertere, idque tam frequenter, vt grauiter ſcribat Seneca

XLVI. Etiam vxoribus licuit a viris diuertere.

de

de Benef. III, 16. Numquid iam vlla repudio erubescit, postquam illustres quaedam et nobiles feminae non consulum numero, sed maritorum, annos suos computant, et exeunt matrimonii causa, nubunt repudii? Et Iuuenal. *Sat. VI. v. 20.*

- - - Sic fiunt octo mariti
Quinque per autumnos.

Et Martialis. *Epigr. VI, 7.*

Aut minus, aut certe non plus, tricesima lux est,
Et nubit decimo iam Thelesina viro.
Quae nubit toties, non nubit, adultera lege est,
Offendar moecha simpliciore minus.

Nec grauioribus opus erat causis, si vxor a marito, quam si hic ab illa, sese seiungeret. Saepius enim et mulieres sine causa diuertebant a viris. Exemplum habes in Ciceronis *Epist. ad Fam. VIII, 7.* vbi Coelius ad Ciceronem: *Paulla Valeria, soror Triarii, diuortium sine causa, quo die vir e prouincia venturus erat, fecit. Nuptura est D. Bruto.* Soli libertae non licebat per legem Papiam Poppaeam a patrono discedere, cui erat matrimonio copulata, ceu ipsa legitima verba docent, quae seruauit Vlpianus *l. vlt. D. de diuort.* quaeque diligentius interpretati sumus in *Comment. ad L. Iul. et Pap. Popp. Lib. II. Cap. XII. p. 244.*

XLVII. Sollennitates in diuortiis olim obseruatae.

XLVII. Fiebat olim diuortium non sine sollennitate. Quemadmodum enim vxores in manum conueniebant per *confarreationem:* ita seiungebantur alio sacrifico, quod DIFFARREATIO appellabatur. Fest. *voce diffar-*

reatio

reatio p. 280. DIFFARREATIO *genus ſacrificii, quo inter virum et mulierem fiebat diſſolutio. Dicta diffarreatio, quia fiebat farreo libo adhibito.* In vſu erat hoc ſacrificium adhuc Plutarchi aetate, quoties inter flaminem Dialem et flaminicam fiebat diſcidium nuptiarum. Cum enim antea flaminibus nefas eſſet, vxores a ſe dimittere: reſcripto id primus permiſit Domitianus, teſte eodem Plutarch. *Quaeſt. R. p. 276. Tom. II.* Qui et haec addit: ὁι δὲ ἱερεῖς παρεγένοντο τῇ τȣ̃ γάμȣ διαλύσει, πολλὰ φρικώδη καὶ ἀλλόκοτα, καὶ σκυθρωπὰ δρῶντες. *At ſacerdotes reliqui, qui interfuerunt, cum eiusmodi matrimonium diſſolueretur, multa horrenda, inaudita et triſtia fecerunt.* Vnde patet, triſte admodum ac mali ominis fuiſſe hoc diffarreationis ſacrificium, in quo multos ritus ac ceremonias triſtiores adhiberi oportuerit. *Coëmtione* contracta nuptiae REMANCIPATIONE ſolutae videntur Iac. Raeuardo, *de Leg. XII. Tab. XXII. p. 99. ſeq. Tomo I. Oper.* Praeterquam enim quod nihil tam naturale eſt, quam vnumquodque eo modo diſſolui, quo colligatum eſt, *l. 35. D. de reg. iur.* omniaque, quae in iure contrahuntur, contrario iure pereunt: *l. 100. D. eod.* remancipationis huiusmodi diſertis verbis meminit Feſtus *voce remancipatam p. 403. Remancipatam Gallus Aelius eſſe ait, quae mancipata ſit ab eo, cui in manum conuenerat.* Ita ſane Catonem Vticenſem vxorem Marciam, praeſentem deſpondiſſe Hortenſio, refert Plutarch. *in Catone. p. 771. Tom. I.* Et Tiberium

Nero-

Neronem Liuiam vxorem etiam praegnantem Augusto cessisse, ex Tacit. *Ann. V. 1.* et Dionis *Lib. XLVIII. 383.* nouimus. Id quod remancipationis ritu factum esse, non dubitauerim. Conuenisse enim Liuiam in manum, ex verbis Dionis, colligas: ἐξέδωκε δὲ αὐτὴν αὐτὸς ὁ ἀνὴρ, ὥσπερ τις πατήρ. *Elocauit illam ipse maritus, tanquam filiam.* Vsu denique quaesita vxor, si vellet a viro diuertere, vsurpatione rescindebat matrimonium, si nondum circumacto anno, a viro trinoctium abfuisset. Gell. *Noct. Att. III, 2.* Macrob. *Saturn. I, 3.*

XLVIII. Ritus sequiore aeuo vsitati.

XLVIII. At postea inualuit, vt, paucioribus adhibitis ceremoniis, quae *legitimae obseruationis* vocabulo veniunt in *l. 35. D. de don. int. vir. et vxor.* dissoluerentur matrimonia, quas summatim recensebimus. Primo confringebantur tabulae dotales, vt patet ex Tacito *Ann. XI. 30.* et Scholiasta Iuuenalis *ad Sat. IX, v. 75.* Deinde adimebantur claues. Quemadmodum enim nouae nuptae, ingressae domum mariti, claues in signum communicati cum ea dominii tradebantur: Barn. Brisson. *de ritu nupt. pag. 232.* ita, clauibus ademtis, dirimebantur connubia. Cic. *Philipp. II, 28.* Petr. Victor. *Var. Lect. II, 2.* Tum porro dicebantur sollennia verba. His enim omnino opus fuisse, vel inde patet, Quod Cicero *de Orat. I, 40.* ait: *Certis quibusdam* VERBIS, *non nouis nuptiis, fieri cum superiore diuortium.* Verba vero illa haec erant: RES TVAS TIBI HABETO. Vel TVAS RES TIBI AGITO,

TO, *l. 2. §. 1. D. de diuort.* Barn. Briſſ. *de Form. VIII. p. 722.* eaque pronunciare ſolebat libertus. *l. 9. D. de diuort.* Iuuenal. *Sat. VI, v. 145.*

Collige ſacrinulas, dicet LIBERTVS *et* EXI
Iam grauis es nobis, et ſaepe emungeris, EXI
Ocyus, et propera, ſicco venit altera naſo.

Solebant ergo nuncium mittere coniugi, eaque ſpeciatim dicebatur renunciatio matrimonii. Immo et libellus dabatur, cui eadem procul dubio verba inſcripta. Quo libello iam oblato, locus quidem erat poenitentiae, ſi coniux repudiatus conſentiret: *l. 7. D. de diuort.* non ſi huic placeret conditio. Tunc enim diſſolutum cenſebatur matrimonium, libello etiam nondum tradito. *l. 6. C. de repud.* Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I. 9. p. 132.* Denique Auguſtus, (qui et alias diuortiis modum impoſuit, teſte Sueton. *Octau.* XXXIV.) lege Iulia de adulteriis cauit, vt diuortium fierat, adhibitis praeter libertum ſeptem teſtibus, ciuibus Romanis, puberibus: alias pro irrito haberetur. *l. 9. D. de diuort.* Barn. Briſſon. *ad Leg. Iul. de adult.* XXVIII. *p. 123.*

XLIX. Sed haec omnia ad *diuortium* inter coniuges pertinent. Latius patebat REPVDIVM, quod etiam ſponſus ſponſae, vel haec illi dare ſolebat. Paullus *l. 191. D. de Verb. ſignif. Inter diuortium et repudium hoc intereſt, quod repudiari etiam futurum matrimonium poteſt: non recte autem ſponſa diuortiſſe dicitur.* Et Modeſtinus *l. 101. §. 1. D eod. Diuortium inter virum et vxorem fieri dicitur; repudium* XLIX. Quid repudium?

vero

vero sponsae remitti videtur: quod et in sponsae personam non absurde cadit. In repudio sponsae mittendo sollennia erant verba: TVA CONDITIONE NON VTOR. *l. 2. §. 2. D. de diuort. et repud.* Tantum autem abest, vt hic causa aliqua sontica opus esset, vt ex sponsalibus, quantumuis stipulatione firmatis, nulla orietur ciuilis actio, sed infinita esset repudiorum licentia. *l. 1. C. de sponsal. l. 2. §. 1. 2. D. de diuort. l. 2. C. de repud. l. 2. C. de inutil. stipul.* Nec contrarium euincitur ex loco Ser. Sulpicii apud Gell. *Noct. Att. IV, 4.* Actio enim illa ex sponsu, cuius ibi meminit Sulpicius, non ad Romanos, sed ad Latii incolas, pertinebat. Attamen et ab orbis Romani incolis certas repudii causas obseruari voluerunt Theodosius et Valentin. *l. 8. C. de repud.* et Iustinianus *l. 10. 11. C. eod.*

L. Ius patrium, legitimi dominii, testamenti hereditatis, vsucapionis.

L. Sufficiant haec de tertio iure Quiritium, id est, de iure connubiorum. Quartum fuit PATRIVM, de quo tamen vix est, quod hic addamus, cum supra *Lib. I. Tit. IX.* de patria potestate, ciuibus Romanis propria, accurate nos agere meminerimus, quemadmodum et de adoptione, legitimatione, emancipatione, aliisque, quae huc pertinent, vberius suis locis disseruimus. Idem de quinto dicendum. Quot modis enim iure Quiritium rerum adquiratur DOMINIVM, et quaenam fuerint eius dominii effecta, statim dicemus *Lib. II. Tit. I.* De sexto quoque, id est, de iure TESTAMENTORVM plenius agemus *Lib. II. Tit. X. seq.*

De

De ſeptimo, ſeu de iure HEREDITATVM LEGITIMARVM *Lib. III. Tit. I.* et ſequentibus, de octauo denique, id eſt, de VSVCAPIONE *Libro II. Tit. VI.* plura monebimus, nihil vt hic de illis addendum praeterea videatur. Progrediemur ergo ad ea iura ciuium Romanorum, quae ad ius publicum potius ſpectant, et κατ' ἐξοχὴν CIVITATIS iura appellantur.

LI. Prima ciuium Romanorum praerogatiua, quae ad ius publicum pertinet, eſt IVS CENSVS. Cenſus qualis Romae fuerit, et a quonam ſit inſtitutus, diximus ſupra, vbi de capitis deminutione actum eſt. Auctor nimirum huius moris Seruius Tullius, Rex, qui primus iuſſit ciues omnes in ſua quemque claſſe et centuria, dato iureiurando, apud eum, penes quem ius eſſet cenſendi populi, nomina ſua, vxornm, liberorum, libertorum ſeruorumque ſuorum profiteri, praetereaque aetatem omnium, regionem, quam habitarent, et fortunarum ſuarum aeſtimationem deferre. Hoc autem ius cenſendi primum regum, deinde conſolum et dictatorum, ac poſtremo cenſorum fuit. Quae omnia ideo inſtituta ſunt, vt de ciuium, qui arma ferre poſſent, numero, pecuniaeque magnitudine, qua belli ſumtus ſuſtinentur, et totius reip. viribus tanto certius conſtaret. Vnde de Seruio Tullio Florus I, 6. *Ab hoc populus Romanus relatus in cenſum, digeſtus in claſſes, curiis atque collegiis diſtributus, vt omnia patrimonii, dignitatis, aetatis, arrium, officiarumque diſcrimina in tabulas referrentur, ac ſi*

LI. Ius cenſus.

maxima ciuitas minimae domus diligentia contineretur.

LII. Censu etiam ius ciuitatis adquiri potuit.

LII. Quicunque iure nomina dabant censoribus, eaque inscribenda curabant tabulis censualibus, eo ipso ius ciuitatis consequebantur, adeo vt et serui, non modo manumissi, verum etiam ciues viderentur, si nomina consentiente domino, profiterentur apud censores, ac deinde lustro interessent. Vlp. *Fragm. I, 8.* Cic. *de Orat. I, 40.* Ast adultiore iam ciuitate, non promiscue omnibus licuit in tabulas censuales irrepere. Cum enim plerique socii ac Latini nominis hoc modo ius ciuitatis furtim consequi studerent, nominibusque tabulis censualibus inscriptis, deinde Romam commigrarent: conquesti sunt anno V. C. DLXIV. M. Aemilio et C. Flaminio Coss. legati sociorum Latini nominis, *magnam multitudinem ciuium suorum Romam commigrasse, et ibi censos esse.* Quo intellecto Senatus Q. Terentio Culleoni, Praetori, negotium dabat, *vt eos conquireret, et quem C. Claudio et M. Liuio Censoribus, postue eos Censores, ipsum parentemue eius apud se censum esse, probassent, vt redire eo cogeret, vbi censi essent.* Liu. XXXIX, 3. Quamuis ergo tunc ea conquisitione duodecim millia Latinorum domos redire cogerentur: paullo post tamen A. V. C. DLXXVI. iterum auditae sunt legationes sociorum et Latini nominis, conquerentium, *ciues suos Romae censos plerosque eo demigrare. Quod si permittatur, perpaucis lustris futurum, vt deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent.* Re vero expen-

expensa paullo accuratius, prodiit edictum, *qui socii ac nominis Latini ipsi maioresque ipsorum, M. Claudio, T. Quinctio censoribus, posteaque, apud socios ac nominis Latini censi essent, vt omnes in suam quisque ciuitatem, ante Kal Nou. redirent.* Liu. XLI, *12. 13 sequ.* Id ius aliquandiu viguit, siquidem et L. Postumium Consulem anno V. C. DLXXX. pro concione legimus edixisse, *vt, qui socium Latini nominis ex edicto C. Claudii Cos. redire in ciuitates suas debuissent, ne quis eorum Romae, sed omnes in ciuitatibus suis, censerentur.* Liu. XLII, 10. Cum ne sic quidem fraudes istae impedirentur: in eandem sententiam anno IↃCLVIII. a L. Licinio Crasso et Q. Mucio Scaeuola coss. lata est lex *Licinia* et *Mucia*, vt socii et Latini nominis in suae quisque ciuitatis ius redigerentur (*s*). Verum ea lege

(*s*) Exstitit etiam in eandem rem lex quaedam Papia. cuius disertis verbis meminit Cicero *Pro Balbo XXIII.* Valer. Max. *III*, 4. 5. Vnde fallitur Steph. Vin. Pighius, in *Obseruat. ad* Valer. Max. *l. c.* qui hanc legem plane explodendam putat. Nec minus errat Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. III*, 1. qui eandem confundit cum lege Papia *de Peregrinis*, de qua infra agemus. Hac enim lege non omnes peregrini eiiciebantur, sed socii et Latini nominis, qui Romam commigrauerant, domum redire iubebantur, ceu exemplis a Valerio Maximo et Cicerone allatis patet. Cum vero lex Claudia prima fuisse videatur, qua ea de re actum est, eaque lata sit, anno DLXXVI. post legem vero Liciniam Muciam, latam anno DCLVIII. statim bellum Marsicum exarserit, quo composito dataque Latinis ciuitate, lege huiusmodi non amplius opus fuit, latam esse oportet hanc legem inter annum DLXXVI. et annum DCLVIII. Cumque

lege in alienati sunt animi principum Italicorum populorum, vt ea vel maxime causa fuerit conflati paullo post belli Italici. Cicero *pro Corn. Balbo XXI. de offic. III, 11. pro C. Corn. Fragm. p. 330.* Ascon. Paedian. *ad eand. orat. p. 1309.*

LIII. Census Romae, professio in prouinciis.

LIII. Cum vero census fierent Romae: oportebat ciues, qui nomina fortunasque profiteri cuperent, eo commigrare. Hinc P. Scipio in oratione, quam censor ad populum habuit, inter alia, quae contra maiorum instituta fierent, etiam hoc reprehendit, *quod absentes iubeantur censeri, vt ad censum nemini necesse sit venire.* Gell. *Noct. Attic. V, 19.* In prouinciis non census habebatur, sed fiebat *professio censualis. l. vlt. C. sine censu vel reliqu.* Qua de re vetus fragmentum iureconsulti, quod ex codice Rumpfiano edidit Salmas. *de mod. vsur. XIX. p. 878.* Ἀλλ' ἐν κῇ πόλει Ῥωμαίων μόνη ἀποτίμησιν ἄγεσθαι δεδήλωται, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις μᾶλλον ἀπογραφαῖς χρῶνται. Quae ita redduntur in fragmento Latino, quod edidit Pithoeus: *Sed in ciuitate tantum Romana censum agi declaratum est: in prouinciis autem magis professionibus vtuntur.* Ex quibus simul patet, qualis fuerit illa ἀπογραφὴ, cuius meminit Luc. II, 1. Agebantur hae ἀπογραφαὶ initio per Equites Romanos, ceu ex Grut. *Inscr. p. CCCLV, 6.* colligit Reines. *Inscr. p. 271.* Talis est

que porro ex hac lege damnatus sit M. Perpennae Cons. pater, idque factum sit breui post mortem filii, quae in annum DCXXIV. incidit: facile patet, non multum ante hunc annum legem hanc Papiam conditam esse. Vid. *Comment. nost. ad Leg. Iul. et Pap. Popp. Lib. I. Cap. I. p. 17.*

est LEG. AVG. CENSIBVS. ACCIPIENDIS. PER. HISPANIAM. CITERIOREM. apud Reines. *Insc. II, 26.* nec non DISPENSATOR. AD. CENSVS. PROV. LVGDVNESIS. apud Eund. *Class. IX, 99.* Ab aliis auctoribus vocantur *censitores*, veluti a Lactant. *de Mort. perseq. Cap. XXIII.* quibus additos legimus ministros, susceptores, dictos *Ducenarios*, horumque *adiutores*, itemque *scribas*, *chalcologos*, *accensos*, *compulsores*, de quibus apud Grut. *Insc. p.* CCCCXXXIV, 3. et *p.* CCCCIII, 5. Reines. *Comm. ad Inscr. p. 271.* Postremis temporibus censitorum munus personale, nec admodum honorificum fuisse, discimus ex *l. 1. §. 2. l. 17. §. 9. 16. de mun. et honor.* Permultum ergo inter censum vrbanum et prouincialem intererat. Quamuis enim etiam prouinciales illae professiones nonnunquam census nomine veniant, vt vel ex Digestorum et codicis titulis *de censibus* et *censitoribus* nec non ex Lactant. *de mort. presecutor. XXIII.* intelligimus: vel maxime tamen eo differebant, quod Romae tantum censerentur ciues, vt reipublicae vires ciuiumque facultates paterent, ac deinde veteri ritu lustrum accederet. In prouinciis vero census nouum onus, et noua tributa in solum et capita adferebat. Amm. Marcellin. *Hist. XIX, 11.* Post Antonini tamen Caracallae constitutionem supra explicatam parum inter censum professionemque prouincialem videtur interfuisse. Lustralis enim census iam a Vespasiani temporibus ab vsu recesserat (*t*): teste

(*t*) Lustralem tamen censum Romae egit Decius Imp-

Censorino *de die Nat.* XVIII. Ast non ideo etiam census Romae, et in prouinciis obsoleuit, qualem etiam Vlpiani tempore, licet sine lustro, conditum, ex multis iuris nostri locis discimus.

LIV. Quid lustrum? LIV. Cum vero olim censui Romae accedere consueuerit *lustrum:* id quoque, quale fuerit, ex antiquitatibus Romanis videtur explicandum. Peracto scilicet censu, populus iubebatur armatus adesse in campo Martio, vbi lustrabatur, sue, oue et tauro, quae animalia ter circum exercitum agebantur ab iis, quibus essent fausta nomina, Cic. *de Diuin. I, 45.* ac dein immolabantur Marti. Liu. I, 44. Varro *de re Rust. II, 1.* Dionys. Harlicarn. *Ant Rom. IV. p. 225.* Vnde et sollenne istud sacrificium dictum SVOVETAVRILIA, a sue, oue et tauro, vel, vt alii malunt, SOLITAVRILIA; Sed priorem vocis formam confirmat apud Gruter. *Inscript.* p. CXXI, 1. HVIVS. OPER. PERFECTI. CAVSA. LVSTRVM. MISSVM. SVOVETAVRILIB. MAIORIBVS. Huius lustri quam maxime habebant rationem iureconsulti, cum plerisque non a censu, sed a lustro potius, iura nouorum ciuium Romanorum initium capere viderentur, Cicer. *de Orat. I, 40.* Hinc vetus fragmentum iureconsulti apud Pithoeum: *Magna tamen dissensio inter prudentes, vtrum eo tempore vires accipiant omnia, in quo lustrum conditur? Existimant enim censum descendere ad diem*

vt auctor est Trebell. Pollio *Valerian.* I. et II. Sed vltimum, ac longo repetitum interuallo fuisse illud exemplum, notat illic If. Casaubonus,

diem lustri, non lustrum decurere ad diem census. Propterea quaesitum est, quia omnia censu aguntur, lustro confirmantur. Adde Cuiac. *Obseru. III, 22.*

LV. Quemadmodum vero census proprium ius erat ciuium Romanorum: ita et grauiter animaduertebatur in eos, qui illum subterfugissent, quippe quos, publicatis bonis, verberatos venisse, tradunt Dionys. Hal. IV, p. 221. Cic. *pro A. Caecin.* XXIV. Vlpian *Fragm.* XI, 11. Qua in re fictionem quandam intercessisse, supra diximus, ad titulum *de capitis deminutione.*

LV. Poena incensorum.

LVI. Alterum ius ciuitatis Romanae erat IVS MILITIAE. Cum enim Romana militia lecta partim legionibus, partim auxiliis constaret: in legiones nemo iure adlegebatur, nisi ciuis Romanus. Immo ne ciues quidem omnes dionei videbantur legionarii: sed oportebat hos esse ingenuos, et in quinque classibus censos. Vnde excludebantur libertini, capite censi, histriones, ex qua hominum colluuie, non nisi cogente necessitate, et in re trepida, legebantur milites, vt satis accurate docent Iust. Lips. *de Milit. Rom. I, 2. p. 14.* Carol. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I, 15. p. 172. sequ.* vbi etiam rationem habendi delectum ex Polybio egregie explicant. Alii erant socii, qui olim ex Italis et socii Latini nominis, et posteamquam hi ius ciuitatis impetrarant, e prouincialibus et exercitibus regum, sociorum populi Romani arcessebantur. Si qui ex aliis gentibus adsciscerentur, ii leuioris armaturae milites dicebantur.

LVI. Ius militiae antiquum.

Vid Sauil. *de Milit. Rom. p. 334. sequ.* Ciues ſacramento militari adſtricti, (cuius formula eſt apud Gell. XVI, 4. nbi addendus Lipſ. *de Milit. Rom. I, 6. p. 45. sequ.*) tamdiu militabant, donec vel miſſionem ſiue HONESTAM, ſiue CAVSARIAM impetrarent, vel IGNOMINIAE cauſa ab exercitu abeſſe iuberentur. Iſta miſſio dabatur iis, qui vel legitima confecerant ſtipendia, vel maiores erant quinquaginta annis. Illa ob morbum adfectamque veletudinem; haec ob crimina admiſſa dabatur: de quibus omnibus Sigon. *l. c. p. 18.* ipſique ICti ad *tit. D. de re militari.*

LVII. Quid in his mutatum ſub Imperatoribus.

LVII. Enimuero haec omnia mutata ſunt, ex quo rempublicam inuaſerant principes. Iam Auguſtus non ciuibus modo, verum etiam Latinis et Italis, neceſſitatem militiae remiſerat, inuenta militia mercenaria, Herodian. *Hiſt. II, 11.* et ideo pleraſque legiones conſcripſerat e prouincialibus; praetorianas, et quae ad vrbis adhibebantur custodiam, ex Italis. Schel. *Not. ad* Hygin. *de caſtramet. pag. 13.* Idque eo magis inualuit poſt datam ab Antonino Caracalla orbi Romano ciuitatem. Ex eo enim tempore, quae antea legiones ex Romanis tantum ciuibus, vel vrbanis, vel Italiam prouinciasue habitantibus, conſtabant, eae ex prouincialibus plerumque deligebantur: quae auxilia vero e ſociis olim ſeu prouincialibus arceſſebantur, ea e nationibus barbaris, quae vel pretio, vel ſponte, in eam ſe militiam dabant, conſcribebantur. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II, 21. p. 349.*

Im-

Immo adeo a veteri inſtituto deſciuerant Romani principes, vt poſtremis temporibus integras legiones e barbaris conſcriberent. Talis eſt *legio Ziannorum* apud Ammian. Marcell. XXVI, *1.* *legio Gruthungorum* apud Claudian. *in Eutrop.* IV, 58. Immo talis magna pars exercitus Theodoſiani, de cuius conditione et laxa diſciplina queritur Zoſim. *Hiſt. IV, 30. et 31.* Quo magis mirandum, proſtituta barbaris militia, libertinae tamen conditionis hominis tam ſeuere ab omni, etiam palatina militia excluſiſſe Valentinianum III. Imp. *l.* 3. *Theod. de libert.*

LVIII. Sequitur tertium, quod ad ciuitatem Romanam pertinuit, IVS TRIBVTORVM et VECTIGALIVM. *Tributum* erat pecunia, populo imperata, quae tributim a ſingulis exigebatur. Quae vero pecunia alio quocunque nomine pendenda erat, *vectigal* ſolebat appellari. Varro *de Lingu. Lat. IV, 16. p. 29.* Sam. Petit. *Var. Lect. II, 1.* Tributorum tria genera erant, vnum, quod *in capita*, alterum quod *ex cenſu* conferebatur, tertium quod imperatum extra ordinem, adeoque *temerarium* dictum Tributum *in capita*, (quod poſtea etiam *tributum capitis*, *capitulare*, vt et *pecunia pro capitibus*, dici coepit, teſte Lindenbrogio *ad* Ammian. Marcell. *p. 50.*) ſub primis Romanorum Regibus in vſu fuit, adeo vt cum regi opus eſſet pecunia, aequo pauperes ac diuites onere premerentur. Dionyſ. Halic. IV, p. 223. Inuento autem cenſu, tributum illud capitis deſiit, ciuesque coeperunt tributa conferre pro ſuo LVIII. Ius tributorum.

quisque censu, qua de re Liuius I, 43. *Quadrifariam enim vrbe diuisa, regionibus collibusque, quae habitantur partes, tribus eas appellauit, vt ego arbitror, a tributo, nam eius quoque aequaliter ex censu conferendi ab eodem inita ratio est.* Tarquinius Superbus veterem tributa exigendi rationem restituit; auxitque in tantum, vt pro suo quisque capite decem penderet denarios. Dionys. Halic. *IV, p. 245.* Eiurato regno, Valerius Poplicola Seruii institutum reuocasse, eumque in finem Quaestores creasse, videtur. Immo pauperes, aliquandiu tributorum onere sunt exsoluti, donec decreuit Senatus anno V. C. CCCXLIX. vt plebi, quae eo vsque suis sumtibus militauerat, stipendium quotannis ex aerario solueretur. Hoc enim facto coacti sunt omnes, tributum ex censu quotannis in stipendium militare conferre. Liu. *IV, 59. 60.* Hinc magna subinde certamina inter patres et plebem de conferendis tributis, quae saepe a Tribunis impedita, saepe a Senatu remissa, nec raro ob necessitatem reipublicae aucta sunt, vt refert Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I, 16. p. 197. sequ.* Quin indicta saepe tributa temeraria, propter periculi magnitudinem, veluti post vrbem a Gallis captam, item bello Punico secundo, Valerio Leuino et M. Claudio Marcello coss. quando ipsae matronae aurum et ornamenta sua conferre non dubitabant. Fest. *voce tributum p. 468.* Liu. XXVI, 36. Postremo annua tributa plane remissa sunt A. V. C. IↃLXXXVI. postquam L. Paullus e praeda

ad Macedonica incredibilem vim auri intulerat in aerarium. Cic. *de Offic. II, 22.* Plin. *Hist. Nat. XXX, 3.* idque ad consulatum vsque Hirtii et Pansae mansisse, tradit Plutarchus *Vit. Paull. p. 275. Tom. I.* Post ea tempora tributi collati frequentissima fit mentio, et sub Imperatoribus eo res rediit, vt multa iuuenirentur noua tributa locupletando aerario, et non solum prouinciis a populo *stipendia*; a principe *tributa* imponerentur, Theoph. §. *40. Iust de rer. Diuis.* Cuiac. *Obs. VII, 3.* verum etiam durior subinde hac in re fieret conditio ciuium Romanorum.

LIX. Diuersa a tributis erant VECTIGALIA, Cuiac. *Obs. VII, 4.* quae vel *portorii*, vel *decumarum et scripturae*, vel *salis* vel *vicesimae* nomine exigebantur. *Portoria* pecuniae erant, quae portitoribus pendebantur, id est, iis, qui mercedes pro mercibus in portum vel per pontem deuehendis exigebant. Hirt. *Bell. Alex. XIII. l. 60. §. 8. D. locat. conduct.* Iul. Caes. *Bell. Gall. III. princ.* Sed illa, portoria lege lata, ciuibus in vrbe ac per Italiam remisit, Q. Metellus Nepos, Dio Cass. *XXXVII. p. 53.* Postea tamen peregrinarum mercium portoria denuo instituit Iul. Caesar, teste Sueton. *Iul. XLIII.* Eaque diutissime exacta sunt sub Imperatoribus sequentibus, quippe quae primum penitus remisisse legimus Heluium Pertinacem, Herodian. *Hist. II, 4.* quamuis illa restituta esse a successoribus, ex *l. 21. pr. D. de don. int. vir. et vx.* intelligamus.

LIX. Ius vectigalium, qualia erant portoria.

LX. Decumae exigebantur a ciuibus Romanis, vel Latini nominis sociis, qui in Italia, aut extra

LX. Decumae et scriptura.

extra illam publicos agros arabant. Id enim fiebat ea lege, vt frumenti decimas penderent. Sin vero quis siluis vel pascuis publicis hoc modo frueretur; pecunia, quae inde ad rempublicam redibat, *Scriptura* appellari consueuit. Solebant scilicet Romani agros, hostibus bello ademtos; si culti essent, ciuibus; sin inculti, Italicis hominibus per censores locare, ea lege, vt decimam frumenti (u), quintam reliquarum frugum praestarent; e pascuis vero certum penderent stipendium. Postea cum diuites pleraque ad se rapuissent: A. V. C. CCCLXXVII. a C. Licinio Stolone lata est lex, *ne quis plus quam quingenta iugera agri, centum pecoris maioris capita, quingenta minoris possideret.* Liu. *VI, 35. VII, 16.* Aurel. Victor. *de vir. illustr. XX.* Sed quam parum ea lex valuerit, vel inde patet, quod non multo post ipse ille Licinius Stolo a M. Popillio Laenate ex sua lege X. millibus aeris est damnatus, quod M. iugerum agri cnm filio possideret, emancipandoque filium fraudem legi fecisset. Liu. *VII, 16.* Hinc eandem legem postea A. V. C. IↃCXX. retulit Tiber. Sempronius Gracchus Trib. pl. cuius tamen sanctionem mox elusit Senatusconsultum, quo agri vendi iussi sunt: vnde denuo diuitibus cesserunt solis. Quare denique Sp. Thorius, Trib. pl. lege lata sanxit, ne agri amplius diuiderentur, sed possessores in iis

(u) Nomen hinc ortum est Decumatibus agris, quos Galli Marcomannis in Boiohemiam profectis, Rhenum transgressi in illis Sueuiae partibus occupauerunt, vbi hodie Wittenberg. Ducatus. Tacitus *Germ. Cap. XXIX.*

iis relicti, vectigalia pro iis penderent, eaque pecunia plebi diſtribueretur. Cuius legis fragmenta ex antiqua tabula aenea edidit Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. II, 2. p. 638.* Denique alius tribunus totum illud vectigal noua lege ſuſtulit. Appian. *de Bello Ciu. 1. p. 366.* Cumque ſolus ſupereſſet ager Campanus: eum quoque diuiſit Iul. Caeſar. Conſul. Suet. *Iul. XX.* Vnde ex eo tempore conqueſtus eſt Cicero, *Epiſt. ad Att. II, 16. Portoriis Italiae ſublatis, agro Campano diuiſo, vectigal nullum ſupereſſe domeſticum, praeter viceſimam.*

LXI. Tertium vectigalis genus ex ſale redibat. Inſtituerant enim Romani poſt exactos ſtatim Reges, vt ſal non a priuatis venderetur, ſed minoris e publico acciperetur. Liu. II, 9. Bello autem Punico ſecundo, vectigal nouum a cenſoribus Claudio Nerone et Liuio Salinatore, maxime tamen ab hoc, inſtitutum ex ſalaria annona (*x*), vt teſtatur Liu. XXIX, 37. Sal enim hi cenſores ſextante Romae; pluris in conciliabulis; et alibi alio pretio praebendum locauerunt, eoque nouo vectigali locupletarunt eararium. Sed et hoc vectigal demum ab vſu receſſit, vt patet ex verbis Ciceronis pauſſo ante relatis, quamuis, quo tempore id factum, haud adeo liquidum ſit. Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom. I. 16. p. 207.*

LXI. Annonae ſalariae.

LXII.

(*x*) Et inde alteri Cenſori Salinatoris cognomen haeſit. Errat ergo Bulinger. *de Vectigal. P R. XV.* qui Salinatorem non introduxiſſe, ſed reſtituiſſe hoc vectigal exiſtimat. Vid. V. C. Burmann. *de Vectigal. P. R. VI. p. 116.*

LXII. Vicesimae.

LXII. Diutius Romae in vſu fuit quartum genus vectigalis, quod *viceſima* dictum. Eius origo referenda in annum V. C. CCCXCVIII quo *Cn. Manlius legem nouo exemplo ad Sutrium in caſtris tributim de viceſima eorum, qui manumittuntur, tulit. Patres, quia ea lege haud paruum vectigal inopi aerario eſſet, auctores fuerunt.* Liu. *VII, 16.* Quoties ergo ſeruus manumittebatur, vel herus, vel libertus pendebat viceſimam. Arrian. *Diſſ. Epictet. II, 1.* Ὅταν ὖν ϛρέψῃ τὶς ἐπὶ ϛρατηγῦ τὸν ἀυτῦ δῦλον, ὐδὲν ἐποίησεν, ἐποίησε, τί; ἔϛροψε τὸν ἀυτῦ δῦλον ἐπὶ ϛρατηγῦ, ἄλλο ὐδὲν; ναί, καὶ εἰκοϛὴν ἀυτῦ δῦναι ὀφείλει. *Quando quis ſeruum ſuum apud Praetorem vertit, num iſta vertigine nihil egit? Enimuero egit aliquid. Quid autem? Seruum ſuum vertit apud Praetorem. Numquid praeterea? Immo et viceſima ſoluenda erit.* Similis eſt locus apud eundem Arrian. *Diſſ. Epictet. Lib. II. Cap. I.* Lib. III. Cap. XXVI. Tardius tamen ab Auguſto id etiam ad ſeruos venales prolatum videtur, pro quibus viceſima quinta (*y*) pendenda erat ab emtore, ſi Tacito *Annal.* XIII, 31. fidem habemus. Aurum viceſimarium in ſanctiore aerario (*z*) ad vltimos reip. caſus ſeruari conſueuit. Liu. XXVII, 10.

LXIII.

(*y*) Tacit, *Ann. XIII*, 31. huius viceſimae quintae meminit: Sed ex Dionis *Hiſt. LV* p. 569. conſtat, Auguſtum, auctorem huius vectigalis non quintam et viceſimam, ſed quinquageſimam τὸ τέλος τῆς πεντηκοϛῆς a ſeruis venalibus exegiſſe. Alterutrum ergo erraſſe dixeris, niſi forte aliquis ex Auguſti ſucceſſoribus hoc vectigal auxerit.

(*z*) Huic vectigali colligendo praefectus aliquis fuit, qui appel-

LXIII. Oppressa per Principes republica multa noua inuenta sunt vectigalia, quibus locupletaretur aerarium. Vnde de Augusto Sueton. XLIX. *Aerarium militare cum vectigalibus nouis instituit*. Talis erat centesima rerum venalium, quam A. V. C. IↃCCLIX. instituerat Augustus, teste Dione Cass. LV. p. 569. Quamuis enim ibi tantum quinquagesimae mancipiorum venalium meminerit Dio: fieri tamen potuit, vt reliquarum rerum venalium centesimam instituerit. Eius enim mentionem facit Tacitus, additque, hanc centesimam Tiberium primum firmasse, Tacit. *Ann. I, 78.* postea, vt populo aliquid daret, ducentesimam induxisse. Id. *Annal. II, 42.* denique cum iterum in vsum reuocasset centesimam, eandem Italis remisisse Caium Caligulam. Dio Cass. LIX, p. 647. Ex quo loco patet, in Suetonii *Cal. XVI.* auctore Casaubono, rescribendum esse: *Centesimam auctionum Italiae remisit*, cum vulgo ibi legatur *ducentesimam*. Ceterum non aliud hoc erat vectigal, quam centesimus rerum in auctione venalium numus, qui inferebatur aerario militari, vt recte docet Lips. ad Tacit. *Annal. II, p. 104. sequ.* Saepissime tamen illius vectigalis quantitas videtur vel aucta, vel imminuta. Nam et quinquagesimae fit mentio. Immo Theodosius et Valentin. Augusti constituerunt, vt nundinis quibusque ex qualibet negotiatio-

LXIII. Noue vectigalia ab Imperatoribus inuenta.

appellabatur *Vlcesimarius* vel εἰκοστώτης: si sequamur emendationem in verbis fragmenti Traguriani Petronii quam repraesentat V. C. Burmann. *de Vectig. P. R. X. p.* 192.

tiatione mercium fisco in singulos solidos venditor dimidiam siliquam, et similiter emtor dimidiam inferret. Idque est vectigal SILIQVATICVM, de quo Cassiod. *Var. IV, 19. Id rebus omnibus nundinandis prouidam difiniuisse antiquitatem,* ait. Ipsam constitutionem Theodosianam cum iam pridem in lucem protraxerit Cuiac. *Obs. XVI, 22.* mirandum sane est, virum doctissimum, Guid. Panciról. *Thesaur. Var. Lect. III, 31. p. 494.* existimare, siliquaticum in fructibus constitisse, e. g. siliquis, similibusque, eosque fructus, loco numorum fuisse praestandos. Siliqua hic est vicesima quarta pars solidi aurei, seu eiusdem semiuncia, Gronou. *de Pec. Vet. Lib. IV. Cap. XVIII.* adeoque satis grande hoc vectigal fuisse animaduertimus. Est et vectigal QVADRAGESIMAE, siue litium, siue portorii loco soluendum, cuius meminere Quintilian. *Declam. XXXV.* Symmach. *Epist. V. 62. 65.* immo et Suet. *Vespas. Cap. I.* Ei praefectum legimus QVINCTIONEM, AVG. LIB. TABVLARIVM XXXX. GALLIAR. apud Reines. *Insc. Class. IX, 36.* Paullo obscurius est vectigal *ansariae*, vt in *l. 1. C. Hermog. de iure fisci* vocatur, vel *ansarii* et *fouencularii*, vel *foriculiarii*, quorum meminit elegans marmor Romanum apud Grut. *Inscr. p. CXCIX, 6.*

IMP. CAESAR. M. AVRELIVS.
ANTONINVS. AVG.
GERMANICVS. SARMAT. ET.
IMP. CAESAR. L. AVRELIVS.
COMMODVS. AVG.

CER-

GERMANICVS. SARMATIC.
HOS. LIMITES. CONSTITVI.
IVSSERVNT.
PROPTER. CONTROVERSIAS. QVAE.
INTER. MERCATORES. ET. MANCIPES.
ORTAE. ERANT. VTI. FINEM.
DEMONSTRARENT. VECTIGALI.
FORICVLARI. ET. ANSARII.
PROMERCALIVM. SECVNDVM.
VETEREM. LEGEM. SEMEL. DVN
TAXAT. EXIGVNT.

Differit de his vectigalibus Iac. Cuiac. *Obſ. XIV, 3.* ſed ita, vt lectores non multo reddat certiores, itemque V. C. Petrus Burmannus *de vectig. pop. Rom. Cap. V. p. 73. ſequ. edit. nou.* Mirum eſt vectigal pro *vmbra platani* exactum, de quo Plin. *Hiſt. Nat. XII, 1.* multoque mirabilius τὸ ἀερικὸν, quod pro caeli aërisque vſu pendebatur, de quo quaedam haud protrita habet idem laudatus Cuiac. *Obſ. X, 7.* Buleng. *de vectigal. pop. Rom. Cap. XVII.* et Burmann. *Cap. XII. p. 209. ed. nou.* Denique etiam nouis illis vectigalibus vel maxime accenſenda viceſima hereditatum, de qua iam ante *n. XIX.* aliquid notauimus.

LXIV. Iura suffragiorum.

LXIV. Pergimus ad ius SVFFRAGIORVM, quod et ipſum ad iura ciuium Romanorum pertinuit. Comitia Romulus inſtituerat, ciuibusque libera permiſerat ſuffragia, quoties vel lex ferenda, vel creandus magiſtratus vel bellum denique decernendum videretur. Dionyſ. Halic. II. p. 87. Cum vero initio curiatim ſuffragia ferrentur in comitiis curiatis, poſtea centuriata comitia inuenit Ser. Tullius,

quibus id consecutus est, vt ditiorum praeualerent suffragia, cum in comitiis curiatis turba egenorum ciuium optimates et ditiores facile numero suffragiorum obrueret. Dionys. Hal. *IV. p. 224. seq.* Et ex eo tempore fere dicis tantum et auspiciorum causa rogationes curiatim perlatae, et denique ipsa illa comitia adumbrata sunt per XXX. lictores. Cic. *de leg. agrar. II, 12.* Qua de re tamen haud leuis fuit virorum doctissimorum altercatio, Nicolai scilicet Grucchii et C. Sigonii, quorum scripta eristica repetita editione vulgauit vir de his literis immortaliter meritus, Io. Georg. Graeuius *Tomo I. Thes. Ant. Rom. (a).* Denique etiam tributa inuenta sunt comitia, quibus populus per tribus, quarum demum XXXV. erant, ferebat suffragia, eaque coeperunt A. V. C. CCLXIII. A. Sempronio, M. Minucio Coss. Quemadmodum vero centuriata comitia non nisi a maioribus; ita tribu-

(*a*) Quaestio inter hos viros doctissimos fuit de lege curiata. Nic. Grucchius existimat, patricios magistratus olim binis comitiis esse creatos, centuriatis et curiatis: plebeius itidem binis, tributis et curiatis: denique, cum obsoleuissent curiata comitia, magistratus omnes binis comitiis creatos, centuriatis et tributis. Negat id Car. Sigonius, magistratus tantum vnius generis comitiis creatos existimans, Consules nimirum centuriatis, alios magistratus patricios curiatis, ita tamen, vt deinde iterum de iisdem magistratibus iudicatum sit, populusque priora comitia reprehendere potuerit: Ergo de consulibus bis putat comitiis, sed non aliis quam centuriatis, iudicatum, de aliis quoque bis, sed non nisi curiatis. Ab eruditorum vero senatu iam pridem secundum Grucchium fuit iudicatum, vti obseruat V. C. Io. Graeuius *praef. Tom. I. Antiq. Rom.*

tributa a minoribus aeque ac maioribus magiſtratibus haberi poterant. In his ſuffragium ferebant omnes, qui erant tribubus adſcripti, praeter impuberes, aerarios, et ſexagenarios, quos depontanos ideo dictos, alibi obſeruauimus. Aliquando vnus idemque ciuis in duplici tribu ferebat ſuffragia, ſi ſe dediſſet alteri in adoptionem. Tunc enim et patris naturalis tribum retinebat, et tribui patris adoptiui adſcribebatur. Hinc Auguſtus in lapide Brixienſi apud Grut. p. CCXXVI, vocatur C. IVLIVS, C. F. FAB. SCAPT. CAESAR. AVGVSTVS, quia tribui Fabiae et Scaptiae erat adſcriptus. Suet. *Aug. XL.* et ibi Torrent. De his comitiis plura Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I, 17. p. 212.*

LXV. Sed illud ſuffragiorum ius primus imminuit Iul. Caeſar, dictator perpetuus, comitia cum populo ita partitus, vt, exceptis conſulatus competitoribus, de cetero numero candidatorum pro parte dimidia, quos populus vellet, pronunciarentur, pro altera parte, quos ipſe dediſſet. Sueton. *Iul. XLI.* Auguſtus equidem populo reſtituit ſuffragia, reducto priſtino comitiorum iure, et multiplici poena coërcito ambitu: Sueton. *Aug. XL.* aſt ſub Tiberio denuo ademtum fuit populo ius ſuffragiorum, et ad ſolum Principem ac Senatum traductum, ſeu, vt ea de re Tacitus *Ann. I, 15. tunc primum e campo comitia ad patres translata.* Dio Caſſ. *Hiſt. LVIII. p. 633. ſequ.* Reddita quidem eſſe populo a Caio illa ſuffragiorum iura, tradit

LXV. Illud ſub Imperator mutatum.

dit idem Dio *Hist.* LIX, p. 648. sed Suetonius *Calig.* XVI. tantum *tentasse eum*, ait, *comitiorum more reuocato, suffragia populo reddere.* Certe nec sub eius successoribus in ferendis legibus aliisque rebus maioribus populi suffragia valuisse, iamdudum obseruarunt viri docti (*b*), Iustus Lips. *Excurs. ad Tacit. Annal. I, 15.* Ez. Spanh. *Orb. Rom. II, 20. p. 336.* Vnde et leges illas de ambitu suo aeuo obsoleuisse fatetur Modestinus *l. 1. D. ad Leg. Iul. de ambitu: quia ad curam principis magistratuum creatio pertineat, non ad populi fauorem.*

LXVI. Ius honorum et quidem sacerdotiorum.

LXVI. Quintum ius ciuium Romanorum fuit ius HONORVM, siue magistratuum, siue sacerdotiorum, quippe quos nemo nisi ciuis Romanus gerere poterat. Si quis enim, ciuitatis expers, honores ad se rapuisset: re comperta, honorum gradum cum toto ciuitatis iure

(*b*) Retenta quidem aliquandiu sunt comitia; sed dicis causa, et tanquam priscae libertatis simulacra. Solebant enim magistratus, a Principe vel Senatu designati, in campum Martium prodire cum necessariis, ibique coram populo, more veteri congregato a praecone pronunciari. Qua de re Dio Cass. *LVIII, p, 634.* qui, vbi de perpetuo Tiberii in creandis consulibus modo egisset statim addit: καὶ μετὰ τῦτο ἐς τὸν δῆμον, καὶ ἐς τὸ πλῆθος, ἀυτοὶ καὶ οἱ προσήκοντες ἑκατέρῳ, τῆς ἀρχαίας ὁσίας ἕνεκα, καθάπερ καὶ νῦν, ὥςε ἐν εἰκόνι δοκεῖν γίγνεθαι, ἐσίοντες ἀπεδείκνυντο. *Deinde ad populum et plebem hi suis quique cum necessariis dicis causa, sicuti nunc etiam, vt imago quaedam prisci ritus exhiberi videretur, prodeuntes renunciabantur.* Et hinc intelligitur, quaenam sint illa *comitia consularia*, quorum sub Imperatoribus etiam fit mentio apud Sueton. *Vitell. XI. Vesp. V. Domitian. X.* Add. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II, 20. p.* 338.

re amittebat, vt docet exemplum M. Perpennae, apud Valer. Max. III, 3. 5. (c). Honores partim in ſacerdotiis, partim in magiſtratibus, erant poſiti. Vtrique ex inſtituto Romuli proprii erant patriciorum, quia voluerat Romulus ἱερᾶσθαι τοὺς εὐπατρίδας καὶ ἀρχεῖν, *vt et ſacra curarent, et magiſtratus gererent patricii.* Dionyſ. Hal. *II. p. 87.* Eiectis regibus, poſt multas lites, cum ſacerdotia, tum magiſtratus, ſenſim coeperunt cum plebe communicari. Et ſacerdotia quidem patriciis eripuit Lex Ogulnia, de qua fuſius Liu. X, 6. Manſerunt tamen patricii in poſſeſſione aliquot ſacerdotiorum, quae nunquam a plebeiis ſunt geſta, veluti Regis ſacrorum, Flaminum maiorum, Saliorum Palatinorum, Potitorum, Pinariorum, Lupercorum, Curionum, non autem Virginum Veſtalium, vti ſibi perſuaſit Paull. Merula *de Leg. Rom. II, 11.* Virgines enim Veſtae etiam ex gentibus Manilia, Terentia, Coelia, plebeiis captas eſſe, ex marmoribus apud Grut. *Inſcript. p. CCCX, 2. 5. CCCXII, 3.* patet. Quin Dio Caſſ. *Lib. LIV. p. 563.* refert, demum in Veſtae atrium admiſſas καὶ ἐξ ἀπελευθέρων γεγενημένας *ex libertinis parentibus natus.* Id quod lege quadam Papia inuectum eſſe, ex Gellii *Noct. Att. I, 12.* docuimus in *Comment. ad Leg. Iul. et Pap. Popp.*

(c) Non tamen acta eiusmodi magiſtratus, iure haud facti, reſcindebantur, vt patet exemplo Barbarii Philippi Praetoris *l 3 D de offic. Praetor.* De quo memorabili exemplo exſtat ſingularis viri eximii, Iac. Gothofredi Diſſertatio, quam *de Electione Magiſtratus inhabilis* inſcripſit.

Lib. I. Cap. I. p. 2 sequ. Reliqui etiam ſacerdotes partim e patriciis, partim e plebeiis creati ſunt. Cic. *pro domo XIV.* Et primis quidem temporibus rex ſacrificulus centuriatis; flamines curiatis creati reliqui ſacerdotes a collegis cooptati. Liu. *XL.* 42. Peſtea. C. Licinius Craſſus Trib. pl. legem tulit, qua cooptatio collegiorum ad populi beneficium translatum, quam tamen diſſuaſit Laelius. Cic. *Lael. XXV.* Poſt hunc etiam Cn. Domitius Ahenobarbus Trib. pl. anno IↃCL. ius ſubrogandorum ſacerdotum a collegiis ad populum tranſtulit, ita quidem, vt qui a tribubus eſſet electus, is a collegio cooptaretur, vti docent Sueton. *Neron. II.* Cicero *Agrar. II*, 7. Collegiis arbitrium cooptandi denuo reſtituit L. Sulla: Aſcon. Paedian. *in Cic. Diuin. Verr. p. 1759.* aſt anno IↃCLXXXIX. legem Domitiam reduxit. T. Atius Labienus: Dio XXXVII, *p. 46.* eandem abrogauit M. Antonius teſte Dione Caſſio XLIV. *p. 269.* ac tertia vice reſtituit Panſa, vt patet ex Cic. *Epiſt. ad Brut. V.* Adde Manut. *de Legib. II.*

LXVII. Et magiſtratuum.

LXVII. Idem pene de magiſtratibus obſeruandum. Omnes initio penes patricios erant ex inſtituto Romuli. Dionyſ. Hal. II. *p. 83.* Eiectis regibus, idem aliquandiu placuit. Aſt paullo poſt Tribunos ac Aediles plebis plebs extorſit, qui non poterant per legem ſacratam, niſi e plebe, creari. Liu. IV, 25. Deinde et Conſulum alter plebeius creari coepit, primusque e plebe conſul factus eſt L. Sextius, anno CCCLXXXIX. Liu. VI. *extr.* Immo aliquando

vter-

vterque consulum plebeius fuit, quod quando primum contigerit, patet ex Liu. xxvii, 31. Cumque in redhostimentum communicati secum consulatus plebs no ios magistratus patricios, puta praeturam et Aedilitatem curulem, concederet patribus; paullo post hi quoque communes patriciis et plebeiis esse coeperunt, primusque e plebe praetor creatus est P. Publilius Philo. Liu. VIII, 15. Aediles autem, verecundia imposita senatui, statim sequente anno, alternis vicibus ex plebe creari, et postea id promiscuum esse coepit. Liu. VII, 1. Postremo omnes omnino magistratus cum plebeiis sunt communicati, veluti Dictatura, Liu. VII, 17. Censura, Liu. VII, 22. Quaestura, Liu. IV, 43. et 54. adeoque omnes honores patuere plebeiis, praeterquam dignitas interregis, quam tanquam propriam possessionem semper retinuerunt patricii. Cicero *pro Domo XIV.*

LXVIII. Quomodo sacerdotes adlecti sub Imperatoribus?

LXVIII. Sub Imperatoribus alia plane coepit esse rerum facies. Nam quod ad sacerdotia attinet, ius ea conferendi ad se rapiebant Principes, siquidem Senatus, teste Dione Cassio *Hist. LI. p. 457.* inter alia Augusto id quoque concesserat, vt sacerdotes, quotcunque vellet, neglecto etiam numero antiquitus recepto, constitueret. Videtur tamen Augustus, vti erat ciuilissimus, aliquando rem ad Senatum retulisse. Vnde Drusus Germanicus (*d*) in vetere numo dicitur

(*d*) Numus Sacerd. coopt. etc. ad Neronem Claudium pertinet, non ad Drusum Germ. qui Tiberii frater fuit. *Vid.* Mediobarbum *pag.* 88.

tur SACERD. COOPT. IN OMNI COL SVPRA NVMER. S. C. Eodem modo et aliae dignitates ſaepe vel ex SCto, vel ſolis Principum codicillis datae ſunt. Teſtis eſt *vetus Inſcr.* apud Gruter. *p. CCC.*

LATERANO. ET. RVFINO. COS.
SVPER. NVMERVM.
COOPTATVS. EX. S. C.
M. AVRELIVS. ANTONINVS.
CAES. DESTINATVS.

Vti ergo hic conſul SCto; ſic et ſacerdotes facti ſunt codicillis, vnde et codicillares dicti, de quibus Lamprid. *Alex. Seu. XLIX.* Add. *l. 43. C. Theod. de decurion. l. 12. C. de dignit.*

LXIX. Quomodo creati magiſtratus?

LXIX. Ad magiſtratus denique quod attinet, eos quoque ſuo arbitrio creabant Principes, eaque dignitate non ſolum Romanos, ſed et exteros, ornabant; qualis procul dubio fuit ille Herodes, Atticus, bis Conſul, de quo copioſius agit Ez. Spanh. *Orb. Rom. II, 20. p. 341.* Talis etiam Soaemus, Rex Armeniae, qui a Vologaeſo pulſus Romam confugerat, mutatoque nomine dictus M. Aurelius Soaemus, Conſulque ordinarius fuit anno V. C. DCCCCXV. cum L. Papirio Aeliano. Phot. *Biblioth Cod. XCIV.* Reineſ. *Comm. ad Inſcr. p. 219.* Mitto Dionem Caſſium, Polemonem, aliosque conſules peregrinos. Inprimis vero poſt conſtitutionem illam Antonini Caracallae adeo promiſcue ad ſummos honores euecti ſunt Romani, Itali, et exteri, vt ne barbaris quidem ac peregrinis, qui orbem Romanum iam ab aliquo tempore compleuerant,

pleuerant, via ad honores interclusa videretur. Vnde vti Roma βαρβάρων οἰκητήριον *barbarorum domicilium* dicitur Zosimo IV, 59. ita non mirum est, ibi consulares fasces aliasque dignitates demum et cum barbaris et peregrinis esse communicatas. Nazar. in *Panegyr. Constant. Aug.* dicto: *Sensisti Roma tandem te arcem omnium gentium et terrarum esse reginam, cum ex omnibus prouinciis optimates viros curiae tuae pignoraueris, vt Senatus dignitas non nomine quam re, esset illustrior, cum ex totius orbis flore constaret.* Aristides *de Roma p.372.* ξένος δ' οὐδεὶς, ὅστις ἀρχῆς ἢ πίστεως ἄξιος ἀνήρ. *Peregrinus habetur nemo, qui vir sit dignus magistratu aut fide.* Denique Rutilius Numatian. Itiner. I. v. 13.

Religiosa patet peregrinae curia laudi,
Nec putat externos, quos decet esse suos.
Ordinis imperia collegarumque fruuntur:
Et partem Genii, quem venerantur, habent.

Vid. Spanhem. *Orb Rom. II, 20. p.344 sequ.*

LXX. Vltimum esto IVS SACRORVM, quod et ipsum iuribus ciuitatis Romanae adnumerandum est. Sacra Romanorum omnia aut *publica* erant, aut *priuata.* Publica, censente Festo *voce publica p.385.* erant ea, *quae publico sumtu pro populo fiebant:* priuata, *quae pro singulis hominibus et familiis.* Tam necessarium enim videbatur, sacra publica, sumtibus publicis peragi, vt, Theodosio M. negante, se impensas in sacrificia Romanorum superstitiosissima facturum, responderet Senatus, μὴ κατὰ θεσμὸν πράττεται τὰ τελούμενα, μὴ δημοσίου τοῦ δαπα-

LXX. Ius sacrorum, tum publicorum.

δαπανήματος ὄντος, *non rite fieri sacrificia*, *nisi publico fierent sumtu.* Zosim. *Hist. IV*, 59. Publicum totius vrbis focum Vestales sanctissime obseruabant: publicos curiarum focos triginta cum suis curialibus curiones, pagorum ipsi singulorum pagorum sacerdotes. Priuatim suos quisque Lares familiares domi colebat. Quin et sacerdotes familias aluisse, qui sacris istis priuatis praeessent, satis apparet ex marmore apud Reines. *Inscr. Class. V*, 53. in quo memoratur L. PALITICENVS. L. F. PHILIPPICVS. SACERDOS. SERG. FAM. Dii neque noui neque exteri adsciſci poterant a Romanis, nisi publica auctoritate, quemadmodum Aesculapium ex Epidauro, Cybelen e Phrygia publico decreto accitos, et quasi ciuitate donatos esse constat. Petr. Faber. *Semestr. III*, 1. Ampl. Bynkersh. *de Relig. peregr. Diss. II. p.* 246. *sequ.* Hinc si quis priuato arbitrio peregrina sacra induxerat: Senatus ea publica auctoritate damnabat. Quale quid refert Liu. *IV*, 30. *XXV*, 1. *XXXIX*, 16. Valer. Max. I, 3. Integrum SCtum Marcianum, Bacchanalibus oppositum, edidit Raph. Fabrett. *Inscr. cap. VI. p.* CCCCXXVII. et luculento commentario illustrauit laudatus Bynkersh. *ibid.* At sub Imperatoribus omnis exterarum gentium superstitio Romam confluxit, veluti Sacra Isides, Anubidis (e), Mithrae, Dei Elagabali, taurobolia, criobolia, aegobolia, et innume-

(e) Serapis, quem ante alios Deos coluit Aegyptus, vti Tarcitus ait *Hist. V*, 84. Romae quoque in circo Flaminio, nona Vrbis regione, templum accepit, teste P. Victore.

numera alia, de quibus iam ab aliis actum. Ab his omnibus abhorruerant Romani tempore liberae reip. et ſacra patria adeo ſibi propria ſeruauerant, vt vel ideo municipes non viderentur optimo iure ciues eſſe, quia non iisdem ac ii, qui Romam incolebant, Diis ſacrisque vterentur (*f*). Sigon *de ant. iure ciu. Rom. I, 8. p. 116.*

LXXI. Tum priuatorum.

LXXI. Sed erant praeter haec ſacra publica quaedam gentium propria, vel, vt Liuio *V, 52.* vocantur, *gentilitia*, a quibuslibet familiis ex vſu domeſticae celebritatis obſeruanda, vt ait Macrobius *Saturn. I, 16.* Ea adeo vnius gentis erant, vt nemo illorum eſſet particeps, niſi qui vel natura, vel pontificum auctoritate, in patrisfamilias manu ac poteſtate eſſet, quales erant vxores, quae in manum conuenerant, liberique, tum naturales, tum adoptiui. Colebantur vero domi Penates, iisque etiam anniuerſaria ſacra ab vniuerſa gente fiebant, ne feruente quidem bello intermittenda, vt patet ex Liu. V, 52. Quale in gente Fabia erat ſacrificium ſtatum, in monte Quirinali quotannis peragendum, de quo Liu.

(*f*) Ea tamen ſacra municipalia ne tunc quidem deſerebant municipes, quando Romam commigrauerant. Feſtus *municipalia p. 324. Municipalia ſacra dicta ſunt ea, quae initio habebant ante ciuitatem Romanam acceptam, quae obſeruare eos voluerunt pontifices, et eo more facere, quo aſſueuiſſent antiquitus.* Vnde de ſe et Arpino municipio ſuo loquens Cicero *de Leg. II, 2. Hic gens, hic ſacra, hic maiorum multa veſtigia.* Quemadmodum ergo municipes Romam commigrantes ſeruabant ſacra municipalia; ita et coloniae retinebant ſacra populi Romani, ceu erudite probat Henr. Noriſius. *Cenotaph. Piſan, Diſſ. I. Cap. 5. p. 72.*

Liu. V, 46. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. IX. p. 577.* Simile gentis Claudiae ſollenne memorat Dionyſ. Hal. XI, 696. gentium Aemiliae, Iuliae, Corneliae, Macrobius *Saturn. I, 16.* gentis Seruiliae Plinius *Hiſt. Nat. XXXIV, 13.* Atque inde intelligitur, quid ſibi velit Cicero *de Haruſp. Reſp. XXVII.* quando in poſteros transferri ait *parentum nomen, ſacra, memoriam, gentem.*

LXXII. Ciuitatum duarum vel plurium ciuis nemo eſſe poterat.

LXXII. Haec ſunt illa iura Quiritium ciuiumque Romanorum, quae omnes, qui optimo iure ciues erant, conſequebantur. Illud vnum addendum videtur, fuiſſe quaedam iurisprudentiae Romanorum publicae principia, aliis ciuitatibus incognita. Tale erat illud, I. quod vetere iure (*g*) nemo poſſet ſimul Romae, alteriusque ciuitatis ciuis eſſe. Cicero *pro Corn. Balbo XXVIII. Duarum ciuitatem ciuis eſſe noſtro iure ciuili nemo poteſt: non eſſe huius ciuitatis ciuis, qui ſe alii ciuitati dicauit, poteſt.* Et in oratione *pro A. Caecina XXXVI. Nam cum ex noſtro iure duarum ciuitatum nemo eſſe poſſit, tum amittitur haec ciuitas denique, cum is, qui profugit receptus eſt in exilium, hoc eſt, aliam ciuitatem.* Hoc ſecus fuiſſe in Graecia, vbi multarum iidem homines ciuitatum eſſe potuerint, idem obſeruauit Cicero *pro Archia V.* Idque cum ex aliis exemplis patet, quae colligit Ez. Span-

(*g*) Aliud iure nouo. Nam ſaepe quibusdam ciuibus Romanis concedebant Imperatores, vt alterius quoque ciuitatis ius haberent. Sic Dionis Chryſoſtomi auus ab Imperatore ἅμα τῆς Ῥωμαίων πολιτείας, καὶ τῆς Ἀπαμέων ἔτυχεν, *ſimul Romanam et Apamenſem ciuitatem obtinuerat*, Dio Chryſoſt. *Orat.* XLI. p. 500.

Spanhem. *Orb. Rom. I, 5. p. 25.* tum maxime ex marmore illo apud. Reinef. *Infcript. p.* Iↄcvii.

C. CALPVRNIVS. ASCLEPIADES.
PRVSA. AD. OLYMPVM. MEDICVS.
PARENTIBVS. ET. SIBI. ET. FRATRIB.
CIVITATES. VII. A. DIVO. TRAIANO.
IMPETRAVIT.

At Romae hoc vt dixi, nemini licebat, fiquidem ciuitatem is amittebat ftatim, qui alteri fe ciuitatis adfcribi paffus erat. Hinc de T. Pomponio Attico Cornel. Nepos *in vita eius III. Athenis autem fic fe gerebat, vt communis infimis, par principibus videretur. Quo factum eft, vt huic omnes honores, quos poffent, publice haberent, ciuemque facere ftuderent. Quo beneficio ille vti noluit* (*b*)*: quod nonnulli ita interpretantur, amitti ciuitatem Romanam, alia adfcita.* Atque hinc intelligitur, qui factum fit, vt ii, quibus aqua et igni fuerat interdictum, tum demum ciuitatem Romanam amitterent, cum in eam ciuitatem effent recepti, quo vertendi, id eft, mutandi foli caufa veniffent. Cicer. *pro Domo LXXVIII.* Qua de re diximus fupra *Lib. I. Tit. XVI.* §. *X.*

LXXIII. Accedit et alterum iuris publici principium, II. quod ciuitatem nemo amittere poffet, nifi ipfe effet auctor factus; Cic. *pro Domo LXXVIII.* de quo iure eodem loco diximus, LXXIII. Ciuitatem inuitus nemo amittebat.

(*b*) Hinc de folo domicilio Athenis conftituto intelligendus eft Cicero, quoties hunc T. Pomponium *ciuem Atticum* appellat, quod facit *Epift. ad Attic. I,* 16. *II,* 1. vbi Demofthenem *Attici ciuem* vocat.

mus, et ex Ger. Noodt addidimus, fictionem ſemper interceſſiſſe, ſi quando vel poenae loco, vel ob aliam cauſam *(i)*, quibusdam ius ciuitatis adimeretur. Hinc ad artes Sullae tyrannicas pertinet, quod municipiis quibusdam ciuitatem, lege centuriatis comitiis lata, eripuit. Cic. *pro Domo LXXIX.* Salluſt. *Fragm. Hiſt. I.* Sed quod ſemel tentauerat Sulla, ſaepius deinde factitabant Imperatores et quotcunque principatum Romae adfectabant. Sic Antonium agros, ciuitatem, immunitates, aliosque id genus honores priuatis et regibus, ademiſſe, tradit Dio Caſſ. *Hiſt.* XLV. *p. 282.* Auguſtus quoque, confectis bellis, libertatem ac ius ciuitatis aliis dedit, aliis ademit, teſte eodem Dione *Hiſt. LIV. p. 538.* Et Claudius ciuitatis iure priuauit legatum, Lycium origine, quia Latine interrogatus, quod quaeſitum eſſet, haud intellexerat. Dio Caſſ. *Hiſt. LX. p. 676.*

CAP. II.

DE IVRE LATII.

LXXIV. Varia Latinorum nomina.

LXXIV. Sufficere haec dicta arbitramur de iuribus ciuium Romanorum. Proximum eſt, vt de IVRE LATII diſſeramus, quod proxime acceſſiſſe ad ciuitatis Romanae praerogatiuam, iam ſupra diximus. Idque vel inde patet, quod

(*i*) Tribus ex cauſis amitti videbatur ciuitas, *exilio*, illo ſcilicet, quo bona venibant et aqua et igni interdicebatur, *poſtliminio*, et *reiectione ciuitatis.* Cic. *pro Balbo XXVIII, XXIX.* Pomp. *l.* 3. §. 3. *D. de capt. eſt poſtlim.*

quod Dionyſ. Hal. VIII. p. 540. eos μετέχοντας τῆς ἰσοπολιτείας *participes iuris, quod ciuitatem quaſi aequat,* eleganter appellat. Multa vero Latinorum fuere nomina. Dicti enim ſunt *ſocii (k), ſocii Latini, ſocii nominis, Latini, ſocii nomenque Latinum, ſocii ab nomine Latino, ſocii ac Latium,* vti productis ex Liuio, Salluſtio, Valerio Maximo, teſtimoniis oſtendit Car. Sigon. *de ant. iure Ital. I. p. 473.*

LXXV. Latini ergo vel ſocii Latini nominis, temporibus antiquiſſimis erant *Latii incolae, populi Romani foederati, Iure Latii donati,* vt eos definit Sigon. *de iure Ital. I, 2. p. 476. Latii incolae* dicuntur, vt a reliquis Italis; *populi Rom. foederati,* vt a Latii incolis, qui tamen Latii iure haud fruebantur, ſecernerentur. LXXV. Qui et quales fuerint?

LXXVI. LATIVM olim duplex erat, VETVS et NOVVM. Vetus a Tiberi ad Circeios; nouum a Circeiis ad Lirim et Sinueſſam vsque productum eſt. Paullo latius vtriusque Latii terminos profert Seruius ad Virg. *Aeneid. I, v. 6. Latium duplex eſt, vnum a Tiberi ad Fundos, aliud inde vsque ad Vulturnum fluuium.* Sed errorem huius Grammatici iam alii oſtenderunt. Latium ergo vetus Tiberi, Aniene, Vfente, fluuiis, LXXVI. Foedera cum populis Latii antiquiſſima.

(k) Saepe tamen confunduntur nomina, vt et Italici iuris homines ſociorum et Latinorum, et Latini Italicorum nomine veniant. Quod itidem recte monuit Car. Sigon. *l. c. p.* 474. Id cum non attenderent recentiores quidam ſcriptores, ceteroquin eruditiſſimi: mirum in modum totam hanc differentiam Latinorum ac Italorum peruerterunt. Exemplo eſſe poteſt Harduin. *Not. et Emendat. ad Plin. p.* 389. *Tom. I.*

uiis, marique Tyrrheno concludebatur, illudque insederant *Albani*, *Rutuli*, *et Aequi*. Nouum, quod ab Vfente fluuio ad Lirim protenditur, Oſcis, Auſonibus, Volſcis, praebuit ſedes. Plin. *Hiſt. Nat. III*, *5*. Strabo *Geogr. V*, *p. 231*. Ex his primi foedus cum Romanis Albani iam ipſius Romuli tempore fecerant, quo cautum fuerat, vt ne bellum inter ſe gererent ſociae ciuitates, alioquin, quae bellum intuliſſet prior, alterius iudicium ac mulctam ſubiret. Dionyſ. Hal. III, *p. 138*. Addit Strabo *Geogr. IV*, *p. 165*. tam arctam fuiſſe inter hos populos neceſſitudinem, vt, cum proprium vterque regem haberet, connubia tamen, et ſacra, et cetera iura ciuilia, communia haberent. Victis poſtea a Tullo Hoſtilio Albanis, ex foedere impetratum eſt, vt iuuentutem in armis haberent, vtendam a Rege Romanorum cum res poſtularet. Liu. I, 26. Diruta paullo poſt Alba, legatos Romani miſerunt ad triginta vrbes, quae in Albanorum fuerant ditione, poſtularuntque, vt et ipſi dicto eſſent audientes. Abnuentibus his, nouum exarſit bellum, quo in quintum annum populationibus magis, quam iuſtis praeliis, extracto, pax demum facta, foedusque renouatum eſt. Dionyſ. Hal. III. *p. 175*. Rege hoc morte intercepto, plerique Latini ſoluta eſſe Regis obitu foedera dicebant. Vnde maiore conatu domiti a Tarquinio Priſco, eas pacis conditiones acceperunt, vt agros ſuos ac leges haberent, ac ſocii populi Romani dicerentur illi quidem ſed ad regis tamen Romani mandata armati praeſto eſſent.

ſent. Dionyſ. Hal. III. p. 191. firmauit id foedus Tarquinius Superbus, Liu. I, 52. qui, vt tanto ſanctiore vinculo ſibi conglutinaret hos ſocios, primus ferias Latinas, Romanis cum Latii populis communes, inſtitut. Dionyſ. Hal. IV. p. 250.

LXXVII. Exactis regibus nouum ſtatim bellum coortum eſt cum Latinis, qui a Romanis denuo deſciuerant. Cum his tamen, ab A. Poſtumio Dictatore victis ad lacum Regillum, denuo foedus percuſſum A. V. C. CCLX. Sp. Caſſio Vicellino et Poſtumo Cominio Auruncolo II. Coſſ. iis legibus, *vt inter Romanas Latinasue ciuitates omnes aeterna pax eſſet, neque ipſae inter ſe bellarent, neque aliunde hoſtes inducerent, neque hoſtibus tutos tranſitus praeberent, ſed bello oppreſſis opem pro virili ferrent, ſpoliorum ac praedae partem aequalem haberent: priuatarum litium iudicia illi, quibus mandata cognitio fuerit, intra decem dies peragerent: hisque legibus nihil addi denique poſſet, niſi ſi Romanis, Latinisque ita placuiſſet.* Hanc enim foederis formulam (*l*) nobis ſeruauit Dionyſ. *Hal. VI. p. 115.* quo cum iungendi ſunt Liu. II, 22. et Cic. *pro Corn. Balbo XXI.* Et hoc eſt foedus illud Latinorum, quod ceteris firmius manſit. Quamuis enim ſubinde rebellarint Latini, veluti

LXXVII. Ea deinde ſaepius repetita.

(*l*) Pluribus tamen aliis capitibus illud conſtitiſſe vel ex Feſto apparet, qui *voce nancitor. p.* 327. etiam haec foederis verba allegat: PECVNIAM QVI NANCITVR, HABETO, ET SI QVID PIGNORIS NANCISCITVR, SIBI HABETO.

veluti A. V. C. CCCLXVI. et CCCIV: ſaepe tamen victi, ſaepe reducti ad officium, poſtremo illius foederis leges, quod cum Latinis omnibus Sp. Caſſio et Poſtumo Cominio Coſſ. initum fuerat, recuperarunt (*m*), vt patet ex Cic. *pro Corn. Balbo XXIII.*

LXXVIII. Foedus cum Volſcis et Aequis.

LXXVIII. His antiqui Latii populis acceſſere deinde Volſci et Aequi, *Latinorum*, iudice Floro *Hiſt. Rom I, 11. peruicaciſſimi, et quotidiani prope Romanorum hoſtes.* Volſcis, ſi Dionyſ. Hal. III. p. 181. credimus, Ancus; ſin Liu. I, 53. Tarquinius Superbus primus bellum intulit, qui et Aequos adgreſſus eſt. Poſtea ab A. V. C. CCLVIII. variis ac pene anniuerſariis praeliis attriti, demum A. V. C. CCLXXXIV. Antium, maritimum oppidum, amiſerunt, annoque inſequente iis legibus impetrarunt pacem, vt legibus ſuis vtentes, priuatis ſtipendiis pro Romanis iuſſi militarent. Dionyſ. Hal. *IX. p. 616.* Aſt ſtatim ad arma redierunt Aequi et Volſci. Vnde aliquoties fuſi fugatique, quin et ſub iugum aliquando miſſi ſunt, donec A. A. C. CCCCXLIX. a P. Sempronio Sopho conſule pene deleti et ad internecionem caeſi ſunt. Tamen et hi poſtremo propter cognationem in latii iura adſciti ſunt, vt patet ex Cic. *pro Balbo XIII.* quamuis, quo id tempore factum ſit, nondum mihi liqueat

LXXIX.

(*m*) Poſtremo enim bello a Q. Publicio Philone Coſ. ad internecionem caeſi, plerisque iuribus fuerant ſpoliati, ex eoque tempore etiam concilium Latinorum ad lucem Ferentinae conuocari deſierat, ceu ex Cincianis commentariis obſeruat Feſt. *voce praetor. p. 376.*

LXXIX. Idem dicendum de Hernicis, quos primus Tarquinius Superbus ſocietate deuinxerat, Latinarumque feriarum fecerat participes. Dionyſ. *IV. pag. 152.* Dein A. V. C. CCLXVIII. bello petiti a Sp. Caſſio, tertium Conſule, cum victi pacem petiiſſent, easdem conditiones, quas Latini, quin ciuitatem ſine ſuffragio impetrarunt. Quo fit, vt ſaepe a Latinis ſeiungantur, neque adeo eos in Latinorum corpore fuiſſe, ex Liuio et Dionyſio euincit Car. Sigon. *de ant. iur. Ital. I, 6. p. 107.* Poſtea anno CCCXCI. nouum cum Hernicis bellum exarſit: eoque finito, tertium, cuius omnes huius gentis ciuitates erant participes, praeter Alatrinates, Ferentinates et Verulanos. Liu. III, 42. Tribus illis, quia ciuitati Romani ἀυτονομίαν praeferebant, ſuae leges redditae, A. V. C. CCCCXLVII. Anagninis, et qui arma Romanis intulerant, *ciuitas ſine ſuffragii latione data, concilia connubiaque ademta, et magiſtratibus, praeterquam ſacrorum curatione, interdictum.* Liu. IX, 43. Sed Hernicos iſtos ἀυτονόμους poſtremo iura Latii habuiſſe, vel inde patet, quod Ferentinates Latinis adiungit Liuius XXXIV, 41. LXXIX. Idem cum Hernicis.

LXXX. Latium nouum quando dici coeperit, quandoque Oſcis et Auſonibus ius Latii datum ſit, non magis certum eſt. Sigonius exiſtimat, his populis, ad internecionem deletis, Liu. IX, 25. in hanc regionem Latinorum gentem eſſe immiſſam, atque inde Latium nouum appellatum: id quod ipſe inter Tarentinum Punicumque bellum factum coniicit. Sed LXXX. Cum incolis Latii noui.

 quem-

quemadmodum id nullo teſtimonio comprobari poteſt: ita certiſſimum eſt, nouum hoc Latium iura Latii veteris eſſe conſecutum, ſiquidem Appianus *de Bello ciuil. I. p. 374.* Latinos, quos ab Italis ſeiungit, ad Lirim vsque in populi Romani fide manſiſſe ſcribit.

LXXXI. Latini demum ciuitate donati.

LXXXI. Et hae ſunt illae gentes, quibus ius Latii antiquiſſimis temporibus datum eſt. Hoc iure contenti fuerunt vsque ad bellum illud ſociale vel Marſicum, quo confecto A. V. C. DCLXIII. lege Iulia, et proxime inſequente lege Plotia omnes ſocii ac Latini nominis, immo et Itali ciuitate Romana donati ſunt, ceu ſupra *num. IX.* obſeruauimus.

LXXXII. Ius Latii deinde aliis populis et ciuitatibus datum.

LXXXII. At quamuis Latini in ciuitatis Romanae iura tranſiiſſent: non ipſum tamen ideo exſpirabat ius Latii, quippe quod ab eo tempore cum multis ciuitatibus, tum et coloniis, extra Italiam, conceſſum legimus. Sic Nemauſenſibus ius Latii datum eſſe, patet ex Strabone *IV. p.157.* Nouocomenſibus idem ius dederat vel Iul. Caeſar, vt tradit Appian. *Bell. ciuil. II. p. 443.* vel Pompeius Strabo, vt mauult Ex. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap. II. p. 62.* Is enim Pompeius omnibus Gallis Transpadanis ius Latii conceſſerat teſte Aſcon. Paedian. *in Cicer. aduerſ. Piſon. p. 2062.* Eodem exemplo Nero nationes Alpium maritimarum: vniuerſam Hiſpaniam Veſpaſianus; multas alias ciuitates Hadrianus in ius Latii transtulerunt. Tacit. *Annal. XV. 31.* Plin. *Hiſt. Nat. III, 3.* Spartian. *Hadr. XXI.* De coloniis Latinis paullo poſt erit dicendi locus.

LXXXIII.

LXXXIII. Nouum Latinorum genus repertum ſub Tiberio, lata lege Iunia Norbana, qua cautum, vt modis minus ſollennibus manumiſſi non iura ciuitatis Romanae, ſed Latii tantum, conſequerentur. Vnde hi libertini dicti LATINI IVNIANI, vt diſtinguerentur a *Latinis colonariis* (n) quibus ceteroquin, quod ad ius ciuile attinet, adſimilabantur. *l. vn. C. de Lat. libert. toll. Fragm. Iureconſ. vet. Pithoeanum* apud Cl. Schulting. *Iurispr. vet. anteiuſt. p.* 805. Sed quemadmodum Latinos colonarios vna cum ingenuis omnibus ciuitate Romana donauerat Antoninus Caracalla, celeberrima illa ac ſaepe a nobis citata conſtitutione: ita Iunianam etiam libertinorum Latinitatem ſuſtulit Iuſtinianus *d. l. vn. C. de Lat. libert. toll.*

LXXXIII. Latini Iuniani libertinae conditionis.

LXXXIV. Iam vt ad iura Latii perueniamus: ea, licet proxime ad ciuitatem Romanam accederent, non eadem tamen fuerunt ac iura ciuium Romanorum. Quod adeo verum eſt, vt Boethius *in Top. Cic. II.* ſcribat, eos mediam pati capitis deminutionem, qui ciues Romani in Latinas colonias mitti ſe paterentur. Operae itaque pretium fuerit, quid inter ciues Romanos Latinosque, quod tam ad ius priuatum, quam ad publicum attinet, interfuerit, paullo accuratius diſquirere.

LXXXIV. Latini fuere ciuibus deteriores.

(n) Perſpicue itaque fallitur V C, Claudius Salmaſius, dum Latinas colonias e libertinis conſtitiſſe, exiſtimat. *de modo vſur. XIX p.* 878. *ſeq.* Alii profecto erant Latini *libertini vel Iuniani*, alii Latini *colonarii*, quippe ingenui, et honorum in ſuis coloniis capaces. Vid. Ezech. Spanh. *Orb Rom.* I. 8 *p.* 47.

LXXXV. Non gaudebant libertate iuris Quiritium.

LXXXV. Vidimus ſupra, qualis fuerit, ciuium Romanorum LIBERTAS Latini et ipſi quidem gaudebant libertate, ſed iuris gentium, non illa iuris Quiritium, quam ſupra deſcripſimus. Saltim quod Lex Porcia ſanxerat de ciuium libertate a verberibus, non aeque valuit in Latinis. Cum enim Nouocomenſes, iure Latii donati a Q. Pompeio Strabone, paullo poſt a Caeſare ciuitatis iura eſſent conſecuti: M. Marcellus Conſul Nouocomenſem quendam, in Caeſaris contumeliam, virgis caedi iuſſit, tanquam peregrinum, vt ſcribit Appianus *de Bello ciu. II. p. 443.* et quidem Latinum. Ad Latinitatem enim quod attinet, ſtatus controuerſiam Nouocomenſibus mouere haud potuiſſet Marcellus, quippe quam dudum ante Caeſarem fuerant à Pompeio Strabone conſecuti. Aſcon. Paedian. *in Piſonian. p. 2062.* Simile quid obſeruat Diodor. Sic *in Excerpt. Peireſcian. p. 273.* vbi de Clodio; τὰς μὲν πολιτικὰς τοῖς πατρίοις ἔθεσιν ἐκόλαζεν ἀπαραιτήτως, τὰς δὲ συμμάχους ῥαβδοις ἐμαστίγου. *In Romanos quidem more maiorum animaduertit citra ſpem veniae: ſocios autem virgis cecidit.* Et Salluſt. *de Bell. Iugurth. Cap. LXIX.* referens, Turpillium, praefectum, Vaccae oppido impoſitum, a Metello *verberatum, capitis poenam ſoluiſſe*, ne cui id mirum videatur, ſtatim ſubiungit: *Nam is ciuis ex Latio erat.* Ex quo ſane patet, non aeque ad Latinos, ac ad ciues, pertinuiſſe libertatem illam, quae ex lege Porcia deſcendebat (*o*).

LXXXVI.

(o) Erroris me hic arguit V. C. Chriſt. Gottl. Schwarzius in erudita

LXXXVI. Ad CONNVBII ius quod attinet, illud Latini populi ne inter se quidem promiscue habebant ex foedere antiquo, nedum cum ciuibus Romanis. Prius discimus ex Liu. VIII, 14. IX, 43. ex quibus locis patet, nemini Latinorum et Hernicorum licuisse extra fines regionis suae vxores ducere: posterius vel inde colligimus: quod ne iis quidem, qui sine suffragii iure ciuitate fuerant donati, cum ciuibus Romanis ius esset connubii. Campani sane, qui pridem ciuitatem sine suffragii latione fuerant consecuti, postea demum impetrauerunt, *vt sibi ciues Romanas ducere vxores liceret, et, si qui prius duxissent, vt habere eas, et ante eam diem nati vt iusti sibi liberi heredesque essent:* Liu. XXXVIII, 36. Quanto minus ergo Latinis hoc ius connubiorum fuisse, credas? Et certe clarissime Vlpianus: *Fragm. V, 4. Connubium habent ciues Romani cum ciuibus Romanis: cum* LATINIS *autem et peregrinis ita, si concessum sit.* Sic et ipsum ius sponsaliorum nuptiarumque aliud fuisse Latinis, aliud ciuibus Romanis, apparet ex Gell. *Noct. Att. IV, 4.* vbi ex Cn. Sulpicio docet, sponsum Latinum agere potuisse ex

LXXXVI. Nec iure connubii cum ciuibus.

erudita *de Iure Italiae* Dissertatione *p.* 16. existimans etiam Latinis et Italis hanc libertatem competiisse, idque probat ex Gell. *Noct. Att.* X, 3. vbi Gracchum in oratione quadam conquestum ait, *M. Marium et quosdam ex municipiis Italicis honestos viros virgis per iniuriam caesos a magistratibus populi Rom.* Sed Gellius manifesto loquitur de municipiis Italiae, adeoque de vrbibus, non Latini iuris, sed ciuitatem Romanam consecutis, qualia post legem Iuliam erant omnes, ante legem Iuliam quam plurimae.

ex ſponſu in id, quantum intererat, eam vxorem non datam: cum contra ciuibus Romanis, vt ſupra diximus, infinita eſſet repudiorum licentia *l. 1. C. de ſponſal.*

LXXXVII. An habuerint ius patrium, legitimi domini, teſtamenti factionis.

LXXXVII. Quale fuerit apud Latinos ius PATRIAE POTESTATIS, in tanto veterum ſilentio non conſtat. Id ſaltim certum videtur, *nullos fuiſſe homines*, (adeoque nec Latinos,) *qui talem habuerint in liberos poteſtatem, qualem Romani habebant.* §. 2. *Inſt. de patr. pot.* Nec omittendum videtur, paullo plus in Latio poteſtatis fuiſſe matri, quam Romae. Id enim non obſcure patet ex controuerſia Ardeenſi apud Liu. IV, 9. Latini Iuniani habebant ius MANCIPATIONIS, Vlp. *Fragm. XIX*, *4.* adeoque etiam colonarii Latini, quibus aequati illi erant lege Iunia Norbana. *Vetus Fragm. Iurec. apud Pith. n. VIII.* An vero etiam veteres Latini eodem iure vſi ſint, nondum conſtat. Porro TESTAMENTVM non faciebant Latini: ſaltim iure Romano Vlp. *XX*, *14.* (nam alioquin et extra Romam Italos iam inde ab antiquiſſimis temporibus teſtamenta condidiſſe, ſatis conſtat Liu. I, 3. I, 34.) Iidem Latini nec ex ciuis Romani teſtamento quidquam capiebant, niſi intra dies cretionis ciuitatis Romanae iura impetraſſent. Vlpian. *XXII*, *3.* Haec ſunt, quae veteres nos docent: plura cum muta hic ſint antiqua monimenta, addere non licebit.

LXXXVIII. Suis vtebantur legibus, niſi fundi facti.

LXXXVIII. Suis ergo, ceu ex his patet, legibus vtebantur Latini, nec iuris Quiritium fiebant

bant participes *(p)*. Licebat tamen iis, si vellent, leges Romanorum in suas ciuitates recipere, vel, vt veteres loquuntur, poterant populi FVNDI fieri. Qua de re Cicero *pro Balbo VIII. Sed totum hoc, iudices in ea fuit positum semper ratione atque sententia, vt, cum iussisset populus Romanus aliquid, si id adsciuissent socii populi ac Latini, et si ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tanquam in fundo resedisset, vt tum lege eadem populus is teneretur, non* VT DE NOSTRO IVRE ALIQVID MINVERETVR, *sed vt illi populi aut iure eo, quod a nobis esset constitutum, aut aliquo commodo et beneficio vterentur. Tulit apud maiores nostros legem C. Furius de testamentis, tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliae leges de iure ciuili sunt latae, quas Latini voluerunt, adsciuerunt.* Quicunque ergo populi leges Romanas adsciscebant, et iis subscribebant, illisque in ciuitatibus suis vtebantur, ii FVNDI dici solebant, non a statu quodam, vel conditione, quemadmodum dici solent populi *foederati*, vel *liberi*, sed a facto, quod scilicet legibus populi Rom. subscripsissent. *Fundus* enim *auctor* est, vel *subscriptor*. Gell. *Noct. Att.* XIX, 8. *Haec ego dixi non vt huius*

(*p*) Quaeri solet, an omnes, quibus ius suffragii datum, legibus sui spoliati, et, vt *populi fundi* fierent coacti sint? Affirmat Sigon. *de antiquo iure Ital. II*, 7. Sed quid dicemus de Puteolis, quod *municipium cum illustre* fuerit, teste Cicerone *pro Coel.* XI. suo tamen iure libertateque vti dicitur eidem *Agrar. II*, 32. Conf. Schwartz. *de iure Ital.* §. *V. p.* 14. *seq.*

ſententiae legisque FVNDVS *ſubſcriptorque fierem.* Feſtus: FVNDVS *dicitur populus eſſe rei, quam alienat, hoc eſt auctor.* Plaut. *in Trinum V, 1. v. 6.*

Nunc mihi is propere conueniendus eſt. vt quae cum eius filio
Egi, ei rei, FVNDVS *pater ſit potior.*

Add. Turneb. *Aduerſ. IV, 12.* Hotoman. *Obſ. II, 5.* Participes itaque iuris Romanorum priuati fiebant iſti populi, quod leges Romanas adſciuiſſent, et vt apud ſe valerent, auctores facti fuiſſent. Nec tamen eo ipſo iura Quiritium conſequebantur: (nihil enim de iure Romanorum, voluntaria iſta legum romanarum receptione, poterant minui,) ſed inter ſe tantum iis legibus, quibus Romani ciues vtebantur. Verbi cauſa, Latini tunc inter ſe poterant teſtari ſecundum leges romanas, id enim licebat populis fundis. Sed non ideo quidquam ex teſtamento ciuis Romani capiebant. Id enim pertinebat ad ius Quiritium. Multo minus haec legum romanarum receptio ad ius publicum pertinebat. Vnde Cicero *ibidem: De noſtra vero rep. de noſtro imperio, de noſtris bellis, de victoria, de ſalute, fundos populos fieri noluerunt.* Quae ſi obſeruaueris, facile carebis ſpinoſis illis Sigonii, Nic. Rigaltii, Iſm. Bulialdi, Henr. Valeſii, aliorumque diſputationibus *de populis fundis (q)* quippe quibus

(q) Trigam illam diſſertationum *de populis fundis* quae primum Diuione coniunctim prodiit, cIↃIↃCLVI, iterum edidit. I. Ge. Graeuius V. C. *Theſ. Ant. Rom.* T. II. pag. 1925.

quibus res, in se clarissima, obscurari fere magis, quam illustrari videtur. Pleniora bonae frugis sunt, quae ad illam pro Balbo orationem commentatus est V. C. Io. Georg. Graeuius.

LXXXIX. Quemadmodum ergo iure priuato diuerso admodum vsi sunt Quirites et Latini: ita, quod ad ius publicum attinet, paullo propius ab illorum praerogatiuis abfuerunt. Consistebant ciuitatis iura in censu, militia, tributis, suffragiis, honoribus, et sacris. Latinos Romae CENSOS esse, nusquam lego, nisi furtim aliquando in tabulas censuales irreperent, quod deinde lege Claudia, Papia, et Licinia Mutia vetitum esse, supra obseruauimus §. LII. At ex Liu. XLI, 13. constat, Latinos in ciuitatibus suis esse censos. Verosimile itaque est, in Latii ciuitatibus non minus ac Romae censum fuisse actum a magistratibus, tabulasque censuales deinde Romam missas. Id enim etiam in coloniis fieri solitum, nemo ignorat.

LXXXIX. Erat Latinis ius census.

XC. Porro et MILITIAE iure, sed paullo adstrictiore, gaudebant Latini. Primo enim ne pro se quidem tuendis arma expedire poterant, iniussu populi Romani, vt testatur Liu. III, 19. Deinde militabant quidem cum Romanis, verum non vt legionarii, sed tanquam socii, vt accurate ex Polybio docet Lips. *de milit. Rom. I, 6. p. 48.* Vnde minus rem acu tetigit Car. Sigon. *de ant. iur. Ital. I, 4. p. 494.* qui Latinos inter auxilia ponit, quae Varro *de Lingu. Lat. IV, 16. p. 16.* ex *alienigenis*; Festus *p. 256.* ex *sociis exterarum nationum* constitisse, ait. Tum

XC. Vt et ius militiae inter socios.

demum

demum ergo hi esse coeperunt socii et auxiliares, cum Latini et Itali ciuitate donati, legionariae militiae praerogatiuam consequerentur. Id porro addendum, sociis et Latini nominis semper triplicem equitum, aliquando et peditum numerum imperasse Romanos. Sic apud Liu. III, 22. duae partes sociorum in exercitu, tertia ciuium erat. Idem XXI, 17. refert, quatuor et viginti peditum Romanorum millia fuisse scripta mille et octingentos equites: sociorum quadraginta quatuor peditum, et quatuor equitum. Alia exempla sunt apud Liu. XXXVI, 12. XXXV, 2. et alibi passim. Vnde non iniuria queruntur apud Velleium Paterc. *Hist. II, 15. per omnes annos, atque omnia bella, duplici numero se militum equitumque fungi, neque in eius ciuitatis, ius recipi, quae per eos in id ipsum peruenisset fastigium, per quod homines eiusdem et gentis et sanguinis, vt externos alienosque fastidire posset.* Denique obseruandum, Latinos, quemadmodum legionis ius haud habebant, ita nec eodem modo, quo milites Romanos fuisse castigatos. Nam et virgis caedebantur, quas cum a Latinorum militum corpore lege auctoritate Senatus lata, remouere tentaret, M. Liuius Drusus, Tribunus plebis: eam legem nunquam obseruarunt Imperatores, qui remoto virgarum metu, in officio se continere exercitum posse negabant. C. Sigon. *de antiquo iure Ital. I, 4. pag. 496.* Exemplum Turpilii est apud Sallust. *de Bello Iugurth. LXIX. Iussus a Metello causam dicere, postquam parum*

se

ſe purgat, condemnatus, verberatusque, capitis poenas ſoluit. Nam is ciuis ex Latio erat.

XCI. De TRIBVTIS Latinorum nihil reperio, niſi quod duriora ea in re fuiſſe videtur Latinorum quam ciuium, conditio. Quamuis enim eos ab exteris non magis, quam ciues ſuos, tributis vectigalibusque onerari Romani paterentur, atque hinc in Ambracenſium foedere cauiſſent, *vt Ambracenſes portoria, qui vellent, caperent, modo eorum ciues Rom. et Latini ſocii immunes eſſent:* Liu. XXXVIII, 44. ipſi tamen Romani a Latinis tributa et vectigalia exigebant, adeo vt eos *ſtipendiarios* appellet Liuius VIII, 8. et apud Appian. *de Bell. ciu. I. p. 353.* de ſociis dicatur, eos *militando et tributa conferendo grauatos eſſe.* Vnde non temere colligas, tolerabiliorem quidem hac in re, quam Italorum et prouincialium, duriorem tamen, quam ciuium, fuiſſe Latinorum conditionem. XCI. Latini an tributarii?

XCII. Illud vero praeſtantiſſimum erat ius quorundam Latinorum, quod iure SVFFRAGII gauderent ex foedere, quo eos obſtrinxerat Caſſius. Sane Hernicos et Latinos ad ferenda ſuffragia fuiſſe euocatos, apparet ex Liuio XXV, 3. et Dionyſ. Halic. VIII. pag. 540. Attamen ne in eo quidem aequo cum ciuibus iure gaudebant. Nam primo non erant certae tribui adſcripti, atque inde ſortiri ſolebant, vbi ferrent ſuffragia. Qua de re Liuius XXV, 3. *Teſtibus datis, tribuni populum ſubmouerunt, ſitellaque allata eſt, vt ſortirentur, vbi Latini ſuffragium* XCII. An ius habuerint ſuffragii?

fragium ferrent. Deinde hoc ius ſuffragiorum erat veluti precarium. Quotiescunque enim liberet, edicere poterant conſules, vt Latini vrbe exirent. Fecit id ſane Virginius Conſul, Caſſii collega, apud Dion. Halic. VIII. p. 540. Fecit et C. Fannius, qui Latinos, ſuffragii cauſa in vrbem accitos, ex SCto excedere iuſſit. Cicer. *Brut. Cap. XXVI.* Nec plura exempla tamen ſuccurrunt. Vnde Cic. *pro P. Sextio XIII. Nihil acerbius ſocii Latini ferre ſoliti ſunt, quam id, quod perraro accidit, a conſulibus iuberi ex vrbe exire.*

XCIII. Idem ius petendi honores.

XCIII. Gaudebant etiam iure aliquo HONORVM, ſed non optimo, quali ciues Romani. In eo tamen prouincialibus erant feliciores, quod non Romanis praetoribus, proconſulibusque parerent, ſed ſuis magiſtratibus. Vnde de Nemauſo, iure Latii donata, Strabo *Geogr. IV, p. 87.* ſcribit: *Ea de cauſa populus ille Romanis praetoribus non paruit.* Melior quoque in eo erat illorum conditio, quam Italorum, quod, magiſtratibus in patria geſtis, ius ciuitatis Romanae conſequerentur, qua de re ſupra diximus *num. VII.* Aſt honores in vrbe petere haud poterant, ante ciuitatem lege Iulia datam. Hinc cum bello Punico II. Sp. Caruilius ſuaſiſſet, vt ex ſingulis populis Latinorum binis ſenatoribus, ſi patres cenſuiſſent, ciuitas, adeoque etiam ius capeſſendorum magiſtratuum daretur: eius rei, vel alienae, mentio ſuppreſſa eſt. Liu. XXIII, 22. Nec felicius proceſſere Latinorum conſilia, cum alterum conſulem ex ſua gente creandum vrgerent. Liu. VIII, 4. Vnde de magiſtratibus pa-

triis

triis, non vrbanis, intelligendus eſt Aſconius Paedianus, quando de Gallis Transpadanis Latii iure donatis a Q. Pompeio Strabone, ait: *habuiſſe eos ius, quod ceterae Latinae coloniae id eſt, vt* PETENDI MAGISTRATVS GRATIA *ciuitatem Romanam adipiſcerentur*. Aſcon. *prooem. in Piſonian. p. 2062.* Dicere enim procul dubio voluit, *vt geſti magiſtratus gratia ciuitatem Romanam adipiſcerentur*. Illud enim ius Latinis fuiſſe, ſupra num. VII. demonſtratum eſt.

XCIV. Denique quod ad ius SACRORVM attinet, ciuibus Romanis et publica ſacra, et propria, fuerunt. At communia quoque nonnulla erant ciuibus cum Latinis, et talia erant Sacra Dianae, quae exemplo ciuitatum Aſiae, auctore Seru. Tullio, Romae in fano, communibus ſumtibus exſtructo, faciebant cum Romanis Latini. Liu. I, 15. Tales quoque feriae Latinae, quas inſtituerat Tarquinius Superbus. Singulis enim annis conueniebant quadraginta ſeptem Latii populi in monte excelſo, Albae imminente, ſacra facientes Ioui Latiali, epulisque et ludis vacantes. Conſtitutum quoque erat, quid quisque populus praeberet: hic agnos, ille caſeos, iſte lactis modum, et quam portionem recipere deberet. Communis victima taurus erat, de quo cuilibet populo portio ſua fuerat conſtituta. Et huic ſacrificio praeerant Romani. Dionyſ. Halic. *Antiqu. Rom. I. p. 250.* Initio quidem ex inſtituto Tarquinii vnico die haec ſacra peragebantur: aſt, pulſis regibus, additus a populo alter: accaſſit dein tertius

XCIV. Et ius Sacrorum.

tius poſt foedus cum Latinis a Sp. Caſſio ictum: quartus ob plebis, quae ſeceſſerat, reditem adiectus. Acceſſerunt quoque ſacrificia et ludi, quibus Senatus aediles praefecerat. Dionyſ. *Ant. Rom. IV. p. 415.* Immo et viſcerationes, de quibus in actis diurnis apud Reineſ. IV, 5. FRID. KAL. APRIL. FERIAE. LATINAE. CELEBRATAE. ET. SACRIFICATVM. IN. MONTE. ALBANO. ET. DATA. VISCERATIO. Viſcerationes autem erant diſtributiones carnis, panis, olei, vini, cruſtuli, mulſi et ſimilium, viritim factae, de quibus Reineſ. *in Comm. ad Inſcr. p. 146.* Tanti vero hae feriae erant Romanis, vt conſules in prouincias paludati proficiſci non poſſent, niſi indictis prius hiſce feriis. Liu. XXI. *vlt.* XXII, 1. Inſtaurandae quoque erant a Pontificibus, ſi vel vlla ceremonia neglecta, aut quidquam praeter ius factum eſſet. Cuius rei exempla ſunt apud Liu. XXXII, 1. XXXVII, 3. XL, 45. XLI, 16. Interea, dum magiſtratus Romani feriis illis intereſſent, Praefecti feriarum Latinarum (*r*) vsque ad eorum reditum imperium in vrbe tenebant Iul. Capitolin. *Antonin. IV.* Tacit. *Annal. VI, 11.* Ex quibus locis etiam patet, ferias iſtas Latinas, poſt

(*r*) Sunt qui hos non praefectos feriarum Latinarum, ſed praefectos vrbi feriarum Latinarum cauſa, dictos putant, veluti Caſaub. *ad Iul. Capitol. Marc. Anton. IV.* Ampl. Bynkersh. *in praetermiſſ. ad L. 2. D. de orig. iur. p. 54.* Et id quidem verum omnino eſt; ſed exſtant tamen marmora apud Smetium p. XLI, 5. et p. LXIX, 1. Grut. p. CCCXIII, 9. et CCCLVI, 1. in quibus vocantur PRAEF. FER. LATIN.

poſt ciuitatem quoque Latinis datam, immo adhuc ſub Imperatoribus fuiſſe celebratas. Cum Lanuuinis in ſpecie Romani communia habebant templum, ſacra, lucum, *Iunonis Siſpitae Lanuuinae*, Liu. VIII, 14. de qua nos plura diximus in *Comm. ad L. Iul. et Pap. Cap. I, 4. p. 57.* Praeter haec ſacra cum Romanis communia ſinguli ferre Latini populi et patria numina colebant, qualia erant *Feronia* apud Terracinos, Plin. *Hiſt. II, 55.* Sil. Ital. *Lib. XIII. p. 83. ſeq. Iupiter Anxur*, Iupiter *Lanuuius*, Liu. XXXII, 9. *Anguia* vel *Anguitia* Marſorum et Marruuiorum, Seru. *ad Virgil. Aen. Lib. VIII.* et alia.

XCV. Caeterum an principia illa iuris publici, quae §. LXXII. explicauimus, apud Latinos quoque habuerint locum, merito dubites. Sane enim, cum Romani duarum ciuitatum ciues eſſe non poſſent: licebat tamen iis, relicta ciuitate Romana, in aliam ſe recipere, aliusque ius ciuitatis adſumere. Sic, ſi noluiſſet T. Pomponius Atticus ciuis Romanus manere, liberum ipſi omnino fuiſſet, ciuitatis Athenienſis iura adſciſcere. Aſt Latini, ſi furtim irrepſerant in tabulas cenſuales Romanorum, vindicari a magiſtratibus ſuis poterant et reuocari, non ſecus, ac ſi eſſent glebae adſcripti. Sic M. Craſſus iudicio repetitus eſt a Mamertinis, procul dubio tum adhuc Latinae conditionis. Cicero *pro Balbo XXIII.* M. Perperna a Sabellis. Val. Max. III, 4. 5. Vid. *Comment. noſtr. ad L. Iul. et Pap. Popp. I, 1. 2.* Et

XCV. Latini, ſi furtim in cenſum irrepſiſſent repeti poterant a magiſtratibus.

haec ſufficiant de Latii iure. Dicendum iam porro de iure Italico.

CAP. III.

DE IVRE ITALICO.

XCVI. Italia quam late patuerit?

XCVI. Italia Romanis dicebatur, quicquid praeter Latium inter vtrumque mare ad Rubiconem vsque fluuium procurrit. Reliquum enim terrae tractum vsque ad Alpes Galli, Ligures, Veneti, Carni, occupauerant. Ceterum Italiam inter ſe diuiſerant populi quamplurimi, et maxime Hetruſci, Lucani, Brutii, Epizephyrii, Locri, Calabri, Meſſapii, Sallentini, Apuli, Hirpini, Ferentani, Picentes, Senones, Vmbri, Sabini, Marſi, Veſtini, Marrucini, Peligni et Samnites, qui diuerſis bellis perdomiti, foedere non vno in ſocietatem a populo Romano accepti ſunt. Bella cum tot populis geſta accurate recenſet Car. Sigonius *de antiquo iure Ital. I, 8. ſeq.* Sed quibus annis ſingula icta ſint foedera, quibus quique conditionibus populi in ſocietatem recepti ſint, in tanto veterum ſilentio obſcurum eſt. Illud certum, et a V. C. Chriſt. Gottl. Schwarzio *in Diſſ. de iure Ital.* recte obſeruatum eſt, diſtinguendas eſſe varias iuris Italici periodos. Poſt prima enim illa et antiquiſſima foedera plures Italici populi ad Hannibalem defecerant, quorum alii vltro ad officium redierunt, alii armis recepti ſunt. Hinc anno V. C. IↃL. P. Sulpicius Galba Dictator Italiam peragrauit, et cognitis ſingularum ciuitatum cauſis, aliis,

aliis, et in his nominatim Brutiis, Picentinis et Lucanis durius iugum imposuit, aliis pristina iura restituit. Gell. *Noct. Att. X, 3.* Postea anno V. C. IↃCLXIV. Itali iura ciuitatis impetrarunt legibus Iulia et Plotia. Vid. supra §. IX. Ex eo Sulla id ius iis haud parum imminuit, quia Itali partes aduersas secuti fuerant. Quamuis hanc legem non adeo diu valuisse, testetur Cicero *pro Domo XXX.* Varia hinc porro Italis indulsit Augustus, *excogitato nouo genere suffragiorum, quae de magistratibus vrbicis decuriones colonici in sua quisque colonia ferrent, et sub diem comitiorum obsignata Romam mitterent.* Suet. *Aug. XXXVI.* Idem Imperator etiam militiae necessitatem remisit Italis. Herodian. *Hist. II, 11.* Hadrianus per omnem Italiam quatuor CONSVLARES iudices constituerat. Spartian. *Hadr. XXII.* Hinc CONSVLARES CAMPANIAE sunt ap. Grut. *p. CCCXLIV, 2. p. CCCCLXXI, 8.* ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ ΚΑΜΠΑΝΙΑΣ apud eundem *p. MXC, 20.* qui et PROCOS. vocatur in marmore Reines. *Class. VI, 4.* Consularem per Tusciam et Flaminiam fuisse patrem suum, narrat Rutil. Numat. *Itiner. I. v. 575. 593.* Horum in locum IVRIDICOS suffecit Marcus Antoninus. Iul. Capitolin. *Marc. XI.* Sequente tempore Italia aliquando subfuit CORRECTORIBVS et PRAEFECTO PRAETORIO V. C. Euer. Otto *de Aedil. munic. XII.* Denique post Constantinum M. diuiso saepe imperio, Consulares Italiae iterum memorantur, ab Ammiano, Symmacho et

Cassiodoro, quos aliquando et MODERATORVM, RECTORVM et PRAESVLVM nominibus venire, obseruat Thom. Reines. *Comm. ad Inscr. p. 397.* Et ab eo tempore immunitas Italis pene ademta, et tributa iis grauissima indicta sunt. Schwarz. *l. c. §. XII. p. 36.* qui etiam obseruauit, vestigia iuris Italici tantum non omnia sustulisse Iustinianum, id quod verum esse, vel ex *l. vn. C. de vsucap. transf. l. 1. C. de annal. exc. Ital. et princip. Inst. quibus alienare licet vel non*, satis apparet.

XCVII. Ius Italicum.

XCVII. Non multo certius videtur, qua in re ipsum ius Italicum fuerit positum. Multa Itali cum sociis Latini nominis habuere communia. Non magis gauisi sunt iure Quiritium, quam Latini; ast vsi tamen sunt iuribus nexus et mancipationum, annalis exceptionis, iure capiendi, aliisque quibusdam beneficiis, si recte coniecit Henr. Noris *de Epoch. Syro Maced. IV. p. 428.* Saltim in his omnibus eos melioris fuisse conditionis, quam Latinos, non temere crediderim. Eadem vtrisque fuit census, eadem tributorum et vectigalium ratio, nisi quod Itali paullo durius habiti videntur. A Neapolitanis certe, Rheginis et Tarentinis Romani stipendium et naues ex foedere exegerunt. Immo ex Ciceronis *Verrin. III, 11.* patet, partem Italiae haud minimam vectigalem fuisse (*s*).

Porro

(*s*) Ast remissum postea esse Italis tributum, diximus supra *num. LIX.* Hinc postremis reip. temporibus ius Italicum praecipue in immunitate a censu capitis et soli constitit. Vid. *l. 8. §. 7. D. de cens.*

Porro Itali non minus quam Latini militiae iure obſtricti fuerunt Romanis, tantaque ſubinde miſerunt auxilia, vt L. Aemilio Papo, C. Atilio Regulo Coſſ. nunciato Gallico tumultu, equitum LXXX. millia, peditumque DCCM. armaſſe eos, tradat Plinius *Hiſt. Nat. III, 20.* Denique in eo quoque par fuit Latinorum Italorumque conditio, quod vtrique non Romanis proconſulibus aut praetoribus, ſed ſuis magiſtratibus (*t*) parerent. Aſt in hoc inferiores fuere Latinis, quod non gauderent iure ſuffragii, ad quod tum demum adſpirarunt, cum lege Iulia primum, ac deinde Plotia, ciuitate Romana eſſent donati. Qua de re ſupra *num. IX.* egimus. Porro nec ea praerogatiua gauiſi ſunt Itali, vt, qui vel ſtirpem ex ſe domi reliquiſſent, vel magiſtratus geſſiſſent in patria, ciues Romani fierent. Poſtremo neque communia ſacra habuerunt Itali, adeoque his rebus omnibus Latinis fuerunt deteriores. Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. I, 22.* Speciatim quaedam de Italorum iuribus diximus *Lib. I. Tit. XXV.* *§. I. ſeq.*

(*t*) Attamen etiam hac in re melior aliquanto fuit Latinorum conditio. Cum enim Latini nunquam ſubeſſent Romanis magiſtratibus: Italia in grauioribus bellis extra ordinem nonnunquam Proconſulibus decreta eſt. Atque ita intelligendus Appianus *de Bell. Ciuil. I. p.* 374. ἦσαν γὰρ, ὡς ἔοικε, τότε καὶ τῆς Ἰταλίας ἄρχοντες ἀνθύπατοι κατὰ μέρη. *Apparet enim, tunc quoque regiones Italiae diſtributas eſſe praeconſulibus*: Extra ordinem ſcilicet, ſi ſeditionis eſſet periculum. Sic belli Marſici tempore Picenis cum imperio praefuit Q. Seruilius, legatumque is habuit Fonteium, ceu ex eodem diſcimus Appiano. *l. c.*

§. I. *seq. Lib. II. Tit. I.* §. *XV. Lib. II. Tit. VI.* §. *II. Lib. II. Tit. VIII.* §. *IX.*

XCVIII. Italia ciuitate donata, multis exteris datum ius Italicum.

XCVIII. Quemadmodum vero, communicata cum Latinis ciuitate, non ideo ſtatim exſpirauit ius Latii: ita et ius Italicum, etiam ex eo tempore, quo Itali ciuitate donati ſunt, non deſiit, ſed ad multas alias ciuitates prouinciales porrectum eſt. Sic Foroauguſtanis in Hiſpania ius Italiae datum, ſcribit Plin. *Hiſt. Nat. III, 3.* Alias iuris Italici colonias recenſent Vlpianus, Celſus, Caius, Paullus iureconſulti in *l. 1. l. 6. l. 7. l. 8. D. de cenſib.* de quibus nos infra agemus accuratius. Ceterum vel ideo hoc obſeruandum eſt, vt intelligamus, quid in iure noſtro ſit SOLVM ITALICVM, cuius hinc inde fit mentio, veluti *pr. Inſt. de vſucap.* et apud Vlpian. *Fragm. XIX, 1.* Non enim in ſola Italia id quaerendum eſt, ſed et in prouinciis omnibus, et ciuitatibus ac coloniis illis, quibus datum fuerat ius Italicum, qui agri etiam *cenſui cenſendo* dicuntur. Cic. *pro Flacco XXXII.* Cenſui enim cenſendo dicebantur agri, qui venire emique poterant iure ciuili. Feſt. *hac voce.* Iure ciuili vel Quiritium venibant tantum res mancipi. In rerum autem mancipi numero erant tantum praedia ſoli Italici. Vid. Io. Ge. Graeu. *ad Cic. ibid.* et V. C. Schulting. *Annot. ad Vlpian. p. 619.*

CAP. IV.

DE IVRE PROVINCIARVM.

XCIX. Quid prouincia?

XCIX. Duriſſimae in orbe Romano conditionis erant prouinciae, quo nomine appellatas con-

conſtat omnes illas regiones quas vel armis deuictas, vel alio modo redactas in poteſtatem, magiſtratibus ſuis adminiſtrandas ſubiiciebant Romani. Feſtus *voce prouinciae p. 384.* Prouinciae *appellabantur, quod populus Romanus eas prouicit, id eſt, ante vicit.* Iſidor. *Orig. XIV,* 5. Prouinciae *ex cauſa vocabulum acceperunt. Principatus namque gentium, quae ad alios Reges pertinebant, cum in ius ſuum Romani vincendo redigerent, procul poſitas regiones prouincias appellarunt.*

C. Leges, quas a victore populo eiusmodi regiones accipiebant, PROVINCIAE FORMA vel FORMVLA dicabantur. Cuius rei haec obſeruata eſt ratio. Senatus, acceptis ab Imperatore de ſuperatis hoſtibus, et regione in poteſtatem populi Rom. redacta, literis, (ſolebant enim, qui res laetas nunciabant Romam nuncios cum haſtis laureatis, literisque lauro inuolutis, mittere, Gronou. *Diatr. ad Statium Cap. XLVI. p. 310.* vel ſub Imperatoribus ipſas pugnarum victoriarumque picturas in vrbem perferendas dare. Herodian. *Hiſt. III, 9. VII, 2.*) inprimis conſulebat, quas leges victis dari placeret. Facto SCt. Imperatorem, quid viſum ſit Senatui, admonebant, ſimulque decem legatos Senatores mittebant, quorum de ſententia Imperator de hoſtili regione ſtatueret. Tum Imperator, adhibitis in conſilium legatis, victis certas leges praeſcripſit, et ciuitates, bene de populo Romano meritas, ſuis legibus vti iuſſit, reliquum terrae tractum legibus magiſtratibusque

C. Quomodo regio redacta in prouinciae formam?

que ſpoliauit, et hic tunc dicebatur in prouinciae formam redactus. Quidquid vero hunc in modum de conſilii ſententia ſtatuerat Imperator, id in concione, facto antea per praeconem ſilentio, publice pronunciari mandabat: eoque facto, Romam, relicto aliquo praefecto prouinciae, decedebat. Hunc in modum Aſiam redactam in formam prouinciae, conſtat ex Strabone. Alia exempla exſtant apud Liu. XXXIII, 18. Appian. *in Libyc. p. 84.* et alibi paſſim. Sed deſiit hic mos, ex quo Principes omnia pacis bellique negotia ſuo arbitrio gerere coeperunt.

CI. Prouinciae ſuis legibus non vtebantur: ſed datis a victore.

CI. Quamuis vero non vna eademque eſſet omnium prouinciarum conditio: illud tamen commune erat omnibus, quod nec ſuis legibus (*u*) magiſtratibusque vterentur, et populo Romano penderent vectigalia. Non vtebantur inquam, ſuis legibus, ſed iis, quibus Romani eos vti iubebant, quaeque trium plerumque generum erant. *Primo* enim ipſe victor de decem legatorum ſententia certas leges dabat prouincialibus, quas deinde in iure dicundo obſeruari a magiſtratibus oportebat: *deinde* leges nouas aliquando ferebant Romani, quibus et prouinciales obſequerentur, qualem ſupra eſſe vidimus legem Iuliam et Titiam: *poſtremo*, ipſi, qui

(*u*) Attamen patriam religionem plerisque relinquebant, ceu exemplo Aegyptiorum patet, de quibus Tertull. *Apolog. XXXIV.* et Iudaeorum de quibus Philo, *legat. ad Caium Imp. p.* 864. Coitiones tamen religionis cauſa inſtitutas ſaepe prohibitas fuiſſe, ſi e republica videretur, docet Ampl. Bynkersh. *de rel. peregr. Diſſ. II. p.* 250.

qui cum imperio praeerant prouinciis, edicta proponebant, quibus modum, quem in iure dicundo essent obseruaturi, denunciabant. Nulla regio in prouinciae formam redigebatur, cui non certas leges daret victor de sententia legatorum. Siculis quales datae fuerint leges, ostendit Cicero *Verrin. II, 13. Siculi hoc iure sunt, vt quod ciuis cum ciue agat, domi certet suis legibus: quod Siculus cum Siculo non eiusdem ciuitatis, vt de eo Praetor iudices ex P. Rupilii decreto, quod is* DE DECEM LEGATORVM SENTENTIA *statuit, quam legem Siculi Rupiliam vocant, sortiatur. Quod priuatus a populo petit, aut populus a priuato, senatus ex aliqua ciuitate, qui iudicet, datur, cum alternae ciuitates reiectae sunt. Quid ciuis Romanus a Siculo petit, Siculus iudex datur; quod Siculus a ciue Romano, ciuis Romanus datur. Ceterarum rerum selecti iudices ex ciuium Romanorum conuentu proponi solent. Inter aratores et decumanes lege frumentaria, quam Hieronicam appellant, iudicia fiunt.* Eiusmodi quoque leges, Macedonibus a L. Paullo de consilii sententia datas, recenset Liu. XLV, 29. Achaeis praescriptas Pausan. *VII. p. 427. sequ.*

CII. Accedebant his deinde leges quaedam a Romanis latae, quas in prouinciis obseruari oportebat. Sic cum lex Atilia de dando tutore tantum in vrbe valeret: lege Iulia et Titia eadem, vti paullo ante diximus, etiam ad prouincias porrecta est. *princip. Inst. de Atilian. tut.* Cum ex lege Iulia de maritandis ordini-

CII. Vt et aliis, quas S. P. Q. R. iis dabat.

bus tutor dandus esset ei mulieri virginique, quam ex hac ipsa lege nubere oportebat, ad dotem dandam, dicendam, promittendamue; factum paullo post est SCt. quo cautum, vt etiam in prouincia similiter a Praesidibus ex eadem causa tutores darentur. Vlpian. *Fragm. XI, 1.* Similia exempla suppeditabant *l. 19. D. de ritu. nupt.* (quam vberius exposuimus in *Comm. ad L. Iul. et Pap. Lib. I. Cap. V. p. 64. et Lib. II. Cap. XXI. p. 334. seq.*) et *l. 5. pr. D. de manumiss.* Huc pertinent tot rescripta Principum ad prouinciarum Praesides, quibus vel noua iura dant prouinciis, vel dubia et ambigua decidunt, ceu ex Pandectis nostris ac vtroque Codice satis apparet. *l. 14. D. de off. praes. l. 14. ad SCt. Turpillian. l. 1. D. de abigeis l. 12. D. de custod. reor.*

CIII. Nec non edictis Procos.

CIII. At praecipuo ius in prouinciis proficiscebatur ex edictis proconsulum, et reliquorum magistratuum, quae simul ac in prouincias ituri erant, componere, ac dein publice proponere solebant. Hoc edictum tribus plerumque partibus constabat. Nam primo multa ex antecessorum edictis transferebant in sua, eaque pars edictum *tralatitium* vocabatur: deinde multa noua addebant ipsi, quae ad administrationem prouinciae, sumtus, et rationes ciuitatum, pactiones cum publicanis, vsuras, syngraphas hereditatem, possessiones, aliaque huius generis pertinebant: postremo etiam pleraque transferebantur ex edictis vrbanis, quaecunque scilicet de iure dicundo, seu de vsitatis priuatorum causis, et controuersiis agebant,

bant, modo concinna essent conditioni prouincialium. Vnde *edictum tralatitium* et ea pars vocatur apud Ciceron. *ad Att. V, 21.* Discimus haec omnia ex Cicer. *Epist. ad Famil. III, 8.* qui Proconsul in Ciliciam iturus: *Romae*, inquit *composui edictum, nihil addidi, nisi quod publicani me rogarunt, cum Samum ad me venissent, vt de tuo edicto totidem verbis transferrem in meum.* (Habes ergo partem edicti tralatitiam) *Diligentissime scriptum caput est, quod pertinet ad minuendos sumtus ciuitatum, quo in capite sunt quaedam noua, salutaria ciuitatibus, quibus ego magnopere delector.* (En alteram edicti partem in qua noua quaedam addiderat Cicero.) In tertia parte, quae fuerint scripta, ipse quoque ostendit *Epist. ad Attic. VI, 1.* vbi et de reliquis capitibus agit distinctius: *Breue autem edictum est, propter hanc meam διαίρεσιν, quod duobus generibus edicendum putaui: quorum vnum est prouinciale, in quo est de rationibus ciuitatum, de aere alieno, de vsura, de syngraphis: in eodem omnia de publicanis: alterum, quod sine edicto satis commode transigi non potest, de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciundis, vendendis, quae ex edicto et postulari et fieri solent. Tertium de reliquo iure dicundo ἄγραφον reliqui. Dixi, me de eo genere mea decreta ad edicta vrbana accommodaturum.* Ex quibus patet, quod supra iam obseruauimus, simillima quidem inter se fuisse edicta vrbana et prouincialia: sed tamen non

statim

ſtatim idem obtinuiſſe in prouincia, quod Romae fuerat vel lege, vel moribus, receptum. Vid. Ger. Noodt *Obſeru. II, 5. p. 444.*

CIV. Sub imperatoribus multa hac in re mutata.

CIV. Sed in his non vna contigit mutatio, ex quo ad principes deuoluta eſt respublica. Primo enim, quod iam ſupra obſeruauimus, etiam prouinciale edictum concinnatum eſt perpetuum, cum antea non modo ſingularum prouinciarum edicta inter ſe diſcreparent, aliudque eſſet edictum *Cilicium*, aliud *Sicilienſe*, aliud *Aſiaticum*, etc. ſed et ſucceſſores anteceſſorum edicta, praetorum vrbanorum exemplo, ſaepiſſime mutarent. Vid. Ezech. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap. 8. p. 181. ſeq.* Deinde, communicata cum vniuerſo orbe Romano ciuitate, leges etiam Romanae prouinciis omnibus traditae ſunt, eademque iura Romae fuerunt, ac in prouinciis. Hinc de ſuo aeuo Gregorius Thaumaturg. *in Paneg. Origen. p. 47.* Οἱ θαυμαςοί ἡμῶν τῶν σοφῶν νόμοι, ὅις νῦν τὰ πάντων τῶν ὑπὸ ῥωμαίων ἀρχὴν ἀνθρώπων κατευθύνεται πράγματα. *Mirifice ſapientum noſtrorum leges, quibus omnium nunc qui Romano imperio parent, hominum res reguntur.* Rutil. Numatian. *Itin. I. v. 63.* ad Roman:

Feciſti patriam diuerſis gentibus vnam,
Profuit iniuſtis, te dominante, capi.
Dumque offers victis proprii conſortia iuris,
Vrbem feciſti, quod prius orbis erat.

Plura eiusmodi teſtimonia collegerunt Iuretus ad Symmach. *Epiſt. V, 44.* Ex. Spanhem. *Orb.*

Rom.

Rom. Exerc. II. Cap. 7. p. 169. seq. qui etiam erudite obseruat, post ea quoque tempora multis ciuitatibus αὐτονομίαν relictam fuisse ab Imperatoribus.

CV. Alterum, quod commune fuit, omnibus prouinciis, in eo positum est, quod illae non suis, vt socii et Latini nominis, sed Romanis magistratibus, parerent. Duo vero in singulas prouincias magistratus mitti solebant, quorum alter generali nomine *Praeses* dicitur. *l. 1. et 11. D. de offic. praes.* alter *Quaestor.* appellatur. Praesidum officio initio functi sunt Praetores. Hinc cum initio duo in vrbe Praetores essent, quorum alter ciuibus ius dicebat, alter peregrinis: Sicilia in prouinciae formam redacta, tertius: cum deinde Sardinia accederet, quartus: cumque et Hispaniarum duae prouinciae essent constitutae, quintus et sextus additi sunt, qui inter se prouincias sortiri solebant. Liuius XXVII, 36. et XXXIV, 55. Postea coeperunt et consulibus, si quando grauius immineret bellum, prouinciae decerni, vnde aliae prouinciae *praetoriae* erant, aliae *consulares*, Liu. VIII, 22. XLV, 17. ex quibus locis patet, Coss. tunc vel inter se comparasse prouincias, vel sortitos esse. Conf. Liu. XXXIV, 35. Solebant tamen aliquando prouinciae nec comparari, nec sorte, sed iudicio senatus populiue, decerni consulibus, ceu docent exempla apud Liu. XXXVII, 1. XXX, 27. XXXV, 20. Nonnunquam vtrisque prorogari solebat

CV. Prouinciae parebant vel Praetoribus vel Conf. vel Propraet. vel Procos.

bat imperium; et tunc *Propraetores* vel *Proconſules* dicebantur (*x*), quorum illi ſex lictoribus, totidemque ſecuribus, hi duodecim vtebantur. Qua de re Appianus *Syriac. p. 95.* Ἐφ᾽ ἅπαντας περιέπεμπον ςρατηγὺς ἐπὶ τῆ ςρατιᾷ ὓς αὐτοὶ καλῦσιν ἑξηκαπελέκας ὅτι τῶν ὑπάτων δώδεκα πελέκεσι, καὶ δώδεκα ῥάβδοις, ὥσπερ οἱ πάλαι βασιλεῖς, χρωμένων, το ἥμισυ τῆς ἀξιώσεως ἐςὶ τοῖς δὲ τοῖς ςρατηγοῖς καὶ τὰ ἡμίσια παράσημα. *Ad omnes miſerunt propraetores cum ſenis ſecuribus: quia conſules duodenis ſecuribus totidemque faſcibus, vt olim Reges, vtuntur. Praetores autem, vt inſignia conſulum dimidiata, ita dignitatis quoque ac poteſtatis habent dimidium.* Ad Plutarch. *vit. Paulli. p. 256.*

CVI. Noua magiſtratuum prouincialium nomina ſub Imperatoribus.

CVI. Poſtquam prouincias cum Senatu diuiſit Auguſtus, alia ſenſim in vſu eſſe coeperunt nomina. Nam quos Senatus mittebat Praeſides, ii *procoſſ.* veteri vocabulo appellati: quos

(*x*) Ita ſeſe res habuit, temporibus antiquiſſimis: primusque Coſſ. cui ita prorogatum imperium, eſt Q. Publilius Philo. Liu. VIII, 26. Idem poſtea ſaepius factum eſſe docent exempla apud Liu. XXIX, 13 XXXV, 1. et alibi. Deinde et ii procoſſ. dici coeperunt et praetores, qui nullis antea geſtis magiſtratibus, ad bellum gerendum miſſi ſunt in prouinciam. Qualis procoſ. fuit P. Cornelius Scipio Liu. XXVI, 19. Propraetor. C. Octauius Cic. *Philipp. XI,* 19. Suet. *Octau.* X. Poſtea inualuit, vt quotannis, antequam noui Coſſ. et Praetores deſignarentur, prouinciae duae conſulibus, et reliquae Praetoribus futuris decernerentur, quas illi deſignati vel ſortirentur, vel inter ſe compararent vt finito magiſtratu in eas proficiſcerentur. Sigon. *de ant. iur. prou. II,* 1. p. 125.

quos Imperatores, ii variis deinde nominibus nuncupati, *Legati Augg. pro consule*, vel *pro praetore*, *Praefecti Augustales*, *Legati Caesarum*, *Praesides*, *Procuratores Caesarum*, *Consulares*, *Correctores*, *Iuridici*, quales aliquando in Italia et Alexandriae, Sex. Rufo *Romani iudices*, Straboni *Libro XIII.* Δικαιοδόται dicti, quin in minores quasdam prouincias *Procuratores Caesarum* iuere, vel *Rationales*, et *Catholici*, de quibus praeter ea, quae diximus *in Pand. P. I.* §. *231.* legi merentur Dio. Caſſ. *LIII. p. 504. seq.* Guido Panciroll. *notit. Imp. Orient. CLV.* Iac. Guther. *de Offic. Dom. Aug. I, 5. seq.* Aliis etiam ſub Imperatoribus vti coeperunt inſignibus. Conſulares faſces: praeſides praeterea vexilla habuere, quae vultum principis, praeferebant. *l. 1. C. Theod. de consul. et praesid. et in Iac. Gothofr.*

CVII. Imperium praeſidibus initio lege curiata dabat populus: Cicer. *de lege Agrar. II, 12.* prouincias ipſas decernebat Senatus, cuius etiam erat, ſtatuere, quas conſulares, quas praetorias eſſe vellet, quamuis plerumque eam teneret rationem, vt eas, in quibus tumultuari, aut quas ab hoſtibus vicinis tentari intelligeret, Conſulibus; quietas vero et pacificas Praetoribus decerneret, qui deinde eas inter ſe vel ſortiebantur, vel comparabant. Sigon. *l. c. II, 1. p. 125.* Id ius deinde veluti poſtliminio recepit Senatus, lege Sempronia de prouinciis decernendis, lata a C. Sempronio

CVII. Quis eiusmodi magiſtratus conſtituerit?

nio Graccho, Q. Caecilio et T. Quinctio Coss. anno V. C. DCXXX. Cic. *pro domo sua Cap. IX. de prouinc. consul. c. 11. Agrar. II, 12.* cum L. Calpurnius Piso Trib. plebis paullo ante anno DCIV. noua quaedam lege sua inuexisset. Extremis reip. temporibus, et labente vetere disciplina, multa contra morem maiorum excogitarunt Sulla, Marius, Pompeius, Crassus, Caesar, Antonius, quae accurate satis refert Sigon. *l. c.* donec Augustus, vt dixi, prouincias cum Senatu populoque Romano partiretur (y). Dio Cass. *l. c.*

CVIII Quomodo ornati?

CVIII. Ituris in prouincias Praesidibus mandata dabat Senatus, quantum pecuniae, quantum exercitum habiturus sit, quod stipendium eum dare, quantum viaticum capere oporteret; et hoc SCt. praesides, ipsaeque prouinciae, ORNARI dicebantur. De quo ritu plura tradunt Is. Casaubonus et Torrent. *ad Suet. Caes. XVII.* Sigon. *de ant. iure prouinc. II, 1. p. 142. seq.*

CIX. Quo comitatu vsi sint?

CIX. In comitatu Praesidum erant legati, tribuni militum, centuriones, praefecti, decuriones, militarium operum rationumque auditores:

(y) Hinc discrimen inter prouincias *populares* vel *publicas* et *Caesarum*. Sed saepe harum prouinciarum facta est permutatio. Pnblicas plerasque ad se rapuit Claudius, quas deinde Senatui sub imperii initio restituit Nero. Tacit. *Ann. XIII, 4.* Sub Traiano etiam Bithynia cum aliis a Senatu ad Imperatores translata est. H. Noris *Cenotaph. Pisan. p. 207.* Postremo omnes prouincias ad se rapuere Principes, nihilque Senatui reliquum fuit, vltimis imperii temporibus.

ditores: praeterea vero ſcribae, accenſi, praecones, lictores, interpretes, tabellarii, aruſpices, cubicularii, medici, et, quae quotidianae vitae prope ſocia fuit, iuuenum cohors, quae cohors praetoria, et quaſi praetoria dicta eſt, in quem numerum etiam contubernales referendi. Sigon. *l. c. Cap. II. p. 149.* Legatos Praeſidi aut Senatus dabat, aut huius permiſſu adſciſcebat Praeſes, aut plebs, lata lege, extra ordinem deſignabat. Cic. *Vatin. XV.* Nep. *Attic. VI.* Et hi ſunt τοῦ ἡγεμόνος πεμπομένοι, de quibus *1. Petr. II, 14.* Numerus eorum non vnus idemque ſemper fuit. Q. Cicero tres ſecum legatos duxit in Aſiam. Marco fratri in Ciliciam eunti quatuor; Q. Pompeio quindecim adfuerunt. Quamuis vero et ipſi legati lictoribus et faſcibus vterentur: Liu. XIX, 9. non tamen niſi mandatam iurisdictionem habebant, quae quanta eſſe potuerit, ex *tit. de officio eius, cui mand. iurisdictio* conſtat, et egregie, ſuo more, diſquirit Ger. Noodt *de Iurisd. II, 7. p. 161.* Vnde Caeſar *de Bell. Ciu. III, 51.* *Aliae ſunt legati partes, aliae imperatoris: alter omnia agere ad praeſcriptum: alter libere ad ſummam rerum conſulere debet.* Idem *de Bello Ciu. II, 17. officium legati fiduciariam* dicit *operam obtinere.* Reliquorum, qui in comitatu praeſidum fuere, veluti tribunorum, centuriorum, praefectorum, ſcribarum, medicorum, accenſorum, haruſpicum, praeconum. (Vid. Liu. XLII, 49. Cic. *Verrin. II, 10.*) et huius generis aliorum miniſtrorum,

quaenam fuerint officia, ex ipſa veteris rei militaris ac iudiciorum ratione facile colligitur. De ſolis contubernalibus addendum, fuiſſe ita appellatos adoleſcentes, qui percipiendae rei militaris et prouinciae cognoſcendae cauſa praeſides in prouinciam erant ſecuti. Cic. *pro Coel. XXX.* et *pro Planc. XI.* Ex toto vero illo prouinciali comitatu, libera adhuc republica, exulabant feminae, quae ab Auguſti demum temporibus (z) duci coepiſſe in prouincias, palam eſt. Hinc M. Seneca *Controu. Lib. IV.* laudat Flaminium, quod exiturus in prouinciam, vxorem a porta dimiſerit. Aſt poſtquam Auguſtus quibusdam, quamuis grauate, id conceſſerat, ſenſim obſoleuit illa maiorum diſciplina. Hinc et fruſtra fuit ſub Tiberio Caecina, qui morem veterem reuocandum ſuabebat. Tacit. *Annal. III, 33. Inter quae Seuerus Caecina cenſuit, ne quem magiſtratum, cui prouincia obueniſſet, vxor commitaretur.* Et paucis interiectis: *Haud enim fruſtra placitum olim, ne feminae in ſocios aut gentes externas traherentur. Ineſſe mulierum comitatui, quae pacem luxu,*

(z) De ipſo quidem Auguſto Sueton. *Octav. XXIV. Diſciplinam ſeueriſſime rexit, ne Legatorum quidem cuiquam, niſi grauate hibernisque demum menſibus, permiſit vxorem interuiſere.* Tiberium quoque ſimile quid ſanxiſſe, patet ex *l.* 14. *D. offic. procos.* Sed non diu haec antiquae diſciplinae manſit cuſtodia, ex quo ipſe Auguſtus Liuiam; Germanicus Agrippinam in prouincias duxerat. Cautum tamen fuerat SCtum anno V. C. IↃCCLXXII. Cotta et Meſſala Coſſ. vt ſi vxor aliquid deliquerit in comitatu Praeſidis ab ipſo marito, ratio et vindicta exigeretur. *l.* 4. §. 2. *D. de offic. procoſ.*

luxu, bellum formidine morentur. Sed, vt dixi, nihil profecit Caecina, Valerio Meſſalino et Druſo ei grauiter occlamantibus. Hinc ſaepe vxores cum magiſtratibus ex eo tempore in prouinciis haeſiſſe legimus, veluti vxorem Pilati, *Matth. XXVII, 19.* Druſillam Felicis, *Act. XXIX, 24.* vxorem Plinii, ceu ex eius *Epiſtolarum Libro X, 121.* diſcimus. Nondum tamen res ordinaria: nec promiſcua omnibus licentia. Id enim ſi fuiſſet: non ſanciuiſſet Alexander Seuerus, *vt Praeſidibus, qui vxores non haberent, ſingulas concubinas, quod ſine his eſſe non poſſent, in prouincias ducere liceret.* Lamprid. *Vit. Alex. Cap. XLII.*

CX. Quomodo profecti ſint in prouinciam?

CX. Profecturi in prouincias Praeſides, nuncupatis in Capitolio pro republica votis, atque inde demum paludamento lictoribus, reliquisque adſumtis imperii inſignibus, ad portam vrbis ibant, et ſi quidem nonnulla ſupereſſent negotia, extra vrbem aliquandiu morabantur, cum intra vrbem cum imperio eſſe haud poſſent: ſin vero omnia parata eſſent, ſalutantibus amicis, et officii cauſa aliquantum proſequentibus, iter in prouinciam ingrediebantur. Liu. *XLII, 49. XLV, 39.* Cic. *Verr. V, 13.* Vbi attigerant prouinciam: certiorem de aduentu ſuo faciebant deceſſorem, vt cum eo congredientes de ſtatu prouinciae cognoſcerent. Quo facto intra triginta dies illo diſcedendum erat, id quod lege Cornelia, a L. Cornelio Sulla lata, fuiſſe ſtatutum, patet ex Cic. *Epiſt. ad Fam. III, 6.* Immo et antequam

prouinciam ingrediebantur, edicto de aduentu ſuo monebant prouinciales, continente commendationem aliquam ſui, et maxime deprecante, ne publice vel priuatim ſibi occurreretur, ſiquidem id melius in ſua quisque patria facere poſſet. *l. 4. §. 3. 4. D. de offic. procoſ.* vbi et alia, a Procos. in prouinciae ingreſſu obſeruanda, habentur.

CXI. Officia praeſidum.

CXI. Cum vero duo eſſent Praeſidum munera, quorum alterum IVRISDICTIONE, alterum continebatur IMPERIO: ſolebant illi ita partiri annum, vt aeſtatem fere rei militari, hiemem iuri dicundo impenderent. Cic. *Epiſt. ad Att. V, 14.* Et ita quidem libera adhuc rep. ſe res omnino habebat. Auguſtus autem cum populo partitus prouincias, ſuos quidem Praeſides mittebat ita, vt et legionibus praeeſſent, Dio Caſſ. LIII. *p. 504.* non autem vllam partem imperii militaris concedebat Proconſulibus a Senatu in prouinciam miſſis, niſi quod aliquando extra ordinem legiones ducere iuberentur. Lipſ. *Exceſſ. ad Tacit. Ann. I. litt. M.* Vtrique tamen ius ſumma auctoritate dicebant. Cauſae, quae in litem deducuntur, vel publicae ſunt, vel priuatae. Priuatarum cauſarum cognitio vel domeſtica erat, vel popularis. Domeſtica intra praetorium et in cubiculo querelis prouincialium audiendis, miniſtrante cubiculario, explicabatur: popularis in baſilica ac pro tribunali, ſcribis, accenſis, praeconibus, lictoribus apparentibus. Cic. ad *Q. Fratr. I, 1. Conſtare inter omnes video, facillimos eſſe aditus ad te,*

te, patere aures tuas querelis omnium, nullius inopiam ac ſolitudinem, non modo illo populari acceſſu ac tribunali, ſed ne domo quidem tua ac cubiculo eſſe excluſam. Vt autem hanc poteſtatem eo commodius exercerent praeſides: ſimul ac venerant in prouinciam, conuentum vel forum in certum diem certumque locum indicebant prouincialibus. Et eiusmodi conuentus deinde vel plures vno loco, vel ſingulos ſingulis locis agebant, ita, vt intra annum omnem prouinciam percurrerent. Sigon *de antiquo iure prou. II, 5. p. 184.* Ius eodem ordine dicebant, quo Romae Praetores, adeoque omnia obſeruabant, quae infra *Libro IV.* de Romanorum iudiciis dicemus. Id modo addimus, quemadmodum Romae Praetori in conſilio erant *Decemuiri ſlitibus iudicandis*: ita a praeſidibus eorum loco adhibitos fuiſſe viginti Recuperatores, ciues Romanos. Vlpian. *Fragm. I, 13.* Theoph. §. 4. *Inſt. qui et ex quib. cauſ. manum. non licet.* Commiſſae Praeſidibus erant etiam quaeſtiones de criminibus, in quibus eandem denuo rationem tenebant Praeſides, quam in vrbe Praefecti Praetorio. Habebant enim ius gladii. *l. 6. pr. l. 11. D. de off. procoſ. l. 6.* §. *8. l. 13. ſeq. l. 21. D. de off. praeſid.* Neque tamen iis erat ius deportandi in inſulam, *l. 2.* §. *1. D. de poen. l. 6.* §. *1. D. de interd. et releg.* neque liberam mortis facultatem concedendi, *l. 8* §. *1. D. de poen.* neque ius publicandi bona poſt conſtitutionem Theodoſii et Valentiniani, *l. vn. C. Th. ne ſin. iuſſ. princ. cert. ind.*

iud. lic. confisc. Cuius rei ratio non alia fuisse videtur, quam quod hae poenae fere personis honestioribus, et in dignitate constitutis irrogari solerent, vbi in plebeios gladio animaduertebatur. *l. 27. §. 1. 2. de poen.* Vid. Vlr. Hub. *Digress. III, 7.* Praeterea etiam rei frumentariae omnisque in vniuersum prouinciae curatio penes Praesides erat, ceu prolixe docet Sigon. *II, 5.* et *6. pag. 207. seq.*

CXII. Quaestores prouinciales.

CXII. Praeter Praesidem, in vnaquaque prouincia etiam QVAESTOR erat, alter magistratus, qui potestatem non a Praeside, sed ab ipso populo accipere solebat. Vnde et ipse lictoribus ac scribis vsus est. Cic. *pro Planc.* XLI. Lecti enim a populo Quaestores sortiebantur prouincias, eorumque duo vrbanas, reliqui prouinciales Quaesturas obtinebant. Cicero *Verr. I, 13. Epist. ad Q. Fratr. I, 1.* Mortuo in prouincia Quaestore, alii interim hoc munus demandabat Praeses, qui *Proquaestor* appellabatur. Cic. *Verrin. III, 15.* Instituerant autem veteres Romani, vt inter Praesidem et Quaestorem eadem intercederet necessitudo, quae inter parentem et filium. Cic. *Diuinat. in Verr. XIV. pro Plancio XI.*

CXIII. Eorum officium.

CXIII. Ceterum hi Quaestores curabant pecuniam publicam, quae aut ex aerario depromta, in vsus prouinciae expendenda, aut in prouincia exacta, esset in aerarium referenda. Illa pecunia *attributa*, haec *vectigalis* dicebatur. Vtramque in tabulas referebant Quaestores, et deinde vbi prouinciis decederent, rationes ac-

cepti

cepti expenſique reddebant, et reſidua inferebant aerario. Nonnunquam Quaeſtoribus Praeſides etiam partem iurisdictionis imperique demandabant, cuius rei exemplum eſt apud Caeſarem *de Bello Gall. VI, 6. Caeſar, partitis copiis cum C. Fabio legato, et M. Craſſo Quaeſtore, hoſtes adiit tripartito.* Add. Cicero *Verrin. I, 13.*

CXIV. Haec de magiſtratibus prouinciarum: proximum eſt vt de tertio, quod commune habuerunt prouinciae, agamus, de tributis puta et vectigalibus, quibus quam maxime prouinciae permebantur. Romani enim, cum bello aliquem populum viciſſent, duabus maxime rationibus cum eo agebant. Aut enim victoriae praemium annuum ei ſtipendium vel tributum imperabant, vnde *cenſus capitis*: aut victos exuebant agris, eosque vel in publicum reip. patrimonium redigebant, vel colonos ex vrbe eo deducebant, vel eos victis reddebant, et ex eorum prouentu aliquam partem reipublicae tribui iubebant: qui *cenſus ſoli* dicebatur. Cic. *Verrin. III, 6. V, 5.* Petr. Burmann. *de Vectig. Pop. Rom. I.* Prioris generis populi tributarii vel *ſtipendiarii* vocabantur: poſteriores *vectigales*, quamuis non tam anxie ſemper diſcrimen inter tributum et vectigal fuerit ab auctoribus obſeruatum. Cuiac. *Obſ. VII, 4.* Stipendiaria prouincia fuit Gallia comata, de qua Sueton. *Iul. XV. Omnem Galliam, quae a ſaltu Pyrenaeo Alpibusque et monte Gebenna, fluminibusque Rheno et Rhodano continetur, patet-*

CXIV. Tributa, quae exigebantur a prouincialibus.

que circuitu ad bis tricies centum millia passuum, praeter socias ac bene meritas ciuitates, in prouinciae formam redegit, eique quadringenties in singulos annos stipendii nomine imposuit.

CXV. Vt et vectigalia et speciatim Decumae.

CXV. Aliae prouinciae erant vectigales, eaeque ex agris suis *decumas*, ex pascuis *scripturam;* et ex portubus, qui mercibus inuehendis et euehendis patebant, *portorium*, pendebant, de quibus iam supra diximus *num. LIII. seq.* Sic *decumas* dabant Sicilia, Cicer. *Verr. III, 6.* Sardinia, Liu. XLII, 1. Africa, Gruter. *Inscript. p.* IↃXII. Asia, Cicer. *Epist. ad Attic. V, 13.* Syria, Cic. *Agrar. II, 19.* Aegyptus, Plin. *Paneg. XXX.* Nonnunquam loco decimae, si minus fertilis esset prouincia, vicesima exigebatur, veluti ab Hispanis. Liu. XLIII, 2. Saepe etiam, si quando publica necessitas et angustia temporum id exigerent, prouinciis alterae imperabantur decumae vltra debitas, quo casu tamen pecunia pro illis soluebatur aratoribus Cic. *Verrin. III, 31.* vnde etiam *frumentum emtum*, item *decumanum* vel *imperatum* dicebatur. Inter quae quid intersit, docet laudatus Burmann. *de vectigal. II.* Exempla huius rei plura occurrunt apud Liu. *XXXVI, 2. XXXVII, 2. et 50. XLII, 31.* Cum vero, libera adhuc republica, hae decumae non in pecunia, sed in frumento a singulis soluerentur aratoribus: postea sub Imperatoribus confectus est *canon; frumentarius* dictus, quo, quid quaeuis prouincia quotannis praestare deberet, erat comprehensum, cuius meminit Spartian. *Seuer.* VIII.

Lam-

Lamprid. *Elagab.* XXXVII. conf. Iac. Gothofred *ad Tit. C. Theod. de can. Frum. V. R.* Ceterum frumentum hoc, siue per decumas, siue secundum canonem, exactum, tum Romae, tum in prouinciis, in publicis condebatur horreis, vnde postea per curatores annonae populo et militibus distribuebatur. Buleng. *de Vect. Pop. Rom.* VIII. Casaub. *ad* Lamprid. *Alex. Seu.* XXXIX. Lipf. *Elect. I, 8.* Iac. Gothofr. *ad tit. C. Theod. de re milit. et ad tit. de erogat. mil.* Talia erant horrea *Galbiana*, Grut. *p.* LXXV, 1. Reinef. *Inscr. class.* VI, 126. itemque *Seiana*, *Pupiana*, et similia, de quibus erudite differit Reinef. *Var. Lect.* III, 12. *p.* 545. *seq.* Non solum vero frumenti, sed et vini oleique, praestabantur decumae, quae et ipsae Romam ad populi vsus mittebantur, vt docet Burmann. *de Vectig. Pop. Rom. II. et III.*

CXVI. Non minus pingue vectigal ex pascuis prouincialibus redibat et saltibus. Tales enim non solum in Italia erant, sed et in prouinciis. Vnde *magistrorum scripturae in Asia et Sicilia* meminit Cicero *ad Att. V, 15. Verrin. V, 70.* Scriptura vero dicebatur hoc vectigal, quia pastores oportebat apud publicanum numerum pecudum, quas in pascua publica immittere vellent, profiteri: quem publicanus in tabulis suis adnotabat, et scribebat, ex qua scriptura postea ratio inter pastorem et publicanum conficiebatur. Festus *voce Scripturarius p. 429.* Sed hoc genus vectigalium sub Imperatoribus aliam induisse faciem, et praeter pensio- CXVI. Scriptura.

nes ex pascuis dominicis, etiam certum numerum pecudum ex gregibus praestandum fuisse a prouincialibus, ex Cassiodor. *Var. XI, 39. l. 3. C. Theod. de suar. pecuar.* Vopisc. *Prob. XV.* demonstrat V. C. Burmannus *de Vectig. pop. Rom. IV.*

CXVII. Portoria.

CXVII. Soluebant prouinciae etiam portoria. De Sicilia id certum est ex Cic. *Verr. II, p. 72. seq.* de Asia ex eiusdem *Agrar. II, 29.* de Britannia ex Tacit. *Vit. Agric.* XXXI. Nec tantum de mercibus in portum deuehendis dabatur portorium, verum etiam pro itineribus. Sueton. *Vitell.* XIV. maxime pro cadauere, quod non nisi permissu maximi Pontificis vel principis transferri in alium locum poterat *l. 37. D. de relig. et sumt. fun.* Sustulisse ea vectigalia dicitur Pertinax apud Herodian. *Hist. II, 4.* Sed restituta eadem esse oportet a sequentibus Imperatoribus, siquidem adhuc illorum mentionem facit Vlpianus *l. 21. D. d. donat. inter. vir. et vxor.* Vectigal tamen pro cadauere transferendo sublatum est constitutione, quae est in *l. vlt. C. de relig.* quam ex Graecis restituit Iac. Cuiac. *Obs.* XI, 21. Plura de portoriis dabit V. C. Petr. Burm. *de Vectig. Pop. Rom. XI.*

CXVIII. Alia vectigalium genera.

CXVIII. Praeter haec et alia erant vectigalia, quae in quibusdam prouinciis exigebantur. Ex ferrariis argentariisque, immo et aurifodinis vectigalia magna dare cogebantur Hispan[i] Liu. XXXIV, 21. Strab. *Geogr.* III. Africam [e] marmoribus soluisse vectigalia constat ex *l.* [...] *C. Theod. de metall.* Macedonia etiam, Illyri[-]

cum

cum, Thracia, Britannia, Sardinia ex metallis vectigalia pendebant. Petr. Burmann. *de Vectig. VI.* Poteſtas enim indagandi metalla etiam priuatis erat, antequam illis eam ademerat Tiberius. Sueton. *Tiber. XLIX. Plurimis etiam ciuitatibus et priuatis veteres immunitates, et ius metallorum, ac vectigalia ademta.* Reſtituerunt deinde iisdem hoc beneficium ſequentes principes, ſed ea lege, vt certum inde *canonem metallicum* ſoluerent, de quo agit *l. 4. C. Theod. de Metallar. et ib.* Iac. Gothofredus. Eiusdem generis fuit ex cotibus prouentus in Creta inſula, de quo Plin. *Hiſt. Nat. XXXVI, 22. l. 15. D. de public. et vectigal.* Meurſ. *Cret. Lib. I. Cap. XII. p. 48. Lib. II. Cap. IX. p. 116.* Vectigalis picariarum mentio fit in *l. 17. §. 1. D. de V. S.* A vectigali etiam liberae non fuerunt ſalinae, quales in Macedonia aliisque prouinciis fuiſſe, patet ex Liu. XLV, 29. Plin. *Hiſt. Nat.* XXXI, 7. I. Maccab. X, 29. *l. 4. §. 7. D. de cenſib.* De eo quoque vectigali pluribus agit Petr. Burmann. *de Vectigal. P. R. VI.*

CAP. V.

DE MVNICIPIIS, COLONIIS, PRAEFECTVRIS, CIVITATIBVS FOEDERATIS.

CXIX. Quid interfuerit inter iura ciuitatis, Latii, Italiae, et prouinciarum, ſatis adhuc videtur a nobis explicatum. At non omnes in Latio

CXIX. Cur hic agatur de municipiis, coloniis etc.

Latio ciuitates iure Latii, nec omnes in Italia iure Italico, aut in prouinciis iure prouinciarum vſae ſunt; ſed aliae MVNICIPIORVM, aliae COLONIARVM, aliae PRAEFECTVRARVM, aliae aliis nominibus ſunt inſignitae, de quibus ſingulis paullo diſtinctius agendum.

CXX. Quid municipia?

CXX. MVNICIPES erant *ciues Romani, in municipiis legibus ſuis et ſuo iure vtentes, muneris tantum cum populo Romano participes, a quo munere capeſſendo appellati videntur, nullis aliis neceſſitatibus, neque vlla lege, quam in quam populus eorum fundus factus eſſet.* Gell. *Noct. Attic. XVI, 13.* Erant ergo I. *ciues Romani*, adeoque multis iuribus ac priuilegiis, quae ſolis ciuibus Romanis propria erant, gaudebant (*a*), ſed non tamen erant *ciues ingenui*, vt Romae habitantes vocat Cicero *in Bruto cap. LXXV.* neque iure optimo ciuitatis gaudebant, niſi Romae conſtituiſſent domicilium. II. *Suis legibus et ſuo iure vtebantur*, id eſt, propriis ſuis legibus atque inſtitutis, quae leges municipales dicuntur, *l. 3. §. 4. D. quod vi aut clam. l. 3. §. 5. D. de ſepulcr. viol.* regebantur, neque cogebantur Romanas leges recipere, niſi id ſua ſponte vellent, quo caſu *fundi facti* eiusmodi populi dicebantur. Cic. *pro Balbo XX.* Non ergo ius ſuum vel *αὐτονομίαν* amittebant municipes, iure ſuffragii donati, ceu exiſtimat Sigonius, *de ant. iure Ital. II, 7.* ſed tantum foedus, id

(*a*) Hinc et lupam cum puerulis ſolent in numis ſignare. Vaillant. *de Numiſm. aen. Imp. in Municip. et Colon. T. II. p. 113.*

id est, noua amplius foederati Pop. Rom. erant, sed ciues. Et ita intelligendus locus Ciceronis *pro Balbo Cap. VIII. In quo magna contentio Heracliensium et Neapolitanorum fuit, cum magna pars in iis ciuitatibus* FOEDERIS SVI (*b*) *libertatem ciuitati anteferret.* III. *Muneris cum populo Romano erant participes.* Idque praecipue intelligendum de muneribus militaribus. *l. 18. D. de Verb. sign.* Gaudebant enim municipia iure legionis, adeoque participes erant munerum militarium, vnde et dici videntur municipes.

CXXI. Municipia eiusmodi initio non nisi intra Italiam olim reperiebantur, eoque nomine ante leges Iuliam et Plotiam celebrantur Caerites, Tusculani, Lanuuini, Arcini, Nomentani, Pedani, Fundani, Formiani, Campani, Equites, Cumani, Suessulani, Acerrani, Priuernates, Anagnini, Arpinates, Trebulani, Sabini, aliique plures, de quibus Onuphr. Panuin. *de Rep. Rom. III, p. 354.* Car. Sigon. *de Ant. iure Ital. II, 9.* Postea vbi extra Italiam arma victricia extulere Romani, etiam in prouinciis ciuitas non vna municipiorum iuribus dona-

CXXI. Ea vel Italica vel Prouincialia?

(*b*) Ita editiones Cicerones priores, et ad veterum librorum fidem adornatae. Ast Paull. Manutius et postea Ism. Bullialdus *de populis fundis p.* 1. 936. *Tom. II. Thes. Ant. Rom. Graeu.* legerunt *iuris sui libertatem* pro *foederis sui libertatem*, quae lectio etiam editori Parisiensi Orationum Ciceronis, quae in vsum Delphini prodierunt, placuit. Sed antiquam lectionem erudite defendunt. H. Vales. in eodem *Thes. Ant. Rom. Tomo. II. p.* 1947.

donata eſt. Sic in Baetica Plinius *Hiſt. Nat. III, 2. ſeq.* numerat municipia VIII. in citeriore Hiſpania XIII. in Sardinia II. in Luſitania vnum. Eodem pertinent tot numi, in quibus ciuitates prouinciales, ciuitate donatae αὐτονομίαν ſuam celebrant *(c)*, de quibus Henr. Noris. *de Epoch. Syro Maced. III. p. 352.*

CXXII. Triplex municipiorum genus.

CXXII. Sed non vna tamen erat municipiorum conditio. Tria eorum genera diſtinguit Feſtus voce *Municipium p. 324.* quem locum a multis laudatum, a paucis intellectum, primus accurate expoſuit Ez. Spanhemius *Orb. Rom. Exerc. I. Cap. 12. §. 70. Primo* ergo, ex Feſti ſententia, *municipium id genus hominum dicitur, qui cum Romam veniſſent, neque ciues Romani eſſent, participes tamen fuerunt omnium rerum, ad munus fungendum vna cum Romanis ciuibus, praeterquam de ſuffragio ferendo, aut magiſtratu capiendo.* Hi ergo, dum in patria man-

(c) In numis aeneis Imperatorum, a municipiis et coloniis cauſis, quos collegit Io. Foy Vaillantius, occurrunt municipia varia veluti *Aelium Coillutanum* in Numidia *T. I. p.* 169. 198. 210. *T. II. p.* 31. 64. 79. *Bilbilis* in Hiſpania *T. I. p.* 12. 95. 100. *Calagurris* in eadem *T. I. p.* 21. 70. *Caſcantum* in eadem. *T. I p.* 71. *Cluuia* in eadem. *T. I. p.* 72. *Ergauica* in eadem *T. I. p.* 35. 76. 103. *Graccuris* in eadem. *T. I. p* 79. *Ilerda* itidem Hiſpanica. *T. I. p.* 36. *Illergauonia* ibidem *T. I. p.* 77. *Italica* ibidem. *T. I. p.* 37. 51. 78. 92. 96. *Oſca* ibidem *T. I. p.* 38. 78. 95. 103. *Oſicerda* ibidem *T. I. p* 80. *Stobienſe* in Macedonia. *T. I. p.* 132. 135. 143. 149 *T. II. p.* 15. 22. 43. 59. quod tamen tempore Vlpiani iuris Italici fuit. *l.* 8. §. 8. *D. de cenſib. Tarraco* in Hiſpania Tarraconenſi, *T. I. p.* 47. 53. 83. *Vtica* Iulia *T. I. p.* 86.

manſerunt, peregrini habiti: Romam commigrantes iura ciuitatis, ſed non optimo iure conſecuti ſunt, excluſi quippe a ſuffragii latione et petitione honorum. *Deinde* et id hominum genus dicebantur municipes, *quorum ciuitas vniuerſa in ciuitatem Romanam venit.* Et hi quidem veri ciues Romani erant, ipſaque iura ſuffragiorum ac honorum habebant. Vnde et certae tribui Galeriae adſcriptos fuiſſe docet Noris. *Cenotaph. Piſan. Diſſ. I, 1.* Tertium denique municipum genus ab eodem Feſto memoratur, *qui ad ciuitatem Romanam ita venerunt, vt municipes eſſent ſuae cuiusque ciuitatis et coloniae:* vel, vt paullo ante dixerat, *qui ea conditione ciues Romani fuiſſent, vt ſemper rempublicam a populo Romano ſeparatam haberent.* Atque hic in populi Romani leges et iura fundi non erant facti, nec ſe iisdem obſtrinxerant. Et in his tertii generis muncipiis ciues non gaudebant iure honorum et ſuffragiorum. Vnde nec tribui erant adſcripti, nec participes ſacrorum curialium habebantur, ſed ſua illis erant ſacra municipalia, ne quibus Feſtus *l. c.*

CXXIII. Illud adhuc obſeruandum, in municipiis plerisque eam fuiſſe inſtitutam reipublicae formam, quae imaginem quandam ſpeciemque reip. Romanae referet. Quemadmodum Romae ſenatus: ita in municipiis decurionum erat collegium (*d*), quod AMPLISSIMVM

CXXIII. Res publicae municipiorum.

(*d*) Hi ita dicti videntur Velſero *Rer. Auguſt. V. p. 74.* a decuriis, in quas fuerint deſcripti. Habebant hi ſuum

SIMVM ORDINEM, apud Cic. *pro Coelio XI.* NOBILLISSIMORVM ORDINEM, in lapide apud Gruter. *p. CCCXXI, 7.* ORDINEM SPLENDIDISSIMVM in alio *p. CCLXXV, 2.* VIROS PERFECTISSIMOS ET RRINCIPALES et ORDINEM SPLENDIDISSIMVM *p. CCCLXIII, 2.* ORDINEM SANCTISSIMVM *p. CCCXCIII, 5.* ac denique CONSCRIPTOS *p. CCCCLVI, 1.* vocari animaduertimus. Quemadmodum porro Romae erant bini consules: ita in municipiis Duumuiri, qui summo loco ciuitatibus praeerant, et ad consulem exemplum pro fascibus bacillis vtebantur. Lips. *Elect. I, 23.* Sed nonnunquam tamen et fascium vsum affectabant. Cicero *Agrar. II, 34.* de L. Considio et S. Saltio Capuae duumuiris: *Anteibant lictores, non cum blacillis*, (seu alias in municipiis fieri solebat,) *sed, vt hic praetoribus anteeunt, cum fascibus duobus.* Quin aliquando hi duumuiri consulum affectabant nomen. Quamuis enim id negent Velser. *Rer. Augustan. V, 272.* et Reines.

Var.

suum censum, non secus ac Romani senatores, qui erat centum millium. Plin. *Epist. I, 19.* Quemadmodum etiam Romae iis, qui non fuerant magistratus, nec triumphauerant, ornamenta aliquando consularia, praetoria, triumphalia dari solebant: Ita et in marmoribus municipiorum frequenter mentio fit ornamentorum Duumuiralium, Aedilitiorum, Quatuoruiralium, Decurionalium, veluti apud Spon. *Miscell. Erud. Ant. p. CLXIV.* EXORNATO ORNAMENTIS DECVRIONALIBVS. Inter ornamentu haec erat praetexta, decurionibus permissa. Liu. XXXIV, 7.

Var. III, 16. Capuanos tamen magiſtratus ſuos vocaſſe coſſ. obſeruat Cic. *pro Piſ. XI.* Alia exempla ſeſe offerunt apud Plin. *Hiſt. Nat.* VII, 43. Phil. a Turre *de colon. Foroiul. pag.* CCCLX. Gruter. *Inſcr. p.* CCCLI, 5. Henr. Noriſ. *Cenotaph. Piſ. Diſſ. I, 3.* Fabret. *Inſcript. X, 439.* Sic et Graece ὕπατοι et διςύπατοι duumuiri dicti. Olear. *ad Philoſtrat. vit. Herod. p. 546.* Conf. Euerard. Otton. *Diſſ. de conſul. extra Romam. Cap. II.* In municipiis porro erant Dictatores, (Cic. *pro Milon. X.*) Aediles (Suet. *de clar. Rhet. VI.*) Quaeſtores, Cenſores, qui et *quinquennales* dicebantur. Cic. *Verr. II, 52.* Liu. XXIX, 15. Gruter. p. CCCLXVI, 2. CCCCXXXII, 5. immo et praetores Liu. *Epitom.* LXXIII. Plin. *Hiſt. Nat.* XVII, 11. Spon. p. CLXXXII. Quatuoruiri, Decemprimi, et alii, de quibus Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. II, 8.* et omnium accuratiſſime Henr. Noriſ. *Cenotaph. Piſan, Diſſ. I, 3.* Porro quemadmodum Romae leges ferebantur: ita et in municipiis, idque eadem fere ratione vtrobique factum eſſe, patet ex loco Cic. *de Leg. III, 16.* *Et auus quidem noſter ſingulari virtute in hoc municipio, quoad vixit, reſtitit M. Gratidio, cuius in matrimonio ſororem, auiam noſtram, habebat, ferenti legem tabellariam.* Denique et Flamines ſuos habebant, non ſecus ac Romani, quorum meminit Cicero *pro Milon. X.* et publica vectigalia, quibus ſumtus in republica neceſſarii ſuſtinebantur: *l. 17. §. 1. D. Verb. ſign.* vt adeo in omnibus videantur municipes ſe ad Roma-

nae reip. formam, quantum fieri poterat, composuisse.

CXXIV. Coloniae quid? et cur deductae?

CXXIV. Haec de municipiis: pergendum ad COLONIAS. Ita vocabantur oppida, in quae populus Romanus ciues suos ad incolendum deduxerat, vel, vt Gellius *Noct. Att.* XVI, 13. ait, *ciuitates, ex ciuitate Romana quodammodo propagatae*. Solebant enim Romani ex Romuli instituto non seruitute mulctare oppida bello capta, sed saepe in ea colonos ex vrbe deducere, qui locis istis loco praesidii essent. Dionys. Halic. VII, 439. Appian. *de Bello ciuili. I. p. 604*. Et profecto vtilissimum erat hoc institutum, tum ad coërcendos veteres populos, tum ad reprimendas hostium iucursiones. Praeterea hoc pacto vrbana faex et sentina exhauriebatur, multisque seditionibus subtrahebatur fomentum. Immo et luculentum hoc erat medium praemiis afficiendi veteranos, iisque certos agros, e quibus alerentur, adsignandi. Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. II, 2. pag. 625. (e)*.

CXXV. Modus deducendi colonias.

CXXV. Coloniae deductionem praecedebant leges agrariae, quibus et ager, quem diuidi vellet populus, definiebatur, et quibus hominibus, quam multis, per quos, et quomodo esset diuidendus, praescripi solebat. De quibus legibus agrariis accuratissime suo more egit Car. Sigon. *l. c.* Lata eiusmodi lege, deducebatur

(e) Species quoque Coloniae fuit *ver sacrum*, quo omnia proximo vere nata Diis sacrabantur, puerosque adeo et puellas in adultam aetatem velabant et extr fines dein agebant. Festus voce *Mamertini*.

batur colonia modo per *triumuiros*, Liu. IV, 11. VIII, 16. modo per *decemuiros*. Cicer. *Agrar. II, 35.* quamuis et *quinqueuirorum*, *septemuirorum*, *vigintiuirorum coloniae deducendae* hinc inde fiat mentio: quos omnes decurionibus, auguribus, pontificibus, apparitoribus, ſcribis, librariis, praeconibus, architectis, mulis, tabernaculis, ſuppellectile, ianitoribus, ſtipatoribus corporis magnifice ornatos, poteſtatem in certos annos accepiſſe, non obſcure indicat Cicero *Agrar. II, 12. 13. 35.* Hi ergo ita conſtituti ornatique nouos colonos in agros, lege definitos, ſub vexillo, quaſi exercitum quendam, educebant. Cic. *Phil. II, 40.* Appian. *de Bell. ciu. III. p. 552. ſeq.* Plutarch. Gracch. *p. 839. Tom. I.* Vbi ad deſtinatum peruenerant locum, nouam vrbem et agrum (*f*) aratro circumſcribebant, eo more, quem paullo poſt ſequentis libri titulo primo explicabimus, ſingulisque colonis agri partem adſignabant. Liu. IV, 47. XXXVII, 57. Omnia vero fiebant auſpicato, et factis ſacrificiis, additaque luſtratione, vt ex Cicer. *Philipp. II, 40. Agrar. II, 12.* aparet, ex quo etiam conſtat, nefas fuiſſe, coloniam iterum eo deducere, quo antea deducta fuerat.

(*f*) De urbe res certa eſt ex locis Varronis, Plutarchi, aliorumque, paullo poſt *Lib. I. Tit. II. n.* 6. adferendis. Agros quoque vomere circumſcriptos, patet ex loco Cicer. *Philipp. II*, 40. *Caſilinum coloniam deduxiſti, quo erat paucis annis ante deducta, vt vexillum tolleres, et aratrum circumduceres, cuius quidem vomere portam Capuae pene perſtinxiſti, vt florentis coloniae territorium minueretur.*

CXXVI. Coloniae quotuplices?

CXXVI. Ceterum, vt municipia, ita coloniae non erant vnius generis. Aliae erant CIVIVM ROMANORVM, aliae LATINI, aliae ITALICI Iuris. Aliae porro TOGATAE vel plebeiae, aliae MILITARES dicebantur. Et has ſignis quibusdam in numis diſcerni, obſeruant eruditi. Coloniae enim plebeiae aratro; militares ſigno militari plerumque denotantur. Quae aratrum et ſigna iungunt, indicant, primam deductionem e ciuibus, ſupplementum e veteranis militibus fuiſſe, vt notat Raph. Fabret. *ad columnn. Traian. p. 10. ſeq.* Addunt alii alia ſigna, veluti Strauch. *de Beryt. Cap. II, 11.* quod coloniae Italici iuris praetulerint in numis virum ritu Gabino cinctum, et bouem agentem. Add. Io. Harduinus *Antirrhet. p. 136.* quod Italici et Latini iuris coloniae, (quas pro iisdem habet) nullis ſignis in numis diſtinguantur. Sed haec omnia plerumque falſa eſſe, iam alii docuerunt. Vid. Ez. Spanhem. *de Vſu et Praeſt. numiſm. Tom. II. p. 602. et Orb. Rom. Exerc. II. Cap. 19. p. 332.* Nos ea, quae certiora ſunt, conſectantes de coloniarum generibus ſingulis diſtincte agemus.

CXXVII. Quid coloniae ciuium Romanorum.

CXXVII. Coloniae CIVIVM ROMANORVM erant, quas potiore iure, quam Latii, deducebant Romani. Diſcrimen hoc tangit Liu. XXXIX, 56. vbi de colonia Aquileiam deducenda agit. *Illud agitabant*, inquit, *vti colonia Aquileiam deduceretur, nec ſatis conſtabat, an* CIVIVM ROMANORVM *deduci placeret: poſtremo* LATINAM *potius* COLONIAM

NIAM *deducendam, patres censuerunt.* Vtrum istae ciuium Romanorum coloniae omnia ciuitatis Romanae iura retinuerint, an eadem amiserint, adhuc disputant eruditi. Car. Sigonius *de ant. iure Ital. III, 3.* iis tantum iura Quiritium tribuit, veluti libertatis, gentilitatis, connubii, patriae potestatis, legitimi dominii, nexus, vsucapionis, et si qua sunt huius generis alia: adimit vero ipsis iura ciuitatis publica, veluti census, tributorum, vectigalium suffragii, honorum et similia. At Manutius *de ciuitate Romana* eos ius quoque ferendi suffragii magistratuumque Romae gerendorum retinuisse contendit, cuius sententiam etiam ex numis adstruxisse sibi videtur Io. Harduin. *Antirrhet. p. 136.* Et certe ciues saepe vocantur eiusmodi coloni apud Liu. VIII, 14. VI, 21. Ipsi quoque Latini, qui nomina in coloniam Romanam dederant, ciues Romani dicuntur facti. Liu. XXXIV, 24. Romae porro censi leguntur huius generis coloni apud Liuium XXIX, 37. Vnde non absurde colligas, omnia iura ciuitatis Romanae retinuisse ciues colonos. Sed potiorem tamen hac in re esse Sigonii sententiam, luculenter ostendit Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap. 19. p. 329. seq.* Nihil enim clarius est loco Dionis XLIII, p. 233. vbi Caesarem, ait aliis immunitatem, aliis agros, πολιτείαν δὲ τισὶ, καὶ ἄλλοις ἀποίκοις τῶν ῥωμαίων νομίζεσθαι: *aliis ciuitatem, aliis autem vt ius haberent coloniarum Romanarum*, dedisse: vbi ius ciuitatis Romanae a iure coloniarum ciuium Ro-

Romanorum manifesto seiungitur. Vt adeo admodum verosimile sit, colonias illas ciuium Romanorum iura suffragii, gerendorumque Romae magistratuum omnino amisisse.

CXXVIII. Quid coloniae Latinae?

CXXVIII. Durior longe conditio erat coloniarum LATINARVM, quippe quae ne iura quidem Quiritium habebant. Quod adeo verum est, vt ciues Romani, qui nomina in huiusmodi coloniam dederant, capitis deminutionem mediam paterentur. Cicero *pro A. Caecina XXXIII. Certe quaeri hoc solere, me non praeterit, (vt ex me ea, quae tibi in mentem non veniunt, audias,) quemadmodum, si ciuitas adimi non posset, in colonias Latinas saepe ciues nostri profecti sint? Aut sua voluntate aut legis mulcta profecti sunt: quam mulctam si sufferre voluissent, tum manere in ciuitate potuissent.* Add. *pro Domo XXX.* Boeth. *in Topic.* Ciceron. II. *p. 780.* Quod vero Salmasius cum aliis viris doctis autumat, colonias Latinas ex meris libertinis constitisse, illud dudum est a viris doctis explosum. Plura de coloniis Latinis dabunt Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap. 8. p. 46. seq.* Sigon. *de antiquo iure Ital. II, 2. p. 661.*

CXXIX. Quid coloniae iuris Italici et prouinciales?

CXXIX. Coloniarum ITALICI IVRIS iam supra meminimus. Eae procul dubio deterioris adhuc erant conditionis, quam Latinae, paullo melioris tamen, quam prouinciales. Discrimen inter vtrasque maxime in immunitate a tributis constitit, seu immunitate a censu capitis et soli. Donat. *ad* Suet. *Aug. XL.* Gothofr. *ad*

ad Cod. Theodoſ. Tom. V. p. 222. 223. Quanquam enim et prouinciales coloniae nonnunquam immunes erant a tributis, vt conſtat exemplo coloniae Caeſarienſis primae Flauiae *l. vlt. §. 7. D. de Cenſib.* et Plin. *Hiſt. Nat. III, 3. et 11.* colonias et ciuitates immunes ab iis, quae iuris erant Italici diſtinguit: tamen ex *l. vlt. §. 5. D. de cenſ.* ſatis patet, non in leuatione cenſus ſed immunitate a cenſu capitis et ſoli, illud ius conſtitiſſe. Forma vero cenſionis quae fuerit, et cur ea fuerit inſtituta, ſatis apparet ex *l. 4. D. de cenſib.* cui addendus Iac. Guther. *de offic. Dom. Aug. III, 9. p. 591.*

CXXX. Coloniae MILITARES ex militibus veteranis: quemadmodum PLEBEIAE ex ciuibus, vel, vt poſteriore aeuo dicebantur, ex *paganis* vel *priuatis*, (nam et hi militibus opponi ſolebant, *l. 19. C. de pact. l. 2. C. Theod. et l. 1. C. Iuſtin. de falſ. mon. l. 5. C. ad L. Iul. maieſt.*) ducebantur. Illae ideo inuentae, vt veterani milites, ſtipendiorum diuturnitate feſſi, praemium aliquando laborum caperent. Auctor huius inſtituti L. Sulla, quem deinde Iulius Caeſar, Auguſtus, aliique ſunt imitati. De coloniis militaribus a Sulla et Caeſare deductis, teſtatur Appian. *de Bello Ciu. III. p. 552. Epit. Liu. LXXXIX.* de aliis ab Auguſto miſſis Hyginus *de Caſtramet.* et, qui hic diligentiſſime omnia exſecutus eſt, Sigon. *de antiquo iure Ital. III, 4. p. 776. ſeq.* Ceterum in eiusmodi colonias integrae legiones cum centurionibus ac Tribunis ſuis deducebantur. Hyginus: *Mul-*

CXXX. Quid coloniae militares?

tis legionibus contigit bellum feliciter transfigere, et ad laborio∫am agriculturae requiem primo tirocinii gradu peruenire. Nam cum ∫ignis et aquila et primis ordinibus ac Tribunis deducebantur. Sed ab v∫u rece∫∫it hic mos tempore Neronis, de quo Tacit. *Annal. XIV, 28. Non enim vt olim, vniuer∫ae legiones deducebantur cum Tribunis et centurionibus, et ∫ui cuiusque ordinis militibus, vt con∫en∫u et caritate remp. efficerent: ∫ed ignoti inter ∫e, diuer∫is manipulis, ∫ine rectore, ∫ine affectibus mutuis, qua∫i ex alio genere mortalium repente in vnum collecti, numerus magis, quam colonia.*

CXXXI. Re∫p. coloniarum.

CXXXI. Ad rempublicam coloniarum quod attinet, in eo poti∫∫imum inter colonias et municipia erat di∫crimen, quod haec ∫uis legibus atque in∫titutis; illae dato a Romanis iure vtebantur. Gell. *Noct. Att. XVI, 13. Coloniarum alia nece∫∫itudo e∫t,* (quam municipiorum) *non enim veniunt extrin∫ecus in ciuitatem, nec ∫uis radicibus nituntur, ∫ed ex ciuitatibus qua∫i propagatae ∫unt, et iura in∫titutaque omnia populi Romani, non ∫ui arbitrii, habent.* Iis ergo legibus viuebant coloni, quas dederant Romani, et inprimis decemuiri, vel triumuiri coloniarum deducendarum. Quare merito apud eundem Gellium miratur Hadrianus Imp. Italicen∫es, et quaedam item alia municipia antiqua, cum ∫uis moribus legibusque vti po∫∫ent, in ius coloniarium mutari ge∫tiui∫∫ent. Ceterum iisdem pene, quibus municipia, etiam coloniae gaudebant magi∫tratibus. Publicum habebant decu-

decurionum consilium, nihilque in lapidibus frequentius est siglis DEC. COL. quemadmodum in iisdem marmoribus etiam SENATORES COLONIARVM occurrunt apud Reines. *Inscript. pag. CXXXII.* Erant et in coloniis Duumuiri, Aediles, Quaestores, Censores. Erant sacerdotes, augures, pontifices. Cicer. *Agrar. II, 35.* Vt adeo non abs re Gellius *l. c.* colonias *quasi effigies paruas*, *et simulacra maiestatis populi Romani* appellet. Addatur Car. Sigon. *de ant. iure Ital. II, 4. p. 666. seq.*

CXXXII. Proximae sunt PRAEFECTVRAE, quarum longe durior, quam coloniarum, erat conditio. Vnde et eae demum ciuitates in praefecturae formam redigebantur, quae iniquae ingrataeque erga populum Romanum fuerant, fidemque semel atque iterum fefellerant. Vti vel ex earum origine apud Liu. I, 38. iuncto loco Dionys. *Hal. III. p. 187.* apparet. Parum vero a prouinciarum forma differebat forma praefecturarum. Quemadmodum enim in illam quotannis praesides: ita in praefecturas *praefecti* mittebantur, qui tamen eatenus a praesidibus differebant, quod illi a populo, vel a Senatu, libera adhuc republica, deligerentur: hi partim a populo partim a praetore. Fest. voce *praefecturae p. 374.* Praefecturae ergo neque iure ciuitatis, neque Latii, neque Italico gaudebant, sed priuatum eorum ius omne ab edictis praefectorum; publicum a Senatu Romano proficiscebatur, qui iis pro lubitu tributa, vectigalia, militiam imperabat. Fuere tamen

CXXXII. Quid praefecturae?

praefecturae aliae aliis liberiores. Quemadmodum enim Capua in praefecturae formam redacta, nullum in vrbe remanebat corpus ciuitatis, nullus Senatus, nec plebis concilium, nec magiſtratus, teſte Liuio: XXVI, 16. ita in aliis praefecturis, Feſto auctore, fuit *quaedam reſpublica, quamuis magiſtratus ſuos non haberent.* Sane fuit in reliquis praefecturis Senatus ſimulacrum, qui conuentus dici ſolebat, qualem etiam poſtea, patrono Cicerone, Capuani impetrarunt. Cic. *pro Sext. IV.* fuit ordo equeſtris, fuere, qui publicam rem curarent, Aediles et Quaeſtores. Sed his omnibus praeerant, qui iuris dicundi cauſa Roma mittebantur, praefecti, quos Feſtus (dummodo non in mendo cubat locus) *Sexuiros* et *Quatuoruiros;* Horatius vero *Serm. I, 5. v. 35. Praetores*, appellat, vbi de Praefectura Fundana:

Fundos, Aufidio Luſco praetore, libenter
Linquimus, inſani ridentes praemia ſcribae,
Praetextam, et latum clauum, prunaeque catillum.

Praefecturas huiusmodi, in quas Populi ſuffragiis Praefecti mittebantur, Feſtus recenſet Capuam, Cumas, Caſilinum, Vulturnum, Liternum, Puteolos, Acerras, Sueſſulam, Atellam, Calatiam: Contra Praetor praefectos, teſte eodem, mittebat Fundos, Formias, Caeren, Venafrum, Allicas, Priuernum, Anagniam, Fruſinonem, Reaten, Saturniam, Nurſiam, Arpinum: quanquam pleraeque poſtremis temporibus ad coloniarum vel municipiorum conditionem perue-

peruenerunt. Vid. Car. Sigon. *de ant. iure Ital.* *II, 10. seq.*

CXXXIII. Reliquae ciuitates, quae neque municipia, neque coloniae, neque praefecturae, erant, ciuitates FOEDERATAE dicebantur. Erant enim liberae, nisi quod ex foedere quaedam debebant Romanis. Talis ciuitas foederata erat Capua, antequam in praefectura formam redigeretur, item Tarentum, Tibur, Praeneste, Neapolis, quae licet foedere obstrictae Romanis, adeo tamen rempublicam suam habebant, vt et ii, quibus aqua et igni interdictum, ciuitatem Romanam amisisse viderentur, simul ac in eiusmodi ciuitatem fuissent recepti. Forma reip. varia erat siquidem aliae dictatoribus et consulibus, aliae aliis magistratibus parebant, ceu luculenter idem ostendit Sigon. *l. c. II, 14.* CXXXIII. Ciuitates foederatae?

CAP. VI.

DE STATV PEREGRINORVM.

CXXXIV. Omnes, qui non erant ciues, veteribus Romanis PEREGRINI dicebantur, siue Latini essent, siue Italici iuris; siue in prouincia, siue in praefectura aliqua morarentur. Schilter. *Dissert. de iure peregrin. n. IX.* Hinc et in Latini iuris hominibus τῆς ξενίας σύμβολα, *signa peregrinitatis* reperit Appian. *de Bell. ciu. II. p. 443.* Et legem Mensiam, dum peregrinorum meminit, etiam ad Latinos pertinere, contra CXXXIV. Qui peregrini dicti?

tra M. Vertran. Maurum demonſtrauimus in *Comment. ad L. Iul. et Pap. II, 9. p. 226.* Neque tamen negauerim, Latinos, quippe ciuibus Romanis propiores, aliquando a peregrinis ſeiungi, veluti apud Vlpian. *Fragm. V, 4. XIX, 4.* Poſtea vbi Antoninus Caracalla ciuitatem cum omnibus, qui in orbe Romano viuebant, ingenuis communicauerat: ſoli libertini Latinae et dedititiae conditionis peregrini habiti ſunt, ceteri omnes Romani dicti. Inde eſt, quod dedititios peregrinis accenſet Vlpianus *Fragm. XX, 14.* De reliquis omnibus Romani orbis incolis ait Auguſtin. *in Pſalm. LVIII. Part. 1. ſub fin.* *Quisnam non cognoſcit, gentes ſubiectas imperio Romano? quae quidem erant, quando omnes Romani facti ſunt, et omnes Romani dicuntur.* Quod adeo verum eſt, vt et vniuerſum Romanum imperium *Romania* appellatum ſit, vt pluribus veterum teſtimoniis demonſtrant Caſaubon. ad Lamprid. *Alex. Seu. V.* Iuſtell. ad *Can. Eccl. vniu. IV. p. 95. Tom. I.* Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap. 6. p. 167.* Ex quo vero Iuſtinianus etiam libertinos ciuitatis Romanae fecit participes: exoleuit pene peregrinorum nomen, totiusque orbis incolae in *Romanos et Barbaros* diuiſi ſunt, quos ſolos vna cum ſeruis in *ea vnica totius mundi ciuitate peregrinari*, dicit Sidonius *Epiſt. I, 6.* Quemadmodum ergo omnes Romani Imperii prouinciae *Romaniae* vocabulo veniebant: ita reliquae terrae dicebantur ἡ βάρβαρος, vel *barbaricum*, eadem forma, qua

qua veteres dicere solebant *hosticum*, *pacatum*, *Vindelicum*, *Noricum*, *Celticum*, *Geticum*, ceu praeclare docuit Io. Fridr. Gronou. *Obs. II, 3. p. 233.*

CXXXV. Libera adhuc republica paullo durior erat peregrinorum conditio. Versari quidem in vrbe poterant, sed ita, vt seiuncta a ciuibus esset in peregrinos iurisdictio. Praeter vrbanum enim Praetorem alius quoque erat, peregrinus dictus, qui iuri inter peregrinos et ciues dicundo praeerat. *l. 2. §. 28. D. de orig. iur.* Creatus primum est A. V. C. Icx. vt auctor est Flor. *Epit. Liu. XIX.* Inter vrbanum vero et peregrinum Praetorem cum aliae, tum hae quoque erant differentiae, quod ille hoc erat honoratior, quod apud illum lege agi poterat, apud hunc non poterat, vt erudite ostendit Franc. Hotoman. *de Magistr. Rom. p. 121.* Eundem edictum in albo proponere consueuisse, quod negat idem Hotomanus, supra suo loco a nobis demonstratum est.

CXXXV. Peregrinis in vrbe praetor singularis ius dicebat.

CXXXVI. Deinde in vrbe quidem habitabant peregrini: sed veluti praecario. Vnde saepe magistratuum arbitrio vrbe expulsi sunt. Sic iam anno V. C. IↃCXXVII. peregrinos omnes vrbe excedere iusserat M. Iunius Pennus, Tribunus plebis, cuius legis mentio fit apud Ciceron. *de Offic. III, 11. in Brut. XXVIII.* et Fest. *voce respubl. p. 407.* Similem legem A. V. C. IↃCLXXXVIII. L. Cotta et L. Torquato Coss. tulit, non Aemilius quidam Papus

CXXXVI. Saepe ex vrbe expellebantur.

pus (*g*), nec, vt Ant. Auguſtino viſum, Papirius quidam, ſed C. Papius Celſus, qui omnes peregrinos, exceptis iis, qui Italiam incolebant, et Glaucippo neſcio quo, vrbe exeſſe iuſſit Dio Caſſ. XXXVII. *p. 33.* Cic. *de Offic. III, 11. Agrar. I, 4. pro Archia V.* (*h*), Idem deinde factitarunt Imperatores, quoties arctior annona incolarum numerum imminui ſuaderet. Auguſtum magna aliquando ſterilitate ac difficili remedio venalitias et laniſtarum familias, peregrinosque, omnes, exceptis medicis et praeceptoribus, partemque ſeruitiorum vrbe expuliſſe, auctor eſt Sueton. *Aug. XLII.* Idem ſuo tempore factum, conqueritur Ambroſ. *de Offic. III, 7.* Sed poſterius hoc exemplum de barbaris, Romae commorantibus, videtur intelligendum. Nati enim in orbe Romano tantum abeſt, vt Roma exularint, vt maximam plebis Romanae partem conſtituerent ſub imperatoribus, maxime ex quo tempore omnes qui in orbe Romano viuebant, ciues eſſe iuſſerat Antoninus Caracalla. Iam ſub Domitiano ea de colluuie conqueritur Iuuenal. *Sat. III. v. 58.*

Quae

(*g*) Ita exiſtimauerat neſcio quis, quem erudite refellit Car. Sigon. *de Nomin. Rom. pag.* 1426. edit. Gothofr.

(*h*) Monimentum huius legis Papiae egregium extat in numis L. Papii Celſi, C. illius Papii legislatoris agnati, in quibus tabella conſpicitur, cum literis PAPI, quam de lege hac Papia interpretantur Ez. Spanh. *de Vſu. et Praeſt. Numiſm. VI. p.* 180. Fulu. Vrſin. *de Famil. Rom. p.* 196. Adde, quae de hac lege diximus plenius in *Comm. ad L. Iul. et Pap. Popp. l.* 1. 3.

Quae nunc diuitibus gens acceptissima nostris,
Et quos praecipue fugiam, proberabo fateri,
Nec pudor obstabit: non possum ferre, Quirites,
Graecam vrbem, quamuis quota portio faecis
Achaei?
Iam pridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes,
Et linguam, et mores, et cum tibicine chordas
Obliquas, nec non getilia tympana secum
Vexit; et ad circum iussas prostare puellas.

Et Herodianus *Hist. I, 12.* referens, pestilentiam sub Commodo Romanum orbem deuastasse, eam potissimum addit in ciuitatem Romanam saeuiisse, πολυάνθρωπόν τε ὖσην, καὶ τὰς πανταχόθεν ὑποδεχομένην, *quae et per se populo abundarit, et aduenas toto orbe confluentes exceperit.* Idem *Lib. VII. cap. 7.* populi Romani indolem, qualis sub Maximino Imperatore fuerit, descripturus: Καὶ πάντες μὲν, inquit, ὄχλοι κοῦφοι πρὸς τὰ καινοτομούμενα, ὁ δὲ ῥωμαίων δῆμος ἐν πλήθει μεγίστω καὶ ποικίλω συγκλύδων τε ἀνθρώπων πολὺ καὶ ῥᾴδιον ἔχει τὸ τῆς γνώμης εὐκίνητον. *Nam etsi vbique vulgus semper ad res nouas leuissimum: tamen Romana plebs in primis, quae ex magna variaque etiam peregrinorum multitudine constat, longe ceteris mobilior est.* Et sane tot Romae Syri, Phoenices, Aegyptii, Afri, Graeci, Asiatici non modo inter plebeios erant, sed et summis fulgebant honoribus, vt nihil ferre Romani sanguinis Romae superesse videretur, et vrbem incolis priuaturus fuisset, qui iussisset vrbe excedere peregrinos.

CXXXVII.

CXXXVII. Iure Quiritium et ciuitatis carebant peregrini.

CXXXVII. Quod ad iura peregrinorum attinet: paucis omnia complectemur, ſi eos tum iuribus Quiritium, tum iure publico ciuitatis, plane caruiſſe dixerimus. Non ergo liberi erant iure Quiritium ita, vt flagris virgisque caedi non poſſent. Neque erat ipſis ius connubii cum ciuibus, Vlpian. *Fragm. V*, 4. (quamuis eſſet ius matrimonii, quod vocabulum iuris gentium eſſe docuimus in *Elem. Iur. Ciu.* §. *CL.*) neque ius patriae poteſtatis, *l. 3. D. de his qui ſunt ſui vel alieni iur.* neque iura patronatus *l. 10. §. 2. D. de in ius voc. Plin. Epiſt. X*, 12. neque teſtamenti factio (*i*), aut ius ex teſtamento quidquam capiundi. *l. 1. pr. D. ad L. Falc.* Vlpian. *Fragm. XX*, 14. *l. 1. C. de her. inſt. l. 6. §. 2. D. eod.* Immo nec teſtibus eis eſſe licebat in teſtamento ciuis. *l. 30. C. Theod. de haeret.* Denique nec ius habebant legitimi dominii, nexus, mancipii, (quamuis recte ab iis iniri et explicari poſſent contractus et negotia iuris gentium), (quibus etiam acceptilatio, non quidem ratione originis, ſed ratione vſus accenſetur. *l. 8. §. 4. D. de acceptilat.*) nec ius vſucapionis, de quo iam in XII. Tabulis fuerat cautum: ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS ESTO. Vid. infra

Lib.

(*i*) Hinc mortuo peregrino, bona aut tanquam vacantia in fiſcum cogebantur, aut priuato acquirebantur, ſi peregrinus ſe ad aliquem veluti patronum applicuiſſet, eique in clientelam dediſſet. Tunc enim, illo mortuo, patronus IVRE APPLICATIONIS in iſtius peregrini bona ſuccedebat. Cic. *de Orat. I*, 39.

Lib. II. Tit. VI. Cum ergo ius Quiritium nullo modo haberent: facile patet, eos multo minus gauisos iuribus census, legionis, tributorum, suffragii, petendorum honorum, aliisque huius generis.

CXXXVIII. Sed quamuis haec omnia recte se habebant: non vnam tamen admittunt exceptionem. Primo enim, vt supra diximus, haud paullo melior erat conditio Latinorum et Italorum, qui tamen et ipsi peregrinis ante legem Iuliam accensebantur. Deinde multis peregrinis concedebantur quaedam iura Quiritium, vel beneficio populi, vel clementia Principum. Sic iam supra obseruauimus, datum esse quibusdam peregrinis ius connubii, patriae potestatis, testamenti factionis. Et hoc est celebre illud ius, vtendi toga, cuius mentio fit *l. 32. D. de iure fisci.* Accedit tertio, quod licet iure Quiritium testari haud possent peregrini, liceret tamen eis *aduersus ciuitatis suae leges testari* (*k*), vti ait Vlpianus *Fragm. XX,* 14. Vbi *aduersus* idem esse ac *secundum*, iam pridem obseruarunt eruditi. Quarto, multa etiam

CXXXVIII. Exceptiones quaedam huius regulae.

(*k*) Hinc et ii, quibus aqua et igni interdictum fuerat, quamuis ad peregrinitatem essent redacti, testari tamen poterant, secundum leges videlicet ciuitatis, in quam fuerant recepti, et sub Tiberio adhuc exemplum eiusmodi testamenti memoratur apud Tacit. *Annal. IV,* 43. Sed hic ipse Principes eiusmodi exulum testamenta primus prohibuit, teste Dione Cass. *Hist. LVII. p.* 618.

etiam in fraudem legum commodumque peregrinorum fuerant inuenta. Sic tametſi nihil ex teſtamento capere poſſet peregrinus: recte tamen et iure aliquamdiu capiebat per fideicommiſſum. §. 1. *Inſt. de fideicomm. hered.* quamuis poſtea omnia fideicommiſſa in fraudem legum relicta, irrita eſſe iuſſerit SCtum Plancianum, *l. 59.* §. *1. D. ad L. Falc.* Vlp. *Fragm. XXV, 17.* quod ſub tempora Veſpaſiani, M. Plancio Varo Coſ. ad Senatum referente, conditum eſſe, coniecimus in *Comm. ad L. Iul. et Pap. Popp. II, 6. p. 192. ſeq.* Denique multa ſenſim ſub Imperatoribus mutata ſunt, quae antiqui Romani in peregrinorum odium conſtituerant. Sic cum *caſtra olim eos, quos ad labores et pericula accipiebant, faſtidioſe legerent;* vt ait Seneca *Epiſt. XLIV.* poſtea etiam prouincialibus, ac denique ipſis barbaris, locus non ſolum inter auxilia et ſocios, ſed et in ipſa legione, conceſſus eſt, vt iam ſupra eſt a nobis obſeruatum.

CXXXIX. Peregrinis non erat ius togae.

CXXXIX. Cum ergo tanta eſſet inter ciues et peregrinos differentia; haud ſane mirandum eſt, etiam externis quibusdam ſignis ſecretos illos voluiſſe Romanos. Ciues incedebant togati, qui togae amictus tam proprius iis erat, vt et *togati* pro Romanis, quemadmodum *palliati* pro Graecis, dicantur. Sicuti ergo dedecori hoc erat Romanis, ſi palliati incederent: Cic. *pro C. Rabino cap. IX.* ita peregrinis togae vſu legibus fuerat interdictum, Sueton. *Claud. XXV.* Plin. *Epiſt. IV, 11. VII, 3.* adeo-

adeoque ſpeciali conceſſione opus erat peregrinis, qui togati incedere vellent. *l. 32. de D. iure fiſci* (*l*). Erat vero toga amictus exterior, laneus, ſemicircularis, tunicae ſuperiniectus, apertus (*m*), et ad talos vsque defluens, quem pluribus deſcribunt A. Ruben. *de Re Veſt. I, 6. p. 39.* Io. Bapt. Donius *de vtraque penula.* Car. Sigon. *de Iudic. III, 18.* Ceterum quamuis communis hic eſſet ciuium habitus: ordines tamen inſignibus quibusdam diſtinguebantur. Magiſtratus enim toga praetexta; ſenatores lato clauo; equites anguſto clauo (*n*) vti ſolebant. Enimuero exoleuit ſenſim ipſos inter Romanos togae vſus (*o*), magisque placuere tunicae et birri, vt magno eruditionis apparatu oſtendit Claud. Salmaſ. *Annot. ad* Tertullian. *de Pallio. p. 79.*

(*l*) Gloſſae ergo figmentum eſt, in ea lege *togans* accipi pro munere aduocati. Vid. Schilter. *diſſ. de iure peregrin. n. XXVII.*

(*m*) Octau. Ferrarius *de re veſtiar.* probare conatus eſt, togam Romanorum clauſam fuiſſe. At omnes ſtatuae veteres repugnant, quod ſolide demonſtrauit Rubenius, quem Antiquarii plerique ſequuntur.

(*n*) Latus clauus Senatorum et anguſtus Equitum purpurea linea aut virga fuit oblonga claui longi inſtar tunicis aſſuta, adeoque non claui caput rotundum referens, quae Octauii Ferrarii opinio fuit; quem Rubenius quoque recte confutat.

(*o*) De Auguſto Sueton. *Aug. XL. Etiam habitum cultumque priſtinum reducere ſtuduit. At viſa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundus et clamitans: En ait,*

Romanos rerum dominos, gentemque togatam!

Vnde patet, iam ipſis Auguſti temporibus togae vſum exoleſcere coepiſſe.

CXL. Nec Praenomina habebant.

CXL. Sic et nominibus diſcernebantur ciues et peregrini: ſiquidem illi etiam praenominibus, hi ſolis nominibus vtebantur, neque prius praenomina accipiebant, quam eſſent in ciuitatem adſciti. Cic. *Epiſt. ad Famil. XIII, 36. Cum Demercio Mega mihi vetuſtum hoſpitium eſt: familiaritas autem tanta, quanta cum Siculo nullo. Ei Dolabella, rogatu meo, ciuitatem a Caeſare impetrauit: qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur.* Ex quo loco etiam apparet, ipſa gentilia etiam nomina, vt et cognomina eorum adſciuiſſe peregrinos, a quibus vel quorum ope fuerant ciuitate donati, vel alio adfecti beneficio. Id quod etiam ex praecedente epiſtola diſcimus, vbi de Philoxeno, qui poſtea C. Auianus dictus eſt: *Nomen autem Auiani* inquit *conſecutus eſt, quod homine nullo plus eſt vſus, quam Flacco Auiano, meo, quemadmodum te ſcire arbitror, familiariſſimo.* Sed ne nimium excreſcat haec appendix: hic quidem ei colophonem imponere viſum eſt.

LIBRI II. TIT. I.

DE RERVM DIVISIONE, ET ACQVIRENDO IPSARVM DOMINIO.

Cum superiore libro de iure personarum exposuerit Iustinianus: hoc secundo, Caium secutus ducem, DE REBVS agit. Quare, rerum diuisiones paullo accuratius ac distinctius ex antiquitatibus Romanis proponere, atque hinc inde illustrare iuuabit. Ceterum res et pecunia quomodo differant in iure nostro, ex *l. 5. pr. D. de verb. sign.* satis notum est.

I. Prima rerum diuisio.

I. Summa rerum diuisio, vt recte obseruat Caius, *l. 1. D. de diuis. rer.* (a) in duos articulos deducitur. Aliae enim erant DIVINI IVRIS; aliae HVMANI. Illae iterum in SACRAS et RELIGIOSAS diuidebantur. SANCTAE enim quae addi solent, tantum *quodammodo diuini iuris* habebantur, *vt diligentius vrbs religione, quam moenibus, cingeretur.* Cicero *de Nat. Deor. III, 40.*

II. Res sacrae.

II. Res SACRAE dicebantur, quae publico ciuitatis instituto auctoritate Pontificum erant sollenniter consecratae. Fest. *voce sacer.*

(a) In Auiani compilatione, in qua ea lex aliter legitur, totum hoc Caii fragmentum interpolatum esse, vnicuique patet. Aleand. *Not. ad Caii Inst. II, 1. 1.*

ſacer. p. 417. quales erant arae, aedes, donaria(*b*), et quidquid fuerat Diis conſecratum. Et quidem vni Deo publice conſecratae aedos, *fana*; pluribus ſimul, tanquam συμβώμοις dedicatae *delubra* dicebantur. Iſ. Voſſ. *ad Pomp. Mel. II, 3. p. 147.* Publice, inquam, conſecratae. Nam vel Senatus auctoritas, vel populi iuſſus, vel principis decretum accederet, oportebat. Priuata enim auctoritate nihil fiebat ſacrum. Vid. Guther. *de iure pontif. III, 12.* Templa ſacra fiebant *inauguratione*, dum augures ſpatium ſollenniter capiebant. Tacit. *Hiſt. IV, 83.* Id enim dicebatur *inaugurari* Cic. *pro Domo LIII.* Quaecunque vero loca non erant inaugurata, ea non *templa* dicebantur, ſed *aedes ſacrae.* Gell. *Noct. Att. XIV, 1.* Sequebatur II. *luſtratio areae*, quae fiebat a militibus, quibus fauſta erant nomina, felicibus ramis; quibus ſuccedebant virgines Veſtales cum pueris puellisque patrimis et matrimis, quae aqua e riuis, fontibus amnibusque hauſta, vniuerſam aream perluebant. Denique

(*b*) Aliae erant res *ſacro commendatae*, vt vocat Cicero *de Leg. II, 9.* Hae enim non conſecratae erant Diis, ſed tantum ſecuritatis cauſa in templis depoſitae. Cic. *de Leg. II, 16.* Sane in templis et delubris ſecuritatis cauſa deponi ſolebant res pretioſiſſimae. In templo Saturni et Opis aſſeruabantur leges, SCta, pacta, foedera et pecuniae publicae. Seuerus Imp. pecunias ſuas et theſauros in templis repoſuerat. Herodian. *Hiſt. IV, 4.* Quin immo in pacis templum, omnium opulentiſſimum et egregie munitum vniuerſos ferme ſuas diuitias congregaſſe, refert idem auctor *Lib. I. Cap. XIV.* Vnde et templa cuſtodiis militaribus cincta fuiſſe, obſeruat Lipſ. *Not. ad* Tacit. *Annal. Lib. I. p. 17.*

nique et magiſtratus aderant, qui, praeeunte Pontifice ſuoue taurilibus luſtrabant ſpatium, et ſuper caeſpitem reddebant exta, ac denique precati Deos, vt ſuas ſedes diuina ope attollerent, fundamenta ſollenniter iaciebant, iniecto ingente ſaxo. Tacit. *Hiſt. IV, 83.* Lapis eiusmodi dicebatur *auſpicalis*, qualis deſcribitur apud Grut. *Inſcr. p. XXXIX, 5.* Abſoluta aede, etiam III. *dedicatione* opus erat, peragenda a magiſtratu maiore, qui praeeunte Pontifice ſollenne carmen recitabat (*c*), poſtea manu tenens (*d*), Liu. II, 8. Cicero *pro domo XLVII.* Valer. Max. V, 10. Grut. *Inſcript. p. XXIII, 12.* Formulas, vt ſolet, magno ſtudio collegit Barn. Briſſon. *de Formul. I. p. 124.* Vt vel vnam exempli cauſa proferamus, Ioui Feretrio templum his verbis dedicauit Romulus: IVPITER FERETRI, HAEC TIBI VICTOR ROMVLVS REX ARMA FERO, TEMPLVMQVE IIS REGIONIBVS, QVAS MODO ANIMO METATVS SVM, DEDICO, SE-

(*c*) Ab his ſollennibus verbis templa etiam FANA dicta ſunt, Feſt. *voce fanum. p.* 287. *Fanum a fano dictum, ſiue a fando, eo quod, tum Pontifex dedicat, certa verba* FATVR. Ita et Varro *de Lingua Lat. V,* 7. *p.* 38. Argutiora enim ſunt illa Iſ. Voſſii *ad Pompon. Mel. p.* 147. fanum deriuantis a Graeco ναὸς, ναϝός, vnde tranſpoſitione Aeolica factum *fanus* vel *fanum.* Plutarchus *in Poplic. p.* 104. Sollenne iſtud carmen vocat νενομισμένας ἐπὶ τῇ καθιερώσει φωνὰς *legitima dedicationis verba.*

(*d*) Vnde et *manu conſecrationes fieri* dicebantur. Cicero *de Leg. II,* 11. Et Ouid. *Faſt. I. v.* 403.

Sacra vocant augusta patres: augusta vocantur
Templa ſacerdotum rite dicata manu.

SEDEM OPIMIS SPOLIIS, QVAE, REGIBVS DVCIBVSQVE HOSTIVM CAESIS, ME AVCTOREM SEQVENTES POSTERI FERENT. Liu. I, 10. Solebant denique dedicationi IV. *leges* quaedam adiici, quales hinc inde in vetuſtis marmoribus leguntur, recenſitae ab eodem Briſſon. *Form. I. p. 125.* Accedebant demum epulae et ſportularum diſtributiones, vel publico nomine, vel a priuatis factae, quarum meminit marmor apud Reineſ. *Claſſ. I, 99.* Quibus omnibus rite peractis, ita occupaſſe locum credebatur religio, vt nunquam eſſe poſſet in dominio priuati, etiamſi aedes eſſent dirutae aut vetuſtate collapſae. Plin. *Epiſt. X, 76. l. 6. §. 3. D. h. t. l. 73. D. de contrab. emt.* Vnde Macrobio *Saturn. III, 3.* ſacra *Deorum haberi*, id eſt, in Deorum dominio eſſe, ait. Sacrae tamen res eſſe deſinebant exauguratione, quae fiebat per euocationem ſacrorum *l. 9. D. h. t.* quo de ritu videndi Macrob. *Saturn. III, 8.* Iac. Raeuard. *coniectan. II, 17.* Briſſon. *de Form. I. p. 54. 63. 64.* Captae quoque ab hoſtibus res ſacrae eſſe deſinebant, liberatae tamen, quaſi poſtliminii iure priſtinam recuperabant ſanctimoniam. *l. 36. D. de relig. et ſumt. fun.* Vnde facile patet, cur Romani hoſtes DIVINA HVMANAQVE omnia dedere iuberent. Liu. I, 38.

III. Res religioſae.

III. RELIGIOSAE res non minus, ac ſacrae, iuris Pontificii erant, vt patet ex fragmento Ciceronis apud Nonium Marcell. II, 805. *p. 582.* Vnde etiam *ſanctae* aliquando dicuntur, tanquam ſanctione a Pontificibus munitae.

tae. Gell. *Noct. Att. IV, 9.* Statim vero locus fiebat religiosus, si quis mortuum in locum suum intulisset. *l. 6. §. 4. D. h. t.* siue id liberi hominis esset cadauer, siue serui. *l. 2. D. de relig. et sumt. fun.* Vnde et diui fratres cenotaphium religiosum esse negant, *l. 7. D. de rer. diuis.* quamuis aliud visum fuerit Marciano in *l. 6. §. vlt. D. eod.* vbi conferendus Ampl. Bynkersh. *Obs. I, 5.* Ante rescriptum illud cenotaphium religiosum habitum esse, vel ex illis Virgilii *Aen. III. v. 303.* patet:

--- *Manesque vocabat*
Hectoreum ad TVMVLVM, *viridi quem caespite* INANEM
Et geminam, lacrymis causam, sacrauerat aras.

Religiosa eiusmodi loca semper erant extra vrbem (*e*), in agris, et maxime propter vias publicas. Vnde tam frequens *viatorum* mentio fit in antiquis monimentis.

IV. Qualia Romae sepulcra fuerint?

IV. RELIGIOSA habebantur sepulcra, quia dedicata erant *Diis Manibus*. Haec qualia apud Romanos fuerint, paullo accuratius est explicandum. Vnusquisque sepulcrum sibi in suo aliquo fundo deligere solebat. Bene tamen de republica meritis locus publice dari, Reinef. *Inscr. Class. VI, 32.* pauperibus et minus locupletibus indulgentia Pontificum attribui

 solebat.

(*e*) Non licebat enim per Leges XII. Tabularum mortuum intra vrbem sepelire. Cicer. *de Leg. II, 23.* Quam legem firmarunt Hadrianus *l. 3. §. 5. D de sepulcr. viol.* et Diocletianus et Maximianus, Augg. *l. 12. C. de religios.*

ſolebat. Idem. *Inſcr. Claſſ. XVII, 1.* Aliquando plebem ſibi conciliaturi, praedium aliquod ſepulcris pauperum deſtinabant, veluti Baebius Gemellius Saſſinas, qui in monimento apud Reineſ. *Claſſ. VII, 20. municipibus ſingulis incolisque loca ſepulturae dat, circa ſuum praedium, extra qui ſibi laqueo manus intulerint, et qui quaeſtum turpem profeſſi ſint.* Ditiores plerumque eo loco exſtruebant pyramidem, columnam aliamue molem ſplendidam, e marmore plerumque ſolido, vnde et *Domus marmorea* pro ſepulcro dicitur. Tibull. III, 2. Et quamuis, quantum ſumtuum ſepulcris impendi poſſet, Edicto Aedilium expreſſum eſſet, teſte Cicerone *Philipp. IX, 7. Epiſt. ad Attic. XII, 35. 36.* Reineſ. *Inſcr. II, 73.* tanta tamen, gliſcente luxu ea in re Romanorum magnificentia eluxit, vt eam non ſine ſtupore in marmoribus et monimentis intueamur. In ipſis ſepulcris ſpecus ſubterranea dicebatur HYPOGAEVM vbi locus erat certo ollarum vel vrnarum numero deſtinatus, qui OLLARIVM vocabatur, Grut. *Inſcript. p. DCCCCXXXV, 9.* Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* XI, 100. vel SCHOLA OLLARVM. Reineſ. *Claſſ.* XVI, 53. Ius enim ſepulcrorum erat diuerſum. Alia plures; alia pauciores vrnas habere poterant. In inſcriptione Reineſiana *Claſſ.* XVI, 60. ſunt OLLAE SINGVLARES PERPETVAE V. In aliis monimentis numerantur XV. Id. *Inſcr. Claſſ. XVI, 53.* in aliis *XXIV.* Id. *Claſſ. XIV, 145.* in aliis *XXIX.* Id. *Claſſ. I, 240.* Loculi vero ad recipiendas has ollas cinerarias com-

comparati, COLVMBARIA vocantur in marmoribus, quorum multa attulit, ipſamque columbariorum formam oculis ſubiecit Fabrett. *Inſcript. Cap. I. p. 10. ſeq.* vbi et Reineſium notat, *Claſſ. VII. Inſcript. 21.* columbarium columbarum latibulum interpretantem. Sed ita ſe res habebat, quamdiu corpora cremari ſolebant, id quod et poſt Antoninorum tempora factum eſſe, ex monimentis paene innumeris patet. Exoleſcente paullatim eo ritu, arcas loco ollarum conſtituebant in hypogaeis, vel marmoreas, vel ex lapide Tiburtino, Grut. *Inſcr. p.* MCVIII, 6. vel fictiles. Id *Inſcr. p.* DCCCCIII, 12. vel ex Aſſio lapide, cuius ea vis erat, vt cadauera ſtatim conſumeret. Qui lapis cum frequentiſſime his vſibus inſeruiret, factum eſt, vt arcae illae dictae ſint *ſarcophagi*, ceu iam vidit Cuiac. *Obſ. XXI, 13.* Quemadmodum ergo in aliis monimentis legimus, ibi ſita eſſe OSSA, Grut. *Inſcr. p.* DXXXVII, 7. p. DCCCLXII, 3. vel CINERES: Id. p. DCXCVI, 5. ita in aliis verba occurrunt: CORPVS. INTEGRVM. CONDITVM. SARCOPHAGO. Id. p. DCLXXXVIII, 10. p. DCLXXXIX, 8. In eodem porro HYPOGAEO, vbi oſſa, cineres, cadauera requieſcebant, erant *lampadaria*, vel lychnuchi, quorum mentio fit apud Dion. Caſſ. *in Domitian. vit. p. 763.* et apud Reineſ, *Inſcr. Claſſ. I, 240.* et *Claſſ. XI, 100.* eorumque cura, niſi ita comparata eſſent, vt perpetuo lucerent, demandari ſolebat libertis vel ſeruis. Supra hypogaeum erant

erant caenacula. Grut. p. DCXL, 2. armaria, Grut. p. CCCLXXXIII, 4. arae, Grut. p. DCCVI, 13. p. DCCVIII, 4. p. DCCXXI, 8. p. DCCCVII, 12. immo et ſigna et ſimulacra deorum, et genii familiae, qualia deſcribuntur in marmore apud Reineſ. *Inſcr. I, 240.* Vnde facile patet, cur ibi et aeditui fuerint, qualis ille AEDITVVS SEPVL. SERG. FAMILIAE, qui AEDITVAVIT ANN. XII. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. V, 53.* itemque cur itum, ambitum, aditum ſepulcris ſuis ſtipulati ſint veteres, ad coronandum, ſacrificandum, veſcendum, quales formulae ſunt apud Grut. p. DLX, 5. p. DCCCLXIV, 2. p. DCLXII, 5. p. MLXXXI, 1. cur item et eam legem ſepulcris additam reperiamus, vt ſi quis ibi furtum feciſſet, perinde obligatus ſit, ac ſi ſacrilegium commiſiſſet. Grut. p. MLXXVI, 10. itemque, vt qui ibi minxerit, aut cacauerit, Deos ſuperos et inferos iratos habeat. Fabrett. *ibid. p. 110.* Denique vt hanc deſcriptionem ſepulcrorum abſoluamus, et extra ea quaedam fuiſſe, obſeruamus, quae ad illa referebantur, veluti *hortos*, *aedificia*, *tabernas*, *macerias*, *ſcalaria*, et inprimis *vſtrina*, quamuis ea monimentis ſuis applicari, quidam vetuerint. Grut. *Inſcript. p.* DCLVI, 3. *p.* DCCLV, 4. *p.* MXLIV, 7. 8.

V. Cur illa religioſa habita ſint.

V. Iam ergo non eſt quod miremur, religioſa habita fuiſſe ſepulcra quaelibet. Dedicata enim erant Diis Manibus vel Diis inferis. Diſcimus hoc ex ipſis monimentis, in quibus frequentiſſimae ſunt formulae; D. M. vel D. M. S. id eſt DIS MANIBVS SACRVM vel DIS. INFE-

INFERIS. MANIBVS. SACRVM. Iac. Guther. *de iure Manium III, 1.* Immo et propter eosdem Manes conſecrata dicebantur ſepulcra Gruter. *Inſcript. p.* IↃCCCLXVII, 5.

HAEC. AEDIFICIA. PROPRIA.
COMPARATA. FACTA.
DICATAQ. SVNT. MONIMENTI.
SIVE. SEPVLCRVM. EST. ET.
OLLARVM. QVAE. IN. HIS. AEDIFICIIS.
INSVNT. ET. CONSACRATAE. SVNT.
RELIGIONISQVE. EARVM. CAVSA.

Conſecrationis ſepulcri mentio etiam fit apud eundem Grut. *p.* DCCCXII, 5. et *p.* DCCCVII, *12.* Nec raro monimenta LOCA SACRA appellantur, apud Grut. p. DCCC, 9. p. DCCCCXXXIV, 4. p. DCCCCLVI, 8. Nec ipſum tantum ſpacium, quo cadauer concludebatur, occupare videbatur religio, ſed et aliquam vicinae areae partem, cuius ambitum non ſolum in monimentis deſignabant, hoc modo IN. FR. P. X. IN. AGR. P. XX. id eſt, *in frondem pedes X, in agrum pedes XX.* Horat. *Serm. I, 8. v. 12.* ſed et maceriis murisque includebant, vt erudite docet Briſſon. *Antiqu. Rom. III, 15. et 16. p. 36. ſeq.* Exempla ſunt apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VIII, 75. XII, 37. 69. 70.* Ceterum ob hanc religionem corpora ſemel illata ſepulcro tolli non poterant, niſi impetrata a Pontificibus vel principe venia *l. 8. et 38. pr. D. l. 14. C. de religioſ.* vel in prouinciis a Praeſide *l. 1. C. de religioſ.* Exemplum exſtat apud Gruter. *Inſcript. p.* IↃLXXVIII. vbi RELIQVIAE

QVIAE TRAIECTAE. dicuntur III. NON FEBR. EX PERNISS. COLLEGII. PONTIFICVM. PIACVLO. FACTO. Immo ne refici quidem monimentum poterat, ſine permiſſu Pontificum, niſi id ita fieri poſſet, ne reliquae tangerentur. *l. 44. §. 1. D. de rel.* Id quod etiam ex marmore conſtat apud Gruter. p. IↃXVIII, 4. Immo nec corpus in alia arca poterat collocari, niſi volente principe. Grut. p. DCVII, 1.

VI. An ſepulcra vendi potuerint,

VI. Multo minus ergo ſepulcra erant in commercio vel dominio, *l. 12. §. 1. D. de religioſ.* quamuis ipſum ius inferendi mortuum in alium transferri quocunque titulo poſſet. *l. 14. C. de legat.* Si locus religioſus aedificiis iunctus erat, vendi non poterat cum aedificiis: ad aedificia ſeorſim vendi poterant, licet coniuncta eſſent loco religioſo, id quod ex inſigni ſententia lata a Senecione Subpraefecto Claſſis Miſenenſis, et a ſe in lucem protracta probat. Iac. Cuiac. *Obſ. XVIII, 32.* Attamen id vix intelligendum putauerim de vineis, aedificiis, agris, quae nonnunquam ſepulcris annecti ſolebant ad eorum tutelam. Cuius rei permulta exempla ſunt apud Grut. *Inſcr. p.* DCCXVII, 7. *p.* DCCCII, 8. *p.* CCXXVII, 5. *p.* DCCLIII, 4. *p.* DCXXIII, 8. *p.* DCXXXVI, 12. *p.* CCCXCIX, 1. et Reineſ. *Inſcr. VI, 112.* Cum vero nihilominus ius inferendi quodammodo in commercio eſſet: facile intelligimus, cur cauerint veteres in monimentis ſuis, *ne ſepulcrum mutaretur, neue veniret, neue donaretur, neue pignori obligaretur, neue de nomine exiret familiae, nec vllo modo abalienaretur.* Grut.

Grut. *Inſcr. p.* DCCLXII, 5. *p.* DCCCIX, 2. comminati etiam poenam, fiſco inferendam, iis, qui ſecus facturi eſſent. Grut. *p* DCCCLXI, 13. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. I, 43.* Selden. *de Synedr. Ebr. I, 5.* Aliquando tamen et diuiſa ſepulcra legitimus eoque pertinet formula: IN PARTE DIMIDIA SVA, apud Gruter. *Inſcr. p.* DCCLXXII, 14. *p.* DCCLXXII, 1. *p.* DCCCCXLVI, 5. et Reineſ. *Inſcr. Claſſ. IX, 38. 39.*

VII. Ceterum ſepulcra vel FAMILIARIA erant, vel HEREDITARIA. *l. 6. l. 7. D. de religioſ. et ſumt. fun.* quibus tamen nos addimus tertium genos eorum, quae NEVTRIVS IVRIS erant. FAMILIARIA vniuerſae familiae patebant, non autem heredibus extraneis. Vnde formulae in vetuſtis marmoribus: HOC MONIMENTVM EXTRVM NON SEQVETVR, NISI DE NOMINE VTRORVMQVE. POST OBITVM NOSTRVM CORPVS EXTRANEVM INFERRE NE LICEAT. NE DE FAMILIA EXEAT, alique ſimiles. Grut. *Inſcript. p.* DXCIV, 2. p. DXXIII, 5. p. DCCCLXXXI, 9. Aliquando et libertis et libertabus ſimul ius inferendi indulgebatur, maxime ſi ad exſtruendum tuendumque ſepulcrum aliquid contuliſſent, cuius rei exempla ſunt apud Grut. *Inſcr.* p. DCCCCXLV, 10. p. DCCCCLIV, 2. vel ſi in nomine patronorum permanſiſſent, ceu cauetur apud eundem *Inſcript.* p. DCXXXVIII, 4. Si qui tamen ex libertis libertabusque male de patronis meruerant: iis locum denegare ſolebant

VII. Erant vel familiaria vel hereditaria, vel neutrius iuris.

bant in ſepulcro familiae. Sic apud Grut. *Inſcr. p.* DCCCXLIV, 4. aliquis monimentum poſuit SIBI ET SVIS, LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM, EXCEPTO HERMETE LIB. QVEM VERO PROPTER DELICTA SVA ADITVM, AMBITVM, VLLVME ACCESSVM HABERE IN HOC MONVMENTO, vetat. Alibi p. DCCCLXII, 5. excipitur SECVNDINA LIBERTA, IMPIA ADVERSVS CAECILIANVM FELICEM, PATRONVM SVVM. Alia et a familiaribus diuerſa erant ſepulcra HEREDITARIA, quae omnes heredes, etiam extraneos ſequebantur. Id quod indicare ſolebant formulis: H. M. H. S. id eſt, HOC MONIMENTVM HEREDES SEQVITVR. Vel HVIVS MONVMENTI VEL SEPVLCRI IVS AD HEREDES EIVS PERTINENT PRO PORTIONIBVS, QVA QVIS TESTAMENTO EIVS SCRIPTVS EST. Grut. pag. DCCCLXVI, 7. p. DCCCLXXI, 8. Denique quaedam ſepulcra NEVTRIVS IVRIS, et nec *familiaria*, nec hereditaria eſſe diximus. Modo enim ſibi tantum conditorium parabant, modo ſibi et coniugi, modo ſibi et ſuis, qui in poteſtate futuri ſint, Grut. *Inſcript. p.* DCCCCXCIII, 4. modo diſerte cauebant, ne quos inferri liceret, niſi quorum nomina ſcripta ſint, et quibus conditor eius ſepulcri diſerte cauerit. Gruter. pag. DCCCCXC, 2.

VIII. Res ſanctae.

VIII. Diuini quodammodo iuris habebantur etiam *res* SANCTAE, quales erant muri, non

non modo Romani, ſed et omnes circa alia oppida : Feſt. *voce religioſus*. *l. 8. §. 2. D. h. t.* et ex Caii ſententia, etiam portae. Aſt Plutarchus *Quaeſt. Rom. XXVI.* muros quidem, non vero portas, ſanctos eſſe ait. Quam controuerſiam facile et ſine pulueris iactu, componas. Sancta res dicitur vel ob *ſanctionem*, qua res ita munita eſt, vt violari impune haud poſſit; Feſt. *voce ſanctum p. 423.* Marcianus *l. 8. D. h. t.* vbi etiam obſeruat, dictum *ſanctum* eſſe a ſagminibus herbis, quas ſignum fuiſſe inuiolabilitatis inter omnes conſtat. Conf. Feſt. *voce ſagmina.* Et hoc ſenſu etiam portae erant ſanctae, ſiquidem et haſce violantibus capitale propoſitum erat ſupplicium: *l. 2. et 3. D. ne quid in loco ſacro fiat.* Vel ſancta dicuntur, quae per ſollennes quasdam cerimonias dedicabantur, et hoc ſenſu ſola moenia ac pomeria non item portae, ſancta habebantur, quia per has res etiam impurae ferri vehique ſolebant.

IX. Quoties aut vrbs noua exſtruenda, aut colonia condenda erat, toties conditor vel triumuir coloniae deducendae, cinctu Cabino ornatus, aratro aptabat aeneum vomerem, iunctisque bobus, mare et femina, ipſe circum lineamenta profundum ducebat ſulcum. Sequebantur coloni, et excisas aratro glebas intro vertebant. Vbi portam eſſe volebant, vomere exemto, atque aratro ſublato, relinquebant ſpacium. Ducto ſulco, cum boues illi, tum aliae victimae imolabantur Dis medioxumis, et tum demum exſtruendis multis admouebantur manus. Plut. *Rom. Quaeſt.* XXIV. *et vit. Romuli p. 23.* Dion. *Hal. I. p. 75.* Hinc in

IX. Ritus in condendis vrbibus et exſtruendis moenibus adhibiti.

numis coloniarum fere ſemper conſpiciuntur iuncti boues, acti a viro cinctu Gabino ornato (*f*). Vid Ezech. Spanh. *de vſu et praeſt. num. Diſſert. IX. p. 777.* Vaillant. *de numis aeneis colon. Latini iuris. Pariſ.* MDCXCV. *fol.* Adhibebantur et alia quaedam boni ominis cauſa, vt Feſtus docet voce *Quadrata p. 389.* quae tamen, qualia fuerint hodie ignoramus. Iam vero ex his facile reddideris rationem, cur moenia, non autem portae, ſancta viſa ſint. Eae enim auſpicato non ſignabantur aratro, quia per illas cadauera aliaque impura euehenda erant: et hinc quoque ſacrae hoc quidem ſenſu non videbantur. Plutarch. *Quaeſt. Rom. XXVI.*

X. Dedicatio moenium.

X. Perfecta moenia etiam dedicari ſollenniter ſolebanr. Idque apparet ex inſcriptione apud Gruter. p. CCXVI, 2. COLONIA. AVGVSTA. VERONA. NOVA. GALLIENIANA. VALERIANO II. ET. LVCILLO. COSS. MVRI. VERONENSIVM. FABRICATI. EX. DIE. III. NON. APRILIVM. DEDICATI. PRID. NON. DECEMBRIS. Facta ergo hac dedicatione ſancta habebantur moenia, ac proinde nec refici poterant ſine Principum, tanquam Pontificum Maximorum, auctoritate, nec quidquam iis ſuperimponi. *l. 8. §. 2. l. 9. §. fin. D. h. t.*

XI. Cur ſanctitas tributa moenibus?

XI. Si vero paullo accuratius rem conſideres, facile apparebit, non aliam ob cauſam hac ſancti-

tatis

(*f*) Hinc vrbes dictae ab *vrbo. Vrbare* enim veteribus erat aratro definire: *Vrbum* vero dicebatur curuatura, quod ea in vrbe condenda adhiberi conſueuerat. Varro *de Lingua Lat. IV,* 32. *p.* 24. Pompon. *l.* 239. *§.* 6. *D. de verb. ſignif.* Conf. Iac. Raeuard. *Coniectan. II,* 7. *p.* 49.

tatis opinione imbutos esse homines, nisi vt ciues pro moenibus, tanquam pro re sancta, Diisque dedicata tanto fortius pugnarent. Idque etiam obseruat M. Terentius Varro *apud* Plutarch. *Quaest. Rom. XXVII.*

XII. Res humani iuris vel in NVLLIVS, vel in PRIVATORVM *quorundam* erant PATRIMONIO. In nullius patrimonio erant res *communes*, *publicae* (g), *vniuersitatis*, et quae *κατ' ἐξοχὴν nullius* esse dicebatur, hereditas iacens. XII. Res humani iuris quotuplices?

XIII. COMMVNES, veteribus dictae etiam PVBLICAE habebantur, quarum dominium nemo ita poterat occupare, vt excluderet alios. Tales erant aër, aqua profluens, mare eiusque littora. Vnde Virgil. *Aeneid. VII. v. 229.* XIII. Res communes, vel publicae.

- - - Littusque rogamus
Innocuum, et cunctis auramque vndamque patentem.

Et Prudent. *adu. Symmachum II. v. 798.*

Nunc adsunt homini data munera legibus isdem,
Queis concessa semel: fons liquitur, amnis inundat,
Veliuolum ratibus mare finditur, influit imber,
Aure volat tenuis, vegetatur mobilis aër.
Et res natura fit PVBLICA *promtaque cunctis,*
Dum seruant elementa suum famulantia cursum.

(g) Tribonianus] *princ. Inst. h. t.* res communes a publicis seiungit; quidam veterum iureconsultorum communia et publica pro iisdem habebant, vt vel ex Marciano *l. 2. D. de rerum diuis.* patet, vbi res publicae omittuntur. Pari quoque sensu veteres res communes et publicas vocasse, luculenter ostendit Ger. Nood. *Probabil. I, 7. p. 10. seq.* Liceat itaque hic, vbi Antiquitates tradimus, loqui cum veteribus sentire alias cum Iustiniano, cuius doctrinam alibi fusius atque accuratius exposuimus.

Idem existimandum de fluminibus, portubus, ripis, quae et ipsa eatenus communia vel publica habebantur, vt liceret in iis piscari, alligare naues, aliaque huiusmodi facere. Sed ea omnia de innoxio vsu intelligenda, neque eo extendenda sunt, vt in mare flumina, portus, nullum fuisse principum vel reip. imperium existimemus. Alia omnia ostendit Iac. Gothofredus *Diss. de Imperio maris*, quae cum aliis eius opusculis iuridicis, politicis, historicis, criticis prodiit Geneu. MDLIV, 40. Nota illa Oppiani *Halieut. III. v. 4. seq.* vbi poëta ad Antoninum Caracallam:

-- Σοῖς μὲν γὰρ ὑπὸ σκήπτροισι θάλασσα
Εἱλεῖται καὶ φῦλα ποσειδάωνος ἐναύλων.

-- Tuis enim sub sceptris mare
Voluitur, et greges Neptuni incolarum.

Idem de iure piscandi statuendum est. Tantum enim abest, vt illud semper commune fuerit, dominioque exemtum, vt potius, qui longo tempore in diuerticulo fluminis solus piscatus fuerat, posset alios ab eo iure excludere. *l. 7. D. de diuers. temp. praescr.*

XIV. Cur eiusmodi res iureconsulti vocarint publicas et communes.

XIV. Ceterum eas res communes et publicas dixere veteres, ex sententia Stoicorum, quorum principia iureconsultis fere omnibus erant in deliciis. Stoicos enim veluti regnum quoddam generis humani, vel vniuersalem omnium Deorum hominumque rempublicam, statuisse, nemo ignorat, idque luculenter docent Cicero *de Finib. III, 19. seq.* M. Antonin. εἰς ἑαυτὸν *II, 16. III, 11. IV, 3. VI, 44. XII, 36.* Arrian. *Dissert. Epictet. I, 12. III, 24.* Senec. *de Benef. IV, 28.* Addan-

Addantur Thom. Gataker, *Adnot. ad M. Anton. p.75.* Thom. Stanley. *Hist. Philos. Part. VII. p. 1. Cap. 13. p. 614.* Cum ergo etiam iureconsulti hanc philosophiam sequerentur, duplicemque adeo sibi conciperent rempublicam, maiorem vnam, quae erat omnium Deorum hominumque, alteram minorem, vniuscuiusque populi aut ciuitatis: consequens erat, vt et bona, siue publica, siue communia dupliciter acciperent, nonnullaque omni iure; alia tantum iure gentium communia appellarent, quae tamen in iure ciuili Romanorum essent in reipublicae dominio. Quae omnia tam praeclare explicantur ab humanissimo iureconsulto, Gerardo Noodio. *Prob. I, 8. p. 21. seq.* vt otium nobis fecisse videatur.

XV. RES VNIVERSITATIS erant, quarum dominium vniuersitas, vsum singuli ex vniuersitate habebant, vt stadia, theatra, balnea, curiae. *§. 6. Inst. h. t. Vniuersitas* vero vocabatur vnaquaeque ciuilis societas, excepta familia liberaque republica. Adeoque omnes ἑταιρίαι et societas, omnes tribus, omnia corpora opificum, *vniuersitates* erant. Huber. *Praelect. ad Inst. II, 8.* Postquam vero in monarchiam degenerauerat respublica, inuisae fuerunt principibus, omnes sodalitates et ἑταιρίαι, nec aliae ius vniuersitatis, arcae communis, et collegii habebant, quam quae singulari Principium priuilegio erant munitae. Quare non raro in Inscriptionibus legimus: Q. E. S. C. L. *Quibus ex SCt. coire licet*, vel similia. Vid. Plin. *Epist. X, 93. et 94. tit. C. de colleg. et corpor.* Cuiacii *Obseruationem VII, 30. et* XV. Res vniuersitatis.

Dissertationes nostras de Colleg. et Corp. Opif. Cap. I.

XVI. Res nullius.

XVI. NVLLIVS denique erant, quae nullum re ipsa agnoscunt dominum, quamuis sua natura in dominio esse possint. Tales sunt res hereditariae, antequam aliquis heres exsistit *l.1.pr.D. de diuis. rer.* Per fictionem tamen quandam hereditas iacens defuncti personam repraesentare, eiusque in dominio esse, dicitur, *l.31. §.1. D. de her. inst. l. 61. pr. De de adquir. rer. dom.* Nonnunquam et personam heredis sperati sustinet. *l. 24. D. de donat. l. 26. D. de stipul. seru. l. 1. §. 1. D. si is qui test. lib. l, 68. D. de fort.*

XVII. Res priuatae vel mancipi vel nec mancipi

XVII. Quae in priuatorum dominio erant, dicebantur RES PRIVATAE. Festus *voce priuos p. 378. Priuos priuasque antiqui dicebant pro singulis: ob quam causam et priuata dicuntur, quae vniuscuiusque sunt, hinc est priuilegium.* Add. Non. Marcell. *de Diff. Verb. II, 694.* Res illae priuatae apud veteres vel MANCIPI erant, vel NEC MANCIPI (*b*). Apud veteres dico. Iustinianus enim hanc differentiam sustulit, cum tamen eius vestigia quaedam reliquerit in *l. 32. §. 1. D. de vsurp.* et *vsuc.* in *l. 68. D. de furt.* Vid. Merill. *Obs. VIII, 38. p. 132.* Res MANCIPI dieban-

(*b*) In vniuerso corpore Iustinianeo nulla fit huius distinctionis mentio, quod eam sustulisset Iustinianus. *l. vn. C. de iure Quirit. tollend.* Hotom. *Antitribonian. V. p. 113. seq.* Fundamentum eius procul dubio fuit rerum pretium. Res enim pretiosissimae antiquis videbantur fundi, serui, pecudes, non nisi cum sollicitudine quadam et sollennitate alienandae. Bynkersh. *de reb. mancipi et nec manc. p. 109.*

cebantur, quae certo ritu inter ſolos ciues Romanos ita vendi alienarique poterant, vt emtor manu eas caperet, (vnde et ipſe MANCEPS, et res MANCIPI vel MANCVPI appellabantur,) et venditor earum euictionem praeſtaret. NEC MANCIPI res erant, quae non poterant iſto ritu alienari: vnde et periculum rei penes emtorem erat. Plaut. *in Perſ. IV, 3. v. 55.*

Ac ſuo periculo is emat, qui eam mercabitur,
MANCVPIO *neque promittet, neque quisquam dabit.*

Et paullo inferius *v. 61.*

- - - Nihil mihi opus eſt litibus,
Niſi MANCIPIO *accipio, quid eo mihi opus mercimonio?*

Vnde et diſtingui ſolent *mancipium* et *vſus*, Lucret. *III. v. 985.*

Vitaque mancipio nulli datur, omnibus vſu.

vt et *mancipium* et *fructus* κτῆσις καὶ χρῆσις Cicer. Epiſt. *ad Fam. VII, 29. 36. (i).*

XVIII. MANCIPI res habebantur I. *praedia in Italico ſolo*, Vlpian. *Fragm. XIX, 1.* adeoque et in prouinciis, ſi quando locis erat datum ius Italicum, quales ciuitates permultae recenſentur in *tit. D. de cenſ.* Adde Henr. Noriſ. *de Epochis Syro Maced. IV, p. 427.* idque non modo de ruſticis intelligendum, verum etiam de vrbanis. Cic. *de Orat. I, 39. ſeq.* et *de offic. III, 67.* Sed eiusmodi XVIII. Quaenam res mancipi fuerint?

 prae-

(i) Mancipi non indeclinabile eſt, vt vulgo docent Lexicographi, ſed contractum ex *mancipis* Voſſ. *de art. gramm. III, 46.* Salmaſ. *de vſur. VIII.* Iac. Perizon. *ad* Sanctii *Mineru. IV, 4. 12.*

praedia rustica mancipi erant suo iure, vrbana iure fundi per accessionem, ex mente amplissimi viri Bynkersh. *de reb. mancipi et nec mancipi p. 111.* quamuis in alia omnia eat ICtus pereruditus, Christ. Waechtl. *in Act. Erud. suppl. VII, sect. 7. p. 301.* Eiusmodi loca dicebantur *agri censui censendo.* Fest. *voce censui. p. 265.* Cic. *pro Flacc. XXXII.* et ibi Io. Ge. Graeuius. Reliqua in prouinciis praedia possessiones vocabantur, et vsu tantum tenebantur, non mancipio. Fest. *voce possessio p. 372.* Porro rebus mancipi accensebantur II, *iura praediorum rusticorum*, veluti, actus, via, aquaeductus. De seruitutibus vrbanis tacet Vlpianus. Vnde eae accensentur rebus nec mancipi, dissentiente iterum viro laudatissimo Christ. Waechtlero. *ib. p. 300. seq.* Nec tamen ratio deest iis, qui iura praediorum vrbanorum mancipi fuisse negant. Cum enim praedia rustica ipso iure essent mancipi: ideo et tales erant seruitutes, iis inhaerentes per accessionem. Aliud de praediis vrbanis, quae per accessionem tantum erant mancipi, adeoque hanc qualitatem cum seruitutibus communicare non poterant, quia non datur accessionis accessio. Bynkersh. *ib. p. 130.* III. *serui* mancipio dati, IV. *quadrupedes*, quae dorso colloue domantur, veluti boues, muli, asini, equi, non bestiae, quamuis dorso colloue domentur, vt puta elephanti et cameli. V. *Hereditas*, seu familia, siquidem et ipsa per aes et libram mancipabatur. Gell. *Noct. Att. XV, 26. §. 1. Inst. de test. ord.* Ergo et VI. *filii familias* Bynkersh. *de iure occid. lib. I, p. 145.* VII. *Margaritae.* Nam et has in mancipatum

tum

tum venire, ait Plin. *Hist. Nat. IX, 35.* Atqui et monimenta seu sepulcra mancipata, seu per aes et libram translata, legimus in marmore Gruteriano p. MLXXXI, 1. sicut columbarium apud Reines. *Class. VII, 21.* An ergo et haec res mancipi sunt? Ipsa sepulcra in se neque mancipi neque nec mancipi habebantur, quia non erant in commercio. At ius sepeliendi erat ius praedii rustici, (quia sepulcra non in aedibus, sed in agris exstrui solebant,) et hinc omnino in alium transferebatur per aes et libram. Hunc rerum mancipi catalogum nobis suppeditant veteres. Ceterae res NEC MANCIPI dicebantur, teste Vlpiano *Fragm. XIX, 1.*

XIX. Fiebat vero rerum mancipi alienatio praecipue MANCIPATIONE, vnde haec propria species alienationis rerum mancipi esse dicitur. Vlpian. *XIX, 3.* Cic. *Topic. X.* Quamuis enim res mancipi etiam tradi possint sine mancipatione: tamen tunc tantum in bonis erant accipientis, non in dominio Quiritario. Vlp. *I, 16.* adeoque res mancipi esse desinebant nisi per modum adquirendi iuris ciuilis accessisset dominium Quiritarium. Quo pertinent verba Hor. *Ep. II, v. 158.* — **XIX. Res mancipi alienatae mancipatione.**

Si proprium est, quod quis libra mercatus et aere est,
Quaedam, consultis si credas, mancipat vsus.

Loquitur sane Horatius de rebus mancipi, quae ex sententia iureconsultorum etiam vsucapione possunt adquiri. Conf. Ant. Schulting. ad Vlp. *Fragm. XIX, 3. p. 620.*

XX. MANCIPATIO vero erat actus legiti- — **XX. Mancipatio quo-**

 mus

modo facta et differentia nexi et mancipii.

mus, quo res mancipi more ſollenni tradebantur. Bynkersh. *de reb. man. I, p. 105*. In eo adhibendi erant quinque teſtes, ciues Romani, puberes, cum libripende et anteſtato. Ritus et formulas iam ſupra *Lib. I. Tit. XII. n. 6. 7. 9.* deſcripſimus. Id modo addendum, vna mancipatione hic totum actum abſolui conſueuiſſe, quia ad patris tantum priuilegium id pertinebat, vt filius non niſi ter emancipatus, et manumiſſus, eius poteſtate et domino exiret. Iungitur ſaepe mancipio *nexus*, vel *traditio nexu*. De ea Varro *de Lingu. Lat. VI, 5. p. 58.* NEXVM *Manlius ſcribit, omne, quod per libram et aes geritur, in quo ſint mancipi. Mucius Scaeuola, quae per aes et libram fiant, vt obligentur, praeterquam quae mancipio dentur. Hoc verius eſſe, ipſum verbum oſtendit, de quo quaeritur. Nam idem, quod obligatur per libram, neque ſuum ſit, inde nexum dictum.* Sed cum haec ſint obſcuriſſima, audiamus ea interpretantem virum doctiſſimum, Io. Fridr. Gronouium *in Epiſt.* CCCII. *ad Claud. Salmaſ.* quae in clariſſimorum et doctiſſimorum Virorum Epiſtolis, nuper a celeberrimo Burmanno editis. Tomo II. p. 549. habetur. *De loco Varronis, quando ſic illudere mihi voluiſti, vt ſententiam meam quaereres, ludibrium debere tibi pergam. Puto ergo falli Varronem, non tantum in ridicula illa origine* τȣ̃ NEXI, *ſed et quod ceu diuerſas ponit ſententias Manilii et Scaeuolae, quarum vtraque vera eſt, nec inter ſe pugnant. Sane et Cicero diſtinguit ea, quae tenentur* IVRE NEXI *et* IVRE MANCIPII. (Cic. *Epiſt. ad Fam.* VII, 30.) *Nempe quae habeo* IVRE MAN-

MANCIPII, *eorum ſum dominus: quae* IVRE NEXI, *in ea habeo obligationem. Ita ſibi non contradicunt Manilius et Scaeuola. Nam Manlius requirit, vt quae nexa ſint, eadem quoque ſint mancipi, hoc eſt, talia, quorum commercium ſit, et quae mancipari poſſint. Scaeuola dixit, nexum eſſe quod per aes et libram geritur, praeterquam quae dantur mancipio. Et haec enim per aes et libram geruntur, ſed plus dant iuris, quam nexa. Non negat itaque Scaeuola, neceſſe eſſe, vt aliquid quod per aes et libram geritur, ſit nexum, id eſſe rem mancipi: ſed dicit, aliud eſſe tenere aliquid iure nexi, aliud iure mancipi, quamuis vtrumque per aes et libram geratur, ſeu omne id nexum eſſe, quod per aes et libram geritur, ſi non mancipio detur. Ita negatione vnius ſpeciei, definit alteram, quod non negat Manilius. Quod* MANCIPIO *datur, eius fio dominus: quod* NEXVM *eſt, eius proprie non ſum dominus, ſed habeo tantum in id obligationem. Et ita quoque* NEXVS *differt a* SERVO, *etſi obligatus eſt ad ſeruiles operas praeſtandas.* NEXVM *habeo iure nexi; non mancipii? at* SERVOS *habeo iure mancipii. Sic quod mihi pignoris loco datum eſt, habeo iure nexi; illud etiam ſi penes me ſit, non tamen eſt meum. Logica haec etymologia eſt, non grammatica. Videntur omnia quidem mancipia etiam eſſe generali vocis notione nexa, aut quae habebo iure mancipii, eadem me habere iure nexi: ſed non contra aut reciproce. Ita Cicero cum dicit ab alienationem eſſe traditionem alteri nexu, ſine dubio generaliter vocem accipit, vt etiam, quae mancipio dantur, comprehendat. Sed*

ad

ad vtrumque requiritur, vt ſint res illae, quae ſiue iure nexi, ſiue iure mancipii tenentur, res mancipi, quod volebat Manilius. Nec aduerſatur, quod liber homo, qui non eſt mancipi, obaeratus poteſt fieri. Reuera enim liberi hominis commercium non eſt, ideoque non poteſt eſſe mancipi: ſed vt fiat nexus, fit ex diſpoſitione legis; quae obaeratos necti iuſſit et ad refrenandam indiligentiam quorundam patrumfamilias hoc introduxit. Ita etiamſi liberi hominis commercium non ſit, idque leges ſciuerint, homo tamen maior XX. annis, cum ad pretium participandum venundari ſe patitur, fit mancipi, et ſeruus, etiam diſpoſitione legis, quae vnicuique fauori pro ſe introducto renunciare licere, et hoc modo laſciuiam fraudatorum coërcere voluit. Hactenus locus Gronouii, prolixus ille quidem, ſed quem ideo totum hic adſcribere non piguit, quod eum vnum viderim, in quo diſcrimen *mancipii* et *nexi* perſpicue exponitur. Res eo redit. Omnis abalienatio rerum mancipi fiebat per aes et libram vel mancipationem: ſed duplici fine, vt aut dominius iuris Quiritium transferretur, aut res illa tantum obligaretur, e. g. vt aliquis in ea ius pignoris vel ſimile haberet. Priore caſu res dicebatur MANCIPIO dari; poſteriore IVRE NEXI transferri. Hinc recte Feſtus *in voce nexum;* NEXVM *eſt, quod per aes et libram geritur,* (hoc enim commune habent nexum et mancipium, *nexum aes dicebatur pecunia, quae per nexum* OBLIGATVR.) (In hoc enim differunt nexus et mancipium.) Recte etiam Salmaſius

masius *de mod. Vsur. Cap. XVIII. p. 839. Nexum esse obligationem et nexos obligatos* docet quamuis cum epistola Gronouii anno MDCXXXVII scripta: Salmasii autem liber demum MDCXXXIX editus sit, rectius fecisset, si eum, qui omnia planius scripserat, vel honoris causa nominasset.

XXI. Modi adquirendi iuris gentium.

XXI. Quemadmodum vero mancipatio propria rerum mancipi erat: ita et alii erant adquirendi modi, quorum quidam e IVRE GENTIVM, quidam e IVRE CIVILI descendebant. Ad prius genus pertinent OCCVPATIO, ACCESSIO, TRADITIO, de quibus copiose hoc titulo agit Imperator. Nos id modo addimus, si duo rem inuenerant, quorum alter apprehenderat, alter eam apprehendi viderat, communem eam rem vtriusque esse visam. Vnde sollennis formula, IN COMMVNE (*k*), similis quodammodo hodiernae: *Halbe part.* Seneca *Epist. CXVII. Quoties aliquid inueni, non exspecto, donec dicas:* IN COMMVNE; *ipse mihi dico.* Phaedr. *Fab. V, 7.*

Inuenit caluus forte in triuio pectinem.
Accessit alter, aeque defectus pilis,
Heia, inquit, EST COMMVNE, *quodcunque est lucri.*

Adde Plaut. *Rudent. IV, 3. v. 76.* vbi poëta fori Romani argutias hac in re in risum deducit:

Omitte

(*k*) Sic et Graeci id, quod ab altero inueniri videbant in commune poscere solebant formula: κοίνὸς Ἑρμῆς, vel κοινὸν τῷ Ἑρμῇ, de qua formula Erasm. *in Adag. Chil. II, Cent. I. n.* 85.

- - - Omitte vidulum.

GR. *Nunquam hercle hinc hodie ramento fies fortunatior.*

TR. *Non probare pernegando mihi potest, nisi* PARS DATVR,

Aut ad arbitrum reditur, aut sequestro ponitur.

GR. *Quemne ego excepi e mari?* TR. *At ego inspectaui e littore,*

GR. *Meo labore, opera, rete et horia?* TR. *Nam qui minus.*

Si veniat nunc dominus, cuius est, ego, qui inspectaui procul,

Te hunc habere, fur sum, quam tu? GR. *Nihilo.* TR. *Mane mastigia.*

Quo argumento socius non sum, et fur sum, fae dum ex te sciam.

GR *Nescio neque ego istas leges vestras vrbanas scio,*

Nisi quia hunc meum esse dico. TR. *Et ego item aio esse meum.*

Praeclarus sane locus, quo non solum hic veterum ritus, sed et complura iuris nostri loca lucem haud mediocrem capiunt. Ger. Nood. *Probab. II, 6. p. 54. seq.*

XXII. Modi adquirendi iuris ciuilis.

XXII. Modi adquirendi CIVILES complures sunt. Tres recenset Alexander ad Caii *Instit. I, 6. 3. mancipationem* puta, *in iure cessionem*, et *vsucapionem*, sed deceptus male intellecto loco Vlpian. *Fragm. I, 16.* in quo seruus, quem ciuis Romanus a ciue Romano emerit, quique ei traditus sit, tantum in bonis eius esse dicitur, *nisi sit mancipatus ei, nec in iure cessus, nec ab ipso anno possessus.* Sane enim Vlpianus hic non recensere

ſere voluit modos adquirendi iuris Quiritium, neque negat, rem aliis quoque modis tranſire poſſe iu dominium Quiritarium. Sex modorum meminit Varro *de re ruſt. II., 10. Sex enim fere res in emtionibus dominium legitimum perficere* ait, ac deinde huc refert HEREDITATEM, MANCIPATIONEM, IN IVRE CESSIONEM, VSVCAPIONEM, SVB CORONA EMTIONEM, AVCTIONEM. Et hac in re Varronem ſequitur Sigonius *de antiquo iure ciu. Rom. I, 11.* Sed nec Varronem modos omnes recenſere voluiſſe, cum ex patricula, FERE qua vtitur tum praecipue patet ex Vlpian. *Fragm. XIX, 2.* vbi et *adiudicationem*, et *legem* memorat iurisconſultus. Iisdem vero haud immerito adieceris *arrogationem*, *donationem*, et modum, quem *SCt. Claudianum* induxit. Quae cum ita ſint, duodecim erunt modi adquirendi iuris Quiritium, *I.* HEREDITAS, *II.* MANCIPATIO, *III.* IN IVRE CESSIO, *IV.* VSVCAPIO, *V.* SVB CORONA EMTIO, *VI.* AVCTIO, *VII.* TRADITIO, *VIII.* ADIVDICATIO, *IX.* LEX, *X.* ARROGATIO, *XI.* DONATIO, *XII.* MODVS ADQVIRENDI EX SCto CLAVDIANO. De primo modo infra *Lib. II. Tit. XIX.* de quarto *Libro II. Tit. VI.* de decimo *Lib. III. Tit. XI.* de vndecimo *Lib II. Tit. VII.* de vltimo *Libro III. Tit. XIII.* agemus. De ſecundo modo iam diximus ſupra *n. XIV. XVII.* Ergo reſtant *in iure ceſſio*, *ſub corona emtio*, *auctio*, *traditio*, *adiu-*

adiudicatio, *et lex* de quibus nonnulla ex antiquitatibus erunt monenda

XXIII. Quid in iure cessio?

XXIII. IN IVRE CEDEBANTVR res tum mancipi, tum nec mancipi ,non modo corporales, sed et in corporales, et tunc requirebantur tres personae, quarum vna *cedebat*, altera *vindicabat*,tertia *addicebat*. Vlp. *Fragm. XIX, 9.* Cedebat dominus, vindicabat is, cui cedebatur, addicebat Praetor vel Praeses prouinciae. Vindicabat primo remis, cui illa cedebatur, et ita quidem, vt eam tenens diceret: HANC EGO REM EX IVRE QVIRITIVM MEAM ESSE, AIO. Tum interrogabat Praetor vel Praeses, an alter contra vindicaret? Solebant enim olim possessores in contestanda rei vindicatione non solum negare intentionem actoris, sed et ipsi rem asserere: veluti apud Plautum *Rud. IV, 3. v. 86.* vbi altero dicente HVNC MEVM ESSE DICO, statim alter subiicit: ET EGO ITEM AIO ESSE MEVM. Cic. *pro Muraena* VII. et infra *Lib. IV. Tit. VI. n. 24.* Quaerebat ergo Praetor vel Praeses, vtrum contra vindicaret,an auctor fieret? Quo procul dubio pertinet formula apud Valerium Probum:A. F. A. *An fis auctor*?Negante domino, vel tacente, Praetor rem addicebat vindicandi,hac fere vsus formula:QVANDO TV NEGAS, HANC EGO REM PRAESENTI ET VINDICANTI ADDICO. Cai. *Instit. II, 1. 6.* Boeth. *Comment. ad* Cic. *Topic. Lib. III.*

XXIV. Quid sub corona emtio?

XXIV. EMTIO SVB CORONA quid fuerit, ostendendum paullo accuratius. Victis

ctis hoſtibus praeda venibat, et in his etiam captiui, et in ſeruitutem detruſi. Hi ergo ſub corona venire dicebantur, non quod milites eos custodiae cauſa circumſtarent, eaque militum cuſtodia *corona* vocaretur, ſed quod ipſi captiui venales ſtarent coronati, ceu ex Caelio Sabino et Catone docet Gell. VII, 4. ex quo etiam diſcimus, eos ſeruos, quorum nomine nihil praeſtabat venditor, pileatos venire conſueuiſſe. Res ex innumeris Liuii, Caeſaris, aliorumque hiſtoricorum teſtimoniis nota eſt. Vt pauca ſuggeram, ea reperies apud Liuium LIII, 4. Caeſarem de Bello Gall. III, 74. Florum Hiſt. *IV, 12.* Iam id modo obſerua, mancipia ſub coronis emta ſtatim in dominio iuris Quiritium eſſe coepiſſe, adeoque emtorem ſecurum fuiſſe contra quoslibet, vt etiam patet ex Varrone *de re Ruſt. II, 10.* Cuius locum et ad reliquos adquirendi modos recte intelligendos vtiliſſimum adſcribere iuuabit: *In emtionibus dominium legitimum ſex fere res perficiunt, ſi hereditatem iuſtam adiit, ſi, vt debuit, mancipio ab eo accepit, a quo iure ciuili potuit: aut ſi in iure ceſſit, cui potuit cedere, et id vbi oportuit: aut ſi vſucepit: aut ſi e praeda ſub corona emit, tumue, cum in bonis ſectionem cuius publice venit.*

XXV. AVCTIONE adquirebantur quaecunque publice, proclamante praecone, præſente atque addicente magiſtratu, ſub haſta emebantur. Feſtus voce Haſtae. *Haſtae ſubiiciebantur ea, quae publice venundabant, quia ſignum praecipuum eſt haſta.* Et Cicero *Philipp. II, 26. Haſta poſita pro aede Iouis Statoris: bona Cn. Pompeii* XXV. Quid auctio?

Magni voci acerbiſſimae ſubiecta Praetoris. Hanc haſtam publicam fugiebant viri honeſti, quia et proſcriptorum bona ibi venibant. Sic Atticus ad haſtam publicam nunquam acceſſit. Nepos *Attic. VI.* Ceterum, cum res ei addici ſoleret, qui plurimum augeret, factum eſt vt ipſum illud venditionis genus *auctio*; isque a quo quis emerat *auctor*, et ius denique auctione quaeſitum *auctoritas* appellaretur. Quod vocabulum deinde ad dominium quodcunque prolatum eſt, ita vt omne dominii ius quocunque titulo adquiſitum, vocaretur *auctoritas*, vt praeclare obſeruauit Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I, 11. p. 149.* Plura dicemus infra *Leb. II. Tit. XVIII. XIX. n. XI.*

XXVI. Quid traditio?

XXVI. TRADITIONE adquirebantur ſolae res nec mancipi, quippe quarum dominia apprehendebantur, ſimul ac ex iuſta cauſa fuerant traditae. Vlpian. *Fragm. XIX, 7.* Nec referebat, mobiles res eſſent, an immobiles: vt adeo manifeſto errent, qui traditionem ad res mobiles tantum pertinuiſſe exiſtimant. Vid. V. C Schulting. *ad Vlpian. l. c. 622.* De traditione vera et ficta egregia quaedam obſeruat Ger. Nood. *Probab. II, 6. p. 56. ſeq.* Non multum diuerſa a traditione erat ceſſio vacuae poſſeſſionis, quae et mancipationibus nonnunquam accedebat, vt patet ex Grut. *Inſcript. pag.* cIↃLXXXI, vbi Statia Irene, mancipans monimentum Licinio Timotheo; addit: EIQVE VACVAM (*l*). POSSESSIONEM. NONIMEN-

(*l*) Ita Legendum eſſe pro INQVE VACVAM, recte monet. Fr. Brummer. *ad Leg. Cinc. XIII.*

MENTI. S. S. CESSIT. Qua de re plura obseruauit Fr. Brummer. *ad Leg. Cinc. XIII.*

XXVII. ADIVDICATIONE dominium rerum tum mancipi, tum nec mancipi adquirebatur, in tribus illis iudiciis *familiae erciscundae, communi, diuidundo, finibus regundis.* §. *vlt. Inst. de off. iud.* Quoties enim iudex vni ex heredibus, vel sociis, vel vicinis, rem adiudicabat, statim haec sine traditione in illius transibat dominium. Vlpian. *Fragm. XIX, 16.* Vnde adiudicatio traditioni atque vsucapioni aequiparatur, *l. 6.* §. *3. D. de statu liber.* Praeter tria vero illa iudicia nullus erat casus, in quo dominium adquireretur iudicis sententia, cuippe quae ius non dat, sed declarat, id cuiquam competere. *l. 8.* §. *4. D. si seruit. vindic.* Vnde et actio iudicati non in rem est, sed in personam. V. C. Ortvv. Westenb. *de Clauss. obl. Diss. VI, 8. seq.* XXVII. Quid adiudicatio:

XXVIII. LEGE denique adquirebatur dominium rei singularis, siue mancipi esset, siue nec mancipi, quoties lex quaedam dominium alicui addiceret. Sic legatum ex lege XII. Tabularum statim erat in dominio legatarii. Vlpian. *XIX, 17. l. 120. D. de verb. signif. l. 47.* §. *vlt. D. de pecul.* Eodem modo adquirebantur bona caduca atque ereptitia siue a fisco, siue a priuatis. Nam et his nonnunquam concedebantur caduca. Cui. *ad Nouell. I.* Scip. Gent. *de iure adcrescendi. X.* XXVIII. Quod dominium ex lege?

XXIX. Quidquid tali modo fuerat adquisitum id IN DOMINIO QVIRITARIO; reliqua IN BONIS *esse* dicebantur. Vlpian. *Fragm. I, 16.* Theophil. *Inst. ad* §. *fin. tit. de libertin.* XXIX. Distinctio inter dominium Quiritarium et bonitarium.

tin. qui dominium Quiritarium eleganter ἔννομον vel *legitimum*; bonitatem φυσικὸν vel *naturale* vocat. Quod diſcrimen in eo maxime erat poſitum, quod domini Quiritarii re vſucapta vacui eſſent a litibus, vnde et optimo iure poſſidere dicebantur: quod ſecus ſe habebat in dominis bonitariis. Vid. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I, 11. p. 150.* Barn. Briſſon. *Antiqu. Rom. IV, 22. p. 78.* Bynkershoeck. *de reb. manc. IX. p. 131.* Enimuero ſuſtulit illud diſcrimen Iuſtinianus *l. vn. C. de nudo iure Quirit. tollendo et l. vn C. de vſuc. transf. et de ſublata diff. rer. manc. et nec mancipi.* Vnde et in toto iure noſtro nullum eius expreſſum ſupereſt veſtigium, quamuis aliqua Tribonianus paullo obſcuriora paſſim reliquiſſe videatur.

TIT. II.

DE

REBVS CORPORALIBVS ET INCORPORALIBVS.

Nouam rerum diuiſionem hoc titulo ſubiungit Imperator, CORPORALES enim aliae ſunt, aliae INCORPORALES, de quibus pauciora dici poſſunt ex antiquitatibus.

I. Stoica definitio rerum corporalium et incorporalium.

I. Philoſophiae ſtoicae deditos fuiſſe plerosque Romanorum iureconſultos, iam ſupra eſt obſeruatum. Atqui Stoici non minus, quam reliqui philoſophi, res omnes in corporales atque incorporales diſtinguere, illasque definire ſolebant, quod poſſent tangi. Seneca *Ep. LVIII. Quidquid eſt, aut corporale eſt, aut incorporale.* Idem

Epiſt.

Epiſt. CVI. Numquid eſt dubium, an id, quo quid TANGI *poteſt, corpus ſit?* Lactant. *Inſt. Diuin. VII, 12. Solidum et comprehenſibile corpus eſt, et oculis et manu videtur et tangitur.* Ex Epicureis Lucretius *I. v. 306.*

Tangere enim et tangi, niſi corpus, nulla poteſt res.

II. Iidem e ſtoa philoſophi res incorporales magis illis, quae non ſunt, quam, quæ ſuut, accenſendas eſſe arbitrabantur, Cic. *Top. V. Definitionum duo ſunt genera prima: Vnum earum rerum, quae ſunt, alterum earum rerum, quae intelliguntur. Eſſe ea dico, quae cerni tangiue poſſunt, vt fundum, aedes, parietem, ſtillicidium, mancipium, pecudem, ſupellectilem, penus et cetera. Non eſſe rurſus ea dico, quae tangi demonſtrariue non poſſunt, vt ſi vſucapionem, ſi tutelam, ſi gentem, ſi agnationem definias, quarum rerum nullum ſubeſt quaſi corpus, eſt tamen quaedam conformatio inſignita et impreſſa intelligentiae, quam notionem voco.* Tertull. *de Carne Chriſti Cap. XI.* plane ϛοϊκῶς: *Omne quod eſt, corpus eſt ſui generis: nihil eſt incorporale, niſi quod non eſt.* Ex quo ſane loco patet, veteres res ſolas corporeas exſiſtere, incorporeas tantum intelligi exiſtimaſſe.

II. Incorporales res magis non exſiſtere, quam exſiſtere putabant Stoici.

III. In his omnibus ergo philoſophos ſequebantur iureconſulti, qui et ipſi res in CORPORALES et INCORPORALES diuidebant, iisdem adoptatis definitionibus, corporales tangi poſſe, incorporales non poſſe, dicebant. Cai. *Inſt. II, 1. 2.* quamuis qui elegantius loquuntur, auctores illas RES, has IVRA appellare malint. Quintil. *Inſt. Orat. V, 10.* Et ſane ſic res multo eſt diu-

III. Iureconſulti definitiones ſtoicas adoptabant.

dilucidior, faciliusque intelligitur, cur pecunia, quae manibus tangi poteſt, pro diuerſa σχέσει modo *corporalibus* rebus accenſeatur *§. vn. Inſt. h. t.* modo opponatur corporibus *l. 46. D. de condict. indeb. l. 5. princ. D. de impenſ. in res dot. l. vlt. D. de adim. legat.* Prout ſcilicet vel res ipſa, vel ius ſeu valor, conſideratur, ita vel corporalibus vel incorporalibus rebus adnumeratur pecunia.

IV. Res incorporales et ipſi exſiſtere quodammodo negabant.

IV. Eodem ex fonte, id eſt, ex philoſophia ſtoica, manauit, quod res incorporales a iureconſultis magis iis, quae non ſunt, quam quae ſunt, adnumerantur. Paullus ſane *l. 1. D. de vſu et vſufr. leg.* ſeruitutes *neque ex bonis, neque extra bona eſſe* contendit, quod ex principiis illis ſtoicorum, quae paullo ante declarauimus, explicandum eſſe, erudite docet Ger. Noodt. *Probabil. II, 3. p. 48. ſeq.*

TIT. III.

DE SERVITVTIBVS RVSTICORVM ATQVE VRBANORVM PRAEDIORVM.

Incorporalia ſunt omnia iura, atque adeo etiam SERVITVTES. Hae vel PERSONALES ſunt, vel REALES, ſeu PRAEDIALES. Seruiunt enim non modo praedia ruſticis atque vrbanis praediis, verum etiam praedia et res perſonis, conſtituto in illis vſufructu, vſu vel habitatione vel in ſeruo operis. De illis titulo III. De his tit. IV. et V. agitur.

I. Quaenam praedia ruſtica et vrbana?

I. SERVITVS REALIS inhaeret praediis, iisdemque praeſtatur. A praedio dominante illae

illae seruitutes a iureconsultis in iure VRBANORVM ac RVSTICORVM PRAEDIORVM diuiduntur. Sed caue hic respicias ad locum. Praedia enim non a loco, sed ab vsu cognominabantur. Nam eodem modo et *vrbana mancipia* rusticis non loco, sed opere, seiungebantur. *l. 99. pr. D. de legat. 3. l. 166. pr. D. de V. S.* Et Labeo suppellectilem et penum *rusticam* non loco sed genera vsus, distinguendam putat. *l. 4. §. 5. D. de penu leg. l. 12. D. de supell. legat.* Immo et vestes, quibus ruri vtebantur ab vsu *rusticas*, quibus in vrbe *vrbanas* vocatas esse, ex loco elegante Titinii demonstrat Merill. *Obs. III, 5.* Non ergo recte discrimen seruitutum rusticorum vrbanorumque praediorum desumitur ex *l. 3. D. de seruit.* vbi Paull. *seruitutes praediorum alias in* SOLO, *alias in* SVPERFICIE *consistere*, ait. Quamuis enim id verum sit, non tamen ibi id agit iurisconsultus, vt discrimen seruitutum rusticorum vrbanorumque praediorum ostendat. Praeterea illud discrimen non ad praedia dominantia pertinet, a quibus alioquin seruitutes diuersam denominationem sortiuntur, sed ad seruientia. Immo ne probari quidem potest, seruitutes vrbanorum praediorum tantum in superficie; rusticorum tantum in solo consistere. Sane enim Vlpianus *l. 11. §. 1. D. de Publ. in rem actione* seruitutem vrbani praedii esse dicit, si per domum quis suam passus sit aquaeductum transduci: et ea tamen seruitus in solo consistit. Contra si quis horto olitorio alterius deberet seruitutem altius non tollendi, ea

procul dubio foret ſeruitus praedii ruſtici cum tamen conſiſtat in ſuperficie, ceu recte animaduertit Merill. *Obſ. I,32.* Nec magis rem videntur acu tetigiſſe, qui praedia ruſtica omnes fundos et areas; vrbana omnia aedificia exiſtimant, VRBANA enim erant et fundi voluptatis cauſa culti, veluti horti, modo eorum plurima pars non eſſet in reditu, quales ſunt horti vinearii et olitorii: *l. 198. D. de V. S.* et omnia aedificia habitationi deſtinata, etiamſi in villis exſtructa. *§. 1. Inſt. de ſeruit. l. 1. D. commun. praed. l. 198. D. de verbor. ſignif.* Veteres nimirum villam plerumque in tres diuidebant partes, quarum vnam *vrbanam*, alteram *ruſticam*, tertiam *fructuariam* appellabant. *Vrbanae* dicebantur aedes vel habitationis, vel voluptatis cauſa conditae, vbicunque ſitae; *ruſticae* complectebantur tecta, villico et reliquae familiae, vt et armentis et equis deſtinata, *fructuariae* denique conſtabant horreis et cellis, quibus omnium generum fructus recondebantur. Varro *de Re ruſt. Lib. I. Cap. XIII.* Columella *de Re ruſt. I, 6.* Vrbanum in villis aedificium etiam praetorium dicitur apud Pallad. I, 8. Sueton. *Calig. Cap. XXXVII. l. 2. D. de ſeru. praed. ruſt. l. 198. D. de verb. ſignif.* Et ex eo iam ſatis manifeſtum eſt, aedificia etiam ab vſu in praedia *ruſtica* et *vrbana* diuidi ſolita eſſe.

II. Seruitutes praediorum vrbanorum.

II. Praediis his vrbanis variae praeſtabantur ſeruitutes, quales erant *oneris ferendi, tigni immittendi, ſtillicidii, fluminis, cloacae, altius tollendi vel non tollendi, luminum, et aliae. §. 1. Inſt. h. t.* Cai. *Inſt. II, 1. 3.*

III.

III. Sic vicinae aedes tenebantur nonnunquam vicinarum onus ferre, vel alienum aedificium columna vel pariete ſuo ſuſtinere, columnamque et parietem praeterea ex pacto reficere. Haec erat SERVITVS ONERIS. Non ergo ideo a domino praedii ſeruientis reficienda erat columna ſeruiens, quod hoc naturae huius ſeruitutis ineſſet: ſed quod ea lex, id eſt, ſtipulatio in conſtituenda ſeruitute eſſet interpoſita: PARIES ONERI FERVNDO VTI NVNC EST, ITA SIT. *l. 33. D. de ſeru. praed. vrb.* Nam id ſibi diſerte a vicino ſolebant ſtipulari, VT REFICE VT LAPIDE QVADRATO, vel LAPIDE STRVCTILI, vel quouis alio opere *l. 6. §. 5. D. ſi ſeru. vind.* Quamuis vero hanc pactionem contra naturam ſeruitutum eſſe iudicet Gallus Aquilius, quippe quae praedii ſeruientis Domino neceſſitatem aliquid faciendi imponat: *l. 15. §. 1. D. de ſeruitutibus*, eualuit tamen Seruii ſententia qui hanc conditionem in hac ſeruitute admiſit, quia ſeruientis praedii dominus facere nihil cogatur, ſed parietem vel columnam derelinquere poſſit, ceu patet ex *l. 6. §. 2. D. ſi ſeruit. vindic.* III. Seruitus oneris ferendi.

IV. Si cuius paries non tam onus vicini ferre teneretur, quam pati dominus, vt tignum immitteretur ſuo parieti, erat haec SERVITVS TIGNI IMMITTENDI. Erat vero tignum omnis materies quae ad tectum, vel aedificium exſtruendum erat idonea, et alterius parieti immitti poterat, veluti trabs, lapis, ferrum. *l. 1. § 1. D. de tigno iunct.* Quamuis enim Architecti ſtrictiore vſi vocabuli ſignificatione tignum pro trabibus in IV. Seruitus tigni immittendi.

contignatione accipiant: Vitruu. X, 5. aliter tamen loquebantur ICti ob exemplum in lege XII. tabularum exstans, vbi *tigni appellatione omne genus materiae, ex qua aedificia constant, significatur. l. 62. D. de V. S.* Quod vt intelligatur rectius, obseruandum erit, veteres Romanos incendiorum metu aedes aedibus ita vicinas esse iussisse, vt spatium quoddam vel interstitium relinqueretur, quod *ambitus* dicitur in legibus XII. Tabul. Varro *de Lingu. Lat. IV, 4. p. 6.* AMBITVS, *iter, quod circumeundo teritur. Nam ambitus circuitus; ab eoque XII. tabularum interpretes ambitum parietis circumitum esse describunt.* Festus *voce ambitus p. 250.* AMBITVS *proprie dicitur inter vicinorum aedificia locus duorum pedum et semipedis, ad circumeundi facultatem relictus.* Et paucis interiectis: AMBITVS *proprie dicitur circumitus aedificiorum, patens in latitudinem pedes duos et semissem, in longitudinem idem, quod aedificium.* Cuiac. *Obs. XIX, 21.* Et huc pertinet Inscriptio vetus Romana in Sadoleti hortis effossa:

INTER DVOSI
PARIETES.
AMBITVS. PRIVAT.
FLAV. SABINI.

Brisson. *Antiqu. Select. I, 2.* Non ergo licebat antiquis aedes iungere sine interstitio; neque adeo tunc facile locum inueniebat seruitus tigni immittendi. Postea vero aucto ciuium numero, cum pomoeria antiqua tantam aedium copiam vix caperent: non solum ipsa pomoeria subinde prolata, verum etiam omnes areae aedibus occupatae sunt, adeo vt non nisi inter quasdam interstitium

relin-

relinqueretur. Quaecunque vero aedificia communi pariete concludebantur, circuituque publico aut priuato cingebantur, ea dicebantur INSVLAE. Feſt. voce *Inſulae l. 2. §. 14. D. ne quid in loco publ.* Iis inſulis vel potius inquilinis aedium vna inſula comprehenſarum, non modo ſingulares erant GENII: Reineſ. *Claſſ. I, 138.* ſed et cuſtodiendis iisdem praepoſiti erant ſerui, quos INSVLARIOS dici, animaduertimus, in *l. 166. pr. D. de V. S.* et *l. 16. §. 1. D. de vſu et habitat.* itemque apud Grut. *p. CCXXIV, 4.* Porro ambitus iſti inſularum dicebantur *angiportus.* Et quia per illos compendii cauſa iri ſolebat, hinc Feſto angiportus eſt *iter compendiarium in oppido.* Nihil tamen in illis agi poterat. Varro de *Lingua Lat. V, 5. p. 37.* immo ne peruii quidem ſemper erant, vt ex Terent. *Adelph. IV, 2.* patet. Sed haec angiporta vt dixi rariora erant, poſtquam aucta vrbe omnes areae aedificiis occupabantur. Hinc eſt, quod Seneca *controu. II, 6.* conqueritur *tantas ſuo tempore fuiſſe viarum anguſtias, vt neque aduerſus ignem praeſidium, neque ex ruinis vllam in partem effugium fuerit.* Ex quo ergo propius ſibi inuicem iungi coeperant aedes: ſeruitutes illae tum oneris ferendi, tum immittendi tigna, in vſu eſſe coeperunt, ad id quippe comparatae, vt arearum ſpacium lucrifacerent, quod nouis muris, columnis ac parietibus exſtruendis occupandum fuiſſet. Primus Nero veterem aedificandi morem reſtituit, conſtituitque, vt ne communione parietum, ſed propriis quaeque domus muris, ambirentur. Tacit. *Annal. XV.*

XV, 42. Poſtea Antoninus, et Verus Auguſti reſcripſerunt, *in area, quae nulli ſeruitutem debet, poſſe dominum vel alium eius voluntate aedificare, intermiſſo legitimo ſpatio a vicina inſula, l. 14. D. de ſeru. vrb. praed.* adeoque ex eo tempore denuo aedes ſibi propius iungi coeperunt, communique pariete concludi, ita tamen vt inſularum maneret circuitus. Denique et Conſtantinus M. et ſequentes Imperatores conſtitutionibus quibusdam definire coeperunt, quantum aedes priuatae ab horreo, quantum a loco publico abeſſe deberent. *l. 4. et l. 46. Cod. Theod. de oper. publ. l. 9. et l. 11. C. de aedificiis priuat.* Addantur Barn. Briſſon. *Antiqu. Rom. Select. I, 2. p. 4. Obſ. I, 4. p. 3.*

V. Seruitutes ſtillicidii et fluminis.

V. Seruitutes STILLICIDII et FLVMINIS a quae pluuiae cauſa erant conſtitutae. Tenebatur enim vicinus aquam iſtam vel in vicini hortum areamue immittere, vel ex alieno tecto in ſuam aream recipere, ſi ab eo ſtipulatus erat vicinus: FLVMINA STILLICIDIA, VTI NVNC SVNT, VT ITA FLVANT CADANTQVE. Briſſon. *Antiqu. Rom. Select. I. p. 22. Stillicidium* vero et *flumen* quomodo differant, docet Varro *de Lingu. Lat. IV, 5. p. 8. Fluuius, quod fluit, item flumen: a quo praediorum vrbanorum ſcribitur: Stillicidia fluminaque vt ita fluant, cadantque. Inter haec hoc intereſt, quod ſtillicidium, eo quod ſtillatim cadat: flumen, quod fluat continue.* Sane cum aedes Romanorum pleraeque tecto decliui carerent: non poterant non canales vel aluei plures in ſuprema ſuperficie eſſe, per quos aqua pluuia deflueret, aut certe tegulas oportebat tecto imponi, quae imbres exceptas in terram demitterent. Vid. Guil.

Phi-

Philandr. *ad Vitruu. Archit. VII, 11.* Illud ergo *flumen*; hoc dictum est *stillicidium.*

VI. CLOACAE. Romae dicebantur concamerationes subterranae, stupendi operis, per quas sordes vrbe eductae in Tiberim exonerabantur *(a)* eaeque vel PVBLICAE erant, vel PRIVATAE *l. 1. §. 9. D. de cloac.* PVBLICAS duxit Tarquinius Priscus, testibus Liuio *Hist. l. 32.* et Dionys. Halic. *Ant. Rom. III. p. 200.* easque tam splendidas fuisse, ait Cassiodor. *Var. III, 30. tantumque visentibus contulisse stuporem, vt aliarum quoque ciuitatum potuerint miracula superare.* Meretur illa tota Cassiodori descriptio legi, eique addi idem Cass. *Var. VIII, 29. 30.* et *Plin. Hist. Nat. XXXVI, 15.* Purgandarum earum causa non solum tributum inferebatur, quod *cloacarium* dicitur *l. 27. §. 3. D. de vsufruct. l. 39. §. 5. D. de legat. 1.* verum etiam ii, qui ad poenam fuerant damnati, eidem operi adhibebantur. Traian. Imp. *ad Plin. Epist. X, 41.* Et tamen auctor est Dion. Halicar. *Lib III. p. 200. aliquando* neglectas cloacas, nec *amplius transmittentes aquam a censoribus mille talenti purgandas reficiendasque locatas esse.* Quod operis istius magnitudinem satis superque demonstrat. Sed et interdictum proditum erat: QVOD IN CLOACA PVBLICA FACTVM, SIVE IMMISSVM HABES, QVO VSVS EIVS DETERIOR SIT, FIAT, RESTITVAS. ITEM NE QVID FIAT, IMMITTATVRVE, INTERDICAM. *l. 1. §. 15. seq. D. de cloac.* Quin vt illae

VI. Seruitus cloacae.

(a) Hinc Festus *voce cloacae p. 268.* dictas illas existimat a *colluendo* et *cloacale flumen* Cato dixit, pro cloacarum omnium colluuie.

illae cauernae eo rectius conseruarentur: singulares iis praefecti erant magistratus, qui CVRATORES CLOACARVM Vrbis vocantur apud Grut. *Inscript. p. CXCVII, p. CXCVIII, 2. 3. 4. 5. CCLII, 1.* Ast cum publicae istae cloacae initio per publicum essent ductae: post incendium Gallicanum, mutato vicorum aediumque situ, illae passim subierunt tecta: Qua de re Liuius *Hist. V. fin. Festinatio curam exemit vicos dirigendi dum, omisso sui alienique discrimine, in vacuo aedificant. Ea est causa, vt veteres cloacae, primum per publicum ductae, nunc priuata passim subeant tecta formaque vrbis sit occupatae magis, quam diuisae, similis.* Hae publicae cloacae. PRIVATAE erant, quae ex priuatis quibusque aedibus in publicas illas immittebantur. Quandoquidem ergo publicae illae, vt iam ex Liuio demonstrauimus, passim subierunt tecta priuata: opus nonnunquam erat seruitute CLOACAE, et vicinus a vicino stibulabatur, vt liceret sibi priuatam cloacam per eius fundum deductam in cloacas publicas immittere. *l. 7. D. de seruit, l. 1. §. 4. D. de cloac.*

VII. Seruitus non altius tollendi.

VII. Antiquissimis porro temporibus suas quisque ædes in infinitum tollere poterat, idque etiam est libertatis naturalis, *l. 9. et l. 24. D. de seru. vrb. Praed. l. 26. D. de damn. infect.* dummodo nihil in alienum immittatur. *l. 8. §. 5. D. si seru. vindic.* Hinc tam stupenda aedium altitudo, vt vix sine periculo per viam publicam ire ambulare liceret. Iuuenal. *Sat. 3. v. 6.*

Nam quid tam miserum, tam solum vidimus, vt non
Deterius credas? horrere incendia, lapsus
Tectorum assiduos, ac mille pericula saeua
Vrbis.

Enim-

Enimuero cum id proſpectui luminibusque officeret, aerque liberior hoc ipſo vicinis intercipeRetur: ſaepe alter ab altero ſtipulabatur, ne altius tolleret. Atque inde naſcebatur ſeruitus ALTIVS NON TOLLENDI. At poſtea certus quidam aedium altitudini modus lege ſtatutus eſt. Sane iam libera et florente republica ea de re fuiſſe cogitatum, docet Rutilii neſcio cuius oratio de modo aedificiorum, quam ab Auguſto recitatam eſſe in ſenatu, vt eam rem non a ſe primo animaduerſam, ſed antiquis iam curae fuiſſe, oſtenderet, diſcimus ex Sueton. *Aug. LXXXIX.* Sed et ipſe Auguſtus, vt crebris ruinis ſubueniret, lege lata ſtatuit, vt ne quis ſeptuaginta pedibus tolleret altius. Strabo. *Geogr. V. p. 162.* πρὸς δὲ τὰς συμπτώσεις τὰ ὕψη τῶν καινῶν οἰκοδομημάτων καθελὼν, καὶ κωλύσας ἐξαίρειν ποδῶν ὁ τὸ πρὸς ταῖς ὁδοῖς ταῖς δημοσίαις. *Ruinis quoque ſubuenturus, nimiam aedificiorum altitudinem ſuſtulit, vetuitque ad vicos publicos altius ſeptuaginta pedibus tollere.* Incenſa deinde vrbe, etiam Nero aedificiorum altitudinem cohibuit, teſte Tacito *Ann. XV, 43.* quamuis quem ea in re modum ſeruarit, non ſit memoriae proditum. Denique et Traianus aedium altitudinem ſexaginta pedes ſuperare vetuit, ob ruinas faciles, et ſumtus, ſi quid tale contingeret, exitioſos. Aurel. Victor. *Epit. vit. Traian. XIII.* Et ſane haec quoque altitudo eſt maxima, vnde non mirum, de ea conqueri Senecam *Controu. II, 9.* quamuis eam ipſa neceſſitate ciuiumque frequentia excuſari exiſtimet Vitruu. *Architect. II, 9.*

Vtcun-

Vtcunque ſe res habeat, ſane et poſteria placuit is aedificorum modus, inde ad illum reſpiciunt Imperatores Seuerus et Antonius *l. 1. C. de aedific. priu.* Quin et Conſtantinopoli eiusmodi legem obſeruatam eſſe, docet. Iac. Oiſel. ad Caii Inſtit. *II, 1. 3.* Quemadmodum ergo, quae ſit non altius tollendi ſeruitus, ex ipſo vocabulo iisque, quae dicta hactenus ſunt, ſatis intelligitur: ita eo obſcurior eſt ſeruitus ei oppoſita ALTIVS TOLLENDI. Quamuis enim vulgo ſeruitutem altius tollendi explicent ex conſtitutione Zenonis *l. 12. §. 2. C. de aedific. priuat.* de eo caſu, ſi quis a vicino impetrauerit libertatem aedes ſuas altius, quam leges ferant, tollendi: tamen huius ſeruitutis iam ante Zenonem mentio fit a Caio *l. 2. D. de ſeru. vrb. praed.* nec veroſimile eſt, ante hanc conſtitutionem licuiſſe priuatis pactis reſtringere leges publicas. Itaque non abſurda eſt ſententia eorum, qui hic putant de eo caſu actum vbi vicinus pati teneretur vt vicinus ὑπερῷον vel caenaculum imponere poſſet aedibus eius A. A. Pagenſt. *Sicil. Manip. III. p. 70.* (*b*). Quanquam nec id dubio caret,

(*b*) Mos iſte, alterius aedibus ſuperimponendi coenacula et ὑπερῷα non ignotus fuit antiquis, cum aliis gentibus, tum maxime Romanis Pompon. Mela *Lib. II. Cap. 7. Arados etiam in Phoenicia eſt parua, et quantum patet, tota oppidum frequens tamen, quia etiam ſuper aliena tecta ſedem ponere licet:* vbi legendus Iſ. Voſſius *p.* 203. De Romanis porro vrbem ex ruinis inſtaurantibus Dionyſ. Halic. *Lib. X. p.* 659. refert. lege perlata plebeios conueniſſe et ibi aedificare coepiſſe, locum, quantum quisque potuerit, occupantes. Hinc porro addit: Εἰσὶ δὲ καὶ σύνδυο καὶ σύντρεις καὶ ἔτι πλείονες, συνιόντες οἰκίαν κατασκευάζοντο μίαν, ἑτέρων μὲν τὰ κατάγεια λαγχανόντων, ἑτέρων δὲ τὰ ὑπερῷα. *Nonnulli etiam duo ſimul, vel tres, plu-*

res, si illud ὑπερῷον vel caenaculum maneat aedificantis. Nam tunc non differet haec seruitus a seruitute oneris ferendi, vti recte vidit Sam. Stryck. ὁ μακαρίτης. *Vs. Digest. VIII, 2. 7.* Fusius ea de re alibi erit dicendi locus.

VIII. Multum porro interesse videbatur veterum, ita clausas habere areas, vt remodis arbitris versari in iis posset familia. Vnde et Druso promittebat architectus, ita se aedificaturum domum: vt procul ab omnium arbitrio, atque adspectu in ea habitaret. Vellei. Patercul. *Hist. II, 14.* Licebat enim cuiuis, in pariete suo fenestras, quot vellet aperire, sed et alteri licebat fenestris vicini in aream suam apertis obstruere. Quod si itaque aliquis fenestras in alieno vel communi pariete apertas habere vellet, opus erat seruitute LVMINVM. Sin impedire vellet alter, ne vicinus fenestras in suo pariete apertas obstrueret, stipulabatur a vicino: LVMINA VTI NVNC SVNT, ITA SINT, Brisson. *Antiqu. Rom. I, 19. p. 21.* Vtque inde nascebatur seruitus NE LVMINIBVS OFFICITVR. Nonnunquam etiam paciscebantur, ius vt esset vicino, se inuitis altius aedificare, atque ita officere luminibus, de qua seruitute *l. 3. D. seru. vrb. praed.* Immo vt prospicere liceret et, ne prospectui officeretur, interposita stipulatione cauebant. *l. 14. et l. 15. D. eod.* IX.

VIII. Seruitus luminum, et ne luminibus officiatur.

pluresue, vnas aedes collatis impendiis exstruxerunt, aliis inferiores earum partes, aliis superiores sibi capientibus. At de sua aetate Pomponius *l. 25. pr. D. de seru. pr. vrban.* Hoc, inquit, *quod dictum est de immissis, locum habet ex aedificio alio in aliud. Aliter enim supra alienum aedificium superius habere nemo potest.*

IX. Seruitutes praediorum rusticorum.

IX. Seruitutes praediorum rusticorum quatuor recenset Imperator *pr. Inst. h. t.* ITER, ACTVM, VIAM, AQVAEDVCTVM, sed §. 2. adiicit. AQVAEHAVSTVM, PECORIS AD AQVAM APPVLSVM, IVS PASCENDI, CALCIS COQVENDAE, ARENAE FODIENDAE. Nos praecipua tantum consectabimur.

X. Iter, actus via.

X. ITER ab *eundo;* ACTVM ab *agendo*, VIAM a *vehendo* dictam esse, obseruat Varro *de Lingua Lat. IV, 4. p. 7.* Ergo ITER est ius eundi ambulandi hominis, non etiam agendi pecus, aut ducendi vehiculum. *l. 1. D. de seru. rust. praed.* quamuis et eoque vehi et sella gestari liceret ei, cui iter debebatur. *l. 12. D. eod.* ACTVS erat ius et eundi et agendi vel iumentum vel vehiculum, non tamen onustum *l. 1. et l. 11. D. eod.* (c) VIA denique ius et eundi et agendi et vehicula onusta per alterius fundum ducendi complectebatur *l. 7. D. eod.* Adeoque tertia seruitus primam et secundam, secunda etiam primam in se continebat, adeo, vt diuidi non possent, et hinc si quis iter et actum acceptum tulisset, perimeretur, etiam viae obligatio. *l. 13. §. 1. D. de acceptil.* Nonnunquam tamen iter et actum simul sibi stipulabantur, vt patet ex Gruter. *Inscr. p. CCI, 3.*

PER. HANC.
VIAM. FVNDO.
C. MARCI. CL.
PHILERONIS.
ITER. ACTVS.
DEBETVR.

Cuius

(c) Intelligendum hic esse non plaustrum, oneribus trahendis aptum, sed currum trusatilem, praeclare obseruat Bynkersh. *Obs. IV, 7. p. 365.*

Cuius rei rationem reddit Cuiac. *Obſ. XXII, 35.* quod viæ iter et actus *propalam* ineſt, actui autem iter tantum *tacite* et per conſequentiam. Vnde non mirum, ſaepe ſibi homines actum et iter ſimul ſtipulatos. Ex eodem vero lapide etiam patet, ſeruitutes has non hominum, ſed prædiorum eſſe, quod et ius noſtrum inculcat. *l. 20. §. vlt. D. de ſeru. praed. ruſt. l. 86. D. de verb. ſignif.* vbi addi meretur Ger. Noodt *Probab. I, 2. p. 4. ſeq.*

XI. VIAE latitudo in porrectum octo pedum erat, in anfractum ſedecim *l. 8. D. de ſeru. praed. ruſt.* Varro *de Lingu. Lat. VI, 2. p. 48.* Ex quibus locis diſcimus, hunc viae modum ex legibus XII. Tabularum eſſe, quibus cautum fuerat: VIA IN PORRECTO VIII. P. IN AMFRACTO XVI. P. LATA ESTO. Gothofr. *ad XII. Tab. Tab. VIII.* ACTVS latitudo quatuor pedum erat, teſte eodem Varrone *de Lingu. Lat. IV, 4. p. 6.* et Feſto *voce actus p. 243.* Itineris latitudo parum comperta eſt. Potuiſſe tamen pro paciſcentium arbitrio vel latiorem vel auguſtiorem conſtitui viam vel actum, patet ex *l. 23. pr. D. eod.* adeoque idem de itinere dici poſſe videtur. **XI. Viae et actus latitudo.**

XII. AQVAEDVCTVS erat ius aquam ducendi per alterius praedium, quod vel iuris per canales ſtructiles, vel fiſtulis plumbeis, vel tubulis fictilibus fiebat, teſte Vitruu. *Archit. VIII. 7.* quibus tamen et canales ligneos addit Palladius IX, 11. Erant iſti aquaeductus vel PVBLICI vel PRIVATI. In illis exſtruendis tam ſplendidi tamque magnifici erant Romani, vt pauca, quae hinc inde ſuperſunt, rudera poſte- **XII. Seruitus aquae ductus.**

ris ſint admirationi. Solebant enim exſtruere fornices, et veluti pontes per quos aqua tanquam flumen aliquod in vrbem duceretur, ceu docet aqua Traiana depicta in numo apud Vaillant. *Num. Imp. p. 47.* De eiusmodi Aquaeductibus Rutil. Numatian. *Itin. I. v. 97.*

Quid loquar aërio pendentes fornice riuos,
Qua vix imbriferas tolleret Iris aquas?
Hos potius dicas creuiſſe in ſidera montes,
Quale giganteum Graecia laudat opus.
Intercepta tuis conduntur flumina muris,
Conſumunt totos celſa lauacra lacus.

Tales erant Romae aqua Claudia, Curtia, Traiana aliæque plures, quarum paſſim in Marmoribus fit mentio. Et ſane his aquis non ſolum ad neceſſitatem vtebantur, ſed et ad voluptatem et luxuriam, ad quam in primis comparata erant *Nymphaea*, quorum veſtigia ſunt in *l. 5. l. 6. C. de aquaeduct.* nec non apud Reineſ. *Inſcr. I. Claſſ. I, 200.* et Ioſeph. *de Bell. Iud. I, 16.* Erant haec aedificia publica ambitioſi operis, in quibus aquae corriuatae ſpectantium delectationi ac refrigerationi miris modis ſaliebant. Vid. Pancirol. *Theſ. Var. Lect. I, 5.* Haec publicis ſumtibus ſolebant exſtrui. Sed nec magis ſumtibus pepercerunt priuati, qui ſaepe aquam per omnia cubicula et triclinia ducebant, immo et euripos in his effodiebant, in quibus piſces inter coenandum caperent. Inſignia huius luxuriae exempla exſtant apud Senecam *Nat. Quaeſt. III, 17. et praeſ. lib. I. de Tranqu. animi I.* Plin. *Epiſt. V, 6.* (d). Cum ergo aquam ſaepe pro-

(d) Huc pertinent etiam, riui aquae fluentis, parietibus

procul et per alienos fundos, duci oporteret: occaſionem id dedit ſeruituti aquaeductus, de qua plura dabunt iureconſulti.

XIII. Reliquae ſeruitutes facile vel ex ipſis nominibus intelliguntur, et paſſim de iis copioſe agunt Interpretes, quibus addendi Iac. Cuiac. *Obſeru. XXII, 35.* Aeg. Menag. *Amoenit. iur. ciuil. XXXI.* Vlr. Hub. *Digreſſ. II, 12. ſequ.* Corn. van Bynkershoeck. *Obſ. IV, 7.* XIII. De reliquis ſeruitutibus remiſſiue.

TIT. IV. et V.

DE VSVFRVCTV, VSV ET HABITATIONE.

Hae ſeruitutes, de quibus adhuc actum, reales ſunt: perſonales vero VSVFRVCTVS, VSVS, HABITATIO, OPERAE SERVORVM, de quibus his titulis agit Imperator. Nos poſt eruditiſſimas M. Aurelii Galuani et Ger. Noodtii commentationes pauca tantum monebimus.

I. Ad vocabulum quod attinet: au *vtendo* et *fruendo* dictus eſt VSVSFRVCTVS. *Vti*re, vt erudite oſtendit Ger. Noodt *de vſufr. I, 1. p. 526.* eſt, eandem adhibere ad vitae neceſſitatem, ſed quatenus ſufficit, et vt ſalua maneat eius ſubſtantia. Vnde propria vſus tria ſunt, primum, vt vtentis neceſſitate finiatur; alterum, ne rei conditio mutetur: poſtremum, vt ne res vten- I. Quid veteribus fuerit vti?

bus inducti, de quibus Emund. Merill. *Variant. III, 1.* et Ger. Noodt. *de Vſufr. I, 12. p. 565.*

do consumatur, aut pereat. Primum Horatius significat, *Epist. II, 2. v. 190.*

Vtar, et ex modico, quantum res poscit, aceruo
Tollam.

Secundum patet ex *l. 13. §. 1. et 5. D. de vsufr.* Tertium notat Donatus *in Terent. prolog. Andr.* VTIMVR *fructibus rei, quae ab amantibus saluo vsu nobis subministrantur;* ABVTIMVR, *quando deperdimus rem et fructum, vsui est ager, domus: abusui vinum, oleum, et cetera huiusmodi.*

II. Quid frui? II. FRVI latius patet, ac vti: quemadmodum vel ex Seneca patet *de vita beata cap. X.* vbi philosophus: *Tu,* inquit, *voluptatem complecteris: ego compesco, tu voluptate* FRVERIS: *ego* VTOR. *Fructus* ergo non vtentis necessitate neque rei conditione circumscribitur: sed qualemcunque praesentem vtilitatem, commoditatem, oblectationemue, quae ex rei eiusue occasione percipi potest, complectitur, prorsusque adeo neque finem habet, neque modum, ceu egregie ostendit Augustinus *de Doctrina Christ. cap. III.* Ger. Noodt *l, 1. p. 526. seq.*

III. Quid Vsusfructus? III. Vsusfructus ergo neque merum fructum neque merum vsum continet, sed ex vtroque colligitur. Ex *vsu* enim id habet, quod saluam relinquit substantiam: ex *fructu* vero, quod non sola necessitate finitur. Adeoque est *ius vtendi fruendi rebus alienis, salua earum substantia. l. 1. D. de vsufr.*

IV. Quid vsus? IV. Poterat ergo vsus quidem legari sine fructu: sed non fructus sine vsu. *l. 14. §. 1. D. de vsu et habit.* Non enim debet, cui plus licet, quod minus est, non licere. *l. 21. D. de R. I.* At vsus, sine

ſine fructu legatus, ſola vtentis neceſſitate finitur ſaluamque eſſe oportet non ſolum rei ſubſtantiam, ſed et conditionem. *l. 12. §. 1. D. de vſu habit.* Minus ergo continet vſus, quam vſusfructus, et hinc ille nec pro parte legari poteſt, quod poteſt vſusfructus. *l. 19. D. eod.* nec etiam res, vſui conceſſa, vel donatione, vel locatione, vel vllo alio titulo, in alterum transferri, quod itidem poterat vſusfructus. *§. 1. Inſt. eod. l. 12. §. 2. l. 38. ſeq. l. 67. D. de vſufruct.*

V. Parum ab vſu differt HABITATIO, ſed differt tamen. Nam I. aliquid amplius habitationi ineſt quam vſui: ſiquidem is, cui debetur habitatio, totam domum non ſolum inhabitare, ſed et locare, vel gratis concedere poteſt. *l. 13. C. de vſuf.* quae ſecus ſe habent, ſi ſolus vſus aedium legatus ſit. II. Habitatio non amittitur non vtendo, neque III. capitis deminutione, perinde vt vſus, perimitur, vt ex *l. 10. pr. D. de vſu et habit.* a ſe ingenioſe emendata, oſtendit Ger. Noodt. *Prob. III, 7. p. 79.* V. Quid habitatio?

VI. Ceterum haec omnia originem debere videntur vltimis voluntatibus. Cum enim morientes alicui bene cuperent, neque tamen eius heredibus conſultum vellent: excogitarunt ius illud vtendi fruendi, a dominio et proprietate ſeiunctum, vt moriente legatario, rei legatae vſusfructus cum proprietate conſolidaretur. Poſtea etiam aliis modis, veluti ſtipulatione, quam tamen ſequebatur traditio, nec non iudiciis diuiſoriis, immo etiam lege, conſtituebatur vſusfructus, vt accurate docet Ger. Noodt. *de Vſufr. II, 1. ſeq. p. 601. ſeq.* VI. Origo horum iurium.

VII. Vſusfructus quantitatum et iurium S. C. introductus.

VII. Et initio quidem vſusfructus in ſolis conſtituebatur corporibus non fungibilibus, poſtea SCt. prodiit, quod etiam in quantitatibus, et iuribus vel, vt dilucidius loquamur, in rebus fungibilibus, quaſi vſumfructum conſtituere permittebat, dummodo caueret fructuarius, ſe finito vſufructu tantundem reſtituturum. Qua de re Vlp. *Fragm. XXIV, 26. et 27. Vſusfructus iure ciuili legari poteſt earum rerum quarum ſalua ſubſtantia vtendi fruendi poteſt eſſe facultas, et tam ſingularum rerum, quam plurium, id eſt, partis. Senatusconſulto cautum eſt: vt etiam, ſi earum rerum, quae in abuſu continentur, vt puta vini, olei, tritici vſusfructus legatus ſit, legatario res tradantur, cautionibus interpoſitis, de reſtituendis eis, cum vſusfructus ad legatarium pertinere deſierit:* Eiusdem SCt. mentio fit. *l. 1. D. de vſufr. ear. rerum. l. 24. de vſufr. leg. l. vlt. vſufr. quemadm. caueat l. 69. ad L. Falcid. l. 1. C. de vſufr.* Quando illud factum ſit non liquet. Sane non adſcendit ad tempora Ciceronis, quibus, ceu ex *Topic. cap. III.* patet, corporum tantum, non item quantitatum et iurium, erat vſusfructus. Cum vero illud SCt. iam interpretati ſint Maſſurius Sabinus, Nerua, Caſſius, et Proculus, ceu colligi poteſt ex *l. 5. §. 1. et l. 3. D. de vſufr. ear. rer.* quos omnes ſub Tiberio floruiſſe conſtat: hoc quoque, vel certe Auguſto imperante, SCt. factum eſſe oportet. Vid. Marc. Aurel. Galuan. *de vſufruct. cap. III.* Ger. Noodt *de vſufr. II, 20. p. 589.* Schulting. *Iurispr. vet. Anteiuſtin. p. 658.*

VIII. Quibus

VIII. Ceterum ita conſtitutus vſusfructus, finie-

niebatur vel tempore, ad quod fuerat conſtitutus, vel morte fructuarii, vel capitis deminutione, vel non vtendo per conſtitutum tempus, vel facta in iure ceſſione, vel conſolidatione, vel mutatione denique aut interitu rei fructuariae, de quibus omnibus plenius iureconſulti, inprimis Ger. Noodt *de Vſufr. II, 5. ſeq.* Eadem omnia locum quoque habebant in vſufructu ciuitati legato. Mori enim et ciuitas videbatur, ſimulac interiiſſet, veluti abſorpta terrae motu, vel inundatione. Capite minui, ſi in eam induceretur aratrum. *l. 21. D. quib. modis vſusfructus vel vſus am.* Quemadmodum enim aratrum adhibebatur in condendis vrbibus, eo fine, vt vbi ſulcum duxiſſent Triumuiri coloniae deducendae, muri exſtruerentur, et eos quodammodo religio occuparet: (Vid. *Lib. II. Tit. I.* §. *6.*) ita aratrum toti areae vrbis inductum, eam reddebat ſacram, vt habitari a nullo mortalium poſſet. Hinc Zonar. *Tomo II. Annal.* refert, Carthaginis aream Senatum Romanum ſacraſſe, et decreuiſſe, ἐπάϱατον, τὸ ἐπ᾽ ἀυτὴν κατοικῆσαι τινά. *Execrabile fore, ibi quemquam habitare.* Pertinet huc locus Horat. *Lib. I. Carm. Od. 16. v. 17.*

domis finitur vſusfructus.

Irae Thyeſten exitio graui
Strauere, et altis vrbibus vltimae
Stetere cauſae, cur perirent,
Funditus imprimeretque muris
Hoſtile aratrum exercitus inſolens.

Ad quae verba Scholiaſtes: *Condendis atque*

euertendis ciuitatibus. Haec consuetudo fuit, vt ARATRO *fierent, vt de condenda Virgilius:*

Interea Aeneas vrbem designat ARATRO.

Item Cicero de euertenda in Philippicis: Vt vexillum tolleret, et ARATRVM *circumduceret.* Plura de eo ritu habent P. Faber *Semestr. I,8.* Iac. Raeuard. *Coniectan. II,7.* Quod si neutrum horum contingeret, vsusfructus seculo circumacto finiebatur. *l.56. de vsufr. l.8. de vsufr. leg.* P. Fab. *Semestr. l. c.* Ger. Noodt *de vsufr. II,6. p. 614.*

TIT. VI.

DE VSVCAPIONIBVS ET LONGI TEMPORIS PRAESCRIPTIONIBVS.

Modis adquirendi rerum dominium, iure ciuili inuentis, accensenda etiam est VSVCAPIO, de qua hoc titulo agit Imperator. Nos rem ex antiquitate explicabimus.

I. Vsucapio e iure Attico est.

I. Vsucapionem, quae et *vsus auctoritas* dicta veteribus, ex iure Attico ad Romanos fluxisse, admodum fit verosimile. Plato certe, qui in plerisque talibus ius Atticum sequi solet, vsucapionem quoque admittit in sua republica, Vid. Plat. *de Leg. XII. p. 691.* Sed non nisi mobilium, quibus si quis aperte intra vrbem per annum; ruri per quinquennium vsus sit, vsucapionem completam esse iusserat. Porro si ruri occulte res haberetur, vsque ad decennium vindicari eam posse volebat, sin extra territorium, aduersus posses-

possessorem aeternam auctoritatem fore denunciabat. Et ad leges Atticas procul dubio respicit Isocrates, *in Archit. p. 239.* quando sub persona Archidami ait: ἀλλὰ, μὴν ἐδ᾽ ἐκεῖνο ὑμᾶς λέληθεν, ὅτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίας καὶ τὰς κοινὰς, ἢν ἐπιγένητε πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῴας ἅπαντες εἶναι νομίζεσιν. *Sed nec illud vos praeterit, possessiones siue priuatas, siue publicas praescriptione longi temporis et confirmari, et patrimonii loco habendas, persuasum esse omnibus.*

II. Romam eam inuexerunt leges decemuirales, in quibus ita cautum legimus: VSVS AVCTORITAS FVNDI BIENNII, CETERARVM RERVM ANNVVS VSVS ESTO. Gothofr. *ad Leg. XII. Tab. Tab. VI.* Res ergo immobiles Romae biennio, mobiles anno vsucapiebantur. Cum vero eo tempore, quo XII. Tabulae condebantur, intra Italiam consisteret Romana potentia: factum est, vt vsucapio non nisi in fundis Italicis vel Italici iuris, adeoque in rebus tantum mancipi haberet locum. Fundorum vero prouincialium proprietatem nunquam adquirebat priuatus, sed populus (*a*), adeoque in iis non procedebat vsucapio. Qua de re eleganter Theophilus in §. 40. *Inst. de rer. diuis.* Οἱ τὰ ςιπενδιάρια καὶ τριβετάρια ἔχοντες πάλαι κατὰ συγχώρη-

II. Lex XII. Tab. de vsucapionis tempore.

(*a*) Quamuis enim praedia eiusmodi sub conditione annuae praestationis vel prouincialibus, vel ipsis ciuibus concederentur; supremum tamen et directum dominium erat penes populum. Hinc vocabantur praedia stipendiaria et tributaria. Theophil. *in* §. 40. *Inst. de rer. diuis.* Vid. Bynkersh. *de rebus manc. et nec mancipi IX. p. 130. seq.*

χώϱησιν δήμου ἢ βασιλέως, οὐκ ἦσαν δεσπόται. Ἡ γὰρ δεσποτεία αὐτῶν ἢ παρὰ τῷ δήμῳ, ἢ παρὰ τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' εἶχον τὴν ἐπ' αὐτοῖς χρῆσιν, καὶ ἐπικαρπίαν, καὶ πληρεστάτην, κατοχὴν ὥστε δύνασθαι καὶ ἐφ' ἑτέρων μεταφέρειν, καὶ κληρονόμοις παραπέμπειν. Τῶν γὰρ Ἰταλικῶν ἀγρῶν ἤτοι οἰκίων οἱ δεσπόται τὴν δεσπότειαν εἶχον. *Qui olim ex concessione populi vel Principis stipendiaria vel tributaria praedia habebant, domini non erant: nam dominium illorum erat aut apud populum aut apud principem, sed vsum et fructum eorum habebant, et plenissimam possessionem, ita vt et transferre possent in alios, et ad heredes transmittere. Italicorum autem fundorum domuumque domini dominium habebant.* Itaque non magis vsucapione adquiri poterat praedii prouincialis dominium quam rei commodatae, aut praedii fructuarii. Ian. Vinc. Grauin. *de Leg. XII. Tabul. p. 317.* Res mobiles omnes vsucapi poterant, mancipi aeque ac nec mancipi. Atque ita intelliganda illa Vlpiani *Fragm. XIX, 8. Vsucapione dominia adpiscimur tam mancipi rerum, quam nec mancipi.* Cuiac. Paratit. *ad tit. C. de vsucap. transf.*

III. Vt et de vsucapione peregrinis deneganda.

III. Iisdem legibus decemuiralibus denegatum fuerat peregrinis ius vsucapiendi, eamque in rem ita cautum: ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS ESTO. Cic. *de Offic. I, 12.* Hostis tum erat peregrinus, ceu post Ciceronem etiam Caius docet *l. 234. pr. D. de verbor. signif.* Et hoc sensu Ennius de Scipione Africano apud Stephan. *in Fragm. vet. poet. p. 107.*

(Hic est ille situs,) cui nemo ciuis, neque hostis,

Quiuit

Quiuit pro factis reddere operae pretium. Cum ergo vſucapio eſſet modus adquirendi iuris ciuilis: non magis communis ea cum ciuibus erat peregrinis, quam mancipatio aut in iure ceſſio. Videtur tamen poſtea hoc ius communicatum eſſe cum Latinis, Iunianis, iisque peregrinis, quibus commercium datum erat. Nam hos etiam mancipationis ius habuiſſe, patet ex Vlpiani *Fragm. XIX, 4.* Poſt conſtitutionem Antonini Caracallae, ciuitatemque cum omnibus ingenuis communicatam non ſuperfuit Latinitatis illius vſus, ſuperfuit tamen diſcrimen inter fundos Italici ſoli et prouinciales, quod demum ſuſtulit Iuſtinianus. *l. vn. C. de vſucap. transf.* Ezech. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II, Cap. 25. p. 399. ſeq.*

IV. Quod vero lex XII. Tabularum rerum furtiuarum vſucapionem inhibuit, id de ipſo tantum fure videtur intellectum, vſque ad legem ATINIAM: qua primum cautum, *vt quod ſubreptum eſſet, eius rei aeterna eſſet auctoritas, niſi ſi in eius, cui ſubreptum eſſet, poteſtatem reuertiſſet.* Ita Gell. *Noct. Att. XVII, 7.* Paullus *l. 4. §. 6. D. de vſurp. et vſucap.* Iulianus *l. 33. pr. D. eod.* Incerta eſt legis aetas, niſi quod ante Scaeuolam, Brutam, et Manilium, vt et P. Nigidium latam fuiſſe ex Gellio conſtat. Praeterea iam Cicero in *Verr. I. Cap. 42.* eius meminit. Vnde non admodum a veritate abludere videtur coniectura Steph. Vin. Pighii, *Annal. T. II. p. 255.* legem hanc A. V. C. IↃLVI. Caio Cornelio Cethego et Q. Minutio Rufo coſſ. a C. Atinio

IV. Lex Atinia de vſucapione rerum furtiuarum.

nio Labeone Tribuno plebis latam, existimantis. Exstat Andr. Puluaei *liber singularis ad legem Atiniam, seu de rei furtiuae probibita alienatione* qui editus Venetiis, MDLXXXV. postea in *Oceano Iuris* vel *tractatu tractatuum T. XVII. Vol. XXIV. p. 216.* ac denique in *Thesauro iur. ciuil. Tomo IV. p. 327.* locum obtinuit.

V. Leges Iulia et Plautia de vsucapione rerum vi possessarum.

V. Secutae sunt leges IVLIA et PLAVTIA *(b)* de vsucapionibus, aut potius de vi publica et priuata, quibus ad res vi possessas prolatum est, quod de furtiuis statuerat ex Atinia. Cautum enim his legibus fuerat, vt res vi possessae vsucapi haud possent, longo quantumuis tempore, nisi reditu ad verum dominum vitium exuissent. *l. 33. §. 2. D. de vsurp. et vsucap.* Legis PLAVTIAE vel PLOTIAE iam meminerunt Caelius ad Ciceronem *Epist. ad Fam. VIII, 8.* et ipse Cicero *ad Att. Epist. IV, 16. pro Caecin. cap. XXVI. pro Milon. XIII.* nec non Sallust. *de Bello Catilin. cap. XXXI.* eaque lata est A. V. C. IↃCLXIV. Cn. Pompeio Strabone et L. Porcio Catone Coss. a M. Plautio Tribuno plebis, vt luculenter ostendit Steph. Vin. Pigh. *Ann. Tom. III. p. 228.* Iulia vero, vt obseruat Hotomanus *de legib. p. 77.* non alia est, ac illa, quam de vi publica et priuata tulit Augustus. Et quia in illam

(*b*) Iura nostra de his legibus tanquam de vna loquuntur. Legem *Plautiam* et *Iuliam* commemorant Iulianus *d. l. 33. §. 2. D. de vsurp. et vsuc.* et Tribonianus §. 2. *Inst. h. t.* Sed diuersas fuisse leges *Iuliam* et *Plautiam* vel *Plotiam*, hancque illa multo esse antiquiorem certissimum est, ac paullo post demonstrabitur.

lam procul dubio et Plautia migrauit, inualuit, vt iuncto nomine diceretur Iulia et Plotia quemadmodum *Iuliae et Papiae* vocabulum duas diuerſas leges coniungit.

VI. Lex Scribonia de ſeruitutibus non vſucapiendis.

VI. His attexenda lex SCRIBONIA quae et ipſa ad vſucapionem pertinuit. Eam aliqui Coelio Curioni, Tribuno plebis; alii, et in his Galuan. *de vſufr. cap. XII.* L. Scribonio Liboni, qui anno ıↃCCXXI. cum M. Antonio conſulatum geſſit; alii denique, et maxime, Raeuardus *ad Leg. Scribon. l. p. 749.* huius nepoti L. Scribonio Liboni tribuunt, quem Tiberii temporibus, anno V. C. DCCLXIX. cum Siſenna Tauro conſulem fuiſſe, ex Dione Caſſ. LVII. p. 601. apparet. Legis ſenſus vt eo expeditior ſit, notandum eſt, autiquiſſimis temporibus ſeruitutes vſucapi haud potuiſſe. Cum enim poſſeſſionem requireret vſucapio *l. 25. D. de vſurp.* quae in ſeruitutibus, vtpote rebus incorporalibus, locum non habere videbatur: *l. 32. in fin. D. de ſeru. vrb. praed. et l. 43. D. de adquir. rer. dom.* factum eſt, vt nec vſucapi poſſe crederentur, maxime cum in duodecim tabulis nihil eſſet de rerum incorporalium vſucapione ſtatutum, *l. 14. pr. D. de ſeruitut.* et praeterea, vſucapio ſit modus adquirendi dominium, ſeruitutis autem dominium nullum eſſe poſſet. Aſt licet non eſſet ſeruitutum poſſeſſio: erat tamen earundem vſus, quem deinde prudentes quaſi pro poſſeſſione acceperunt, adeoque interpretatione ſua etiam ſeruitutum, ſaltim ruſticarum, vſucapionem inuexerunt. Clariſſime hoc elu-

cet

cet ex verbis Cicer. *pro A. Caecin. XXVI. Aquaeductus, haustus, iter, actus, a patre, sed rata auctoritas harum rerum omnium a iure ciuili sumitur.* Cum vero haec quasi vsucapio seruitutum, a prudentibus inuecta, a veteris iurisprudentiae principiis videretur abhorrere: lata demum est lex Scribonia, qua seruitutum vsucapio penitus sublata est. *l. 4. §. vlt. D. de vsurp. et vsucap.* Neque dubium est, quin ea lex ad omnes in vniuersum seruitutes pertinuerit; siquidem hoc ius vsitatum fuisse generaliter, scribit Vlpianus. *l. 10. §. 1. D. de vsurp. et vsuc.* Attamen etiam post hanc legem is, qui longo tempore non vi, nec clam, nec precario vsus erat seruitute, vtili actione a praetore adiuuabatur. *l. 10. pr. D. si seru. vind.* Demum et Iustinianus legem Scriboniam satis aperte sustulit, et seruitutum quoque, omniumque rerum incorporalium praescriptionem admisit *l. vlt. C. de praescr. long. temp.* Conf. Raeuard. *l. c.* Ant Schulting *Iurisp. vet. anteiust. p. 256. seq.*

VII. Longa possessione capio rerum immobilium inuenta.

VII. Hactenus da VSVCAPIONE, cui leges decemuirales, vt dixi, in rebus mobilibus anni, in fundis biennii spatium praefinierant. Quandoquidem enim tunc ciuitate agrisque perpetuo ciues detinebantur, rariusque relicto natali solo Italia egredi consueuerant: tam breue temporis spatium rebus vsu adquirendis habita inter praesentes et absentes nulla distinctione, sufficere credebatur. Iac. Raeuard. *Tribon. IV. p. 772.* Cum vero sensim Romani longe lateque proferrent imperii fines, partim edictis, partim principum constitutionibus, in eius, quod lege anti-

antiqua rebus immobilibus vſu adquirendis datum fuerat, ſpatii locum eatenus longius temporis interuallum ſurrogari coepit, vt vbi vſucapio ceſſaret, veluti in praediis prouincialibus, praeſcriptione ſaltim longi temporis hoc ius poſſet adquiri §. 2. *Inſt. de vſuc.* Vnde res immobiles prouinciales non biennio, ſed longo tempore vſu adquirebantur, id eſt, vt Paullus *Rec. Sent. V*, 2. 3. interpretatur, *inter praeſentes decennii, inter abſentes vicennii ſpatio continuo.* Cum vero antiqua illa ac decemuiralis adquiſitio vſucapio diceretur: noua haec dicta eſt LONGA POSSESSIONE CAPIO, *l. 4. in fin. D. pro emt. l. vlt. D. eod.* vel LONGAE POSSESSIONIS PRAEROGATIVA. *l. 5. D. de itin. actuque priu.*

VIII. Differentiae inter vſucapionem et longa poſſeſſione capionem.

VIII. Qua in re ergo ab vſucapione diſtincta fuerit illa longa poſſeſſione capio, luculenter ſuo more oſtentit Iac. Raeuard. *Tribon. VIII. ſeq. p. 776.* Illa ciuilis erat, haec partim ciuilis partim honoraria. Illa exiguo; haec longiore tempore conſtabat. In illa nulla abſentiae praeſentiaeue ratio habebatur; in hac multum intererat, praeſentium an abſentium ius in immobilibus excludendum eſſet. In illa tempus ſemper certum erat: in hac nonnunquam incertum, quoties ſcilicet quis titulum probare non poterat. Tunc enim requirebatur vetuſtas, cuius origo excederet memoriam; eaque legis vicem tenebat, teſte Vlpian. *l. 1. §. fin. D. de aqua et aqu. pluu. arcend.* Denique cum vſucapio rerum immobilium tantum in Italico ſolo procederet: *princip. Inſt. de vſucap.* longa poſſeſſione fundi

tam prouinciales, quam Italici iuris, capi poterant, vt erudite demonstrant Theophil. *pr. Inst. h. t.* et Iac. Raeuard. *Tribon. X. p. 781. seq.*

IX. Iustiniani constitutio.

IX. Sed Iustinianus *l. vn. C. de vsucap. transf.* vsucapionem rerum immobilium et longi temporis praescriptionem in vnam veluti massam conflauit, resque mobiles triennio, immobiles inter praesentes decennio, inter absentes vicennio vsucapi voluit. Negat Raeuardus, eius rei iustam rationem habuisse Imperatorem, quia haec omnia, quae de vsucapione rerum immobilium sanxit, iamdudum ante eius tempora Praetorum edictis Principumquae constitutionibus fuerint infecta. Quare et hinc Iustiniani prudentiam legislatoriam requirit in *Tribon. X. p. 781.* Sed ea de re alibi erit dicendi locus.

X. Quid vsurpatio?

X. Ceterum cum tempus in vsucapionibus deberet esse continuum: interruptio illius dicebatur VSVRPATIO, *l. 2. et l. 5. D. de vsurp.* et de hac re egit Appii Claudii liber de vsurpationibus, cuius meminit Pompon. *l. 2. §. 36. D. de orig. iur.* Sunt tamen et aliae huius vocis significationes. Sic vsurpari dicitur seruitus, quae vtendo retinetur. *l. 6. §. 1. l. 8. fin. l. 9. l. 16. D. quemadm. seru. amitt.* Immo et vsurpata dicitur seruitus, quae amissa, vsu iterum adquisita est *l. 40. §. 1. D. ex quib. causis mai.* Reliqua, quae ad hunc titulum pertinent, a doctoribus plenius solent inculcari.

TIT

TIT. VII.

DE

DONATIONIBVS.

Inter modos adquirendi iuris gentium etiam DONATIO eſt, quam tamen modis adquirendi ciuilibus accenſuit Caius, quia eius temporibus ex lege Cincia non valebat donatio, niſi ſollenniter et per mancipationem facta. Frid. Brummer. *ad leg. Cinc. cap. XIII.* Quod quamuis mutatum eſſe tempore Iuſtiniani: noluit tamen Tribonianus Caii ordinem turbare. Plura hanc in rem diximus in *Additionibus ad Vinn. p. 253.* Cum ergo ritus nonnulli obſeruati ſint in donationibus: ii paullo accuratius videntur ex antiquitatibus Romanis explicandi.

I. DONATIONES veteri iure in varia genera diſpeſcebantur. Aliae erant SIMPLICES, aliae REMVNERATORIAE. Illae iterum vel *mortis cauſa*, vel *inter viuos* fiebant; ad poſterius genus etiam donationes *propter nuptias* referendae. I. Donationes quotuplices.

II. DONATIONES, quae ob cauſam fiebant MVNERA; reliquae generatim DONA (a) appellatae ſunt. Corn. Fronto *de Differ. verb. p. 1331:* MVNVS, *quod amicus vel cliens, vel libertus officii cauſa mittunt. Poſſunt et illa nihil-* II. Differentia doni et muneris.

(a) Vix ergo locum habet obſeruatio Agraetii apud Dionyſ. Gothofr. *Vet. Gramm. p.* 1348. *Donum dantis eſt, munus accipientis: illud a dando, hoc a muniendo vel mouendo dicitur.*

ominus DONA *dici, quae donant pauperibus diuites vel potentes. Illud quoque donum putandum est, quod militibus donatur in castris, vt corona vallaris.* Clarius Vlpian. *l. 194. D. de verb. sign. Inter* DONVM *et* MVNVS *hoc interest, quod inter genus et speciem: nam genus esse* donum, *Labeo a donando dictum:* munus *speciem. Nam* munus *esse donum cum causa, vt puta natalitium, nuptialitium.* Et Marcianus *l. 214. D. eod.* MVNVS *proprie est, quod necessarie obimus, lege, more, imperioue eius, qui iubendi habet potestatem.* DONA *autem proprie sunt quae nulla necessitate iuris, officii, sed sponte praestantur, quae si non praestentur, nulla reprehensio est, et si praestentur, plerumque laus inest.* Vbi adde, quae notat Io. Goeddeus.

III. Dona et munera Romae frequentissima.

III. Et initio quidem et munera, et dona, rara admodum erant in tanta veterum paupertate, etiam inter cognatos et personas coniunctas, vt patet *ex Excerpt. Peirescian. p. 154.* vbi Polybius, de rebus, Aemiliae, matri a P. Scipione donatis, agens: τȣ̃το δὲ, inquit, πανταχῆ, μὲν ἂν εἰκότως φαίνοιτο καλὸν, ἐν δὲ Ῥώμῃ καὶ θαυμαστὸν, ἁπλῶς γὰρ ȣ̓δεὶς ȣ̓δενὶ δίδωσι τῶν ἰδίων ὑπαρχόντων ἑκὼν ȣ̓δέν. *Atque id, cum vbique praeclarum, tum Romae admirabile videatur esse, qua in vrbe nemo quidquam sponte alteri de suo donat.* Postea, crescente luxuria, nihil fuit Romanis in donando magnificentius. Munera et dona patronis mittebant clientes et liberti, dominis serui, principibus et magi-

magistratibus ciues, amicis amici, cognatis cognati (*b*), et quidem variis occasionibus, quarum praecipuas hic considerare operae fuerit pretium.

IV.

(*b*) De cliendum liberalitate erga patronos iam supra Cornelium Frontonem audiuimus. De donis et munusculis, quae liberti praeter operas debebant, videndi sunt Caius *Inst. II*, 9. 4. Quintil. *Declam. vlt.* Nec seruos ab illo donandi onere immunes fuisse, docet Terent. *Phorm. I*, 1. *v*. 5. *seq.* vbi Dauus:

Nam herilem filium eius duxisse audio
Vxorem, ei, credo, munus hoc corraditur.
Quam inique comparatum est, hi qui minus habent,
Vt semper aliquid addant ditioribus?
Quod ille vnciatim vix de demenso suo,
Suum defraudans genium, comparsit miser,
Id illa vniuersum accipiet, haud existimans.
Quando labore partum. Porro autem Geta
Ferietur alio munere, vbi erit puero natalis dies,
Vbi initiabunt: omne hoc mater auferet:
Puer causa erit mittundi.

Imperatoribus missa esse munera, inprimis Kalendis Ianuariis, patet exemplo Augusti, apud Sueton. *Octau. LXII.* Tiberius vero eum donandi morem edicto inhibuit, strenasque oblatas respuit. Dio Cass. LVII. p. 613. Caligula eas se recepturum, edixit. Suet. *Calig. XLII.* Claudius eas denuo edicto sustulit. Dio Cass. LX. p. 659. Postea vix quisquam Imperatorum eiusmodi munuscula respuit. Magistratus prouinciales dona et munera non poterant iure recipere; permittebantur tamen iis xeniola, modo vetus illud obser-

 uarent

IV. Veluti ſtrenae.

IV Praecipue donis et muneribus celebrabantur Kalendae Ianuariae, quibus ſtrenae mittebantur vel munuſcula, dulcia praeſertim boni ominis cauſa, veluti caricae, id eſt, ficus in Caria prouenientes, quarum optimae erant Cauniae, Gronou. *Diatr. in Stat. Papin. Cap. XIV. p. 77.* caryotides, mella, huiusque generis alia, vt a rebus dulcibus dulces anni dies auſpicarentur. Quam in rem egregia multa habet Ioſ. Scalig. *ad Tibull. Lib. I.* Martialis *Epigr. VIII, 33. v. 11.*

Hoc linitur ſputo Iani caryota Kalendis,
Quam fert cum paruo ſordidus aſſe cliens.

Et *Epigr. XIII, 27.*

Aurea porrigitur Iani caryota Kalendis,
Sed tamen hoc munus pauperis eſſe ſolet.

Ditiores aurum et argentum mittebant, praecipue Imperatoribus, vt Auguſto apud Sueton. *Octau. LVII.* Theodoſio et Arcadio apud Symmach. *Epiſt. X, 28.* Sed et aliis occaſionibus, veluti ob victoriam, quinquennalia, decennalia, etc. Imperatoribus offerebantur dona. Et tale eſt *aurum oblatitium*, de quo *l. 5. l. 9. l. 14. C. Theod. de ſenat. Lib. VI. tit. 2.* id eſt aurum a Senatoribus et viris clariſſimis ſponte promiſſum. Decuriones enim et curiales

uarent: Οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων. *Neque omnia, neque omni tempore, neque ab omnibus. l. 6. §. 3. D. de off. procoſ. l. 18. D. de off. praeſid.* Vnde mira continentia Ciceronis, qui in prouincia etiam xeniola illa reſpuit. Cicero *ad Attic. Epiſt. V, 10.*

riales iis occaſionibus offerebant aurum coronarium, de quo integer titulus eſt in codice Theod. puta *Libro XII. Tit. XIII.* ad quem praeclare docet Gothofredus, iam libera rep. parta victoria Ducibus triumphaturis offerri conſueuiſſe coronas, aliaque munera, ad ornandum triumphum, et inde ortum eſſe *aurum coronarium*, quod a bonis principibus ſaepe remiſſum, a malis reuocatum eſſe, copioſo oſtendit. Vide eius *Comment. ad Cod. Theod. Tom. IV. p. 602.* Nec Kalendis tantum Ianuariis, ſed et diebus proxime inſequentibus, ſtrenas mittebant. Et inde eſt, quod Feſtus *voce ſtrena p. 447.* hoc munus ita dictum putat, a numero, veluti TRENAM, vel *trinam*, quippe quo *ſignificatum ſit, alterum tertiumque venturum ſimilis commodi.* Sed ſuſtulit et illam donandi licentiam Tiberius, edictoque cauit, ne ſtrenarum commercia vltra Kalendas Ianuarias exercerentur. Sueton. *Tiber. XXXIV.*

V. Porro viri Saturnalibus; feminae matronalibus, id eſt, Kal. Martiis ſtrenas atque apophoreta dabant et accipiebant. Apophoretorum in Saturnalibus (*c*) exempla ſunt apud Sueton. *Octau. LXXV. Veſp. Cap. XIV.* et Martial. *Eprigrammatum libro XIV.* qui totus huc per- V. Apophoreta Saturnalia et matronalia.

(*a*) Haec apophoreta dicta etiam *ſigillaria.* Sueton. *Claud. V.* Spartian. *Hadr. XVII.* Alias ipſa Saturnalium dierum appendix dici conſueuit *ſigiuaria*, a ſigillis vel paruis imaginibus, quibus pro ſe et ſuis piaculum Saturno faciebant. Macrob. *Sat. I, 13.*

pertinet. De matronalibus Tibullus *Eleg. III, 1. v. 1.*

Martis Romani festae venere Kalendae:
Exoriens nostris hinc fuit annus auis.
Et vaga tunc, certa discurrunt vndique pompa
Perque vias vrbis, munera, perque domos.

Et Martialis *Epigr. X, 24.*

Natales mihi Martiae Kalendae,
Lux formosior omnibus Kalendis,
Qua mittunt mihi munus et puellae.
Quinquagesima liba.

Et *Epigr. V, 84. v. 10.*

Scis certe, puto, vestra iam venire
Saturnalia, Martias Kalendas,
Tunc reddam tibi, Galla, quod dedisti.

Vnde est, quod Kalendas has Martias Calendas *femineas* appellat Iuuenal. *Sat. IX. v. 53.* Cum vero multi Saturnalibus auidius a clientibus exigerent munera: Publica lex lata est a Publicio, Tribuno plebis, vt non nisi cerei ditioribus mitterentur. Macrob. *Saturn. I, 7.* Quae lex eadem videtur, cum illa, qua vetitum ne quis in pecuniam luderet, sponsionemue in ludo, nisi qui virtutis causa susceptus esset, faceret, de qua *l. 3. D. de aleatorib.* Tota enim lex procul dubio fuit sumtuaria.

VI. Munera natalitia.

VI. Solebant et diebus natalibus munera accipere honoratiores atque amici. Martialis *Epigr. IX, 54.*

Natali tibi, Quinte, tuo, dare parua volebam
Munera, tu prohibes: imperiosus homo es.

Et

Et alibi *Lib. VIII, epig. 64.* lepide exagitat Clytum, qui vt noua ſemper munera natalitia auferet, ſepties octiesue in anno natalem celebrabat. A natalibus diuerſa χαριστία, id eſt ſollenne conuiuium, cum tantum cognati intererant, litium ponendarum et amoris inſtaurandi gratia inſtitutum. Val. Max. II, 1. Hic aeque ac in natalibus dabantur munera. Inprimis mittebantur aues, (Martial *Epigr. IX, 56.*) die natali et annuli, Iunulae, aliaque huius generis ad mundum muliebrem pertinentia. Plaut. *Epidic. V, 1. v. 33.* Veſtis cubitoriae natali ſuo ſibi donatae meminit diſpenſator Trimalcionis apud Petron. p. 14. vbi conferendae Iani Woweri aliorumque doctiſſimorum virorum annotationes, p. 150. ex quibus patet, caenatorias eiusmodi veſtes a clientibus mitti conſueuiſſe patronis. Nec modo accipiebant natalibus ſuis munera, ſed et dabant, vt patet ex Inſcriptione apud Gruter. p. CCCCXIV, 2.

HIC. ARCAE. AVGVSTALIVM. SE. VIVO. HS. XX. DEDIT. VT. EX. REDITV. EIVS. SVMMAE. DIE. NATALI. SVO. IV. KAL. FEBR. PRAESENTES. VESCERENTVR. ET. OB. DEDICATIONEM. STATVAE. DECVRIONIBVS. ET. SEVIRIS. ET. IVVENIBVS. SPORTVLAS. ET. POPVLO. EPVLVM. ET. OLEVM. EADEM. DIE. DEDIT.

Et p. DLXX, 1. alius municipio HS. LXV. legat, VT. EX. REDITV. EIVS. SVMMAE. QVOTANNIS. VIII. ID. NOVEM

BRIS. NATALE. SVO. MVNICIP. EPVLVM. ET. CHRVST. ET. MVLSVM. DARETVR.

VII. Itemque diebus lustricis missa.

VII. Die octauo a natali puellae; nono pueri lustrabantur, accipiebantque nomina Festus *voce lustrici p. 507. Lustrici dies infantium appellantur puellarum octauus, puerorum nonus, quia his lustrantur, atque eis nomina imponuntur.* Addi possunt Macrob. *Saturn. I, 16.* Plutarch. *Quaest. Rom. p. 288.* Vnde hi *dies nominum* appellantur apud Vlpian. *Fragm. tit. XV.* Ita enim ibi legendum esse pro *nonum diem*, ex codice Tiliano ostendit. Em. Merill. *Obs. II, 33.* Fiebat haec *lustratio* vel vti Terent. *Phorm. I, 1.* vocat, *initiatio*, impositioque nominum, variis adhibitis sollennitatibus. Expiatum enim infantem, et aduersus fascinum probe praemunitum, eximebant cunis, et per aedes ditissimorum ciuium boni ominis causa, nec non ob religionem per Deorum Dearumque templa circumferebant. Pers. *Sat. II. v. 31.* Suet. *Calig. cap. XXV. Ner. cap. VI.* Hinc porro nomen accipiebat infans, et vocabantur ad epulum propinqui: Iul. Capitolin. *Clod. Albin. IV.* et denique intra trigesimum a natiuitate diem professio natalitia ad acta fiebat. Ita enim intelligendum esse locum Iulii Capitol. *in vit. Marc. cap. IX.* ostendimus in *Comment. ad L. Iul. et Pap. II, 14. p. 266.* Tunc ergo dona et munera mittebantur infanti eiusue matri, idque est, quod significat Terent. *Phorm. I, 1. v. 13.*

Ferietur alio munere, vbi erit puero natalis dies,

Vbi

Vbi INITIABVNT: *omne hoc mater auferet;*
Puer causa erit mittundi.

VIII. Nec praetermittenda munera nuptialia. Neque enim temere quisquam conuiuiis nuptialibus intererat, quin munusculo, sponso sponsaeque oblato, beneuolentiam testaretur. Et haec sunt *nuptialia munera* (*d*), quorum mentio fit apud iureconsultos. *l. 1. §. 5. D. de tut. et rat. distrab. l. 13. §. 2. D. de administr. tut.* Quae tam nonnunquam magna erant, vt sponsae vel ad dotem sufficerent. Quintiliani sane filiae Nonio Celeri nubenti L. millia numum contulit Plinius. Vid. *Epist. VI, 32.* VIII. Nuptialia dona.

IX. Liberalitatem non minorem ostentabant, in donandis hospitibus. His missa munera XENIA κατ' ἐξοχὴν appellata sunt. Plin. *Epist. VI, 31. Summo die, abeuntibus nobis xenia sunt missa.* Sed saepe diuites ac potentiam affectantes, donis plane priuatorum sortem transgressis, plebeiorum animos, liberalitatisque laudem sibi conciliare studebant. Exemplo esse potest Plinius, qui Curiano, Gratillae filio, legatum remisit, Plin. *Epist. V, 1.* Voconio Firmo censum equestrem suppleuit, Id. *Epist. I, 19.* Martialem viatico iuuit, Idem *Epist. III, 21.* Artemidoro philosopho, vrbe excedere iusso, sub Domitiano, pecuniam, qua opus erat, a locupletibus negatam ipse mutuatus, gratuitam dedit, Id. *Epist. III, 11.* IX. Xenia hospitibus missa aliaeque liberalitatis exempla.

Cal-

(*d*) Item *munera nuptialicia l. 194. D. de Verbor. sign.* Apud Ciceron. *pro A. Cluentio VI. IX.* et Apulei. *de Asino aureo VI.* nuptialia dona paullo aliter accipiuntur, pro muneribus, quae ante contractas nuptias mulieri a viro offerebantur.

Caluinae patris debita remiſit. Id. *Epiſt. II, 4.* Vt alia ſtupenda prorſus liberalitatis exempla praetermittamus.

X. Legis Cinciae de donis et muneribus caput primum.

X. Et olim quidem libere quisque donare poterat, quantum vellet. At poſtea A. V. C. IↃXLIX. a M. Cincio Alimento, Tribuno plebis, lata eſt lex CINCIA, quam et MVNERALEM vocat Plautus apud Feſtum *voce muneralis p. 323.* Eius primo capite cautum, ne quis ob cauſam orandam donum munusue caperet. Vid. Cic. *Epiſt. ad Att. l. vlt. Tacit. Annal. XI, 5. XIII, 42.* Cum enim inſtituto iure patronatus; de quo ſupra *Lib. I. Tit. II. num. XXIX.* patroni pro clientibus gratis poſtularent: hi gratum animum oſtenſuri patronis Kalendis Ianuariis, Saturnalibus, natalibus, varia xeniola, ſtrenas et munuſcula offerebant, quae deinde a rabulis in debiti neceſſitatem transformata, adeo plebem premebant, vt patriciis veluti ſtipendiaria videretur. Hinc veterem morem reduxit Cincius. Vid. Fridr. Brummeri V. C. *Comment. ad Leg. Cinc. III. ſeq.*

XI. Variae huius legis relationes et mutationes.

XI. Paullo poſt ea Lex obſoleuit. Contemtu tamen oppreſſam renouauit Auguſtus Imperator, poenamque quadrupli adiecit. Iterum deſuetudine abolitam, cum reuocari non poſſet, Claudius ita temperauit, vt ne oratores vltra dena ſeſtertium caperent. Tacit. *Ann. XI, 5.* Sub Nerone legi iterum priſtinus vigor redditus, at ſub finem eius imperii, vel certe paullo poſt, conſtitutio Claudii renouata eſt. Addidit Traianus SCt. vt omnes litigantes iurarent, antequam agerent, nihil ſe ob aduocationem

cui-

cuiquam dedisse, promisisse, cauisse: peractis vero causis, non nisi dena sestertium dare liceret. Post ea tempora adeo exspirauit lex ista, vt honorario aduocatorum tantum non sordidum mercedis nomen daretur, neque dubitarent iureconsulti statuere, locationem conductionem intercedere inter aduocatum et clientem. *l. 38. §. 1. D. locati l. vlt. C. de condict. ob caus. dat.* Immo iam ante multae fraudes huic legi factae erant per xenia, strenas, natalitia, captationes vltimarum voluntatum, palmaria, redemtiones litium, aliasque huiusmodi artes, quas erudite, vt solet, explicat laudatissimus Brummerus *l. c.*

XII. Eiusdem legis caput aliud.

XII. Alio eiusdem legis capite cohibebantur donationes intra certam summam, quae tamen hodie ignota est (*e*): neque licebat cuiquam plus donare, quam lex permiserat, nisi donatio vel publica esset, vel remuneratoria, vel cognatis personisque coniunctis facta. Si plus donatum fuerat: non tota donatio, sed qua legitimum

(*e*) Quanta fuerit haec summa, nondum liquet. Franc. Hotomanus *de Donat. IX* negat, quemquam potuisse donare vltra dodrantem bonorum. Sed id nullo fundamento dici, ostendit Brummer. ad *L. Cinc. XII.* Alii ducentos tantum aureos donari potuisse, existimant, argumento *l. 34. C. de donat.* Sed nec certius videtur, istam legem de lege Cincia loqui, nec recte infertur, quia donationes nec aureos excedentes ea lege iubentur insinuari, ideo eas lege Cincia fuisse prohibitas. Maximarum sane donationum exempla exstant apud. Plin. *Epist. VI, 25.* et *32. II, 4. VIII, 14. l. 19.* Vnde satis magnam oportet fuisse summam, hac lege praefinitam. Schulting. *ad Vlpian. p. 561. seq.*

mum modum ſuperabat, reſcindebatur (*f*); ſi acu rem tetigit Brummerus *ad Leg. Cinc. XII.*

XIII. Caput tertium eiusdem legis.

XIII. Alio huius legis capite cautum fuerat, vt in donatione, quibusque perſonis facta, mancipatio traditione interueniret, exceptis donationibus conditionalibus et mortis cauſa factis. Brummerus *ad Leg Cinc. XIV.* Exempla exſtant in marmoribus Gruterianis, quae egregie illuſtrat idem Brummerus.

XIV. Variae horum capitum relationes et mutationes.

XIV. Acceſſerunt poſtea varia SCta variaeque conſtitutiones, quibus legi Cinciae ſubinde vel obrogatum, vel derogatum eſt. Sic poſtea inualuit, vt inter perſonas coniunctas donatio valeret, quibuscunque verbis facta, etiamſi nulla interceſſiſſet mancipatio. Paull. *Sent. Recept. IV, 1. 11. et V, 11. 4.* idque introductum eſt conſtitutione D. Pii, cuius mentio fit *l. 4. C. Theod. de*

(*f*) Ita Brummerus ob Vlpiani locum, qui exſtat *Fragm. I, 1. imperfecta lex eſt, veluti Cincia, quae ſupra certum modum donari prohibet, exceptis quibusdam cognatis, ſed ſi plus donatum ſit, donationem non reſcindit.* Vnde colligit vir doctiſſimus, donationem ex hac lege pro parte, qua modum excedebat, fuiſſe reſciam. Enimuero ſic perfecta fuiſſet lex Cincia. Rectius itaque dixeris, ex lege Cincia donationem etiam immodicam ipſo iure valuiſſe, exceptionem tamen datam fuiſſe ei, qui conueniebatur ex ſua liberalitate vltra modum a lege definitum, *l. 21. §. 1. l. 24. D. de donat. l. 5. §. 2. et 5. D. de doli mal. et met. except.* quae exceptio etiam fideiuſſori proderat. *l. 24. D. de donat.* Prodita quoque fuiſſe videtur actio reſciſſoria, qua reſcindebatur, quod fuerat vltra modum donatum *l. 21. §. 1. D. eod.* Quibus remediis non fuiſſet opus, ſi ipſa lege Cincia irritum fuiſſet, quod erat vltra modum legitimum donatum. Vid. Ant. Schulting. *ad Vlpian. l. c. p. m.* 562.

de donat. Sane ante haec tempora etiam cognati, personaeque coniunctae in donationibus ius commune, hoc est, legem Cinciam sequebantur, vt patet exemplo matris Voconii Romani, quae donationem sestertii quadringenties, non prius legitime peregisse videbatur, quam fundos emancipasset, teste Plin. *Epist. X, 3.* Brummer. *ad L. Cinc. XIII.* Idem D. Pius primus vetuit, ne posset donatarius vlterius conueniri, quam in quantum facere posset. *l. 20. l. 41. §. vlt. ff. de re iud. l. 28. ff. de R. I.* Sic et miles donare non poterat. *focariae l. 2. C. de donat. int. vir. et vx.* immo nec heredem illam instituere, vt vulgo colligunt ex *l. 14. D. de his quae vt indign.* Aliud tamen apparet ex marmore apud Grut. *Inscr. p. MCVII, 3.* D. M. M. AVREL. VITALIS. MILITIS. CL. PR. ANTONIAN. RAVENN. NATIONE. PANN. III. PROVIDENTIA. STIP. XXVIII. VALERIA. FAVSTINA. FOCARIA. ET. HERES. EIVS. BENE. MERENTI. POSVIT. immo et ex *l. 13. §. 2. D. de testam. mil.* et *l. 5. C. eod. tit.* Conf. Merill. *Obseru. Lib. VIII, 32. p. 124* Ipsine legi Cinciae, an Principum constitutionibus id debeatur, quod ei, qui aliquem a latronibus vel hostibus eripuerat, in infinitum donare liceret, dummodo donatio, et non merces laboris appellaretur, non facile dixeris. Exstat eiusmodi exceptio apud Paullum *Recept. Sent. V, 11. 6.* et verbis nescio cur immutatis *l. pen. §. vlt. D. de donat.*

XV. Inualuerat etiam, vt donatio fieri non posset verbis generalibus, sed singulae res, quas quis esset donaturus, enumerari deberent. *l. 1. Cod.* XV. In donationibus res singulae nominari debebant.

Cod. Hermog. de donat. Ex quo textu patet, aeuo adhuc Diocletiani hoc ius obtinuiſſe. Ita enim ibi Diocletianus et Maxim. Auguſti: *Non eſt iuris incerti,* (inemancipatum donatione aliquid transferri non poſſe;) *ſi generaliter eidem partem tertiam bonorum donaſti, quia generaliter bonorum portio donari non poteſt, cum ſingulae res nominari debeant, quae donatione, mancipatione, vel in iure ceſſione transferuntur.* Scilicet quia in donatione requirebatur mancipatio: haec fieri non aliter poterat, niſi per apprehenſionem rei. Vnde Vlpian. *Fragm. XIX, 6. Res mobiles non plures mancipari poſſunt, quam quae manu capi poſſunt: immobiles autem etiam plures ſimul.* At ſecus tamen ſe res habebat inter patrem et filium ſuum, cui partem bonorum donare licebat. Idque patet ex inſcriptione apud Grut. p. IↃCCCLXXX, 3. qua pater liberis omnibus bonis cedit:

MARVLLO ANTIOCHENO.
HELENAE TERTVLLIANAE. P. MARVL. PAT.
VIVENS. BONIS. CESSIT.
PARTE. SIBI. QVOAD. VIXER. RETENTA.

Vid. V. C. Schulting. *Not. ad Cod. Hermog. p. m. 713. ſeq.*

XVI. Donatio facta a parentibus.

XVI. Quae filiis ſuis donabant parentes, magis deſtinata videbantur voluntate paterna, quam donata. *l. 11. C. h. t.* Hinc requirebatur, vt pater in ea voluntate perſeuerans deceſſiſſet. Paull. *Rec. Sent. V, 11. 3.* Tamen ne ſic quidem rata erat donatio, ita vt res donata poſſet a filio vſucapi,

capi, nisi eadem res arbitrio familiae erciscundae esset adiudicata. *l. 18. C. famil. ercisc.* Vnde et parentes praelegare ea solebant liberis, quae viui donauerant. Vid. Plin. *Hist. Nat. XXXIII, 2,* At nouissimo iure id quoque mutatum est *l. 25. C. de donat. inter vir. et vx.*

XVII. Aliam mutationem ius istud subiit tempore Constantini Chlori, qui omnes donationes in scriptis fieri, actisque insinuari iussit. Eius deinde constitutionem firmauit filius Constant. M. *l. 1. C. Theod. de sponsal.* Postea Theodosius et Valentinianus, non modo scripturam remiserunt, sed et insinuationem, si donum ducentos aureos non excederet. *l. 29. C. h. t.* Iidem principes etiam secundum caput legis CINCIÆ de certa donationis summa sustulisse dicuntur (*g*). Ast Iustinianus summam actis insinuandam primo ad trecentos, mox ad quingentos aureos auxit, exceptis quibusdam donationum speciebus, *l. 34. l. 36. C. eod.* Conf. Brummer. *ad leg. Cinc. XII, seq.* inter quas et remuneratoriam esse, docet Cui. *Obs. XXVII, 40.* Videtur tamen etiam Iustini tempore saepe scriptura adhibita, vt docet fragmentum vetustae donationis, Iustini aeuo, Maximo consulatum gerente, factae, quod recenset Barn. Brisson. *de Formul. VI. p. 558.*

XVII. Insinuatio ad acta interducta a Constantino Chloro, postea subinde mutata.

XVIII. Ad donationes propter nuptias quod attinet, earum naturam satis accurate exponit Impe-

XVIII. Donatio propter nuptias

(*g*) Ita Brummerus V. C. *ad Leg. Cinc. XIII,* qui id colligit ex l. *vlt. C. Theod. de sponf.* Sed ibi tantum de donatione propter nuptias agitur, ostenditurque, quaenam sit insinuanda.

Imperator §. *3. Inst. h. t.* Alias quidem inter virum et vxorem constante matrimonio donatio non valebat, nisi certis ex causis, veluti mortis causa, serui manumittendi gratia etc. Eandem prohibitionem constitutione sua firmauerat Antoninus Imperator *(h) l. 42. D. de donat. inter vir. et vxor.* qui tamen et ideo mulieri donare permisserat, vt vir ab Imperatore lato clauo *(i)*, vel equo publico (*k*), similiue honore ornaretur. Vlp. *Fragm. VIII, 1.* Paull. *Recept. Sent. II, 23.* Quod, vel ideo prouisum, aiunt, vt ne coniuges ob mutuum amorem se inuicem spoliarent, vt ait Vlpianus *l. 1. D. de donat. inter vir. et vxor.* vel, ne bonorum, quae inter eos quasi communia esse debebant, societas leuissimi munusculi acceptatione tolleretur, vt existimat Plutarch. *Quaest. Rom. p. 265. (l)* et *Coniugal.*

(*h*) Lex haec est ex Caii Commentariis ad Edictum desumta, adeoquae intelligi non potest Antoninus Caracalla, vt existimat. Lud. Charondas *ad Vlpian. l. c.* cuius ad tempora Caius non potuerint, sed Antoninus Pius. Vid. Guil. Grot. *de vit. Iureconf. II, 7.*

(*i*) Id est, dignitate senatoria, cuius insigne erat latus clauus. Vid. *Graeu. Praef. Tomi VI. Thesaur. Antiqu. Rom.*

(*k*) Id est, dignitate equestri. Ita explicat etiam Caius *l. 42. D. de donat. inter vir. et vx.*

(*l*) Rationes alias suppeditant, *l. 2. et l. 3. eod.* Sed nulla tamen harum genuina esse et ad prohibitionis huius originem pertinere videtur. Vera causa ex principiis iurisprudentiae veteris deriuanda, secundum quae vir et vxor pro vna persona habebantur, non secus ac pater et filia familias. Quemadmodum ergo inter hos donatio non valebat, nisi pater donans in ea voluntate perseuerans decessisset: ita non

magi

gal. praecept. p. 134. Tom. II. Operum. Sed haec omnia intelligenda de donationibus ſtante matrimonio factis. Alia erat ratio donationis propter nuptias, id eſt, conſtitutionis pecuniae, qua mulieri praeſtabatur ſecuritas dotis, vt, ſi de hac periclitaretur, aliquid vice dotis diſſipatae haberet. §. 3. *Inſt. de donat.* Ea cum initio donatio ante nuptias vocaretur, eo quod tantum ante matrimonium impletum fieret; poſtea D. Iuſtini conſtitutione permiſſum eſt, vt tam ante, quam poſt nuptias conſtitui vel augeri poſſet, cumque iam nomen antiquum inconcinnum videretur, Iuſtiniani iuſſu *donatio propter nuptias* vocari coepit §. 3. *Inſt. h. t. l. vlt. C. de donat. propter. nupt.* Graecis eſt ἀντιφέρνα, ad quam proxime accedunt θεώρητρον et ὑπόβολον, quorum hoc eſt, quod ob dotis quantitatem, cum ſoluto matrimonio dos repetitur, huic ſubiicitur, et veluti ſub dote, quae in maiorem quantitatem excreſcit tanquam minus et infirmius ponitur: Harmenop. IV, 10. 1. illud autem quod virgini, non viduae datur, διὰ τὴν τιμὴν τῆς παρθενίας, *in honorem virginitatis.* Id. *Promtuar. V, 5. 7.* Vnde hoc cum veterum ἀνακαλυπτηρίῳ non male comparat Dionyſ. Gothofredus. Similis quoque eſt theoretro Germanorum *morgengaba* vti et ὑποβόλῳ *incrementum*

magis valida erat donatio inter virum et vxorem, quae in manum conuenerat. Barn. Briſſon. *de ritu nuptiar.* *p.* 214. Poſtea cum raro vxores in manum conuenirent, et tamen poſteriores Imperatores ius vetus conſtitutionibus ſuis firmarent: ICti alias rationes excogitandas putarunt, quamuis ſibi ipſi non ſatis conſtent.

dotis, ibidem paſſim receptum. Erat autem *Theoretici* quantitas in ſingulas libras dotis ſemiaureus: Harmenop. *ib.* §. *9.* et hypoboli apud veteres dotis dimidia pars, poſtea pro libra librae triens. Idem §. 4. Videtur res pactis definita, eoque pertinere puto *inſtrumenta* ὑποϐολικὰ, vel, vt ibi codices habent, *hyperbolica* apud Sidon. Apollin. *Epiſt. VII, 2.* et συμφωνηθὲν ὑπόϐολον, *pactum hypobolum* apud Harmenop. IV, 10. 7.

XIX. Donatio mortis cauſa.

XIX. Quemadmodum vero donationes inter viuos ſua natura erant irreuocabiles, niſi ob certas cauſas, quas iureconſulti exponunt: ita ſemper reuocari poterant donationes, MORTIS CAVSA factae, morte non ſecuta. Sed et hic ad formulas erat reſpiciendum. Poterat enim etiam ſic mortis cauſa donari: VT NVLLO CASV EIVS REPETITIO ESSET, id eſt, ne ſi conualuiſſet quidem donator, et tunc credebatur inter viuos donatum. *l. 27. D. de mort. cauſ. don.* Plures formulas, in huiusmodi donationibus vſurpatas, accurate ſuo more collegit Barn. Briſſon. *de Form. VII. p. 690.*

XX. Leges adiectae donationibus.

XX. Poſtremo et hoc monendum videtur, donationibus conſueuiſſe varias conditiones ac leges adiici, vt non modo ex multis iuris noſtri fragmentis conſtat, quae idem colligit Briſſon. *de Form. IV. p. 557.* verum etiam ex Plauti *Aſin. IV, 1.* vbi ſcitum et elegans exſtat ſyngraphi inter adoleſcentem, amicam, et lenonem conſcripti exemplum, in quo plurimae leges viginti minarum donationi adiiciuntur. Immo et lapides exſtant, in quibus curiis, vel integris corpori-

poribus, donationes fiunt, certis adiectis legibus, veluti VT QVOTANNIS NATALI SVO SPORTVLAE VIRITIM DIVIDANTVR, vel VT. LARGIVS. ROSAE. ET. ESCAE. PATRONO. SVO. ET. QVANDOQVE. SIBI. PONERENTVR. et quae ſunt huius generis aliae. Briſſon. *ibidem*.

TIT. VIII.

QVIBVS ALIENARE LICET, VEL NON.

Coniunctim hoc titulo exhibet Imperator quae dici poterant de iis, quae vel non alienari poterant a dominis, vel poterant a non dominis. Nos ſingula ex antiquitatibus Romanis illuſtrabimus.

I. A marito alienari non poterat fundus dotalis, quamuis alias eius eſſet dominus, *pr. Inſt. h. t.* Ad quae rectius intelligenda monere nonnulla licebit de dotium origine et natura, maxime cum haec materia in Inſtitutionibus plane praetermiſſa ſit a Triboniano.

I. Fundus dotalis alienari non poterat a marito.

II. Dotes quo fine olim inter mortales conſtitutae ſint, a nemine, quod ſciam accuratius oſtenſum eſt, quam a Iac. Perizonio, V. C. *in Diſſert. ad Leg. Vocon. p. 113. ſeq.* Quemadmodum ſcilicet filii apud pleraſque gentes in domo paterna manebant, domini ac heredes omninm, quae parentes reliquiſſent, bonorum futuri: ita filiae contra per nuptias in perpetuum dimittebantur e domo paterna, atque

II. Dotium origo et natura apud alias gentes.

hinc innuptae debebant ex bonis paternis ali, nuptae vero instrui dote, ne plane exsortes essent paternae hereditatis. Apud plerasque tamen gentes dotem maritus vxori, non vxor marito offerebat. Ista sane consuetudo viguit inter Germanos, teste Tacito *de Mor. Germ. Cap. XVIII.* Assyrios, teste Aelian. *Hist. Var. IV, 1.* Babylonios, teste Herodot I, 196. et Armenios, ceu patet ex *Nou. XXI.* Sed diutissime permansit apud Germanos, eiusdemque originis gentes, ceu ex multis medii aeui testimoniis et diplomatibus alio loco probauimus.

III. Vt et apud Romanus.

III. Communis hic mos erat omnibus fere gentibus, praeterquam Romanis, qui dotem dabant filiabus (*a*), etiamsi easdem ad aequas hereditatis partes admitterent. Tam necessariae enim Romanis videbantur dotes, vt vel his solis se a concubinis seiungerent matronae. Hinc apud Plaut. *Trin. III, 2. v. 63.* adolescens:

Sed vt inops, infamis ne sim, ne mihi hanc famam differant,
Me germanam meam sororem in concubinatum tibi
Sic sine dote dedisse magis, quam in matrimonium.

Conf. Id. *Act. III. Scen. III. v. 3.* et *l. 1. D. solut. matrim.* vbi Pomponius *publice interesse*, ait, *dotes mulie-*

(*a*) Dos illa Romanarum mulierum veluti complementum pretii erat, quo mulieres sibi viros coëmebant, et hinc Tacitus tanquam rem a Romanis moribus diuersissimam notat, quod apud Germanos soli viri sibi coëmerint vxores, non vxores viros. Vid. Tacit. *de moribus Germ. XIX.*

mulieribus conſeruari, cum dotatas eſſe feminas, ad ſobolem procreandam, replendamque liberis ciuitatem quam maxime ſit neceſſarium: nec non Paull. *l. 2. D. de iur. dot.* qui *rei publicae intereſſe,* ait, *mulieres dotes ſaluas habere, propter quas nubere poſſint.* Poſtea tamen, lata lege Voconia, Romanae quoque mulieres contentae eſſe iuſſæ ſunt dote ſua, nec hereditates adfectare. Eae dotes fuere luculentiſſimae. L. Paullo vxor ſecunda attulerat dotem XXV. talentorum *Excerpt. Peireſc. ex Polyb. p. 99.* Africanus quoque maior vtrique filiae dotis nomine promiſerat L. talenta. *Ibid. 155.* (*b*). Non ſemper tamen dos in numerata pecunia conſtabat, ſed et in fundis et praediis, tam vrbanis, quam ruſticis, *l. 13. l. 14. §. 1. D. de fund. dotal.* immo et in ſeruis vel ancillis, *l. 9. C. de rei vind.* aliisque, quae aeſtimationem admittebant, et vſui eſſe poterant marito ad ferenda matrimonii onera.

(*b*) Plerumque tamen dos illuſtrium feminarum erant *decies centena*, id eſt, *decies centum millia ſeſtertium* Martial. *Epigr.* *XI*, 24.

Nubere Sila mihi, nulla non lege, parata eſt,
Sed Silam nulla ducere lege volo,
Cum tamen inſtaret: decies mihi dotis in auro
Sponſa dabis? dixit: Quid minus eſſe poteſt?

Hortalum quoque Auguſtus, promiſſa decies ſeſtertii cenſu, quem fortaſſis vxor in dotem non datura ſit, illexit ad ducendam vxorem procreandosque liberos, Tacit. *Annal. II*, 37. Eandem dotem Flauiae, Athenagorae filiae dedit Seuerus. *l. 6. §. 1. D. de vſur. et fruct.* Adde Iuuenal. *Sat. VI et X. v.* 335. Martial. *Epigr. II*, 65. Senec. *conſolat. ad Helu. Cap. XII.*

IV. Ea vel dabatur.

IV. Triplex vero erat dotem constituendi ratio. Aut enim DABATVR, aut PROMITTEBATVR, aut DICEBATVR, Vlpian. *Fragm. VI, 1.* Quae saepe coniunguntur in iure veteri, quamuis a Triboniano sollennia haec vocabula passim sublata, aliaque reposita sint, vti obseruat Cui. *Obs. XI, 29.* et *Papin. Quaest. Lib. XI. ad l. 7. §. 1 D. solut. matr.* DARI dos dicebatur, si praesens offerretur marito, idque plerumque fiebat eo ritu, vt pecunia illa dotalis consignata pridie nuptiarum apud auspices deponeretur, in crastino nuptiarum viro tradenda. De Messalina Sueton. *Claud. XXVI. Messalinam, cum comperisset, super flagitia atque dedecora C. Silio etiam nupsisse, dote inter auspices consignata, supplicio adfecit.* Et Iuuenalis *Sat. X. v. 333.* da eadem Messalina:

- - - *Dudum sedet illa parato*
Flammeolo, Tyriusque palam genialis in hortis
Sternitur, et RITV *decies centena* DABVNTVR
ANTIQVO, *venit cum* SIGNATORIBVS *auspex.*

V, Vel promittebatur.

V. Dos PROMITTEBATVR interposita stipulatione, dummodo *persona interrogata responderet, et stipulato promitteret*, vt ait Caius *Instit. II, 9. 3.* Exemplum eiusmodi stipulationis est apud Plautum *Trinum. V, 2. v. 34. seq.*

- - LY. *Sponden' ergo tuam gnatam vxorem mihi?*
CA. *Spondeo, et mille auri Philippum dotis.*
LY. *Dotem nihil moror.*

CA.

CA. *Si illa tibi placet, placenda dos quoque est, quam dat tibi.*

CH. *Postremo, quod vis, non duces, nisi illud, quod non vis, feres.*

CH. *Ius hic orat.* LY. *Impetrabit, de aduocato atque arbitro.*

Ist ac lege, (cum ista dote,) filiam tuam sponten' mihi vxorem dare?

HC. *Spondeo.* CA. *Et ego spondeo idem hoc.*

Illud addo, dotem promissam solui consueuisse tribus pensionibus, annua, bima, trima die, vt docent exempla apud Cicer. *Epist. ad Attic. XI, 4. 23. et vlt.* et in *Excerptis Peirescianis p. 157.* vbi id fieri oportuisse ait Polybius κατὰ τȣ̀ς Ρωμάιων νόμȣς, *secundum Romanorum leges.* Quem locum a Salmasio mirifice perturbatum egregie illustrat Ger. Noodt *de Foen. et Vsur. III, 6.*

VI. Dotis denique DICTIO fiebat verbis quibusdam sollennibus (c), vt recte notarunt Cuiacius *ad Vlpian. Fragm. VI, 1.* Barn. Brisson. *de Form. VI. p. 543.* Ast docet tamen Caius *Instit.* ibid. *obligationem hanc et nulla praecedente interrogatione contrahi potuisse.* Videtur ergo haec dotis dictio in eo constitisse, quod dotem dicturus summam nominaret, sponsus eandem, sti- VI. Vel dicebatur.

(c) Negant hoc Cl. Salmas. *de modo vsur. XVI.* et Oisel. *ad Caii Instit. l. c.* Sed non sequitur, vt ideo, quod nulla intercesserit stipulatio, verba quoque sollennia adhibita fuisse negemus. Erant etiam praeter stipulationes multae aliae formulae sollennes. Sane sollennium verborum in dotis dictione obseruandorum meminit. *l. 3. C. Theod. de incest. nupt.* et dictio dotis a datione minus sollenii distinguitur in *l. vlt. C. Theod. de dotib.*

pulatione haud interposita, acciperet. Exemplum est apud Terent. *Andr. V,4. v. 47.* vbi Chremes:

-- *Dos, Pamphile est*

Talenta quindecim. PA. *Accipio.*

Ea enim verba sollennia et legitima fuisse, obseruat Donatus Scholiastes, his verbis: *Ille nisi dixisset:* ACCIPIO, *dos non esset.* Vnde facile patet, hanc sollennem fuisse dotem constituendi formulam a *datione* ac *promissione dotis* diuersissimam. Add. Sidon. Apollin. *Epist. I,11.* Tales formulae dotem dicendi occurrunt etiam in iure nostro *l. 25. l. 44. §. 1. l. 46. §. 1. l. 57. princ. D. de iure dot.*

VII. Qui dare, promittere, dicere dotem potuerint?

VII. *Dicere* vero dotem poterat ipsa mulier, vel eius debitor, vel pater, auus, aliique per virilem sexum cognatione iuncti. *Dare* autem et *promittere* licebat omnibus, etiamsi nulla propinquitate coniunctis. Vlpian. *Fragm. VI,2.* et Paull. *l. 41. D. de iure dot.* Ipsa vero mulier nihil in his poterat sine auctoritate tutorum. Cicero *pro Flacco XXXIV. XXXV. Dotem Valeria pecuniam omnem suam dixerat. Nihil istorum explicari potest, nisi ostenderis, illam in tutela Flacci non fuisse. Si fuit, quaecunque sine hoc auctore est dicta dos, nulla est.* Addatur Cicero ibid. cap. XXV. Vlp. *Fragm. XI,27.* Hinc si nullus erat mulieri tutor: dandus erat a Praetore vrbano ex lege Papia Poppaea, ad dotem dandam, dicendam, promittendamue, Vlpian. *Fragm. XI,20.* De eo tutore plura diximus in *Comment. ad L. Iul. et Pap. Popp. Lib. II. Cap. XIII. p. 253. seq.* vbi et ostendimus, tutorem mulieri ob dotem; vel pupillo ob

ob litem cum tutore datum, ideo *Praetorianum*, vel *praetorium* appellatum eſſe, quia hic non dabatur ſuffragante maiore parte tribunorum plebis, vti alii tutores ex lege Atilia dati, ſed a ſolo praetore. Add. Vlpian. *Fragm. XI, 24.*

VIII. Quaecunque pater genero vel eius patri ad ferenda matrimonii onera dederat, ea dotis *profectitiae* nomine veniebant. Quae alius quicunque obtulerat, dos *aduentitia* vocabatur. Ac olim quidem profectitia aeque ac aduentitia dos marito cedebat: (vid. ſupra Lib. I. Tit. X. §. VII.) Poſtea cum raro vxores in manum conuenirent, et frequentiſſima contra eſſent diuortia, diſtingui inter profectitiam et aduentitiam coepit. Profectitia, mortua in matrimonio muliere, ad patrem tota reuertebatur, ſiue eſſet filia familias, ſiue ſui iuris. *l. 59. D. ſol. matr.* liberis tamen relictis, in ſingulos quintae partes manebant penes virum, quemadmodum et praemortuo patre, dos profectitia tota penes virum remanebat. Vlpian. *Fragm. VI, 4.* Aduentitia dos ſemper penes maritum remanebat (*d*), Cuiac. *Obſeru. IX, 4.* praeterquam ſi is, qui dederat, vt ſibi redderetur, eſſet ſtipulatus: quae dos ſpecialiter *receptitia* dicebatur. Vlpian. *l. c. n. 5.*

VIII. Quid dos profectitia, aduentitia, receptitia.

(*d*) Exemplum tamen Auguſti, qui marito dotem aduentitiam abiudicauit, exſtat apud Valer. Max. VII, 7. 4. Sed tum Auguſtus facti indignitate motus, magis ex aequo et bono, quam ex iuris rigore vel fori vſu, decreuit, vt obſeruat Ant. Schulting. *ad Vlpian. Fragm. VI, 5. p.* 582.

n. 5. Quae tamen omnia iure nouo mutata esse, *ex l. 6. D. de iur. dot. l. 12. pr. l. 26. §. 2. D. de pact. dot. l. 5. D. de diuort. l. 48. l. 59. D. solut. matr. l. vn. §. 6. C. de rei vx act.* satis constat.

IX. Alienatio fundi dotalis Italici lege Iulia prohibita.

IX. Cum vero frequentissima essent apud Romanos diuortia, adeoque verendum videretur, ne, dissipata dote, vxores domo extruderentur: non modo repudiatae concessum, vt dotem actione rei vxoriae repeteret, quam in actionem ex stipulatu conuertit Iustinianus, *l. vn. §. 14. C. de rei vxor. act. in ex stipul.* verum etiam cautum est sub Augusti imperio, ne maritus fundum Italicum dotalem, vxore vel inuita, alienaret, vel consentiente, obligaret. Ex qua lege istud ius manarit, dubium visum est viris doctis. Legi Iuliae et Papiae illud tribuit Iac. Gothofredus *ad L. Iul. et Pap. Cap. XX. seq.* sed argumentis admodum incertis, et quae ipse postea deserit p. 335. Magis probabile est, esse hoc apud legis Iuliae de adulteriis, cui etiam illud inserit. Barn. Brisson. *ad L. Iul. de adult. XXIX. p. 123.* Nam huic legi istud caput diserte tribuit Paullus *Recept. Sent. II, 21.* Et caput legis Iuliae de dote soluto matrimonio repetenda plane aliud, et ab hoc diuersissimum fuisse, demonstrauimus in *Comm. ad L. Iul. et Pap. Popp. II, 19. p. 327.* Cur vero ad sola praedia Italica haec lex pertinuerit, facile patet. Sola praedia Italica poterant vsucapi, non item prouincialia, vt supra ostensum. Hinc non necesse erat, vt viro alienatione praedii dotalis.

talis prouincialis interdiceretur, cum hoc ab vxore, soluto matrimonio, facile posset vindicari, nullaque ei opponi posset exceptio vsucapionis. Ex quo vero Iustinianus vsucapionis ius etiam ad praedia prouincialia protulit: non potuit non etiam praediorum dotalium in prouinciis sitorum alienationem inhibere. *l. vn. §. 15. C. de rei vx. act.* qua etiam maritum fundum dotalem, consentiente vxore, alienare vetuit.

X. Vidimus maritum, licet dominum, praedia dotalia alienare haud potuisse: secus in pignore se res habebat, quod alienari poterat a creditore, non soluente debitore, etiamsi ille non esset dominus. §. *1. Inst. h. t.* Et quidem, si ea lege traditum fuerat pignus, vt a creditore distraheretur, non opus erat vlla denunciatione: *l. 4. princ. D. de pign. act.* nec exigebatur denunciatio, si certo die soluenda erat pecunia, et pignus simpliciter datum esset, modo non, antequam dies venerat, vendidisset, siquidem tunc furti se obligabat. *l. 73. D. de furt.* At postea tamen et hoc casu requiri coepit vna denunciatio, et mora biennii. *l. 4. C. de distr. pign. l. vlt. 1. C. de iur. dom. imp.* Reliquis casibus trina requirebatur denunciatio, vt debitor vel pignus lueret, vel sciret, illud distractum iri. Paull. *Recept. Sent. II, 5. 1.* Iustinianus vero veteres ambages nouis, iisque multo longioribus commutauit, et trinam quidem denunciationem plerisque casibus sustulit, vnicamque sufficere voluit: addidit tamen, vt facta denunciatione, elapsoque post eam triennio, pignus

X. Alienare pignus poterat creditor, et quomodo.

pignus creditori adiudicaretur, dato inſuper debitori biennio, intra quod rem ſuam poſſet recupare *l. vlt. §. 3. C. de iure domin. impetr.*

XI. De alienatione rerum pupillarium remiſſiue.

XI. Pupillos pupillasue alienare haud poſſe, niſi auctoribus tutoribus, vel ius naturae ſuadet. Et quid Romae hac in re vſitatum fuerit, iam ſupra ad titulum *de auctoritate dutorum* dicere occupauimus.

TIT. IX.

PER QVAS PERSONAS CVIQVE ADQVIRITVR.

Quicunque erant alieni iuris: ii non ſibi adquirebant, ſed iis, quorum in poteſtate erant. Quia enim et ſerui omnino, et liberi ratione patris in claſſe rerum eſſe cenſebantur: nihil magis videbatur rationi conſentaneum, quam vnumquemque per rem ſuam adquirere. Vid. *Elem. noſtra iur. ciu. Lib. II. §. 470.* Ea de re hoc demum titulo agit Tribonianus.

I. Adquaeſtus per liberos.

I. Et liberi quidem, cum ex Romuli inſtituto non multo melioris eſſent conditionis, quam ſerui, inſtar horum quoque non ſibi adquirebant, ſed patri, qui liberam habebat rerum omnium, quas liberi quocunque titulo adquiſiuerant, diſpoſitionem, adeo vt eas alteri ex liberis, immo et extraneis, donare poſſent. Vid. Sext. Empir. *Pyrrhon. hypot. III, 24.* Adde Senec. *de Benef. VII, 4.* Dionyſ. Hal. *Ant. Rom. VIII.* vbi hic auctor πολιτικώτατος: *Romanis*, inquit, *filiis nihil proprii eſt*

viuis

viuis patribus, sed et pecunias, et corpora liberorum, patribus ad eorum arbitrium tradidit lex Romuli. Et Arrian. Diss. Epictet. II, 10. Τίς τοῦ προσώπου ἐπαγγελία πάντα αὐτοῦ ἡγεῖσθαι τοῦ πατρός. *Filii officium est, vt, quae habet, omnia patris esse ducat.* Add. Sueton. *Tiber. XV.*

II. Postea tamen filiis concessum tanquam peculium, quidquid militiae labore erant lucrati. Et id quidem eodem tempore factum videtur, quo ipsa libera testamentifactio concessa est militibus. Id primo sub Iulio Caesare factum ad tempus; postea id ius auctum a Tito, Domitiano, Nerua, et Traiano, Imperatoribus: vti testatur Vlpianus. *l. 1. pr. de test. milit.* Sane sub Claudio et nerone non ignotum fuisse peculium militare, docet Iuuenal. *Sat. vlt. v. 52.* II. Mutatio huius iuris.

-- Nam quae sunt parta labore.
Militiae, placuit non esse in corpore census,
Omne tenet cuius regimen pater.

Quem locum frustra sollicitauit P. Pithoeus. Additum postea et *quasi castrense peculium* (*a*), per-

(*a*) Fit illius mentio etiam in Digestis *l.* 1. §. 15. *de collat. l.* 3. §. 5. *de bon. possess. l.* 7. § *vlt. de donat. l.* 16. §. 12. *ad SCt. Trebell.* quae loca omnia a Triboniano interpolata esse putat, Fr. Balduin. *Iustinian. III.* Sed. Iac. Gothofr. *ad l.* 3. *C. Theod. de postul. Tom. I. p.* 143. *seq.* de omnibus id affirmare non audet, quia, quamuis aduocatis primus hoc priuilegium tribuerint Theodosius iunior et Valentinianus III, tamen ante ea tempora peculium quasi castrense habuerint praecincti, vel admini-

permiſſumque liberis, quidquid artibus liberalibus adquiſiuerint, ſeparatum habere a rationibus paternis. §. *vlt. Inſt. de milit. teſt.* Excepit etiam Conſtantinus M. (*b*) bona materna, quorum vſumfructum tantum patribus conceſſit. *l. 1. C. de bon. mat.* Vnde multo magis rationi videbatur conſentaneum, bona materni generis, ad liberos pertinere, et iſta ſtatuerunt Gratianus, Valentinianus et Theodoſius. *l. 6. C. Theod. eod.* Porre idem ad lucra nuptialia et ſponſalitia porrectum eſt a Theodoſio et Valentiniano, itemque a Leone, et Anthimio *l. 1. l. 4. l. 5. C. de bon. quae liber.* Denique Iuſtinianus haec generatim ad omnia bona iberorum aduentitia produxit, quorum dominum penes liberos, vſumfructum penes parentes eſſe iuſſit. *l. 6. C. de bon. quae liber.* Reliqua, quae vel a patre vel eius contemplatione, ad filium perueniebant, patri adquirebantur. Quo etiam pertinuiſſe, quae filius accipiebat, congiaria, oſtendit Cuiac. *Obſ. XXI, 7.*

III. Ad quaeſtus per ſeruos.

III. Simile quid in ſeruo obſeruatur, qui nihil habebat proprii, niſi quod dominus habere ei permitteret, idque itidem vocabaeur *pecu-*

miniſtratores prouinciarum. Hieronym. *in Nepotian. Cap.* 17. Abſoluit etiam Tribonianum V. C. Ant. Schulting. *ad Paull. Rec. Sent. V,* 9. 4. *p.* 470. ob *l.* 8. *D. pro ſoc.* vbi locum habere haud potuit interpolatio.

(*b*) Iam ante Conſtantinum M. notabilem quandam exceptionem introduxit Hadrianus, quae exſtat *l.* 50. *D. ad Senatuſc. Trebell.* alteramque Antoninus Pius, quae eſt in *l.* 52. *D. de adquir. vel omitt. hered.* Vid. Ger. Noodt *de vſufructu II,* 4. *p.* 608.

peculium. Solebant illud de demenſo ſuo vnciatim comparcere ſerui, ac eo deinde ita negotiari, vt lucrum inde qualecunque ad ſe rediret. Demenſio loco ſingulis menſibus accipiebant ſerui quinque modios et quinque denarios, idque vocabatur *menſtruum.* Sen. *Epiſt. LXXXI.* Lipſ. *Elect. I, 8.* Talia etiam erant *annua,* quae dabantur ſeruis publicis. Plin. *Epiſt. X, 40.* Lipſ. *Elect. I, 22. p. 125.* Quidquid ergo de hiſce menſtruis annuisque ſtipendiis deparſerant, id peculi loco erat. Apud Terent. *Phorm. I. 1. v. 5.* ſeruus conſerui fortunam dolens:

Quod ille vnciatim vix de demenſo ſuo,
Suum defraudans genium, comparſit miſer,
Id illa vniuerſum accipiet, haud exiſtimans,
Quanto labore partum.

Eam deinde pecuniam, permittente domino, vel foenore locabant, vel inde ſibi emebant ſeruulum, cuius ex operis lucrarentur. Talis ſeruus ſerui vocabatur *vicarius*, et pertinebat ad peculium. Immo ſi his quoque ſeruis vicariis aliquid peculii eſſet, et hi ſeruulos haberent: erant hi vicariorum vicarii, quorum mentio fit in *l. 25. D. de pecul. leg.* Haec ſunt ſeruorum peculia, in quae quid iuris fuerit domino, iureconſulti docere ſolent.

IV. Addi perſonis, per quas adquiritur, veteri iuri oportebat etiam matresfamilias, quae et ipſa olim in manu vel poteſtate maritorum erant, adeoque omnia maritis adquirebant. Sed de his harumque peculio dictum eſt ſupra *Lib. I. Tit. X. n. VI.* Iam addo, inde na- IV. Adquaeſtus per matremfamilias.

tam esse praesumtionem, quod quidquid habet vxor, id mariti esse intelligatur. *l. 51. D. de donat. inter vir. et vx.* cuius legis sensum plane exprimere videntur illa Plauti Casin. II, 2. v. 25. vbi Murrina:

Ita est. Vnde ea tibi est?
Nam PECVLII *probam nihil habere addecet*
Clam virum et quod habet partum, ei haud commodum est,
Quin aut viro subtraxerit, aut stupro inuenerit
Hoc viri esse censeo omne, quidquid tuum est.

V. Adquaestus per personas liberas.

V. Solebant nonnunquam et liberae personae in seruitute esse, quamuis non essent seruilis conditionis. Et hae quoque adquirebant possessoribus, ex operis suis, quamdiu bona fide eas in seruitute tenebant. Alias per extraneam personam nihil adquiri poterat, si discesseris a procuratoribus, quos ipse excipit Imperator. §. 5. *Inst. h. t*, qui tamen si in iudicio aliorum causas agerent, domini litis esse fingebantur, de quo dominio litis vide Boehmeri *diss. sing.* et Christ. Gothofr. Hoffm. *diss. de procurat. cap. I, 7. et seq.*

VI. Quid iuris post emancipationem liberorum.

VI. Tollebatur istud ius parentum et dominorum emancipatione et manumissione. Sed emancipatorum liberorum, antiquo iure parentes tertiam peculii aduentitii partem propriam sibi retinebant, ex constitutione vero Iustiniani dimidii peculii vsumfructum, tanquam pretium emancipationis. *l. 6. §. 3. C. de bon. quae lib.*

TIT.

TIT. X. XI. XII.

DE
TESTAMENTIS ORDINANDIS, TESTAM. MILITARIBVS, ET QVI TESTARI NON POSSVNT.

Sequuntur iam vltimae voluntates, quibus vel vniuersitatem adquirimus, seu vt Ambros. *Lib. I. de Caino et Abele* loquitur, *bonorum hereditatem*, vel res singulas. Ad prius potissimum genus testamenta pertinent, quorum antiquissimam rationem hic expendemus, maxime cum ipse Imperator moneat. *Nihil hic antiquitatis nos penitus ignorare debere*, §. *1. Inst. de test. ordin.*

I. Testamenta quotuplicia.

I. Duorum generum apud Romanos fuisse testamenta, quorum altero IN PACE, altero in PROCINCTV vsi sint, recte docuit Iustinianus: §. *1. Inst. de testam. ord.* quamuis satis incommode ipsa testamenta haec *procincta* vocet, quae veteres, et ipse Theophilus, rectius IN PROCINCTV, vel, vti in vetere Glossa est, ENDO PROCINCTV, appellitant. Vtraque sunt antiquissima, et iam ante leges XII. tabularum Romae inualuerant. Sane testamenta IN PROCINCTV facta sunt iam tempore M. Coriolani, qui ante decemuiros vixit. Plutarch. *Coriolan. p. 198.* Testamenti vero in pace iam sub regibus facti, idem meminisse videtur Plutarchus in Romulo, vbi tarrutius, Anci Marci temporibus, Laurentiam dicitur τελευτήσας ἀπολύψαι

 κλη-

κληρονόμον, quae phrasis alias hereditatem testamento delatam denotat. Vid. Perizon. *ad Leg. Vocon. p. 134.* Fallitur ergo Desid. Herald. *Rer. quotid. cap. vlt. §. 4, et 9.* falluntur et alii interpretes, qui haec testamentorum genera demum in XII. Tabulis exemplo iuris Attici recepta fuisse putant.

II. Testamenta in comitiis calatis facta.

II. Testamenta IN PACE fiebant in comitiis calatis, id est, quae pro collegio pontificum, aut regis flaminumue inaugurandorum causa, habebantur, et diuidebantur in *curiata* per lictorem curiatim calata, et *centuriata*, per cornicinem. Lael. Felix. apud. Gell. *Noct. Att. XV, 27.* In his ergo et testamenta fiebant per modum legis, et praemissa procul dubio sollenni rogatione, qualem in arrogatione factam obseruat. Gell. *Noct. Att. V, 14.* VELITIS IVBEATIS, QVIRITES, VTI L. TITIVS L. VALERIO TAM IVRE LEGEQVE HERES SIBI SIT, QVAM SI EIVS FILIVS FAMILIAS, PROXIMVSVE ADGNATVS ESSET. HAEC ITA VT DIXI, ITA VOS QVIRITES ROGO. Vnde recte obseruauit illustris Thomas. *Diss. de prim. init. success. testam. §. XII.* heredes hoc modo institutio legitimos potius fuisse, quam testamentarios. Scilicet existimabant Romani, legem non nisi noua lege tolli posse, adeoque et nemini licere leges de hereditatibus intestatorum migrare, aliumque instituere heredem, nisi noua lege in comitiis calatis condita. V. A. Bynkersh. *Obs. II, 2. p. 113.* E

qu

quo fundamento etiam pacta ſucceſſoria irrita putabant, quia *priuatorum cautio legum auctoritate non cenſebatur. l. vlt. D. de ſuis et legit. hered.* neque *ius publicum priuatorum pactis mutari poterat. l. 38. D. de pact.* Haec certa ſunt, reliqua quae refert Theophilus *ad §. 1. Inſt. h. t.* de populo bis in anno huius rei cauſa conuocato, ab eruditis vocantur in dubium (*a*). Probabile vero eſt, ideo electa eſſe comitia calata, vt notio pontificum interueniret, ſine quorum auctoritate ſacra priuata ad heredem tranſire non potuiſſent. Vnde etiam auctores eos fieri oportebat in arrogationibus. Cicer. *pro Domo cap. XIII.*

III. Teſtamenta IN PROCINCTV fiebant a militibus, in cinctu Gabino (vid. Seru. *ad Virgil. Aen. VII. v. 612.*) ad praelium ituris. Vellei. Paterc. II, 5. In procinctu enim ſtantes vel cinctu Gabino, et ſcutis manus inſerentes, ſagaque accingentes, ſimul etiam tribus III. Teſtamenta in procinctu.

(*a*) Maxime ob locum Gellii *Noct. Att. XV*, 27. *In libro Laelii Felicis ad Q. Mucium primo ſcriptum eſt: Labeonem ſcribere, calata comitia eſſe, quae pro collegio pontificum habentur, aut regis aut flaminum inaugurandorum cauſa, eorum autem alia eſſe curiata, alia centuriata: curiata per lictorem curiatim calari, id eſt, conuocari, centuriata per cornicinem. Iisdem comitiis quae calata appellari diximus, et teſtamenta fieri ſolebant.* Inde ergo patet, populum non teſtamentorum cauſa calatum, ſed teſtamenti factionem fuiſſe comitiorum veluti appendicem. Thomaſ. *Diſſert. cit. § XVI.*

bus aut quatuor (*b*) audientibus, heredem ſuum nuncupabant. Plutarch. *in Coriolano p. 198.* Vnde ignorantiam antiquitatum produnt, qui huius generis teſtamenta ob militum ſimplicitatem inuenta putant. *arg. princ. Inſt. de milit. teſtam.* Nimirum lecta erat antiqua militia ex ciuibus, et quidem non ex vltima faece plebis, ſed ex flore delibato ciuium. Quare potius ad pelliciendos in militiam animos inuentum eſt hoc teſtandi priuilegium: immo et religionis cauſa admiſſum, et hinc abolitum, ſimul ac bella auſpicato geri deſierant. Cicer. *de Nat. Deor. II, 3.* Cinctum enim Gabinum ſumebant Imperatores, qui ſe Dis Manibus pro exercitu deuouebant. Liu. VIII, 9. 10. X, 7. 28. Hinc eodem induebantur milites, in rebus trepidis, quaſi deuoti Dis Manibus. Vltima vero horum deuotorum voluntas cum pro lege eſſet, Liu. X, 29. *iunct. XXVI, 11.* etiam teſtamenta militum in procinctu facta rata eſſe iubebantur, tacito populi ſuffragio, tanquam νόμον ἄγραφοι, quemadmodum teſtamenta in comitiis calatis condita tanquam νόμοι ἔγγραφοι valebant. Hinc facile reddideris rationem, cur tam raro, et non niſi in extremo rerum diſcrimine, huiusmodi teſtamenta condita. Vid. Vellei. II, 5. Plutarch *in Coriol. p. 198.* Extra peri-

(*b*) In Plutarchi textu eſt: τριῶν, καὶ τεττάρων, qui conficiunt ſeptem, ſed aut particula coniunctiuua hic, vt alias ſaepe, pro disiuncriua ponitur, aut pro καὶ legendum ἤ.

periculum enim et cinctum Gabinum milites testabantur iure ordinario, Caesar. *de B. G. I. 39.* Flor. III, 10.

IV. Cum vero non nisi praesentissimo mortis periculo in procinctu fierent testamenta: Vellei. Paterc. *Hist. II, 5.* Cic. *de Orat. I, 53.* verosimile est, defunctis periculo testatoribus, testamenta illa euanuisse, instar donationum mortis causa, licet verbis disertis haud reuocata. Thomas. *Diss. lautata* §. *XXVII.* IV. An haec rata fuerint post periculum?

V. Ceterum testamenta, in calatis comitiis facta, exoleuisse videntur, latis legibus XII. Tabularum. Iis enim cum fuisset cautum: PATER FAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER FAMILIAE PECVNIAE TVTELAEVE SVAE REI, ITA IVS ESTO: Vlpian. *Fragm. XI, 14. l. 53. pr. D. de V. S. pr. Inst. de L. Falc. Nou. XXII. cap. 2.* Cic: *de Inuent. II, 50.* Auct. ad Herenn. I, 13. latissima profecto omnibus facta fuerat testandi facultas. Cumque ciues iam suo arbitrio possent de bonis disponere: quis, quaeso, adeo desibuisset, vt mallet in comitiis calatis, auctore populo, collegioque pontificum testari? Ergo tum demum videntur testamenta proprie sic dicta, exemplo iuris Attici, inualuisse (*c*). V. Testamenti factio per Leg. XII. Tab. introducta.

(*c*) Leges enim Solonis Atheniensibus, non exstantibus liberis, concessisse liberam testandi facultatem, constat ex Plutarch. *Solon. p.* 90. et Demosth. *Orat. in Steph. II. p.* 983. Exempla testamentorum Atticorum haud pauca exstant apud Diog. Laertium. Adde Pfeifferi *Antiqu. Graec. IV,* 63.

VI. Testamentorum forma.

VI. Quemadmodum vero ICti eodem fere tempore legis actiones componebant: *l. 2. §. 6. D. de O. I.* ita et testamentis certam quandam formam dabant, inueniebantque TESTAMENTVM PER AES ET LIBRAM, cuius meminit Imperator, *§. 2. Inst. de testam. ordin.* vel *per familiae emtionem*, vti vocatur *§. eod.* Cum enim ex iuris Romani principiis leges de successione intestatorum non nisi alia lege tolli possent, et tamen decemuiri liberam cuiuis patrifamilias testamentifactionem concessissent: inueniendus erat color, quo iuris analogia seruaretur. Itaque fingebant hereditatem non tam per vltimam voluntatem, quam per venditionem et mancipationem transferri. Vnde erat Balduin. *ad XII. Tab. XXIX. p. 119. edit. Basil.* qui ipsum ritum mancipationis vel *aeris et librae*, in testamentis eiusmodi adhibendum, duodecim tabulis praescriptum putat (*d*). Vid. Thomas. *Diss. ead. §. XXXIII. seq.*

VII.

63. p. 770. seq. Quin in testamentorum vi atque auctoritate Graeciae populos alioquin inter se moribus et institutis dissidentes conuenisse. Isocrates in *Aegenetico* tradit.

(*d*) Exstitit equidem in XII. Tabulis lex: QVI SE SINIT TESTARIER, LIBRIPENSVE FVERIT, NI TESTIMONIVM FARIATVR, IMPROBVS INTESTABILISQVE ESTO. Gell. *Noct. Att. XV, 13. VI, 7.* Sed ea non ad testamenta pertinuit, verum ad eos, qui in mancipatione quacunque vel testes adhibiti vel libripendes, postea testimonium ferre de eo, cui interfuerant, detrectabant. Vid. Iac. Gothofred. *XII. Tab. Tab. VII, p. 221.* Idemque

VII. Testamentum per aes et libram.

VII. In testamento vero, quod per aes et libram fiebat, duae res agebantur, nam et FAMILIAE MANCIPATIO *fiebat* *et* NVNCVPATIO TESTAMENTI. Constituebantur scilicet *familiae emtor*, *antestatus* et *libripens*, cum *quinque testibus* ciuibus Romanis, quibus praesentibus more maiorum fiebat mancipatio vel imaginaria venditio hereditatis. Quintilian. *Declam. CCCVIII. Non dixerim*, inquit, *testamentum, cui libripens deest, et familiae emtor, et caetera iure necessaria.* Perfecta rite mancipatione testator tabulas tenens: HAEC, inquit, VTI IN HIS TABVLIS CERISVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR, ITAQVE VOS, QVIRITES, TESTIMONIVM PRAEBITOTE. Vlpian. *Fragm. XX, 9.* Isidor. *Orig. IV, 24.* Tum Vltimis verbis accedebat antestatio, auresque testium tangebantur, vt docet Clem. Alex. *Strom. V, p. 574.* in testamenti factione sui temporis memorans ζυγὰ καὶ ἀσσάρια, καρπισμοὺς τε καὶ τὰς τῶν ὤτων ἐπιψαύσεις, *libras, asses, mancipationes, et attrectationes aurium.* Testium vero nec subscriptio requirebatur, nec subsignatio, quam primus exegit Praetor. §. 2. *Inst. de test. ord.*

que sentiendum de altero capite: QVI NEXVM FACIT MANCIPIVMQVE, VTI LINGVA NVNCVPASSIT, ITA IVS ESTO. Festus *voce nuncupata.* Nam hoc quoque caput ad mancipationem, non ad testamentum, pertinet, vt contra Franc. Hotomanum docuit Iac. Gothofr. *ad XII. Tab. Tab. VI. p. 210.*

VIII. Testamentis conficiendis adhibiti iureconsulti.

VIII. Ipsis concipiendis consignandisque tabulis plerumque adhibebant iureconsultum, ne quidquam, quod ad earum sollennitates pertinet, praetermitteretur. Docet id Arrian. *Diss. Epict. II, 13.* Νομικὸς καὶ ἐξηγῆται τὰ νόμιμα, ἀλλὰ διαθήκην μὲν ȣ̓ γράφει, μὴ εἰδὼς, πῶς δεῖ γράφειν, ἢ παραλαβὼν τὸν εἰδότα. *Iureconsultus ei leges enarrat. Atqui testamentum nemo scribit, nisi aut ipse sciat, quomodo scribendum sit, aut eius rei peritum adhibeat.* Cicero *de Orat. II, 6.* Scaeuolae illudens: *Nam si nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te ciues cum tabulis veniemus, omnium testamenta tu scribes vnus.* Add. Suet. *Ner. XXXII.* vbi *studiosis iuris*, id est, ICtis, sub Nerone id *haud impune fuisse* dicitur, *si testamenta scripsissent aut dictassent*, in quibus principi nihil fuerit relictum. Nonnunquam tamen testatores, non adhibito iureconsulto, voluntatem suam, quam poterant, clarissime exprimebant. Cuius rei elegans exemplum est in *l. Lucius Titius 88. §. 17. D. de legat. 2.* Vbi testator: *Lucius*, inquit, *Titius hoc meum testamentum scripsi sine vllo iurisperito, rationem animi mei potius secutus, quam nimiam, et miseram diligentiam: et si minus aliquid legitime, minusue perite fecero, pro iure legitimo haberi debet hominis sani voluntas.* Quo casu petita intestati bonorum possessione, heredes scripti portiones suas ex fideicommisso petere poterant.

IX. Scribendis vero liberti

IX. Scribendo nonnunquam serui vel liberti, nonnunquam amici, adhibebantur; aliquando

etiam

etiam ipſi teſtatores teſtamenta ſua integra conſcribebant *l. 28. §. 1. C. h. t.* quae tunc vocabantur *holographa*. Teſtamentorum a ſeruis et libertis ſcriptorum exempla ſunt in *l. 1. §. 8. l. 15. princ. D. ad L. Cornel. de falſ.* nec non apud Suet. *Aug. CI. Tiber. cap. vlt.* De amicis, teſtamenta ſcribentibus, videndus Plin. *Epiſt. VI, 22.* De holographis agit Iſidorus *Orig. V, 24.* Teſtamenti alieni ſcriptor *teſtamentarius* in iure noſtro vocatur, de quo vocabulo Briſſon. *de Form. VII. p. 587.* et *de Verb. ſignif. hac voce.* Ceterum vel ſub Nerone, vel ſub Claudio, vt ne quis alieni teſtamenti ſcriptor legatum ſibi adſcriberet, cautum eſt. Suet. *Ner. XVII. l. 1. §. 7. l. 6. pr. l. 14. pr. §. 2. l. 15. pr. D. ad L. Corn. de falſ. Pariat. Leg. Moſ. et Rom. VIII, 9.*

ſerui amici. Quaedam teſtamenta holographa.

X. In teſtamentis ſemper vtebantur lingua Latina *(e)*, ac proinde legatum, Graece ſcriptum, haud valebat, teſte Vlp. *Fragm. XXV, 9.* Secus ſe res habebat in fideicommiſſis, quae et Graece relinqui poterant, immo et Punice, et quacunque alia lingua. Quae enim iuris gentium erant, et alia lingua; quae iuris ciuilis; Latina duntaxat poterant explicari. *l. 8. §. 4. D. de acceptilat.*

X. Conſcribenda erant lingua Latina.

XI. Plerumque plures tabulae eodem exemplo conficiebantur. *l. vlt. D. de his quae in teſt. l. 1.*

XI. Saepe plures ta-

(e) Plura teſtamenta Romanorum integra ex vetuſtis lapidibus aliiſque monimentis collegit Barn. Briſſon. *de Form. VII. p. 677. ſeq.* et Mabillon in *append. de re diplom.* qui tamen et teſtamentum Iulii Caeſaris, manifeſto ſuppoſititium, retulit *Lib. V. Tab. I. n. III.*

bulae eodem exemplo factae.

l. 1. §. 5. D. de bon. poss. sec. tab. Quem morem etiam Augustus obseruauit, teste Suet. *Oct. CI.* et Tiberius, teste eodem in *Tiber. cap. vlt.* Tabulas has vel priuatim apud amicum, vel in aede sacra apud virgines Vestales, vel aedituos, deponebant. *l. 1. §. 2. D. de bon. poss. sec. tab. l. 3. §. 2. D. de tab. exhib.* Lips. ad Tacit. Ann. I. p. 17. Virgini Vestali maximae testamentum suum commendauerat Iulius Caesar, Suet. *Iul. LXXXIII.* cuius exemplum secutus etiam Augustus. Id. *Octau. CI.* Conf. Tac. *Annal. I, 8.*

XII. Testamenta quomodo scripta?

XII. Scribebantur fere testamenta in ceris, quae ligneis tabulis erant infusae. Vnde in formula nuncupationis dicitur: *vti in his tabulis, cerisue scripta sunt*, quemadmodum et alias loquebantur veteres. Liu. I, 24. Vtrumque iungebatur euitandae captionis ergo. Proprie enim non inscribebatur tabulis, sed ceris. V. A. Corn. van Bynkershoeck. *Obseru. III, 21.* Schulting. *Iurisprud. Antiqu. p. 629.* Male ergo Cl. Salmasius per ceras intelligit ceras exteriores, quibus signa impressa erant, negatque ceratarum tabularum mentionem facere in scriptis suis iureconsultos (f). Salmasius *de subscrib. et sign. testam. XIX. XX. XXVI.*

XIII.

(f) Quamuis enim earum vsus, reperta papyro, rarior fuerit; aliquem tamen adhuc fuisse tempore Constantini M. immo et Theodosii, ex Themist. *Orat. XVI. et XVIII.* patet, vbi mentio fit πινακιδίων καὶ τοῦ σιδήρου. Occurrunt etiam cerati codicilli. *l. 52. D. de legat. 3.* et ligneae tabulae *l. 1. D. de bon. possess. contra tab.* Adde Schulting. ad Vlpian. *Fragm. XX, 9. p. 629.*

XIII. Aliud postea testamentorum genus sensim inualuit, quia Praetor, insuper habitis illis sollennitatibus, mancipatione scilicet et nuncupatione, sola exigebat septem testium signacula. Septem, inquam, testium, vt scilicet praeter quinque illos, quos exigebat ius ciuile, etiam essent, qui emtorem familiae et libripendem referrent. Vid. *§. 1. Inst. h. t. et ibi interpretes.* Ceterum satis antiquum est hoc testamentum Praetorium, iam Cic. *in Verr. I, 45.* memoratum. Ibi enim Verres Praetor edixisse dicitur: SI DE HEREDITATE AMBIGATVR, ET TABVLAE TESTAMENTI NON MINVS MVLTIS SIGNIS, QVAM E LEGE OPORTEAT, AD ME PROFERENTVR, SECVNDVM TABVLAS TESTAMENTI POSSESSIONEM HEREDITATIS DABO. Et, ne quis hoc Edictum a Verre primum inuentum existimet, statim addit Cic.: *Hoc tralatitium est*, id est edictum vetus, et ex anteriorum Praetorum albis in illud Verrin translatum. XIII. Testamentum praetorium.

XIV. Mansit antiqua testandi ratio per eas et libram diutissime, adeo vt Vlpian. scribat *Fragm. XX, 2. Illis duobus testamentis* (in commitiis calatis, et in procinctu) *abolitis, hodie solum in vsu est, quod* PER AES *et* LIBRAM *fit, id est, per mancipationem imaginariam.* Vnum itaque memorat testandi modum. Quamuis enim et Praetoria testamenta tunc frequentarentur: ea tamen non nisi improprie hoc nomen sustinebant cum ex eis non hereditas, sed bonorum possessio daretur. *l. 7. l. 9. D. de bon. poss. sec. tab.* Denique cum et constitutionibus quaedam nouae XIV. Noua testandi ratio per constitutiones introducta.

nouae inueherentur obſeruationes: in vnum conflari coeperunt ritus, ex iure ciuili, praetorio et conſtitutionibus principum nati, id quod temporibus Theodoſii iunioris factum eſſe, non ſine apparatu docet Iac. Gothofredus *ad l. 1. C. Theod. de teſtament. et codicill. Tom. I. p. 334. ſeq.* Ex eo itaque inualuit, vt teſtamenta I) vno contextu, II) praeſentibus ſeptem teſtibus, III) iisdemque ſubſcribentibus et IV) annulo ſignantibus, fierent, et V) a teſtatore ipſo vel ſcriberentur vel ſubſcriberentur. §. *3. Inſt. h. t.* Quibus ſextam ſollennitatem addiderat Iuſtinianus, vt per manus teſtatoris et teſtium nomen heredis exprimeretur. §. *4. Inſt. h. t.* Eam vero ipſe iterum ſuſtulit. *Nou. CXIX, 9.* Vt adeo parum diuturna fuerit huius ſubtilitatis obſeruatio.

XV. Cur quidam teſtes eſſe non potuerint?

XV. His praemiſſis, et maxime ſi obſeruaueris, teſtamenta olim in comitiis calatis facta eſſe, facile patet, cur quidam teſtes eſſe non potuerint, veluti mulieres, impuberes, ſerui, furioſi, ſurdi, muti. Nam nullus horum admittebatur ad comitia. Thomaſ. *not. ad Inſt. h. t.* Et hinc etiam nullam cum iis eſſe teſtamenti factionem, dicitur.

XVI. Teſtamentum militare.

XVI. Ad TESTAMENTVM MILITARE quod attinet, quo ritu illud antiquiſſimis temporibus in procinctu factum ſit, iam ſupra (§. III.) diximus. Vbi etiam, illud cum auſpiciis euanuiſſe, ex Cicerone obſeruauimus. Sub Imperatoribus (g), cum loco militiae lectae placeret

(g) Quia teſtamenta in procinctu facta iam Ciceronis tempore exoleuerant; militaria teſtamenta, de quibus

ret mercenaria: eo quoque inter alia priuilegio ornati ſunt milites, vt quomodocunque facta ab iis teſtamenta, valerent, etiam ſine legitima obſeruatione. Vlp. *Fragm. XXIII, 10.* Hinc et ratum erat militare teſtamentum, ſi praeſentibus commilitonibus aliquot, heredem quis nuncupaſſet, vel ſi eius nomen gladio in arena; vel literis ſanguine rutilantibus in vagina ſcripſiſſet. *l. 15. C. de teſt. milit.* Ita vero demum valebat teſtamentum, ſi teſtator vel in caſtris mortuus eſſet, vel poſt miſſionem intra annum. Vlpian. *ib.* Neque opus tamen erat, vt in acie extremoque periculo fierent teſtamenta, donec Iuſtinianus in expeditione et caſtris tantum conſtitutis militibus ſollennitates remitteret. Sibi ſane hanc militaris teſtamenti reſtrictionem diſertis verbis tribuit Iuſtinianus. *pr. Inſt. h. t. l. 17. C. eod. (b).*

XVII. Nihil horum licebat *paganis*. Ita enim ſub imperatoribus dici coeperant, quicunque non erant milites. Suet. *Aug. XXVII. Galb. XIX.* Plin. *Epiſt. VII, 25. X, 18.* Tacit. *Hiſt. I, 35. II, 14. 88. III, 43.* et *77.* Eaque appellatione nihil eſt in iure frequentius. Ratio videtur, quia milites emeriti impetrata miſſione ab

XVII. Diſtinctio inter paganos et milites.

bus in iure noſtro agitur, ex conſtitutionibus Principum deriuanda ſunt. Vlp. *Fragm. XXIII,* 10. et quidem primum ex edicto Caeſaris. Hinc Titi, poſtea Domitiani, mox Neruae, ac poſtremo Traiani. *l. 1. pr. D. h. t.*

(*b*) Tribonianismum ergo eſſe oportet, quod *l. 1, et 15. C. de milit. teſt.* huius coarctati priuilegii mentio fit. Vid. Giphan. ad *l. 1. C. eod.* Donell. *Comm. VI,* 28.

ab Imperatoribus in pagis ad colendos agros, ſibi donatos, collocabantur. Vnde pagani, qui non amblius erant milites, et producto vocis vſu, omnes *ἀπόλεμοι καὶ ἀστράτευτοι*, qui et *priuati* ſaepiſſime appellantur.

XVIII. Quinam teſtari non poterant.

XVIII. Immo inter paganos ne poterant quidem omnes teſtari. Cuius rei in promtu eſt ratio. Non peregrinis hoc licebat, quia teſtamenti factio ad iura Quiritium pertinebat. Non filiisfamilias, quia nihil habebant, de quo teſtarentur, praeter peculia caſtrenſe et quaſi caſtrenſe, in quibus pro patribusfamilias erant. Nec filiifam. participes erant iuris comitiorum, niſi magiſtratum gererent. Vlpian. *Fragm. XX, 10.* vt taceam Legem XII. Tabularum non filiisfam. ſed patribusfamilias liberam feciſſe teſtandi facultatem (*i*). Non impuberibus, quia iis nec in comitiis locus erat, nec in militia (*k*). Non furioſis, quia nullum iis erat animi iudicium. Hinc ſi dilucida erant furoris interualla, interea, dum furor remiſerat, poterant teſtari. *l. 9. C. qui teſt. fac. poſſ.* Non prodigis porro, quia vetere

(*i*) Vnde Iuuenal. *Sat. XVI.*

Solis praeterea teſtandi militibus ius.
Viuo patre, datur.

Exceptum tamen peculium caſtrenſe et quaſi caſtrenſe per conſtitutiones principum.

(*k*) Auguſtum etiam impuberes Tribunos militum feciſſe, probant ex Sueton. *Aug. XXXIII.* Vnde et tribunis militum impuberibus factam eſſe teſtandi poteſtatem ex *l. 4. C. de teſt. milit.* obſeruat. Aleander *ad* Cai. *Inſt. II, 3. 3.* Sed nec Suetonius, nec dicta lex loquitur de impuberibus. Vid. notas Graeuii, Rubenii Caſaub. ad Suet. et Schult. *ad* Caii *Inſt. l. c. p. 45.*

tere iure furiosis aequiparabantur. *l. 12. in fine D. de tut. et curat. dat.* Non surdis et mutis, quia et hi nec rogationem audire, nec suffragium dare in comitiis poterant, immo nec testes rogare, pronunciata sollenni formula: *Vos Quirites testimonium praebitote.* Apulei. *de asino aur. II.* Vlpian. *Fragm. XX, 9.* Cui. *Obs. VI, 37.* Quod secus erat in caecis. Denique nec capitis ab hoste, de portatisue in insulam, vt et quamcunque capitis deminutionem vel maximam, vel mediam, passis testari licebat, amisso quippe iure ciuitatis, cum testamenti factio esset ciuium Romanorum propria. Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom. I, 12. p. 153.*

XIX. Feminae olim in comitiis calatis plane testari non poterant, quia nullus iis accessus erat ad comitia. Postea permissa iis testamenti factio, si essent sui iuris, sed non nisi auctoribus tutoribus. Vlp. *Fragm. XX, 15.* Cic. *pro A. Caecin. VI.* Hinc earum testamenta non poterant esse arcana, sed magno periculo subiiciebant feminas, ceu discimus ex *l. 77. §. 24. D. de legat. 2.* Ex qua lege inferri haud potest, feminas non nisi nuncupatiua testamenta condidisse, quamuis id intulerit. Merill. *Obs. II, 1. p. 69.* et *IV, 39. p. 55.* Tabularum enim a feminis scriptarum exempla habemus apud Val. Max. VII, 8. 2. Suet. *Galb. V.* Plin. *Epist. II, 20.* Heredum quoque a feminis scriptorum mentio fit *l. 19. D. de inoff. test. l. 37. §. 6. D. de legat. 3. l. 3. C. de inoff. test. l. 33. D. de vulg. et pup. subst.* Vid. *Comment. nostr. ad L. Iul. et Pap. II, 11. p. 240. seq.* Feminae, quae in manum conuenerant, capite

XIX An feminis olim testari licuerit?

deminutae, et filiarum familias loco erant, neque adeo testari poterant, vt recte docent M. Aur. Galuan. *de vsufr. IX. vlt.* et V. C. Ant. Schult. *ad Vlpian. p. 632.* Vnde errant Cuiac. *Obs. VII, 11.* et Aleander *ad Caii Inst. II, 2. 1.* qui matribusfamilias, si in manum conuenissent, testandi fuisse facultatem, existimant.

XX. Ius exheredandi olim liberrimum.

XX. Ad exheredationem quod attinet, liberum olim erat, ex XII. Tabulis, filios vti occidere, ita exheredare, *l. 11. in fine D. de liber. et postum.* immo et praeterire, idque adhuc tempore Ciceronis obseruabatur, vt patet ex libro *de Orat. I, 38.* Postea filii, in potestate constituti, aut instituendi, aut nominatim exheredandi erant. *pr. Inst. de. exh. lib. L. 30. D. de lib. et post.* Itaque ex eo tempore filios suos exheredare quidem licebat, atq; nominatim (*l*). Idemque obseruandum erat in adoptiuo, quamdiu in potestate erat, itemque in postremo, non item in postuma. Filiae enim postumae, nepotes et pronepotes, exheredari poterant inter ceteros, immo et praeteriri, dummodo postumae legatum relinqueretur, ne per obliuionem videretur praeterita. Vlpian. *Fragm. XXII, 21. seq.*

XXI.

(*l*) Non requirebatur tamen praecise nomen proprium sed et sufficiebat descriptio, vel demonstratio, e. g. *filius meus exheres esto*, dummodo vnus esset filius: aut cum elogio vel conuicio: *non nominandus, non filius meus, latro, gladiator. l. 1. 2. et 3. D. de lib. et postum.* Conf. Aleand. et Oisel. *ad* Caii *Inst. II, 3. princ.* Barn. Brisson. *de Form. VIII. p. 605.*

XXI. Aſt cum parentes abuti coepiſſent hac exheredandi licentia veluti Tettius, qui in gratiam nouerca filium infantem exheredabat: Valer. Max. VII, 7. Reineſ. *ad Inſcr. Claſſ. I, 10. p. 24.* factum eſt, vt leges querelam inofficioſi teſtamenti concederent liberis, iniuſte exheredatis. Et de ea iudicabant Centumuiri. Valer. Max. VII, 7. Quintil. *Inſt. IV, 7.* Plin. *Epiſt. IV, 8.* Qua de re plura ad titulum XVIII.

XXI. Poſtea reſtrictum per querelam inofficioſi teſtamenti.

XXII. Sed Iuſtiniano minus e republica viſum eſt, tantam rem eſſe arbitrariam. Hinc certas tantum ob cauſas ratam eſſe iuſſit exheredationem, quas recenſuit Nou. CXV. et de quibus plura tradunt Iureconſulti.

XXII. Noua Iuſtiniani conſtitutio.

XXIII. Addimus ſub finem, diſtinguendam ab exheredatione eſſe ABDICATIONEM, qua parentes liberos degeneres, et ſe indignos, e conſpectu ſuo protinus abire iubebant. Exempla ſunt apud Valer. Max. V, 8. 3. et 4. Vnde recte quidem Hotoman, in *partit. iur. X, 10.* ſtatuit, abdicationem non fuiſſe modum ſoluendi patriam poteſtatem: in eo tamen ipſi aſſentiri nolim, quod Graecis tantum nota fuerit, qui liberos per praecones e familia eiicere ſolebant, idque vocabant ἀπειπεῖν vel ἀποκηρύσσειν vel ἐκκηρύσσειν. Nec probabile eſt, Quintilianum, dum huius abdicationis toties meminit, exempla tantum puerilium exercitationum ex Graecorum ſcholis proferre voluiſſe. Graecum enim hunc ritum etiam inter Romanos ſenſim inoleuiſſe, quamuis eum leges Romanae haud probarent, apparet ex *l. 6. C. de patr. poteſt.*

XXIII. Addicatio diſcernenda ab exheredatione.

TIT. XIV.

DE HEREDIBVS INSTITVENDIS.

Satis succincte hanc materiam tractauit Tribonianus, cum latius multo patuerint veteres illae de heredum institutione leges. Iuuabit ergo, qnae desunt, ex antiquitatibus Romanis supplere.

I. Etiam serui institui poterant heredes.

I. Nihil intererat, liberumne quis hominem, an seruulum, heredem institueret. Nam et serui heredes esse poterant, siue alieni, siue proprii. Illi, quia hereditatem adquirebant dominis adire iubentibus: hi, quia libertatem simul consequebantur, et sic fiebant hereditatis capaces. Hinc est, quod serui proprii non nisi data simul libertate, institui possent, donec Iustinianus, Iureconsultos quosdam secutus, institutionem serui proprii, etiam sine expressa libertatis datione, valere voluit *l. pen. C. de necess. seru. hered. instit.*

II. Qui heredes institui non potuerint?

II. Institui tamen non poterant I,) *peregrini*, qui plane nihil ex testamento ciuis Romani capiebant. Cic. *pro A. Caecina XXXV.* nec II.) *caelibes*, per legem Papiam Poppaeam. Dio. Cass. *LIV. p. 531.* Sozom. *Hist. eccl. I, 9.* Quae caelibatus poena a Constantino demum M. sublata est. Sozom. *ibid. l. vn. C. Theod. de infirm. poen. caelib.* nec III.) Orbi id est, parentes, qui sterile matrimonium fuerant experti. Hi enim inter se decimam tantum, non solidum, capiebant

bant (*a*). Sin vero ex priore matrimonio superessent liberi, totidem decimas capere poterant, quot sustulerant liberos. Vlpian. *Fragm. XIII, 1.* Ex testamento extranei non nisi semissem capere poterant. Vid. *Comm. nostr. ad L. Iul. et Pap. II, 21. p. 343.* Excipiebantur porro IV.) *vniuersitates*, quas quidquam capere potuisse negant Plin. *Epist. V, 7.* Vlpian. *Fragm. XXII, 5.* Quod ideo receptum videtur, quoniam vniuersitates hereditatem cernere non poterant. Capere tamen iis licebat fideicommissa, Vlp. *l. c.* idque concesserat *SCt. Apronianum*, cuius originem non cum Cuiacio *ad Vlp. ibid.* ad tempora D. Marci, sed cum Ant. August. *de* Leg. et *SCt.* ad Hadriani imperium referimus, sub quo occurrit consul Aprenius. A. C. CXVII. et CXXIII. Vid. Schulting. *ad Vlp. Fragm. XXII, 5. p. 635.* Videtur tamen tempore D. Marci id, quod ciuitatibus concessum fuerat SCt. Aproniano, etiam ad collegia fuisse productum, idque apparet ex *l. 20. D. de reb. dub.* Immo et alio SCt. concessum est, vt municipia heredes institui possent a libertis suis. Vlpian. *l. 1. §. 1. D. de libert. vniu.* Erant vero liberti vniuersitatum serui publici manumissi. Hinc apud Gruter. p. LXXXIII. 13. ISID. REG. L. PVBLICIVS EVTY-

 CHES

(*a*) Per legem Papiam Poppaeam, cuius caput ea de re agens singulari nomine dicitur *lex decimaria l. 2. C. Theod. de iure liberor.* Praeter decimam tamen etiam vsumfructum tertiae partis bonorum, et dotem praelegatum, et si liberos habebant, eiusdem partis proprietatem capere poterant Vlpian. *Fragm. XV.* Add. *Comm. nostr. ad L. Iul. et Pap. Popp. II, 14. p. 259.*

CHES MVN. TAR. LIB. Porro V.) nec mulieres heredes in parte quantacunque inſtitui poterant poſt Legem Voconiam. Cic. *Verrin. I, 43.* Eas enim capere potuiſſe δύο ἥμισυ μυριάδας ὀυσίας XXV. *millia nummum*, ex Dione Caſſ. *Lib. LVI. p. 578.* patet. Male haec verba Dionis habita ſunt ab interpretibus, quorum plerique crediderunt, legem Voconiam prohibuiſſe, ne quis, qui centum millia HS in bonis haberet, plus quam quadrantem bonorum id eſt xxv. millia HS feminae relinqueret. Vidit eum errorem Bachou. *ad Inſt. h. t.* Sed eo ſe ne ipſe quidem expedire potuit. Felicius V. C. Iac. Perizonius *de Leg. Vocon. p. 144. ſeq.* docuit, in textu Dionis intelligendas eſſe drachmas, quas ſemper in animo habent Graeci Scriptores, quoties de Romana pecunia loquuntur. Gron. de Pec. vet. III, 16. Itaque per hanc legem mulieri non licuit relinquere vltra XXV. millia drachmarum, ſeu CM. ſeſtertium, antequam lex illa Voconia per opulentiam ciuitatis ſubuerteretur. Gell. *Noct. Att. XX, 1.*

III. Vniuerſitates quaedam heredes ſcribi poterant.

III. Dum vero vniuerſitates heredes inſtitui potuiſſe negauimus, intelligendum id eſt de municipiis et collegiis, Romanorum imperio ſubiectis, non de ciuitatibus, ἀυτονόμαις quae iure ſuo legibusque vtebantur. Sic apud Tacit. *Annal. IV, 43.* Vulcatius Moſchus, exſul, bona ſua reliquit Maſſilienſibus. Quod exemplum fruſtra Plinio et Vlpiano opponit Muretus *ad Tac. ibid.* Erant enim Maſſilienſes ἀυτονόμοι et liberi, teſte Strabone *Geogr. IV. p. 197. ſeq.* conf. Grot. *de iure belli et pac. I, 3. 12.* Poſtremo etiam vni-

vniuersitates heredes instituti poterant. *l. 12. C. de her. inst.* iisque legare etiam Paulli temporibus licebat. *l. 122. princ. D. de legat. 1.*

IV. Heredes quoque instituti non poterant VI.) Dii (*b*). Quod ideo procul dubio inductum, ne bona ciuium vsibus subtracta sacerdotum luxuriae seruirent, quamuis et altera ciuilis ratio accederet, quod Dii hereditatem cernere, atque adire non possent. Coeperunt tamen Romani Principes Diis quibusdam, vt hereditatum capaces essent, ius liberorum dare, ridicula profecto liberalitate. Dio Cass. *LV. p. 549.* Tale ius, teste Vlp. *Fragm. XXV, 6.* impetrauerant Iupiter Tarpeius, de quo Petr. Fab. *Semestr. III, 4.* Iust. Rycqu. *de Capitol. Rom. XVIII. XIX. XX.* Apollo Didymaeus, (qui et Branchides vel Branchiades, Pompon. Mel. *de Sit. Orb. I, 17.* et ibi Isaac. Voss. p. 83.) Mileti cultus, quae vrbs etiam in numis suis praefert ΔΙΔΥΜΕΑ ΜΙΛΗΣΙΩΝ, apud Patin. *Numis. Imp. aer. p. 73.* Conf. V. C. Burmanni *Iou. κατέξατην p. 100.* Mars in Gallia, de quo Caesar *de Bell. Gall. VI, 17.* Minerua Miliensis, vel vt alii (*c*) legunt, Iliensis, de qua L. Holstenius *ad Steph. voce Ἴλιον.* Hercules Gaditanus, de quo Iustin. *Hist. XLIV, 5.* IV. Qui Dii potuerint instituti heredes?

 Appian.

(*b*) Hoc quoque obseruat Vlpian. *Fragm. XXV, 6.* quem locum minus accurate P. Faber. *Semestr. III, 1.* de religionibus priuatis non suscipiendis, diisue praeter Senatus auctoritatem non colendis, interpretatur. Vid. Schulting. *Iurispr. ant. p. 635.*

(*c*) Veluti Hadr. Turneb. *Aduers. VII, 21.* Cuiac. *Obseru. X, 5.* licet dissentiant P. Fab. *Semestr. III, 4.* et Rad. Forner. *Rer. Quotid. II, 8.* qui Meliensem legi iubet.

Appian. *Punic. p. 256.* Diana Ephesia, de qua legi merentur Iac. Menetreii *Symbol. Dianae Ephes. statua* et L. Holsten. *Epist. de fulcris seu verubus Dianae Ephesiae Dianae simulacra appositis*, apud Gron. *Thes. Ant. Graec. Tomo VII.* Mater Deorum Sipelensis, vel, vt alii legere iubent, Sipylensis, vel Sypylene. Sane ΜΑΤΗΡ ΣΙΠΥΛΗΝΗ legitur in *Marmoribus Arundellianis. p. 11.* et *12.* Th. Reines. *inscr. Classe I. n. 43.* Iac. Spon. *Miscell. p. 350.* Ita enim dicta a Sipylo monte, ceu apparet ex marmore Smyrnensi, quod commentario illustrauit Car. Patau. CIↃ IↃCLXXXV, 40. De ea Diua videndus Heins. *ad Prud.* περὶ στεφαν. *X. v. 196.* Marqu. Gud. *ad Phaedr. Fab. III, 20.* Denique Coelestis Salinensis Carthaginis, de qua vt et reliquis copiosissime Schult. *Iurispr. antiqu. p. 636. seq.*

V. As hereditarius.

V. Ceterum hereditatem veteres semper vt ASSEM considerabant, eiusque adeo duodecim concipiebant vncias. Erat enim AS quidquid ad μονάδα atque vnitatis rationem poterat reduci, quasi εἷς Salmas. *de vsur. p. 536.* Idem *de modo vsur. p. 261.* Fluxit *assis* vox a Doribus, Siculis, et Tarentinis, a quibus et ipsum grauis ponderis numum, et plerasque rei pecuniariae appellationes Romani acceperant. Nam ex Dorico ἄις Tarentini et Siculi fecerunt, ἄς inde Romani vtrumque vocabulum *aes* et *as* habuerunt. Quorum vocabulorum eadem erat significatio, quia primus as ex aere fuerat percussus. Conf. Scalig. in Varr. *de Lat. Lingu. IV. p. 69.* Porro cum ἂς a Siculis etiam λίτρα diceretur: factum est, vt et Romani *assem* vocarent

rent *libram* (*d*). Et cum duodecima pars τῆς λίτρας Siculis esse οὐγκία idem nomen etiam placebat Romanis. Praeclarus hanc in rem locus est Iulii Pollucis *Lib. IX. cap. 6. segm. 80.* Ἀλλὰ μέντοι παρ᾽ αὐτῷ (Ἀριστοτέλει) τις ἂν ἐν τῇ Ἱμεραίων πολιτείᾳ καὶ ἄλλα εὕροι Σικελικῶν νομισμάτων ὀνόματα, οἷον οὐγκίαν, ὅπερ δύναται χαλκοῦν ἕνα. *Ceterum apud eundem* (Aristotelem) *in Himereorum Politia etiam alia inueniet Siculorum nomina, vtpote* VNCIAM, *quae valet aereum vnum.* Hinc Romani omne totum *assem*, vocabant; idque diuidebant in duodecim vncias, quasi id demum esset perfectum, quod XII. partibus vel vnciis constaret. Eleganter Balbus *de Asse* apud I. F. Gronou. *de Pec. Vet. p. 883.* *Quidquid vnum est, et quod ex integrorum diuisione remanet, assem ratiocinatores vocant.* Exemplum est non modo in hereditate, verum etiam in vsuris, de quarum computandi ratione per vncias post Salmasium egregie commentati sunt Io. Fr. Gron. in *Dissert. tribus de Centesima et asse vnciario* et Ger. Noodt *de Foen. et vsuris II, 2.*

VI. Eius partes.

VI. Hinc facile explicantur nomina, quibus hereditatis partes designare solent iureconsulti. Cum enim AS integrum bonorum corpus significet, in duodecim vncias diuisum: vndecim vnciae vocabantur DEVNX, quasi *vncia vna*

(*d*) Asses enim erant liberales vsque ad bellum Punicum primum. Postea asses sextantarii cudi coeperunt. Plin. *Hist. Nat.* XXXIII, 13. Vnde errat Festus *voce sextantarii asses*, dum hanc mutationem demum a bello Punico secundo factam existimat. Vid. Io. Harduin. *Not. ad* Plin. *l. c.*

demta(e). Pari ratione *decem vnciae* vocabantur DEXTANS quaſi *deſextans*, hoc eſt, demta ſexta parte, nec non DECVNX, quaſi *decem vnciae*. *Nouem vnciae* DODRANS, quaſi *dequadrans*, id eſt, demto *quadrante*; *octo vnciae* BES, ſiue a veteri *des*, vt Varro coniicit, ſiue quaſi *bis triens*, vt Feſtus mauult. Balbus *ibid.* potius *beſſis* dicendum eſſe, monet, quam *bes* vel *des*: *quoniam binas ex tribus aſſis partes ſibi vindicet*. Qua de re pluribus inter ſe diſceptant Scaliger, Salmaſius, Voſſius. Conf. Ian. Vinc. Grau. *ad XII. Tab. p. 338. ſeq.* *Septem vnciae* dicebantur SEPTVNX, cuius nominis ratio per ſe patet, *Sex vnciae* SEMIS; quaſi *ſemias*; *quinque vnciae* QVINCVNX; *quatuor vnciae* TRINES, id eſt, tertia pars aſſis: *tres vnciae* QVADRANS, id eſt, quarta pars aſſis; *duae vnciae* SEXTANS, quaſi ſexta pars aſſis. Quae vero de partitione harum vnciarum in iure inculcantur, de iis copioſe diſſerunt doctores, et inprimis Gu. Budaeus *de aſſe*. Sunt tamen et alia vocabula iuris eodem pertinentia. Nam duplicatus as erat DVPONDIVS, quemadmodum vnum pondus ASSIPONDIVM vocabatur. Dimidia pars vnciae eſt SEMVNCIA, tertia DVELLA, vel BINAE SEXTVLAE, pars eiusdem quarta SICILICVM, vel vti Balbus *p. 886.* ſcribit, SICILIQVVS, *l. 21. §. 2. D. de ann. legat.* pars ſexta SEXTVLA, quam minimam aeris partem vocat Varro *de Ling. Lat. Lib. IV. p. 40. edit. Scalig.* et tamen octaua etiam pars vnciae vocatur DRACHMA, duo-

(*e*) De enim in compoſitione tollit, vt patet exemplis. *demens, deſtruere, vndeuiginti, duodeuiginti.*

duodecima HEMISESCLA, vel DIMIDIA SEXTVLA, ſexta decima TREMISSIS, quarta et viceſima SCRVPVLVS. Ita Balbus *de Aſſe p. 886.* Add. Voluſ. Maecian. *de Aſſe* apud eundem Gronou. *p. 874. ſeq.*

TIT. XV. XVI.

DE VVLGARI ET PVPILLARI SVBSTITVTIONE.

De ſubſtitutionibus vix eſt, quod ex antiquitate moneamus, quod non iam a iureconſultis ſit explicatum. Quare paucis tantum de origine ſubſtitutionum, et quibusdam earum circumſtantiis, dicemus.

I. Multum intererat Romanorum, ne teſtamenta deſtituerentur, tum ob conditiones varias, quibus plerumque ab herede ſatisfactum cupiebant, tum maxime ob ſacra priuata, quae interire nolebant. I. Subſtitutionum origo.

II. Ne ergo deeſſet heres, ei vel eis, quem quosue inſtituerant, ſubſtituere ſolebant alios, ad quos in caſum deficientium priorum bona deuoluerentur (*a*), eosque vocabant HEREDES II. Heredes ſecundi.

(*a*) Subſtitutio ergo vulgaris e XII. Tabulis eſt, et conſequens ampliſſimae poteſtatis de rebus ſuis diſponendi: pupillaris moribus inducta dicitur *l. 2. D. h. t.* Cuiac. *Obſ. VII, 6.* Enimuero et haec in legibus XII. tabularum omnino reperit fundamentum. Pater enim familias ex ea lege etiam de PECVNIA SVAE REI legare poterat. Suis

DES SECVNDOS, Cic. *de Inuent. II, 21. pro A. Cluent. XI.* Grut. *Inſcr. p. DXXIX, 3. p. DLIX, 7.* Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VIII, 13. 14. 15.* Rem ita deſcribit Appianus *de bello ciuili Lib. II. p. 518.* Ἔθος Ῥομαίοις παραγράφειν τοῖς κληρονόμοις ἑτέρους, εἰ μὴ κληρονομοῖεν οἱ πρότεροι. *Mos eſt Romanis, heredibus ſubſtituere alios, ſi priores heredes non fierent.* Porro et his heredibus nonnunquam ſubſtituebantur, qui tertio vel vlteriore gradu ſuccederent. Sic Auguſtus teſtamento ſuo primo loco Tiberium et Liuiam; ſecundo nepotes pronepotesque; tertio primores ciuitatis ſcripſerat. Tacit. *Ann. I, 8.* Suet. *Aug. cap. CI.* Meminit quoque *tertiorum heredum* Suet. *Claud. VI.*

III. Formula ſubſtituendi vulgariter.

III. Formula vulgariter ſubſtituendi eſt apud Caium *Inſt. II, 4. 1.* ILLE HERES MIHI ESTO, QVOD SI HEREDITATEM MEAM ADIRE NOLVERIT, ILLVM SVBSTITVO, AD QVEM HEREDITAS MEA DEBEAT PERTINERE. Videtur tamen haec formula ab Aniani manu eſſe, obſeruante Alexandro *ad Caium ibid.* Certe non fuit perpetua, ceu ex plurimis pandectarum locis patet, quos colligit Briſſon. *de Form. VI. pag. 607.*

IV.

Suis rebus etiam accenſebantur filii familias, quippe qui, tanquam res mancipi, in dominio iuris Quiritium erant Bykershoeck *de iure occid. lib. I. p.* 145. Ergo rationi conſentaneum videbatur, patrem de pecunia filii ſui, qui ipſe per aetatem teſtari non poſſet, teſtari, adeoque eidem ſubſtituere pupillariter poſſe.

V. Haec vulgaris ſubſtitutio. Pupillaris quaſi duplex teſtamentum complectebatur, ſiquidem prius ſibi paterfamilias, deinde filio impuberi, heredem inſtituebat, in eum caſum, ſi hic intra pubertatem deceſſiſſet. *l. 2. §. 4. D. de vulg. et pupill. ſubſt. l. 20. D. eod. §. 2. Inſt. h. t.* Quamuis enim et hic diſſentirent Proculeiani et Sabiniani, quorum illi id affirmare; hi negare ſolebant: Merill. *Obſ. III, 12.* poſteris tamen Proculi doctrina conſtanter placuit. Recepta hic erat formula. ILLE FILIVS, SI INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, ILLVM SVBSTITVO. Cai. *Inſt. II, 4. 2.* Cuiusmodi ſubſtitutionem ita deſcribit Horat. *Serm. II, 5. v. 45.*

IV. Subſtitutio pupillaris eiusque formula.

Si cui praeterea validus male filius, in re
Praeclara ſublatus, aletur; nec manifeſtum
Caelibis obſequium nudet te, leniter in ſpem
Arrepe officioſus, vt et ſcribare ſecundus
Heres, et, ſi quis caſus puerum egerit Orco,
In vacuum venias.

V. Inprimis vero id accurate obſeruatum legimus, quod parentibus de liberorum ſalute ſollicitis commendat Iuſtinianus §. 3. *Inſt. de pupill. ſubſt.* vt ſubſtitutionem pupillarem in ima parte tabularum ſcriberent, eamque ſeparatim ſignarent (*b*), ne ſubſtitutus heres pupillo strueret inſidias, malletque rapere hedi-

V. Cautela in ſubſtitutione pupillari obſeruata.

(*b*) Vnde et tabulae ſecundae appellatae vltimi illi verſus qui ſubſtitutionem pupillarem complectebantur. Vid. Barn. Briſſon. *Sel. Ant. Rom. III*, 12. *p.* 54

reditatem, quam incerta ſpe expectare. Sic Horat. *Sat. II, 5. v. 53.*

---- *Quid prima ſecundo*
Cera velit verſu.

Ad quae verba videnda virorum doctorum *ſcholia.* Eandem cautionem nonnunquam in vulgari ſubſtitutione adhibebant. Et huc quoque pertinent illa Suet. *Caeſ. LXXXIII. Nouiſſimo teſtamento tres inſtituit heredes ſororum nepotes, C. Octauium ex dodrante, et L. Pinarium et Q. Paedium ex quadrante, reliquos in* IMA CERA. *C. Octauium etiam in familiam nomenque adoptauit.* Conf. Salmaſ. *de mod. vſurar. cap. XI.* Cai. *Inſt. II, 4. 2.* ibi Oiſelius.

TIT. XVII. XVIII. XIX.

QVIB. MODIS TESTAM. INFIRMANTVR. DE QVERELA INOFFICIOSI, ET HEREDVM QVALITATE, ET DIFFERENTIA.

De modis, quibus teſtamenta infirmantur, paullo accuratius dicere poterat Iuſtinianus. Nos ne actum agamus, pauca ab eo omiſſa ſupplebimus.

I. Teſtamenta nulla et in iuſta.

I. Quemadmodum iureconſulti rebus omnibus nomina ſua tribuebant: ita et modos infirmandi teſtamenta accurate ſuis diſtinguebant vocabulis. Sic quae ab initio inualida erant teſtamenta ob perſonarum vel voluntatis vitium ea NVLLA eſſe dicebant. Alia ſunt INIVSTA, ſiue non iure facta, in quibus

bus ſcilicet non obſeruata ſunt ſollennia iuris *l. 1. D. de iniuſt. rupt. irr. fact. teſt.*

II. Ex poſt facto infirmabatur teſtamentum iure vel *praetorio* vel *ciuili*. Priori caſu dicebatur BONORVM POSSESSIO CONTRA TABVLAS DARI, de qua ſuo loco. Poſteriore teſtamenta vel RVMPI, vel IRRITA FIERI, vel DESTITVI, vel RESCINDI, ferebantur. II. Infirmata ex poſt facto.

III. RVMPEBANTVR teſtamenta partim agnatione heredis ſui vel certe quaſi agnatione, de qua Hub. *Praelect. II, 17. 1. p. 189.* partim nouo teſtamento, ſollenniter facto *l. 6. §. 2. de iure codic.* partim inciſione, deletione, cancellatione. *tit. de his quae in teſt. delent.* III. Rupta.

IV. IRRITVM FIEBAT TESTAMENTVM capitis deminutione, maxima, media, ac minima. *Maxima* enim ſeruum faciebat, *media* peregrinum, *minima* filium familias. Cum vero nullus horum teſtari poſſet: facile patet, ſic rem incidiſſe in caſum, a quo incipere non poſſet. DESTITVTVM denique dictum eſſe teſtamentum, ex quo nullus heres erat, vel dupondii ſciunt. IV. Irrita et deſtituta.

V. Denique RESCINDI teſtamentum dicebatur per QVERELAM INOFFICIOSI. Eius originem diu ignoratam, ex antiquitatis parietinis reſtituere iuuabit. Franc. Duarenus *ad h. t. cap. II.* eam a principibus inuentam putat. Sed ante principes eam notam fuiſſe, patet ex Valer. Max. VII, 7. 2. Nec felicius eam ex praetoris edicto deriuat Pithoeus V. Reſciſſa per querelam inofficioſi, cuius quae origo?

thoeus *ad collat. leg. Mos. et Rom. XVI, 3.* Nam haec actio non, vt aliae praetoriae rei persecutoriae, ad actum rescindendum comperatae, annalis est, verum quinquennium durat. Nec praetor vnquam exheredatis succurrit, vti ait Vlpianus *l. 8. pr. D. de bon. possess. contra tab.* Nec denique locus Paulli *Rec. Sent. IV, 8. 5.* ex quo id collegerat Pithoeus, hoc dicit, vbi tantum *actionis Praetoriae*, non querelae inofficiosi, fit mentio. Veriorem ergo originem sibi inuenire visus est Cuiac. *Obs. II, 21. XVII, 17.* Docet enim ex inscriptione *l. 4. D. de inoffic. test.* querelam hanc introductam esse lege GLICIA, quam lectionem etiam Codicis Florentini tuetur auctoritas. Et nihil sane Gliciis Romae est celebrius. Frequenter eorum meminere Tacitus, Suetonius, Florus, Liuius, quin et marmora Capitolina, in quibus A. V. C. IↃIIII. laudatur

M. CLAVDIVS. C. F. GLICIA. QVI.
SCRIBA. FVERAT. DICTATOR.
COACT. ABDIC. SINE. MAG. EQV.

Steph. Vinand. Pigh. *Annal. Tom. II. p. 50.* Grut. *Inscr. p. CCXC. 11.* Vnde inuidia stimulatus videri poterat Hotomanus, qui *Disp. de quarta legit. cap. I.* ne Cuiacio gloriam detectae legis tribuat, legem plane nullam agnoscit Gliciam, querelamque inofficiosi ex moribus magis, et consilio iureconsultorum, quam ex certa aliqua lege fluxisse, contendit. Cum Cuiacio sane faciunt recentiores pene omnes, et in his Ant. Augustin. *de Leg. et SCt.*

in

in lege Glicia, et Ian. Vinc. Graeuina *de Leg. et SCt. LXXX. p. 649. seq.* Sed negari nequit, Hotomani ſententiam Cuiaciana eſſe veroſimiliorem. Gliciorum enim nomen, familiæ, non gentile eſt. Leges vero a cognominibus cognominatae non deſinebant in IA ſed in ANA, verbi cauſa lex Iunia Norbana. Sigon *de Nom. propr. p. m. 1426.* Ergo haec lex aut *Claudia* dicenda fuiſſet, aut *Gliciana*, non Glicia. Quare nihil dici poteſt veroſimilius; quam quod moribus et iureconſultorum auctoritate inualuerit haec querela, et quidem libera adhuc republica. Meminerunt enim illius Cicero *adu. Verr. I, 42.* et Valer. Max. VII, 7. 5. ex quo conſtat, iam ad C. Calpurnium Piſonem hanc querelam fuiſſe delatam. Atqui praeturam hic Calpurnius geſſit ann. V. C. IↃCLXXXII. Scilicet liberrima olim erat patribusfam. teſtandi exheredandique facultas. Cum vero ea abuterentur homines maxime blanditiis nouercalibus deliniti: ICti de remedio cogitare coeperunt, quo iniuſte exheredatis ſuccureretur. Quod non obſcure innuit Pomponius, dum latiſſimam illam poteſtatem teſtatorum *coanguſtatam* fuiſſe ait *interpretatione iura conſtituentium. l. 120. D. de verb. ſignif.* Iam quamuis ICtis nouas leges condere vel veteres euertere haud liceret: tamen cum ex iuris principiis furioſi condere non poſſent teſtamentum; non alia ac commodiore colore iniuſte exheredatis ſuccurrere poterant, quam ſi fingerent, parentem liberos iniuſte exheredantem ſanae ac integrae mentis haud fuiſſe, idque inde demonſtrarent, quod liberos bene de

de ſe meritos ſine iuſta cauſa vel praeterierint vel exheredes ſcripſerint Bynkersh. *Obſ. II, 12. p. 153.* Πῶς γὰρ οὐκ ἔςιν εἰπεῖν μανίαν, τὸ χαλεπάινειν ἄυτως κατὰ τῆς Φύσεος; *Cur enim furorem non diceremus, ita naturae ſuccenſere?* inquit interpres *Baſilic. XXXIX, 1.* Ceterum hanc actionem vocabant QVERELAM, εὐφημίας ἕνεκα. Cognati enim non ſe inuicem accuſare, ſed inter ſe *conqueri* dicebantur. Voſſ. *Inſt. Orat. I, 6. 2.* Neque tamen ſemper eo nomine veniſſe hoc remedium animaduertimus, ſed illud aliquando actio, *l. 12. §. vlt. l. 15. §. 2. D. l. 25. l. 27. C. de inoffic. teſt.* aliquando accuſatio appellatur, *vt l. 6. §. vlt. l. 17. l. 22. D. eod. tit.* Vocabant eandem querelam INOFFICIOSI, quia quemadmodum *beneficia aliorum ſunt*, ita *officia eorum, quos neceſſitudo ſuſcitat, et opem ferre iubet.* Seneca *de Benefic. III, 8.* Contra officium ergo teſtati videbantur, qui proximos vel praeterierant, vel exheredes iniuſte ſcripſerant.

VI. Eiusdem natura.

VI. Ceterum hac querela, teſtamento, ceteroquin ſollenniter facto, obiiciebatur dementia furorue teſtatoris. Non enim tanta inhumanitas cadere videbatur in ſani capitis hominem, vt ſine cauſa exheredes ſcriberet filios. Inſtituebatur ea in iudicio centumuirali ſeu quadruplici, vt patet ex Plin. *Epiſt. IV, 24.* Vnde et ipſa haec querela aliquando *iudicii centumuiralis* nomine venit. *l. 13. D. de inoff. teſt.* Add. *l. 17. D. eod* Valer. Max. *VII. 7. 1.* et *2.* et *VII, 8. 1.*

VII.

VII. Ceterum ceſſabat querela, relicta legitima, ſeu certa et legibus definita bonorum portione. Ea olim ſemper erat hereditatis quadrans. *l. 8. §. 6. et 8. D. de inoff. teſt. l. 2. C. de inoffic. donat.* Quae quarta quando et qua occaſione inoleuerit, incompertum ſibi eſſe fatetur Iac. Cuiac. *Obſeru. II, 21. III, 8.* vbi tamen eandem a Marco Imp. inuentam ſuſpicatur, deceptus loco Nicephori. At inter primos Ian. a Coſta *princ. Inſt. de inoff. teſt.* et Claud. Chiffl. *de legit. port.* nec non poſt hos Ant. Schultingius *Iurispr. Anteiuſt. p. 381.* docuerunt, legitimam illam portionem ex legis Falcidiae rationibus prudentum interpretatione eſſe inductam. Sane heredibus, quibus inofficioſi querela competit, QVARTAM FALCIDIAM deberi, diſertis verbis dicunt Paullus *Recept. Sent. IV, 5. 5.* et Vlp. *l. 8. §. 9. et 14. D. de inoffic. teſt.* Abſolute quoque illam portionem QVARTAM vocat Plin. *Epiſt. V, 1.* et FALCIDIAM Iuſtinianus. *l. 31. C. de inoff. teſt.* Vnde patet, ſatis antiquam et forſan Auguſti temporibus aequalem *(a)* eſſe legitimam illam portionem. — VII. Origo legitimae portionis.

VIII. Sed auxit illam portionem Iuſtinianus per *Nou. XCII.* et *Nou. XVIII, 1.* vbi legitimam portionem, ſi liberi quatuor, vel pauciores eſſent, trientem: ſin quinque vel plures ſemiſſem eſſe iuſſit. — VIII. Inuecta a Iuſtiniano mutatio.

(a) Auguſti enim temporibus latam eſſe legem Falcidiam, oſtendimus intra *Lib. II. Tit. XX. ſeq. §. XIV.* Occaſionem forſan dedit T. Tettius Vibo, qui filium infantem exheredauerat. Val. Max. VII, 7. 3. Reineſ. *Inſcript. p. XXIII, 1.*

IX. Quibus casibus haec querela locum habuerit, vel non habuerit?

IX. Competebat porro haec querela non modo liberis aduersus parentes, sed et his aduersus liberos. Sane et matrum testamenta hac querela impugnata, legimus, iam ante SCt. Orphitianum, apud Plin. *Epist. V,1.* Valer. Max. *VII, 7. 4.* Quod eo minus mirandum, quia ex eodem Valerio Max. *Lib. VII. Cap. 7. exemplo 2.* constat, etiam filios in adoptionem datos patrum naturalium testamenta impugnasse. Postea id remedium ad solos parentes, liberos, fratres restrictum *l. 1. D. h. t.* Immo iure nouo cessabat haec querela etiam in fratribus et sororibus, nisi turpis instituta esset persona: *l. 27. C. h. t.* cessabat etiam contra testamentum militis: *l. vlt. §. 1. C. eod.* cessabat denique praescriptione quinquennii, *l. 8. §. vlt. D. eod.* de quibus omnibus plenius agunt iureconsulti.

X. Heredes quotuplices?

X. Pergimus ad heredum qualitatem et differentiam. Erant illi vel NECESSARII, vel SVI et NECESSARII, vel EXTRANEI ac VOLVNTARII *pr. Inst. de her. qual.*

XI. Heredes necessarii.

XI. NECESSARII erant, qui cogebantur esse heredes etiam inuiti. Tales erant serui, quibus pro libertate data, id iugum imponebant leges, vt heredes esse cogerentur, quo subhastatio bonorum non fieret nomine dominorum, si forte aes alienum aliter dissolui non posset, sed sub eorum nomine. Infamiae enim quid habere videbatur illa subhastatio, quam hoc ordine factam nouimus. Propo-

nebatur edictum a Praetore, quo creditoribus possessio bonorum dabatur. Qui vbi triginta dies a die deserti vadimonii possederant: eiusdem Praetoris iussu creari solebat Magister, ad bona distrahenda. Cic. *ad Attic. VI, 1.* Quintilian. *Inst. Orat. VI, 4. l. vlt. D. de curat. bon. dand.* Tum fiebat praescriptio in celeberrimis vrbis locis: ITA ILLE DEBITOR NOSTER IN EIVSMODI CAVSA EST, VT BONA EIVS DIVENDI DEBEANT, QVICVNQVE EMERE VOLET, ADESTO. Theoph. *pr. Inst. de success. subl. quae fieb. per bon. vendit.* *Idque* est illud *triste carmen magistri*, de quo Cicero *de Orator. I, 57.* vel *libellus, bonis alicuius suspensus*, apud Senecam *de benef. IV, 12.* Paucis diebus post denuo adeundus erat praetor, vt liceret legem bonorum vendendorum facere, atque inde ita v. c. praescribebant: HAEC QVICVNQVE EMERIT, CREDITORIBVS IN DIMIDIAM PARTEM EORVM, QVAE IPSIS DEBENTVR, RESPONDERE DEBET. Theophil. *ibid.* Interea aderant bonorum emtores, qui totam massam bonorum emebant, vocati etiam *sectores*, de quibus Cic *pro S. Rosc. Amer. VI.* Scilicet sectores vocabantur, *qui spem lucri sui secuti, bona condemnatorum semel auctionabantur, proque iis pecunias pensitabant singulis, ac deinde pro compendio suo singulas quasque res populo vendebant.* Ascon. Paed. *in Verr. III. p. 1845.* Nonnunquam, si deesset sector, auctio fiebat, eaque indicebatur acerba voce praeconis, cuius formula, sed iocosa, ast apud Plaut.

Menaechm. V, 9. v. vlt. Qua de re Cicero *Epist. ad Attic. VI, 1.* Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. I, 11. p. 149.* et *de Iudic. I, 18. p. 449. seq.* Ne ergo haec infamia in defuncti domini manes redundaret: ab obaeratis seruus instituebatur heres, et is cogebatur hereditatem adire, atque hinc dici solebat HERES NECESSARIVS.

XII. Sui et necessarii.

XII. SVI et NECESSARII erant libri, NECESSARII, quia et ipsi heredes esse cogebantur: SVI, quia iam viuis parentibus quasi domini habebantur; *§. 2. Inst. h. t. §. 3. Inst. de hered. quae ab intest. l. 11. D. de lib. et postum.* Vnde et *particeps patris* eleganter dicitur filiusfamil. apud Terent. *Heauton. Act. I. scen. 1. v. 97.*

Nec fas esse, vlla me voluptate hic frui,
Nisi vbi ille huc saluus redierit meus particeps.

Quia tamen durum videbatur, ob defuncti parentis infortunium liberos superstites quasi infamiam contrahere: praetor ipsis postea concesserat beneficium abstinendi. *l. 11. l. 12. l. 57. §. 1. D. de adquir. hered. l. 71. §. 9. eod.* ex quo loco, id beneficium iam ante Sabini tempora liberis datum fuisse, apparet.

XIII. Extranei.

XIII. Denique EXTRANEI erant, qui nec necessarii erant nec sui. His ergo liberum erat, vel adire hereditatem, vel repudiare, si magis expedire videretur, vnde et VOLVNTARII dicti. Adquirebatur scilicet hereditas *cretione*, si Charondae credimus, *aditione*, *pro herede gestione*, *immistione*, *agnitione*. Charond. *ad Vlp. Fragm. XXII, 27.* qui tamen fallitur, dum immixtionem huc refert, cum

ea ad heredes ſuos pertineat, quos ipſo iure heredes eſſe, diximus. Quamuis autem *cretio* et *aditio* ſemper eſſent coniunctae: tamen ideo non illa erant ſynonyma, vti ſibi perſuaſit Donell. *Comm. iur. ciu. VII, 8.* ſed actus diuerſi. Idque vel inde patet, quod ſequiore aeuo hereditas etiam ſine cretione adiretur, quale priuilegium matri, patruis, aliisque cognatis tribuerat Conſtantinus. *l. 1. et 2. C. Theod. de leg. heredit.*

XIV. CRETIO erat actus eorum, qui cum cretione erant heredes inſtituti. Vlpian. *Fragm. XXII, 25.* Cum cretione dicebatur inſtitutus, cui teſtator iniunxerat, vt hereditatem cerneret. Ea cretio erat vel PERFECTA vel IMPERFECTA. Nam ſi ſcripſerat teſtator: TITIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. Vlp. *l. c.* §. *27.* haec formula pertinebat ad *cretionem perfectam.* Sin vltima verba eſſent omiſſa: dicebatur heres inſtitutus cum *cretione imperfecta*, itemque, ſi loco exheredationis adiectum eſſet, SI NON CREVERIS, TVNC MAEVIVS HERES ESTO. Vlp. *ibid.* §. *34.* Erat quoque cretio vel VVLGARIS vel CONTINVA. *Vulgaris*, in qua adiiciebantur verba: QVIBVS SCIERIS POTERISQVE. *Continua*, in qua non adiiciebantur. Vlp. *Fragm. ibid.* §. *31. 32.* Ceterum horum verborum ea erat vis et poteſtas, vt in cretione vulgari dies tantum vtiles; in continua omnes nu-

XIV. Cretio hereditatis quid et quotuplex.

merarentur. Schulting. *ad Vlpian. ibid. p. 644.* Cernere vero hereditatem, non erat facere, vt viderent, aliquem eſſe heredem, ceu interpretatur Varro *de lingua lat. V, 8. p. 43. edit. Gothofr.* ſed decernere, ſe heredem eſſe velle, ceu ipſe Varro *Lib. VI, 5. p. 57.* rectius atque accuratius docet. Cuiac. *Obſ. VII, 18.* Iac. Perizon. *Not. ad Sanct. Mineru. IX, 15.* Fiebat iſta cretio intra certos dies, praeſentibus teſtibus. Cicero ad *Att. XIII, 44.* Sic centum dierum meminit Vlpian. *ibid.* et ius noſtrum *l. 22. §. 1. D. quando dies leg. ced. l. 3. §. 8. D. de minorib. l. 2. §. vlt. D. de ſuis et leg. hered.* quae loca veterem ritum cretionis redolere videntur: ſexaginta dierum Cicero *Epiſt. ad Attic. XIII, 44.* In ipſo actu dicenda ab herede erant verba cretionis: CVM ME MAEVIVS HEREDEM INSTITVERIT, EAM HEREDITATEM ADEO CERNOQVE. Vlp. *ibid. §. 28.* Barn. Briſſon. *de Form. VII. p. 600. et 601.* Et hinc CRETIONIS SOLLENNITAS, *l. vn. C. Theod. de cret. et bonor. poſſeſſ.* SCRVPVLOSA SOLLENNITAS, *l. 8. C. Theod. de matern. bon.* CRETIONIS COMMENTVM, *l. 1. C. Theod. eod.* CRETIONEM DICERE, *l. 5. C. Theodoſ. eod. tit.*

XV. An aliis ſollennitatibus opus fuerit adituris hereditatem?

XV. Dictis cretionis verbis, heres dicebatur *hereditatem adiiſſe.* Nec aliis ritibus quam illa teſtatione mentis, facta videtur hereditatis aditio, quamuis quibusdam caſibus aditio et ſine cretione fieri poſſet. Sunt equidem qui aditas hereditates exiſtimant percuſſione digi-

digitorum: Cuiac. *Obs. VII, 18.* Merill. *Obs. IV, 34.* quod signum dominii apud veteres fuisse, putant. Alii etiam saltationem addunt, quasi laetitiae signum. Ant. Dadin. Alteserra *de fiction. iur. Tract. III, 19.* Sed vtrumque ritum collegere ex male intellecto loco Ciceronis *de offic. III, 19.* ad quem addendae eruditae obseruationes Io. Ge. Graeuii. Addunt alii Ambros. *de offic. III, 2.* Sed et hic Ciceronem non intellectum manifesto exscripsit.

XVI. Qui sine cretione heredes erant scripti, ii etiam sine aditione sola, PRO HEREDE GESTIONE heredes fieri poterant (*b*). Pro herede vero gerebat, qui rebus hereditariis, tanquam dominus, vtebatur, veluti qui auctionem rerum hereditariarum faciebat, seruis hereditariis cibaria dabat etc. Vlpian. *Fragm. XXII, 26.* XVI. Quid pro herede gestio?

XVII. IMMIXTIO ad necessarios et suos heredes pertinebat. AGNATIONEM, sublata cretione sollenni aiunt inualuisse. §. *vlt. Inst. de hered. qual. et different.* §. *vlt. Inst. de bon. poss.* Sed sic ea vel ab aditione non differt, vel ad bonorum possessionem potius, quam ad hereditatem, pertinet. Sustulit vero cretionem in bonis maternis Constantinus, *l. 1. C. Theod.* XVII. Quid immixtio et agnitio?

(*b*) Addidi τὸ *etiam*, quia et hi cernere poterant hereditatem, si volebant, nec tamen cogebantur. Petr. Fabr. *Semestr. II, 22.* Aueran. *Interp. iur. 2. 12. 15. p. 151.*

de matern. bon. nec non Conſtantius *l. 4. Cod. Theod. eod.* et Valentinianus *l. vn. C. Theod. de cretione.* Poſtea eandem penitus aboleuit non Arcadius, vt in *l. 17. C. de iure delib.* dicitur, ſed Iuſtinianus, inuento beneficio inuentarii, (de quo *l. fin. C. de iure delib. Nou. I, 2. 1.*) Quilibet enim tuto adire ex eo potuit hereditatem, cum eo ipſo bona heredis et defuncti ſeparentur, omnisque impediatur actionum confuſio.

TIT. XX - XXII.

DE

LEGATIS, EORVMQVE ADEMTIONE, ET TRANSLATIONE, ET LEGE FALCIDIA.

Hactenus Imperator de vniuerſalibus adquiſitionibus egit, ad easque etiam plures, qui infra ſequentur, tituli pertinent. Placuit tamen illi, interſerere hic ſingularum rerum adquiſitionem, quae per legata fit. An ſatis concinne, alii videant. Nos pauca ad hos quoque titulos delibabimus.

I. Legatum quid?

I. LEGATVM eſt donatio, quae legis modo, id eſt imperatiue, teſtamento relinquitur. Vlp. *Fragm. XXIV, 1. Legis modo* inquit Vlpianus, quia veluti legem teſtator dicit heredi, quid ab eo praeſtari velit, vnde et graecis legare, eſt

νομο-

νομοθετεῖν (*a*) *Nouell. XXII, 2.* Io. Chryſoſt. *Homil. I. ad Act. Apoſt. p. 615.* Quin et ipſum verbum LEGARE nihil ſignificat aliud, quam mandare et veluti legem dicere. Ita Plaut. *Caſin. I, 1. v. 12.*

Quin potius quid tibi LEGATVM EST *negotium*
Id curas?

Hinc LEGATI dicuntur a *legando*, quia cum mandatis mittuntur, non quia publice leguntur ceu coniicit Varro *de Lingu. Lat. VI, 16. n. 7.* Nec aliam ob cauſam RELEGATI appellantur, quam quia *lege*, a populo vel principe lata, ciuitate exeſſe iubentur. *Imperatiue* ergo fieri debebat haec donatio, id eſt, *verbis directis. l. 2. C. commun. de legat. l. 15. C. de teſtam.* Scholiaſt. Horat. *ad Satyr. II, 1. 9.* Verba enim precaria non erant valida ex legibus XII. tabularum, ſed ex voluntate tantum heredum deſcendebant. Denique *teſtamento* relinquenda erant legata, non codicillo, antequam ſcilicet Iuſtinianus legatorum fideique commiſſorum naturam exaequaſſet.

II. Legatorum genera erant quatuor, VINDICATIONIS, DAMNATIONIS, SINENDI MODO, et PRAECEPTIONIS. Caius *Inſtit. II, 5. 1.* Vlp. *Fragm. XXIV, 2.* Paull. *Sent. Recept. III, 7.* (*b*). Quorum differentiam licet ſuſtu- II. Legata quotuplicia?

(*a*) Hinc teſtatores plane more legislatorum loquebantur. Hi verbis imperatiuis vti ſolebant: iisdem vtebantur teſtatores: PRAECIPITO, SVMITO etc. Legislatorum formula erat DAMNAS ESTO, *l. 2. pr. l. 27. § 5. D. ad L. Aquil.* Eadem vero etiam teſtatoribus ſollennis erat.

(*b*) Ant. Faber. *Coniect. VI, 1.* quatuor ſpecies ad duas reuo-

ſuſtulerit Iuſtinianus, dum legatorum omnium, quibuscunque tandem relicta ſint verbis, eandem naturam eſſe voluit: *l. 2. C. comm. de legat.* olim tamen permultum intererat inter haec legatorum genera, quae a iureconſultis diſputatione fori inducta eſſe, non abs re exiſtimat V. C. Schultingius *ad Vlp. l. c. p. 649.*

III. Legatum per vindicationem.

III. Per VINDICATIONEM his verbis legabant: DO LEGO, SVMITO, HABETO. Vlpian. *ibid.* §. 3. quibus Caius *Inſt. II, 5.* addit formulas: ILLAM REM TIBI PRAESVME, VINDICA. Tunc vero legatum erat in legatarii arbitrio, idque ipſe ſibi, adita hereditate, ſtatim capere vel rei vindicatione petere poterat. Tale erat illud apud Virgil. *Aeneid. V. v. 533.*

SVME, *pater, (nam te voluit rex magnus Olympi*
Talibus auſpiciis exſortem dicere honorem,)
Ipſius Anchiſae longaevi hoc munus HABEBIS.

Ad quae verba Seruius, Scholiaſtes: *Sume,* inquit, *percipe. Nam verbum eſt iureconſultorum quo vtuntur, quoties legatum non ab herede datur, ſed eſt in accipientis arbitrio, id eſt, vindicationis, vel optionis.*

IV. Legatum per damnationem.

IV. Per DAMNATIONEM legabatur his verbis (c): HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, HEREDEM MEVM DARE IVBEO. Vlpian. *ibid.* §. 4. Vim

reuocat, *vindicationis* et *damnationis*, cui tamen reſpondit Oſw. Hillig. *Donell. enucl. Lib. VIII. p. III.*

(c) Dicebatur enim tunc res *optimo iure* legata Vlpian. *Fragm. XXIV,* 11.

Vim verborum illorum, quibus, ceu ex *l. 2. pr. et l. 27. §. 5. D. ad L. Aquil.* apparet, etiam legislatores vtebantur, idem explicat Seruius ad Virgil. *Aeneid. XII, v. 727. In iure cum dicitur* DAMNAS ESTO, *hoc est, damnatus es, vt des, hoc est, damno te, vt des, neque alias libereris.* Perinde ergo hic heres erat obligatus, ac si vel a iudice, vel ab ipso legislatore, esset damnatus. Vnde et lis inficiando crescebat in duplum. Paull. *Recept. Sent. I, 19. 1.*

V. SINENDI MODO ita legabatur: HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE L. TITIVM SVMERE ILLAM REM, SIBIQVE HABERE. Vlpian. *Fragm. XXIV, 5.* Cai. *Inst. II, 5. 9.* Heres ergo damnabatur quidem, vt aliquid sumi pateretur, sed legatario simul permittebatur, vt aliquid sumere posset. V. Legatum sinendi modo.

VI. Denique PER PRAECEPTIONEM legabant his verbis: L. TITIVS ILLAM REM PRAECIPITO. Vlp. *Fragm. XXVI, 6.* vel vt in notis Magnonis est: P. S. T. Q. H. PRAECIPITO SVMITO, TIBIQVE HABETO. Res hoc modo legata *praelegatum* vocabatur, vel *praecipuum.* Fest. *voce excipuum p. 284.* idque relinquebatur vni ex coheredibus. Exempla sunt ap. Val. Max. VII, 8. 4. Plin. *Ep. V, 7* Sidon. *Ep. VI, 12.* VI. Legatum per praeceptionem.

VII. Differentia inter hos legandi modos non vna erat. Per VINDICATIONEM legari poterant res, quae tempore mortis et facti testamenti testatoris ex iure Quiritium fuerant (*d*). Quod si ta- VII Differentia horum legatorum.

(*d*) Si res legata pondere, mensura, numero constabat,

si tamen res quae non vtroque tempore in dominio testatoris erat, ita legaretur: SCt. Neronianum huiusmodi legatum eatenus sustinebat, vt in legatum damnationis inflecteretur. Vlp. *Frag. XXIV, 11.* Per DAMNATIONEM res omnes legari poterant, etiam alienae, dummodo tales essent, vt dari possent. Vlp. *Fragm. l. c.* §. *8.* Cai. *Inst. II, 5. 6.* SINENDI MODO legabantur res propriae testatoris et heredis. Vlp. *ibid.* §. *10.* non alienae, vti visum Caio. Denique PER PRAECEPTIONEM relinquebantur eaedem, quae per vindicationem. Vlp. *Frag. XXIV, 11.* Si coniunctim vna res legata fuerat pluribus PER VINDICATIONEM: pars deficiens ceteris collegatariis adcrescebat: sin vero PER DAMNATIONEM: pars deficiens penes heredem manebat Oisel. *ad Cai. Inst. II, 5. 4.* Legatum *vindicationis* poterat repudiari: *l. 7. l. 44.* §. *1. l. 86.* §. *2. D. de legat. 1.* non aeque legatum damnationis. Plures differentias dedit Merill. *Obs. VI, 32.*

VIII. Ea sublata est a Iustiniano.

VIII. Sustulit hanc differentiam, ceu supra diximus, Iustinianus *(e)*, ita tamen sustulit, vt non

bat, sufficiebat, si tempore mortis iure Quiritium testatoris esset. Ratio vero, ob quam hic exigebatur dominium Quiritarium, haec erat, quia legatario eiusmodi concedebatur rei vindicatio, quae olim instituebatur haec formula. HANC EGO REM EX IVRE QVIRITIVM MEAM ESSE AIO. Cicero *pro Mur. XII.* Hac vero formula vtique vti haud potuisset legatarius, nisi res legata testatoris fuisset ex iure Quiritium. Vid. V. C. Schulting. *Iurispr. anteiust. p.* 651.

(*e*) Primo SCt. Neroniano non quidem sublata, quae inter formulas legandi erat differentia; sed tamen con-

non ſatis cauta plures leges, quae ad iſtud diſcrimen pertinent, pandectis inſeri permiſerit. Vid. M. Aurel. Galuan. *de vſufr. XL. vlt.* V. C. Schulting. *Iurispr. ant. p. 849.* Merill. *Obſ. VI, 33.*

IX. Legata pars hereditatis.

IX. Porro non modo ſingulae res legari poterant, ſed vniuerſarum quoque pars, vt puta: MAEVIVS HERES MEVS CVM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITO, DIVIDITO. Quo caſu dimidia pars conorum legata videbatur. Poterat et alia pars, veluti tertia, quarta, quinta, legari, quae ſpecies PARTITIO appellabatur. Vlp. *Fragm. XXIV, 25. §. 5. Inſt. de fideicomm. hered.* Cicero *pro Caecin. IV. et V.*

X. A quo et quibus legari potuerit.

X. Legari non poterat a legatario, nec legatum dabatur, niſi extraneo. Non autem filiofamilias heredi inſtituto, vel ſeruo proprio, nec ei, qui in heredis poteſtate mancipioue erat, niſi ſub conditione. Vlp. *XXIV, 20. ſeq.* Legari etiam olim non poterat ciuitatibus, poſtea poterat ciuitatibus illis quae ſub imperio Populi Romani erant, idque primum a Nerua introductum, ac poſtea ſub Hadriano SCto diligentius cautum fuerat. Vlp. *Fragm. XXIV, 28.* Quod deinde D. Marcus etiam ad collegia, *l. 20. D. de reb. dub.* immo et ad vicos extendit. *l. 73. §. 1. D. de legat. I.* Vid. Merill. *Variant. ex Cuiac. II, 14.* V. C. Schulting. *Iurispr. Ant. p. 659.*

XI.

conſtitutum, vt ſi alio modo aliquid relictum eſſet, ſaltim valeret, tanquam ſi eſſet per damnationem relictum. Vlp. *Fragm. XXIV, 11.* Poſtea Conſtantinus M. verborum quidem, ad non actionum differentiam ſuſtulit. *l. 15. C. de teſt. l. 21. C. h. t.* Denique et hanc aboleuit Iuſtinianus. Vid. Ian. a Coſta ad *Inſt. §. 2. h. t.*

XI. Legata poenae nomine relicta.

XI. Anceps quoque inter eruditos quaeſtio eſt de legatis POENAE NOMINE RELICTIS. Iuſtinianus enim haec ita definit §. *vlt. Inſt. de legat. Poenae nomine legari videtur, quod coërcendi heredis cauſa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti ſi quis ita ſcripſerit:* HERES MEVS, SI FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM TITIO COLLOCAVERIT, *vel ex diuerſo*, SI NON COLLOCAVERIT, DATO DECEM AVREOS SEIO. Addit Iuſtinianus, eiusmodi legata veteri iure prohibita fuiſſe, (idque etiam conſtat ex Iul. Capitolin. *Anton. Pio VIII. Ael. Helu. Pertin. VII.*) ſe vero ea rata eſſe iuſſiſſe, dummodo nihil impoſſibile, vel legibus interdictum, vel alias probroſum, fuerit heredi iniunctum.

XII. Dubia aduerſus hanc doctrinam.

XII. Sed animaduertit ampliſſimus Bynhershoekius, hac admiſſa definitione, vix ſupereſſe diſcrimen inter legata conditionata, et pœnae nomine relicta. Legislatorum inſtar erant morientes, et ſi in tabulis ſcripſerant: LEGO SEIO CENTVM, SI FILIAM TITIO VXOREM DEDERIT, rata erat haec vltima voluntas. Cur quaeſo legatum poenae nomine relictum illicitum fuiſſet habitum, ſi ſcriptum eſſet in tabulis: HERES, SI FILIAM TITIO VXOREM DEDERIT SEIO DECEM AVREOS DATO. Quid, quaeſo, inter vtramque formulam intereſt? Bynkersh. *de legat. proenae nomine rel. III. p. 361. ſeq.*

XIII. Clariſſimi Bynkershoeckii ſententia.

XIII. Exiſtimat ergo vir laudatiſſimus, Tribonianum, quid veteribus legata poenae nomine relicta fuerint, non ſatis intellexiſſe. Nam ex

ex *l. 1. D. de his quae poenae cauſ. relinquuntur* apparere, ea legata poenae nomine viſa relinqui quibus teſtator heredem ad probroſum aliquid faciendum cogere voluerit. Bynkersh. *ib. cap. IV.* Quae ſi ita ſint, Iuſtinianus profecto nihil noui ſtatuit, dum, quae veteres tanquam regulam poſuerant, ipſe loco exceptionis habuit, regulam fingens, veteribus incognitam.

XIV. Sed non eſt fortaſſis, quod Iuſtinianum plane deſeramus, quippe cuius definitionem etiam Vlp. agnouit. *Fragm. XXIV, 17.* Scilicet ſaepe heredem legatis, non niſi vexandi cauſa, onerabant teſtatores, iisque illum ad aliquid faciendum omittendumque adigebant, nulla alia adducti ratione, quam ſtolida voluntate. Tale erant teſtamentum Staberi, de quo Horat. *Sat. II, 3. v. 84. ſeq.* XIV. Eius illuſtratio.

Heredes Staberi ſummam incidere ſepulcro,
Ni ſic feciſſent, gladiatorum centum
Damnauit populo paria, atque epulum arbitrio Arri,
Frumenti, quantum metit Africa.

Cum ergo diſputarent veteres, an legata eiusmodi valerent, quibus heres ad aliquid ſine ratione contra animi ſententiam faciendum omittendumque cogeretur: Iuſtinianus has tricas ſuſtulit, iuſſitque, haec legata rata eſſe, exceptis iis, quae vel impoſſibilia eſſent, vel legibus interdicta, vel alias aperte probroſa. Vid. Gundlingii *Diſſ. de principe hered. VI. 32. p. 78.*

XV. Quemadmodum vero legibus XII. Tabularum tantum quisque legare poterat, quantum volebat: ita inde fiebat, vt plures hereditatem tot legatis exhauſtam adire nollent. Hinc XV. Lex Furia teſtamentaria.

primo lata LEX FVRIA teſtamentaria a C. Furio, Tribuno plebis (*f*), qua cautum, ne cuii liceret vltra mille aſſes (*g*) vel legare, vel mortis cauſa donare, praeterquam cognatis, certisque perſonis, quales erant e. g. cognati manumiſſoris. Vlp. *Fragm. XXVIII*, 7. Si quis alius vltra hanc ſummam legatum acceperat: non reſcindebatur quidem legatum, ſed legatarius tamen quadruplum reddere cogebatur. Vnde hac lex *minus quam perfecta* dicitur Vlpiano *Fragm. I*, 2. Confer. Cuiac. *Obſeru. XX*, 31.

XVI. Lex Voconia.

XVI. Mox vero hanc legem eluſit Romanorum calliditas. Coeperunt enim vni quidem non vltra mille aſſes legare, ſed tamen tot ſcribere legatarios, vt et ſic penes heredem nihil, aut parum, remaneret. Hinc poſtea LEX VOCONIA, a Q. Voconio Saxa, A. V. C. IↃXCIV. Caepione et Philippo Coſſ. lata eſt, ex qua lege non ſolum femina, heres inſtitui haud poterat, niſi in certa bonorum parte: ſed et illud cautum fuerat, ne quis cenſus plus vlli legaret, quam ad heredem heredesue perueniret. Cic. *Verr. I*, 43.

XVII. Eius oblitteratio.

XVII. Enimuero etiam Voconia illa lex oblitterata demum eſt per opulentiam ciuitatis: Gell.

(*f*) Vir doctus Guid. Pancirol. *Theſaur. Var. Lect. II*, 178. eandem hanc legem putat cum Furia Caninia. Qua in re eum perſpicue errare, vel inde patet, quod hac Lex fuit Voconia antiquior: Fuſiam autem Caniniam demum ſub Auguſto latam, ſupra demonſtrauimus.

(*g*) Cuiacius *Obſ. XIX*, 31. Subſtituit *mille aeris* quomodo et Varro *de L. L. lib. VIII.* dicit, *mille aeris legaſſe*. Sed *as* et *aes* olim promiſcue dicebatur. Pondus vero aſſium pro temporum ratione varium fuiſſe docet Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII*, 3.

Gell. *Noct. Att. XX, 1.* nec, *sufficiens ad rei consummationem visa est. princ. Inst. de L. Falcid.* Ergo nouissime demum lata est LEX FALCIDIA.

XVIII. Est et hoc plebiscitum, quod tulit P. Falcidius Trib. pleb. (*h*) temporibus triumuirorum Cn. Domitio M. F. Caluino, et C. Asinio Pollione Coss. (*i*) anno ab V. C. IↃCCXIV. vt testantur Dio Cass. *XLVIII. p. 377.* Euseb. *Chron. num. MDCCCCLXXXVIII.* et Isidor. *Etymol. V, 15.* Breuissime Dio: καὶ ὁ νόμος Φαλκίδιος ὠνομασμένος, (πλεῖστην καὶ νῦν ἔτι ἰσχὺν ἐς τὰς τῶν κλήρων διαδοχὰς, ὥς τε τινὰ τὸ τέταρτον καὶ καταλειφθείσης οἱ ουσίας ἄν γέ πη βαρύνηται, λαβόντα τὸ λοιπὸν ἀφεῖναι, ἔχων,) ὑπὸ τοῦ Ποπλίου Φαλκιδίου δημαρχοῦντος ἐτέθη. *Lex etiam Falcidia a P. Falcidio Tribuno plebis lata, quae nunc quoque plurimum valet in hereditatibus adeundis: ea autem permittit, vt heres, si adire hereditatem grauetur, quadrante accepto, reliquum dimittat.* Sed non videtur tamen vir doctissimus vim legis satis percepisse. Ea enim non permittit heredi, quadrante accepto, hereditatem repudiare, sed testatorem obstringit, vt quartam heredi saluam relinquat, idque si non fecerit, XVIII. Lex Falcidia.

 here-

(*h*) Ridiculus ergo Glossatorum error est, qui Falcidiam hanc legem dictam volunt ἀπὸ τοῦ Φάλκους, ὅ δηλοῖ δρεπάνην, id est, *a falce* vel *defalcando*. Vid. Scholiast. in Harmenopul. *Promptuar. V, 9.* Eundem tamen errorem etiam Latini Glossatores fecerunt, ceu in praefatione obseruauimus.

(*i*) Non anno IↃCCXIII. P. Seruilio Isaurico iterum et L. Antonio Coss. vt ıratit Aleander *ad Cai. Inst. II, 6. 1. p. 121.*

heredi potestatem facit, tantum detrahendi legatariis, quantum desit quartae suae.

XIX. Eius capita et legitima verba.

XIX. Lex, cuius ipsa legitima verba supersunt *l. 1. D. ad L. Falcid.* pluribus constitit capitibus (*k*), quorum priore libera permittitur legandi facultas his verbis: QVI CIVES ROMANI SVNT, QVI EORVM POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACERE VOLET, VT EAM PECVNIAM, QVASQVE RES, QVIBVSQVE DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO. (VT HAC LEGE SEQVENTE LICEBIT (*l*). Secundo capite modus legatorum constituitur: QVICVNQVE CIVIS ROMANVS POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACIET, IS QVANTAM CVIQVE CIVI ROMANO PECVNIAM IVRE PVBLICO DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO, DVM ITA DETVR LEGETVR NE MINVS, QVAM PARTEM QVARTAM HEREDITATIS EO TESTAMENTO HEREDES CAPIANT. EIS, QVIBVS QVID ITA DATVM LEGATVMQVE ERIT, EAM PECVNIAM SINE FRAVDE SVA CAPERE LICETO: ISQVE HERES, QVI EAM PECVNIAM DARE IVSSVS DAMNATVS ERIT, EAM PECVNIAM

(*k*) Magna cura ea capita collegit illustrauitque Francisc. Balduinus, et cum lege Voconia, Iulia, Papia Poppaea, Rhodia, Aquilia edidit. *Bas.* 1559, 8.

(*l*) Adduntur in vulgatis editionibus verba VT HAC LEGE SEQVENTI LICEBIT: sed ea νοθεύονται, vt obseruauit Cuiac. *ad C. ad L. Falc.*

NIAM DEBETO DARE, QVAM DAMNATVS EST. Ex his ergo ſatis conſtat de vera legis Falcidiae ſententia, meritoque pro incepti leguleii additamento reputanda ſunt illa apud Hieronym. *in Cron. C. Falcidius tribunus plebis, leg. tulit, ne quis tamento plus legaret, quam vt quarta pars apud heredes ſupereſſet*, SI HEREDES QVATVOR AVT MINVS ESSENT: SIN AVTEM PLVS QVATVOR: TVNC II. SEMISSEM RETINERENT *(m)*. Vid. A. Cont. *Lect. Subceſ. I, 3.*

XX. Ceterum deductio quartae, quam lex haec Falcidia permiſit, imperante Veſpaſiano ad fideicommiſſa vniuerſalia primum producta eſt SCt. Pegaſiano; deinde etiam ad ſingularia §. 5. *Inſt. de fideic. hered.* immo et ad fideicommiſſa, ab inteſtato relicta, quod a D. Pio factum refert Paull. ICt. *l. 18. D. ad L. falcit.* ac denique ad donationes mortis cauſa ex conſtitutione Seueri. *l. 5. C. eod. l. 2. C. de don. mort. cauſ.* Id quod tamen ab inteſtato admittendum haud videtur Cuiacio *Obſ. III, 17.* quia mortis cauſa donationes ab inteſtato factae legatis non aequiparentur. *l. 20. §. 1. D. de mort. cauſ. don.* Verum legis Falcidiae vires maxime eliſit IVSTINIANVS, permiſſa facultate teſtatoribus, vtiliter prohibendi Falcidiae detractionem, cum antea huiuscemodi voluntati, quantumuis expreſſae, heredes minime parere cogerentur. Vid. Vinc. Grau. *de Leg. et SCt. Rom. LXXVII. p. 637.*

XX. Relationes et mutationes huius legis.

(m) Haec enim ex recentiſſimo Graecorum iure eſſe, erudite demonſtrauit Oiſel. *ad Caii Inſt. II, 6. 1. p. m. 120.*

XXI. Conclusio tituli.

XXI. Quae alias de ſenſu legis Falcidiae caſibusque eo pertinentibus diſputari ſolent, ea a Doctoribus dudum ſunt occupata, nec tam ad antiquitates, quam ipſam Iurisprudentiam pertinere videntur.

TIT. XXIII-XXV.

DE FIDEICOMMISSIS VNIVERSALIBVS ET SINGVLARIBVS, ET DE CODICILLIS.

Hactenus de hereditatibus et legatis, quae verbis directis relinquuntur: iam etiam de FIDEICOMMISSIS agendum, propter quae cum codicilli reperti ſint, eadem opera etiam de codicillorum origine ac iure erit diſſerendum.

I. Fideicommiſſa veteri iure inualida.

I. Vetere iure Romano non ratae erant vltimae voluntates, niſi verbis imperatiuis conceptae. Lex enim XII. Tabular. ea ſolum confirmabat, quae quis *legaſſit*. LEGARE vero erat veluti *legem dicere*, atque adeo teſtatoris non erat, vti verbis precatiuis, ſed directis et imperatiuis (*a*). Hinc inter ea, quae ex XII. tabulis erant licita, *l. 120. D. de verb. ſignif.* non referuntur fideicommiſſa, et id ſibi volunt verba Vlpiani *Fragm. XXV, 1. Fideicommiſſum eſt, quod non ciuilibus verbis, ſed precatiuis, relinquitur: nec ex rigore iuris ciuilis proficiſcitur, ſed ex voluntate datur relinquentis.*

II. Quibus formulis relicta?

II. Relinquebantur ergo fideicommiſſa verbis

(*a*) Vide ſupra *Lib. II. Tit. XX-XXII, n. 1.*

bis precatiuis, vel ab heredem fiduciarium, vel ad eum, cui relinquebantur, directis. Paull. *Sent. IV, 1, 5. et 6.* Magis enim hic voluntas ſpectanda videbatur, quam verba, *l. 16. C. de fideic.* nec proinde tam quaerendum, quocum quis loqueretur, quam in quem voluntatis dirigeretur intentio. *l. 77. §. 26. D. de legat. 2.* Hinc paſſim in iure noſtro formulae occurrunt: FIDEI TVAE COMMITTO, PETO, C. SEII, CONTENTVS SIS ILLA RE. VOLO TIBI ILLVD PRAESTARI, ROGO, PETO, VOLO, MANDO (*b*). DEPRECOR. CVPIO, INIVNGO, DESIDERO, IMPERO. etc. Et quamuis Paull. *l. c.* excludat verba RELINQVO et COMMENDO, quae ipſe nullam fideicommiſſi actionem parere exiſtimat: hae tamen formulae etiam, vt et aliae omnes, idoneae viſae ſunt poſt *l. 2. C. commun. de legat. et fideicomm.* Vid. Cuiac. *ad Paull. ibid. p. m. 385. ſeq.* Barn. Briſſon. *de Form. VII. p. 668. ſeq.*

III. Quod ſi ergo verbis eiusmodi precatiuis aliquid eſſet relictum: heredis erat arbitrium, velletne illud praeſtare, an nollet. Nullo enim iuris vinculo, ſed tantum pudore et fide eorum, qui rogati erant, continebantur fideicommiſſa. *§. 1. Inſt. h. t.* Saepius tamen veteres heredum fidei committebant, ſiue clam, ſiue verbis in teſtamento expreſſis, maxime ſi iis quidquam relinquere cuperent, qui per leges erant incapaces. Cuius rei exempla ſunt apud Ciceronem

III. Fideicommiſſorum natura ante Augusti tempora.

(*b*) Immo et IVBEO, quod praecatiuum eſſe negat Alciatus. Vid. *l.* 28. §. *vlt. de libert. leg.*

nem *de Fin. II,58.* Quintil. *Decl. CCCXXIV.* et Val. Max. IV,2.7. qui refert, Q. Pompei. Rufum exſulem, cum ex teſtamento ciuis Romani nihil capere potuiſſet, tamen bona cuiusdam accepiſſe, qui matri praedita ſua fideicommiſerat, vt hæc illa filio Pompeio reſtitueret. Sed eiusmodi fideicommiſſa, vt dixi, non neceſſario praeſtabantur, poteratque adeo hereditas ab herede fiduciario impune retineri. Quamobrem et hereditatem, ex fideicommiſſo reſtitutam, fiduciarii veluti liberalitati imputabant. Et ita ego interpretor verba in marmore apud Rein. *Inſcr. Claſſ. II,73.* L. CESTIVS QVA EX PARTE AD EVM HEREDITAS M. AGRIPPAE MVNERE PERVENIT.

IV. Auguſti ea de re conſtitutio.

IV. Primus rem mutauit, et fideicommiſſa, quorum antea mos inter exempla probitatis et perfidiae fluctuauerat, et exemplo, et ſeueritate, ſtabiliuit Auguſtus. De quo ipſe Imperator noſter, *§. 1. Inſt. h. t. Poſtea D. Auguſtus primus ſemel iterumque, gratia perſonarum motus, vel ob inſignem quorundam perfidiam, iuſſit conſulibus auctoritatem ſuam interponere. Quod quia iuſtum videbatur, et populare erat, paullatim conuerſum eſt in aſſiduam iurisdictionem, tantusque eorum fauor factus eſt, vt paullatim etiam Praetor proprius crearetur, qui de fideicommiſſis ius diceret, quem* FIDEICOMMISSARIVM *appellant.* Ex hoc ergo loco patet, I) primum Auguſtum fidei ſuae commiſſa præſtitiſſe, gratia perſonarum motum. Perſonae vero illae procul dubio fuerunt L. Lentulus, et eius heres fideicommiſſarius. Nam *ex illius perſona etiam fideicommiſſa coepiſſe* dicuntur.

tur. *pr. Inst. de codicill.* Discimus deinde, II) Augustum negotium dedisse Consulibus cognoscendi de fideicommissis, nominatosque heredes ad restituendas hereditates compellendi. Quae iurisdictio Coss. tantum delegata erat a Principe, nec ad prouincias pertinebat, vbi fideicommissa executionem nullam habebant, antequam Claudius id negotium Praesidibus daret. Suet. *Claud. cap. XXIII.* Praeterea ex eo loco intelligimus, III) Praetorem fideicommissarium (*c*) ideo postea creatum, vt tanto accuratius de fideicommissis ius diceretur. In quo tamen, nescio, an Imperator fallatur. Constat enim primo ex Sueton. *Claud. XXIII.* Claudium Imperatorem non vnum, sed duos constituisse praetores fideicommissarios, qui praeter morem non darent iudices pedaneos, sed ipsi cognoscerent, et ferrent sententias, quamuis postea vnum horum Prætorum detraxerit Traianus *l. 2. §. 32. de Orig. iur.* Deinde et constitutis iam praetoribus fideicommissariis, consules concurrentem iurisdictionem cum iis exercebant. Vlp. *Fragm. XXV, 12.* ita quidem, vt apud consules de maioribus; apud praetores fideicommissarios de minoribus summis ageretur. Quintilian. *Inst. Orat. III, 6.* Conf. Cuiac. *Obs. XXI, 34.* Merill. *Obs. VI, 36.* Immo nonnunquam ipsi Imperatores de fideicommissis cognoscebant: quale quid de Commodo Imperatore refert Papinianus. *l. 26. D. de probat.*

(*c*) Vocatur et PR. DE FIDEICOMMISS, in *Inscriptionibus* Gruteri p. CCCXCIII, 6.

V. Senatusconsultum Trebellianum.

V. Cum ergo ſemel fiduciarii eſſent certa iuris neceſſitate obſtricti, neque amplius fideicommiſſorum reſtitutio ex heredum voluntate penderet; factum eſt, vt ſaepe in hunc onus omne obligationum; commodum vero in fideicommiſſarium transferretur. Cuius rei cauſa cum haud raro teſtamenta deſtituerentur: imperante Nerone VIII. Kal. Sept. L. Annaeo Seneca et Trebellio Maximo Coſſ. ſuffectis, factum eſt SCtum, vt reſtituta ex teſtamento vniuerſa hereditate, actiones omnes, quae heredi et in heredem competebant, ſimul cum hereditatis commodo tranſirent in eum, cui reſtitueretur hereditas. §. 4. *Inſt. h. t.* Non vero directe actiones ab herede remouebantur, ſed vtiles tantum fideicommiſſario, et in eum, dabantur a Praetore, adeoque heres, conuentus a creditoribus ex SCt. Trebelliano habebat exceptionem. *l. 1. §. 4. D.* ad SCt. Treb. *l. 1. §. 8. D. quand. de pecul. act. annal. eſt.*

VI. Senatusconſultum Pagaſianum;

VI. Quoniam vero ſic etiam heredes rogati, inutilem moleſtiam refugientes, repudiabant hereditatem, ex qua nihil ad eos commodi eſſet rediturum: ſub Veſpaſiano, Pegaſo et Puſione Coſſ. SCt. conditum eſt, quo permittebatur heredi fiduciario detrahere quartam ex bonis fidei ſuae commiſſis. Adeoque hoc SCt. legem Falcidiam, quae ad legata tantum pertinebat ad fideicommiſſa etiam vniuerſalia protulit. §. 5. *Inſt. h. t.* Grauina *de Leg. et SC. LXXVIII. p. 639.*

VII. Stipulationes neceſſariae inter heredem et

VII. Nihil tamen hoc SCt. fuerat de actionibus hereditariis cautum, ſed poſt illud ipſe heres onera hereditaria ſuſtinebat. *d. §. 5. Inſt. h. t.*

h. t. Opus ergo erat certis ſtipulationibus, inter heredem et fideicommiſſarium interponendis, vt lucrum et damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune eſſet. Quae ſtipulationes partis et pro parte dicebantur. Vlp. *Fragm. XXV, 15.* Hinc quoties heredi fiduciario quarta ex teſtamento erat ſalua, toties hereditatem reſtituebat ex SCt. Trebelliano. Sin plus dodrante eſſet reſtituendum, quartam ex SCt. Pegaſiano detrahebat, et de obligationibus ſibi cauebat interpoſitis ſtipulationibus. §. *6. Inſt. h. t.* Aſt cum ſtipulationes illae multis viderentur captioſae: placuit Iuſtiniano, exploſo SCt. Pegaſiano, Trebelliano omnem auctoritatem praeſtare, vel potius ex duobus facere vnicum, idque Trebelliani nomine inſignire, ita quidem, vt quartam heres ſemper haberet ſaluam, actionesque inter eum et fideicommiſſarium pro rata diuiderentur, heredi vero ſimul adeundi hereditatem imponeretur neceſſitas. §. *7. Inſt. h. t.* Immo iure nouiſſimo, ſi heres adire quartaque contentus eſſe nollet, deficientibus coheredibus atque ſubſtitutis, ipſe fideicommiſſarius adire poteſt per *Nouell. I. cap. I. §. 1.* fideicommiſſarium, et nouum ius a Iuſtiniano introductum.

VIII. Ad fideicommiſſa pertinet quoque SCt. APRONIANVM. Nec municipia enim olim, nec municipes, heredes inſtitui poterant, quoniam incertum corpus erat, vt neque cernere vniuerſi, neque pro herede gerere poſſent. Vlpian. *Fragm. XXII, 5.* Plin. *Epiſt. V, 7.* Fideicommiſſaria tamen hereditas municipibus reſtituenda erat per SCt. Apronianum VIII. Senatus conſultum Apronianum.

num cuius de aetate iam *Lib. II. Tit. XIV. §. 2.* disseruimus.

IX. Differentia inter legata et fideicommissa singularia.

IX. Haec de FIDEICOMMISSIS *vniuersalibus*. AD SINGVLARIA quod attinet, magna olim erat inter ea et legata differentia. In legatis rigor iuris; in fideicommissis fauor voluntatis regnabat. *l. pen. D. de legat. 1.* Fideicommissum ad eum, cui aliquid dimissum erat, poterat peruenire, herede licet mortuo, si talis erat conditio testamenti: legatum ita relinqui non poterat. Fideicommissum codicillis, etiamsi per testamentum non essent confirmati, relinquere licebat: legatum codicillis relictum non valebat, nisi illi essent testamento confirmati. A legatario legatum alteri relinqui non poterat; fideicommissum poterat. Per legatum seruo alieno directa libertas non dabatur; per fideicommissum recte dabatur. Fideicommissis tardius, quam scriptum erat, solutis vsurae et fructus debebantur, legatorum non vsura, sed duplum debebatur, si inficiaretur heres (*d*). Haec omnia tradit Caius *Inst. II, 7. 8.*

X. Eam sustulit Iustinianus.

X. At Iustinianus, ne quid antiqui iuris integrum relinqueret, legata et fideicommissa per omnia, quod ad effectum attinet, exaequauit. *§. 3. Inst. de legat. l. 2. C. comm. de leg.*

XI.

(*d*) Vltimam hanc differentiam, ex qua se expedire haud possunt Aleander et Oisel *ad Cai. l. c.* accurate explicant atque illustrant. V. C. Schulting. *Iurispr. Antiqu. p. m.* 130. Gerard. Noodt *de foenor et vsur. III, 7.*

XI. Quemadmodum fideicommissa eludendis legibus fuerant recepta: ita declinande iuris testamentarii subtilitati acceptus est vsus CODICILLORVM. CODICILLORVM vero voce nihil denotabant aliud, quam scripturam quandam ad illos missam. Hinc saepe codicillos pro epistolis ponit Cicero *Epist. ad Fam. IV, 12. VI, 18. ad Attic. XII, 8. ad Quint. Fratr. II, 10.* Praecipue tamen id nomen tribuebatur epistolis, ad praesentes missis. Vnde Seneca *Epist. LV. Video te, mi Lucili, cum maxime audio, adeo tecum sum, vt dubitem, an incipiam non epistolas, sed* codicillos, *tibi scribere.* Vnde recte colligas, codicillos, quos deinde Imperatores, tanquam vltimae voluntatis genus, approbarunt, nihil aliud fuisse, quam *epistolas scriptas ad heredes de eo, quod post mortem suam scribentes ab heredibus fieri vellent (e).* Boehmer. *Diss. de Codicill. sine testib. valid. Cap. I. §. 3. 4. p. 5. 6.* XI. Codicillorum nomen et natura.

XII. Primus eiusmodi codicillos ad Augustum scripserat L. Lentulus, (quem anno V. C. IↃCCLI. cum M. Valerio Messalino Consulem fuisse, ex Reinesii *Inscr. Class. X. n. 3. p. 597.* discimus,) qui Romae fecerat testamentum, et Augustum filiamque heredem instituerat, deinde XII. Eorundem origo.

(e) Hinc codicilli etiam *Epistolae* vocantur. *l. 89. pr. D. de legat. II. l. 41. §. 2. D. de legat. 3.* Et quamuis vulgo differentiam statuant inter codicillos et epistolas fideicommissarias, vt facit Petr. Muller. *ad Struu. Ex. XXIV, 68.* non opus tamen esse hac subtilitate praeclare euicit laudatissimus Boehmerus *Diss. laudata I, 7. et 8.*

inde decendes in Africa, ſcripſerat codicillos, quibus aliquid ab heredibus fieri petierat. Quamuis vero ante ea tempora inauditum eſſet, per epiſtolam vel codicillos heredi aliquid iniungi quod ei neceſſitatem imponeret, vltimam illam defuncti voluntatem implendi: parebat tamen Auguſtus Lentuli codicillis, ipſaque filia eius exemplo rubore ſuffuſa ex iis legata praeſtabat. Quod principis exemplum facile imitati ſunt alii. Quare Auguſtus, conuocatis ſapientibus viris, interque eos C. Trebatio Teſta, cuius tum auctoritas maxima erat, quaeſiuit, an poſſit recipi, nec abhorreret a iuris ratione codicillorum vſus? Annuente Trebatio et illud codicillorum inſtitutum magnopere probante, Auguſtus auctoritatem illi accommodauit. Poſt quae tempora, cum et Antiſtius Labeo, (qui tamen *nihil, niſi quod iuſtum ſanctumque eſſe in Romanis antiquitatibus legiſſet, ratum penſumque habere ſolebat*, Gell. *Noct. Att. XIII*, 12. ac proinde magna apud omnes auctoritate, teſte Tac. *Annal. III*, 75. erat) codicillos feciſſet: iam nemini dubium erat, quin iure optimo codicilli admitterentur. Ita rem refert Iuſtinianus ipſe *princ. Inſt. h. t.*

XIII.' Formulae codicillorum.

XIII. Non aliter vero concipi ſolebant codicilli ac epiſtolae. Hinc praemittebatur ſollennis illa, qua epiſtolas auſpicari ſolebant, ſalutatio: *L. Titius heredibus primis, et ſubſtitutis ſalutem. l. 56. D. de fideic. libert. l. 37. §. 2. et 3. D. de leg. 3. l. 30. §. 1. ae adim. vel transf. leg.* Nec tamen ſemper ad heredes, ſed et nonnun-

nunquam ad ipſos fideicommiſſarios verba dirigebantur. Cuius rei exemplum exſtat *l. 75. pr. D. de leg. 2.* Integras formulas Latinas aeque ac Graecas magno ſtudio collegerunt Barn. Briſſon. *de Form. VIII. p. 686. ſeq.* et Guido Pancirol. *Theſaur. Var. Lect. I, 29.*

XIV. Confirmati tamen codicilli eſſe debebant teſtamento, vt heredi neceſſitas imponeretur praeſtandi, quod erat rogatus. Hinc teſtamentis inſeri ſolebat formula: *Si quos codicillos reliquero, valere volo. l. 56. pr. D. de fideic. libert.* Alias vltimam defuncti voluntatem implere non debebat heres, niſi vltro vellet. Quod facere ſe ſolere, ait Plinius *Epiſt. II, 16.* Sed poſtea per Seueri et Antonini conſtitutionem illa codicillos confirmandi neceſſitas remiſſa eſt, modo appareret, teſtatorem a voluntate, quam in codicillis expreſſerat, non receſſiſſe. Ant. Faber. *Coniect. XV, 16.* XIV. Codicilli teſtamento confirmati,

XV. Ex his ergo facile apparet, in codicillis non magis, quam in epiſtolis, deſideratem eſſe vllam ſollennitatem. *§. 3. Inſt. h. t.* Non ergo teſtibus opus erat in codicillis teſtamento confirmatis, qui omnem virtutem atque efficaciam ſuam a teſtamento mutuabantur, vt recte animaduertunt Bachou. *ad tit. Inſt. de fideicommiſſ. hered. §. vlt* et Boehm. *Diſſ eadem I, 10.* Sane in Digeſtis nunquam exiguntur teſtes, immo alia omnia elucent ex *l. 8. §. 2. D. de iure codicill.* et *l. 89. pr. D. de legat. 2.* Quin nec in codicillis ab inteſtato neceſſarios viſos eſſe teſtes, erudite probat laudatiſſimus Boehmerus *Diſſ. ead. I, 23. p. 22.* XV. Sollenitatibus an opus fuerit in codicillis?

XVI.

XVI. Ius nouum ſenſim introductum.

XVI. Sed et hanc antiqui iuris ſimplicitatem ſenſim peruertit ſequentium Imperatorum νομοθεσία. Hac permiſſum, vt codicilli etiam nuncupatione, ſine vlla ſcriptura, fierent. *l. 8. §. 3. C. de SS. Eccleſ. l. 3. pr. C. de bon. libert.* Id quod tamen codicillorum ab indole plane abhorret. Hinc ex eo tempore etiam teſtibus opus viſum eſt, quos in codicillis ab inteſtato primum exegit Conſtantinus M. vel, vt alii malunt, Conſtantius (*f*), *l. 1. C. Theod. de teſtam. et codicill.* Poſtea Theodoſius vulgo dicitur generatim in omnibus codicillis teſtes deſideraſſe, ob *l. vlt. §. vlt. C. de codicill.* Sed iam Iacobus Gothofredus animaduertit, comma vltimum illius legis non eſſe Theodoſii, verum a Triboniano aſſumtum, quod etiam ex *l. 7. C. Theod. de teſtam. et codicill.* clariſſime patet. An teſtes etiam in codicillis, teſtamento confirmatis, exegerit Iuſtinianus, adhuc ſub iudice lis eſt. Plerique affirmant ob *l. 28. §. 1. C. de teſtam. l. vlt. C. de codicillis:* Sed non contemnendis rationibus id negat laudatus Boehmerus. *Diſſ. ead. I, 27. ſeq. p. 26. ſeq.*

(*f*) Vulgo, iam Diocletiani tempore teſtes adhibendos fuiſſe codicillis, colligunt ex *l. 22. C. de fideicomm.* Sed conferatur Boehm. *Diſſ. ead. I, 25. p. 24.*

antiqui iuris simpl
equentium Imperat
issum, vt codicill
scriptura, fieren
pr. C. de bon.
m ab indole p
mpore etiam
codicillis ab i
inus M. vel,
. C. Theod. d
olius vulgo
icillis testes
codicil. S
duerit, com
Theodosii,
d etiam et
clarissime
testamen
adhuc sub
l. 28. §.
d non
t lauda
. seq.

es ass
e pl
4

XVI. Ius nouum sensim introductum.

XVI. Sed et hanc antiqui iuris simplicitatem sensim peruertit sequentium Imperatorum νομοθεσία. Hac permissum, vt codicilli etiam nuncupatione, sine vlla scriptura, fierent, *l. 8. §. 3. C. de SS. Eccles. l. 3. pr. C. de bon. libert.* Id quod tamen codicillorum ab indole plane abhorret. Hinc ex eo tempore etiam testibus opus visum est, quos in codicillis ab intestato primum exegit Constantinus M. vel, vt alii malunt, Constantius (*f*), *l. 1. C. Theod. de testam. et codicill.* Postea Theodosius vulgo dicitur generatim in omnibus codicillis testes desiderasse, ob *l. vlt. §. vlt. C. de codicill.* Sed iam Iacobus Gothofredus animaduertit, comma vltimum illius legis non esse Theodosii, verum a Triboniano assumtum, quod etiam ex *l. 7. C. Theod. de testam. et codicill.* clarissime patet. An testes etiam in codicillis, testamento confirmatis, exegerit Iustinianus, adhuc sub iudice lis est. Plerique affirmant ob *l. 28. §. 1. C. de testam. l. vlt. C. de codicillis:* Sed non contemnendis rationibus id negat laudatus Boehmerus. *Diss. ead. I, 27. seq. p. 26. seq.*

(*f*) Vulgo, iam Diocletiani tempore testes adhibendos fuisse codicillis, colligunt ex *l. 22. C. de fideicomm.* Sed conferatur Boehm. *Diss. ead. I, 25. p. 24.*

BSB Bayerische StaatsBibliothek

MDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Heineccius, Johann Gottlieb, 1681-1741

Io. Gottl. Heinecci ICti ... Antiqvitatvm Romanarvm Ivrisprvdentiam Illvstrantivm Syntagma Secvndvm Ordinem Institvtionvm Ivstiniani Digestvm In Qvo Mvlta Ivris Romani Atqve Avctorvm Vetervm Loca Explicantvr Atqve Illvstrantvr
Bd.: [1].

Francofvrti Ad Moenvm (1771)

Regensburg, Staatliche Bibliothek -- 999/Jur.2505(1/2
urn:nbn:de:bvb:12-bsb11101026-6
VD18 12199923-001